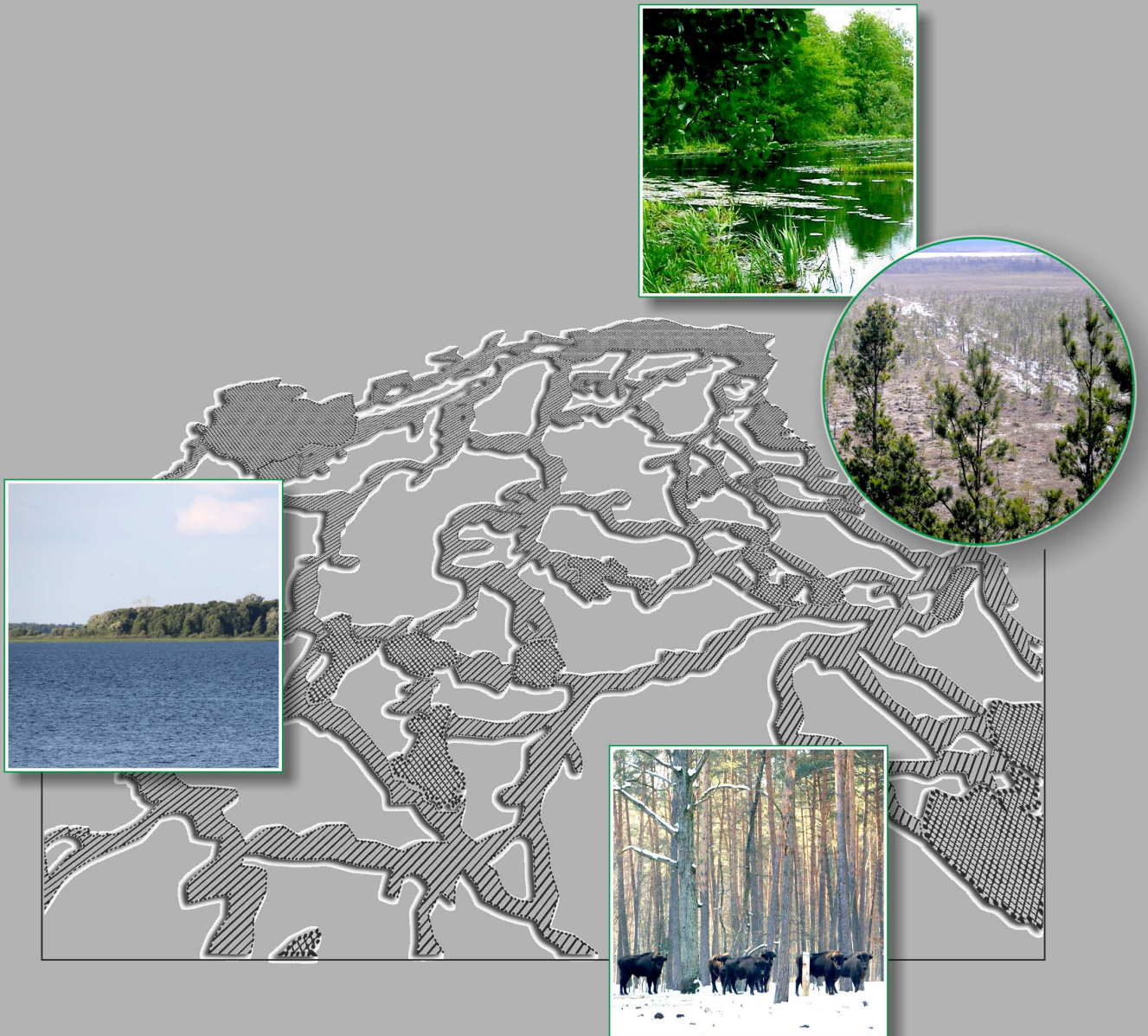

З. К. КАРПЮК, В. О. ФЕСЮК

ПРИРОДООХОРОННІ
ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ **МЕРЕЖІ**

З. К. КАРПЮК, В. О. ФЕСЮК

ПРИРОДООХОРОННІ
МЕРЕЖІ
ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

ВИДАВНИЦТВО
ТЕРЕН
ПОЛІГРАФІЯ

ЛУЦЬК 2021

УДК 502.1(477.82-751)
К 26

Рекомендовано до друку Вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 10 від 16.06.2021 р.)

Видання здійснене за сприяння
Управління екології та природних ресурсів Волинської обласної державної адміністрації

Рецензенти:

Мольчак Я. О. – заслужений діяч науки і техніки України, доктор географічних наук, професор кафедри екології і агрономії Луцького національного технічного університету

Льїн Л. В. – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри туризму та готельного господарства Волинського національного університету імені Лесі Українки

Царик Л. П. – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри геоecології і методики навчання екологічних дисциплін Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Карпюк З. К., Фесюк В. О.

К 26 Природоохоронні мережі Волинської області: монографія. Луцьк : видавництво «Терен», 2021. 212 с.

ISBN 978-617-7977-62-8

У монографії виконана спроба інтеграції класичного природно-заповідного і екомережевого підходів з метою оцінки сучасного стану охорони природи на прикладі Волинської області. Розглянуті структура і значення територій та об'єктів природно-заповідного фонду області, функціональна організація регіональної екомережі, перспективи розвитку природно-заповідної і екологічної мереж, сучасні природоохоронні ініціативи.

Видання адресоване науковцям, аспірантам, учителям, студентам і всім, хто цікавиться охороною природи та природно-заповідною справою на Волині.

ISBN 978-617-7977-62-8

УДК 502.1(477.82-751)

© Карпюк З. К., Фесюк В. О., 2021

© Волинський національний університет
імені Лесі Українки, 2021

© Карпюк З. К. (обкладинка), 2021

Дорогі країни!

Волинь – надзвичайно привабливий та мальовничий край, багатий густими лісами, неймовірними річками та озерами, щедрими полями та садами, величезним різноманіттям флори і фауни.

Важливою складовою нашого життя є природа. Кожна людина залежить від середовища, в якому вона живе, від того, що її оточує. Ми маємо завжди пам'ятати про це та дбати про природу, її ресурси. Заповідання територій та об'єктів є ефективним інструментом збереження природного багатства, саме тому природно-заповідна справа є одним з пріоритетів державної політики. Це важливий напрям природоохоронної діяльності, покликаний зберігати та дбайливо використовувати унікальні природні комплекси.

На території Волині функціонує 397 територій та об'єктів природно-заповідного фонду, з них 27 загальнодержавного та 370 місцевого значення.

В області є три національні природні парки: Шацький, «Прип'ять – Стохід», «Цуманська пуця» та Черемський природний заповідник, управління якими здійснюється спеціальними адміністраціями. Також розташовані заказники, пам'ятки природи, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва, заповідні урочища. Крім природоохоронної цінності, ці території та об'єкти зачаровують своєю неймовірною красою, унікальністю рослин і тварин.

Я переконаний, що майбутнє навколишнього природного середовища залежить від кожного з нас. Чим більше ми допомагатимемо природі, тим більше шансів буде забезпечити для людства гідне довкілля.

*З повагою
голова Волинської обласної
державної адміністрації*

Юрій Погуляйко

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	5
Передмова	6
1. Теоретичні підходи обґрунтування і дослідження функціональної структури екомереж	7
1.1. Розвиток мережі природно-заповідних територій	8
1.2. Зміст ідеї створення та хронологія впровадження екомереж	13
1.3. Організаційно-правове регулювання природоохоронної сфери	19
1.4. Геопросторові компоненти екомереж	23
1.5. Структурно-функціональна організація екомереж	26
1.6. Принципи формування і функціональне призначення екомереж	30
2. Природні умови Волинської області.....	39
2.1. Геоматичні складники природного фону території	39
2.2. Біотичне різноманіття території	46
2.3. Фізико-географічне районування	50
2.4. Антропогенна трансформованість території	56
3. Природно-заповідний фонд області.....	65
3.1. Заповідні об'єкти міжнародного значення	69
3.2. Заповідні об'єкти загальнодержавного значення.....	71
3.3. Заповідні об'єкти місцевого значення.....	88
4. Функціональна організація регіональної екомережі.....	155
4.1. Структурно-функціональна організація природних ядер	160
4.2. Структурно-функціональна організація екокоридорів.....	171
4.3. Структурно-функціональна організація буферних зон, територій відновлення та територій природного розвитку	178
5. Перспективи розвитку природно-заповідної та екологічної мереж	180
5.1. Перспективно-оптимізаційні заходи розвитку природоохоронних мереж	181
5.2. SWOT-аналіз розвитку природно-заповідного фонду та регіональної і локальних екомереж	188
6. Значення реалізації заходів впровадження схеми регіональної екомережі для охорони довкілля області	196
Висновки	197
Список літератури.....	199
Показчик латинських назв флори і фауни.....	208

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

БЗ(Р)	біосферний заповідник (резерват)
ВБУ	водно-болотні угіддя
вид.	виділ
ВОУЛМГ	Волинське обласне управління лісомисливського господарства
ВРУ	Верховна Рада України
ГСМНС	Глобальна система моніторингу навколишнього середовища
ДП	державне підприємство
ЄС	Європейський Союз
ЄЧС	Європейський Червоний список
зд/з	об'єкт загальнодержавного значення
ІВА	території, важливі для охорони птахів
кв.	квартал
КМУ	Кабінет Міністрів України
КНПП	Ківерцівський національний природний парк
КП	комунальне підприємство
КСЛП	комунальне спеціалізоване лісгосподарське підприємство
л-во	лісництво
ЛГ	лісове господарство
ЛМГ	лісомисливське господарство
ЛТС	ландшафтно-територіальна структура
м/з	об'єкт місцевого значення
МБР	міжнародний біосферний резерват
МПОТ	міждержавна природоохоронна територія
МСОП	Міжнародний союз охорони природи
НД СФГ	науково-дослідне селянське (фермерське) господарство
НПП	національний природний парк
ООН	Організація Об'єднаних Націй
ОТГ	об'єднана територіальна громада
ПЗ	природний заповідник
ПЗФ	природно-заповідний фонд
ППСПМ	парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва
РЛГ	регіональний ландшафтний парк
р-н	район
с/р	сільська рада
СВК	сільськогосподарський виробничий кооператив
СЛАП	спеціалізоване лісгосподарське агропромислове підприємство
СПП	сільськогосподарське приватне підприємство
ТГ	територіальна громада
ТзОВ	товариство з обмеженою відповідальністю
УДЛГ	учбово-досвідне лісове господарство
ЧКУ	Червона книга України
ЧПЗ	Черемський природний заповідник
ЧС МСОП	Червоний список Міжнародного союзу охорони природи
ЮНЕП	Програма ООН з довкілля і розвитку
ЮНЕСКО	Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури

ПЕРЕДМОВА

Об'єктивна суперечливість взаємодії суспільства з навколишнім природним середовищем і потреба оптимального вирішення наявних протиріч між ними визначають зміст, характер і напрямки природокористування, відтворення природних ресурсів та охорони довкілля, збереження в ньому динамічної екологічної рівноваги, яка забезпечує нормальний для людини стан. Все більшого значення набуває вимога враховувати в господарській та іншій діяльності природні закони та обмеження, співставляти антропогенний вплив на довкілля з екологічною ємністю природних геосистем, дотримуватися всіх екологічних правил і вимог, обмежень і заборон. Тобто необхідна зміна акцентів у вирішенні екологічних проблем з імперативного дослідження забруднення середовища до імперативу дослідження й збереження системоформувальних зв'язків геосистем, а через них – механізмів, які забезпечують відновлення їх просторово-часової організації. Екологічний імператив є основою концепції сталого розвитку. Сучасна екологічна криза, глобальні екологічні проблеми зумовлюють необхідність кардинальних змін в організації взаємовідносин суспільства і природи, в освоєнні, використанні і збереженні природних ресурсів. Лише природні території, що знаходяться під особливою охороною держави, здатні забезпечити екорівновагу, компенсувати перетворення природних комплексів людиною і зберегти частину дикої природи для її подальшого самовідтворення. Заповідання цінних природних територій – це свідчення піклування про майбутні покоління.

Способи політичного забезпечення охорони навколишнього середовища у різних країнах відрізняються. Лідерами у формуванні принципів екологічної політики та її впровадженні є країни Західної Європи. Поглиблення інтеграції між Україною і Європейським Союзом, прийняття Угоди про асоціацію України з ЄС – договору, що дає змогу перейти від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції, – передбачає зокрема збільшення природоохоронних площ і підвищення їх ролі як важливої складової сталого розвитку держави. Вимоги з охорони довкілля у країнах ЄС значно вищі, ніж в Україні. У Законі України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» (№ 2697–VIII від 28.02.2019 р.) зазначається, що частка земель природно-заповідного фонду в Україні є недостатньою, і залишається значно меншою, ніж у більшості держав – членів ЄС, де частка таких земель пересічно складає 21 % їх території. Станом на 01.01.2021 р. ПЗФ України налічує 8633 території та об'єктів (фактична площа 4,106 млн. га) та 402 500,0 га в межах акваторії Чорного моря. Показник заповідності становить 6,8 %. Площа території національної екологічної мережі складає 38,2 % загальної території країни. У Волинській області під охороною держави перебуває 397 територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею 235 948,47 га, відсоток заповідності становить 10,96. Адаптація законодавства України до законодавства ЄС у практичній площині означає вищі стандарти екологічної безпеки через імплементацію європейських екологічних норм, тісне міжнародне співробітництво в галузі охорони довкілля, збільшення площі земель ПЗФ та національної екомережі до рівня, достатнього для забезпечення екологічної стійкості країни, впровадження фінансово-економічних механізмів стимулювання екологічно орієнтованих структурних перетворень в економіці, створення системи економічних важелів сприяння збереженню біо- і ландшафтного різноманіття, поширення екологічних знань, підвищення рівня екологічної свідомості громадян. Передбачені законом показники розвитку природоохоронної сфери повинні значно зрости: частка ПЗФ у 2025 р. повинна складати 12,5 %, у 2030 р. – 15,0 %, екомережі – у 2025 р. – 40,0 %, у 2030 р. – 41,0 %.

Сучасні природоохоронні ініціативи – це ідеї системності збереження і відновлення довкілля, зміст яких зводиться до охорони не лише окремих видів рослин і тварин, а всієї екосистеми, у якій вони існують. Вони реалізуються через національні і міжнародні програми для реабілітації стану довкілля: Натура–2000, Емеральд, Краківську декларацію, мережі біосферних заповідників (резерватів), природоохоронних територій всесвітньої спадщини, природно-заповідних територій України, екомереж різного територіального рівня.

1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ОБҐРУНТУВАННЯ І ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ СТРУКТУРИ ЕКОМЕРЕЖ

Антропогенно зумовлені трансформації ландшафтів та їх компонентів сприяють ускладненню екологічних ситуацій, формуванню екологічно небезпечних територіальних структур життєдіяльності людини. Надмірний тиск на геосистеми порушує їхню цілісність, структурно-функціональну організацію, вичерпує ресурси, порушує механізми обмінних процесів, стійкість біосфери. Про прогресуючий характер тенденції зниження стійкості існування геосистем засвідчують незворотні втрати біорізноманіття. Зникнення різних видів рослин і тварин – небезпечна сучасна закономірність (вчені стверджують, що у наступні 20–30 років через зміни в довкіллі, спричинені людською діяльністю, може зникнути більше мільйона видів рослин і тварин), що призводить до нових природних катастроф, оскільки порушується кругообіг речовини, енергії та біоінформації з зовнішнім природним довкіллям. Геологічне значення живої речовини в перебігу всіх геохімічних процесів розкрив відомий український вчений В. Вернадський у своїй фундаментальній праці «Біосфера», у якій доводив, що перехоплюючи променеву енергію Сонця і переводячи її за допомогою життя у складні комбінації діючої речовини, біосфера слугує важливою ланкою глобального «механізму», який забезпечує організованість планети [26]. Це спонукає до пошуку шляхів відтворення економічних, соціальних та екологічно виправданих пропорцій у системі суспільно-природних відносин. Одним із напрямів налагодження виваженого ставлення до довкілля є міжнародна стратегія сталого розвитку, що реалізується сьогодні завдяки Всесвітній стратегії збереження ландшафтного і біотичного різноманіття. Ця екологічна ідея, що викликана переважно споживачьким ставленням суспільства до довкілля, є виявом процесу інтеграції у питанні збереження природи та вирішення екологічних проблем розвитку галузей матеріального виробництва. Вона виникла як альтернатива розвитку, що базується на необмеженому економічному зростанні. Концепцію сталого, тобто виваженого розвитку розглядають як головний стратегічний напрям подолання глобальної екологічної кризи, а також її проявів на державному й регіональному рівнях. В основі положень про сталість розвитку лежать принципи обмеження впливу людини на біосферу до рівня можливого її стабільного відтворення, підтримка запасів природних багатств, біотичного і ландшафтного різноманіття та відтворювальних ресурсів, розвиток і впровадження ощадливих та екологічно безпечних технологічних процесів, дієве використання економічного механізму природокористування, вивірених розподіл витрат при ресурсоспоживанні та управлінні охороною навколишнього середовища [141].

До головних обов'язкових елементів стратегії сталого розвитку належить концепція єдиної екомережі, яка втілює екосистемний підхід щодо неперервності природних ділянок території, збереження і відновлення еко- та біотопів з одного боку, та гармонізацію такої діяльності із суспільно-економічною діяльністю – з другого. Створення екомереж сприяє відновленню просторової і функціональної цілісності екосистем, збереженню біотичного різноманіття на генетичному, видовому, екосистемному рівнях, ренатуралізації особливо цінних деградованих екотопів як ланок екомережі, створенню цілісної мережі заповідних територій різного рангу, збільшенню площ наявного природно-заповідного фонду, покращенню охорони природних комплексів та впорядкуванню категорій заповідності, природних умов довкілля для життєдіяльності населення, збереженню самотутніх традицій і невиснажливих технологій господарювання, підвищенню рівня освіченості та інформованості населення щодо значення та охорони біотичного різноманіття, підтримки екологічної рівноваги в регіоні. Ця концепція є на сьогодні інтегративною логічною ланкою природоохоронної ідеї, оскільки поєднує в єдине ціле наявні концепції та системи охорони природи і є цілісною багатофункціональною системою. Наявні сьогодні мережі територій та об'єктів природно-заповідного фонду мають острівний, локалізований характер, а тому не відповідають ідеї цілісності природи, нерозривності і взаємопов'язаності її складових частин. Як просторова система, екомережа передбачає включення пов'язаних між собою функціонально і територіально природних геосистем та антропогенізованих ландшафтів, які потребують збереження та відновлення за умов невиснажливого природокористування [141; 151].

1.1. Розвиток мережі природно-заповідних територій

Заповідання – це вилучення в установленому порядку певної частини простору із сфери звичайної господарської діяльності для досягнення природоохоронних, наукових, економічних, соціальних, культурних та інших цілей. Актуальність розвитку наукового напрямку заповідного природокористування продиктована посиленням енвайронменталістських тенденцій у сучасному суспільному розвитку, реалізацією Міжнародної стратегії сталого розвитку на глобальному, регіональному і локальному рівнях та появою у другій половині ХХ ст. низки наукових концепцій: концепції енвайронменталізму, меж розвитку, сталого розвитку, біотичного і ландшафтного різноманіття, екомережі тощо [143]. Це на сьогодні один із найдієвіших методів збереження генофонду живої природи, природних екосистем, ландшафтів. Виділення державою територій та об'єктів особливої охорони з їх повним або частковим вилученням із господарського обігу та надання їм спеціального статусу – це протидія деградаційним процесам у природному середовищі. Заповідні території різних категорій виконують функції резерватів генофонду і еталонів природи. Тільки на таких ділянках, які не експлуатуються, можна вирішувати фундаментальні проблеми природних процесів, закономірності їх прояву, вивчати динаміку біогеоценозів, здійснювати наукове моделювання екологічних ситуацій, проводити заходи із екологічної освіти і виховання.

Елементи культової охорони природи були відомі ще з часів первісних племен. Найстарішим видом заповідання окремих ділянок природних ландшафтів було сакральне заповідання, що ґрунтувалося на поклонінні святим місцям. Дика природа при цьому визнавалася священною. Охоронний режим був найсуворішим – з таких місць нічого не можна було забирати, навіть опалого з дерев листя, у них зрідка бували лише обрані. Головною тезою їхнього функціонування була незмінність. До сакральних заповідних об'єктів належали окремі лісові масиви (святі гаї), джерела, валуни, гори, печери.

У середні віки місцеві землевласники та князі забороняли неконтрольоване полювання на зубрів, турів, ведмедів, бобрів, сприяючи збереженню цих видів. За часів розквіту Київської Русі київськими князями створювалися своєрідні «протозаповідники» в місцях князівських полювань для охорони й відновлення відповідними засобами чисельності цінних мисливських видів тварин. В поліських володіннях Галицько-Волинського князівства князем Володимиром Васильковичем було заповідано з метою збереження зубрів Біловезьку Пущу – ділянку реліктового незайманого рівнинного лісу, що зберегла заповідний статус до сьогодні. Протозаповідними вважалися ліси монастирів та засічні ліси, які суворо охоронялися. Система засічних лісів проіснувала до кінця XVII ст. На місці колишніх засічних лісів створені деякі сучасні заповідники. На західноукраїнські землі поширювалися польські і литовські природоохоронні укази. Відомий указ короля Владислава Ягайла, виданий у 1423 р., який, крім урегулювання питань власності щодо мисливського промислу, мав природоохоронні пункти: заборону полювання з весни до осені; недопущення руйнування поселень бобрів та розорювання полів поблизу їх мешкання (за порушення указу накладалися великі штрафи). У литовському статуті 1529 р. князя Зигмунда Першого з лісу дозволялося брати лише «лежачі дерева» [1; 15].

Сучасний, класичний вид заповідання для збереження окремих природних комплексів чи їхніх складових компонентів почав формуватися із середини–кінця XIX ст. У Західній Європі під охорону брали цікаві, з погляду історії та науки, дерева, водоспади, рідкісні рослинні угруповання, тобто невеликі за площею ділянки – пам'ятки природи. Один із перших заповідних об'єктів у Європі – ліс Фонтенбло у Франції, узятий під охорону 1861 р. винятково завдяки естетичній цінності для молодих художників. Найактивнішими пропагандистами природозаповідного руху були Гуго Конвенц та Пауль Саразін. У США, на противагу європейським, охоронялися великі за площею ділянки незайманої природи, що мали природоохоронну, культурну, виховну мету й називалися національними парками.

Першими такими парками були Йосемітський, заснований 1864-го та Йеллоустонський – 1872 рр. Ідеї природозаповідання із проникненням у Східну Європу приводять до формування ще одного напрямку – організації заповідників, головний принцип існування яких – режим незайманості, тобто заборона мисливства, рибного вилову, вирубування лісу, косіння трави, збирання ягід тощо. На виняткову важливість створення і вивчення заповідних територій (цілинних степів) першим звернув увагу Василь Васильович Докучаєв. Продовжив його справу і науково обґрунтував ідею створення заповідників – територій із режимом, який повністю виключав господарське використання, – учений-зоолог, професор Московського університету Григорій Олександрович Кожевніков. Він запропонував термін для нового типу природозаповідних територій, що мали створюватися виключно з метою здійснення наукових досліджень, – заповідники. Г. О. Кожевніков категорично висловлювався проти будь-якого, навіть регулятивного, втручання в заповідних місцях: «...щоб мати можливість вивчати природу, ми повинні намагатися зберегти її в її первісній недоторканності у вигляді її найбільш типових формацій... Будь-які заходи, що порушують природні умови боротьби за існування, тут неприпустимі... Заповідні ділянки мають величезне наукове значення, а тому облаштування їх повинно бути перш за все справою державною» [14; 103]. У своїх роботах поч. ХХ ст. Г. О. Кожевніков вказував, що для того, щоб мати можливість вивчати природу, слід намагатись зберегти її в первинній недоторканості. Він вважав, що мета збереження незайманих ділянок насамперед наукова, оскільки лише наукове вивчення природи має міцні основи для практичної діяльності. Маючи перед собою для вивчення спочатку спустошену, а потім культивовану природу, неможливо розв'язати ті загадки, які ставить перед нами життя рослин і тварин. Сутність поглядів Г. О. Кожевнікова щодо наукової ідеї створення заповідників чітко відбиває висловлена ним теза: «Не треба нічого усувати, нічого додавати, нічого поліпшувати. Слід залишити природу самій собі і спостерігати за результатами» [42].

На західноукраїнських землях, які на той час перебували у складі Австро-Угорщини, паростки заповідної справи зародилися наприкінці ХІХ ст. Першим заповідним резерватом, організованим 1886 р., став заказник «Пам'ятка Пеняцька» – первісний буковий ліс площею 20 га. Його заснував великий поціновувач природи, меценат науки, орнітолог граф В. Дзедушицький на території свого маєтку поблизу с. Пеняки Бродівського повіту Тернопільського воєводства. Найвідоміший український заповідник «Асканія-Нова», який Декретом Ради Народних Комісарів УРСР 8 лютого 1921 р. отримав статус Державного степового заповідника УРСР, був заснований як приватний Фрідріхом Фальц-Фейном у 1889 р. У перші десятиліття ХХ ст. активно пропагувалася і розвивалася природозаповідна справа в багатьох державних наукових установах та громадських організаціях і товариствах, визнаними лідерами якої були В. І. Талієв, П. А. Тутковський, В. Ніколаєв, К. Залеський та ін. Усіляко підтримували цей рух Польське товариство природодослідників імені М. Коперника, Галицьке лісове товариство, Міністерство землеробства Австро-Угорщини. Ідеї заповідної справи піднімалися і на Галицькому сеймі 1910 р. На початку 30-х рр. на території Західної України функціонувало два природозаповідних центри. Польський діяв на чолі з В. Шафером, Б. Павловським, С. Соколовським та іншими вченими, за участю яких створювалися резервати в лісах, що належали Міністерству лісів Польщі. Західноукраїнський центр, що діяв на чолі з членами фізіографічної і природозаповідної комісії Наукового товариства імені Т. Шевченка у Львові біологами й лісоводами В. Левицьким, Б. Лучаківським, В. Бригідером, О. Мельником, М. Мельником, О. Мріцом, Е. Чайковським, Б. П'ясецьким, організовував резервати на землях Української греко-католицької церкви. Почесний член цього Наукового товариства, глава греко-католицької церкви митрополит Андрей Шептицький 15 квітня 1935 р. затвердив на своїх землях кедровий заповідник на горі Яйко біля своєї літньої резиденції в Горганах. Крім того, церква зобов'язувала охороняти всі вікові дерева на території своїх парафій [13].

До початку Другої світової війни завдяки спільним зусиллям Державної Ради з охорони природи Польщі, Львівського комітету охорони природи, Польської ліги охорони природи, різних красназавчих та природничо-наукових товариств, греко-католицької церкви, функціонувало понад 120 заповідних об'єктів і приблизно стільки ж планували створити. Це були аналоги сучасних заказників та пам'яток природи. У межах сучасного Волинського Полісся діяло понад десять резерватів. Два резервати з охорони первісного лісу діяло з середини 30-х рр. ХХ ст. поблизу м. Луцька, один – болото Князь Багон площею 930 га, у якому охоронялася популяція лосів, – під Шацьком. Рододендрон жовтий *Rhododendron luteum* охоронявся у двох резерватах площею по кілька гектарів кожен. Польська сторона в цей період планувала, крім уже діючого Польського національного парку в Чорногорі, відкрити ще два, один із яких – на Поліссі [13].

Одними із перших законодавчих документів, якими встановлювалися правила створення, охорони, утримання, дослідження, пропаганди заповідних об'єктів, були «Положення про пам'ятки культури і природи» (1926 р.), урядова Постанова «Про охорону природи на території Української РСР» (1949 р.), Постанова Президії АН УРСР «Про раціональну мережу заповідників в Українській РСР» (1958 р.), Закон Верховної Ради «Про охорону природи УРСР» (1960 р.). Категорія «природоохоронна мережа» почала використовуватися на початку 70-х рр. ХХ ст. Із 70-х рр. минулого століття мережа територій та об'єктів природно-заповідного фонду почала формуватися і на території Волинської області [55].

Природно-заповідний фонд, згідно Законів України «Про охорону навколишнього природного середовища» (№ 1264-ХІІ від 25.06.1991 р.), «Про природно-заповідний фонд України» (№ 2457-ХІІ від 16.06.1992 р.), складають ділянки суші і водного простору, природні комплекси та об'єкти яких мають особливу природоохоронну, наукову, естетичну, рекреаційну та іншу цінність і виділені з метою збереження природної різноманітності ландшафтів, генофонду тваринного і рослинного світу, підтримання загального екологічного балансу та забезпечення фонових моніторингу навколишнього природного середовища.

Система категорій ПЗФ сформувалась не одразу і пережила значну кількість перетворень, внаслідок яких нерідко втрачались окремі об'єкти, а в деяких випадках – цілі категорії. Історичні етапи формування сучасних категорій ПЗФ важливі для розуміння того, з якою метою та в якому режимі оголошувались ті чи інші території природно-заповідного фонду в різні роки. Аналіз послідовності запровадження природоохоронних категорій засвідчує, що найстарішими з них є пам'ятки природи, природні заповідники (державні заповідники, лише з 1992 р. – природні заповідники), національні парки (в 1972 р. змінена назва на «державний природний парк», в 1983 р. – на «державний природний національний парк», в 1992 р. – на «національний природний парк»).

Вперше класифікація заповідних та інших територій України, що охороняються державою, була затверджена у 1972 р. Всі природні об'єкти розподілялися на три класи: великі природні комплекси, окремі природні об'єкти, природні витвори штучного походження. Визначено було п'ять заповідних категорій: державні заповідники, державні заказники, державні природні парки, пам'ятки природи, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва (у 1972 р. були створені категорії: державний заказник республіканського значення (з 1992 р. – заказник) та парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва). До великих природних комплексів відносили три категорії природних об'єктів з повним, частковим та змішаним режимом заповідності: державний заповідник, державний заказник, державний природний парк. У 1978 р. до заповідної класифікації було включено ще дві категорії – державний заказник місцевого значення (з 1992 р. – заказник) і заповідне урочище. У 1981–1983 рр. створені державні заповідно-мисливські господарства, у 1983 р. – державний ботанічний сад (із 1992 р. – ботанічний сад), державний зоологічний парк (із 1992 р. – зоологічний парк), державний дендрологічний парк (із 1992 р. – дендрологічний парк).

Наймолодшими категоріями є: біосферний заповідник (резерват) (1992 р.), регіональний ландшафтний парк (1992 р.), ландшафтний рекреаційний парк (2005 р.). Категорія ландшафтний рекреаційний парк – природоохоронний рекреаційний об’єкт місцевого значення, який створюється на незначній за площею території з метою збереження в природному стані типових або унікальних природних комплексів та об’єктів, а також забезпечення умов для організованого відпочинку населення, – була введена в АР Крим у 2005 р. Зонування та режим використання території ландшафтного рекреаційного парку схожі з регіональним ландшафтним парком, але більш виражена рекреаційна функція [98; 103].

Сучасна класифікаційна структура ПЗФ України, визначена ЗУ «Про природно-заповідний фонд України», включає 11 категорій: природний заповідник, біосферний заповідник (резерват), національний природний парк, регіональний ландшафтний парк, заказник, пам’ятка природи, заповідне урочище, ботанічний сад, дендрологічний парк, зоологічний парк, парк-пам’ятка садово-паркового мистецтва. Залежно від екологічної та наукової, історико-культурної цінностей деякі з них можуть бути загальнодержавного або місцевого значення. Визначальним для статусу територій та об’єктів ПЗФ є їхній правовий режим – сукупність науково обґрунтованих екологічних вимог, норм і правил, що визначає правовий статус, призначення, характер допустимої діяльності в них, порядок охорони, використання і відтворення природних комплексів.

Природні заповідники – це природоохоронні, науково-дослідні установи загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження у природному стані типових чи рідкісних природних комплексів з усією сукупністю їх компонентів, вивчення природних процесів і явищ, що відбуваються в них, розробки наукових засад охорони природного середовища, ефективного використання природних ресурсів. На території природного заповідника обмежуються будь-які форми господарської діяльності і запроваджуються режими повної або регульованої заповідності – обмеженого науково-обґрунтованого втручання людини у процеси, крім компенсуючої людської діяльності. Вона передбачає виконання певних природоохоронних, біотехнічних і науково-технічних заходів для запобігання негативних змін в екосистемах.

Для біосферних заповідників (резерватів) – природоохоронних установ міжнародного значення, що забезпечують збереження в природному стані, здійснення фонових екологічного моніторингу, вивчення змін під дією антропогенних чинників, – встановлюється диференційований режим охорони згідно із функціональним зонуванням. Функціональне призначення заповідної зони – це забезпечення абсолютної охорони природних комплексів. Головним призначенням буферної зони є використання її для науково-дослідних робіт, обмеженої рекреації, екологічного туризму. В межах зони антропогенних ландшафтів може здійснюватись екологічно обґрунтоване традиційне природокористування, рекреація, спортивний туризм тощо.

Національні природні парки – це поліфункціональні установи загальнодержавного значення. На частині своєї території НПП виконують завдання, які є тотожними до завдань заповідників: збереження еталонних природних комплексів і біотичного різноманіття з науково-інформаційною метою, де здійснюються тільки наукові спостереження. В той же час НПП виконують і інші завдання: збереження, раціональне використання, відтворення рекреаційних ресурсів, розробка і впровадження методів екологічної освіти населення. Формою цільової організації території є функціональне зонування. Функціональні зони відрізняються режимами охорони та формами практичної діяльності в їхніх межах, їх величина визначається залежно від необхідності збереження екосистем різного ступеня стабільності, який встановлюється за переважаючим у природній зоні типом ландшафту та рослинності і рівнем їх збереженості.

Регіональні ландшафтні парки є природоохоронними рекреаційними установами місцевого чи регіонального значення. В контексті запровадження певних форм природокористування за своїми функціональними особливостями є спорідненими з НПП.

Заказники – це одна із найрозповсюдженіших категорій заповідних об'єктів в Україні, що виконують функції збереження та відтворення природних комплексів, видів чи природних ресурсів, підтримання загального екологічного балансу. З урахуванням характеру, мети організації, видової охорони та завдань заказники поділяються на типи, віднесення до одного з яких вказує на об'єкт охорони, заради якого територію було оголошено заказником. При цьому зберігається весь природний комплекс. Заказники забезпечують збереження та відновлення: ландшафтні – рідкісних чи типових для окремого географічного регіону ландшафтів; лісові – лісових угруповань; ботанічні – рідкісних та ендемічних видів рослин; загальнозоологічні – рідкісних, зникаючих, особливо цінних видів диких тварин для науки і господарства, умов їх збереження і відтворення, збільшення чисельності; орнітологічні – сприятливих умов для гніздування, міграцій, линьки та зимівлі рідкісних, зникаючих видів птахів; ентомологічні – збереження і відновлення цінних видів рідкісних, зникаючих, цінних у науковому, господарському чи культурному відношенні комах; іхтіологічні – видів риб, охорона місць їх нересту, нагулу молоді і зимівлі; гідрологічні – водойм, боліт, джерел, що мають водоохоронне та водорегулююче значення; загальногеологічні та карстово-спелеологічні – геологічних утворень, оригінальних форм рельєфу, фрагментів неживої природи тощо; палеонтологічні – знахідок скупчень решток або скам'янілих зразків викопної флори і фауни.

Пам'ятками природи загальнодержавного чи місцевого значення оголошуються території чи окремі природні об'єкти, що мають певну цінність: наукову, естетичну, пізнавальну, є унікальними чи типовими для певного регіону. Залежно від характеру, походження і необхідного режиму охорони вони поділяються на види: комплексні, ботанічні, зоологічні, гідрологічні, геологічні, пралісові.

Заповідні урочища – природоохоронні території місцевого значення, виконують функції, аналогічні природним заповідникам і заповідним зонам біосферних заповідників (резерватів), національних природних парків – комплексне збереження у природному стані цілісних ландшафтів, біотичного і ландшафтного різноманіття, вивчення динаміки природних процесів, що протікають в них.

У штучно створених заповідних об'єктах: ботанічних садах, дендрологічних, зоологічних парках, парках-пам'ятках садово-паркового мистецтва – зразках паркового будівництва – проводиться наукова, просвітницька, екскурсійно-туристична, адміністративно-господарська діяльність. Ботанічні сади призначені для збереження, вивчення, акліматизації, розмноження в спеціально створених умовах та ефективного господарського використання рідкісних і типових видів місцевої і світової флори шляхом створення, поповнення і збереження ботанічних колекцій [1; 42; 103].

У межах ПЗФ природні комплекси зберігаються у вигляді, найбільш наближеному до природного, бо на території цих об'єктів обмежується або забороняється будь-яка діяльність, що загрожує збереженню природного комплексу: вирубування та пошкодження дерев, підліску, підросту, чагарників та трав'яного покриву; збір рідкісних, лікарських рослин і їх плодів; усі види полювання, розорення гнізд та нір тварин; будь-яке будівництво, меліоративні роботи, розорювання земель; спалювання сухої трави; інтродукція нових видів рослин і тварин без відповідних наукових обґрунтувань та погоджень із державними установами; будь-яке засмічення та забруднення; проїзд усіх видів транспорту поза плановими лісовими шляхами; використання хімічних засобів для боротьби із шкідниками та хворобами лісу; влаштування місць відпочинку, встановлення наметів та розведення вогнищ поза межами місць, спеціально відведених для цього; інші види господарської діяльності, які

можуть призвести до порушення екологічної рівноваги об'єкта ПЗФ. Провідними завданнями територій та об'єктів ПЗФ, згідно чинного законодавства, є природоохоронні, науково-дослідні, оздоровчі, рекреаційні, моніторинг стану довкілля, розробка природоохоронних рекомендацій, поширення екологічних знань. Інші види використання можуть відбуватися за умови, що така діяльність не суперечитиме їхньому цільовому призначенню та встановленим вимогам щодо охорони, відтворення та використання природних комплексів.

В аспекті розвитку природно-заповідної мережі одним із показників сталого розвитку є зростання площ ПЗФ. Вивчення досвіду інших країн показує, що еталонні природні ділянки повинні займати площу близько 10–15 % території держави. Рівень заповідності на сьогодні слугує своєрідним критерієм цивілізованості країни. У світі середній відсоток природоохоронних територій складає 10 %, у країнах Європейського Союзу – від 12 до 25 %, в Україні – 6,77 %. Імплементация угоди з Європейським Союзом потребує вже в найближчі роки доведення показників заповідності в державі до 10 %.

Природоохоронна діяльність розвивається разом із розвитком суспільства. Змінюються підходи і форми охорони природи, але мета залишається незмінною – збереження природного різноманіття і підтримання екологічної рівноваги довкілля. За період розвитку заповідної справи сформувалися два основні наукові підходи до збереження природи: класичний – орієнтований на збереження окремих, ізольованих, унікальних природних комплексів, їх дослідження і охорону у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду; сучасний – який базується на системних засадах організації заповідних мереж та їх об'єднання в екомережі.

1.2. Зміст ідеї створення та хронологія впровадження екомереж

Згідно Закону України «Про екологічну мережу України» (2004 р.), *екомережа* – це єдина територіальна система, яка формується з метою покращення умов для відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу території, збереження її ландшафтного та біорізноманіття, місць оселення та зростання цінних видів тваринного і рослинного світу, шляхів міграції тварин через поєднання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища і відповідно до законів та міжнародних зобов'язань України підлягають особливій охороні [111]. Це комплексна багатофункціональна та багаторівнева природна територіальна система, основними функціями якої є збереження біорізноманіття, стабілізація екологічної рівноваги, підвищення продуктивності ландшафтів, покращення стану довкілля і загалом збалансований розвиток держави [149].

Сутність екомережі, як і будь-якої системи, полягає у взаємодії між її елементами і навколишнім середовищем, у процесі чого і створюється нова якість. Цьому утворенню притаманні неодмінні системні властивості: стійка цілісність – така взаємопов'язана єдність компонентів, за якої формується якісно нова організаційна якість, тобто така емерджентна властивість, що характеризується появою нової структурно-системної організації; ієрархічність – функціональна залежність нижчих рівнів від вищих, тобто підпорядкованість екомереж нижчого рангу вищим; поліфункціональність – складна сукупність відносин із функціональним середовищем, тобто виконання природно-екологічних, соціальних і економічних завдань; компліментарність – специфічна впорядкованість розташування частин; відповідність – такий варіант функціонально-зовнішніх параметрів системи, який найповніше відповідатиме меті, тобто співмірність наявної природно-антропогенної будови території з її ландшафтною структурою [95; 141].

Нормативно-правовими підставами збереження довкілля в Європі є міжнародні програмні ініціативи: створення Всеєвропейської екологічної мережі; «Натура-2000», що діє в межах країн-членів Європейського Союзу, створена для організації системи територій спеціального збереження: окремих типів біотопів (близько 250), окремих видів дикої флори (близько 430) і фауни (близько 200) – збереження біотичного різноманіття через збереження певних типів природних середовищ проживання та середовищ видів рослин і тварин, що перебувають під загрозою зникнення; мережа Емеральд (аналог «Натура-2000», проте природоохоронною програмою охоплено більше країн Європи, залучені не лише члени ЄС); Краківська декларація або Реалізація пан'європейської екомережі (ПЄЕМ): створення «Зеленого каркасу Центральної і Східної Європи», прийнята 24–28.02.1998 р. у Кракові для забезпечення збереження природного каркасу Центральної і Східної Європи; мережі біосферних заповідників (резерватів) та природоохоронних територій всесвітньої спадщини.

Історія міжнародно-правових актів природоохоронного характеру бере початок з др. пол. XIX ст. Одним із перших документів у цій сфері вважають міжнародну Угоду про охорону морських котиків, яку було підписано у 1879 р. Перша природоохоронна конференція, що започаткувала міжнародне співробітництво в галузі охорони довкілля, відбулася у 1913 р. в Берні. Далі через ускладнення і загострення екологічних проблем поступово нарощувався масив міжнародного екологічного права, особливо у др. пол. XX ст. Тривалий час всі заходи охорони природи були спрямовані на збереження окремих популяцій, біоценозів, ландшафтів. Із середини XX ст. почали поширюватися нові тенденції в природоохоронній діяльності, зміст яких зводився до охорони не окремих видів рослин та тварин, а всієї екосистеми, у якій вони існують. Започаткування системи глобального фонового моніторингу відбулося із прийняттям у 1970 р. у Стокгольмі на XVI сесії Генеральної асамблеї ЮНЕСКО міжнародної природоохоронної програми «Людина і біосфера», якою передбачено реалізацію кількох науково-практичних напрямів: комплексного вивчення зональних екосистем, збереження генетичних ресурсів, природних районів, зникаючих видів рослин, тварин, мікобіоти. Координацію наукових досліджень у сфері заповідної справи здійснював Міжнародний союз з охорони природи і природних ресурсів [141]. Була прийнята низка авторитетних міжнародних угод, найголовнішими серед яких є конвенції: «Про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів» (Рамсар, 02.02.1971 р.), «Про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини» (Париж, 16.11.1972 р.), «Про запобігання забрудненню моря скидами відходів та іншими матеріалами» (Лондон, 29.12.1972 р.), «Про збереження мігруючих видів диких тварин» (Бонн, 23.06.1979 р.), «Про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі» (Берн, 19.09.1979 р.), «Організації Об'єднаних Націй з морського права» (Монтего-Бей, 10.12.1982 р.), «Про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті» (Еспоо, 25.02.1991 р.), «Про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер» (Гельсінкі, 17.03.1992 р.), «Про захист Чорного моря від забруднення» (Бухарест, 21.04.1992 р.); «Рамкова конвенція ООН про зміни клімату» (Нью-Йорк, 09.05.1992 р.), «Про охорону біологічного різноманіття» (Ріо-де-Жанейро, 05.06.1992 р.), «Кіотський протокол до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату» (Кіото, 11.12.1997 р.), «Про доступ до інформації, участі громадськості в процесі прийняття рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля» (Оргус, 25.06.1998 р.), «Про охорону і використання транскордонних водотоків і міжнародних озер» (Гельсінкі, 17.03.1999 р.), «Європейська ландшафтна конвенція» (Флоренція, 20.10.2000 р.), «Картахенський протокол про біобезпеку до Конвенції про біорізноманіття» (Монреаль, 29.01.2000 р.), «Про стійкі органічні забруднювачі» (Стокгольм, 22.05.2001 р.), Рамкова конвенція «Про охорону та сталий розвиток Карпат» (Київ, 22.05.2003 р.) та ін. [34; 51].

Отже, з середини ХХ ст. науковці і політики через дедалі більше загострення проблем довкілля почали активно працювати над виробленням якісно нових основоположних принципів міжнародного законодавчого процесу подальшого розвитку. У будь-якій складній системі настає період критичних змін, який можна передбачити. Складні системи під впливом зовнішніх чинників змінюються поступово. Протягом тривалого часу вони можуть бути, здавалося б, відносно стабільними, але у разі критичної точки раптово набувають іншої якості. Про те, що такі закономірності є характерними для процесів розвитку суспільства, відомо давно. До думки, що ці універсальні закономірності поширюються і на природні процеси, людство дійшло лише у другій половині ХХ ст., коли стало зрозуміло, що ресурси, якими воно бездумно користувалося протягом тисяч років, є вичерпними. Наслідком такого прозріння і стала Стокгольмська конференція 1972 р., на якій вперше було закріплено право людини на сприятливе довкілля. На цій конференції ООН з довкілля «Human Environment» були сформульовані витоки концепції сталого (збалансованого, стійкого, самопідтримуючого) розвитку світу. Присутніми 114 делегаціями було визначено 27 фундаментальних принципів міжнародного співробітництва у сфері охорони довкілля. Метою збалансованого розвитку суспільства загалом можна визначити як досягнення базової рівноваги між потребами людини і можливостями природи, а також досягнення такого рівня використання природних ресурсів планети, за якого забезпечення потреб життєдіяльності людини в природі не призвело б до несприятливих для існування життя на нашій планеті змін у процесах масоенергоперенесення на глобальному та регіональному рівнях. 1972 рік також був роком публікації відомого звіту Римського клубу «The limits of growth» («Межі зростання»), який викликав резонанс у всьому світі. Римський клуб, одна із найвідоміших міжнародних організацій футурологів, був створений 6–7 квітня 1968 р. у Римі. Ініціатором створення був італієць за походженням менеджер фірми «Оліветті» Ауреліо Печчеї, який спільно із генеральним директором з питань науки ОЕСР (Організація із економічного співробітництва і розвитку, Париж), професором фізичної хімії Олександром Кінгом, запросив у Рим близько 30 європейських вчених – природознавців, соціологів і економістів. Мета створення міжнародної організації – дослідження глобальних проблем сучасності та розроблення програм і рекомендацій, які сприятимуть виходу із кризових ситуацій. Перший проект доповіді Римського клубу був запропонований спеціалістом у сфері кібернетики і планування Хасаном Озбекханом – «Пошуки конструктивної відповіді на зростаючу складність і невизначеність світового розвитку», однак через складність проекту і нестачу часу для його розробки був відхилений. У 1970 р. Форрестер розробив моделі «Світ-1» і «Світ-2», включивши до них населення, виробництво сільськогосподарської і промислової продукції, природні ресурси і забруднення навколишнього середовища. На основі моделей Форрестера була створена модель «Світ-3» і результати дослідження були опубліковані в 1972 р. під назвою «Межі зростання». Ця доповідь була попередженням, що стосується прогнозу зменшення обсягу основних ресурсів планети. З отриманих обчислень випливало, що деякої сировини забракне уже в вісімдесятих роках ХХ ст. На жаль, ці прогнози справдились. Згодом у світ вийшли доповіді М. Месаровича та Е. Пестеля «Людство на поворотному рубежі» (1974 р.), Я. Тінбергена «Перегляд світового порядку» (1976 р.), Е. Ласло «Цілі людства» (1977 р.), Дж. Боткіна, М. Ельманджри, М. Малиці «Нема меж освіти» (1979 р.), Б. Гаврилишина (професора, відомого економіста з української діаспори) «Дороговкази в майбутнє: до ефективніших суспільств» (2009 р.). У 1992 р. була опублікована книга Д. Медоуза «За межами зростання», у якій колектив авторів: Донелла і Денніс Медоузи та Йорген Рандерс аналізують загальну екологічну ситуацію в світі і доводять, що при ігноруванні існуючих законів природи, тривожних сигналів про вичерпання ресурсів глобальна катастрофа неминуча. Математичне моделювання глобальної соціоекосистеми, проведене американськими вченими-учасниками клубу: Джеєм

Форрестером, Деннісом Медоузом, Михайлом Месаровичем, Едуардом Пестелем та іншими показало, що коли найближчим часом не будуть докорінно змінені основні принципи господарської діяльності, то в 2030±5 році на планеті катастрофічно погіршиться якість життєвого середовища, що позначиться на здоров'ї та тривалості життя населення. Потрібно відновлювати порушену динамічну рівновагу глобальної соціоекосистеми та її складових – регіональних і локальних соціоекосистем. Завдяки доповідям Римського клубу зароджувалося усвідомлення, що людство і саму Землю необхідно рятувати, і негайно, адже згодом буде пізно [5; 18; 26; 84].

Після конференції у Стокгольмі важливість захисту довкілля усвідомлювалася дедалі більше, що привело до створення концепції «сталого розвитку», яку виклала прем'єр-міністр Норвегії Гру Гарлем Брундтланд, Голова Міжнародної комісії з довкілля й розвитку. У своїй знаменитій доповіді «Наше спільне майбутнє», більш відомій як «Брундтландський звіт» (1987 р.), вона пояснила концепцію сталого розвитку світу в чіткій, універсально прийнятній формі, визначаючи її як «розвиток, який задовольняє потреби сьогодення, але не ставить під загрозу спроможність прийдешніх поколінь задовольняти свої потреби». У Брундтландському звіті запропоновано 22 нових принципи задля досягнення сталого розвитку та рекомендації про їх закріплення в національних і міжнародних законах, директивах, хартіях для того, щоб усі держави взяли на себе зобов'язуючу відповідальність за здійснення сталого розвитку.

Як один із механізмів втілення у практику стратегії сталого розвитку, у 1993 р. на міжнародній конференції «Охорона природної спадщини Європи через створення Європейської екологічної мережі» в м. Маастріхті нідерландськими спеціалістами була запропонована ідея створення Всеєвропейської екологічної мережі (*European Ecological Network* або *EECONET*) – системи поєднаних, екологічно цінних природних площ, що забезпечують цілісність і неперервність біосфери. Вона була включена у Всеєвропейську стратегію збереження біологічного та ландшафтного різноманіття (*Pan-European Biological and Landscape Diversity Strategy* або *PEBLDS*), прийнятій на III Всеєвропейській конференції міністрів охорони довкілля «Навколишнє середовище для Європи», що відбулася 23–25.10.1995 р. у Софії. Загальноєвропейська стратегія збереження біотичного й ландшафтного різноманіття визначає пріоритетним напрямом створення Всеєвропейської екологічної мережі як цілісної мережі природних або напівприродних територій європейського значення. Ця загальноєвропейська стратегія стала новаторським та стимулюючим підходом до зупинення деградації природи, збереження та відновлення біотичного й ландшафтного різноманіття. Були закладені підвалини для старту стратегічних програм з відновлення довкілля на міжнародному рівні. У Софії було проголошено ідею спільної відповідальності країн Європи за збереження своєї природної спадщини, була створена узгоджена база для проведення робіт щодо збереження і покращення якості природи і ландшафтів по всій території Європи. У виконавчому резюме Всеєвропейської стратегії збереження біологічного та ландшафтного різноманіття зазначено, що цей документ є новаторським і стимулюючим підходом, спрямованим на те, щоб зупинити і повернути назад процес деградації біотичного і ландшафтного різноманіття в Європі. Новаторським він є через те, що Стратегія охоплює всі ініціативи в сфері збереження біотичного і ландшафтного різноманіття в рамках єдиного європейського підходу. Стимулюючим, бо вона сприяє урахуванню міркувань, пов'язаних з біологічним і ландшафтним різноманіттям, в соціальних та економічних галузях (секторах). Стратегія сприяє здійсненню вже ухвалених рішень і визначає додаткові заходи, які необхідно вжити протягом двох наступних десятиліть, а також закладає підвалини сприяння застосуванню послідовного підходу і визначення загальних завдань у межах національних і регіональних зусиль, спрямованих на виконання положень Конвенції про охорону біологічного різноманіття [103].

Ідея збалансованого розвитку набула конкретних програмних форм у 1992 р. (03–14.06.1992 р.) у Ріо-де-Жанейро на II конференції ООН на тему «Довкілля і розвиток», через 20 років після Стокгольмської конференції, де було ухвалено програму дій збалансованого розвитку людства «Порядок денний на XXI ст.». Природоохоронна складова є фундаментальною складовою збалансованого розвитку, її розглядають у двох основних аспектах: навколишнє середовище як природно-ресурсний потенціал, бо людина для забезпечення свого існування брала, бере і буде брати всі ресурси із навколишнього середовища; та вплив діяльності людини на навколишнє середовище, бо людина залежить від оточуючого середовища і одночасно сама дуже впливає на нього: людство не стало і не стане незалежним від навколишньої природи; радикально впливаючи на перетворення природи, водночас змушена, суттєво залежачи від стану довкілля, охороняти і відчувувати природу. Конференція ООН на тему «Довкілля і розвиток» у Ріо-де-Жанейро, яка стала відомою під назвою «Саміт Землі», заклала підвалини для старту стратегічних програм з відновлення природного довкілля на міжнародному рівні. Крім Порядку денного на XXI ст. (Agenda XXI), були прийняті Декларації про довкілля і розвиток, принципи лісової політики та ін. Затверджений країнами-учасниками план дій на XXI ст. визначив довгострокову стратегію сталого розвитку (*sustainable development*), яку схвалила міжнародна спільнота, – зобов'язання на глобальному рівні, які має взяти на себе людство у цьому столітті щодо довкілля. На конференції також було прийнято дві важливі угоди: Конвенцію про зміни клімату і Конвенцію про збереження біорізноманіття (ратифікована Україною у 1994 р.), яка проголосила збереження не окремих ланок природи, а всіх систем біосфери у глобальному масштабі. Ще одна – «Про боротьбу з поширенням пустель» – була прийнята у 1994 р. [60].

Підведення перших підсумків виконання «Порядку денного XXI століття» та прийняття Програми дій з подальшого його впровадження («Rio + 5») відбулося 23–28.06.1997 р. на дев'ятнадцятій спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН. 26.08.–4.09.2002 р. у Йоганнесбурзі відбулася конференція ООН з питань довкілля під назвою «Всесвітній саміт з питань сталого розвитку» (*World Summit on Sustainable Development, WSSD*), яка і була, власне, продовженням «Саміту Землі», що відбувся десять років раніше в Ріо-де-Жанейро. На цьому форумі за формулою «Rio + 10» до п'яти пріоритетних проблем людства була включена проблема захисту біорізноманіття і впровадження екосистемного підходу до збереження природи, був проведений аналіз досягнутого у світі за минулі 10 років і запропоновані нові шляхи розвитку. Підсумковими документами Саміту стали політична Декларація і План дій. З метою реалізації принципів сталого розвитку, ухвалених «Rio-92», проведено три міжнародні конференції з питань створення загального для всіх країн Закону збереження життя – Екологічної Конституції Землі (2002, 2006, 2009 рр.) для узгодження у цьому новому документі міжнародних правил і норм такої економічної діяльності, яка стимулювала б зміни у нинішній хибній траєкторії господарювання, не посилювала б екологічні загрози та не суперечила б законам природи [20; 84; 133]. У 2012 р. (22.06.2012 р.) відбулася конференція ООН зі сталого розвитку «Rio + 20», на якій були обговорені проблеми «зеленої» економіки, сталого розвитку і подолання бідності, затверджений підсумковий документ конференції «Майбутнє, якого ми прагнемо». Нові цілі і завдання для забезпечення збалансованості компонентів сталого розвитку: економічного, соціального, екологічного на період після 2015 р. були поставлені на Саміті зі сталого розвитку в Нью-Йорку, що відбувся 25.09.2015 р.

Значну роль у справі захисту довкілля відіграють міжнародні організації: ООН (ЮНЕСКО, ЮНЕП, ГСМНС), МСОП. Організація об'єднаних націй приймає участь у вирішенні глобальних проблем, у т. ч. збереження довкілля, наприклад, вирішення екологічних проблем, що виникали внаслідок військових дій регіонального і локального характеру. ЮНЕСКО (Організація Об'єднаних націй з питань освіти, науки і культури),

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

створена 04.11.1946 р., сприяє міжнародній співпраці у галузі дослідження біосфери, геології, океанографії, гідрології, акцентує увагу громадськості на небезпеках, які загрожують довкіллю. Членами цієї міжнародної організації є 184 країни. Міжнародна науково-консультативна організація – Міжнародний союз охорони природи, створений за ініціативою ЮНЕСКО у 1948 р. (суч. назва – з 1956 р.) на основі міжнародного бюро охорони природи (заснованого у 1928 р.), займає важливе місце у міжнародній співпраці в галузі охорони довкілля. Мета організації – сприяти збереженню природних багатств і їх раціональному використанню. Основна робота здійснюється через галузеві комісії – з охорони рідкісних і зникаючих видів, екології, освіти, національних парків, планування ландшафту. Велике значення має підготовка і видання Червоної книги МСОП, у якій подано перелік рідкісних та зникаючих видів рослинного і тваринного світу. Міжнародна організація ЮНЕП – Програма ООН з довкілля й розвитку була створена на підставі резолюції Генеральної Асамблеї ООН 15.12.1972 р. відповідно до рекомендацій Стокгольмської конференції ООН з навколишнього середовища. Глобальна система моніторингу навколишнього середовища (ГСМНС) має п'ять діючих програм: моніторинг стану атмосфери, перенесення забруднюючих речовин на великі відстані, програма здоров'я людини, Світового океану, поновлення ресурсів суші [26]. На сучасному етапі розвитку цивілізації жодній світовій проблемі не було присвячено стільки рішень ООН, конвенцій, самітів керівників країн, вищих органів влади держав, світової громадськості тощо як збереженню біологічного різноманіття та його сталому використанню. Стан біосфери безпосередньо або опосередковано визначає усі головні сфери життя суспільства – як духовні і матеріальні, так і політичні. Альтернативи суттєвому зменшенню негативних антропогенних навантажень на біосферу Землі та переходу до моделі сталого екологічнобезпечного розвитку кожної країни світу немає. Основою для збалансованого розвитку є жорстке регулювання й контроль процесів демографічного і соціально-економічного зростання, всебічна екологізація виробництва та міжнародного співробітництва, раціональне використання природних ресурсів.

Найбільших успіхів у плануванні та створенні національних екологічних мереж, що є складовими частинами Всеєвропейської екологічної мережі, досягнуто в Нідерландах (назва програми «Головна екологічна структура»), Чехії, Словаччині (Територіальна система екологічної стабільності), Польщі (Національна мережа EECONET–Польща), Литві (Природний каркас), Естонії (Територіальна мережа екологічної компенсації), Швейцарії (Концепція сільської місцевості Швейцарії), Румунії (Національна мережа), Данії (Екологічна мережа), Німеччині (Система взаємопов'язаних місць існування), Бельгії (Екологічна мережа), Великобританії (Екологічна мережа), Угорщині (Національна екологічна мережа), Італії (Зелений регіон Центральні Апенніни), Мадридському регіоні Іспанії (Природоохоронна екологічна мережа) та інших європейських країнах. Концепція екомережі, як «територіальної системи екологічної стабільності», у колишній Чехословаччині була сформована ще у 80-ті роки ХХ ст. Активно впроваджуються програми відновлення середовища існування і зниження рівня забруднення довкілля у Нідерландах, у результаті чого збільшилася чисельність практично зниклих у країні видів: боривітра звичайного *Falco tinnunculus*, рибалочки блакитного *Alcedo atthis*, бобра європейського *Castor fiber*. Природоохоронні проекти у різних країнах (регіонах) передбачають поєднання пов'язаних між собою функціонально і територіально природних геосистем та антропогенізованих ландшафтів, які потребують збереження та відновлення за умов невиснажливого природокористування.

Незалежна Україна також активно долучилася до природоохоронної справи у європейському масштабі. Вона – учасниця багатьох природоохоронних конференцій і конвенцій глобального та регіонального рівнів. Тезу про те, що гарантування екологічної

безпеки й підтримання екологічної рівноваги на території України – один із пріоритетів державної політики, визначених Конституцією, а екологічна безпека – один з невід’ємних складників національної безпеки, було проголошено українською стороною ще 26 червня 1997 р. в Нью-Йорку на XIX спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН [66]. 21–25.05.2003 р. у Києві була проведена п’ята Всеєвропейська конференція міністрів охорони навколишнього середовища «Довкілля для Європи». Верховною Радою України були ратифіковані численні двосторонні міжнародні угоди, які уклала Україна з іншими країнами, виступаючи таким чином юридичною стороною щодо їх дотримання та виконання. Упродовж 30 років закладено законодавчу базу екологічної політики, напрацьоване нове природоохоронне законодавство. Державна екологічна політика реалізується через прийняті Верховною Радою юридичні акти, зокрема Закони, кодекси, Постанови Верховної Ради, Укази Президента, Постанови Кабінету Міністрів, Накази Міндовкілля, листи, накази, рішення Держлісагенства, Держгеокадастру та локальні нормативні акти автономної республіки Крим, обласних та міських державних адміністрацій. Розроблено Концепцію забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу у сфері охорони довкілля. Верховна Рада України 28 лютого 2019 р. ухвалила ЗУ «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 р.», що визначає напрями розвитку галузі на перспективу. При створенні власної ефективної системи управління природокористуванням і природоохоронною діяльністю наша країна орієнтується на світовий досвід і практику розвинених країн.

1.3. Організаційно-правове регулювання природоохоронної сфери

Належна охорона довкілля, раціональне використання природних ресурсів в умовах нарощування антропогенних навантажень і зростання розвитку суспільного виробництва забезпечується відповідним організаційно-правовим регулюванням. Нормотворчі документи сприяють створенню необхідних умов для реалізації єдиної державної політики у сфері розвитку природоохоронної справи, забезпечення проведення комплексних довгострокових наукових досліджень типових та унікальних екосистем, забезпечення раціонального природокористування. Наявність законодавчої бази – важлива умова реального створення, забезпечення існування і функціонування різнорівневих екомереж.

На сьогодні система державного законодавства сформована на базі основного нормативного документа – Конституції України (№ 254к/96-ВР, 28.06.1996 р.) та прийнятих відповідно до неї галузевих правових документів. Частиною національного законодавства України є чинні міжнародні договори. Верховною Радою України були ратифіковані численні двосторонні міжнародні угоди, які уклала Україна з іншими країнами, виступаючи, таким чином, юридичною стороною щодо їх дотримання та виконання. Створення відповідної правової та політичної бази свідчить про те, що Україна активно долучилася до природоохоронної справи у європейському масштабі. Міжнародне співробітництво у сфері охорони довкілля включає охорону атмосферного повітря, озонового шару, біорізноманіття, ядерну та радіаційну безпеку та ін. Основи та стандарти щодо здійснення консерваційної, природно-заповідної діяльності на міжнародному рівні, значною мірою, закладає Конвенція про біорізноманіття (Ріо-де-Жанейро, 05.06.1992 р.). Конвенція наголошує на тому, що збереження біорізноманіття є загальним завданням людства, а держави, які володіють правами на свої біологічні ресурси, відповідають за охорону свого біорізноманіття і стійкий характер використання біоресурсів. Конвенція про біологічне різноманіття є рамковою, вона базується на конвенціях: «Про міжнародну торгівлю об’єктами флори і фауни, які знаходяться під загрозою знищення» (Вашингтон, 1973 р.), «Про збереження мігруючих видів тварин» (Бонн, 1979 р.), «Про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ їх існування в Європі» (Берн, 1979 р.), «Про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне

значення, головним чином як середовища існування водоплавних птахів» (Рамсар, 1971 р.), «Про всесвітню культурну та природну спадщину людства» (Париж, 1972 р.) та Директивах Ради Європи № 79/409/ЄЕС від 02.04.1979 р., № 92/43/ЄЕС від 21.05.1992 р., № 2009/147/ЄС 30.10.2009 р., які встановлюють основні міжнародні стандарти щодо функціонування природоохоронних територій. Згідно ст. 3 Директиви № 92/43/ЄЕС «Про збереження природних типів оселищ (*habitats*) та видів природної фауни й флори» на території країн – членів ЄС повинна бути створена єдина європейська екологічна мережа особливих природоохоронних територій (*special area of conservation*) під назвою «Natura 2000». Директива 2009/147/ЄС про захист диких птахів – це модифікований варіант Директиви 79/409/ЄЕС зі збереження диких птахів, яка є найстарішим та одним з найважливіших законодавчих актів Європейського Союзу у галузі охорони природи. Директива має на меті формування правових засад охорони, управління та контролю за популяціями видів птахів, а також релювання використання цих видів. Вона слугує для забезпечення базового захисту природних видів птахів від неконтрольованого відстрілу, відлову та знищення іншими способами, а також для забезпечення достатньої охорони ареалів їх проживання та оселищ, особливо стосовно захисту зникаючих і мігруючих видів. «Natura 2000» – це форма охорони довкілля, яка поєднує в собі три різновиди особливо важливих природоохоронних територій, утворених на підставі норм ЄС: 1) територій для охорони популяції диких птахів; 2) особливо важливих природоохоронних територій природних комплексів; 3) територій, що мають особливе значення для Європейської спільноти. Важливим є те, що зазначені території можуть частково або цілком збігатися з природними територіями, які перебувають під охороною національного екологічного законодавства (на яких створений чи запроваджений національний природоохоронний режим) [103]. У світлі поглиблення інтеграції між Україною і Європейським Союзом і прийняття Угоди про асоціацію* України з ЄС передбачено наближення національного законодавства до законодавства ЄС, зокрема у секторі «Охорона природи» у частині директив Європейського Союзу: № 2009/147/ЄС про захист диких птахів; № 92/43/ЄС про збереження природного середовища існування дикої флори та фауни [41].

Нормативно-правові акти, які регулюють міжнародні правовідносини України як незалежної держави, це: Закони України «Про участь України в Конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів» (№ 437/96-ВР від 29.10.1996 р.), «Про ратифікацію Конвенції про оцінку впливу на навколишнє середовище у транскордонному контексті» (№ 534-XIV від 19.03.1999 р.), «Про приєднання України до Конвенції про охорону та використання транскордонних водотоків та міжнародних озер» № 801-XIV від 01.07.1999 р., «Про ратифікацію Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля» (№ 832-XIV від 06.07.1999 р.) та ін. [34].

Державне природоохоронне законодавство включає Закони України, створені на їх базі кодекси, Постанови Верховної Ради України, Укази Президента та Постанови Кабінету

*Угода про асоціацію (повна назва – Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони) – угода між Україною та Європейським Союзом про асоціацію, яка замінює Угоду про партнерство та співробітництво між Європейським співтовариством і Україною та дає змогу перейти від партнерства і співробітництва до політичної асоціації та економічної інтеграції. Політичну частину угоди було підписано 21 березня 2014 р., економічну – 27 червня 2014 р. Україною була ратифікована 16 вересня 2014 р. Текст угоди викладений на 160 сторінках. Найбільшу частину угоди (близько 1200 сторінок) складають додатки у вигляді таблиць. За своєю структурою угода складається з преамбули, семи розділів, 43 додатків та 3 протоколів. Додатки і протоколи до цієї Угоди є її невід’ємною частиною. Угода набрала чинності 1 вересня 2017 р., після того як 11 липня 2017 р. Рада ЄС ухвалила остаточне рішення про укладення Угоди про асоціацію з Україною від імені ЄС [41].

Міністрів, накази Міндовкілля, листи, накази, рішення, розпорядження галузевих установ та локальні нормативні акти автономної республіки, обласних та міських державних адміністрацій. Найважливішими є: ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» (№ 1264-ХІІ від 25.06.1991 р.), «Про природно-заповідний фонд України» (№ 2457-ХІІ від 16.06.1992 р.), «Про рослинний світ» (№ 591-ХІV від 09.04.1999 р.), «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки» (№ 1989-ІІІ від 21.09.2000 р.), «Про тваринний світ» (№ 2894-ІІІ від 13.12.2001 р.), «Про Червону книгу України» (№ 3055-ІІІ від 07.02.2002 р.), «Про екологічну мережу України» (№ 1864-ІV від 24.06.2004 р.), «Про внесення змін до Закону України “Про Червону книгу України” щодо покращення охорони рідкісних видів тварин та рослин» (№ 805-VI від 25.12.2008 р.), «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» (№ 2818-VI від 21.12.2010 р.), «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» (№ 2697-VIII від 28.02.2019 р.), та ін.; кодекси України – Лісовий (№ 3852-ХІІ від 21.01.1994 р.), Про надра (№ 132/94-ВР від 27.07.1994 р.), Водний (№ 213/95-ВР від 06.06.1995 р.), Земельний (№ 2768-ІІІ від 25.10.2001 р.); Постанови Верховної Ради України: «Про впорядкування управління природними, біосферними заповідниками (резерватами) та національними природними парками» (№ 3239-ХІІ від 31.05.1993 р.), «Про Програму перспективного розвитку заповідної справи в Україні» (№ 177/94-ВР від 22.09.1994 р.), «Про введення в дію Лісового кодексу України» (№ 3853-ХІІ від 21.01.1994 р.), «Про Національну програму екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води» (№ 123/97-ВР від 27.02.1997 р.), «Про основні напрями державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки» (№ 188/98-ВР від 05.03.1998 р.) та ін.; укази Президента України: «Про збереження і розвиток природно-заповідного фонду України» (№ 362/93 від 08.09.1993 р.), «Про резервування для наступного заповідання цінних природних територій» (№ 79/94 від 10.03.1994 р.), «Про заходи щодо подальшого розвитку природно-заповідної справи в Україні» (№ 838/2005 від 23.05.2005 р.), «Про території та об’єкти природно-заповідного фонду загальнодержавного значення» (№ 679/2019 від 10.09.2019 р.) та ін.; Постанови Кабінету Міністрів України: «Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів» (№ 1147 від 17.09.1996 р.), «Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля» (№ 391 від 30.03.1998 р.), «Про затвердження Положення про Зелену книгу України» (№ 1286 від 29.08.2002 р.), «Про затвердження Порядку розроблення проєктів землеустрою з організації та встановлення меж територій природно-заповідного фонду, іншого природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення» (№ 1094 від 25.08.2004 р.), «Про затвердження Порядку ведення державного обліку і кадастру рослинного світу» (№ 195 від 22.02.2006 р.), «Про затвердження Порядку ведення державного лісового кадастру та обліку лісів» (№ 848 від 20.06.2007 р.), «Про розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання)» (№ 1030 від 07.11.2012 р.), «Про затвердження такс для обчислення розмірів шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд» (№ 541 від 24.07.2013 р.), «Про затвердження Порядку здійснення моніторингу наслідків виконання документа державного планування для довкілля, у тому числі для здоров’я населення» (№ 1272 від 16.12.2020 р.), «Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року» (№ 443-р від 21.04.2021 р.) та ін.; Накази Міністерства екології та природних ресурсів України: «Про затвердження Положення про єдині державні знаки та аншлаги на територіях та об’єктах природно-заповідного фонду України» (№ 30 від 29.03.1994 р.), «Про затвердження

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Положення про наукову та науково-технічну діяльність природних біосферних заповідників та національних природних парків» (№ 414 від 29.10.2015 р.), «Про затвердження Інструкції про зміст та складання документації державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду України» (№ 67 від 16.02.2005 р.), «Про затвердження Положень про Проекти організації територій установ природно-заповідного фонду України» (№ 245 від 06.07.2005 р.), «Про затвердження Методичних рекомендацій із здійснення стратегічної екологічної оцінки документів державного планування» (№ 296 від 10.08.2018 р.) та ін.

Головними документами реалізації стратегії розбудови екологічної мережі України є ЗУ: «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки», «Про екологічну мережу України», «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року». Стратегією визначено основні цілі і завдання державної екологічної політики, що базуються передусім на виявлених причинах екологічних проблем України та фінансовій спроможності держави до їх вирішення з урахуванням завдань, визначених в Угоді про асоціацію між Україною і ЄС, поетапне наближення: транспозиція, імплементація та забезпечення дотримання природоохоронного законодавства до відповідних директив ЄС [102].

При здійсненні стратегічного планування щодо припинення втрат біотичного і ландшафтного різноманіття і формування екомережі, згідно цих документів, визначено низку завдань, у т. ч.: збільшення площі земель ПЗФ та національної екомережі до рівня, достатнього для забезпечення екологічної стійкості країни; створення системи економічних важелів сприяння збереженню біо- і ландшафтного різноманіття та формуванню екомережі на землях усіх форм власності; удосконалення нормативно-правової бази щодо системи здійснення контролю за торгівлею видами дикої флори і фауни, які перебувають під загрозою зникнення; створення мережі центрів штучного розведення та реакліматизації рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення, видів рослин і тварин; створення системи запобіжних заходів щодо видів-вселенців та забезпечення контролю за внесенням таких видів до екосистем; ужиття адміністративних заходів із припинення катастрофічного зменшення запасів водних живих ресурсів унаслідок їхньої надмірної експлуатації та погіршення стану навколишнього природного середовища та ін. Передбачені ЗУ «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» показники розвитку природоохоронної сфери повинні значно зрости: частка ПЗФ у 2025 р. має складати 12,5 %, у 2030 р. – 15,0 %, екомережі – у 2025 р. – 40,0 %, у 2030 р. – 41,0 % [91].

Згідно з цією стратегією має бути створена цілісна природоохоронна і природопідтримувальна система, в основу якої закладається інтегрована воедино мережею екологічних коридорів природна рослинність, яка стимулює умови розселення, міграції, виживання і відновлення біоти, збереження середовища її існування. Площа земель ПЗФ та національної екологічної мережі має зрости загалом до рівня, достатнього для забезпечення екологічної безпеки країни і її регіонів.

Отже, слід зазначити, що загалом в Україні сформовано одну із найрозвиненіших у Європі систему екологічного законодавства, визначено основні напрями державної політики в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів і піклування про екологічну безпеку. Екологічне право є важливим складником правової політики держави, спрямованої на захист, збереження та розвиток навколишнього природного середовища та природних ресурсів, формування екологічної культури суспільства, хоча поки що, з одного боку, багато в чому залишається декларативним і не містить конкретних механізмів розв'язання існуючих проблем, а з іншого – не повною мірою враховує здобутки та досвід сучасного міжнародного екологічного законодавства, тому неналежним чином здатне забезпечити захист природи. Важливим завданням сучасної української зовнішньої політики є узгодження нормативно-

правової бази України із законодавством ЄС. Така співпраця повинна зумовити формування відповідних стандартів екологічної безпеки, оптимальних моделей еколого-правового регулювання, тісне міжнародне співробітництво у питаннях охорони довкілля, бо до сьогодні існують очевидні значні відмінності багатьох базових понять в українському та європейському законодавстві [60].

1.4. Геопросторові компоненти екомереж

Екомережа – це функціонально об'єднана система природоохоронних територій різного статусу і допоміжних територій, які забезпечують функціональні зв'язки між біотопами різних рангів, а також збереження умов для природного перебігу процесів функціонування і розвитку біосистем різного рівня організації [150]. Це організаційно-функціональна основа заходів збереження біорізноманіття в умовах антропогенно трансформованого ландшафту. Повний перелік об'єктів – складових структурних елементів екомереж, що мають певну площу, межі і інші характеристики, – подано в ЗУ «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України» та «Про екологічну мережу України» [110; 111]. До них належать: території та об'єкти природно-заповідного фонду як основні природні елементи екологічної мережі; землі водного фонду, водно-болотні угіддя, прибережні захисні смуги, смуги відведення, берегові смуги водних шляхів і зони санітарної охорони, що утворюють відповідні басейнові системи; землі лісового фонду; полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, які не віднесені до земель лісового фонду; курортні та лікувально-оздоровчі території з їх природними ресурсами; землі рекреаційного призначення для організації масового відпочинку населення і туризму; інші природні території, у межах яких є природні об'єкти, що мають особливу природну цінність; земельні ділянки, на яких зростають природні рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України; земельні ділянки, які є місцями перебування чи зростання видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України; частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання – пасовища, луки, сіножаті тощо; радіоактивно забруднені землі, що не використовуються та підлягають окремій охороні як природні регіони з окремим статусом. У найменш зміненому вигляді природні ландшафти збереглися в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Резервними для перспективного заповідання можуть слугувати площі з антропогенізованою рослинністю, рекультивовані відпрацьовані та порушені землі, радіаційно забруднені території, еродовані землі. За основними категоріями землекористувачів до складу екологічної мережі включають землі природно-заповідного, лісового, водного фондів, курортно-рекреаційні землі та деградовані сільськогосподарські угіддя [130].

Основа мережі об'єктів ПЗФ складають природні і біосферні заповідники (резервати) та національні природні парки, які є найбільшими за площею і мають найсуворіші режими правової охорони. Провідними завданнями територій та об'єктів ПЗФ, згідно чинного законодавства, є природоохоронні, науково-дослідні, оздоровчі, рекреаційні, моніторинг стану довкілля, розробка природоохоронних рекомендацій, поширення екологічних знань. Інші види використання можуть відбуватися за умови, що така діяльність не суперечитиме їхньому цільовому призначенню та встановленим вимогам щодо охорони, відтворення та використання природних комплексів.

Водоохоронні зони – це природоохоронні території регульованої господарської діяльності, що виділяються для попередження забруднення водних об'єктів, засмічення, знищення навколоводних рослин і тварин, зменшення коливань стоку. Порядок визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режим ведення господарської діяльності встановлено Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення розмірів і

меж водоохоронних зон та режиму ведення господарської діяльності в них» (№ 486, 08.05.1996 р., редакція від 24.12.2019 р.). Межі водоохоронних зон встановлюються з урахуванням рельєфу місцевості, поширення процесів затоплення, підтоплення, інтенсивності берегоруйнування, конструкції інженерного захисту берега, цільового призначення земель, що входять до складу водоохоронної зони. Внутрішня межа водоохоронної зони збігається з мінімальним рівнем води у водному об'єкті. При встановленні зовнішньої межі водоохоронної зони, зазвичай, враховуються наявні контури сільськогосподарських угідь, шляхів, лісосмуг, меж заплавл, надзаплавних терас, бровок схилів, балок та ярів; зовнішня межа визначається найбільш віддаленою від водного об'єкта лінією: затоплення при максимальному повеневому (паводковому) рівні води, що повторюється один раз за десять років; берегоруйнування, меандрування; тимчасового та постійного підтоплення земель; ерозійної активності; берегових схилів і сильноеродованих земель. Для гірських і передгірських річок зовнішня межа водоохоронної зони визначається з урахуванням геоморфологічних та гідрологічних умов, а також селевих та зсувних явищ. У межах водоохоронних зон виділяються прибережні захисні смуги, які встановлюються по берегах річок та навколо водойм уздовж урізу води (у меженний період), шириною: для малих річок, струмків і потічків, а також ставків площею менше трьох гектарів – 25 м; для середніх річок, водосховищ на них та ставків площею більше трьох гектарів – 50 м; для великих річок, водосховищ на них та озер – 100 м. У межах прибережних захисних смуг уздовж річок, навколо водойм та на островах забороняється: розорювання земель (крім підготовки ґрунту до залуження і залісення), а також садівництво та городництво; зберігання, застосування стійких і сильнодіючих пестицидів та добрив; влаштування літніх таборів для худоби; будівництво будь-яких споруд (крім гідротехнічних, гідрометричних та лінійних), у т. ч. баз відпочинку, дач, гаражів та стоянок автомобілів; миття та обслуговування транспортних засобів і техніки; влаштування звалищ сміття, гноєсховищ, накопичувачів рідких і твердих відходів виробництва, кладовищ, скотомогильників, полів фільтрації тощо. Водоохоронна зона морів, морських заток і лиманів, зазвичай, збігається з прибережною захисною смугою і визначається шириною не менш як 2 км від урізу води [34; 100].

Лісові екосистеми розглядаються як головний компонент біосфери (геосистем), який забезпечує стабілізацію і природну рівновагу. Принцип сталого (збалансованого) лісокористування, який передбачає управління і використання лісів та лісових земель таким чином і з такою інтенсивністю, щоб при цьому зберігалися біотичне різноманіття, продуктивність і здатність до відновлення, а також щоб воно сприяло тепер і в майбутньому виконанню лісами екологічних, соціальних і економічних функцій на локальному, регіональному, національному і загальносвітовому рівнях (Shima S., 1995 р.), було визначено на нараді Міністрів лісового господарства європейських країн (Гельсінкі, 1993 р.) [108]. Ліси займають 15,7 % території України (9,58 млн га) і зосереджені в межах держави в основному на півночі (Полісся) та заході (Карпати). Одним із основних завдань охорони лісів в Україні вважається підвищення рівня лісистості, який було заплановано довести у 2020 р. до 17 %. Оптимальним, за європейськими рекомендаціями, є показник лісистості на рівні 20 %, для досягнення якого необхідно виростити більше двох мільйонів гектарів нових лісів. Крім того, потрібно враховувати не лише загальний відсоток лісів, а й їхню «якість», тому що в багатьох випадках види дерев, що не мають цінності для потенційного прибутку, замінюються швидкоростучими. Основні лісгосподарські заходи повинні бути спрямовані на підвищення стійкості та продуктивності деревостанів, збереження біорізноманіття лісів, їхнього оздоровлення і посилення захисних, санітарно-гігієнічних, оздоровчих та інших функцій (Постанови КМ України «Про затвердження Правил поліпшення якісного складу лісів», № 724 від 12.05.2007 р., редакція від 12.12.2020 р.; «Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо захисних лісових ділянок», № 733 від

16.05.2007 р., редакція від 24.12.2019 р.). Насадження і збереження лісів, екологічно безпечне їх використання, захист масивів, що мають культурну, духовну і релігійну цінність, контроль за забрудненнями, що завдають шкоду лісам – це пріоритети документів «Agenda 21» та «Ліс – принципова заява», що відображають концепцію розвитку лісового господарства, яка була проголошена на Міжнародній конференції ООН у 1992 р. у Ріо-де-Жанейро [34]. Відповідно до Постанови КМУ «Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо цінних захисних ділянок», крім експлуатаційних лісів (лісових ділянок, що призначені для господарського використання – забезпечення національної економіки у деревині), виділяються: ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення (ліси в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду, в межах історико-культурних заповідників, меморіальних комплексів, місць, пов'язаних з важливими історичними подіями, охоронних зон пам'яток історії, археології, містобудування та архітектури, монументального мистецтва); рекреаційно-оздоровчі ліси (лісові ділянки, що виконують рекреаційну, санітарно-гігієнічну та оздоровчу функцію, використовуються для туризму, заняття спортом, санаторно-курортного лікування та відпочинку населення у межах міст, селищ та інших населених пунктів, округів санітарної охорони лікувально-оздоровчих територій і курортів, поясів зон санітарної охорони водних об'єктів, у лісах зелених зон навколо населених пунктів); захисні ліси (лісові ділянки, що виконують функцію захисту навколишнього природного середовища та інженерних об'єктів від негативного впливу природних та антропогенних чинників: лісові насадження лінійного типу – полезахисні лісові смуги, державні захисні лісові смуги, лісові смуги уздовж забудованих територій населених пунктів; лісові ділянки (смуги лісів), розташовані у смугах відведення каналів, залізниць та автомобільних доріг; лісові ділянки у ярах, на легкорозвіюваних пісках, рекультивованих землях, кам'янистих розсипах, малопотужних кам'янистих ґрунтах, у високогірних зонах, на стрімких гірських схилах, у селенебезпечних зонах та на схилах лавинонебезпечних зон (протиерозійні ліси); лісові ділянки, які прилягають до смуг відведення залізниць і виділяються з категорії експлуатаційних лісів на 500 м з кожного боку; лісові ділянки, що прилягають до смуг відведення автомобільних доріг державного значення і виділяються з категорії експлуатаційних лісів шириною 250 м з кожного боку дороги; лісові ділянки уздовж берегів річок, навколо озер та інших водних об'єктів, які виділяються з категорії експлуатаційних лісів за нормативами згідно з Додатком 4, наприклад, якщо довжина рівнинної річки 50 і менше км, то ширина лісових ділянок уздовж її берегів – 150 м, якщо 51–100 км – 300 м, 101–300 км – 400 м, 301–500 км – 500 м, 501–100 км – 750 м). У межах лісових ділянок, що віднесені до однієї із категорій лісів, можуть бути виділені особливо захисні лісові ділянки, для яких встановлюється режим обмеженого лісокористування (наприклад, радіаційно забруднені) [101].

Потенційно придатними площами для розширення меж екомереж можуть бути території поширення екзогенних геологічних процесів та радіоактивно забруднені, деградовані, малопродуктивні, техногенно забруднені території, що є малоефективними з господарського погляду сільськогосподарськими угіддями і відзначаються погіршеними водно-повітряними, фізичними, хімічними властивостями і для їх покращення потребують додаткових вартісних агротехнічних заходів. У ЗУ «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» зазначено, що збільшення площі національної екомережі має, насамперед, відбуватися в результаті розширення існуючих та створення нових територій та об'єктів ПЗФ у регіонах, екологічного відновлення порушених, засоленних і деградованих ґрунтів та ґрунтів, забруднених унаслідок Чорнобильської катастрофи тощо [91].

1.5. Структурно-функціональна організація екомереж

До структурних елементів екомережі, які виділяються за своїм функціональним призначенням, належать ключові, сполучні, буферні, відновлювальні території та території природного розвитку. Вони у своїй безперервній єдності утворюють мережу, яка об'єднує ділянки пов'язаних між собою функціонально і територіально природних геосистем та антропогенізованих ландшафтів, які потребують збереження та відновлення за умов невиснажливого природокористування, у територіально цілісну систему.

Ключові природні території (природні ядра, екологічні ядра, ядра біорізноманіття) – це території збереження біотичного (генетичного, видового, екосистемного) та ландшафтного різноманіття, що переважно належать до складу систем природоохоронної мережі і мають важливе біологічне та екологічне значення. Вони є резерватами середовищ існування біоорганізмів, територіями, добре інтегрованими у ландшафти, і відіграють важливу роль у збереженні ендемічних, реліктових і рідкісних та зникаючих видів. Ці малозмінені, екологічно цінні (еталонні) ділянки виступають вузловими елементами екомережі і їх площа має бути не меншою 500 га (для локальних природних ядер). Базовими критеріями відбору природних ядер вважаються: ступінь збереженості природи на певній території та багатство її видового різноманіття; рівень його захищеності; наявність ендемічних, реліктових та рідкісних видів; репрезентативність, типовість, повнота різноманіття; оптимальність розміру і природність меж; ступінь функціонального значення різноманіття; відповідність корінній (інваріантній) ландшафтній структурі; можливість інтеграції в національну та європейську екомережі тощо [141].

Оскільки головним завданням екомережі є збереження біотичного і ландшафтного різноманіття, то в основі території потенційних природних ядер мають бути ареали найбільшої концентрації рідкісних і зникаючих, ендемічних і реліктових видів, а також ареали високого ландшафтного різноманіття. Ці території з високим ступенем природності, рідкісності зосереджуються в біоцентрах, що в антропізованому ландшафті мають функцію збереження генофонду [141]. Своє функціональне призначення можуть виконувати за умови, якщо площа біоцентру забезпечуватиме умови самовідтворення популяцій, унеможливлуватиме їх деградацію і вимирання видів унаслідок їх замкненого існування. За результатами натурних спостережень та численних реалізацій моделей вимирання видів унаслідок їх замкненого існування виявлено, що площа окремого біоцентру, необхідна для розміщення мінімальної життєздатної популяції ссавців, повинна складати від 10–10² км² для землерийки, миші, до 10⁴–10⁵ км² – для оленя, ведмедя; для деревних рослин – кілька десятків та сотень квадратних кілометрів. Переважна більшість ділянок із природними біотопами займає значно менші площі, тому багато їх видів перебуває під загрозою вимирання [27]. З позиції агроекології біоцентр у структурі агроландшафту має оптимізувати прилеглі поля за рахунок птахів, комах-запилювачів, рептилій. За оцінками науковців біоцентр площею 1 га (0,01 км²) забезпечує біологічний захист та запилення агроценозів у радіусі 2 км або на площі 1250 га (12,50 км²). Територія біоценозу має бути такою, щоб рослинність могла впливати на формування мезокліматичних умов. За оцінками кліматологів площі менше 1 км² мезокліматичних умов регіону практично не змінюють [28]. Необхідно враховувати важливість економічного ефекту – зменшення витрат на відшкодування збитків від негативних явищ в агроландшафтах, попередження витрат від зниження родючості ґрунтів.

Знизити ймовірність вимирання популяцій, підвищити їх генетичну мінливість та здатність до адаптації, зменшити залежність від едафотопних змін окремих природних комплексів можна через формування сполучних коридорів, що забезпечать видовий обмін, – природних або приведених до природного стану ділянок землі чи водної поверхні видовженої

конфігурації. Чим більша територія, де поширений той чи інший вид рослин, тим більша вірогідність його збереження. З фітосонологічного та генетичного погляду при організації мережі природно-заповідного фонду важливо, щоб його об'єкти не були географічно й екологічно ізольованими. Ізольованість окремих ділянок рослинного покриву – це головна причина втрати біотичної різноманітності. Відновлення рослинного покриву в умовах реального ландшафту можливе лише через поєднання окремих ділянок зі збереженою природною рослинністю. При цьому потрібно враховувати територіальні закономірності основних етапів розвитку рослин: генеративного розмноження, дисемінації, ецезису [27]. Тобто, щоб запобігти генетичному збідненню природних популяцій рідкісних видів та забезпечити контакт між ними, слід формувати спеціальні біологічні коридори між об'єктами природно-заповідного фонду. Природні коридори – це елементи дефрагментації природних масивів і міграційні шляхи водночас. В Україні внаслідок значного розвитку сировинно-видобувних галузей промисловості та сільського господарства виникла ситуація, що дуже ускладнює, а інколи й унеможливує просторові процеси біотичного обміну внаслідок значного порушення територіальної єдності ділянок з природними ландшафтами. У майже незміненому, природному стані вони збереглися на землях, зайнятих лісами, чагарниками, болотами та у межах територій ПЗФ. Перелік сполучних територій національної екомережі, що забезпечують зв'язки між ключовими територіями та цілісність екомережі, подано у Законі «Про екологічну мережу України» [111].

Сполучні території (екокоридори) – це лінійні елементи екомережі різної ширини, конфігурації і форми, що зв'язують між собою природні ядра і забезпечують надійні міграційні шляхи. Здебільшого їхні функції можуть виконувати видовжені заліснені і залужені території, долини річок, озера, болота, балки, смуги збереженої природної рослинності завширшки не менше 500 м (для локальних екокоридорів) [141]. Базовими критеріями їхнього відбору є природність меж та достатність ширини і протяжності для збереження міграції видів, їх розмноження, переживання несприятливих умов. Довжина екокоридору має бути більшою за відстань, на яку мігрує більшість видів, приурочених до ключових територій, які поєднує екокоридор, а ширина екокоридору має дозволяти популяціям ефективно використовувати його як шлях міграції та розселення. Едафічні умови екокоридору мають бути аналогічні або близькі до таких умов тих ключових територій, які він об'єднує, а всередині екокоридору не повинно бути міграційних бар'єрів або інших чинників, які можуть заважати міграції та розселенню видів. Територія сполучного коридору повинна мати досить добре збережений рослинний покрив і високий рівень біорізноманіття та може включати ділянки, на яких зростають або існують рідкісні, ендемічні або реліктові види рослин та тварин, або рідкісні рослинні угруповання, яких через певні причини немає у межах ключових територій екомережі. Головною функцією екокоридорів є забезпечення просторових зв'язків між ключовими територіями. Екокоридори можуть мати самостійне значення для збереження певних видів рослин і тварин. Міграційні біотичні зв'язки є основним типом зв'язків, які забезпечують функціональну цілісність екологічних мереж. Вони пов'язують між собою центри концентрації, розсіювання і поширення живих організмів на прилеглі території. Завдяки екокоридорам, які пов'язують ключові елементи в мережу, конфігурація ландшафтних територіальних систем отримала назву біоцентрично-мережевої [141].

Для захисту ключових природних територій і екологічних коридорів від негативної дії зовнішніх чинників та забезпечення збереження наявих і відтворення втрачених природних цінностей, а також запобігання негативному впливу господарської діяльності людини на природні комплекси створюються буферні зони з регульованим обмеженим господарюванням. Це можуть бути не лише природні території екстенсивного використання, тобто сіножаті, пасовища, ліси, а й орні землі, на яких не використовують у господарюванні

мінеральних добрив. Ширину буферних зон визначають залежно від напрямку та ступеня впливу навколишніх сільськогосподарських угідь або промислових об'єктів на ключові й сполучні території екомережі, а також впливу останніх на сільськогосподарські угіддя (шириною не менше 1 км). *Буферні зони* – це зовнішнє оточення природних ядер та екокоридорів охоронними смугами для їх захисту від впливу негативних чинників. Вони виконують функцію перехідних ландшафтів між природними і господарсько освоєними та мають статус територій із регульованим режимом заповідання [141]. До складових буферних територій екомережі можуть включатися буферні зони природних і біосферних заповідників (резерватів) та національних природних парків; частково землі водного фонду та водоохоронні зони; частково землі лісового фонду; інші заліснені території, у т.ч. лісові смуги та інші захисні насадження, які не віднесені до земель лісового фонду; землі рекреаційного призначення, які використовуються для організації масового відпочинку населення і туризму та проведення спортивних заходів; частково землі сільськогосподарського призначення екстенсивного використання – пасовища, луки, сіножаті тощо.

До переліку *відновлюваних територій* (територій ренатуралізації) екомережі входять порушені, деградовані і малопродуктивні землі та угіддя, що зазнали впливу негативних процесів чи стихійних явищ, інші території, важливі з погляду формування просторової цілісності екомережі [111]. Це ділянки з деградованою природною рослинністю, але із збереженим середовищем існування, що сприяє їх швидкому відновленню, наприклад зріджені ліси, вибиті луки, осушені торфово-болотні ділянки тощо. У певних випадках до них можуть бути віднесені радіаційно забруднені землі або агрогеосистеми. Це потенційний резерв, за рахунок якого у майбутньому можна збільшити площу ключових та сполучних територій [141]. Відновлення екологічних зв'язків між природними територіями може здійснюватися як природними, так і штучними шляхами – посадкою лісу, залуженням прибережних смуг вздовж річок тощо. Повноцінна екологічна реставрація включає не лише відновлення екологічних зв'язків між природними територіями, що збереглися, а й суттєве збільшення площ під екосистемами, які здатні до саморегуляції, тобто відновлення таких екосистем. До складових відновлювальних територій екомережі включаються території: здавна орані, низькопродуктивні; вдруге засолені внаслідок надмірного зрошення; пасовищні збої, ділянки прогону худоби та місця їхньої постійної концентрації; забур'янені карантинними видами бур'янів, зокрема шкідливими для здоров'я людей; кар'єри, відвали породи тощо; орні землі на схилах, які відводяться під ґрунтозахисні смуги, або постійні ділянки, призначені для розведення диких комах-запилувачів; схили насипів та смуги відчуження вздовж автомобільних доріг, залізниць, нафто- і газопроводів, ліній електропередач та інших комунікацій; ділянки відкритих ґрунтів, на яких відбуваються або можуть розвинутиися яружні та зсувні процеси; місця постійного відпочинку та інші рекреаційні території; ділянки, які підлягають довгостроковій консервації внаслідок радіаційного, хімічного або іншого забруднення, яке становить загрозу здоров'ю людей та тварин; селітебні території, які підлягають рекультивациі – садиби, занедбані ферми тощо.

Території природного розвитку призначені для посилення ефективності екомереж. Здебільшого це природні ландшафти з наявними рідкісними ценозами, які можуть перебувати під охороною, однак не відповідають основним критеріям формування природних ядер, екокоридорів і територіально ізольовані, не приурочені до екомережі [20].

Таким чином, із екологічних ядер, сполучних коридорів, буферних зон, територій відновлення та природного розвитку формується своєрідна мережа. Її елементи не вкривають повністю території ландшафту, однак формують її природний каркас, який значно знижує ймовірність деградації популяцій, зменшує залежність від різких едафічних змін окремих біоцентрів. Цей каркас є основою природоохоронної системи регіону. При достатньому

представництві й відповідній площі така екологічна мережа створює прийнятні умови для збереження його біотичного та ландшафтного різноманіття.

За своїм значенням елементи екологічної мережі поділяються на структури міжнародного (європейського), національного, регіонального, місцевого (локального) рівня. До міжнародних належать ті, що з'єднують національні мережі сусідніх держав, до національних – найбільші природно-заповідні об'єкти, зокрема природні та біосферні заповідники (резервати), національні природні парки, заказники загальнодержавного значення значні за площею. Регіональні та локальні елементи екомережі охоплюватимуть басейни великих, середніх та малих річок, території та об'єкти природно-заповідного фонду регіонального та місцевого значення. Екомережі мають бути узгоджені між собою: локальні з регіональними, регіональні з національною, національна – з загальноєвропейською [130]. Регіональні екомережі повинні забезпечувати сумісність національної екомережі з екомережами сусідніх держав, що особливо актуально для прикордонних регіонів.

Для території України запропоновано три територіальні рівні екомереж: національний (міжрегіональний), регіональний, локальний. Для кожного із зазначених територіальних рівнів екомереж вирішуються свої специфічні модельні завдання, що дозволяє поднати всі цінні для збереження біоландшафтного різноманіття елементи території в єдині екомережі найвищого рівня, зокрема Всеєвропейську.

Національна екологічна мережа України включає природні регіони, де зосереджено наявні та перспективні природно-заповідні об'єкти, водно-болотні угіддя міжнародного значення та території, у межах яких збереглися найцінніші малопорушені природні комплекси, – Карпати, Кримські гори, Донецький кряж, Приазовську височину, Подільську височину, Полісся, витoki малих річок, прибережно-морські смуги. До територій, що забезпечують комунікаційні зв'язки між ключовими об'єктами і зумовлюють цілісність екомережі, належать три широтних природних коридори: Поліський, Галицько-Слобожанський, Південноукраїнський та меридіональні, просторово обмежені долинами великих річок – Дніпра, Дунаю, Дністра, Західного Бугу, Південного Бугу, Сіверського Дінця, а також окремих природних коридор, який формує ланцюг прибережно-морських природних ландшафтів Азовського і Чорного морів, що оточує територію України з півдня.

Важливими при моделюванні є екомережі більш низьких територіальних рівнів – регіональні та локальні, бо саме щодо них і формулюються конкретні модельні питання щодо віднесення тих чи інших територій до елементів екомереж. Зокрема, особливостями моделювання регіональних екомереж є те, що воно найбільш ефективне для регіонів, які мають середній рівень фрагментованості рослинного покриву, тобто тих, де збереглася достатня кількість ділянок з природною рослинністю, але такі ділянки наразі територіально ізольовані, а це актуальна проблема сьогодення і для території України, і Європи в цілому. І, нарешті, найбільш детально здійснюється моделювання локальних екомереж, у процесі чого ретельно визначаються всі елементи екомереж і їхнє місцезнаходження, у т. ч. з «винесенням у натуру» цих елементів і вирішенням відповідних питань щодо землеустрою тощо [118].

Згідно із Законом «Про екологічну мережу України», екомережа держави й окремих регіонів повинна бути невід'ємною складовою частиною Генеральної схеми планування території і мати структурно-якісні характеристики, які передбачені в таких схемах. Територіально визначає та об'єднує основні опорні елементи національної екологічної мережі, на основі чого встановлюються режими використання особливо цінних природних територій та інших функціональних зон території, екологічний каркас регіону. В межах елементів екологічного каркасу не допускається розміщення великих промислових об'єктів. Розораність земельних площ не повинна перевищувати 30 %, а щільність населення – 40 осіб/км². Території, що розміщені між елементами екологічного каркасу – так зване «тканинне заповнення» – це території перетворених антропогенних ландшафтів, що теж

потребують забезпечення їхньої стійкості через підвищення рівня мозаїчності агроландшафтів, створення лісосмуг багатофункціонального призначення. Території, намічені для розвитку екоформувань та екостабілізаційних зон мають якості природних домінант, їхні орієнтовані розміри для елементів загальнодержавного каркасу становлять 5–10 тис. км², на регіональному рівні – від 2 до 10 км². Ширина екологічних коридорів загальнодержавного значення має становити від 10–15 до 20–30 км, ширина коридорів регіонального рівня – від 0,5 до 2 км.

Формування різноманітних екологічних мереж (це різновид планування територій) – актуальний практичний запит геопросторового впорядкування й екологічного оздоровлення регіонів, пошук найкращого просторового поєднання в їхніх межах природи–населення–господарства. При цьому планувальне впорядкування природного середовища орієнтоване на формування природного каркасу екологічної безпеки території, планування розселення – на просторову організацію населення з гарантованою екологічною безпекою та можливостями активної господарської діяльності, розміщення виробництва – на ефективне використання природно-ресурсного потенціалу, трудових ресурсів та мінімізацію забруднення довкілля. Структурно-функціональне планування регіональної екомережі повинно супроводжуватись інтеграцією в різні сектори господарства. Особливістю екомереж є те, що найвищий ступінь заповідності, що передбачає відсутність або строго контрольоване господарювання, – це переважно об'єкти ПЗФ, решта функціональних складників можуть залишатися у господарському використанні у відповідності з призначенням та типом угідь. Реалізація розроблених схем екомережі сприятиме збереженню та відновленню природного каркасу регіону, покращенню довкілля за рахунок оптимізації екологічних умов, збалансуванню структури земель різного використання, розвитку найбільш економічно вигідних форм господарської діяльності.

1.6. Принципи формування та функціональне призначення екомереж

Теоретико-прикладні засади та положення концепцій біоцентрично-мережевої ландшафтно-територіальної структури та сталого розвитку, стратегії збереження біотичного і ландшафтного різноманіття, конструктивно-географічні принципи та підходи проектування і розбудови національної та регіональних природоохоронних систем, обґрунтовані у працях М. Ф. Реймерса, Л. Г. Руденка, О. Г. Топчієва, М. Д. Гродзинського, В. Т. Гриневецького, Ю. Р. Шеляг-Сосонка, Я. І. Мовчана, С. М. Стойка, О. І. Шаблія, В. М. Петліна, Л. П. Царика, Т. Л. Андрієнко, О. О. Кагала, Л. П. Вакаренко, В. М. Самойленка, Н. П. Корогоди, Л. С. Юглічек, Т. В. Виговської, Ю. В. Яцентюка та інших науковців.

Формування, збереження та використання екомережі здійснюється згідно з такими основними принципами: забезпечення цілісності екосистемних функцій її складових елементів; екологічно збалансоване використання природних ресурсів; зупинення втрат природних та напівприродних територій, розширення площі території; забезпечення державної підтримки, стимулювання суб'єктів господарювання при створенні на їх землях територій та об'єктів ПЗФ, інших територій, що підлягають особливій охороні; забезпечення участі громадян та їх об'єднань у розробці пропозицій і прийнятті рішень щодо її формування, збереження та використання; забезпечення поєднання національної екомережі з такими ж утвореннями суміжних країн, що входять до Всеєвропейської екологічної мережі, всебічний розвиток міжнародної співпраці в цій сфері; удосконалення структури земельного фонду України шляхом забезпечення науково обґрунтованого співвідношення між різними категоріями земель; системне врахування екологічних, соціальних та економічних інтересів суспільства [111].

Проектування екомережі – це, найперше, визначення її структури та механізму взаємозв'язків між складовими частинами. Структура екомережі має відповідати принципам достатності території для збереження та відновлення біотичного та ландшафтного різноманіття, забезпечення її просторової цілісності і репрезентативності. Передбачається використання широкого спектру загальнонаукових і спеціальних підходів, у т.ч. ландшафтного, біогеографічного, геоботанічного. Складовою частиною процесу формування екомережі є добір достатньо збережених природних геосистем, які б складала її основу – природно-ландшафтний каркас. Такі об'єкти повинні бути багатофункціональними наземними, наземно-водними та акваторіальними ландшафтними комплексами. До складу екомережі мають бути включені також ландшафти, що мають значну історико-культурну цінність. Особливе значення для формування мережі природоохоронних територій має виявлення ареалів максимуму різноманіття територіальної структури ландшафту. Найрізноманітнішою ландшафтною структурою відзначаються території, де межують ландшафти різних природних зон і різних тектонічних структур [29]. Ще одним завданням при формуванні екомережі є створення такої структури, яка б вирішувала не тільки проблеми збереження рослин, тварин та середовищ їх існування, але й надавала населенню соціальну та економічну користь і, поліпшуючи умови його життєдіяльності, сприяла сталому (збалансованому) розвитку територій [108]. Формування екомережі передбачає зміни в структурі земельного фонду території шляхом віднесення (на підставі обґрунтування екологічної безпеки та економічної доцільності) частини земель господарського використання до категорій, що підлягають особливій охороні з відтворенням притаманного їм різноманіття природних ландшафтів.

Потреба узгодження структури українських екомереж з європейськими у світлі інтеграційних процесів з ЄС є сучасним запитом сьогодення. На даний час між ними зберігаються помітні розбіжності. Базовим європейським принципом, основою розбудови екомережі є *біогеографічні засади* – реальні дані про поширення видів і місць їх існування (оселищ, «біотопів»), на підставі яких визначають ділянки спеціального збереження. Лише повні дані про фонди біотичного різноманіття слугують основою для здійснення глибоких досліджень і вжиття соціотехнічних заходів, визначення особливо цінних природних комплексів, встановлення режимів збереження, а також потенційного складу раритетного фонду біоти, організації фонового екологічного моніторингу. В основі різних програм, що впливають із цієї концепції (Natura 2000, Emerald), лежить принцип виділення ділянок земної поверхні (*sites*), місць існування, оселищ (*habitats*), екосистем, ландшафтних виділів, що визначаються за певними, конвенційно погодженими властивостями чи характеристиками, які відповідають цінностям європейського природоохоронного значення – місцезростання чи мешкання видів рослин і тварин, місцезнаходження рідкісних типів угруповань, реальні міграційні шляхи тощо. Вибір цих територій здійснюється на підставі узагальнення детальної інформації про поширення видів рослин і тварин, шляхи міграції тварин, достатньо детальних карт рослинності.

В Україні були запроваджені дещо інші критерії до її формування, ніж у Європі, що значною мірою зробило схеми екомережі України несумісними з аналогічними схемами європейських країн. Особливо відчутно це проявляється на прикордонних територіях, де виникає потреба узгодити структури регіональних екологічних мереж України з європейськими. Домінує *басейновий принцип* формування екомереж. Певною мірою це виправдано, бо природне поширення рослин і міграція дрібних тварин здійснюється головним чином по гідрологічній сітці території, яка є неперервною і збережена кращим чином в природному стані. Важливими складовими екомереж стали землі водного фонду – водоохоронні зони, прибережні захисні смуги, берегові смуги, смуги відведення, зони санітарної охорони. Важлива роль відводиться об'єктам ПЗФ як осередків збереження певних типів ландшафтних структур, типів рельєфу, тобто усього комплексу абіотичних компонентів середовища, котрі зумовлюють можливість формування та існування певних типів біотичних

комплексів. Тому першочерговим завданням є детальна інвентаризація видової та ландшафтної різноманітності (місць зростання рідкісних видів рослин і розселення тварин, цінних рослинних угруповань, ділянок із значним ландшафтним і біологічним різноманіттям, виявлення дійсних каналів біотичного зв'язку – реальних міграційних шляхів диких тварин) регіону із їхнім детальним картографуванням. З'єднання окремих ділянок із природними біоценозами системою біокоридорів, якими можливий міграційний обмін, значно знижує імовірність вимирання популяцій, підвищує їхню генетичну мінливість, зменшує імовірність деградації внаслідок замкненого існування в ізольованих умовах незначних площ. При збільшенні загальної площі території, що охороняється, і як наслідок, послаблення острівного ефекту, під охорону потрапляють більші, тобто життєздатніші популяції і створюються умови для міграції тварин. Міграції – поширене природне явище, проте недостатньо вивчене. Міграційні переміщення притаманні і рослинним, і тваринним організмам. Це один із адаптивних механізмів живих організмів, пов'язаний із переживанням несприятливих періодів, результат їх пристосування до змін довкілля. Найдаліші міграційні переміщення протяжністю в десятки і сотні кілометрів здійснюють птахи. Такі сезонні переміщення теж притаманні великим наземним поліським тваринам: лосям, диким кабанам, оленям, козулям, вовкам, рисі. Потреба вирішення проблем, пов'язаних із відновленням видів великих трав'яних тварин у межах їх історичних ареалів у Європі, а саме забезпечення шляхів пересування та міграцій на досить великі відстані через створення мережі поєднаних ділянок природних територій і стала підґрунтям для створення моделі екомережі як конкретного заходу для охорони природи. Території навіть великих за розмірами природоохоронних об'єктів недостатні за площею для великих видів поліських тварин, що потребують для своєї життєдіяльності значних природних ресурсів – просторових, кормових, захисних. Це – центри комфортного місцеперебування, які мають бути об'єднані з іншими подібними центрами природними коридорами в єдину мережу біотичного зв'язку. Тому у створенні регіональної екомережі особливе місце належить елементам зв'язку – екокоридорам.

Аналіз підходів до побудови схеми екомережі засвідчує існування трьох основних їх типів: I тип – схема екомережі створюється відповідно до Закону України «Про екологічну мережу України» з акцентом на особливостях геоботанічної і ландшафтної структури території [79; 94; 150]; II тип – схема розробляється згідно програм ЕЕCONET і Natura–2000, Директиви ЄС «Біотопи» з акцентом на врахуванні природних біотопів як середовищ існування видів (фонових і рідкісних) та міграційних шляхів тварин [50; 141]; III тип – схема розробляється на основі поєднання I і II типів з урахуванням необхідності ренатуралізації лісових геосистем і агрогеосистем, формування «культурних» ландшафтів [107]. Третій тип передбачає, що екомережа повинна включати не тільки території і біотопи із збереженим біотичним різноманіттям, але й території, на яких після проведення ренатуралізаційних (відновлювальних) заходів формуються геосистеми, наближені до природних. До них відносяться ліси, які не належать до природно-заповідних територій та об'єктів, і сільськогосподарські угіддя (агрогеосистеми), на яких здійснені заходи щодо їх оптимізації [108].

Важлива роль екомереж у покращенні стану довкілля і зменшенні екологічних проблем. По-перше, *єдина територіальна система* – екомережа – передбачає включення пов'язаних між собою функціонально і територіально природних геосистем та антропогенізованих ландшафтів. Створення екомереж зумовлено тим, що фрагментація (мозаїчність, розрізненість) і ізольованість природно-заповідних територій та об'єктів приводить до втрати ландшафтного, біотичного різноманіття, поступової деградації. З'єднання окремих ділянок із природними біоценозами через систему структурних функціональних складників екомережі, якими можливий міграційний обмін, значно знижує імовірність вимирання популяцій, підвищує їхню генетичну мінливість, зменшує імовірність деградації внаслідок замкненого існування в ізольованих умовах незначних площ. Було запропоновано ці

осередки («острівки») об'єднати, зв'язати, ліквідувати острівний ефект і забезпечити генетичний обмін для збереження біо- і ландшафтного різноманіття на довгострокову перспективу.

По-друге, мережа формується з метою збереження ландшафтного та біорізноманіття, місць оселення та зростання цінних видів тваринного і рослинного світу, генетичного фонду, шляхів міграції тварин через поєднання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища і відповідно до законів та міжнародних зобов'язань України підлягають особливій охороні. Чому таке важливе значення надається збереженню ландшафтного і біотичного різноманіття? Ландшафтні комплекси – це первинні складові природоохоронних систем, їх функціонування відбувається у ландшафтному середовищі.

На сьогодні жодній світовій проблемі не було присвячено стільки рішень ООН, конвенцій, самітів керівників країн, вищих органів влади держав, світової громадськості тощо як збереженню біологічного різноманіття та його сталому використанню. Стан біосфери безпосередньо або опосередковано визначає усі головні сфери життя суспільства – як духовні і матеріальні, так і політичні. Політика захисту видів флори і фауни і цілих екосистем виходить за межі естетичного чи психологічного аспектів. Бо у формуванні і підтриманні біосфери (простору життя за В. І. Вернадським) провідна роль належить живим організмам. Основна їх роль – геохімічна (здатність живих організмів створювати і підтримувати внутрішнє середовище, здійснювати обмін речовин з навколишнім середовищем, здатністю передавати ці властивості спадкоємцям. Біота забезпечує створення первинної продукції (перетворюючи сонячну енергію), а біохімічна енергія цього створеного ресурсу (продовольчі ресурси) підтримує всі форми життя, у т. ч. і людини. Циклічність потоків енергії і речовини гарантує безперервне відтворення природи (господарське втручання (навантаження) часто перевищує здатність геосистем до самоочищення і регенерації). Біотичні компоненти біосфери найбільш чутливі та реагентні до будь-яких негативних зовнішніх впливів. Процес зникнення багатьох видів тварин за останнє десятиріччя небезпечно активізувався – під загрозою вимирання опинилися тисячі видів організмів. З еволюційного погляду генетична структура виду є результатом багатоміліонного процесу біогенезу, втрата виду – це зникнення певної біотичної ланки з «еволюційного ланцюга» глобальної біоти, що може негативно позначитись на процесі видоутворення. В цьому полягає еволюційна небезпека збіднення біорізноманітності. На сьогодні зникнення біологічних видів, тобто зубожіння видового складу флори, фауни й мікобіоти, втрати генофонду випереджають темпи їх виникнення. Постійно зростає кількість видів тварин і рослин, що заносяться у різного рангу охоронні списки, що свідчить про погіршення природних умов їхнього існування та безпосереднє знищення. Тільки ссавців, починаючи з 1600 р. зникло 63 види і 55 підвидів, з 1800 р. зникло 74 види птахів, причому за висновками вчених зникнення 70 % видів ссавців і 87 % видів птахів пов'язане головним чином із діяльністю людини. Невтішна динаміка різкого зменшення чисельності багатьох біологічних видів, які теж перебувають на межі зникнення, простежується у різних виданнях Червоної книги України. У «Червоній книзі України. Рослинний світ» I видання (1980 р.) було внесено 151 вид рослин, у II видання (1996 р.) – 541 вид, у III видання (2009 р.) – 826 вид; у «Червоній книзі України. Тваринний світ» у 1980 р. було внесено 85 видів тварин, у II видання (1994 р.) – 382 види, у III видання (2009 р.) – 542 види [144; 145]. Основними причинами сучасного зникнення біологічних видів є скорочення площі природних ландшафтів і їх денатуралізація, що зумовлює зниження різноманітності (гетерогенності) біогеоценотичного покриву, отже, і збіднення біорізноманітності; трансформація та інсуляризація природних екосистем, монокультурний напрям у лісовому господарстві та луківництві, техногенне забруднення довкілля [84; 122; 123]. Крім того, важлива індикаційна роль біоорганізмів, що сигналізує про зміну параметрів довкілля. До прикладу можна навести реакцію геосистем

(насамперед, рослинного покриття) на меліоративне втручання на Волинському Поліссі. За 10 років після проведення меліоративних робіт у природних екосистемах, де відбулася трансформація екосистемної структури, було зафіксовано через зниження обводненості території зникнення багатьох рослин: журавлини болотяної *Vaccinium oxycoccos*, багна звичайного *Ledum palustre*, брусниці *Vaccinium vitis-idaea*, лохини *Vaccinium uliginosum*, зелених мохів *Bryophyta*, сфагнів *Sphagnopsida*, тобто той видовий склад надґрунтового покриву сосняків, що відбиває екологічну специфіку заболочених лісів; відбулося інтенсивне всихання берези пухнастої *Betula pubescens* і випадання її зі складу лісів. На місці типових болотяних пухнастоберезово-соснових лісів сформувалися чисто соснові та повислоберезово-соснові. Трав'яний покрив вільхових лісів формують кропива жабрійолиста *Urtica galeopsifolia* та малина *Rubus idaeus* замість типових видів: комишу лісового *Scirpus sylvaticus*, очеретянки звичайної *Phalaroides arundinacea*, вовконогу європейського *Lycopus europaeus*, чистецю лісового *Stachys sylvatica* тощо. Зникли місцезростання рідкісних видів: коручки болотяної *Epipactis palustris*, булатки червоної *Cephalanthera rubra*, лілії лісової *Lilium martagon*, жировика Льозеля *Liparis loeselii*, журавлини дрібноплодої *Oxycoccus microcarpus* та ін. [56]. Руйнування місць перебування, поява небажаних змін у середовищі живлення загрожує 67 % загальної кількості всіх рідкісних і зникаючих видів тварин саме через інтенсифікацію сільського господарства, вирубування лісів з подальшою зміною цільового призначення земель, будівництва меліоративних споруд, розширення забудов та транспортно-енергетичної інфраструктури, пожеж, спричинених людиною тощо. Значної шкоди тваринам завдає їх пряме знищення. Порушення структури популяції видів, тобто переексплуатація (перевищення промислу здатності до відновлення) та браконьєрські методи полювання на диких звірів – теж одні із поширених форм скорочення видів [84]. Розповсюдження неаборигенних видів у природних екосистемах викликає значний дисбаланс у біоценозах. Рекреаційне навантаження на ділянках відпочинкових комплексів веде до зниження чисельності багатьох видів іхтіофауни, ентомофауни, герпетофауни, орнітофауни. До зміни місць гніздувань, токувань, міграційних переміщень ведуть сучасні фізичні чинники забруднення довкілля, зокрема електромагнітний, постійними джерелами яких є високовольтні лінії електропередач та базові станції стільникового зв'язку. Значну трансформацію природних ландшафтів зумовлює несанкціоноване видобування піску, глини у кар'єрах, кількість яких швидко зростає в районах населених пунктів, де ведеться будівництво, забруднення території стихійними сміттєзвалищами, збільшення кількості автомобільного транспорту.

По-третє, екомережа забезпечує покращення умов для формування та відновлення довкілля. Завдяки збереженню біорізноманіття забезпечується функціональна стійкість геосистем проти збурюючої дії негативних зовнішніх чинників. Стійкість – це можливість системи після деякого відхилення від нормального стану знову у нього повертатися, тобто це властивість природних систем зберігати свою структуру і характер функціонування за умови дії зовнішніх чинників.

Із позицій імовірності та організованості поняття стійкості – це імовірність збереження об'єкта завдяки його здатності підтримувати значення своїх параметрів і властивостей, які не перевищують заданих критичних величин; збереження інваріантного набору власних структурних складників і характеру функціонування в умовах мінливості середовища; формування гомеостатичних властивостей; протистояння зовнішнім збуренням для самозбереження; витримання змін, зумовлених зовні, або відновлювання після них у добовій, сезонній і багаторічній ритміці розвитку; «приглушення» зовнішніх сигналів; зберігання динамічної рівноваги, інертності, траєкторії руху. Якщо узагальнити це все у короткому визначенні, то стійкість – це здатність систем зберігати власну функціональну організованість [96; 104].

Стійкість геосистем – це чинник екологічної безпеки території, що залежить від стійкості компонентів геосистем і забезпечується їх самоорганізацією і здатністю до саморегулювання. Г. Ф. Реймерс зазначав, що в ході експлуатації природних систем не можна переходити певної межі, яка дає можливість цим системам зберігати властивість самовідновлення. Щоб уникати негативних наслідків наближення до природної межі збереження біопродуктивності природного капіталу, їх регенеративної здатності, а отже незворотних процесів деградації довкілля, дуже важливо знати величину цієї природної межі. Потрібна адаптація економічної діяльності до відтворювальних можливостей природи (збереження стійкості процесів обміну у довкіллі), визначення певних норм збереження і споживання природного капіталу – біофізично доцільних обсягів господарської діяльності, який би не завдавав шкоди наземним екологічним системам. Відповідно до положень Концепції сталого розвитку трансформується термін «розвиток» – від ототожнення з агрегованим показником економічного зростання до включення в нього критеріїв стійкості природного капіталу, регенеративної здатності наземних екологічних систем, а отже, і збереження соціальної складової природно-антропогенних геосистем, бо сучасні ландшафти – це складні природно-господарські (інтегральні) системи (геоекосистеми), що складаються з підсистем: природної, населення і господарства. Природокористування повинно здійснюватись з огляду на потребу максимального збереження працездатності природної підсистеми кожної природно-господарської системи, бо чисельність населення, кількість і якість виробленої продукції значною мірою визначається її ресурсами, насамперед, природними. Процес самоорганізації в екосоціосистемах відбувається згідно з біофізичними законами розвитку природних підсистем. До них повинні пристосовуватись соціально-економічні підсистеми, будуючи адекватну до природних можливостей біогеоценозів економічну діяльність. Стійкість, що характеризує здатність природи відновлювати втрачені екологічний і природно-ресурсний потенціали, є дуже важливим критерієм для нормування різних господарських навантажень, щоб не доводити до вичерпання ресурсів. До поняття стійкості природного середовища можна включати, на думку В. Барановського, метеорологічний потенціал атмосфери (який визначається за клімато-погодними умовами і характеризує переважання в атмосфері тих чи інших процесів – накопичення або розсіювання за рік на конкретній території: якщо він більший за 1, то переважають процеси нагромадження, якщо менший за 1 – процеси самоочищення атмосфери), потенціали стійкості природних вод (складні біохімічні і фізичні процеси, в яких можна виділити окремі групи чинників, що значною мірою впливають на самоочищення води: температурний режим, кольоровість води, гідрологічні характеристики), ґрунтів (властивість зберігати нормальне функціонування і структуру незалежно від різноманітних природних і антропогенних впливів; родючішим ґрунтам властива і більша стійкість до техногенного навантаження) і біотичний потенціал (властивість ландшафтів, особливо природних заповідних об'єктів, зберігати або відновлювати генофонд, біологічне різноманіття і стійкість екосистем різного рівня) [26]. Кожному антропогенному впливу чи їх сукупності відповідає своя межа стійкості природних і природно-антропогенних ландшафтів. Чим різноманітніший ландшафт, тим він більш стійкий. Виражається це перш за все великою кількістю і рівномірним поширенням біогеоценозів, урочищ, природоохоронних територій, сукупна площа яких складає екологічний фонд території. Чим він більший, тим вища природна захищеність території і відповідно стійкість ландшафтів.

Стійкість геосистем підтримується за умови формування складної просторової структури та насичення геосистем компонентами з високою біотичною продуктивністю, що сприяють підтриманню кількісних і якісних параметрів інших компонентів. Наприклад, через зміну водного режиму, кліматичних показників, загалом стійкості геосистем почалося прогресуюче поширення дереворуйнівних шкідників і хвороб. Це явище фіксується у межах Волинської, а також Київської, Чернігівської, Житомирської областей, у лісах Білорусі. Через кліматичні зміни у волинських соснових і ялинових лісах почав розмножуватися

верхівковий короїд *Ips acuminatus*. Станом на липень 2016 р. у волинських лісах було зафіксовано 8000 осередків короїда та інших шкідників, які вразили близько 3000 га. Багато ушкоджених масивів у Ковельському, Старовижівському, Ратнівському районах. Необхідні активні заходи для збереження заражених деревостанів. В ослаблених (*не стійких*) лісових масивах більша небезпека виникнення і поширення лісових пожеж, що є вагомим чинником суцільного знищення лісових масивів.

Ще одним прикладом порушення природної біогеохімічної збалансованої екосистем є актуальна екологічна проблема прискореного розвитку мікробіодоростей – утворення великих площ «цвітіння» води в поверхневому шарі, що може розпочатися у травні, а закінчитися наприкінці серпня – на початку вересня. Надмірне цвітіння значно погіршує якість води та умови життєдіяльності організмів у водоймах, порушує гідрохімічний режим, створюючи дефіцит кисню. У результаті антропогенного надходження біогенних речовин у водні об'єкти в ході інтенсивного використання природних ресурсів відбувається різке прискорення цього процесу. Цвітіння води в Україні в останнє десятиліття фіксується на Дніпрі, його притоках, водосховищах: Київському, Канівському, Кременчуцькому, Кам'янському, Дніпровському, Каховському через створення мілководь, які добре прогриваються в літню пору і мають уповільнений водообмін; у прибережній акваторії Чорного і Азовського морів. Основними причинами цього явища – незвичайної зміни забарвлення поверхні, що зумовлена бурхливим розвитком планктонних організмів: синьо-зелених водоростей *Cyanophyta*, діатомових водоростей *Bacillariophyta*, – є: висока концентрація поживних речовин, насамперед сполук азоту і фосфору у воді, що потрапляють у водойми із стічними водами з полів, куди вносяться мінеральні і органічні добрива; з каналізаційними стоками, які містять фосфати з детергентів; стабільно висока температура води, що сприяє активному розмноженню водоростей; зарегулювання річок гідроспорудами; активний забір води для потреб промисловості, сільського та житлово-комунального господарств, що веде до уповільнення руху води; активне вирубування лісів; ерозія ґрунтів. Обширне цвітіння, плями жовто-зеленого кольору на поверхні води та неприємний запах води Чорного моря фіксувалися у червні 2019 р. в акваторії прибережних морських вод в районі Одеської затоки (це явище найчастіше спостерігається в теплий період року на північно-західному шельфі моря). У 2020 р. цвітіння вод тривало рекордні два місяці, величезні жовто-зелені плями зафіксовано навіть у відкритому морі. Науковці Українського національного центру екології моря в пробах води виявили 99 % синьо-зеленої мікробіодорості нодулярії піноутворюючої *Nodularia spumigena* (*Cyanoprokaryota*). Перше цвітіння води, викликане масовим розвитком нодулярії, спостерігалось ще у 2010 р. Тоді воно охоплювало близько 80 % площі північно-західного шельфу Чорного моря. З того часу воно відбувається щорічно, охоплюючи різні за розміром площі. Нодулярія належить до токсичних мікробіодоростей, як і всі ціанобактерії. Токсин небезпечний для життя тварин та людини. Розвиток мікробіодоростей за умов штилю триває 30–35 днів [63].

По-четверте, функціонування екомережі забезпечує, за рахунок науково обґрунтованого співвідношення природних і антропогенних площ, *підвищення природно-ресурсного потенціалу території*. Концепція формування екомережі – це також своєрідна комплексна технологія екологічно доцільної консервації земель та відновлення природних властивостей геосистем. Формування екомереж забезпечує оптимізацію співвідношення природних і антропогенних геосистем; підвищення захищеності геосистем та їх компонентів від можливих природних і антропогенно-техногенних уражень – переведення геосистем у стани, в яких вони здатні максимально ефективно виконувати задані функції, не зазнаючи при цьому небажаних змін впродовж тривалого періоду часу. Науково обґрунтованим є співвідношення природних та господарських земельних угідь: 60 % екологічно стабільних угідь (лісових масивів, пасовищ, сіножатей, вигонів, заболочених земель, земель під водою, відкритих земель без значного рослинного покриву, що потрібні екосистемі для підтримання динамічної рівноваги і виконання нею основних природостабілізаційних і регенеративних

функцій) та 40 % екологічно нестабільних угідь – господарських (орних земель, земель промислово-транспортного використання та земель населених пунктів). Оптимальні моделі землекористування передбачають зростання частки екологічно стабільних земель за рахунок скорочення орних еродованих і малопродуктивних земель і подальшого їх залуження і заліснення. Власне у виконанні цих завдань і полягає функціональна роль природоохоронних систем [141]. Збільшення площі екостабілізуючих угідь, що забезпечить покращення екологічної ситуації, можливе за рахунок земель, вилучених із інтенсивного сільськогосподарського використання. Наприклад, на Волинському Поліссі здавна експлуатуються осушені торфові масиви, що знаходяться у понижених елементах рельєфу: суцільні чи локальні масиви річкових заплавл, замкнуті та слабопроточні улоговини тощо. У 1964–1985 рр. на території регіону проводилися широкомасштабні осушувальні меліорації торфових боліт, нині є понад 400 тис. га осушених земель. Лише частину таких вироблених площ можна використовувати у сільськогосподарському виробництві за умови проведення агро меліоративних, агротехнічних, фітобіологічних заходів з одночасним гальмуванням деградаційних процесів. Негативним явищем осушених торфовищ є незворотні зміни стану органічної речовини, власне органічних колоїдів ґрунту. У результаті промерзання, високих температур і висушування вони втрачають здатність до поглинання вологи та набухання. Внаслідок цього розпорошується верхній шар ґрунту і нагромаджуються дрібні фракції, що легко піддаються вітровій ерозії. У такому стані ґрунт має незадовільні фізичні властивості, погано зволожується, порохить, «мертвіє» і не забезпечує рослин вологою та поживними елементами. Процес спрацювання поліських торфовищ можна загальмувати максимальним підвищенням гуміфікації рослинних решток і формуванням стійкого органо-мінерального комплексу ґрунту, тому на вироблених торфовищах найдоцільніше вводити сівозміни з вирощуванням кормових культур і створювати багаторічні луки та пасовища для довготривалого використання. Багаторічні трави не потребують значного пониження рівнів підґрунтових вод, суттєво знижують втрати продуктивної вологи через випаровування, а також пригнічують розвиток бур'янів. У лучно-пасовищному режимі використання вироблених торфовищ зберігається органічна речовина, підвищується екологічна безпека і зростає коефіцієнт ґрунтоохоронної ефективності [59]. На осушених поліських землях щороку зростають площі закинутих торфових земель – пірогенних, які утворилися внаслідок довголітніх пожеж. Найбільше пірогенних угідь у Камінь-Каширському і Ковельському районах (кол. Камінь-Каширському, Ковельському, Шацькому, Ратнівському). Ефективна родючість пірогенного шару ґрунту, на відміну від природного шару торфу осушеного болота, дуже низька, ці деградовані торфові землі відзначаються погіршенням водно-повітряних, фізичних, хімічних властивостей. Такі території поширення екзогенних геологічних процесів також можуть бути потенційно придатними площами для збільшення площ екологічно стабільних угідь регіону. Основні параметри ґрунтів порушуються під час торфорозробок. Порушені в процесі експлуатації родовищ землі охоплюють великі площі у Камінь-Каширському і Ковельському районах.

У межах Волинської області найпоширенішими антропогенно модифікованими ландшафтами є меліоративні, лісгосподарські, рекреаційні та агроландшафти. Екологічно стабільних угідь у структурі земельних угідь адміністративних одиниць значно більше на півночі Полісся. Загалом рівень сільськогосподарської освоєності, розораності регіону знижується у напрямку з півдня на північ. Зменшуються площі ріллі, натомість зростають площі пасовищ та сіножатей, збільшується показник лісистості та заболоченості. Значною мірою такий розподіл пояснюється великими площами на Поліссі земель з особливим природоохоронним статусом, природними особливостями, історією освоєння [59]. Сучасний стан агросистем незадовільний через недотримання вимог науково-обґрунтованої системи ведення сільського господарства; виснаження родючості та деградації ґрунтів; розповсюдження бур'янів, хвороб, шкідників; порушення гідрологічного режиму на значних територіях; занепад тваринництва. Для покращення їх стану необхідне широке впровадження

традиційних сортів сільськогосподарських рослин, використання генетично якісного насіння, розроблення індикаторів рослинного і тваринного світу, вдосконалення системи використання органічних добрив, зокрема біомаси культурних рослин тощо, зменшення площ орних земель за рахунок виведення з ріллі схилів крутизною понад 5°, земель водоохоронних зон, малородючих, техногенно забруднених сільськогосподарських угідь; розширення площ полязахисних лісових смуг та площ існуючих територій і об'єктів природно-заповідного фонду і створення нових; розроблення порядку та запровадження економічного стимулювання землевласників та землекористувачів щодо ведення екологічно збалансованої сільськогосподарської діяльності.

При створенні екомереж потрібно враховувати ефективність функціонування системи та всіх її структурно-функціональних елементів. Оцінити цю ефективність дає можливість просторова картина взаємного розташування складників проєктованої екомережі, що аналізується за допомогою методу топологічного аналізу (аналізу графів). Екомережа являє собою граф. Вершинами конструктору виступають природні ядра – об'єкти природно-заповідного фонду з прилеглими природними і напівприродними ділянками з високим рівнем біорізноманіття; ребрами – екологічні коридори – лісові насадження, сільськогосподарські угіддя пасовищ та сіножатей. В оптимально організованій території всі біоцентри мають бути зв'язані біокоридорами в єдину мережу. Їх зв'язність визначається кількістю та розташуванням ребер, що забезпечує ефективність екомережі. Чим більше розвинута мережа ребер графу, тим ефективнішою є екомережа. Для оцінки оптимальності системи ландшафтні екологи використовують індекси зв'язності графу α , β , γ : $\alpha = (K - B + 1) / (2B - 5)$, $\alpha \in (0, 1)$; $\beta = K/B$, $\beta \in (0, 3)$; $\gamma = K/3(B - 2)$, $\gamma \in (0, 1)$, де K – кількість біокоридорів, B – кількість біоцентрів. *Альфа-індекс* – це відношення числа циклів, які існують у біоцентрично-мережевій ландшафтно-територіальній структурі, до їх максимально можливої (для даного B) кількості. Чим вище значення α -індексу, тим більше альтернативних шляхів міграції особин із біоцентру. *Бета-індекс* характеризує ступінь розвитку та складність мережі біокоридорів. При $\beta < 1$ граф не має жодного циклу, при $\beta = 1$ – тільки один, при $\beta > 1$ – кілька циклів. *Гамма-індекс* – відношення кількості наявних біокоридорів до їх максимального (для даного B) числа. Чим вище значення γ -індексу, тим більш розгалужена мережа біокоридорів, тим коротші шляхи міграції між двома довільно обраними біоцентрами. При $\gamma = 0$ жоден із біоцентрів не зв'язаний один з одним (біокоридорів немає), при $\gamma = 1$ кожен біоцентр безпосередньо одним коридором пов'язаний з рештою. Найбільша ефективність біоцентрично-мережевої ЛТС досягається при оптимальних значеннях цих індексів: $\alpha = 1$, $\beta = 3$, $\gamma = 1$. Якщо параметри наявної біоцентрично-мережевої ЛТС (чим є екомережа відповідно до типу структуроформувальних відношень) не відповідають цим значенням, слід створити нові біоцентри та біокоридори. Кількісні параметри екомережі не можуть бути однаковими в різних районах і залежать від низки природних і соціально-економічних чинників. При цьому очевидним є те, що значення екомережі зростає зі ступенем господарського освоєння території. Функціональна та планувальна структура екомережі значною мірою залежить від конкретних умов і визначається природною цінністю місцевості, потребою в рекреаційних територіях та іншими природними і соціально-економічними чинниками.

Створення екомереж зменшує витрати на запобігання забрудненню довкілля і загальному його погіршенню, а також збільшує туристсько-рекреаційну цінність території. Оптимізаційні заходи за рахунок формування екологічно безпечної системи земле- та природокористування мають забезпечити покращення якості довкілля й стану природних геосистем, попередити екологічні ризики, тобто природоохоронні заходи повинні бути превентивними. Охорона ландшафтів має не лише зводитися до виведення їх із процесу господарського використання, а й збереження в процесі користування.

2. ПРИРОДНІ УМОВИ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Основою обґрунтування будь-якого виду господарського використання території чи проєктів охорони довкілля є всебічне врахування особливостей природних умов і ресурсів. Для Волині притаманні: низовинний на півночі і височинний на півдні рельєф, значна обводненість, густа річкова мережа із широкими долинами, помірно-континентальний клімат, панування дерново-підзолистих та болотних ґрунтів, поширення хвойно-широколистяних лісів, лук, боліт і перезволожених земель. Територія Волинської області знаходиться в межах двох фізико-географічних зон з переважанням в їх межах певних зональних типів ландшафтів. Умовна лінія між зонами мішаних і широколистяних лісів (Поліським і Західноукраїнським фізико-географічним краями) проходить поблизу Володимира-Волинського і Луцька і має вигляд пологого уступу висотою у кілька метрів, переходячи від Волинської височини до Поліської низовини. Цю межу, проведену Г. І. Танфільєвим і Л. С. Бергом у середині ХХ ст. (1949 р.), Ф. М. Мільков назвав Головним ландшафтним рубежем Східноєвропейської рівнини [31]. Через територію області, незважаючи на рівнинність поверхні, проходить частина Головного Європейського вододілу, що ділить басейни рік Чорного і Балтійського морів (Прип'яті і Західного Бугу). Лінія плоского, невиразного вододілу дуже звивиста, у багатьох місцях проходить через болота, що вказує на його молоде формування, яке почалося тільки після відступу дніпровського зледеніння [105].

2.1. Геоматичні складники природного фону території

Більша частина Волинської області розміщена у межах Волино-Подільської плити, що є південно-західною окраїною Східноєвропейської платформи. У геологічній будові виділяються два структурні поверхи: нижній, сформований інтенсивно дислокованими протерозойськими породами: гранітами, гранодіоритами, граносієнітами, мігматитами, гнейсами, базальтами, туфами, та верхній, утворений моноклінально залягаючими верствами палеозою та горизонтально залягаючими утвореннями мезозою та кайнозою. Кристалічний фундамент похилений зі сходу на захід, тому глибина його залягання коливається від сотень метрів на сході до 2–3 км на заході. Найбільш занурена ділянка фундаменту на заході відповідає Львівському палеозойському прогину (5 км), який обмежений Володимир-Волинським розломом, зоною трьох окремих розривних порушень шириною 4–6 км (глибина варіюється від 300–500 до 2200 м), простягання якого змінюється від широтного до північно-східного. Північніше цього розлому кристалічний фундамент піднятий. Тектонічні зони глибинного формування: Володимир-Волинська, Мінсько-Виживська, Стохідсько-Могилівська, Горинська визначають структурний каркас території, а щільна мережа субширотних розломів нижчого рангу спричинила формування палео- і сучасних ландшафтів. На крайній півночі області виділяється Прип'ятський вал з Ратнівським та Шацьким горстами. Південніше розміщені ряд давніх структур – Ковельський виступ, основою яких є Турійський вал [19; 44; 105]. Четвертинні відклади суцільним плащем вкривають крейдові та неогенові утворення на всій території області. Їх накопичення і формування свідчать про складну етапність у формуванні структури ландшафтів, близьких до сучасних. Четвертинні відклади Волинського Полісся складені лише континентальними утвореннями і пов'язані, насамперед, із четвертинним зледенінням, під час якого значна частина Полісся Волині була перекрита льодовим панциром. Власне цьому зледенінню, як засвідчують геологічні документи, належить вирішальна роль у формуванні поліських ландшафтів. Після відступу льодовика накопичення четвертинних відкладів залежить від геологічної діяльності річок, озер та боліт [11]. Добре структуровані лесові відклади середньо-верхньоплестоценового віку на звітних крейдових відкладах теж тісно пов'язані з четвертинним зледенінням – з флювіогляціальними процесами та морозним звітрюванням, а сучасні – русловим та заплавним алювієм.

Волинська область знаходиться у межах Волино-Подільського артезіанського басейну. У свою чергу цей гідрогеологічний район першого порядку поділяється на Полісько-Подільський та Галицько-Волинський гідрогеологічні райони нижчого порядку. До останнього належить лише прибузька поліська частина області, решта території лежить у Полісько-Подільському гідрогеологічному районі. Води Волино-Подільського артезіанського басейну прісні й мінералізовані. Водоносними є відклади палеозою, мезозою і кайнозою [39]. Найбільше значення для поліського регіону мають водоносні горизонти неоплейстоценових та голоценових відкладів, а також верхньої крейди, що поширені повсюдно, для Волинської височини – водоносні горизонти відкладів турон-сенону верхньої крейди. Води четвертинного водоносного горизонту мають задовільні фізичні властивості – м'які, гідрокарбонатно-кальцієво-магнієвого складу з мінералізацією до 1 г/дм³. Винятком є заболочені ділянки на рівнинних північних поліських ділянках, особливо в межах Верхньоприп'ятської низовини, де дуже сповільнений підземний стік. Унаслідок цього заболочується місцевість і в хімічному складі ґрунтових вод з'являються у значних кількостях сполуки окису азоту та заліза, що призводить до їх мутності, жовтого відтінку та неприємного присмаку. Глибина залягання ґрунтових вод незначна: від 0–0,5 м до 0,5–0,75 м у долині р. Прип'яті та її приток; 0,75–1,25 м – на межиріччях поліських річок. Відклади верхньої крейди – другий важливий водоносний горизонт, що поширений на всій території області. Він відділяється від верхнього четвертинного водного комплексу корою звітрювання крейди писальної та мергелю. Нижче кори звітрювання залягають водоносні тріщинуваті породи верхньої крейди, потужність яких змінюється від декількох метрів до 30–40 м і більше. Тріщинуваті породи поступово переходять у суцільні масивні утворення карбонатних порід [44; 45].

Територія області розташована на південному заході Східноєвропейської рівнини, у межах Поліської низовини та Волинської височини. Своєрідність сучасного рельєфу області зумовлена комплексом ендегенно-екзогенних процесів минулих історичних періодів, кліматичними чинниками та впливом різних форм господарювання і природокористування. Основні морфоструктури області: Львівсько-Волинська западина, Волино-Подільська монокліналь, Ковельсько-Ратнівське (Волинське) підняття. Морфоскульптури Полісся і Волинської височини виразно відрізняються за генетичними особливостями: у поліській частині області переважають водно-аккумулятивні форми, у південній – водно-ерозійні. Поверхня поліської частини області – низовинна рівнина, розчленована широкими річковими долинами, з незначним похилом поверхні на північ – північний схід із пересічними висотами 150–200 м. Річкові долини Полісся широкі, неглибокі, без крутих схилів, маловиразні. Трохи виразніші долини Стиру, Стоходу, Турії. Заплави заболочені, із замкнутими пониженнями в рельєфі. Вздовж річок поширені дюни та гряди. Уступ першої надзаплавної тераси поліських рік ледь помітний, сама тераса досить вузька, друга чітко простежується лише вздовж Західного Бугу та Стиру. Повсюдно на Поліссі поширені еолові форми рельєфу, що пов'язані з флювіогляціальними пісками вздовж поліських річок – Прип'яті, Стоходу, Стиру та на межиріччях. Типовими для Полісся є великі площі торфовищ, зосереджених у долині р. Прип'яті та на межиріччях Стоходу, Стиру, Турії, Західного Бугу, пониження в яких часто зайняті неглибокими озерами. Річкові долини Волинської височини врізані на 30–50 м, мають виразні терасовані схили, густу сітку балок і ярів, які розчленовують міжрічкові території, надаючи їм хвилястого чи горбистого вигляду. Особливо розчленована поверхня на півдні Волинської височини, де абсолютні висоти сягають до 300 м. Проте між річковими долинами Полісся і Волинської лесової височини є певна подібність у будові заплав, кількості надзаплавних терас, що є свідченням подібності розвитку у четвертинному періоді. Лише в поліській частині області поширені форми давнього зледеніння: ози, зандрові та

озерно-льодовикові рівнини, кінцево-моренні горби. У місцях близького залягання до поверхні крейдяно-мергельних порід розвиваються карстові форми. З поширенням кінцево-моренних форм рельєфу пов'язана смуга денудаційного рельєфу. Еолові форми рельєфу: піщані дюни, вали, бархани пов'язані із флювіогляціальними пісками межиріч та долин поліських річок: Прип'яті, Стоходу і Стиру.

На Волинській ерозійній височині поширені річкові долини різної будови і розмірів, яри та балки. Глибину і густоту ерозійного розчленування сучасної поверхні височини, її основні орографічні риси визначає нерівний рельєф крейдової поверхні.

Генетичні типи рельєфу на Волинському Поліссі мають певну закономірність поширення – про це вперше написав П. А. Тутковський, назвавши цю закономірність зональністю ландшафтів: на півночі переважає моренний ландшафт, складений відкладами льодовиків; південніше простягається зона кінцево-моренного ландшафту – горби кінцевих морен і озів; ще далі на південь – зандровий ландшафт, сформований переважно водно-льодовиковими піщаними відкладами; на Волинській височині – лесові відклади. Найпоширенішими сучасними рельєфоформувальними чинниками, що мають зональні закономірності, є водна акумуляція, заболочення, карст, ерозія, елювіально-делювіальні перетворення геологічних відкладів [105].

Клімат Волинської області помірно-континентальний, із м'якою та вологою зимою, з відносно прохолодним літом, часто у другій його половині дощовим, затяжними вологими весною та осінню. Кліматичні умови формуються унаслідок взаємодії радіаційного режиму, атмосферної циркуляції, характеру підстилаючої поверхні. Радіаційний і світловий режим у різні пори року дуже відрізняється: кількість сонячної радіації найбільша у червні, а найменша – у грудні. Відповідно, найкоротший день у грудні – 8,6 год, найдовший у червні – 16,3 год. Середня річна кількість хмарних днів – 93. У результаті високої хмарності дуже знижується кількість прямої сонячної радіації, яка становить лише 40 % сумарної – 98–100 ккал/см² за рік [22]. Найхолодніший місяць року – січень (друга його половина) з температурами -3,6–-4,2 °С, найтепліший – липень (друга декада) із середніми місячними температурами +18,6–+18,9 °С. Зміни середньомісячної температури повітря мають добре виражений річний хід, який має пряму залежність від кількості сонячної радіації. Найнижчі температури фіксуються при вторгненні континентального арктичного повітря, а найвищі спостерігаються з приходом теплих атлантичних повітряних мас. В останні десятиріччя спостерігаються значні зміни термічного режиму. Починаючи з 1982 р. зафіксовано періоди з високою середньодобовою температурою повітря (+25 °С і вище) та дуже високою (+30 °С і вище), що свідчить про зростання континентальності клімату. Температуру повітря понад +25 °С спостерігають із травня по вересень, іноді – у квітні та в жовтні. Південніше широти м. Луцька кількість днів із температурою повітря +25 °С і вище становить 35 днів і більше. У напрямку на північ області кількість днів з високою температурою повітря зменшується. Найбільша тривалість періоду з дуже високою температурою повітря (+30 °С і вище) на Волині сягає 15 днів. Упродовж року пересічно 30–35 днів на території області фіксується температура повітря нижче -10 °С. На основі аналізу температурних умов області встановлено, що один раз на два роки простежується зниження температури повітря до -23 °С, один раз на десять років – до -29,8 °С, один раз на двадцять років – до -31,7 °С [126; 128].

На формування кліматичних особливостей протягом року значний вплив має атлантико-континентальне перенесення повітряних мас, які, рухаючись із північного заходу, заходу та південного заходу, взимку спричиняють відлиги, а влітку – дощову прохолодну погоду. Циркуляція атмосфери визначається Ісландським мінімумом, Арктичним і Сибірським максимумами, активними взимку, Азорським максимумом – влітку. В останні

десятиліття фіксуються значні коливання повітряних мас, що проявляється у «хвилях тепла» і «хвилях холоду». Найвідчутніші циркуляційні зміни в перехідні сезони – навесні й восени. Протягом року часті циклони, особливо в зимово-весняний період. Пересічно за рік на територію області з південного заходу, заходу й північного заходу вторгається 43 циклони та 60 їх улоговин. Антициклони, що приносять морозну сонячну погоду, теж частіше простежуються взимку. Упродовж сезонів спостерігається від п'яти до семи антициклонів із північного сходу, сходу, південного сходу. Умови атмосферної циркуляції визначають панівні напрямки вітрів: узимку – західні і південно-західні, влітку – західні й північно-західні. Весною дещо зростає роль північно-східних, східних і південно-східних вітрів. Сучасна роза вітрів відображає домінування зональної широтної циркуляції впродовж року, вісь рози вітрів чітко орієнтована із заходу на схід. Середня швидкість вітру в межах області змінюється від 2,4 до 4,9 м/с. Максимальна швидкість вітру може сягати до 35 м/с і більше. Такі явища зазвичай спостерігаються на півдні області [127; 128].

Основна маса вологи надходить із повітряними масами з Атлантичного океану і Середземномор'я. Річна сума опадів становить 550–600 мм, причому найбільше їх випадає влітку – 80–90 мм за місяць, найменше взимку – 20–30 мм, хоча бувають і аномальні роки. Протягом року опади розподіляються нерівномірно. Загальна їх кількість зростає із північного заходу на південний схід – від 550 мм у районі Шацького поозер'я до 650 мм – на південний схід від смт Маневичів, що зумовлюється транспірацією вологи лісом і внутрішньомасовою циркуляцією повітря. Пересічно за рік буває до 151 дня з опадами. Висота снігового покриву, який з'являється у другій половині листопада чи на початку грудня, сягає 5–10 см, у лютому деколи до 20 см, повністю сніг зникає у третій декаді березня. Фіксуються несприятливі природні явища: пересічно за рік буває 22 дні з туманами, 7–8 днів з ожеледдю, до 15 – із хуртовинами, 14 – із грозами, чимало в літній період засушливих днів – до 20 [44].

В останні десятиліття дуже помітними стали на території Волинського Полісся контрасти зміни кліматичних умов, які зумовлені сукупною дією природних і антропогенних чинників. Зокрема, в північних районах проведені широкомасштабні меліоративні роботи, що призвело до зменшення кількості природних резервуарів атмосферних опадів – боліт. Процес транспірації послаблюється внаслідок значного зменшення площ лісів і заміни їх видового складу. Все це призводить до тривалих посушливих періодів у внутрішньополіських районах, що не було властивим для Полісся у минулому столітті. У межах області, у зв'язку з кліматичними змінами, простежуються значні коливання температури повітря, зміна кількості та тривалості опадів, часті зливи, град, стрімкі переходи до високих температур повітря навесні, тривалі і затяжні періоди осені. Зміна кліматичних умов виразно простежується за порами року. Менш тривалий перехід від зими до літа, значно коротша осінь, триваліше літо і зима. Ознаки весни відзначаються вже на початку березня – наприкінці лютого, коли часто зникає сніговий покрив і починається скресання криги. Типовий місяць весни – квітень. Літо розпочинається в травні і триває до вересня. Найактивніші влітку зливові опади, грози фіксуються 5–7 разів у місяць. Справжні ознаки осені простежуються у жовтні і супроводжуються тривалими затяжними дощами та заморозками. Досить часто в жовтні фіксуються значні тимчасові потепління. Зима розпочинається від середини листопада. У період зимових відлиг часто випадає дощ. Узимку спостерігаються періоди різкого зниження температури повітря до -20°C і нижче. Влітку, навпаки, температура повітря зростає до $+30^{\circ}\text{C}$ і вище [126; 128].

Гідрографічна мережа області добре розвинута: налічується 137 річок, із яких 70 завдовжки понад 10 км, 268 озер площею $150,9\text{ км}^2$, 439 ставків із площею водного дзеркала $3986,0\text{ га}$, з об'ємом водної маси $57,8\text{ млн м}^3$, 13 водосховищ загальною площею

2253,0 га, загальним об'ємом води 42,01 млн м³ (корисний об'єм – 38,93 млн м³). Ріки області належить до басейнів Дніпра і Західного Бугу. До басейну Дніпра належить Прип'ять (у межах області протікає на протязі 172 км) із її найбільшими правобережними притоками: рр. Турія (192,9 км), Стохід (197,8 км), Стир (227,5 км) та меншими за розмірами рр. Вижівка (86,46 км), Цир (57,42 км). Більшість із приток (крім р. Стир) беруть свій початок у межах Волинської області й, не виходячи за її межі, впадають у р. Прип'ять. До басейну р. Прип'ять належать 59 рік довжиною від 10 до 50 км, чотири – від 50 до 100 км і чотири (Прип'ять, Турія, Стохід, Стир) – понад 100 км. До басейну Західного Бугу (у межах області протікає на протязі 224,2 км) належить 13 річок довжиною 10–50 км одна з них (р. Луга) – понад 50 км (89,1 км) [37]. Густота річкової сітки становить 0,22–0,33 км/км² (басейн р. Прип'ять 0,25–0,47 км/км², басейн Західного Бугу – 0,22–0,35 км/км²). Загалом ріки течуть із півдня на північ, мають повільну течію у зв'язку з незначним зниженням території в цьому напрямку – 0,1–0,2 м/с. Похил поліських річок 0,27–0,40 м/км. Вони протікають у неглибоких долинах, у них розширені заплави, в яких навесні після повені залишаються тимчасові озера. Береги річок низькі, плавно переходять у болота, що їх оточують. Річки живляться талими сніговими, дощовими та підземними водами. Найбільша частка талих снігових вод – 50–80 % річкового стоку. Водний режим річок відзначається вираженими весняними повенями та зимою і літньою меженню, що порушується час від часу літніми та зимовими паводками. Весняна повінь тягнеться довго – з першої половини березня до другої половини квітня – початку травня, що зумовлено значною мірою уповільненим рухом води внаслідок незначного похилу русел. Літні паводки утворюються зливовими дощами, часто під час них змивається ґрунт, замулюються стави. У кінці листопада – на початку грудня зазвичай починається замерзання річок, хоча льодовий покрив дуже нестійкий, а товщина льоду незначна. Гідрохімічний склад річок – гідрокарбонатно-кальцієвий [44].

Розподіл озер за басейнами річок нерівномірний: в басейні Прип'яті розміщено 77 озер, Турії – 70, Стоходу – 30, Стиру – 12, Вижівки – 4, Горині – 3, решта – в басейні Західного Бугу. Волинські озера мають різноманітне походження – за умовами формування вони належать до льодовикових, річкових (заплавних) і карстових (пов'язані з давнім і сучасним карстом крейдяних порід і часто підкріплені тектонічними і суфозійними процесами). Заплавні озера переважають у долинах річок Прип'яті, Турії, Стоходу, карстові – найчастіше трапляються в районі Шацького поозер'я, озера льодовикового походження мають значне поширення у смузі кінцево-моренних утворень. Група найбільших озер карстового походження знаходиться у північно-західній частині області на межиріччі Західного Бугу і Прип'яті: Світязь (2621,0 га), Пулемецьке (1569,0 га), Луки (673,0 га), Люцимер (443,0 га), Острів'янське (257,0 га), Кримне (145,0 га), Пісочне (189,0 га). Великими за площею озерами є Сірче (103,6 га), Люб'язь (509,0 га), Біле (375,0 га у межах області), Скорінь (174,0 га), Червище (Шині) (165,0 га), Рогізне (107,0 га), Велике Згоранське (151,0 га), Волянське (405,0 га), Велике Домашнє (155,0 га), Синове (174,0 га), Сомин (124,0 га). Основна частина озер у плані має чіткі округлі або овальні обриси, відносно рівну берегову лінію без складних звивин і згинів. Діаметр окремих озер сягає кількох кілометрів. Низка озер в центральній частині має острів (Світязь, Кримне, Озеро та ін.). Береги деяких озер піднімаються на 1–3 м над рівнем води, на окремих ділянках спостерігаються виходи крейди (оз. Пісочне, Добре та ін.). Береги інших озер низькі, слабо виражені, часто заболочені, із розвинутими сплавинами й торфовищами (оз. Нечимне, Святе). Деякі складні за морфологією озера мають характерні звуження у вигляді мисів, а складові частини їх улоговин симетрично розміщені одна щодо одної. Такі звуження надають озерам форму «вісімки» (оз. Лука, Мшане, Оріхове). Карстові озера зазвичай займають безстічні улоговини з незначним власним поверхневим водозбором. Береги озер піщані у вигляді поперечного

валу чи низькі, заболочені з розвинутими торф'яниками. Дно піщане, тверде, з різним ступенем замулення, що залежить від площі дна й потужності карстових джерел. Найбільшими серед озер карстового генезису є водойми Шацької групи. Більшість карстових озер характеризуються малими розмірами, округлою формою і значними максимальними глибинами. Найглибше і найбільше озеро Волинського Полісся – Світязь. Площа озера – 27,5 км², довжина – 9,3 км, ширина – 4,8 км, довжина берегової лінії – 30,2 км, середня глибина – 7,2 м, максимальна глибина – 58,4 м, об'єм води – 180,4 млн м³. Це типове карстове озеро з низькими піщаними берегами. Живиться атмосферними і підземними водами. Заплавні озера – невеликі ділянки давніх русел річок, що відокремлені від сучасних водостоків і мають видовжену, іноді серпоподібну форму з відносно рівними береговими лініями. Більшість озер невеликі за площею, із середньою глибиною 2–3 м, рідко – до 7 м (оз. Люб'язь). Льодовикові озера – це реліктові останці льодовикового періоду. Вони розміщені в межах великих безстічних болотних масивів і перебувають у зв'язку з такими формами рельєфу, як кінцеві моренні пагорби, ками та ози. Довжина таких озер – 0,5–2,1 км, ширина – 0,2–0,8 км, глибина – 1,5–3 м. Велика кількість реліктово-льодовикових утворень (оз. Біле, Тросне, Охнич, Червище, Довге та ін.) зосереджені у межах Стохід-Стирського межиріччя. Вони тісно пов'язані з поширенням льодовикових акумулятивних форм рельєфу [46; 47]. Береги більшості озер заболочені, досить часто оточені значними болотними масивами. Осушувальні роботи в багатьох випадках призвели до значного обміління озер заплавного та льодовикового походження, особливо невеликих за площею. Озера Волинського Полісся, як і всього Українського Полісся, перебувають у стадії прогресивного старіння. Вік переважної більшості озер – 10–12 тис. років. За цей період глибина озер зменшилася на 10–14 м унаслідок депонування відкладів і формування прісноводних мулів – сапропелів. Переважна частина озер має незначну глибину – до 2–2,5 м і з часом може перетворитися на болота [25].

Найбільші за площею ставки знаходяться біля сіл Холонів (64,03 і 45,62 га), Мирне (48,85 га), Перемиль (32,45 і 30,17 га), Лички (38,3 га), Шепель (88,0 га), Лище (56,73 га), Боголюби (33,97 га), Баківці (30,2 га) Луцького району (кол. Горохівського, Луцького, Ківерцівського). На території басейну Західного Бугу знаходяться два наливних водосховища, що створені на природних озерах: Турське (на оз. Турське, площа водного дзеркала 1354,0 га) та Кортеліське (на оз. Любовель, 180,69 га), що використовуються для зволоження осушених земель на меліоративних системах. У басейні р. Прип'ять найбільші водосховища: Старомосирське (78,0 га), Бихівське (78,0 га), Цирське (62,0 га), Ковельське (54,0 га).

Крім густої річкової сітки, великої кількості озер, ставків, каналів в області багато боліт. Болота і заболочені ділянки – це важлива ланка взаємопов'язаних і взаємодіючих компонентів природи, що має важливе значення для збереження відтворювальної здатності ландшафтів та забезпечення екосередовищної рівноваги. Заболоченість Волинського Полісся через сприятливі для болотоутворення умови й особливості рельєфу та клімату є найвищою в межах держави. В області відкриті заболочені землі займають 115,8 тис. га – 5,79 % загальної площі Волині. Найвищий рівень заболоченості в адміністративних районах Волині, що лежать на півночі регіону Волинського Полісся: Камінь-Каширському і Ковельському – колишніх Любешівському (19,5 %), Камінь-Каширському (7,57 %), Шацькому (7,52 %), Ратнівському (6,9 %), Старовижівському (6,06 %). Переважають болота низинного типу, які становлять 93 % загальної площі, верхові – 3 %, перехідні – 2,7 %, змішані – 0,3 % [48]. Евтрофні болота і низинні торфовища багаті на мінеральні речовини, вони розвинені у зниженнях рельєфу – на заплавах, плавнях, староруслових ділянках, берегах озер. Найзаболоченіші долини рік Прип'яті, Турії, Стоходу. Перехідні, що помірно бідні на

мінеральні сполуки і незначні за площею, є лише в північній частині Ковельського (в кол. Ратнівському) та Камінь-Каширського (кол. Любешівському і Маневицькому) районах. Верхові болота з незначним вмістом мінеральних речовин займають теж невелику площу і розміщені на вододілах і притерасних долинах річок в умовах недостатнього живлення, переважно за рахунок атмосферних опадів [90]. Водно-болотні екосистеми регулюють біохімічні, фізіологічні, енергетичні, гідрологічні процеси у взаємозв'язках екосистем і є середовищем проживання та відтворення цілої низки видів рослин і тварин, які не можуть існувати в інших умовах [47; 132]. Гідролого-геохімічна екологічна функція боліт є однією з найважливіших, тому що маса води в незміненому природному торф'ї може сягати до 90 %. У межений період болота живлять річки й озера, а в повеневий акумулюють значну кількість дощових вод, зменшуючи руйнівну дію паводків. Болотні біогеоценози належать до особливого типу акумулятивних систем, що містять і консервують грандіозні запаси органіки, води та теплової енергії. Так, на 1 га болота з потужністю торфу 2 м припадає пересічно 18 тис. м³ води, 2 тис. т сухої органічної речовини із загальним запасом енергії 10 600 млн ккал [12]. Ці комплекси відіграють надзвичайно важливу роль для збереження біотичного і ландшафтного різноманіття регіону. За гідрологічним режимом, показниками стоку, водним балансом територія Полісся належить до зони надмірної водності, а Волинської височини – до зони достатньої водності.

Грунтовий покрив відзначається значною строкатістю, на фоні якої простежується тенденція до зміни ґрунтів з півночі на південь від дерново-підзолистих до чорноземів [44]. Материнськими породами для формування ґрунтів є карбонатний елювій, середньочетвертинні флювіогляціальні відклади різнозернистих пісків, суглинків і супісків, подекуди із домішкою карбонатного елювію, середньочетвертинні льодовикові моренні утворення валунних супісків і піщано-гравійних сумішей, верхньочетвертинні алювіальні піски й суглинки першої надзаплавної тераси Прип'яті та її приток і суглинки та глини другої надзаплавної тераси Західного Бугу та Стиру, еолово-делювіальні лесові суглинки й супіски на Волинській височині, голоценові алювіально-болотно-торфові відклади заплав [146]. Найпоширеніші ґрунти Поліської низовини – дерново-підзолисті (60 % території), болотні, лучні, що сформувалися на піщаних та супіщаних відкладах материнських порід в умовах перезволоженості, заболоченості, при пануванні промивних процесів. Через це поживні речовини вимиваються, ґрунти збіднені на гумус і ряд розчинних у воді елементів, кислі. Вміст гумусу коливається в межах 1–3 %, лише в деяких може досягати 6 % [30]. Дерново-підзолисті ґрунти, поширені по всьому Волинському Поліссю, залягають на слабохвилястих вододільних просторах та борових терасах рік. Лучні поширені переважно на знижених елементах рельєфу долин річок Західного Бугу, Стоходу, Стиру на алювіальних відкладах легкосуглинистого, рідше супіщаного механічного складу. Вони утворилися в умовах близького залягання підґрунтових вод під трав'янистою рослинністю. Ці ґрунти багаті на поживні речовини, мають сприятливий водно-повітряний режим. Болотні ґрунти: лучно-болотні, болотні, торфувато-болотні, торфово-болотні, торфові – значно поширені на Поліській низовині в долинах Прип'яті, Турії, Циру, Стоходу. Значні площі болотних і торфових ґрунтів меліоровані й використовуються як сільськогосподарські угіддя. На верхньочетвертинних еолово-делювіальних лесових відкладах Волинської височини на вододілах між притоками Західного Бугу і Стиру сформувалися світло-сірі, сірі, темно-сірі опідзолені і чорноземи опідзолені. Чорноземи неглибокі здебільшого поширені на схилах долин приток Західного Бугу і Стиру, чорноземи неглибокі малогумусні трапляються на вододілах між цими притоками, а чорноземи глибокі – здебільшого на схилах долин річок Липа та Черногузка. [30; 67].

2.2. Біотичне різноманіття території

Згідно із сучасним геоботанічним районуванням територія області входить до складу округів: Західнополіського соснових, дубово-соснових лісів, евтрофних боліт і Волинського дубово-грабових та дубових лісів Поліської підпровінції Східноєвропейської провінції хвойно-широколистяних та широколистяних лісів Європейської широколистянолісової області. Рослинність Волинського Полісся, як і Українського вцілому, відносно молода і сформувалася у післяльодовиковий період із різних ботаніко-географічних центрів, основними з яких є гумідний, аридний та арктоальпійський [85]. Представлена лісовими, лучними, болотними, прибережними і водними видами. Загалом флора судинних рослин налічує 1525 видів, що здебільшого належать до відділу покритонасінних *Magnoliophyta*. Серед них переважають складноцвіті *Asteraceae*, злакові *Poaceae*, осокові *Cyperaceae*, розові *Rosaceae*, гвоздикові *Caryophyllaceae*, бобові *Fabaceae*, жовтецеві *Ranunculaceae*, ранникові *Scrophulariaceae*, губоцвіті *Lamiaceae*, зонтичні *Apiaceae* та хрестоцвіті *Brassicaceae*. Інтродуценти і культивати сільськогосподарського використання становлять 343 види (22,5 %). Деякі інтродуценти: акація біла *Robinia pseudoacacia*, клен ясенелистий *Acer negundo*, пухироплідник калинолистий *Physocarpus opulifolius* та ін. – натуралізувалися в природних угрупованнях.

Лісові формації Волинського Полісся – це переважно бори, субори, сугруди, груди, березняки, вільшаники. Борові (соснові) ліси – одні з найпоширеніших. Ростуть на піщаних і супіщаних дерново-підзолистих ґрунтах або торф'яниках у зниженнях рельєфу у північній частині області. За умовами зволоження, торфності, флористичного складу сосняки поділяються на лишайникові, зеленомохові, рунянкові, сфагнові. Найбільш поширені на Волині сосново-зеленомохові і сосново-чорницево-зеленомохові асоціації. На дюно-горбистих місцевостях із глибоким заляганням ґрунтових вод поширені лишайникові сосняки. Досить поширеними є дубово-соснові ліси, що ростуть на порівняно багатих гумусом супіщаних ґрунтах. Поліські ялинові ліси з домішкою сосни звичайної *Pinus sylvestris*, берези бородавчастої *Betula pendula* і пухнастої *B. pubescens*, вільхи чорної *Alnus glutinosa*, осики *Populus tremula* збереглися лише невеличкими острівцями в північній частині. Вони ростуть у перезволожених, заболочених зниженнях. На півдні області на лесовій Волинській височині на дерново-підзолистих супіщаних ґрунтах поширені природні дубові ліси з домішкою липи серцелистої *Tilia cordata*, клена гостролистого *Acer platanoides*, ясена звичайного *Fraxinus excelsior*. Вільхові ліси трапляються переважно в долинах річок вздовж заплав і терас із вогкими дерновими ґрунтами, осикові – по всій території області на місці вирубаних або вигорілих дубово-соснових, дубових, грабово-дубових лісів. Березові ліси є вторинними, з'являються на місці колишніх соснових або дубово-соснових масивів. Більшість площі вкритих лісовою рослинністю земель займають середньовікові насадження (53 %). Молодняки та пристигаючі насадження мають приблизно рівні частки (близько 20 %). Найменший відсоток (7 %) припадає на стиглі і перестійні насадження. Середній вік деревних порід у лісах Волинської області становить 52 роки. Переважаючі породи: *Pinus sylvestris*, *Alnus glutinosa*, *Betula pendula*, дуб звичайний *Quercus robur*, граб звичайний *Carpinus betulus*, ялина європейська *Picea abies*, *Populus tremula*, *Fraxinus excelsior*. Менш поширеними є: сосна кримська *Pinus nigra* subsp. *pallasiana*, модрина європейська *Larix decidua*, клени звичайний *Acer pseudoplatanus* і гостролистий *A. platanoides*, берест *Ulmus laevis*, тополя чорна *Populus nigra*, *Robinia pseudoacacia*, *Tilia cordata* [22; 76; 93].

Великі масиви займають міжрічкові луки: суходільні і низинні. Суходільні виникли на місці вирубаних лісів і збереглися невеликими масивами серед розораних земель, на підвищених окраїнах боліт, на узліссях. Низинні луки сформувалися на місці сирих чорновільхових лісів та на частково осушених болотах. Заплавні луки теж поширені в долинах Прип'яті, Стиру, Стоходу, Турії.

Багата та різноманітна прибережно-водна й водна флора. До складу прибережно-водних формацій належать очерет *Phragmites australis*, рогіз вузьколистий *Typha angustifolia*, вербозілля звичайне *Lysimachia vulgaris*, лепешняк великий *Glyceria maxima*, трапляються куртини верби попелястої *Salix cinerea*, які не набагато вищі за стебла макрофітів. Значною є роль у прибережних ценозах м'яти водяної *Mentha aquatica*, чистецю болотяного *Stachys palustris*, незабудки болотяної *Myosotis palustris*, щавлю прибережного *Rumex hydrolapathum*. Із водних ценозів найбільшу площу займають угруповання водяного різака алоеподібного *Stratiotes aloides*, рдесників вузлуватого *Potamogeton nodosus* та блискучого *P. lucens*. Переважно в невеликих затоках та на спокійних місцях поблизу берегів трапляються ценози трьох видів лататтевих – латаття білого *Nymphaea alba*, латаття сніжно-білого *Nymphaea candida* та глечиків жовтих *Nuphar lutea* [56].

Через значну заболоченість широко представлена рослинність найпоширеніших евтрофних, а також мезотрофних і оліготрофних боліт. На болотах трапляються рідкісні види рослин, занесені в Червону книгу України (ЧКУ): альдрованда пухирчаста *Aldrovanda vesiculosa*, баранець звичайний *Huperzia selago*, гніздівка звичайна *Neottia nidus-avis*, росички англійська *Drosera anglica* та середня *D. intermedia*, шейхцерія болотяна *Scheuchzeria palustris*, різні види пальчатокорінників: м'ясочервоний *Dactylorhiza incarnata*, плямистий *D. maculata*, травневий *D. majalis*, Фукса *D. fuchsii*, жировик Льозеля *Liparis loeselii*, любка дволиста *Platanthera bifolia*, ситник бульбистий *Juncus bulbosus*, осоки Девелла *Carex davalliana* і затінкова *C. umbrosa* та ін. [4; 12; 88; 139]. У межах західної частини Волинського Полісся також збереглися і зростають реліктові плейстоценового віку види рослин: береза низька *Betula humilis*, вовчі ягоди пахучі *Daphne sneorum*, рододендрон жовтий (азалія понтійська) *Rhododendron luteum*, відкасник осотоподібний *Carlina cirsoides*, плющ звичайний *Hedera helix*, кадило сарматське *Melittis sarmatica*, які дуже вразливі до зміни екологічних умов і часто зникають через меліоративне осушення земель [121]. Першочергового вивчення та збереження заслуговують ендеміки регіону: гвоздики несправжньоопізня *Dianthus pseudoserotinus* та несправжньорозчепірена *D. pseudosquarrosus*, смілка литовська *Silene lithuanica* [69].

У складі флори Волині значне місце посідають види рослин, які підлягають охороні на загальнодержавному та міжнародному рівні. У ЧКУ занесені 109 видів рослин, із яких судинних – 88, мохоподібних – 6, водоростей – 10, лишайників – 1, грибів – 4. До ЄЧС занесені козельці українські *Tragopogon ucrainicus* та *Silene lithuanica*, до Додатку 1 Бернської конвенції – *Aldrovanda vesiculosa*, сальвінія плаваюча *Salvinia natans*, зозулині черевички справжні *Cypripedium calceolus*, юринія волошкоподібна *Jurinea centauroides*. Деякі рослинні угруповання занесені в Зелену книгу України: лісові – групи асоціацій лісів зеленомохових та чорницевих, дубових лісів із дуба звичайного, дубово-соснових лісів ліщиново-трясучкоподібноосокових та крушиново-трясучкоподібноосокових; болотні – ценози формації осоки Девелла; водні – угруповання *Aldrovanda vesiculosa*, *Nymphaea candida*, *Nymphaea alba*, *Nuphar lutea* [85; 144].

Інтенсивний антропогенний вплив сприяє незворотним змінам у природних рослинних угрупованнях. Крім того, серйозною проблемою збереження рідкісних аборигенних рослин є експансія інтродукованих (як, наприклад, дуба червоного *Quercus rubra*) та адвентивних (особливо бур'янів) видів, що відрізняються широкою екологічною амплітудою і часто витісняють місцеві види. Вони проникають у природні фітоценози та рослинні угруповання антропогенних місцезростань, нерідко визначаючи їх склад і структуру [69; 72]. В області розроблено заходи щодо розповсюдження інвазивних видів: амброзії полиноистої *Ambrosia artemisiifolia*, борщівника Сосновського *Heracleum sosnowskyi*.

Згідно зоогеографічного районуванням О. Кістяківського, територія області належить до Західного району Поліського зоогеографічного округу мішанолісової зоогеографічної провінції (поліська частина області) та Волинського височинного району Західно-лісостепового округу Лісостепової зоогеографічної провінції (волинське опілля) Європейської підобласті Голарктичної області [75]. Ландшафтне різноманіття, комплекс лісових та болотних екосистем, щільне розміщення озер, сприятливі кліматичні умови зумовлюють своєрідність та багатство біотичного різноманіття Волинського Полісся. Аборигенними для Полісся є 90 % хребетних тварин, решта – інтродуковані.

Видове різноманіття тварин області, згідно з останніми науковими дослідженнями, становить понад 2000 видів, із яких 353 види хребетних (тип Хордові), 75 видів найпростіших (тип Саркомастигофори), 40 видів коловерток (тип Коловертки), 10 видів малоцетинкових черв'їв (тип Кільчасті черви), 53 види двостулкових та черевоногих молюсків (тип Молюски), 92 види ракоподібних, 254 види павукоподібних, 98 видів колембол і 1055 види відкритошелепних комах (тип Членистоногі). Найрізноманітнішими й помітними групами є птахи (241 вид), які належать до 17 рядів, та ссавці (63 види) із шести рядів. У складі іхтіофауни водойм зареєстровано 36 видів риб із десяти родин. Батрахофауна представлена 12 видами хвостатих та безхвостих амфібій. Фауна плазунів представлена сімома видами, окремі з яких – досить численні. Найтиповіші зооценози на території Волинської області – зооценози водойм та річково-озерних заплавл, хвойних, переважно соснових лісів, мішаних лісів і чагарників, а також синантропні (агроценози, населені пункти) [8; 124].

До типових видів ссавців області належать: полівки лісова *Clethrionomys glareolus* та звичайна *Microtus arvalis*, миші хатня *Mus musculus* та польова *Apodemus agrarius*, кріт *Talpa europaea*, їжак білочеревий *Erinaceus roumanicus*, білка *Sciurus vulgaris*, куниця лісова *Martes martes*, лисиця *Vulpes vulpes*, заєць-русак *Lepus europaeus*, дикий кабан *Sus scrofa*, сарна європейська *Capreolus capreolus*. Інтродуковані види: сиг чудський *Coregonus maraenoides*, товстолобики амурський *Hypophthalmichthys molitrix* та строкатий *H. nobilis*, амур білий *Stenopharyngodon idella*, сомик котячий *Ameiurus nebulosus*, собака єнотоподібний *Nyctereutes procyonoides*, норка американська *Neovison vison*, ондатра *Ondatra zibethicus*, олень плямистий *Cervus nippon*. Зафіксовано і види-вселенці, до яких належать: чебачок амурський *Pseudorasbora parva*, чехоня *Pelecus cultratus*, колючка триголкова *Gasterosteus aculeatus*, голівешка амурська *Perccottus glenii*, горлиця садова *Streptopelia decaocto*, сова бородата *Strix nebulosa*, дятли сирійський *Dendrocopos syriacus* та трипалій *Picoides tridactylus*, плиска жовтоголова *Motacilla citreola*, вівчарик зелений *Phylloscopus trochiloides* [137; 138].

Багато поліських видів хребетних тварин перебувають у природоохоронних списках через свою низьку чисельність і можливість зникнення – у ЧКУ 106 видів: мінога українська *Eudontomyzon mariae*, карась звичайний *Carassius carassius*, ропуха очеретяна *Bufo calamita*, лелека чорний *Ciconia nigra*, тетерук *Lyrurus tetrix*, глушець *Tetrao urogallus*, білозубка білочерева *Crocidura leucodon*, нічниця в'їччаста *Myotis nattereri*, широкоух *Barbastella barbastellus*, вухань звичайний *Plecotus auritus*, кажан північний *Eptesicus nilssonii*, мишівка лісова *Sicista betulina*, вовк *Canis lupus*, горностаї *Mustela erminea*, норка європейська *Mustela lutreola*, тхір лісовий *Mustela putorius*, видра річкова *Lutra lutra*, рись звичайна *Lynx lynx*, лось *Alces alces*, зубр *Bison bonasus* та ін.; у ЄЧС тварин, які перебувають під загрозою зникнення у світовому масштабі (1991 р.): *Eudontomyzon mariae*, орлан-білохвіст *Haliaeetus albicilla*, очеретянка прудка *Acrocephalus paludicola*, *Canis lupus*, *Lutra lutra*, *Lynx lynx* та ін.; у Червоному списку Міжнародного союзу охорони природи (Red list IUCN, 2000): короп (сазан) *Cyprinus carpio*, черепаха болотяна *Emys orbicularis*, ящірка живородна *Lacerta vivipara*, гуска білолоба мала *Anser erythropus*, скопа *Pandion haliaetus*, деркач *Crex crex*, *Mustela lutreola*, *Lutra lutra* та ін. Охороняються Конвенцією про охорону дикої флори і

фауни та природних середовищ існування в Європі або Бернською конвенцією (1979 р.): *Emys orbicularis*, *Ciconia nigra*, синиця біла *Parus cyanus*, нічниця ставкова *Myotis dasycneme*, вечірниця мала *Nyctalus leisleri*, *Canis lupus* та ін.; Конвенцією про міжнародну торгівлю видами, які перебувають під загрозою зникнення або Вашингтонською конвенцією (1973 р.): *Emys orbicularis*, шуліка рудий *Milvus milvus*, зміїд *Circaetus gallicus*, сапсан *Falco peregrinus*, *Canis lupus*, *Lutra lutra*, *Lynx lynx* та ін.; Угодою про збереження афроєвразійських водно-болотних птахів (1996 р.): *Ciconia nigra*, чернь білоока *Aythya nyroca*, гоголь *Bucephala clangula*, бугайчик *Ixobrychus minutus*, чапля руда *Ardea purpurea* та ін.; Угодою про збереження кажанів у Європі (1994 р.): нічниця вусата *Myotis mystacinus*, водяна *M. daubentonii*, ставкова *M. dasycneme*, *Nyctalus leisleri*, нетопир-пігмей *Pipistrellus pygmaeus*, нетопир-лісовий *P. nathusii* та ін. [86; 136; 137].

Тваринний світ зони мішаних лісів пов'язаний із лісовими і лучно-болотними біотопами та антропогенно-модифікованими ландшафтами. Фауністичний комплекс лісів найбагатший за своїм видовим складом. У лісах трапляються всі види земноводних, плазунів, переважна більшість птахів і ссавців. У соснових лісах, які займають значні площі на надзаплавних річкових терасах, моренних утвореннях в умовах низького залягання ґрунтових вод, відсутності підліску та слабо вираженого трав'яного покриву фауністичний склад бідніший, ніж у мішаних лісах. Типовими земноводними та плазунами цих природних комплексів є ящірки прудка *Lacerta agilis* та живородна *L. vivipara*, ропуха звичайна *Bufo bufo*. У таких лісах гніздяться дрімлюга *Caprimulgus europaeus*, щеврик лісовий *Anthus trivialis*, жайворонок лісовий *Lullula arborea*, дятел строкатий *Dendrocopos major*, синиці блакитна *Parus caeruleus*, велика *P. major*, чубата *P. cristatus*, вусата *Panurus biarmicus*, сойка *Garrulus glandarius*, *Lyrurus tetrix*. Із ссавців трапляються нечисленні бурозубка звичайна *Sorex araneus*, *Lepus europaeus*, *Clethrionomys glareolus*, *Vulpes vulpes*, *Capreolus capreolus*, *Sus scrofa*, у холодний період року заходять *Alces alces*. Зооценози мішаних лісів значно багатші за видовим складом через ширшу кормову базу, чергування у плодоношенні хвойних і широколистяних порід, ярусність насаджень, значну кількість місць, зручних для переховування та обладнання нир. Серед земноводних тут поширені жаби трав'яна *Rana temporaria* і гостроморда *R. arvalis*, рахкавка звичайна *Hyla arborea*, ропухи сіра *Bufo bufo* та зелена *Pseudepidalea viridis*; серед плазунів – ящірки *Lacerta agilis* та *L. vivipara*, веретільниця ламка *Anguis fragilis*, вуж *Natrix natrix*, рідко – гадюка *Vipera berus* та мідянка *Coronella austriaca*. Орнітофауна дуже багата: фоновими видами є зозуля звичайна *Cuculus canorus*, дятел великий строкатий *Dendrocopos major*, ворона сіра *Corvus cornix*, сорока *Pica pica*, *Garrulus glandarius*, синиці, дрозди, голуби, горобині та ін. Із ссавців території мішаних лісів населяють олені європейський *Cervus elaphus* і плямистий *C. nippon*, борсук *Meles meles*, ласка *Mustela nivalis*, їжак *Erinaceus roumanicus*, *Capreolus capreolus*, *Sus scrofa*, *Martes martes*, *Vulpes vulpes*, *Canis lupus*, *Talpa europaea*, гладконосі рукокрилі, землерийки та інші види. У фауністичному комплексі лісів зареєстровано найбільше видів, занесених до ЧКУ, ЄЧС та ЧС МСОП – *Emys orbicularis*, *Ciconia nigra*, *Bucephala clangula*, *Milvus milvus*, *Tetrao urogallus*, *Parus cyanus*, *Eptesicus nilssonii*, *Sicista betulina*, *Canis lupus*, *Mustela erminea*, *Mustela putorius*, *Lynx lynx*, вовчок ліщиновий *Muscardinus avellanarius*, пугач *Bubo bubo*.

Водно-болотні комплекси дуже строкаті. Іхтіофауна поліських річок та озер представлена щукою *Esox lucius*, пліткою *Rutilus rutilus*, головнем *Squalius cephalus* Bonaparte, лящем *Abramis brama*, окунем *Perca fluviatilis*, краснопіркою *Scardinius erythrophthalmus*, лином *Tinca tinca*, в'юном *Misgurnus fossilis*. Жаби озерна *Pelophylax ridibunda* та ставкова *P. lessonae*, тритон гребінчастий *Triturus cristatus*, *Lacerta vivipara*, *Emys orbicularis*, *Vipera berus*, вужі водяний *Natrix tessellata* і звичайний *N. natrix* – ті земноводні і плазуни, життя яких пов'язане з водними умовами. Поширені численні види птахів – багато пастушків, журавлів, куликів, мартинів, норців, гусей, горобиних, чайок,

вівсянка очеретяна *Emberiza schoeniclus*, жайворонок польовий *Alauda arvensis*, ластівка берегова *Riparia riparia*. Поширеними видами напівводних ссавців є *Lutra lutra*, *Mustela lutreola*, бобр європейський *Castor fiber*, *Ondatra zibethicus*, *Myotis dasycneme*. У міжнародні та українські охоронні списки занесені: *Eudontomyzon mariae*, минь річковий *Lota lota*, *Anser erythropus*, зуйок великий *Charadrius hiaticula*, *Myotis nattereri*, *Mustela erminea*, *Mustela lutreola* [86; 136].

Найбідніший фауністичний комплекс боліт, де повністю відсутні кісткові риби, трапляються окремі види птахів і ссавців. На болотах, проте, трапляються усі види земноводних і плазунів: *Lacerta vivipara*, *Natrix natrix*, *Vipera berus*. Типово болотні птахи: журавель сірий *Grus grus*, лунь очеретяний *Circus aeruginosus*, *Emberiza schoeniclus*. У пошуках їжі в певні періоди року на болотах з'являються *Canis lupus*, *Mustela lutreola*, *Alces alces*, *Vulpes vulpes*, *Mustela erminea*. Уздовж боліт полюють деякі види кажанів. Незважаючи на відносно бідний порівняно з іншими фауністичними комплексами видовий склад, тут зареєстровано 25 рідкісних видів хребетних тварин, що занесено до ЧКУ, ЄЧС та ЧС МСОП: *Bufo calamita*, *Emys orbicularis*, *Lacerta vivipara*, *Ciconia nigra*, *Milvus milvus*, *Grus grus*, *Asio flammeus*, *Canis lupus*, *Mustela erminea*, *Mustela putorius* та ін.

Слід зауважити, що хребетні тварини, які формують біоценози, часто відзначаються значною мобільністю і можуть тимчасово перебувати і в інших фауністичних комплексах, здійснювати сезонні, добові переміщення. Частині видів притаманна пластичність – вони перебувають у межах кількох фауністичних комплексів.

2.3. Фізико-географічне районування

Область лежить у межах двох фізико-географічних зон, відповідно двох фізико-географічних країв: Поліського, Західноукраїнського, двох фізико-географічних областей: Волинського Полісся і Волинської височинної області, кожна з яких відрізняється особливими природними умовами, переважанням певних зональних типів ландшафтів, межі яких простежуються за поширенням зональних типів сучасних ґрунтів та рослинного покриву. Найпоширеніші ландшафти області: алювіально-зандрові з дерново-підзолистими й дерновими ґрунтами, борами, суборами, низинними болотами; кінцево-моренні, моренно-зандрові з дерново-підзолистими ґрунтами і суборами; денудаційні з дерново-підзолистими й дерново-карбонатними ґрунтами, грабово-дубовими суборами; лісові, лучно-болотні, лучні заплави [78].

Мішанолісові ландшафти Волинського Полісся сформувалися в умовах помірно теплого клімату, позитивного балансу тепла і вологи на льодовикових, водно-льодовикових, давньоалювіальних відкладах під хвойно-широколистяними лісами в антропогеновому періоді. Їх характерними ознаками є рівнинність, наявність різних за генезисом типів і форм рельєфу, високе залягання ґрунтових вод, густа річкова мережа, широкі річкові долини, наявність крейдових порід, що залягають під четвертинними відкладами, значний розвиток льодовикових форм рельєфу, наявність карсту, велика кількість боліт, високий рівень залісненості, поширеність дерново-підзолистих, дернових і болотних ґрунтів, дубово-соснових лісів, лучної і болотної рослинності [75]. Відмінна особливість мішанолісових ландшафтів – складне перемежування природних комплексів, їх мозаїчність, контрастність, пов'язана з процесами різновікового її переформування.

У структурі широколистянолісових ландшафтів переважають височинні глибокорозчленовані лесові рівнини із строкатим ґрунтовим покривом, у якому переважають сірі і темно-сірі лісові ґрунти під грабовими, дубово-грабовими, дубовими та дубово-сосновими лісами. Корінною основою ландшафтів разом із пісками, піскуватими глинами і нижньосарматськими вапняками є повсюдно поширені лесові породи і підвищені

верхньокрейдові відклади. У західній частині Волинської височини є льодовикові відклади, які виповнюють зниження на поверхні крейдових порід. Ландшафти формувалися в умовах помірно теплого клімату: середні зимові температури становлять $-4,8 - 5^{\circ}\text{C}$, літні $+17 - +18^{\circ}\text{C}$, річна сума опадів – 600–620 мм.

Первинні ландшафти змінені сільськогосподарськими угіддями, які складають 75 % земельного фонду території. Волинська височинна область (Волинське Опілля) помітно виділяється між прилягаючими до нього з півночі мішанолісовими ландшафтами Волинського Полісся, а з півдня – Малого Полісся, яке типологічно належить до мішанолісових ландшафтів, але просторово знаходиться в межах Західноукраїнського краю. Волинське Опілля – своєрідний великий «острів» між мішаними хвойно-широколистяними лісами. Опілля – це рівнинні та горбисті безлісі або малолісисті території з родючими ґрунтами в межах лісової зони, що виникли в процесі давнього їх землеробського освоєння. На місці лісів із сірими і темно-сірими ґрунтами з'являлися поля, оточені лісами. З подальшим господарським освоєнням лісові площі зменшувалися, виникали великі поля (опілля) серед лісових масивів. Це призвело до практичного зведення площі лісів (до 9 % земельного фонду) [3; 75].

У територіальному розподілі ландшафтних місцевостей спостерігається певна закономірність (рис. 2.1).

На півночі, поблизу верхів'їв Прип'яті та на її притоках поширені молоді природно-територіальні комплекси – *заплавні лучно-болотні ландшафтні місцевості*. Вони мають значні розміри, що зумовлено неглибоким врізом долин, рихлим складом порід, історичним розвитком. Мікрорельєф заплав, характер ґрунтів та рослинність пов'язані з висотою і тривалістю весняного паводку. Ширина заплави Прип'яті пересічно тут становить 3–5, місцями до 10 км. Вона має два рівні: низький, із висотами 0,5–2,0 м над рівнем води в руслі і високий – 2–3 м, який заливається водою не щороку. Значні площі зайняті болотами й заболоченими землями, особливо на заплавах низького рівня. Притаманна складна сітка стариць, озер, проток та густа меандрова мережа. На прируслових урочищах поширені піски, зарослі чагарниками. Центральні частини заплав укриті луками, які використовують під сінокоси. На заплавах високого рівня переважають лучні урочища з різнотравно-злаковим травостоєм із домінуванням болотного типу ґрунтоутворення. До них зазвичай приурочені лучно-болотні та торфово-болотні ґрунти, низинні торфовища. Після меліоративних робіт значні площі використовуються під рілля. Найбільші меліоративні системи: «Регулювання р. Прип'ять» – 26 221 га, Коростинська – 3531 га, Цирська – 45 416 га, «Верхів'я р. Стохід» – 17 020 га та ін.

Місцевості надзаплавних терас і давніх долин утворюють наступний ландшафтний рівень. Надзаплавна борова тераса Прип'яті та її великих приток Стоходу, Турії, Вижівки, а також частково Західного Бугу має велику потужність пісків і значні висоти над заплавами річок. Середня висота 5–8 м, деколи досягає 10–12 м. На Прип'яті вона досягає ширини 10–15 км. Піски однорідні й добре відсортовані внаслідок еолової діяльності з перетворення первинних флювіогляціальних піщаних терас четвертинного зледеніння. Значна потужність пісків і їхня висока водопроникність сприяли утворенню сухого ґрунтового покриву, на якому сформувалися сухі соснові бори. Домінують борові місцевості з дерново-слабопідзолистими ґрунтами, зайняті сухими боровими лісами з піщаними валами та пасмами. Між ними значні площі займають місцевості слабодренованих надзаплавних терас із слабопідзолистими супіщаними і дерново-глейовими ґрунтами, що зайняті орними землями, луками, вільхово-осиковими лісами та болотами. Ландшафти давньої прадолини Стир–Словечна завширшки 20–25 км, що в субширотному напрямку простягаються від сучасної долини Стоходу через усе Південне Полісся, подібні до ландшафтів інших надзаплавних терас, але мають більшу частку болотних масивів [75; 105].

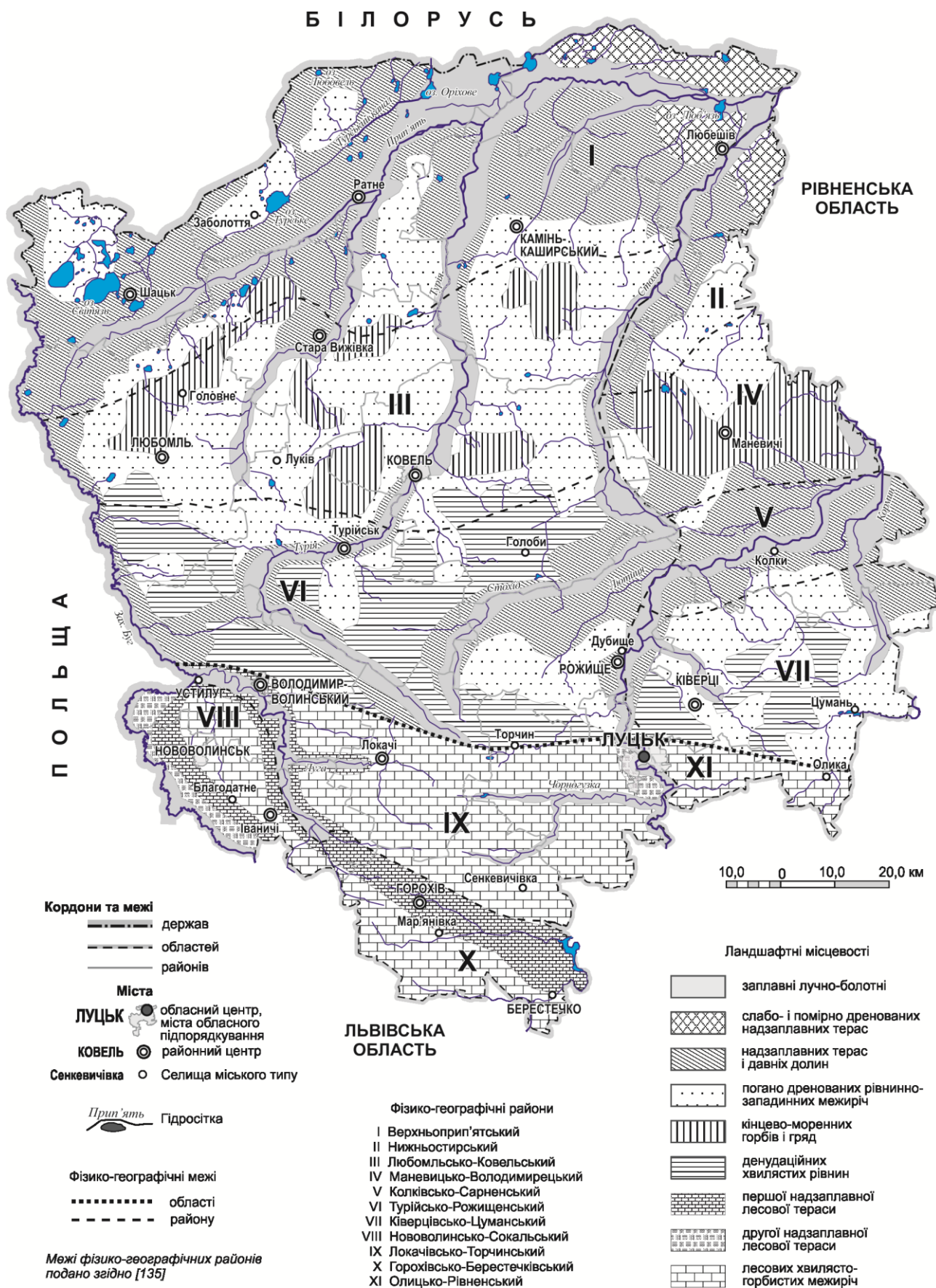

Рис. 2.1. Ландшафтні структури Волинської області (автор-укладач З. К. Карпюк)

Місцевості слабо- і помірно дренованих надзаплавних терас Прип'яті та її приток поширені в північно-східній поліській частині Волині. Алювіальні, озерно-алювіальні, частково еолові відклади відзначаються значною строкатістю механічного складу і складним мікрорельєфом. Фізичні властивості ґрунтотвірних порід несприятливі – їм притаманна мала вологемність, велика теплопровідність, незначна капілярність тощо. Переважають акумулятивні поверхні. Повсюдно розвинуті екзогенні процеси: заболочення, затоплення, карст. Ґрунтовий покрив відзначається надзвичайною заболоченістю. У його структурі домінують болотні й торфово-болотні ґрунти на відкладах різного генезису, лучно-болотні на алювіальних і водно-льодовикових відкладах та морені. Слабопідзолисті супіщані ґрунти сформовані на піщаних підвищеннях, дерново-слабопідзолисті глееві та глеюваті – на понижених озерних рівнинах, торфовища та болота – на старицях. Дернових ґрунтів мало і вони переважно розорані. Переважна більшість надзаплавно-терасових місцевостей зайняті луками і чорновільховими, осоковими, сосновими на болотах лісами. На сьогодні значна частина сільськогосподарських угідь, що не використовується, заростає бур'янами та дикорослими травами [77]. Вищий ландшафтний рівень пов'язаний із моренно-зандровими рівнинами переважно з дерново-середньопідзолистими ґрунтами, зайнятими суборами, сугрудками та сільськогосподарськими угіддями із зерновими культурами, картоплею, льоном.

Місцевості погано дренованих рівнинно-западинних межиріч поширені на всій поліській частині Волині. Вони приурочені до перезволожених межиріч, де широко розвинуті процеси акумуляції. Переважають різнозернисті з прошарками тонких супісків і суглинків флювіогляціального, озерно-льодовикового та озерно-болотного походження відклади потужністю 5–15 м. Ґрунтовий покрив відзначається строкатістю – підзолистий процес ґрунтоутворення часто комбінується з процесами заболочування й оглеєння. Найбільше поширення мають дерново-слабопідзолисті і дерново-середньопідзолисті ґрунти, зайняті мішаними лісами з густим трав'яним покривом. Великі площі цих хвилястих алювіальних, плоскохвилястих зандрових, плоских і слабохвилястих моренно-зандрових низовин меліоровані.

Ландшафтні місцевості кінцево-моренних горбів і гряд пов'язані з Волинським моренним пасмом. Простягаються від Західного Бугу через територію регіону аж до Стиру. Відзначаються поширенням моренних горбів, валів з абсолютними висотами 185–200 м, що складені піщаними і супіщаними відкладами з гранітними, кварцитовими та кремнієвими валунами, вкритих сосново-дубовими лісами. Між ними простягаються міжпасмові зниження й долини. З південного боку кінцево-моренні гряди облямовуються широкими зандровими конусами з добре вираженими похилими поверхнями, а північний бік гряд обмежує слабохвиляста поверхня, складена донно-моренними відкладами.

На півдні Волинського Полісся, південніше від Любомльсько-Маневицької моренної гряди, значні простори межиріч річок займають *ландшафтні місцевості денудаційних хвилястих рівнин* із дерново-карбонатними ґрунтами на крейдових відкладах та дерново-середньопідзолистими ґрунтами, які широко використовуються під рілля. Денудаційні форми рельєфу формують плоскі підняття горбів та гряд, що простягаються з північного заходу на південний схід і розділені заболоченими пониженнями з озерами й річковими долинами. Денудаційні місцевості – найцінніші земельні угіддя Волинського Полісся, тому більше 80 % їхньої поверхні розорані й використовуються для вирощування сільськогосподарських культур. Невеликими масивами збереглися дубово-грабові та дубово-соснові ліси. Через близькість залягання до поверхні крейдових відкладів, їх тріщинуватості і значній кількості опадів широко розвиваються карстові процеси, тому багато карстових озер, лійок, джерел.

Ландшафти Волинської височини відмінні від поліських через широке поширення лесовидних суглинків та виразно хвилястим, а деколи навіть горбистим рельєфом з глибоким почленуванням поверхні річковими долинами і балками.

Ландшафтні місцевості першої надзаплатної лесової тераси річок Західного Бугу і Стиру плоскі, добре дреновані, помітні у рельєфі, з чіткими уступами і шириною до 1,5–2,0 км. Складені потужною товщею супіщаного алювію (8–10 м), перекритого лесовидними суглинками. Розвинуті неглибокі чорноземи і чорноземно-лучні ґрунти. Практично повністю розорані.

Місцевості другої надзаплатної лесової тераси поширені в долинах р. Луги – правої притоки Західного Бугу і лівих приток Стиру – Луги і Черногузки. Поверхня тераси загалом рівнинна, складена лесовидними суглинками потужністю понад 10–15 м. На плоских урочищах сформувалися глибокі чорноземи, на схилах – неглибокі. Ці найродючіші в області землі найрозораніші.

У складі *місцевостей міжрічкових лесових хвилясто-горбистих підвищень* переважають урочища вододільних горбів, вкритих сірими і світло-сірими сильно змитими ґрунтами, де поширені ерозійні процеси і збереглися фрагментарно широколистяні ліси; балкові урочища з переважанням темно-сірих опідзолених ґрунтів і опідзолених чорноземів. Дуже поширений площинний змив і лінійна ерозія ґрунтів, які переважно використовуються як сільськогосподарські угіддя.

Закономірні відмінності у співвідношенні та взаємному розміщенні окремих видів ландшафтних місцевостей дають змогу виділити ландшафтні структури вищого рангу – ландшафтні райони. В основі їх виділення лежать особливості геологічної будови, рельєфу, ґрунтів, рослинного покриву. У поліській частині області виділяється сім ландшафтних районів, у межах Волинської височини – чотири (див. рис. 2.1) [22; 75; 105; 135].

Верхньоприп'ятський ландшафтний район (аккумулятивно-низовинний) лежить на крайній півночі Поліської зони й охоплює заплави Прип'яті та її приток і першу надзаплатну терасу. На півночі району поширені флювіогляціальні полого- та плоскохвилясті поверхні дніпровського зледеніння. Це найзаболоченіша територія (велика частка земель зайнята болотами і заболоченими землями) із замкнутими пониженнями й еоловими утвореннями – дюнами та грядами, з великою кількістю озер, стариць. Домінує болотний тип ґрунтоутворення. Поширені лучно-болотні, торф'яно-болотні ґрунти, низинні торфовища. Переважають лучні угруповання з різнотравно-злаковим травостоем, болотні, воگی субори. Лісистість, унаслідок заболочення, порівняно невисока. Орних земель мало.

Нижньостирський ландшафтний район (низовинний) охоплює межі заплав та надзаплатних терас річок Прип'яті та Стоходу, відзначається плоскохвилястою поверхнею, сформованою флювіогляціальними відкладами дніпровського зледеніння. Значні площі зайняті луками, болотами, заболоченими лісами, чагарниками. Гідрографічна мережа розгалужена, із значною кількістю заплатних озер. Поширені дерново-підзолисті, болотні, торфувато-болотні, торфові та дернові ґрунти. Розорювання незначне.

Любомльсько-Ковельський ландшафтний район (кінцево-моренний) відзначається значними площами полів кінцево-моренних утворень дніпровського зледеніння, заввишки до 200 м, що мають східне і північно-східне спрямування та сформовані невідсортованим матеріалом. Поширені ози й ками, карстові лійки. Тут досить строката структура ґрунтів – дерново-підзолистих глеуватих, глейових та болотних, підвищена лісистість – багато сосново-дубових лісів із досить багатим видовим складом підліска і трав'яного покриву, значна кількість озер. Багато орних земель.

Маневицько-Володимирецький ландшафтний район (кінцево-моренний) сформований флювіогляціальними плоскохвилястими піщаними поверхнями четвертинного зледеніння з його кінцево-моренними горбисто-грядовими утвореннями. Поширені ози та карстові лійки, дюни. Відзначається більшою лісистістю і заболоченістю, ніж Любомльсько-Ковельський

район. Ґрунти дерново-суглинисті, слабопідзолисті, бідні на поживні речовини, торф'яно-болотні. У рослинному покриві переважають мішані ліси, фітоценози заболочених лук, болота. Орних земель порівняно небагато.

Колківсько-Сарненський ландшафтний район (давньольодовиковий) простягається неширокою смугою між річками Стохід і Стир. Він сформований із флювіогляціальних плоскохвилястих поверхонь дніпровського зледеніння, серед яких наявні утворення заплави Стиру та приток, першої надзаплавної тераси річки. Відзначається високою заболоченістю. Переважають торф'яно-болотні та дерново-підзолисті піщані й глинисто-піщані ґрунти, чимало високотравних евтрофних боліт. На місці дубово-соснових лісів – сільськогосподарські угіддя.

Турійсько-Рожищенський ландшафтний район (денудаційний) охоплює частину флювіогляціальної пологохвилястої поверхні дніпровського зледеніння, у межах якої виділяється три найбільших в області осередки з денудаційною поверхнею відкладів верхньої крейди. У рельєфі виділяється друга надзаплавна тераса р. Західного Бугу і заплава р. Турії. Трапляються горбисто-грядові поверхні кінцевої морени дніпровського зледеніння та численні карстові лійки. На побережжі Західного Бугу багато дюн. Найбільш поширені перегнійно-карбонатні ґрунти з високою природною родючістю. Лісистість дуже низька. Природні комплекси збереглися у вигляді заплав, міжрічкових лук, боліт. Відзначається давньою і значною освоєністю.

Ківерцівсько-Цуманський ландшафтний район (денудаційний) охоплює південну частину флювіогляціальної пологохвилястої поверхні дніпровського зледеніння із значною площею заплавних утворень. У рельєфі простежується друга надзаплавна досить широка тераса р. Стиру. На вододілах відмічені карстові лійки й западинні форми рельєфу. Типові – дерново-слабопідзолисті ґрунти, значно менше – перегнійно-карбонатних. Район дуже заліснений, переважають цінні дубово-соснові ліси, значно менші площі зайняті луками. Розораність незначна.

Західноукраїнський край представлений Нововолинсько-Сокальським, Локачівсько-Торчинським, Олицько-Рівненським, Горохівсько-Берестечківським лесово-горбистими ландшафтними районами. Це підвищена територія з відмітками понад 200 м, значним розвитком ерозійних явищ, численними ярами, балками, незначною заболоченістю та лісистістю. Характерне поширення (крім заплавних місцевостей) лесових порід, хвилястого балкового рельєфу, ґрунтів сірих опідзолених і чорноземних під широколистяними дубово-грабовими лісами. Значно поширені ерозійні процеси.

Нововолинсько-Сокальський ландшафтний район займає значну частину Волинської лесової височини, тому характеризується меншими коливаннями відносних висот (абс. висоти менше 250 м). Ґрунтовий покрив формують опідзолені чорноземи і темно-сірі опідзолені ґрунти, в заплавах – заболочені.

Локачівсько-Торчинський ландшафтний район характеризується переважанням хвилясто-горбистих межиріч з сірими ґрунтами і фрагментарно поширеними дубово-грабовими лісами, а також рівнинних місцевостей надзаплавних терас та заторфованих заплавних місцевостей Стиру і Черногузки.

Горохівсько-Берестечківський ландшафтний район розташований у найвищій південній частині лесової височини, характеризується найбільш розчленованою поверхнею. Переважаючі типи ґрунтів – сірі і ясно-сірі на крутіших схилах, темно-сірі та опідзолені чорноземи – на виположеніших. Великі площі у долині р. Липи заболочені.

Олицько-Рівненський ландшафтний район – територія гіпсометрично нижча з переважанням плоскохвилястих і малорозчленованих лесових рівнин, складених супіщаними і пілуватими суглинками, що залягають на піщаних породах, із сірими і світло-сірими лісовими ґрунтами, дубово-грабовими і дубово-сосновими лісами.

2.4. Антропогенна трансформованість території

Формування регіональної екомережі вимагає комплексної оцінки стану території регіону та виявлення загроз для довкілля, реальних можливостей їх усунення. Залежно від характеру і співвідношення природних і антропогенних елементів, тобто ступеня перетвореності, природно-територіальні комплекси умовно належать до природних або корінних, антропогенних або змінених та техногенних. Природні ландшафти практично не зазнали антропогенно-техногенних перетворень, що призвели б до якісних змін у ландшафтах. Це території природно-заповідного, водного, лісового фондів, водно-болотні угіддя, водоохоронні зони, на яких збереглися у природному стані екосистеми з усіма їхніми складниками. Серед антропогенно-модифікованих господарською діяльністю ландшафтів найпоширенішими є лісгосподарські, меліоровані, рекреаційні, агроландшафти, у яких змінений, часто деградований видовий біотичний склад і частково ґрунти, порушена біогенна міграція. У техногенних ландшафтах населених пунктів, промислових майданчиків, ділянок транспортних комунікацій, кар'єрів докорінно змінені всі, в т.ч. літоморфні елементи, тобто рельєф і геологічний фундамент і, відповідно, сформувалась нова ландшафтна структура. Переважна більшість сучасних природних геосистем Волині перетворені господарською діяльністю. Значне забруднення і трансформацію довкілля зумовили: видобування і переробка мінеральних ресурсів, традиційний розвиток землеробства і широкомасштабна меліорація, будівництво та інтенсивне використання транспортних магістралей, господарська експлуатація і забруднення поверхневих водойм, ґрунтів, фіто- і зооценозів радіонуклідами, важкими металами, пестицидами, нафтопродуктами та рекреаційне навантаження [53].

Помітний антропогенний вплив на велику кількість природних компонентів здійснює промисловий чинник. При розвідці, експлуатації і переробці мінеральної сировини порушується, насамперед, ґрунтовий покрив, режим поверхневих і підземних вод, змінюється мікрорельєф місцевості. У Волинській області розробляються поклади кам'яного вугілля, зосереджені у Львівсько-Волинському кам'яновугільному басейні, яке містить значні запаси метану, у південній частині області – Локачинське газове родовище (біля с. Марковичі). На північному Поліссі виявлено поклади самородної міді (ресурсна база 5 885 тис. т), найперспективнішою вважається Жирицька ділянка. Прояви поліметалічної (свинець, цинк) мінералізації встановлені на північному заході Любомльського району. Розвідані значні запаси жовтових фосфоритів на території Камінь-Каширського і Ковельського районів (кол. Любомльського, Старовижівського, Ратнівського та Камінь-Каширського), використання яких не вимагає збагачення. Одним із найбільш розвіданих та оцінених родовищ зернистих фосфоритів є родовище «Матейки» площею 18,5 км² на території кол. Маневицького району з загальними прогностичними ресурсами 95,6 млн т агроруди. Волинське Полісся багате запасами торфу (виявлено загальні запаси 162,02 млн т) і сапропелю (64,79 млн т), що накопичені у майже двохстах поліських озерах, зокрема в Оріховому, Скомор'є, Бурків, Колпине, Синове, Туричанське, Мисливське та ін. [19; 148]. У області розвідано 62 родовища будівельних матеріалів – піску, глини, карбонатної сировини, в долині р. Кормин поблизу с. Велика Осниця (кол. Маневицького р-ну) розвідане і розробляється Малоосницьке родовище базальту площею 10 га з двома уступами завглибшки 10 м із значним ресурсним потенціалом каменевидобутку.

Зазвичай торф, пісок, глина видобуваються відкритим способом, тобто за допомогою кар'єрів, які переважно не використовуються, перетворюються на пустища, заростають бур'янами, чагарниками, тобто вилучаються із сільськогосподарського обігу. Останнім часом в області гостро постала проблема несанкціонованого видобутку бурштину. Поблизу Вовчецька, Лісового й Костюхнівки Камінь-Каширського (кол. Маневицького) району, через варварські методи його видобування з використанням мотопомп, вириті величезні ями, понівечені значні ділянки лісу, боліт, знищений ґрунтовий покрив.

Особливої актуальності набуває питання вивчення поширення забруднення ландшафтів від лінійних джерел. Автотранспортні викиди містять багато високотоксичних важких металів – Zn, Pb, Cd, Fe, Cu та ін., більшість із яких належать до першого і другого класу небезпеки. Їх шкідливий вплив може проявлятися не тільки безпосередньо через високі концентрації, а й зумовлювати віддалені наслідки, пов'язані із властивістю багатьох металів акумулюватися у живих організмах [87]. Значне навантаження на атмосферу і ґрунтовий покрив спричиняють автомагістралі з інтенсивним рухом, які проходять територією області. Це міжнародні М–19 (Доманове–Ковель–Чернівці), М–07 (Київ–Ковель–Ягодин–Варшава), національні Н–22 (Устилуг–Луцьк–Рівне), Н–17 (Львів–Радехів–Луцьк), регіональні Р–14 (Луцьк–Ківерці–Маневичі–Любешів–Дольськ), Р–15 (Ковель–Володимир–Волинський–Червоноград–Жовква) та численні територіальні шляхи. Найвищі показники вмісту хімічних забруднювачів визначені у межах 25-метрової придорожньої смуги, хоча важкі метали з викидами автомобілів розсіюються у смузі шириною 100 м навколо дороги.

Увага екологічного моніторингу повинна бути акцентована на депонуючих об'єктах довкілля: поверхневих водах, донних відкладах, ґрунтово-рослинному покриві. Усебічне використання ресурсів річок порушили їх природний стан, що призвело до забруднення, спрямлення, зниження рівня води та збіднення біорізноманіття. У басейні р. Прип'яті та на прилеглий території під впливом ведення господарства відчутно змінилися деякі природні умови формування річкового стоку через інтенсивне вирубування лісів та розорювання земель, масового осушування боліт і заболочених земель у другій половині ХХ ст. Та найбільшою мірою якість природних вод погіршується внаслідок забруднення їх стічними водами промислових підприємств та комунального господарства, поверхневим стоком із територій населених пунктів, промислових об'єктів, транспортних шляхів і сільськогосподарських угідь [82; 83]. Також значний вклад у забруднення важкими металами, біогенними речовинами, специфічними речовинами антропогенного походження річок та їх басейнів здійснюють промислові підприємства і житлово-комунальні господарства. Основним джерелом забруднення р. Турії є м. Ковель, зокрема, підприємства машинобудування та харчової промисловості. По всій протяжності річки відчувається вплив скидів стічних вод міста. Найчистішою серед усіх річок області є р. Стохід через відсутність великих підприємств на її берегах. Озера теж в значній мірі, особливо ті, що знаходяться поблизу промислових та сільськогосподарських об'єктів чи в рекреаційно привабливих зонах зазнають значного антропогенного впливу. На сьогодні важливим показником стану водойми є її еколого-токсикологічна характеристика. Серед забруднюючих речовин, що містяться в поверхневих водах, одне з перших місць за токсичністю займають важкі метали – Cu, Pb, Cd, Zn, Ni, Cr, Mn, Co, Sr, що не піддаються біодеградації, поступово накопичуючись у різних компонентах екосистем. Потрапляють вони через повітряне перенесення забруднювачів із промислових підприємств та рекреаційне використання акваторій [35; 153]. Нафта і нафтопродукти теж належать до провідних токсичних забруднювачів водних екосистем. Одними із продуктів розкладу нафти є так звані поліароматичні вуглеводні, що чинять канцерогенну дію на організм. Для озерних екосистем джерелами забруднення нафтопродуктами є використання моторних човнів, миття автотранспорту на берегах, потрапляння із комунальними стоками. Озерні екосистеми Шацького НПП – озера Пісочне, Люцимер, Перемут та інші – у літній період (основний період рекреаційного навантаження) зазнають значного надходження аніонних поверхнево-активних речовин, що забруднюють води. Вони суттєво впливають на рослинність водойм, інтенсифікують процеси розростання, забруднення і відмирання рослин і збіднення води киснем, що в свою чергу погіршує умови існування інших форм життя у воді [2].

Поширена форма антропогенної трансформації природних ландшафтів – формування агроландшафтів, особливо у межах Волинської лесової височини. Тривале сільськогосподарське використання ґрунтів призводить до агрогенної трансформації їхніх основних морфологічних, фізичних, фізико-хімічних та біотичних властивостей. Основні зміни відбуваються в гумусових горизонтах, які передусім підпадають під вплив агротехнічних заходів, зокрема переорювання, внесення добрив, хімічних меліорантів. Загалом рівень сільськогосподарської освоєності та розораності регіону знижується у напрямку з півдня на північ. Зменшуються площі ріллі, натомість зростають площі пасовищ та сіножатей, збільшується показник лісистості та заболоченості. Значною мірою такий розподіл пояснюється великими площами на Поліссі земель з особливим природоохоронним статусом, природними особливостями, історією освоєння. Необхідно зберегти нинішнє співвідношення земельної структури в тих утвореннях адміністративно-територіального устрою області, де воно близьке до оптимальних значень, та за рахунок малопродуктивних у сільськогосподарському відношенні земель покращити у тих, де у структурі землекористування спостерігається значна відмінність від науково обґрунтованих норм. Показники аграрної перетвореності залежать від сучасної структури земельного фонду та від історичних форм господарювання.

Широкомасштабне гідромеліоративне освоєння у 60–80-х рр. (1962–1989 рр.) ХХ ст., коли на Волинському Поліссі, за даними «Волиньводпроекту», побудовано 169 меліоративних систем, призвело до порушення рівноваги геосистем. Зміна хоча б однієї складової водного режиму, через тісний взаємозв'язок напірних, ґрунтових та поверхневих вод, зумовлює зміну водного балансу значних за площею територій. Осушувальні роботи призвели до зниження рівнів ґрунтових вод, різкого зменшення кількості природних резервуарів атмосферних опадів – боліт, зменшення площ водного дзеркала озер. Після проведення меліоративних робіт відбулися значні зміни стану берегових ліній озер: Перемута, Чорного Малого, Мошного, Кримного, Плотиччя, Карасинця, Озерця, Звединки, Довгого та інших. Унаслідок дренажу території і покращення умов зростання певних видів прибережно-водних та водних рослинних угруповань посилилися небажані процеси заростання водойм, неглибоких озер. Деякі малі озера через посилення процесів евтрофікації фактично зникли: Навраття, П'явочне, Мале Піщанське та ін.

Через осушення і спрацювання торфу на територіях меліоративних систем утворилися нові ґрунти – антропогенно-трансформовані, які в умовах відсутності двостороннього водного регулювання відзначаються зникненням вологозапасів та низькою екологічною стійкістю. Негативним явищем на осушених торфовищах, а їх на Волинському Поліссі понад 400 тис. га, є незворотні зміни стану органічної речовини, власне органічних колоїдів ґрунту. У результаті промерзання, високих температур і висушування вони втрачають здатність до поглинання вологи і набухання. Внаслідок цього розпорошується верхній шар ґрунту і нагромаджуються дрібні фракції, що легко піддаються вітровій ерозії. На меліорованих поліських землях поширені і з кожним роком збільшуються площі пірогенних утворень – закинутих торфових земель, які утворилися внаслідок довготривалих пожеж. Ефективна родючість пірогенного шару ґрунту дуже низька, оскільки в ньому майже відсутні легкогідролізовані форми азоту та є дефіцит легкокорозчинних сполук фосфору та калію, що є доступними для рослин. Залучення таких малопродуктивних земель до обробітку веде до негативних наслідків не тільки у сільському господарстві, а й у довкіллі [68]. Крім того, наслідками торфових пожеж є зниження біорізноманіття, порушення циклу карбону, збільшення емісії парникових газів, посилення змін клімату тощо. Кліматичні тенденції останніх років сприяють збільшенню кількості пожеж і їх негативних наслідків. Площа вигорілих торфовищ станом на початок 2002 р. становила 440 га, за період 2002–2014 рр. вона зросла до 803 га, у 2015–2019 рр. збільшилася ще на 280 га. Починаючи з 2018 р. помітна тенденція до збільшення кількості пожеж та площ вигорілих торфовищ. Найбільші площі вигорілих торфовищ у

Камінь-Каширському (137,9 га), Любешівському (26,72 га), Маневицькому (20,35 га) районах. Для попередження торфових пожеж потрібно здійснювати двостороннє регулювання водного режиму в межах меліоративних систем, проводити залуження торфових ґрунтів, піскування осушених торфових ґрунтів, підвищувати їх родючість, систематично моніторити вигорілі торфовища [154].

Стан меліорованих угідь погіршують зношеність гідротехнічних споруд, пошкодження осушувальної мережі, замулення каналів та заростання їх берегів чагарниками і деревами. Останнім часом здійснюються певні заходи із відновлення занедбаної меліоративної інфраструктури області. З вересня 2014 р. стартував проєкт «Відновлення меліоративної мережі для сприяння економічному зростанню сільських територій Волинської області» (відновлювальні роботи завершені у листопаді 2016 р.) за фінансової підтримки ЄС у найвразливіших зонах області: на території Заболоттівської, Гутянської, Заліської, Майданської, Новомосирської, Поповичівської, Голобської, Дубівської сільських рад Ковельського району (кол. Ратнівського, Ковельського). Відновлення інфраструктури меліоративної мережі: очищення від чагарників, дерев, укріплення схилів для попередження повторного замулення – дозволить мінімізувати існуючі ризики підтоплення цих територій.

Осушувальні заходи призвели також до корінних змін ландшафтної структури русел річок та їхніх заплав. Сформувалися антропогенні аналоги природних водостоків, струмків і малих річок – меліоративні канали. Вигляд магістральних каналів набули, втративши свій первісний вигляд, верхів'я річок Прип'яті, Вижівки, Турії, Стоходу, Коростянки, Копаївки, Конопельки та ін. Осушувальні канали мають специфічний гідрологічний та гідробіологічний режим, знижують рівень ґрунтових вод у заплавах, болотах.

Крім негативних наслідків меліоративного втручання, ситуацію в області погіршує надмірне вирубування лісів. Екологічно незбалансоване зведення лісів призводить до того, що територія стає майже непридатною для існування лісової фауни. Щороку зростає обсяг самовільних рубок. Про неблагополучний стан лісів у деяких господарствах Полісся свідчать значні площі суцільних санітарних, лісовідновлювальних і реконструктивних рубок. За оцінками фахівців, у даних умовах оптимальна лісистість в Україні має складати приблизно 20 %, хоча за свідченням історичних джерел вона була на рівні 43 %.

Сучасний стан лісів є наслідком тривалої господарської діяльності, яка проводилася без урахування екологічних вимог. Головним заняттям населення Волинського Полісся впродовж століть були лісові роботи: рубання дров, їх перевезення, пилка дров, шпал, досок, гонка дьогтю та скипидару. Розвивалися й інші ремесла та промисли, для функціонування яких вирубувалися ліси: протягом XIV–XVI ст. – залізобудівні, скляні і поташні, у XVI–XVII ст. – водяний борошномельний, у XVIII ст. почали відкриватися цегляні і черепичні заводи, дубильні і сукняні мануфактури, у XIX ст. – спорудження залізничних шляхів, що диктувалося значним промисловим розвитком краю. В 1897 р. у межах Волинської області працювало 1912 підприємств. За рахунок вирубування лісів велися розвиток містобудування, промисловості, прокладання нових транспортних шляхів, розширення площ сільськогосподарських угідь, експорт деревини. У загальному зводі поземельної власності Ковельського, Володимир-Волинського, Луцького повітів Волинської губернії (за матеріалами Центрального статистичного комітету Міністерства Внутрішніх справ Російської імперії за обстеженням 1887 р.) зазначено, що із загальної кількості землі Володимир-Волинського повіту (561 486 десятин) 137 572 десятини займали ліси, тобто 24,5 % від загальної площі; у Ковельському із 585 086 десятин загальної площі – під лісами було зайнято 148 256 десятин, тобто 25,3 %; у Луцькому із 638 472 десятин загальної площі повіту – 231 866 десятин, тобто 36,3 %. У цьому ж документі зазначається і наголошується на тому, що приведені дані вказують на значне збільшення лук, вигонів і решти зручної землі за рахунок лісової площі, яка експлуатується хижачьким чином. Все ж ці повіти були на

початок ХХ ст. одними із найбільш заліснених. За даними Лісоохоронного Комітету станом на 1909 р. помітне значне скорочення площ лісів порівняно із 1887 р.: у Володимир-Волинському повіті – 145 481 десятин, Ковельському – 117 411 десятин, Луцькому, одному із найбільш заліснених у Волинській губернії, – 202 913 десятин [54].

Порівняно з сучасними середньоєвропейськими показниками, рівень лісозабезпечення в Україні є одним із найнижчих у Європі (на одного жителя України припадає 0,18 га лісових насаджень). На Поліссі ліси займають близько 29 % площі регіону, в лісостепу – 14 %, Карпатах – 40 %, Криму – 10 % [84]. Зростання показника лісистості до оптимального дасть можливість стабілізувати екологічну ситуацію регіону. Через зміну фітоценотичної структури земель, зміну видового складу лісів послаблюються процеси транспірації. Усі ці перетворення впливають на формування тривалих посушливих періодів у поліських районах, не властивих для них. Сукупна дія природних і антропогенних чинників призвела до суттєвих змін кліматичних умов. За даними Волинського обласного центру з гідрометеорології, з кожним наступним десятиліттям збільшується кількість років, коли середньорічна температура повітря перевищує кліматичну норму. У спекотному 2015 р. середньорічна температура повітря виявилася вищою за неї на 2,6 °С, а середньомісячні показники в більшості місяців року вищі на 1,7–3,7 °С, а в січні, березні і серпні – на 4,1–5,0 °С. Опадів випало близько 80 % річної кількості. Аномально жарким літом 2015-го обміліли річки, пересохли верхні шари ґрунту, почали спалахувати пожежі на осушених торфовищах. Сотні гектарів торф'яників вигоріли в місцях найбільших загорянь: поблизу сіл Бихів, Гута, Троянівка, Тоболи, Ворокомле, Видерта Камінь-Каширського і Ковельського районів області.

Через зміну водного режиму, кліматичних показників почалося прогресуюче поширення дереворуйнівних шкідників і хвороб. У межах Волинської області це масове ураження лісових масивів лубоїдом великим сосновим *Blastophagus piniperda*, синьою сосною златкою *Phaenops cyanea*, короїдом шестизубим *Ips sexdentata*, парієм ребристим *Rhagium inquisitor*, губками кореневою *Heterobasidion annosum*, сосною *Phellinus pini*, березовою *Piptoporus betulinus*, осиковим трутовиком *Phellinus tremulae*. У 2015–2016 рр. через різке потепління у волинських соснових і ялинових лісах почав масово розмножуватися верхівковий короїд *Ips acuminatus*. Цей шкідник за сприятливих умов розмножується дуже швидко: дає три покоління за сезон, з однієї кладки вилуплюється до 20 самок, кожна з яких відкладає близько 50 яєць. Жуки заносять у дерево грибки, які швидко його вбивають. Ознакою ураження є колір хвої, яка спочатку починає світлішати, жовтіти, а потім поступово рудіє. Наразі, станом на липень 2016 р., у волинських лісах зафіксовано 8000 осередків короїда та інших шкідників, які вразили близько 3000 га. Багато ушкоджених масивів у Ковельському районі (кол. Ковельському, Старовижівському, Ратнівському). У межах України найбільше лісів уражено на Житомирщині – в окремих лісгоспах до 20 %, Київщині, Чернігівщині. Ця небезпека втрати великих масивів лісу відчувається і в Європі, Білорусі, Росії. Хімічний обробіток дуже дороговартісний – ін'єкція для одного дерева коштує кількесот гривень. І хоча у природі передбачені захисні механізми (хвойні дерева викидають під кору смолу за достатньої кількості зволоження чи запускається процес активізації природних ворогів виду, що посилено розмножується; розмноження шкідників також можуть пригальмувати сирі погодні умови), необхідні активні швидкі заходи для збереження хоча б частини заражених деревостанів. В ослаблених лісових масивах більша небезпека виникнення і поширення лісових пожеж, що є вагомим чинником суцільного знищення лісових масивів. Актуальність проблеми полягає в тому, що на сьогодні існує неузгодженість між розпорядниками лісового фонду, а це призводить до виникнення проблеми ураження лісових масивів шкідниками, незаконних рубок, злочинного неконтрольованого браконьєрства, пожеж.

Збереження й невиснажливе використання біорізноманіття розглядається як одне з пріоритетів екологічної безпеки. Загальний аналіз загроз біорізноманіттю свідчить про те, що

провідними серед них є суцільне вирубування лісів, осушення заболочених земель, розорювання земель, рекреаційне навантаження, випасання худоби та витопування нею рослин, заготівля біоресурсів із медичними та харчовими цілями, забудова на берегах великих та середніх річок тощо. Найшвидше реагує на антропогенний вплив у природних комплексах видовий склад рослинного покриття, який відіграє важливу індикаційну роль у визначенні реакції геосистем на зовнішній вплив. Осушення зумовило значні зміни фітоценотичної структури рослинних угруповань і лісорослинних умов, трансформацію екосистемної структури загалом. Через 10 років після проведення меліоративних робіт у природних екосистемах зафіксовано зникнення багатьох рослин, змінилися трав'янисті гідрофільні фітоценози колишніх боліт, зникло багато чагарниково-болотних угруповань, стали рідкісними фітоценози заболочених лісів тощо. Змінилася породна, типологічна і фітоценотична структура лісів. Майже зникли із зниженням обводненості території пухівка піхвова *Eriophorum vaginatum*, багно звичайне *Ledum palustre*, очерет *Phragmites australis*, журавлина болотяна *Vaccinium oxycoccos*, брусниця *Vaccinium vitis-idaea*, лохина *Vaccinium uliginosum*, зелені мохи, сфагни, тобто той видовий склад надґрунтового покриву сосняків, що відбиває екологічну специфіку заболочених лісів. Відбулося інтенсивне всихання берези пухнастої *Betula pubescens* і випадання її зі складу лісів. Типові болотні пухнастоберезово-соснові ліси змінилися чисто сосновими та повисло-березово-сосновими, а пухівковий і журавлино-сфагновий наземний покрив трансформувався у молінієво-чорницевий. На місці мокрих борів з'явилися сирі субори. Таким чином, із зміною гідрологічних умов, спричинених функціонуванням меліоративних систем, відбулася адаптація деревостанів до зменшеного ґрунтового і поверхневого водного живлення. Едифікатори трав'яного покриву вільхових лісів: осоки прибережна *Carex riparia* і гостровидна *C. acutiformis*, комиш лісовий *Scirpus sylvaticus*, очеретянка звичайна *Phalaroides arundinacea*, лепешняк плаваючий (гліцерія, манник) *Glyceria fluitans* та болотяне різнотрав'я: смовдь болотяна *Peucedanum palustre*, щавель прибережний *Rumex hydrolapathum*, вовконіг європейський *Lycopus europaeus*, чистець лісовий *Stachys sylvatica* і ін. види змінили кропива жабрійолиста *Urtica galeopsifolia* та малина *Rubus idaeus*. Зникло багато місцезростань раритетних видів через невідповідність умов для свого поширення. Зафіксовано, що внаслідок меліоративних робіт зникають коручка болотяна *Epipactis palustris*, *Drosera anglica* і *D. intermedia*, *Liparis loeselii* та ін. Інтенсивне лісокористування сприяє тому, що унікальні релікти третинного періоду трапляються лише поодинокими екземплярами – булатка червона *Cephalanthera rubra*, журавлина дрібнопліда *Oxycoccus microcarpus*, лілія лісова *Lilium martagon*, любка дволиста *Platanthera bifolia* та ін. [56; 58; 117; 134].

Експлуатація надглибокого родовища піску і крейди, що функціонує безпосередньо біля кордону з Україною – південніше с. Хотислав Малоритського району Брестської області Республіки Білорусь, несе нові загрози екосистемам Волині. Зважаючи на всі природні і антропогенні чинники впливу, це може сприяти незворотним змінам у довкіллі. Будівництво потужного комплексу з видобутку та виробництва будівельних матеріалів, до якого входить кар'єр «Хотиславський» площею до 240 га, завглибшки 35 м та виробничі потужності, було розпочато у 1994 р. Родовище має близько 500 млн т запасів високоякісної крейди (96 %), вапняку, пісків високих фракцій. За різними оцінками, корисні копалини зберігаються на площі не менше 2 тис. га. Верхній шар кар'єра – це торф глибиною до 5 м, далі – будівельний пісок, високоякісний кварцовий пісок глибиною залягання від 10 см до 18 м, на глибинах 15–70 м – вапно, що має властивість вбирати багато води. Відкачка мільйонів кубометрів води з кар'єру, що відбуватиметься протягом 45 років із перетинанням водоносних горизонтів четвертинних і верхньокрейдових порід – основних джерел водопостачання регіону, спричинить різке зниження рівня підземних вод. Кар'єр розташований поблизу озера Турського, яке є основним джерелом регулювання водного

режиму на Турській осушувальній системі площею 10 тис. га, та озер карстового походження Шацького поозер'я. Кар'єр та озера тяжіють до єдиної прадавньої долини стоку, що має уріз у крейдових нашаруваннях до 60 м і є зоною підвищеної водопровідності підземних вод, що може при водозниженні у кар'єрі призвести до обміління озер та їх загибелі. Зниження рівня ґрунтових вод провокуватиме також зміни мікроклімату, зростання швидкості ерозійних процесів ґрунтового покриву, а отже зміну рослинного покриву лісових та лучних екосистем, підсихання деревостану, стрімкий розвиток макрофітів, обміління озер та зростання рівня їх забруднення. Різка пониження рівня ґрунтових вод спричинить зникнення таких озер, як Луки, Перемут, Мошне, які на сьогодні є особливо важливими локалітетами для відтворення біологічного різноманіття [19; 80; 119].

Зважаючи на всі природні і антропогенні чинники впливу, це може сприяти незворотним змінам у довкіллі. Зниження рівня ґрунтових вод, спричинене збільшенням глибин видобутку будівельного піску і обводнених на всю корисну потужність покладів крейди та постійного водовідведення ґрунтових вод, буде мати значний вплив на природні геосистеми північної частини області, насамперед, на рослинність. Через дренажну дію Хотиславського кар'єру можлива загроза падіння рівня ґрунтових вод нижче 2 м, що призведе до значних змін типологічної і формаційної структури лісів. Для чорничної серії лісів ймовірна трансформація насаджень зеленомохового типу, зникнення із складу деревостанів *Betula pubescens*, *Alnus glutinosa*. Зазнає змін підлісковий ярус та зменшаться площі ягідників. Зникнуть вікові ліси, натомість значним буде поширення чагарників. Зниження рівня ґрунтових вод спричинить всихання чорновільшників, які зміняться низькопродуктивними березняками, а також призведе до всихання *Quercus robur*. Зникнуть популяції раритетних видів рослин. Негативно впливає на екологічний стан р. Прип'ять і низки волинських озер: Святого, Волянського, Білого, а також їхнє біорізноманіття функціонування на території Республіки Білорусь Білосізької водоживильної системи, за допомогою якої через Вижівський водозабір здійснюється подача води з вказаних гідроджерел на поповнення Дніпровсько-Бузького каналу. І р. Прип'ять, і озера можуть постраждати через будівництво водосховища площею 669 га поблизу с. Малінавка Білорусі, який буде заповнюватися самопливом водами Жирівського каналу.

Збереженість тваринного світу значною мірою залежить від впливу і природних, і антропогенних чинників при домінантній ролі останніх. З-поміж природних чинників найпоширенішими є непокоєння тварин, інбридинг (виродження виду внаслідок схрещування близькоспоріднених форм у межах однієї популяції організмів), зміна клімату, збільшення ворогів виду, інфекційні захворювання. Щодо антропогенного впливу, то внаслідок техногенних змін довкілля в порушених і урбанізованих біотопах зменшується кількість видів і чисельність особин у межах видів хребетних і безхребетних тварин. У дигресивних урбанізованих біотопах спостерігається зменшення загальної чисельності та різноманіття корисних безхребетних тварин (важливих учасників ґрунтоутворюючих процесів), які живуть у ґрунтовій підстилці лісів та лук і відіграють важливу роль у ґрунтоутворенні – розкладають рослинні та тваринні рештки з утворенням гумусу та мінеральних речовин: колембол та люмбрицид – важливого компонента ґрунтових біоценозів, роль яких значна у біогенному мікроструктуруванні лісових едафотопів і ґрунтоутворенні.

Збіднення видового різноманіття квітучих рослин веде до скорочення чисельності та видового різноманіття ряду лускокрилих *Lepidoptera* та бабок *Odonata*, порушуючи стабільність трофічних ланцюгів. До різкого зменшення чисельності рідкісних ентомологічних видів: махаона *Papilio machaon*, поліксени *Zerynthia polyxena*, жука-оленя *Lucanus cervus*, аполлона *Parnassius apollo*, бражників дубового *Marumba quercus* і мертвої голови *Acherontia atropos*, ведмедиці-господині *Callimorpha dominula* та ведмедиці великої *Pericallia matronula*, джмелів мохового *Bombus muscorum* і червонуватого *B. ruderatus*, шовкопряда кульбабового

Lemnia taraxaci призводить до знищення та забруднення природних екосистем – місць їх мешкання – розорювання земель та застосування пестицидів і засобів захисту рослин, вирубування лісів, особливо стиглих, рекреація, вилов комах для колекцій.

Забруднення стічними водами промислових підприємств, комунально-побутових стоків, змиву добрив та отрутохімікатів із сільськогосподарських угідь, зарегулювання русел річок гідротехнічними спорудами, застосування браконьєрських методів вилову в озерах області приводить до зниження чисельності домінуючих видів риби: карасів сріблястого *Carassius gibelio* і *C. carassius*, судака *Lucioperca lucioperca*, *Abramis brama*, *Rutilus rutilus*, *Cyprinus carpio*, *Tinca tinca*, *Esox lucius*, *Perca fluviatilis*. Значну небезпеку для природного біорізноманіття екосистем створює експансія небезпечних чужорідних видів, наприклад *Perccottus glenii*, *Gasterosteus aculeatus*, *Ameiurus nebulosus*, які натуралізувались в озерах, потіснюючи або повністю витіснюючи аборигенні види риби. Фіксується здрибненість аборигенних видів риби.

Амфібії і рептилії значною мірою потерпають від розвитку рекреації. Майже зникаючими видами є *Vipera berus* і *Coronella austriaca* та земноводні: ящірки *Lacerta agilis* і *L. vivipara*, веретільниця ламка *Anguis fragilis*.

Птахи потерпають від посилення господарського освоєння річкових долин і берегів озер, забруднення водойм, зведення лісів, особливо стиглих і пристигаючих, погіршення кормової бази, меліоративних робіт, браконьєрства та зростання чинника турботи. Наприклад, рідкісні види птахів: *Circaetus gallicus*, *Ciconia nigra*, *Hieraaetus pennatus*, *Haliaeetus albicilla*, *Tetrastes bonasia*, *Aquila pomarina*, *Bubo bubo*, *Pandion haliaetus*, *Lyrurus tetrix*, сичик-горобець *Glaucidium passerinum*, шуліка рудий *Milvus milvus* та ін. гніздяться лише у масивах глухих старих лісів хвойних або вологих мішаних із густим підліском, що ростуть у долинах річок, ярах та урвищах. Різко зменшується через посилення рекреаційного навантаження кількість видів птахів, які чутливі до чинника хвилювання у репродуктивний період: рідкісних з високим природоохоронним статусом, хижих, низки горобцеподібних співочих видів птахів, передусім із родів кропив'янок *Sylvia* та вівчариків *Sylviidae*. Фізичні чинники забруднення довкілля, зокрема електромагнітний, теж значною мірою впливають на птахів, а також бджіл та кажанів, призводячи до зміни місць гніздування, токувань, міграційних переміщень. Постійними джерелами електромагнітного випромінювання є високовольтні лінії електропередач напругою 110 кВ та 35 кВ та базові станції стільникового зв'язку в селах області [61].

Істотним негативним чинником для популяцій кажанів регіону є зміна структури ландшафтів унаслідок осушувальної меліорації, розорювання лук, вирубування лісів. Видовий склад рукокрилих Волині нараховує понад половину видового складу фауни рукокрилих України, його складають: нічний великий *Myotis myotis*, *M. daubentonii*, *M. dasycneme*, *M. nattereri*, *M. mystacinus*, широкоух європейський *Barbastella barbastellus*, кажани пізній *Eptesicus serotinus*, північний *E. nilssonii*, лилик двоколірний *Vespertilio murinus*, нетопирі малий *Pipistrellus pipistrellus*, пігмей *P. pygmaeus*, лісовий *P. nathusii*, вечірниця мала *Nyctalus leisleri*. Багато видів занесено в ЧКУ: вечірницю дозірну *Nyctalus noctula*, нічний *Myotis nattereri* і *M. dasycneme*, *Barbastella barbastellus*, *Nyctalus leisleri*, *Plecotus auritus*, кажанів *Eptesicus serotinus* і *E. nilssonii* та ін. У додаток II Угоди про охорону природних середовищ, флори і фауни Європи (1992 р.) включено: *Barbastella barbastellus*, нічний *Myotis dasycneme* і *M. myotis*. Необхідне збереження місць поселення рукокрилих – старих лісів із дуплистими деревами, тому що це важливий лімітуючий чинник для поширення цих видів, а також охорона і відновлення кормових (трофічних) біотопів кажанів, їх пролітних коридорів – берегів озер і каналів, узлісь і галявин, лісових доріг [6].

Скорочення площ природних геосистем і їх денатуралізація через інтенсифікацію сільського господарства, збільшення об'ємів заготівлі деревини, розширення транспортно-енергетичної інфраструктури значно погіршили умови існування *Cervus elaphus*, *C. nippon*, *Capreolus capreolus*, *Sus scrofa*, *Sciurus vulgaris*, *Castor fiber*, *Martes martes*, *Vulpes vulpes*,

Mustela putorius, зайця сірого *Lepus europaeus*, і рідкісних: *Lutra lutra*, *Mustela erminea*, *Alces alces*, *Lynx lynx*, *Sicista betulina*, *Mustela lutreola*, бізона європейського *Bison bonasus*, кутори малої *Neomys anomalus*, кажана пізнього *Eptesicus serotinus* та ін. [74; 99; 116; 145].

Зменшення чисельності червонокнижного зубра – найбільшого із ссавців області – спричинюють і природна низька відтворюваність, і низка антропогенних чинників впливу. На державному рівні затверджений план дій для збереження і відновлення цього виду у фауні України. В області розроблена та затверджена Регіональна програма збереження та відновлення зубра, головною метою якої є збільшення його чисельності до оптимального рівня на територіях, де наявні відповідні умови, тобто насамперед у КНПП «Цуманська пуща». Рись, яка уникає молодих лісів і надає перевагу хашам стиглих мішаних лісів, одиничними екземплярами збереглася в найбільш недоступних лісах регіону. Дві особини червонокнижної рисі віддавна живуть на сході Волині, намагаючись уникати районів, добре обжитих вовками: одна з них мігрує борами Галузіївського лісництва, інша живе у Новочервищанському лісництві в урочищі «Збищина», де полює в лісах навколо оз. Червище, надаючи перевагу спокійним, глухим лісам, з непрохідним буреломом, іноді не уникаючи рідколісся. Рись, як і інші хижаки, живе там, де достатньо їжі, а основу її раціону складають зайці, козулі, різноманітні птахи, гризуни, а також молоді олені, кабани, лосі [52]. Лосі, дикі кабани пристосувалися до умов великих суцільних сильно заболочених лісових масивів із чагарниковими заростями, густим підліском та лісовими болотами. Глухим лісам надають перевагу і великі хижі ссавці, які на них полюють – вовк та рись, хоча в несприятливі періоди вовки і дикі кабани можуть з'являтися поблизу окраїн населених пунктів, на полях. Природними місцями для розселення і переміщення оленів європейських та плямистих, козуль є світлі змішані лісові масиви з добре розвиненим підліском та заростями чагарників і відкритими галявинами. Майже повне зведення старих листяних лісових масивів, тобто корінна зміна природних умов існування, спричинило практичне зникнення з регіону kota лісового *Felis silvestris catus*, беркута *Aquila chrysaetos*, сокола-сапсана *Falco peregrinus*.

Важливу роль для якості мешкання різних видів мисливської фауни, крім інших чинників, має породний склад лісових насаджень, його вікова структура та повнота, наявність галявин, зрубів, а також потічків і струмків, які є водопоями для тварин. Найбільшу цінність мають молодняки I групи віку, особливо, листяних порід та наявність у лісових угіддях підросту з *Pinus sylvestris*, *Quercus robur*, *Acer pseudoplatanus*, *Alnus glutinosa*, *Carpinus betulus*, *Betula pendula* і підліску з *Rubus caesius*, *Rubus idaeus*, *Frangula alnus*, *Sambucus nigra*, *Corylus avellana*, шипшини *Rosa canina*, які значно покращують кормові і захисні властивості лісових угідь.

Значну трансформацію природних ландшафтів зумовлюють також несанкціоновані вирубки лісу, що проводяться в глибині лісових масивів; видобуток піску, глини у кар'єрах, кількість яких швидко зростає, особливо в районі населених пунктів, де ведеться будівництво; забруднення території сміттєзвалищами; збільшення кількості автомобільного транспорту тощо. Деградують екосистеми і в рекреаційно привабливих зонах: узбережжя озер, самі озера, території, прилеглі до них через витоупування, розпалювання вогнищ, улаштування наметових таборів, вирубування дерев, засмічення прибережних територій та водних акваторій, а також збирання лікарських та декоративних рослин, ягід, грибів. Особливої шкоди завдають масові збори чорниць, суниць. «Новий» чинник загрози – викопування декоративних, часто червонокнижних рідкісних рослин задля використання їх у присадибному озелененні. Крім того, поблизу рекреаційно привабливих зон та інших населених пунктів є великі звалища побутових відходів. Систематичне забруднення довкілля речовинами, які не властиві біогеохімічним циклам, призводить до незворотних змін і у природі, а, відповідно, і в організмі самої людини. Багато забруднювачів загрожують довкіллю не лише біля джерела забруднення, а й за сотні і тисячі кілометрів від нього. Необхідне загальне дбайливе ставлення до проблем екології та добре координовані рішучі зусилля зі збереження довкілля.

3. ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНИЙ ФОНД ОБЛАСТІ

Мережа ПЗФ області у аспекті повноти представленості та розмірності заповідних об'єктів в одиницях фізико-географічного районування репрезентує збережені у природному стані: північнополіські озерно-карстові ділянки, лучно-болотні заплави, слабодреновані надзаплавні тераси і давні долини, перезволожені рівнинно-западинні межиріччя; кінцево-моренні горби і гряди, вкриті сосново-дубовими лісами Волинського моренного пасма; південнополіські ділянки денудаційних хвилястих рівнин з плоскими підняттями горбів з невеликими масивами дубово-грабових і дубово-соснових лісів та заболоченими пониженнями з озерами; виразно-хвилясті, подекуди горбисті поверхні Волинської височини з глибоким їх почленуванням річковими долинами і балками, де фрагментарно збереглися широколистяні ліси. В межах природно-заповідних об'єктів під охороною держави знаходиться 85 рідкісних видів рослин і 96 рідкісних видів тварин, занесених у Червону книгу України та міжнародні природоохоронні переліки [97].

Сучасна природно-заповідна мережа почала формуватися із 70-х років ХХ ст. На першому етапі її становлення (із 70-х рр. ХХ ст. до 1991 р.) домінували переважно дрібні об'єкти, частіше пам'ятки природи, заказники. Загальна площа новостворених 157 об'єктів ПЗФ (станом на 1977 р.) складала 0,37 % території адміністративної області. До них належали пам'ятки природи: «Бук-велетень», «Бук-патріарх», «Група дубів – 1», «Група дубів – 2», «Дуб звичайний – велетень», «Іванчицівська липа», «Кедр сибірський», «Смерека», «Оконські джерела», «Цуманські джерела», «Поселення бобрів» та ін. Великі за площею заказники були утворені у 1979 та 1985 рр.: гідрологічні: «Бірківський», «Прип'ятський-1», «Прип'ятський-2», «Прип'ятський-3», загальнозоологічні: «Старовижівський», «Дубечнівський» та ін. На цей час площа існуючих об'єктів ПЗФ уже становила 58,2 тис. га, тобто 2,89 % території області. Після проголошення незалежності України 1991 р. на другому етапі формування мережа ПЗФ значно розширилася за рахунок створення лісових, загальнозоологічних і гідрологічних заказників. Станом на кінець 90-х рр. ХХ ст. площа 371 об'єкта ПЗФ становила майже 138 тис. га. Відсоток площі об'єктів ПЗФ до території області зріс до 6,85. [106]. Активізувалася робота з обґрунтування доцільності організації нових природоохоронних територій та об'єктів на початку ХХІ ст. (третій етап) у зв'язку з упровадженням ЗУ «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 роки» (№ 1989-III від 21.09.2000 р.), «Про екологічну мережу України» (№ 1864-IV від 24.06.2004 р.) та ін. Було ухвалено створення Черемського природного заповідника у 2001 р., НПП «Прип'ять-Стохід» у 2007 р., КНПП «Цуманська пуща» у 2010 р. та багатьох заказників різних типів. Рівень заповідності зріс на 4,67 % [62] (рис. 3.1; 3.2).

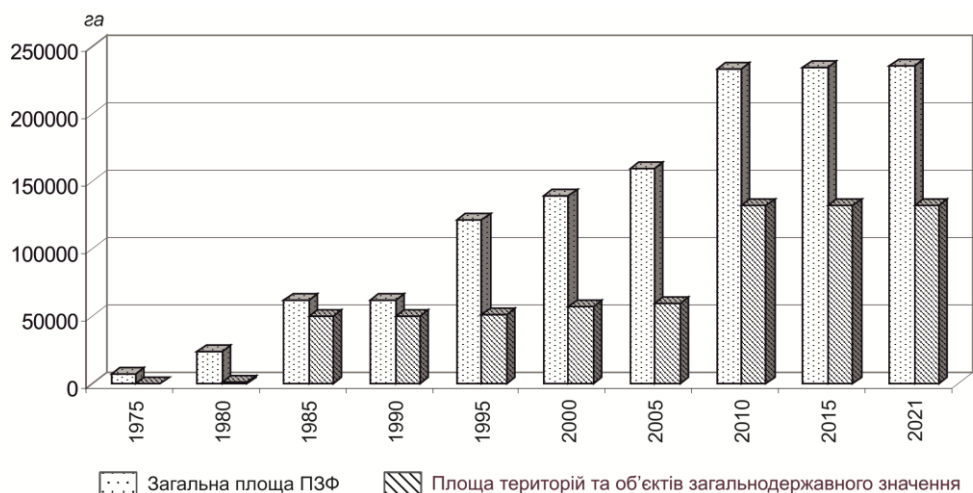

Рис. 3.1. Збільшення площі ПЗФ Волинської області (1972–2021 рр.)

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

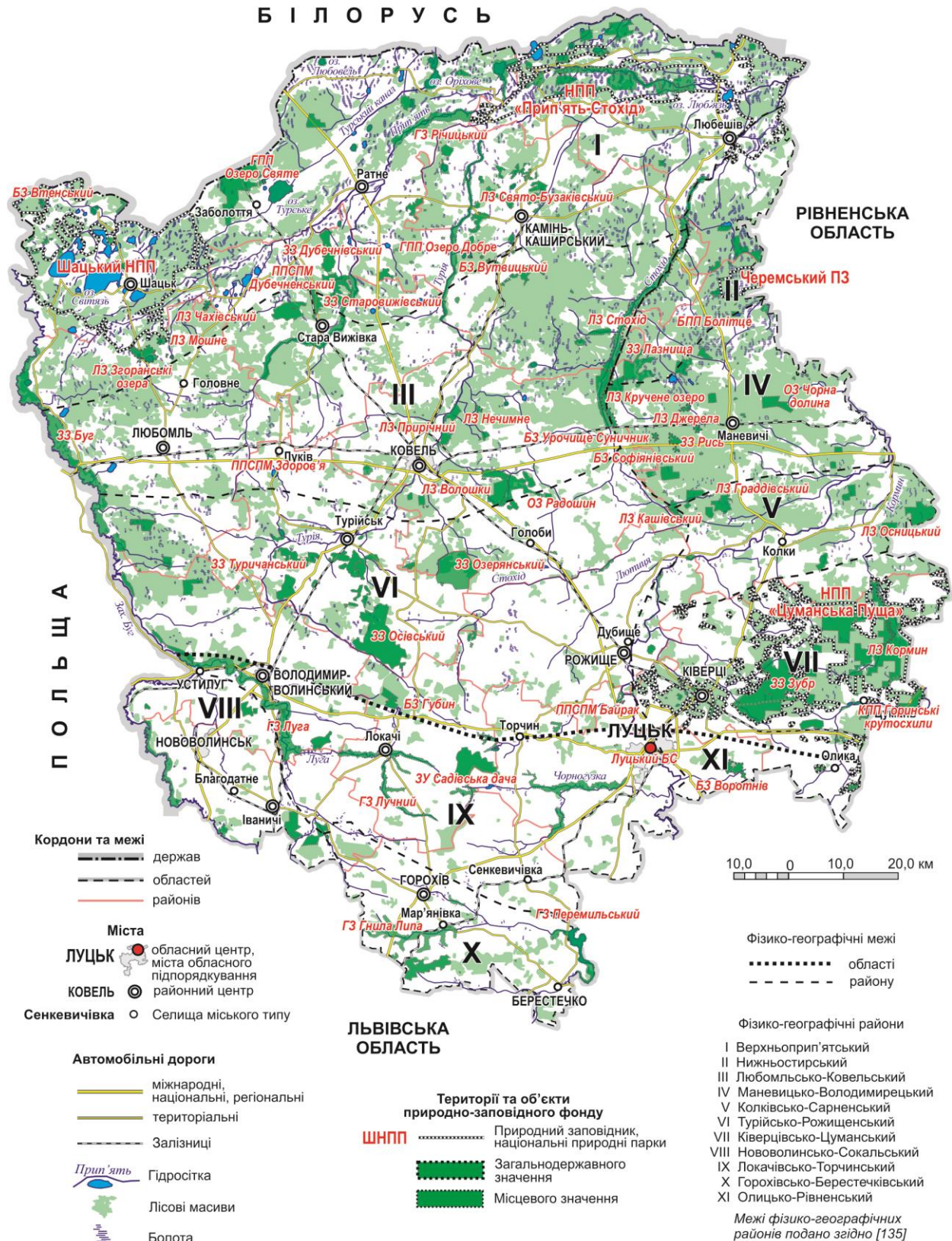

Рис. 3.2. Території та об'єкти природно-заповідного фонду Волинської області.

Ландшафтна репрезентативність ПЗФ-мережі (автор-укладач З. К. Карпюк)

ПЗ – природний заповідник, НПП – національний природний парк, ЛЗ – ландшафтний заказник, БЗ – ботанічний заказник, ЗЗ – загальнозоологічний заказник, ОЗ – орнітологічний заказник, ГЗ – гідрологічний заказник, КПП – комплексна пам'ятка природи, БПП – ботанічна пам'ятка природи, ГПП – гідрологічна пам'ятка природи, БС – ботанічний сад, ППСМ – парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва, ЗУ – заповідне урочище

За останні кілька років склад ПЗФ області поповнили об'єкти місцевого значення: ботанічний заказник «Генетичний резерват сосни» (3,8 га; 31.07.2014 р.), гідрологічний заказник «Озеро Болотне» (9,5 га; 31.07.2014 р.), ботанічна пам'ятка природи «Ділянка дубового лісу» (2,1 га; 31.07.2014 р.), заповідне урочище «Красна гора» (75,7 га; 31.07.2014 р.); ботанічна пам'ятка природи «Дубове урочище “Рудочка”» (2,5 га; 02.02.2017 р.); ландшафтний заказник «Урочище Херма» (108,4 га; 20.12.2018 р.), ботанічна пам'ятка природи «Сосна звичайна» (0,1 га; 20.12.2018 р.), парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва «Сидоруків парк» (1,2 га; 20.12.2018 р.); ботанічний заказник «Фітеума» (5,0 га; 12.03.2020 р.), гідрологічний заказник «Перемільський» (761,0 га; 12.03.2020 р.); пралісові пам'ятки природи: «Кременецькі природні ліси» (13,6 га; 11.02.2021 р.), «Загорілівські природні ліси» (47,7 га; 11.02.2021 р.), «Охничівські природні ліси» (29,5 га; 11.02.2021 р.). Заплановано винесення на розгляд сесії Волинської обласної ради рішення про створення пралісової пам'ятки природи «Гадючинські природні ліси» (62,7 га) у межах землекористування ДП «Маневицьке ЛГ», Карасинського л-ва, кв. 5, вид. 39; кв. 10, вид. 3, 17.

За даними Управління екології та природних ресурсів Волинської обласної державної адміністрації станом на 01.06.2021 р. в області під охороною держави перебуває 397 територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальною площею 235 948,47 га, із них – 27 (56,21 %) загальнодержавного значення (132 636,84 га), у т. ч. Черемський природний заповідник (2975,70 га); три національні природні парки – Шацький (48 977,0 га), «Прип'ять–Стохід» (39 315,5 га) та Ківерцівський «Цуманська пуща» (33 475,34 га), 15 заказників (7731,8 га), чотири пам'ятки природи (122,9 га), Луцький ботанічний сад (10,0 га), три парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва (28,6 га) і 370 об'єктів (43,79 %) місцевого значення загальною площею 103 311,63 га, з яких: 210 заказників (87 609,48 га), 124 пам'ятки природи (556,10 га), 27 заповідних урочищ (15 064,02 га), дев'ять парків-пам'яток садово-паркового мистецтва (82,03 га) (табл. 3.1).

Відсоток заповідності становить 10,96 (за даними Управління екології та природних ресурсів Волинської ОДА станом на 01.06.2021 р. площа 48 об'єктів ПЗФ, що входять до складу інших об'єктів ПЗФ, складає 15 165,66 га), індекс інсуляризованості – 0,3, показник щільності об'єктів ПЗФ – 1,96 об'єкт/100 км². На території регіону немає лише окремих категорій заповідних територій, зокрема регіональних ландшафтних, дендрологічних парків, деяких типів заказників: ентомологічних, палеонтологічних, карстово-спелеологічних. Під охороною держави найбільші площі знаходяться в межах національних природних парків (51,61 %), найменші – у штучно створених об'єктах ПЗФ (0,05 %). Природні заповідники охоплюють 1,26 % площі ПЗФ, заказники – 40,41 %, пам'ятки природи – 0,29 %, заповідні урочища – 6,38 % (рис. 3.3). З усіх земель, наданих установам ПЗФ області в постійне користування, найбільший відсоток займають лісові та лісовкриті площі (65,0 %), решту – болота (17,6 %) та водойми (17,4 %).

Природно-заповідна мережа значною мірою охоплює збережені у природному стані ділянки території, рідкісні види флори і фауни, занесені в ЧКУ і в міжнародні природоохоронні списки. Проте її необхідно розширювати за рахунок не порушених частин заплав Турії, Стиру, Виживки, заболочених лісових масивів, торфових боліт. У об'єктах ПЗФ охороняється лише частина рідкісних видів, що пов'язано із недостатнім рівнем їх вивченості через існуючі проблеми актуального оновлення даних. Деякі раритетні види рослин і тварин знаходиться під загрозою зникнення через зміни гідрологічного режиму, деградацію природних угідь внаслідок меліоративних робіт, значні обсяги рубок головного користування, санітарні та прохідні рубки, браконьєрство, використання в сільському господарстві отрутохімікатів.

Структура територій та об'єктів природно-заповідного фонду Волинської області

Категорія, тип	Загальнодержавного значення		Місцевого значення		Всього	
	кількість об'єктів, шт.	площа, га	кількість об'єктів, шт.	площа, га	кількість об'єктів, шт.	площа, га
Природні заповідники	1	2975,70	–	–	1	2975,70
Національні природні парки	3	121767,84	–	–	3	121767,84
Заказники	15	7731,80	210	87609,48	225	95341,28
ландшафтні	8	6026,70	30	14613,40	38	20640,10
лісові	–	–	39	5723,00	39	5723,00
ботанічні	6	1384,60	28	1258,10	34	2642,70
загальнозоологічні	1	320,50	34	36919,95	35	37240,45
орнітологічні	–	–	15	3586,10	15	3586,10
іхтіологічні	–	–	1	46,00	1	46,00
гідрологічні	–	–	62	25372,83	62	25372,83
загальногеологічні	–	–	1	90,10	1	90,10
Пам'ятки природи	4	122,90	124	556,10	128	679,00
комплексні	1	30,00	–	–	1	30,00
ботанічні	1	2,90	98	308,85	99	311,75
зоологічні	–	–	7	44,50	7	44,50
гідрологічні	2	90,00	16	111,95	18	201,95
пралісові	–	–	3	90,80	3	90,80
Заповідні урочища	–	–	27	15064,02	27	15064,02
Ботанічні сади	1	10,00	–	–	1	10,00
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	3	28,60	9	82,03	12	110,63
Всього	27	132636,84	370	103311,63	397	235948,47

Природно-заповідна мережа є сьогодні одним із ефективно працюючих механізмів охорони природних ландшафтів, біорізноманіття. Оптимізація мережі, розвиток заповідної справи повинні забезпечуватися збільшенням площі територій та об'єктів ПЗФ як важливого інтегрального екологічного показника гарантування репрезентативності ПЗФ за флористичною, ценотичною, фауністичною, геологічною, ґрунтознавчою, ландшафтною та іншими екологічними ознаками [92].

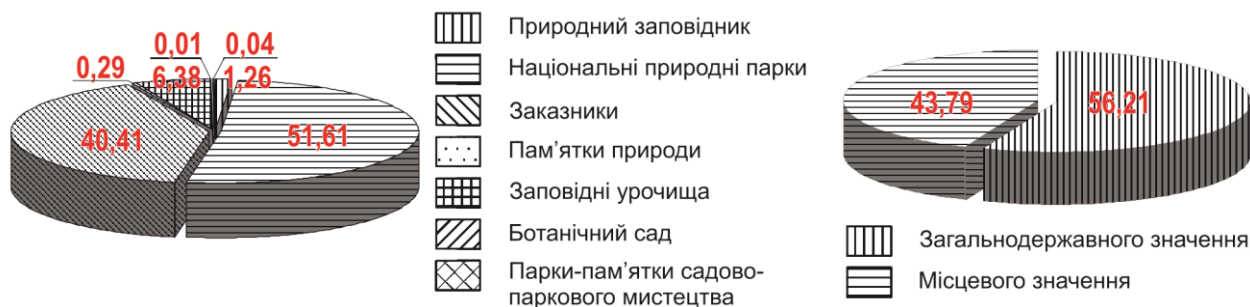

Рис. 3.3. Частка площ природоохоронних територій та об'єктів різних категорій і значення у структурі ПЗФ Волинської області

3.1. Заповідні об'єкти міжнародного значення

Прикордонне розташування області зумовлює формування транскордонних заповідних територій. Добре збережені в природному стані екосистеми Шацького поозер'я стали ядром української частини Трилатерального біосферного резервату «Західне Полісся» загальною площею 263 016 га. 28.10.2011 р. у Києві була підписана міждержавна тристороння угода на урядовому рівні про його створення. Включений у список біосферних резерватів Міжнародною координаційною радою Програми «МАБ» ЮНЕСКО 9–13.07.2012 р. До складу МБР ввійшли біосферні резервати: польський «Західне Полісся» (площа 139 917 га; статус надано в 2002 р.), український «Шацький» (75 075 га; 2002 р.), білоруський «Прибузьке Полісся» (48 024 га; 2004 р.) (рис. 3.4).

Для ефективності природоохоронної діяльності задля збереження й відтворення біологічного та ландшафтного різноманіття, упорядкування рекреаційних ресурсів проведено зонування території біосферного резервату, у якому площа заповідної зони становить 5,732 га, буферної – 12,325 га, транзитної – 57,018 га. До заповідної зони БР «Шацький» входять ареали природних ландшафтів із значно більшою видовою насиченістю порівняно з навколишніми антропогенними угіддями: Затока Бужня (207,1 га), урочище «Заволодавське» (610,2 га), болото Пулемецьке (143,9 га), лісо-болотний масив між озерами Острів'янське і Пулемецьке (555,3 га), міжозерний масив «Климівське – Чорне Male» (87,0 га), озерно-болотно-лісовий масив «Мошне» (613 га), лісові урочища «Унич» (198 га), «Хороми» (301 га), «Князь Багон» (2033 га), озерно-болотний масив «Довге–Кругле» (434 га) та природні ділянки заказників: загальнодержавного значення ландшафтного «Чахівський», ботанічного «Втенський», місцевого значення: лісових «Ростанський», «Ялиник», іхтіологічного «Соминець», гідрологічних «Піщанський», «Пулемецький». З боку Польщі основними заповідними об'єктами біосферного резервату «Західне Полісся» є національний парк «Поліський» (9647 га; 1990 р), регіональні ландшафтні парки «Собіборський» (майже 10 тис. га; 1983 р.), «Поліський» (5113 га; 1983 р.), «Ленчинське поозер'я» (11 816 га; 1990 р.), низка резерватів: болотні «Озеро Бжезічно» (87,46 га; 1959 р.), «Обрадовське озеро» (81,79 га; 1975 р.), «Три озера» (749,24 га; 1986 р.), «Магазин» (51,98 га; 1996 р.); водно-болотний «Орхове озеро» (58,03 га; 1996); лісові «Крульова дорога» (38,79 га; 1967 р.), «Парчевські ліси» (157,29 га; 1984 р.); флористичний «Болото біля Чорного озера» (46,17 га; 1959 р.); фауністичні «Малоземце» (38,07 га; 1988 р.), «Черепяхові болота» (737,41 га; 1988 р.), а Білорусі – республіканський ландшафтний заказник «Прибузьке Полісся». Цілісні природні екосистеми: низовинні ландшафти з сосново-березовими й сосново-дубовими лісами та водно-болотні угіддя вздовж долини Бугу й озерні комплекси, багате ландшафтне і біологічне різноманіття збереглися завдяки невеликій заселеності території, тривалому ощадливому користуванню, консервативності традиційних форм природокористування місцевого населення. Статус транскордонного біосферного резервату ЮНЕСКО підтверджує виняткову природну цінність території [57]. До складу БР «Шацький» входять території верхів'їв Прип'яті, на які розповсюджуються заходи «Національної програми екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води», затвердженої Верховною Радою України в 1997 р., та міжнародної програми ПРООН ГЕФ екологічного оздоровлення Дніпра. Екологічна співпраця з Республікою Білорусь відбувається на базі транскордонного українсько-білоруського водно-болотного угіддя «Стохід–Прип'ять–Простир» (статус надано 2010 р.) із загальною площею української частини 51,6 тис. га, яке частково збігається з ВБУ «Заплава річки Стохід» НПП «Прип'ять–Стохід».

Територіальна охорона природи шляхом створення міждержавних природоохоронних територій (МПОТ) – це важливий аспект діяльності МСОП, одна із пріоритетних форм транскордонного співробітництва – спільних дій, спрямованих на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, наукових, технологічних, екологічних, культурних і

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України і відповідними суб'єктами й учасниками таких відносин із сусідніх держав у межах компетенції, визначеної їхнім національним законодавством (ЗУ «Про транскордонне співробітництво», 2004 р.). Міждержавні природоохоронні території мають важливе значення для охорони біорізноманіття на території сусідніх країн і в цілому в Європі. При цьому зростає площа територій із заповідним режимом, послаблюється так званий «острівний ефект» відокремлених природно-заповідних об'єктів, потрапляють під охорону більші, отже, і життєздатніші популяції, створюються умови для міграції тварин, спрощується проведення реінтродукції тварин, особливо великих хижаків, яким потрібна значна площа. В МПОТ об'єднуються зусилля країн в боротьбі з пожежами, бракон'єрами, незаконною торгівлею, насамперед, рослинною та тваринною сировиною. Міждержавні природоохоронні території є своєрідними «вузлами», які з'єднують між собою екологічні мережі різних країн [42].

Рис. 3.4. Природоохоронні території Транскордонного біосферного резервату «Західне Полісся» [155]

3.2. Заповідні об'єкти загальнодержавного значення

У структурі ПЗФ Волинської області станом на 01.01.2021 р., за даними Управління екології та природних ресурсів Волинської обласної державної адміністрації, під охороною держави перебуває 27 об'єктів загальнодержавного значення загальною площею 132 636,84 га (56,21 % площі ПЗФ). До них належать – Черемський природний заповідник (2975,70 га; 19.12.2001 р.); національні природні парки: Шацький (48 977,0 га; 28.12.1983 р., розш. 16.08.1999 р.), «Прип'ять–Стохід» (39 315,5 га; 13.08.2007 р.), Ківерцівський «Цуманська пуша» (33 475,34 га; 22.02.2010 р.); 15 заказників (7731,8 га): «Воротнів» (600,0 га; 03.08.1978 р.), «Втенський» (130,0 га; 25.02.1980 р.), «Вутвицький» (50,0 га; 25.02.1980 р.), «Нечимне» (40,0 га; 25.02.1980 р.), «Рись» (320,5 га; 02.06.1990 р.), «Губин» (418,0 га; 10.12.1994 р.), «Урочище Джерела» (90,0 га; 10.12.1994 р.), «Кормин» (549,0 га; 10.12.1994 р.), «Кручене озеро» (75,9 га; 10.12.1994 р.), «Мошне» (73,3 га; 10.12.1994 р.), «Софіянівський» (87,6 га; 10.12.1994 р.), «Урочище Суничник» (99,0 га; 10.12.1994 р.), «Чахівський» (72,9 га; 10.12.1994 р.), «Згоранські озера» (705,6 га; 09.12.1998 р.), «Стохід» (4420,0 га; 09.12.1998 р.); чотири пам'ятки природи (122,9 га): «Озеро Добре» (46,0 га; 14.10.1975 р.), «Озеро Святе» (44,0 га; 14.10.1975 р.), «Горинські крутосхили» (30,0 га; 03.08.1978 р.), «Болітце» (2,9 га; 25.07.2003 р.; статус зд/з надано 27.07.2016 р.); Луцький ботанічний сад (10,0 га; 14.10.1975 р.); парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва (28,6 га): «Байрак» (13,0 га; 20.08.1996 р.), «Дубечнівський» (2,0 га; 20.08.1996 р.), «Здоров'я» (13,6 га; 20.08.1996 р.) (рис. 3.5–3.8).

Перші природно-заповідні об'єкти загальнодержавного значення були організовані у 1975 р. – пам'ятки природи: гідрологічні: «Озеро Святе», «Озеро Добре» та Луцький ботанічний сад, у 1978 р. – ботанічний заказник «Воротнів», комплексна пам'ятка природи «Горинські крутосхили», у 1980 р. – заказники: ландшафтний «Нечимне», ботанічні «Вутвицький», «Втенський». У 1983 р. у структурі ПЗФ області з'явився НПП – Шацький. У період з 1990 до 1998 рр. були створені сім ландшафтних заказників: «Урочище Джерела», «Кормин», «Кручене озеро», «Мошне», «Чахівський», «Згоранські озера», «Стохід», три ботанічних: «Губин», «Софіянівський резерват», «Урочище Суничник», загальнозоологічний «Рись» та три парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва: «Байрак», «Дубечнівський», «Здоров'я». Єдиний в області природний заповідник Черемський був організований у 2001 р. Значно зросла площа ПЗФ за рахунок новостворених національних природних парків: «Прип'ять–Стохід» – у 2007 р., Ківерцівського «Цуманська пуша» – у 2010 р. Статус загальнодержавного об'єкта у 2016 р. було надано ботанічній пам'ятці природи «Болітце».

Черемський природний заповідник у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні, загальною площею 2975,7 га, створений за Указом Президента України від 19.12.2001 р., № 1234/2001 – один із наймолодших в Україні, перший на території Волинської області, лежить на півночі району. В межах заповідника збереглися малопорушені антропогенною діяльністю суцільні лісові масиви з цінним еумезотрофним – перехідним, дуже обводненим, осоково-сфагновим болотом Черемським (місцева назва «Чірмуське»), озера Черемське та Редичі. Територія, що лежить у межиріччі річок Стоходу та Веселухи, між якими Черемським болотним масивом проходить слабо виражена лінія вододілу, сформована флювіогляціальними відкладами окського та дніпровського зледеніння, тому значно поширені зандрові рівнинні долини, кінцево-моренні горби, ози, ками, солові вали, дюни, болотні масиви з купинним мікрорельєфом. Найбільші площі з водних, болотних, лісових, лучних, чагарникових і пустищних екосистем займають болота та заболочені соснові ліси. Вкриті лісовою рослинністю землі охоплюють 60,8 % (1809,3 га) площі заповідника, болота – 37,2 % (1107,8 га), водні екосистеми – 0,6 % (18,7 га, з них оз. Черемське – 7,7 га, оз. Редичі – 11,0 га), антропогенні площі: лісові дороги, просіки – 1,2 % (35,1 га), луки та галявини – 0,2 % (4,8 га). Низку рослинних угруповань (40 асоціацій) занесено до Зеленої книги України: старі соснові зеленомохові,

чорничні, з ялівцем ліси, пригнічено соснові угруповання зі сфагнами на болоті, угруповання з шейхцерією болотяною *Scheuchzeria palustris*, альдровандою пухирчастою *Aldrovanda vesiculosa*, лататтям сніжно-білим *Nymphaea candida* і білим *N. alba*, глечиками жовтими *Nuphar lutea*, їжачою голівкою малою *Sparganium minimum* та ін. Із рідкісних видів рослин, що підлягають особливій охороні, на території заповідника ростуть один вид рослин із ЧС МСОП: зозуліні черевички справжні *Cypripedium calceolus*; три види із ЄЧС: смілка литовська *Silene lithuanica*, глід український *Crataegus ucrainica*, козельці українські *Tragopogon ucrainicum*; чотири види, занесені в додаток 1 Бернської конвенції: *Aldrovanda vesiculosa*, *Cypripedium calceolus*, жировик Льозеля *Liparis loeselii*, сон широколистий *Pulsatilla patens*; 33 види вищих рослин, занесених у ЧКУ: *Aldrovanda vesiculosa*, берези темна *Betula obscura* і низька *B. humilis*, осока Девелла *Carex davalliana*, булатка червона *Cephalanthera rubra*, зозульки Фукса *Dactylorhiza fuchsii*, м'ясочервоні *D. incarnata*, плямисті *D. maculata* і травневі *D. majalis*; вовчі ягоди пахучі *Daphne cneorum*, зелениця сплюснута *Diphasiastrum complanatum*, росички довголиста *Drosera anglica* і середня *D. intermedia*, хамарбія болотяна *Hammarbya paludosa*, баранець звичайний *Huperzia selago*, молодильник озерний *Isoetes lacustris*, ситник бульбистий *Juncus bulbosus*, лілія лісова *Lilium martagon*, *Liparis loeselii*, плаунець заплавної *Lycopodiella inundata*, плаун річний *Lycopodium annotinum*, гніздівка звичайна *Neottia nidus-avis*, любки зеленоквіткова *Platanthera chlorantha* і дволиста *P. bifolia*, верби чорнична *Salix myrtilloides*, Старке *S. starkeana*, *Scheuchzeria palustris* та ін. Роста чимало регіонально рідкісних видів рослин. У межах заповідника зосереджено більше ніж половина видів судинних і близько 25 % рідкісних та зникаючих видів рослин Українського Полісся. Найтиповіші зооценози – фауністичні комплекси водойм і водно-болотних комплексів соснових лісів, широколистяних лісів, чагарників, сухих пустищ і галявин. Із хребетних тварин мешкають: 18 видів риби, 12 – земноводних, сім – плазунів, 141 – птахів та 42 – ссавців. Значна кількість видів – раритетні й охороняються згідно з міжнародними угодами. До ЧС МСОП занесено 16 видів фауни, до ЄЧС – 14; до додатка 2 Бернської конвенції – 94, до Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин – 23; 29 видів охороняються згідно з Конвенцією про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення; 25 – згідно з Угодою про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів; вісім видів кажанів – за Угодою про збереження кажанів у Європі. До них належать: вусач великий дубовий *Cerambyx cerdo*, сінниця Едип *Coenonympha oedippus*, мурашка руда лісова *Formica rufa*, п'явка медична *Hirudo medicinalis*, мурашиний лев звичайний *Myrmeleon formicarius*, тритон гребінчастий *Triturus cristatus*, кумка звичайна *Bombina bombina*, рахкавка звичайна *Hyla arborea*, чапля сіра *Ardea cinerea*, бугай *Botaurus stellaris*, бугайчик *Ixobrychus minutus*, лелеки білий *Ciconia ciconia* та чорний *C. nigra*, шилохвіст *Anas acuta*, ширококоніска *Anas clypeata*, чирянки мала *Anas crecca* й велика *A. querquedula*, крижень *Anas platyrhynchos*, нерозень *Anas strepera*, гуска сіра *Anser anser*, гуменик *Anser fabalis*, попелюх *Aythya ferina*, черні чубата *Aythya fuligula* й білоока *A. nyroca*, журавель сірий *Grus grus*, погоничі звичайний *Porzana porzana* та малий *P. parva*, чайка *Vanellus vanellus*, баранці звичайний *Gallinago gallinago* та великий *G. media*, коловодники лісовий *Tringa ochropus* і звичайний *T. totanus*, крячок річковий *Sterna hirundo*, вечірниця мала *Nyctalus leisleri*, видра річкова *Lutra lutra*, вовк *Canis lupus*, рись звичайна *Lynx lynx*, норка європейська *Mustela lutreola* та ін. *Ciconia nigra*, *Grus grus*, *Aythya nyroca*, зміїд *Circaetus gallicus*, глушець *Tetrao urogallus*, *Lutra lutra*, кутора мала *Neomys anomalus* та інші види, занесені в ЧКУ.

Шацький національний природний парк у Ковельському (кол. Шацькому) р-ні, утворений постановою Ради Міністрів України від 28.12.1983 р., № 533 площею 32 515,0 га, розширений до 48 977,0 га згідно з Указом Президента України від 16.08.1999 р., № 992/99, лежить у межах землекористування ШНПП (22882,6 га); ДП «Шацьке учбово-досвідне лісове господарство», Ростанського л-ва, кв. 1–5, 8, 10–13, 15–23, 27, 32, 39–42, 46–47; кв. 48, вид. 10, 11; Піщанського л-ва, кв. 1–3, 5–8, 30–34; кв. 35, вид. 11–58; Поліського л-ва, кв. 1–47; кв. 49, вид. 1–24; Шацького л-ва, кв. 1–25, 43–51 (11 943,0 га); Пульмівської (3105,1 га), Світязької (3800,8 га) сільських рад, Шацької селищної ОТГ (7608,2 га), Шацької районної шляхової ремонтно-будівельної дільниці (15,0 га). На сьогодні ця територія є ядром української частини трилатерального біосферного резервату «Західне Полісся». У НПП залежно від ступеня збереженості природних комплексів виділяється чотири

функціональних зони: заповідна з найвищим ступенем збереженості екосистем (9,8 % загальної площі), регульованої (25,2 %) та стаціонарної рекреації (2,6 %), господарська (62,4 %), де економічна діяльність відбувається з урахуванням вимог природоохоронного законодавства. У межах ШНПП лежать водно-болотні угіддя міжнародного значення «Шацькі озера» (статус надано 23.11.1995 р.) площею 13 039 га. Із 1999 р. ВБУ національного природного парку в межах Рамсарської конвенції віднесено до водно-болотних угідь ІВА територій (International Bird Area Program) міжнародного значення (UA–28, № 001). Із 2002 р. їхня площа становить 32 850 га й охоплює значну частину Шацького озера комплексу. Територія ВБУ Шацького НПП, де перетинаються два важливі міграційні шляхи: Поліський широтний і Біломорсько-Балтійсько-Середземноморський, слугує місцем зупинки для водоплавних і навколводних птахів під час перельоту після зимівлі до місць гніздування і навпаки (щороку пролітає до 100 тис. птахів). Територія Шацького поозер'я охоплює непересічний за своїми геолого-геоморфологічними особливостями озерно-карстовий ландшафт північно-західної частини Поліської низовини з рівнинним рельєфом і домінуванням водно-льодовикових четвертинних відкладів. Специфічними особливостями території є розміщення між двома постмаксимальними зонами поширення крайових льодовикових утворень дніпровського льодовика – Ростанською й Головніанською, що об'єднують складний комплекс кінцево-моренних і зандрових утворень; наявність однієї з найчисленніших озерних груп Поліського озера поясу Східноєвропейської рівнини, розміщених на вододілі; переважання в голоценову епоху серед морфодинамічних процесів формування території карстоутворення й заболочування. Загальна площа 27 озер у межах Західного Бугу та Прип'яті становить понад 6 тис. га. Найбільші озера: Світязь (площа 2750,0 га, максимальна глибина 58,4 м), Пулемецьке (1920,0 га), Луки (680,0 га), Люцимер (450,0 га), болота: Унич, Хороми, Князь Багон. Найпоширенішими лісовими формаціями є соснові ліси – чорницеві, зеленомохові, рідше – лишайникові, вересові, заболочені, багново-лохинові. Навколо оз. Люцимер ростуть дубово-соснові ліси. На підвищеннях рельєфу поширені дубово-грабові масиви, у пониженнях переважають вільшняки. Березові ліси трапляються рідше, вони зазвичай зростають на місці вирубаних корінних соснових і дубово-соснових лісів. Серед болотних комплексів здебільшого переважають осокові, у заплаві Прип'яті трапляються високотравні, навколо озер Кримне, Люцимер поширені осоково-гіпнові, осоково-гіпново-сфагнові та осоково-сфагнові. Між лісовими масивами та навколо боліт фрагментарно поширені луки – болотисті в заплаві Прип'яті та торфові на міжозерних площах на місці осушених боліт. Флора охоплює понад 800 судинних та 110 мохоподібних видів рослин, що становить майже 40 % флори Українського Полісся загалом або 70 % флори Західного Полісся. Тут трапляється 28 рідкісних видів рослин, що зазвичай зростають на південній межі ареалу свого поширення. Багато з них, згідно із міжнародними угодами, підлягають особливій охороні. В міжнародні та національні охоронні списки внесені: альдрованда пухирчаста *Aldrovanda vesiculosa*, береза низька *Betula humilis*, булатка червона *Cephalanthera rubra*, гніздівка звичайна *Neottia nidus-avis*, гронянка півмісяцева *Botrychium lunaria*, зелениця сплюснута *Diphysastrum complanatum*, жировик Льозеля *Liparis loeselii*, журавлина дрібнопліда *Oxycoccus microcarpus*, зозулині черевички справжні *Cypripedium calceolus*, коручки темно-червона *Epipactis atrorubens* і болотяна *E. palustris*, лілія лісова *Lilium martagon*, любка дволиста *Platanthera bifolia*, осоки затінкова *Carex umbrosa* і Девелла *C. davalliana*, зозульки м'ясочервоні *Dactylorhiza incarnata*, плямисті *D. maculate* і травневі *D. majalis*, плаун річний *Lycopodium annotinum*, росички довголиста *Drosera anglica* і середня *D. intermedia*, товстянка звичайна *Pinguicula vulgaris*, шейхцерія болотяна *Scheuchzeria palustris* та ін. Серед видів рослин, що підлягають особливій охороні, є смілка литовська *Silene lithuanica* та костриця поліська *Festuca polesica*. Серед вищих судинних рослин ШНПП 75 видів – регіонально рідкісні. У ШНПП росте низка фітоугруповань, занесених до Зеленої книги України. Серед типових – це ліси соснові зеленомохові, чорничні, з ялівцем, багнові, ялинники. Серед них наявні формації бобівникові-журавлино-сфагнові, трясуково-двodomноосокові, шейхцерієво-сфагнові, осоково-шейхцерієво-сфагнові, низько-березово-сфагнові, угруповання із *Aldrovanda vesiculosa*, латаття білого *Nymphaea alba* й сніжно-білого *N. candida*, глечиків жовтих *Nuphar lutea*, їжачої голівки малої *Sparganium minimum*. У різноманітній фауні озера краю зареєстровано 2028 видів тварин, серед яких 1676 – безхребетних, 352 – хребетних, зокрема 30 риб, 12 земноводних, сім плазунів, 241 птахів, 62 ссавців. Типові в межах Шацького поозер'я: дикий кабан

Sus scrofa, сарна європейська *Capreolus capreolus*, лисиця звичайна *Vulpes vulpes*, заєць-русак *Lepus europaeus*, куниця лісова *Martes martes*, їжак білочеревий *Erinaceus roumanicus*, мідця звичайна *Sorex araneus*. До ЧКУ занесено 34 представники фауни: ропуха очеретяна *Bufo calamita*, мідянка *Coronella austriaca*, гоголь *Vucephala clangula*, зміїд *Circaetus gallicus*, журавель сирій *Grus grus*, кульон великий *Numenius arquata*, лелека чорний *Ciconia nigra*, лебідь-шипун *Cygnus olor*, лунь польовий *Circus cyaneus*, очеретянка прудка *Acrocephalus paludicola*, савка *Oxyura leucocephala*, скопа *Pandion haliaetus*, сорокопуд сирій *Lanius excubitor*, чеграва *Hydroprogne caspia*, чернь білоока *Aythya nyroca*, шуліка рудий *Milvus milvus*, горностаї *Mustela erminea*, видра річкова *Lutra lutra*, кутора мала *Neomys anomalus* та ін. До міжнародних природоохоронних переліків занесено: додатків 1 і 2 Бернської конвенції – 154 види тварин, Європейського Червоного списку глобально вразливої фауни і флори – дев'ять видів, серед яких деркач *Crex crex*, *Oxyura leucocephala*, *Acrocephalus paludicola*, *Milvus milvus*, *Lutra lutra* та ін.

Національний природний парк «Прип'ять–Стохід» у Камінь-Каширському (кол. Любешівському) р-ні загальною площею 39 315,5 га, що лежить у межах землекористування НПП «Прип'ять–Стохід», ДП «Любешівське ЛМГ», Дольського л-ва, кв. 1–8, 21–54; Великоглушанського л-ва, кв. 1–17, 31–35; Білоозерського л-ва, кв. 42, 48, 52, 69; ДП СЛАП «Любешівагроліс», Гірківського л-ва, кв. 1, 4–11, 39, 45, 48 (з вилученням кв. 39, вид. 8–12, 14–23, 25, 36; кв. 45, вид. 19–22, кв. 48, вид. 1); Люб'язівського л-ва, кв. 3, 5–7, 10–11, 14–15, 17–22, 24–33 (з вилученням кв. 18, вид. 3–4; кв. 20; кв. 25, вид. 18, 20–24; кв. 32, вид. 30–32; кв. 33); Залізницького л-ва, кв. 1, 2, 4, 5, 10, 15; Любешівського л-ва, кв. 1–28, 47–49, 53 (з вилученням кв. 1; кв. 2, вид. 1–26, 28–31; кв. 3, 7, 12; кв. 15, вид. 1–5, 8, 14, 15, 35, 37; кв. 16, вид. 1, 2, 12–14; кв. 17, вид. 1–37); Бихівського л-ва, кв. 9 (з вилученням кв. 9, вид. 1, 2, 46, 47); Зарудчівської, Хоцунської, Судченської, Щитинської, Малоглушанської, Великоглушанської, Ветлівської, Люб'язівської, Дольської, Гірківської, Цирської, Деревківської, Любешівсько-Волянської, Великокурінської, Бірківської сільських та Любешівської селищної рад, утворений згідно з Указом Президента України від 13.08.2007 р., № 699/2007 для збереження, відтворення й раціонального використання типових та рідкісних природних комплексів Волинського Полісся. НПП створено на базі однойменного регіонального ландшафтної парку, заснованого в 1995 р., та низки інших об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення. Землі лісового фонду парку становлять 13 243,63 га (33,69 % всіх угідь), чагарникової рослинності – 6 192,36 га (15,75 %), верхових, низинних і перехідних боліт – 17 147,59 га (43,61 %), пісків – 54,13 га (0,14 %), внутрішніх водойм – 2 164,79 га (5,51 %), інших земель – 513,0 га (1,3 %). Проведено функціональне зонування парку: площа заповідної зони в заплавах рік Прип'яті та Стоходу з болотними й лісовими масивами становить 5783,1 га; регульованої рекреації – 4394,8 га, стаціонарної рекреації – 108,5 га; господарська – 29 029,1 га. Територія НПП характеризується низовинним плоским рельєфом із переважанням акумулятивних поверхонь, помірно-континентальними кліматичними умовами з м'якою та вологою зимою й нежарким, із незначними опадами літом, бідними на поживні речовини лучно-болотними й болотними в заплавах Прип'яті та Стоходу, торфово-болотними й торфовими в зниженнях надзаплавних терас, дерново-слабокпідзолістими й дерново-піщаними в межах моренно-зандрових рівнинних межиріч ґрунтами, значними масивами заболочених лісів. Прип'ятсько-Стохідському межиріччю притаманне надмірне заболочення, особливо в північній і східній частинах, високий показник густоти річкової сітки. Для найбільших річок – Прип'яті і Стоходу – притаманне розгалуження русла на численні «рукави», лабіринти, між якими лежать заболочені та піщані острови. Рослинність парку, сформована в післяльодовиковий період, добре збережена в природному стані. Видове різноманіття флори парку нараховує 510 видів судинних рослин, із яких 487 належать до покритонасінних *Angiospermae*, чотири – до голонасінних *Gymnospermae*, 11 – до папоротеподібних *Filicopa*, вісім – до хвощеподібних *Equisetopsida* та плауноподібних *Lycopodiophyta*. Виявлено мохоподібні *Bryophyta* та численні види нижчих рослин. У рослинному покриві переважає не лісова рослинність, як повсюди на Поліссі, а комплекс водної, прибережно-водної, болотної та заболочених лук. Ценози прибережно-водної рослинності складаються з очерету звичайного *Phragmites australis*, лепешняку великого *Glyceria maxima* та рогузу вузьколистого *Typha angustifolia*, що утворюють широку смугу біля русла Прип'яті. Нерідко в цих густих і високих

заростях трапляється верба попеляста *Salix cinerea*. Значна роль у прибережних ценозах плетухи звичайної *Calystegia sepium*, пасльону солодко-гіркокого *Solanum dulcamara*, м'яти водяної *Mentha aquatica*, чистецю болотного *Stachys palustris*. Окремими куртинами трапляються плакун верболистий *Lythrum salicaria*, незабудка болотяна *Myosotis scorpioides*, півники болотяні *Iris pseudacorus*, щавель прибережний *Rumex hydrolapathum*. Зрідка можна побачити в прибережно-водній смузі цикуту отруйну *Cicuta virosa*, пухирник звичайний *Utricularia vulgaris*, вовче тіло болотяне *Comarum palustre*. Особливо цінні водні угруповання заток і стариць Прип'яті, Стоходу, озер Скорія, Рогізного, які утворені червонокнижним видом – альдровандою пухирчастою *Aldrovanda vesiculosa*. У складі болотних угруповань, які формуються в комплексі з водною, прибережно-водною й лучною рослинністю, домінують бореальні види осок: чорної *Carex nigra*, здутої *C. rostrata*, блідої *C. pallescens*, пухирчастої *C. vesicaria*, високої *C. elata* та ін. Звичайними видами є *Comarum palustre*, пухівка багатоголоскова *Eriophorum angustifolium*, щитовник болотяний *Thelypteris palustris*. Зрідка трапляються росичка круглолиста *Drosera rotundifolia*, верба Старке *Salix starkeana*. Лучна рослинність переважає на піднятих частинах заплавл та численних островах і займає значно менші площі, ніж болотна. Переважають торф'яні луки з домінуванням щучки дернистої *Deschampsia cespitosa*, молінії блакитної *Molinia caerulea*, медової трави шерстистої *Holcus lanatus*, де трапляються ценози дрібних осок: чорної *Carex nigra*, жовтої *C. flava*, просоподібної *C. panacea*. Значно менші площі підвищень заплавл зайняті справжніми луками з угруповань мітлици тонкої *Agrostis tenuis*, тонконога лучного *Poa pratensis*, тимофіївки лучної *Phleum pratense*. Лісова рослинність характеризується переважанням типових поліських чорницевих та зеленомохових соснових лісів, на сухіших ділянках борових терас – лишайникових та зеленомохово-лишайникових. Значно менше поширені листяні ліси – дубові та дубово-грабові, вільхові та мішані дубово-соснові. У лісових ценозах домінують чорниця *Vaccinium myrtillus*, брусниця *Rhodococcum vitis-idaea*, багно болотяне *Ledum palustre*, квасениця *Oxalis acetosella*. Звичайними є такі бореальні види, як одинарник європейський *Trientalis europaea*, плаун булавоподібний *Lycopodium clavatum*, сухоцвіт лісовий *Gnaphalium sylvaticum*, ожина шорстка *Rubus hirtus* та ін. До нечисленних через невеликі площі листяних лісів неморальних видів у парку належать зірочник лісовий *Stellaria holostea*, перлівка поникла *Melica nutans*, горлянка повзуча *Ajuga reptans*, купина багатоквіткова *Polygonatum multiflorum*, наперстянка великоквіткова *Digitalis grandiflora*, дзвоники персиколисті *Campanula persicifolia* та ефемероїди – анемони дібровна *Anemone nemorosa* і жовтецева *A. ranunculoides*, рясги ущільнений *Corydalis solida* та порожнистий *C. cava*. До складу раритетної флори території межиріччя належать судинні рослини, занесені до ЧКУ (39 видів); Додатка 1 Бернської конвенції (чотири види: *Aldrovanda vesiculosa*, сальвінія плаваюча *Salvinia natans*, зозуліні черевички справжні *Cypripedium calceolus*, юриня волошкоподібна *Jurinea centauroides*); ЄЧС (два види: козельці українські *Tragopogon ucrainicum*, смілка литовська *Silene lithuanica*); списку регіонально рідкісних рослин (29 видів). До рідкісних для парку угруповань належать: водні, виявлені в оз. Скорінь, утворені рдесником маленьким *Potamogeton pusillus*, та болотні з осокою дернистою *Carex caespitosa* ценози евтрофних боліт заплавл Прип'яті та Стоходу. На території межиріччя багатий тваринний світ: 1148 видів тварин, з них 60 видів ссавців, 223 – птахів, шість – плазунів, 12 – земноводних, 30 – круглоротих та риб, безхребетних – 817 видів. З них 84 види занесені до ЧКУ, 24 – ЄЧС (до переліку тих видів, що перебувають під загрозою зникнення у світовому масштабі), 25 – ЧС МСОП, 37 – регіонального списку рідкісних видів, 190 – Додатка 2 Бернської конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі, 139 – Боннської конвенції про збереження мігруючих диких тварин, 35 – Вашингтонської конвенції про міжнародну торгівлю видами, які перебувають під загрозою зникнення, 62 – Угоди про збереження афро-євразійських водно-болотних птахів і 16 – Угоди про збереження кажанів у Європі. До рідкісних видів хребетних тварин, що виділені за національними й міжнародними критеріями, належать: мінога українська *Eudontomyzon mariae*, карась звичайний *Carassius carassius*, ропуха очеретяна *Bufo calamita*, черепаха болотяна *Emys orbicularis*, гуска білолоба мала *Anser erythropus*, нерозень *Anas strepera*, скопа *Pandion haliaetus*, шуліки чорний *Milvus migrans* і рудий *M. milvus*, зміїд *Circaetus gallicus*, орел-карлик *Hieraaetus pennatus*, орлан-білохвіст *Haliaeetus albicilla*, беркут *Aquila chrysaetos*, сапсан *Falco peregrinus*, журавель сирій *Grus grus*, деркач *Crex crex*, кулик-сорока *Haematopus ostralegus*, баранець

великий *Gallinago media*, пугач *Bubo bubo*, сова болотяна *Asio flammeus*, очеретянка прудка *Acrocephalus paludicola*, синиця біла *Parus cyanus*, білозубка білочерева *Crocodyrus leucodon*, широкоух європейський *Barbastella barbastellus*, вухань звичайний *Plecotus auritus*, кажан північний *Eptesicus nilssonii*, мишівка лісова *Sicista betulina*, горностаї *Mustela erminea*, норка європейська *Mustela lutreola*, тхір лісовий *Mustela putorius*, видра річкова *Lutra lutra*, рись *Lynx lynx* та ін. Багато видів гніздових птахів та ссавців належать до регіонально рідкісних: чапля руда *Ardea purpurea*, норець сіроший *Podiceps grisegena*, плиска жовтогорола *Motacilla citreola*, мартин малий *Larus minutus*, побережник білохвостий *Calidris temminckii*, вовчок лісовий *Dryomys nitedula*, білозубка мала *Crocodyrus suaveolens* та ін. Територія межиріччя фауністично унікальна, бо це одне з небагатьох достовірно відомих в Україні місць гніздування *Pandion haliaetus*, *Parus cyanus* (ЧКУ), *Acrocephalus paludicola*, сорокопуда сірого *Lanius excubitor* (ЧКУ, ЄЧС, ЧС МСОП).

Ківерцівський національний природний парк «Цуманська пуца» у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 33 475,34 га, що лежить у межах землекористування КНПП «Цуманська пуца», ДП «Цуманське ЛГ» (23212,8 га: 3458,3 га – землі ДП КСЛП «Ківерціліс»; 1606,0 га з вилученням – Холоневичівського л-ва, кв. 64, 65; Партизанського л-ва, кв. 28; Берестянського л-ва, кв. 4, 7, 12, 15, 21, 25, 29, 30, 36, 37, 45, 46; Горинського л-ва, кв. 4); Холоневичівського л-ва, кв. 50–52, 55–57, 61, 62; Партизанського л-ва, кв. 6–20; кв. 21, вид. 1–25; кв. 22–27, 29–40, 43; Берестянського л-ва, кв. 1–3, 6, 10, 11, 13, 14, 16–20, 22–24, 26–28, 31–35, 38–44, 47–57, 58, 59, 60, 61, 62; Горинського л-ва, кв. 1, 2, 3, 5–32, 37–47; Сильненського л-ва, кв. 6–8, 14–16, 21, 27, 29, 30, 31, 36, 37, 38, 41, 42; Цуманського л-ва, кв. 1–29, 33, 34, 41, 42; Мощаницького л-ва, кв. 4; кв. 44, вид. 4, 5; кв. 46, вид. 6, 7; кв. 55–60, 62, 63, 65, 66, 72–74, 76–79; ДП «Ківерцівське ЛГ» (2401,7 га – землі ДП КСЛП «Ківерціліс»), Звірівського л-ва, кв. 49–54; Муравищенського л-ва, кв. 50–55; Ківерцівського л-ва, кв. 26, вид. 12, 13; вид. 21–29, кв. 167–170; Тростянецького л-ва, кв. 45, вид. 1–6, 14, 15, частково вид. 10, 11, 13, 16–19, 25; кв. 54–65; Сокиричівського л-ва, кв. 78, вид. 19, 20; кв. 124, вид. 9; кв. 125, вид. 5–9; кв. 130–136; ДП «Львівський військовий лісокомбінат» Волинського військового ЛГ, кв. 1–48, 86–91; СВК «Полісся» (949,9 га), СПП «Дружба» (1031,41 га), СПП «Довіра» (336,49 га), СВК «Муравищенський» (360 га), ТзОВ «Сіаль» (269,6 га), СП ТзОВ «Деметра» (312,0 га), КП «Господарник» (188,12 га), КП «Санаторій матері і дитини “Пролісок”» (9,0 га), Дернівської (205,5 га), Омельненської (103,23 га), Берестянської (10,57 га), Сокиричівської (151,11 га), Холоневичівської (286,94 га), Сильненської (184,17 га, з них 97,87 га з вилученням), Грем’яченської (66,69 га, з них 32,84 га з вилученням), Прилуцької (27,0 га), Озерської (62,35 га, з них 47,11 га з вилученням), Журавичівської (935,88 га з вилученням) сільських рад, утворений за Указом Президента України від 22.02.2010 р., № 203/2010. Площа заповідної зони КНПП становить 9 854,4 га – 29,4 % території парку, рекреаційної – 300 га (1,0 %), господарської – 23 320,9 га (69,6 %). Це ділянка колись єдиного лісового масиву на південній межі Полісся в межиріччі Стиру й Горині – загалом слабогорбиста рівнина з чергуванням невеликих пагорбів, западин, понижень, блюдцеподібних боліт, із помірно-континентальними кліматичними умовами та переважанням у ґрунтовому покриві дерново-підзолистих типів, а в долині р. Кормин – болотних та торфовищ. У природному рослинному покриві переважають широколистяні – дубові та грабово-дубові з домішкою інших порід та сосново-широколистяні ліси, у долинах невеликих річок – вільхові ліси, добре представлена також лучна та болотна рослинність, фрагментарно – водна. На цій території виявлено 19 видів рослин, занесених у Червону книгу України, один – до Європейського Червоного списку, два – до додатка 1 Бернської конвенції, а також 21 вид регіонально рідкісних рослин, сім – рідкісних рослинних угруповань, занесених у Зелену книгу України. У межах Цуманської пуци із червонокнижних видів трапляються астранція велика *Astrantia major*, береза низька *Betula humilis*, булатка довголиста *Cephalanthera longifolia*, верба чорнична *Salix myrtilloides*, вовчі ягоди пахучі *Daphne sneorum*, гніздівка звичайна *Neottia nidus-avis*, дрічок крилатий *Genistella sagittalis*, зозулині черевички справжні *Cypripedium calceolus*, коручки чемерникоподібна *Epipactis helleborine* та темно-червона *E. atrorubens*, лілія лісова *Lilium martagon*, любки дволиста *Platanthera bifolia* й зеленіквіткова *P. chlorantha*, осока затінкова *Carex umbrosa*, пальчатокорінники м’ясочервоний *Dactylorhiza incarnata* та Фукса *D. fuchsii*, підсніжник білосніжний *Galanthus nivalis*, плаун річний *Lycopodium annotinum*, цибуля ведмежа *Allium ursinum*. На міжнародному рівні охороняються: виявлена в Горянському

лісництві смілка литовська *Silene lithuanica* (ЄЧС), популяція якої – одна з найбільших в Україні; знайдені в Ківерцівському лісництві популяція зозулиних черевичок справжніх *Cypripedium calceolus* та в Берестянському лісництві на р. Кормин кальдезія білорозлиста *Caldesia parnassifolia* (додаток 1 Бернської конвенції). У Зелену книгу України занесено типові лісові угруповання: асоціації грабово-дубових лісів волосистоосокових та яглицевих, групу асоціацій дубово-соснових лісів ліщинових, групи асоціацій соснових лісів зеленомохових і чорницевиких; рідкісні угруповання дубових лісів із домінуванням осоки трясункоподібної *Carex brizoides*; асоціації дубових лісів ліщиново-трясункоподібно-осокових та дубових лісів крушиново-трясункоподібноосокових, серед водних угруповань – формацію латаття білого *Nymphaea alba*. У складі фауни хребетних парку переважають лісові види – аборигенні для поліського регіону (близько 95 %). Серед рідкісних, занесених до ЧКУ – мідянка звичайна *Coronella austriaca*, лелека чорний *Ciconia nigra*, лунь польовий *Circus cyaneus*, змієїд *Circaetus gallicus*, беркут *Aquila chrysaetos*, орлан-білохвіст *Haliaeetus albicilla*, балабан *Falco cherrug*, глушець *Tetrao urogallus*, журавель сірий *Grus grus*, пугач *Bubo bubo*, сова болотяна *Asio flammeus*, сорокопуд сірий *Lanius excubitor*, широкоух європейський *Barbastella barbastellus*, вечірниця мала *Nyctalus leisleri*, норка європейська *Mustela lutreola*, видра річкова *Lutra lutra*, бізон європейський *Bison bonasus* та ін. На міжнародному рівні охороняються занесені в ЄЧС орлан-білохвіст *Haliaeetus albicilla*, деркач *Crex crex*, рись *Lynx lynx*, вовк *Canis lupus*, видра річкова *Lutra lutra*, вовчок горішковий (ліщиновий) *Muscardinus avellanarius*, *Bison bonasus*, у ЧС МСОП – карась звичайний *Carassius carassius*, бичок річковий *Ponticola rhodioni*, тритон гребінчастий *Triturus cristatus*, кумка звичайна *Bombina bombina*, рахкавка звичайна *Hyla arborea*, черепаха болотяна *Emys orbicularis*, ящірка живородна *Lacerta vivipara*, чернь білоока *Aythya nyroca*, деркач *Crex crex*, баранець великий *Gallinago media*, широкоух звичайний *Barbastella barbastellus*, вечірниця дозірна *Nyctalus noctula*, бобер європейський *Castor fiber*, вивірка звичайна *Sciurus vulgaris*, вовчок сірий *Myoxus glis*, вовчок горішковий *Muscardinus avellanarius*, мишка лучна *Micromys minutus*, *Bison bonasus* та ін. Крім того, у межах НПП зареєстровано 141 вид хребетних тварин, занесених у додаток 2 Бернської конвенції, 30 видів птахів – до Угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів, 10 видів кажанів – до Угоди про збереження кажанів у Європі, 32 види хребетних – до Вашингтонської конвенції.

«Нечимне» – ландшафтний заказник у Ковельському р-ні площею 40,0 га, що лежить у межах ДП «Ковельське ЛГ», Скулинського л-ва, кв. 70, вид. 1–26, утворений згідно з Постановою Ради Міністрів Української РСР від 25.02.1980 р., № 132. Під охороною держави – озеро карстового походження; вікові високобонітетні насадження з дуба черешчатого *Quercus robur*, окремі дерева в яких сягають віку понад 300 років; чагарникові й лучно-болотні угіддя. Озеро й навколишні краєвиди надихнули свого часу відому українську письменницю Лесю Українку, яка деякий час жила й творила на Волині, зокрема в Колодяжному, на створення драми-феєрії «Лісова пісня» – одного з прототипів жанру фентезі в українській літературі. У межах заказника розміщена філія Колодяжненського літературно-меморіального музею Лесі Українки «Музей Лісової пісні». Поміж сосен та дубів у таємничому лісі справді мимоволі сподіваєшся зустріти героїв безсмертної Лесиної драми. Проте сьогодні озеро поступово перетворюється на болото. Цьому сприяє посягання біля узбережжя Нечимного для збільшення площ гніздування водоплавних птахів дикий рис *Zizania aquatica*, що активно розростається й займає щораз більшу площу. Болотні трав'янисті рослини цицанії зі стеблами заввишки 1–3 м мають водні й надводні листки, ширина пластинок яких сягає 5–30 см. Улоговина водойми майже цілком заповнена сапропелем, рослинними залишками, потужність яких сягає 1,7–8,6 м. Оскільки Нечимне може просто зникнути, воно терміново потребує очищення. Серед різнотрав'я в урочищі трапляються рідкісні види рослин, занесені в ЧКУ: береза низька *Betula humilis*, одна з найгарніших орхідей місцевої флори булатка червона *Cephalanthera rubra*, росичка англійська *Drosera anglica*, зозулині черевички справжні *Cypripedium calceolus*, лілія лісова *Lilium martagon*, плаунець заплашний *Lycopodiella inundata*.

«Кормин» – ландшафтний заказник у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 549,0 га належить до ДП «Цуманське ЛГ», Берестянського л-ва кв. 1, вид. 1–6; кв. 2, вид. 1–10; кв. 4, вид. 19–31; кв. 7, вид. 40, 41; кв. 12, вид. 1–19, 43, 49; кв. 15, вид. 25–33, 35–40; кв. 20, вид. 33; кв. 21, вид. 1–21; кв. 25, вид. 1–32; кв. 29, вид. 15–34; кв. 35, вид. 22–47; кв. 36, вид. 1–37; кв. 43, вид. 31–41; кв. 44,

вид. 16–37; кв. 52, вид. 41–47, утворений за Указом Президента України від 10.12.1994 р., № 750/94. Ландшафтний комплекс охоплює смугу завдовжки 13 км вздовж р. Кормин: заплаву річки з каналізованим руслом, частково – надзаплавну терасу, де переважає лісова і лучно-болотна рослинність. Найбільші площі серед лісового покриву займають дубово-березові, вільхові ліси, подекуди з домішкою ясена *Fraxinus excelsior*. У пониззях зростають ліси чорновільхові кропив'яні й осокові, на підвищеннях рельєфу – грабово-дубові. У їхньому трав'яному покриві переважають анемони жовтецева *Anemone ranunculoides* і дібровна *A. nemorosa*, переліска багаторічна *Mercurialis perennis*, вороняче око звичайне *Paris quadrifolia*, яглиця звичайна *Aegopodium podagraria*, рясти ущільнений *Corydalis solida* та порожнистий *C. cava*, пшінка весняна *Ficaria verna*, рівноплідник рутвицелистий *Isopyrum thalictroides*, зірочки жовті *Gagea lutea*. На надзаплавній терасі є соснові та дубово-соснові лісові ділянки з домінуванням чорниці звичайної *Vaccinium myrtillus*, подекуди трапляються заболочені соснові ліси зі сфагновими мохами, багном звичайним *Ledum palustre*, пухівкою піхвоюю *Eriophorum vaginatum*. Ліси переважно 1–2 бонітету, віком близько 100 років. Торф'янисті луки із щучником дернистим *Deschampsia cespitosa*, болотисті – з мітлицею повзучою *Agrostis stolonifera*, осокою гострою *Carex acuta*, лепешняком великим *Glyceria maxima*, гідрофільними видами: калюжницею болотяною *Caltha palustris*, півниками болотяними *Iris pseudacorus*, жовтцем повзучим *Ranunculus repens*, та справжні – з домінуванням костриці червоної *Festuca rubra* зосереджуються в прирусловій частині річки та в пониженнях рельєфу між лісовими ділянками. Болота переважно евтрофні з домінуванням осоки омської *Carex omskiana*. Серед рідкісних видів, занесених у ЧКУ, в ландшафтному заказнику виявлені: меч-трава болотяна *Cladium mariscus*, вовчі ягоди пахучі *Daphne cneorum*, молочай волинський *Euphorbia volhynica*, коручка болотяна *Epipactis palustris*, товстянка звичайна *Pinguicula vulgaris*, у додаток 1 Бернської конвенції – кальдезія білозоролиста *Caldesia parnassifolia*, у перелік регіонально рідкісних рослин – вужачка звичайна *Ophioglossum vulgatum*. Типові види фауни: жаба озерна *Pelophylax ridibunda*, черепаха болотяна *Emys orbicularis*, вуж звичайний *Natrix natrix*, гадюка звичайна *Vipera berus*, крижень *Anas platyrhynchos*, орябок *Tetrastes bonasia*, коловодник лісовий *Tringa ochropus*, кутора водяна *Neomys fodiens*, бобер *Castor fiber*, лисиця руда *Vulpes vulpes*, кабан дикий *Sus scrofa*, сарна європейська *Capreolus capreolus* та ін. Із рідкісних червонокнижних видів трапляються: п'явка медична *Hirudo medicinalis*, бабка красуня-діва *Calopteryx virgo*, махаон *Papilio machaon*, райдужниця велика *Apatura iris*, джміль моховий *Bombus muscorum*, скопа *Pandion haliaetus*, сорокопуд сірий *Lanius excubitor*, видра річкова *Lutra lutra* та ін., а також деркач *Crex crex* – вид, занесений у міжнародні природоохоронні переліки: ЄЧС, ЧС МСОП.

«Кручене озеро» – ландшафтний заказник у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 75,9 га лежить у межах землекористування ДП «Городоцьке ЛГ», Троянівського л-ва, кв. 28, вид. 20–23, 33; кв. 29, вид. 1, 5–8, 13, 18, 20, 21, утворений за Указом Президента України від 10.12.1994 р., № 750/94. Охороняється лісове озеро, що поступово переходить у болото, заросле низькорослими соснами, і прилеглі сосново-березові насадження з домішкою дуба черешчатого *Quercus robur* 2-го бонітету, віком близько 90 років, повнотою 0,7. Фауна озера бідна, риби через специфічний склад води практично немає, але трапляються вуж звичайний *Natrix natrix*, черепаха болотяна *Emys orbicularis*. Виявлено рідкісні види флори і фауни: верба чорнична *Salix myrtilloides*, вовчі ягоди пахучі *Daphne cneorum*, занесені до ЧКУ, дятел трипалий *Picoides tridactylus* – вид, що охороняється додатком 2 Бернської конвенції.

«Мошне» – ландшафтний заказник у Ковельському (кол. Любомльському) р-ні площею 73,3 га, що лежить у ДП «Прибузьке ЛГ», Крушинського л-ва, кв. 30, вид. 5, 6, 8, 11, 12, 14, утворений за Указом Президента України від 10.12.1994 р., № 750/94. Охороняється болотисте озеро льодовикового походження Мошне площею 20,0 га, оточене вкритою мохом трясовиною та суцільною стіною соснових лісів віком близько 160 років і березово-осиковими насадженнями. За однією з версій, через зарослі мохом болотисті береги (від слова «мох») походить і назва озера. У трав'яному покриві серед мохів і різних видів осок – зближеної *Carex appropinquata* і омської *C. omskiana* – росте журавлина болотяна *Vaccinium oxycoccos*. В озері водяться сазан *Cyprinus carpio*, лящ *Abramis brama*, карась сріблястий *Carassius gibelio*, щука *Esox lucius*, окунь *Perca fluviatilis*, вугор європейський *Anguilla anguilla*. На берегах водойми та у прилеглих лісах мешкають земноводні й

плазуни: жаби озерна *Pelophylax ridibunda*, трав'яна *Rana temporaria*, гостроморда *R. arvalis*, кумка червоночерева *Bombina bombina*, ропухи зелена *Pseudepidalea viridis* і очеретяна *Bubo calamita*, тритон звичайний *Lissotriton vulgaris*, ящірки прудка *Lacerta agilis* і живородна *L. vivipara*, черепаха болотяна *Emys orbicularis*, особливо багато вужів *Natrix natrix* і гадюк *Vipera berus*. У лісах мешкають сова вухата *Asio otus*, дятел великий строкатий *Dendrocopos major*, повзик *Sitta europaea*, синиці велика *Parus major* і блакитна *P. caeruleus*, зяблик звичайний *Fringilla coelebs*, ворона сіра *Corvus cornix*, сойка звичайна *Garrulus glandarius*, сорока *Pica pica*, дрозди співочий *Turdus philomelos* й чорний *T. merula*, вівчарик весняний *Phylloscopus trochilus*, славки сіра *Sylvia communis* і чорноголова *S. atricapilla*, деякі горобцеподібні. Трапляються рідкісні види рослин: в акваторії озера – альдрованда пухирчаста *Aldrovanda vesiculosa*, молодильник озерний *Isoetes lacustris*, на обводнених ділянках узбережжя – релікт післяльодовикової епохи на південній межі ареалу поширення – береза низька *Betula humilis*, журавлина дрібнопліва *Oxycoccus microcarpus*, меч-трава болотяна *Cladium mariscus*, та тварин: лелека чорний *Ciconia nigra*, гоголь – *Vucephala clangula*, що охороняються ЧКУ, Бернською, Боннською конвенціями.

«Урочище Джерела» – ландшафтний заказник у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 90,0 га лежить у межах землекористування ДП «Маневицьке ЛГ», Черевахівського л-ва, кв. 20, вид. 3–5, 8–11, 21, 25, 31, 32, 52, 54; кв. 21, вид. 5, 18, 19–24, 33, 44–46, утворений за Указом Президента України від 10.12.1994 р., № 750/94. Охороняються високобонітетні ялиново-вільхові насадження віком близько 85 років, серед яких трапляється рідкісний вид із ЧКУ – плаун річний *Lycopodium annotinum*. Є ділянки чистих ялинників природного походження з ялини звичайної *Picea abies*. У межах заказника розміщені 12 водних джерел, які є місцем витоку та живлення р. Черевахи – правої притоки Стоходу.

«Чахівський» – ландшафтний заказник у Ковельському (кол. Шацькому) р-ні площею 72,9 га лежить у межах землекористування ДП «Прибузьке ЛГ», Крушинецького л-ва, кв. 6, вид. 17, 18, 20, 22, 23, 28, 33; кв. 7, вид. 1, 2, 5, утворений за Указом Президента України від 10.12.1994 р., № 750/94. Ландшафтний комплекс охоплює озеро карстового походження Чахове (37,0 га), болото осоко-сфагнового типу (1,8 га), яке його оточує, вільхово-березовий масив (34,1 га) віком до 95 років, де ростуть журавлина болотяна *Vaccinium oxycoccos*, росичка круглолиста *Drosera rotundifolia*, трапляються рідкісні види рослин, занесених до ЧКУ: альдрованда пухирчаста *Aldrovanda vesiculosa* – у прибережній міліні озера в смузі очерету звичайного *Phragmites australis*, береза низька *Betula humilis*, верба чорнична *Salix myrtilloides*, лілія лісова *Lilium martagon*, росичка англійська *Drosera anglica*, шейхцерія болотяна *Scheuchzeria palustris*, шолудивник королівський *Pedicularis sceptrum-carolinum*, та тварин: лелека чорний *Ciconia nigra*, журавель сірий *Grus grus*, що охороняються Бернською конвенцією про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі, Боннською конвенцією про збереження мігруючих диких тварин, Вашингтонською конвенцією про міжнародну торгівлю видами, які перебувають під загрозою зникнення, Угодою про збереження афро-євразійських водно-болотних птахів. На оз. Чаховому росте низка водних угруповань, занесених до Зеленої книги України – латаття біле *Nymphaea alba* та сніжно-біле *N. candida*, глечики жовті *Nuphar lutea*.

«Згоранські озера» – ландшафтний заказник у Ковельському (кол. Любомльському) р-ні площею 705,6 га біля с. Згорани, на території Головенської селищної ТГ (кол. Згоранської с/р) та в межах землекористування ДП «Прибузьке ЛГ», Гупалівського л-ва, кв. 2, вид. 4–29; кв. 6, 7; Крушинецького л-ва, кв. 43, 45, вид. 1, 2, 4–9, 11–33, 37, 38; кв. 46, вид. 1, 2, 5–22, 55–60, утворений за Указом Президента України від 09.12.1998 р., № 1341/98. Охороняються озера карстового походження: Велике Згоранське (148,5 га), Мале Згоранське (28,5 га), Орхівське (6,9 га), Хмільники (6,1 га), Лісне (6,5 га), оточені болотами й лісовими масивами з сосни звичайної *Pinus sylvestris* і вільхи чорної *Alnus glutinosa*. У прибережних смугах Згоранських озер поширені трав'яні низинні болота, у рослинному покриві яких домінують осоки омська *Carex omskiana* і зближена *C. appropinquata*. Біля оз. Великого Згоранського фрагментарно трапляються мезотрофні болота – осоково-сфагнові, іноді очеретяно-осоково-сфагнові угруповання. Серед мезотрофних боліт ростуть журавлина болотяна *Vaccinium oxycoccos*, росичка круглолиста *Drosera rotundifolia*. Трапляються рідкісні види рослин, занесені в ЧКУ: на прибережних мілинах озер – альдрованда пухирчаста

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Aldrovanda vesiculosa – водяна багаторічна комахоїдна рослина родини росичкових *Droseraceae* з горизонтально розміщеним на поверхні води ниткоподібним стеблом без коренів завдовжки від 3 до 15 см та вкритими волосками листками в кільцях, при подразненні яких половинки листка замикаються й затискають здобич (листок при цьому набуває форми пухирця, процес травлення триває близько місяця); на осокових і осоково-трав'янистих болотах та заболочених луках навколо озер – осоки Девелла *Carex davalliana* і затінкова *C. umbrosa*, шейхцерія болотяна *Scheuchzeria palustris*, на обводнених ділянках навколо оз. Великого Згоранського трапляється береза низька *Betula humilis*, жирюк Льозеля *Liparis loeselii*. У чорновільхових лісах із числа раритетних видів виявлені місцезростання щитолісника звичайного *Hydrocotyle vulgaris*. На Згоранських озерах росте низка водних угруповань – латаття біле *Nymphaea alba*, латаття сніжно-біле *N. candida*, глечики жовті *Nuphar lutea*, занесених у Зелену книгу України. В озерах живуть сазан *Cyprinus carpio*, лящ звичайний *Abramis brama*, карась сріблястий *Carassius gibelio*, щука звичайна *Esox lucius*, окунь звичайний *Perca fluviatilis*, у навколишніх болотах і лісах – земноводні, плазуни: жаби озерна *Pelophylax ridibunda* і трав'яна *Rana temporaria*, кумка звичайна *Bombina bombina*, ропуха зелена *Pseudepidaele viridis*, ящірка прудка *Lacerta agilis*, черепаха болотяна *Emys orbicularis*, вуж звичайний *Natrix natrix*, гадюка звичайна *Vipera berus*; птахи: крижень *Anas platyrhynchos*, чирянки велика *Anas querquedula* і мала *A. crecca*, лиска *Fulica atra*, повзик *Sitta europaea*, зяблик *Fringilla coelebs*, вівчарик *Phylloscopus trochilus*, сорока *Pica pica*, сойка *Garrulus glandarius*, сова вухата *Asio otus* та інші види. Трапляються рідкісні види: лелека чорний *Ciconia nigra*, лунь польовий *Circus cyaneus*, журавель сірий *Grus grus*, сорокопуд сірий *Lanius excubitor*, горностаї *Mustela erminea*, що охороняються ЧКУ, конвенціями CITES, Бернською, Боннською, Угодою АЕВА.

«**Стохід**» – ландшафтний заказник у Камінь-Каширському (частково кол. Маневицькому) р-ні площею 4420,0 га, що лежить у межах ДП «Камінь-Каширське ЛГ», Стобихівського л-ва, кв. 30, вид. 1–8; кв. 39, вид. 1–7; кв. 47, вид. 25, 28, 30–32, 34–43, 46, 47; кв. 48, вид. 1–3; кв. 56, вид. 1–11; кв. 57, вид. 1–11; кв. 64, вид. 1–29; Волинського військового лісгоспу ДП «Львівський військовий лісокомбінат», Бережницького л-ва, кв. 4, 6, 10, 14, 22, 30, 44, 49, 53, 55–57 (1515,0 га); ДП «Городоцьке ЛГ», Новорудського л-ва, кв. 55, 58 (380,0 га), СВК «Стохід» с. Боровне, СВК «Новочервищанський» с. Нові Червища, СВК «Україна» с. Великий Обзир, СВК «Дружба» с. Тоболи, утворений згідно з Указом Президента України від 09.12.1998 р., № 1341/98. Охороняється природний комплекс, що складається із річки з десятками приток, заплавної лісової і лук, прибережних лісових масивів на терасах. Лісові низькобонітетні насадження складаються загалом із вільхи чорної *Alnus glutinosa*, сосни звичайної *Pinus sylvestris*. Серед трав'яної рослинності боліт найпоширенішими видами є осоки, очерет звичайний *Phragmites australis*. Трапляються рідкісні види рослин і тварин, які занесені в ЧКУ, ЄЧС, додатки Бернської та Боннської конвенцій: плаун річний *Lycopodium annotinum*, деркач *Crex crex*, махаон *Papilio machaon*, лелека чорний *Ciconia nigra*, зміїд *Circaetus gallicus*, підорлик малий *Aquila pomarina*, журавель сірий *Grus grus*, пугач *Bubo bubo*, кутора мала *Neomys anomalus*, горностаї *Mustela erminea*, видра річкова *Lutra lutra*. Вздовж р. Стохід щорічно пролітає 20–50 тисяч мігруючих птахів: лелекоподібних *Ciconiiformes*, сивкоподібних *Charadriiformes*, соколоподібних *Falconiformes*, журавлеподібних *Gruiformes*, горобцеподібних *Passeriformes*. Територія заказника належить до переліку територій «Рамсарської конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів», що підтримують життєдіяльність багатьох видів водоплавних і навколородних птахів, слугують місцями їхньої зупинки під час міграційних перельотів («Заплава річки Стохід», площа 10 000 га, утворена згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 935 від 23.11.1995 р.).

«**Воротнів**» – ботанічний заказник у Луцькому р-ні площею 600,0 га, що належить до ДП «Ківерцівське ЛГ», Воротнівського л-ва, кв. 18–40, утворений за постановою Ради Міністрів Української РСР від 03.08.1978 р., № 383. Охороняються дубово-грабові, грабово-березові, дубово-ясеневі лісові масиви з домішкою сосни звичайної *Pinus sylvestris*, осики звичайної *Populus tremula*, берези повислої *Betula pendula*, клена гостролистого *Acer platanoides*. Значний відсоток насаджень дуба черешчатого *Quercus robur* – віком понад 100 років, сосни звичайної *Pinus sylvestris* – понад 80 років. У розрідженому підліску найпоширеніші ліщина звичайна *Corylus avellana*, крушина ламка *Frangula alnus*, бруслина бородавчаста *Euonymus verrucosus*, у густому трав'янисто-чагарничковому покриві серед копитняка європейського *Asarum europaeum*, конвалії травневої *Convallaria majalis*,

вовчих ягід звичайних *Daphne mezereum* трапляються рідкісні рослини: зозулині черевички справжні *Cypripedium calceolus*, вовчі ягоди пахучі *Daphne sneorum*. Заказник є місцем мешкання рідкісних видів тварин: лелеки чорного *Ciconia nigra*, підорлика малого *Aquila pomarina*, сорокопуда сірого *Lanius excubitor*, занесених у ЧКУ та міжнародні природоохоронні списки.

«Втенський» – ботанічний заказник у Ковельському (кол. Шацькому) р-ні площею 130,0 га лежить у межах землекористування ДП «Шацьке УДЛГ», Ростанського л-ва, кв. 12, 13, 19, 20, 22, утворений за Постановою Ради Міністрів Української РСР від 25.02.1980 р., № 132. Під охороною держави – рідкісне оліготрофне лісове болото сфагнового типу з домінуванням пухівково-чагарничково-сфагнових угруповань, що утворилися на торф'яно-болотних ґрунтах із високим рівнем обводненості й мають важливе гідрологічне значення. Деревна рослинність сформована із сосни звичайної *Pinus sylvestris*, що утворює досить зімкнуті (до 0,5), заввишки до 10,0–12,0 м деревостани, а в трав'яно-чагарничковому ярусі ростуть багно болотяне *Ledum palustre*, буяхи звичайні *Vaccinium uliginosum*, пухівка піхвова *Eriophorum vaginatum*, релікт льодовикового періоду журавлина болотяна *Vaccinium oxycoccos*, андромеда багатоліста *Andromeda polifolia*, верес *Calluna vulgaris* та інші оліготрофно-болотні види, що зростають на південній межі свого поширення. Основу розвиненого суцільного мохового покриву складають рослини-торфоутворювачі – білі мохи сфагнуми: магеллановий *Sphagnum magelanicum*, бурий *S. fuscum*. Трапляються рідкісні види, занесені до ЧКУ: журавлина дрібнопліда *Oxycoccus microcarpus*, росички англійська *Drosera anglica* і середня *D. intermedia*, регіонально рідкісна ринхоспора біла *Rhynchospora alba*. Це місце мешкання і розмноження багатьох видів болотних тварин: земноводних, плазунів, птахів, ссавців.

«Вутвицький» – ботанічний заказник у Камінь-Каширському р-ні площею 50,0 га у складі ДП «Камінь-Каширське ЛГ», Нуйнівського л-ва, кв. 22, вид. 2–5, 13, 19–21, 29, 51, утворений згідно з Постановою Ради Міністрів Української РСР від 25.02.1980 р., № 132. Охороняється оліготрофне болото, вкрите сосною 5, 5 А бонітету, на якому ростуть види, характерні для сфагнових боліт східної частини Європи: андромеда багатоліста *Andromeda polifolia*, багно звичайне *Ledum palustre*, хвощ великий *Equisetum telmateia*, ринхоспора біла *Rhynchospora alba*. Особливої охорони потребують хамедафна чашечкова *Chamaedaphne calyculata*, лілія лісова *Lilium martagon*, меч-трава болотяна *Cladium mariscus*, занесені в перелік ЧКУ. Територія заказника – місце мешкання й розмноження регіонально рідкісних видів птахів: слукви *Scolopax rusticola*, найдрібнішого виду європейських качок – чирянки малої *Anas crecca*, багатьох видів горобцеподібних *Passeriformes*.

«Губин» – ботанічний заказник у Володимир-Волинському (кол. Локачинському) р-ні площею 418,0 га, що лежить у межах ДП «Володимир-Волинське ЛМГ», Губинського л-ва, кв. 12, 13, 18–20, утворений згідно з Указом Президента України від 10.12.1994 р., № 750/94. Під охороною держави – високобонітетні дубові віком близько 170 років, дубово-грабові з домішкою сосни звичайної *Pinus sylvestris* ліси, у яких поодинокі ростуть береза повисла *Betula pendula*, черешня *Prunus avium*. У кв. 13 на площі 1,6 га росте насадження модрини європейської *Larix decidua* – єдиного в Україні листопадного хвойного дерева, хвоя якого восени забарвлюється в золотаво-жовтий колір і опадає. У підліску лісових масивів ростуть ліщина європейська *Corylus avellana*, граб звичайний *Carpinus betulus*, крушина ламка *Frangula alnus*, свидина темно-червона *Swida sanguinea*. У трав'яному покриві трапляються зірочник ланцетолистий *Stellaria holostea*, яглиця звичайна *Aegopodium podagraria*, підмаренник запашний *Galium odoratum* та види, занесені до ЧКУ: лілія лісова *Lilium martagon*, плаун колючий *Lycopodium annotinum*.

«Софіянівський» – ботанічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 87,6 га лежить у межах землекористування ДП «Маневицьке ЛГ», Софіянівського л-ва, кв. 8, вид. 19; кв. 9, утворений згідно з Указом Президента України від 10.12.1994 р., № 750/94. Охороняються високобонітетні мішані сосново-березові насадження з домішкою дуба звичайного *Quercus robur*. У трав'яному покриві великі популяції конвалії травневої *Convallaria majalis*. Трапляються рідкісні види, занесені до ЧКУ – сон розкритий *Pulsatilla patens*, вовчі ягоди пахучі *Daphne sneorum*.

«Уроцище Сунічник» – ботанічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 99,0 га лежить у межах землекористування ДП «Городоцьке ЛГ», Борового л-ва, кв. 21, вид. 17–25; кв. 32, вид. 1–26, утворений згідно з Указом Президента України від 10.12.1994 р., № 750/94. Під охороною держави – насадження із сосни звичайної *Pinus sylvestris* 1–2 бонітету віком близько 90 років, у яких трапляється рідкісний вид, занесений до ЧКУ – вовчі ягоди пахучі *Daphne sneorum*.

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

«Рись» – загальнозоологічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 320,5 га лежить у межах землекористування ДП «Городоцьке ЛГ», Борового л-ва, кв. 3, вид. 46–51; кв. 6, вид. 52–54; кв. 7; кв. 9, утворений за Постановою Ради Міністрів Української РСР від 02.06.1990 р., № 123. Охороняються заболочені ялинові, вільхово-соснові масиви з домішкою берези повислої *Betula pendula* – місця мешкання сарни європейської *Capreolus capreolus*, кабана дикого *Sus scrofa*, лисиці рудої *Vulpes vulpes*, зайця сірого *Lepus europaeus* та інших видів тварин. Трапляється рідкісний вид рись звичайна *Lynx lynx*, який охороняється ЧКУ, ЧЕС, ЧС МСОП, конвенціями СІТЕS – про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення, та Бернською – про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі.

«Горинські крутосхили» – комплексна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 30,0 га, належить до ДП «Цуманське ЛГ», Горинського л-ва кв. 39, вид. 24, 26, 27, 30-32, 33, 37, 40, 41, 46, 47, утворена за розпорядженням Ради Міністрів Української РСР від 03.08.1978 р., № 383. На підвищеній ділянці на лівому березі р. Горинь із крутим схилом до русла охороняються грабово-дубові ліси з дубами *Quercus robur* віком близька 100 років та різновіковими грабами *Carpinus betulus* із домішкою берези повислої *Betula pendula*, клена гостролистого *Acer platanoides*, осики *Populus tremula*, липи серцелистої *Tilia cordata* та сосново-дубові насадження. Окремими ділянками зростають високопродуктивні ялинники. Трав'яний покрив формують глуха кропива *Lamium galeobdolon*, печіночниця звичайна *Hepatica nobilis*, зірочник лісовий *Stellaria holostea*, медунка темна *Pulmonaria obscura*, осока пальчаста *Carex digitata*, фіалки дивна *Viola mirabilis* і гірська *V. montana*, просянка розлога *Milium effusum*, чина весняна *Lathyrus vtrnus*, веснівка дволиста *Majanthemum bifolium* та ін. Трапляється рідкісний вид, занесений до ЧКУ – гніздівка звичайна *Neottia nidus-avis*. У лісах поширені вуж звичайний *Natrix natrix*, припутень *Columba palumbus*, зозуля звичайна *Cuculus canorus*, одуд *Urupa eops*, щеврик лісовий *Anthus trivialis*, вівчарик-ковалик *Phylloscopus collybita*, дрозди співочий *Turdus philomelos* та чорний *T. merula*, синиці велика *Parus major* і блакитна *P. caeruleus*, костогрив *Coccothraustes coccothraustes*, їжак білочеревий *Erinaceus roumanicus*, вивірка звичайна *Sciurus vulgaris* та ін. До ЧКУ занесені жук-олень *Lucanus cervus*, махаон *Papilio machaon*, мідянка *Coronella austriaca*, мишівка лісова *Sicista betulina* та ін.

«Болітце» – ботанічна пам'ятка природи у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 2,9 га на території с. Карасин Прилісненської ОТГ. Статус загальнодержавного значення надано згідно з Указом Президента України від 27.07.2016 р., № 312 (утворена як ботанічна ПП м/з згідно з рішенням обласної ради від 25.07.2003 р., № 6/3, розширена за рішенням обласної ради від 29.03.2005 р., № 19/27) для охорони осоково-сфагнового болота, зарослого білозіром болотяним *Parnassia palustris*, осокою дводомною *Carex dioica*, багном болотяним *Ledum palustre*, буяками звичайними *Vaccinium uliginosum*, журавлиною болотяною *Vaccinium oxycoccus*. Тут виявлено рідкісні види рослин, занесені до ЧКУ: береза темна *Betula obscura*, верба чорнична *Salix myrtilloides*, журавлина дрібнопліда *Oxycoccus microcarpus*, росички англійська *Drosera anglica* й середня *D. intermedia*, жировик Льозеля *Liparis loeselii*, зозульки травневі *Dactylorhiza majalis* і м'ясочервоні *D. incarnata*. В урочищі «Річка» зберігається трьохсотлітнє дерево в'яза гладкого *Ulmus laevis*.

«Озеро Добре» – гідрологічна пам'ятка природи у Камінь-Каширському р-ні площею 46,0 га у складі ДП «Камінь-Каширське ЛГ», Нуйнівського л-ва, кв. 5, вид. 23, утворена за розпорядженням Ради Міністрів Української РСР від 14.10.1975 р., №780-р. Під охороною держави перебуває озеро карстового походження чашоподібної форми в басейні р. Турії, довжина якого 1 км, ширина 0,6 км, площа водного дзеркала 0,42 км², пересічна глибина 3,3 м, максимальна – 11 м. Береги піщані, пологі, зарослі з північно-західного боку очеретом *Phragmites australis*. У водах озера багата іхтіофауна: лящ *Abramis brama*, короп *Cyprinus carpio*, в'юн *Misgurnus fossilis*, окунь *Perca fluviatilis*, щука *Esox lucius*, лин *Tinca tinca*, карась сріблястий *Carassius gibelio*, плітка звичайна *Rutilus rutilus*. Навколо озера ростуть високобонітетні насадження сосни звичайної *Pinus sylvestris* і берези бородавчастої *Betula pendula* віком 40–80 років із багатим підліском із журавлини болотяної *Oxycoccus palustris*, чорниці звичайної *Vaccinium myrtillus*, брусниці звичайної *Vaccinium vitis-idaea*. У прибережній смугі озера виявлено рідкісні рослини ЧКУ: плауна річного *Lycopodium annotinum*, любку дволисту *Platanthera bifolia*. Озеро багате на цінні види риб, це місце зупинки на відпочинок під час міграційних перельотів та розмноження деяких видів водоплавних птахів, зокрема великої пірникози *Podiceps cristatus*, лиски *Fulica atra*.

«**Озеро Святе**» – гідрологічна пам'ятка природи у Ковельському (кол. Ратнівському) р-ні площею 44,0 га лежить у межах землекористування ДП «Ратнівське ЛМГ», Заболотівського л-ва, кв. 21, вид. 17, 18. Статус надано згідно з розпорядженням Ради Міністрів Української РСР від 14.10.1975 р., № 780-р. Охороняється озеро карстового походження площею водного дзеркала 44,4 га, із середньою глибиною 5,4 м, максимальною – 15,9 м, з горбистими піщаними берегами. Озеро оточене високобонітетними насадженнями сосни звичайної *Pinus sylvestris*, дуба черешчатого *Quercus robur* віком понад 120 років і берези бородавчастої *Betula pendula* віком понад 50 років, у трав'яно-чагарничковому ярусі яких домінують ягідники чорниці миртолистої *Vaccinium myrtillus* і брусниці звичайної *Vaccinium vitis-idaea*, що є місцем мешкання й розмноження різних видів куликів: баранців звичайного *Gallinago gallinago* і великого *G. media*, кулика-сороки *Haematopus ostralegus*, коловодників болотного *Tringa glareola* і звичайного *T. totanus*, побережника білохвостого *Calidris temminckii*; диких качок: крижня *Anas platyrhynchos*, шилохвоста *Anas acuta*, широконоски *Anas clypeata*, чирянок великої *Anas querquedula* і малої *A. crecca*, інших видів навколоводних і водоплавних птахів та бобрів європейських *Castor fiber*.

Луцький ботанічний сад у м. Луцьку (вул. Кліма Савура) площею 10,0 га утворений за розпорядженням Ради Міністрів Української РСР від 14.10.1975 р., № 780-р. Ділянка розміщена в центрі міста вздовж р. Сапалаївки на місці колишнього міського парку, закладеного в післявоєнні роки. Рослинність парку формують хвоцеподібні *Equisetopsida*, голонасінні *Gymnospermae* й покритонасінні *Angiospermae*. Групи рослин належать до 23 родин, 51 роду. Переважають покритонасінні – 60 видів, серед яких 55 – дводольні. На схилах р. Сапалаївки ростуть екзотичні види, зокрема платан західний *Platanus occidentalis* (ботанічна пам'ятка природи місцевого значення), ліщина ведмежа *Corylus colurna*, сосни: чорна *Pinus nigra*, кримська *P. nigra* subsp. *pallasiana* і сибірська *P. sibirica*, айлант високий *Ailanthus altissima*, софора японська *Styphnolobium japonicum*, різні види квіткових рослин. Тут є колишній міський фонтан зі скульптурою слона, споруджений у 1950-ті рр., що символізував героїв байки І. Крилова «Слон і Моська». У цей же період один зі схилів річки використано для спорудження Луцької дитячої залізниці.

«**Байрак**» – парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва у Луцькому р-ні площею 13,0 га у смт Рокині Княгининівської ОТГ (Рокинівський музей історії сільського господарства Волині – скансен), утворений згідно з Указом Президента України від 20.08.1996 р., № 715/96. Охороняються різнотравно-злакові й чагарниково-деревні рослинні асоціації на крутосхилах р. Серни та осокові, очеретяні, рогозові з вищою надводною рослинністю на ставку в долині річки. Тут росте близько 150 видів дерев і чагарників, у т. ч. екзотичних: ліріодендрон тюльпановий *Liriodendron tulipifera*, сосни веймутова *Pinus strobus* і кримська *P. nigra* subsp. *pallasiana*, катальпа бігніонієподібна *Catalpa bignonioides*, аморфа кущова *Amorpha fruticosa*, айлант високий *Ailanthus altissima*, кедри європейський *Pinus cembra* і сибірський *P. sibirica*, тис ягідний *Taxus baccata* та інші. Трапляється рідкісний вид, занесений у ЧКУ – коручка чемернікоподібна (широколиста) *Epipactis helleborine*.

«**Дубечнівський**» – парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва у Ковельському (кол. Старовижівському) р-ні площею 2,0 га лежить у межах землекористування ДП «Старовижівське ЛМГ», Дубечнівського л-ва, кв. 29, вид. 24; кв. 30, вид. 27. Статус надано згідно з Указом Президента України від 20.08.1996 р., № 715/96. Охороняються 123 види рідкісних і екзотичних порід дерев та чагарників, зокрема платан західний *Platanus occidentalis*, тюльпанове дерево *Liriodendron tulipifera*, катальпа бігніонієподібна *Catalpa bignonioides*, бархат амурський (пробкове дерево) *Phellodendron amurense*, софора японська *Styphnolobium japonicum*, сумах волосистий (оцтове дерево) *Rhus typhina*.

«**Здоров'я**» – парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва у Ковельському (кол. Турійському) р-ні площею 13,6 га у смт Луків. Статус надано згідно з Указом Президента України від 20.08.1996, № 715/96. Охороняється один із найстаріших в області дендропарків англійського типу, тобто пейзажний, природний, закладений у XIX ст. поруч із спроектованим архітектором із Дрездена Матеусом Пепельманом палацом-резиденцією Мйончинських. Тут ростуть кремезні дуби *Quercus robur*, липи дрібнолисті *Tilia cordata*, ясени звичайні *Fraxinus excelsior*, гірकोкаштани *Aesculus hippocastanum* віком понад 275 років.

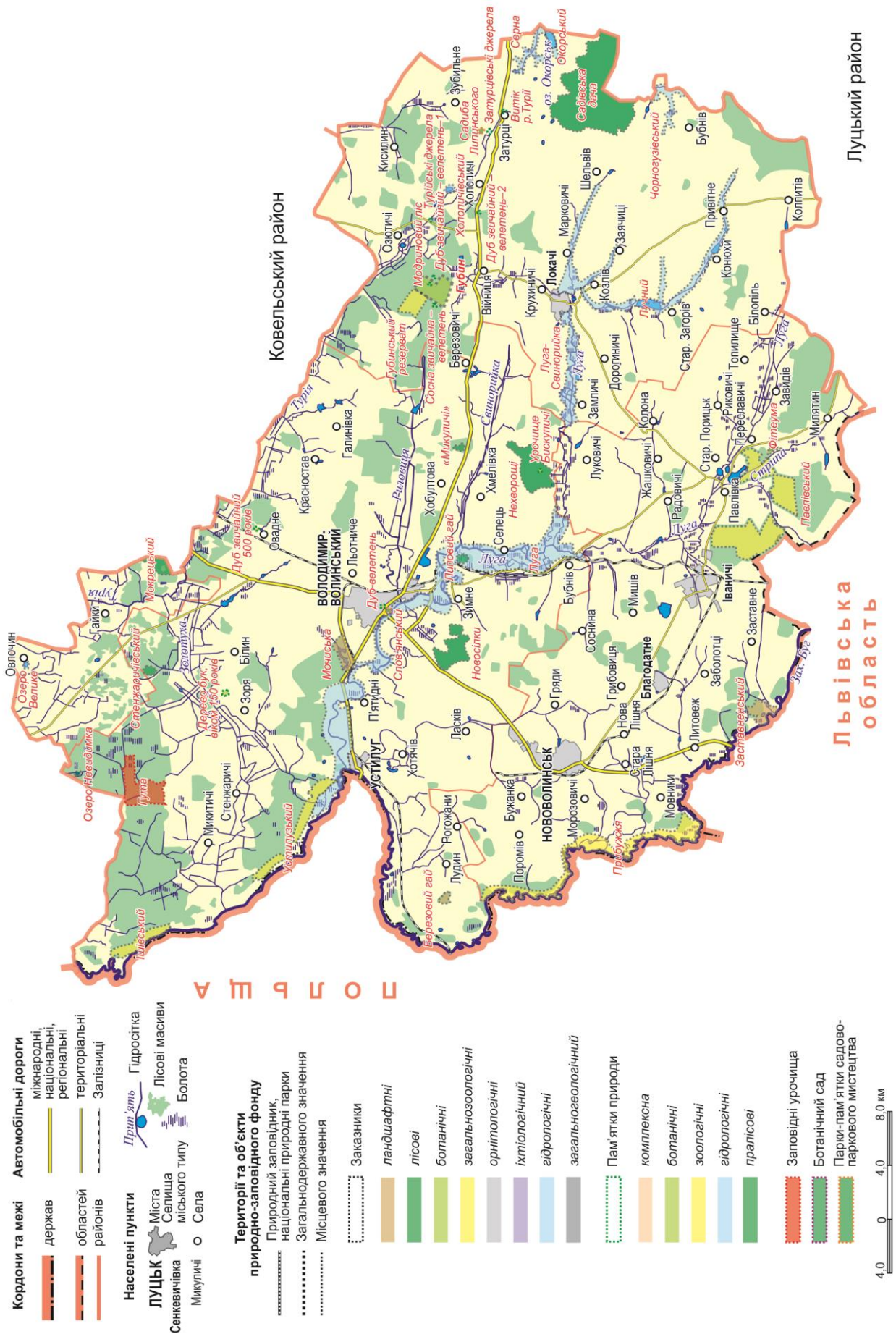

Рис. 3.5. Території та об'єкти ПЗФ Володимир-Волинського району

Рис. 3.6. Території та об'єкти ПЗФ Камінь-Каширського району

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Рис. 3.7. Території та об'єкти ПЗФ Ковельського району

Рис. 3.8. Території та об'єкти ПЗФ Луцького району

3.3. Заповідні об'єкти місцевого значення

За даними Управління екології та природних ресурсів Волинської обласної державної адміністрації станом на 01.01.2021 р. в області під охороною держави перебуває 370 об'єктів (43,79 %) місцевого значення загальною площею 103 311,63 га, з яких – 210 заказників (87 609,48 га): 30 ландшафтних, 39 лісових, 28 ботанічних, 34 загальнозоологічних, 15 орнітологічних, один іхтіологічний, 62 гідрологічних, один загальногеологічний; 124 пам'ятки природи (556,10 га): 98 ботанічних, сім зоологічних, 16 гідрологічних, три пралісових; 27 заповідних урочищ (15 064,02 га); дев'ять парків-пам'яток садово-паркового мистецтва (82,03 га) (див. табл. 3.1; рис. 3.2).

Серед перших новостворених об'єктів ПЗФ області були пам'ятки природи: ботанічні, зокрема «Бук-велетень» (0,01 га), «Бук-патріарх» (0,01 га), «Група дубів-велетнів» (0,05 га), «Група дубів звичайних» (0,2 га), «Дуб-велетень» (0,01 га), «Дуб звичайний – велетень» (0,1 га), «Іванчицівська липа» (0,01 га), «Кедр сибірський» (0,01 га), «Лесин ясен»* (0,01 га), «Модриновий ліс» (1,6 га), «Смерека» (0,01 га), «Сосна звичайна» (0,01 га), «Сосна і дуб – 1» (0,01 га), «Сосна і дуб – 2» (0,01 га); зоологічні: «Поселення бобрів» (4,0 га), «Урочище Бискупичі» (3,4 га); гідрологічні: «Оконські джерела» (0,53 га), «Цуманські джерела» (0,01 га); парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва: «Горохівський» (12,0 га), «Літинський» (8,4 га), «Любешівський» (12,0 га). У 1973 р. була організована ботанічна ПП «Береза чорна» (0,01 га), у 1974 р. – ботанічні ПП: «Дуби скельні – 1» (2,1 га), «Дуби скельні – 2» (0,4 га), «Липа звичайна» (0,05 га), у 1975 р. – ботанічні ПП «Дерево бук, віком 150 років» (0,01 га), «Дуб звичайний 500 років» (0,01 га). До 1986 р. кількість ПЗФ-об'єктів місцевого значення значно зросла. Зокрема, у 1979 р. були створені великі за площею гідрологічні заказники: «Великоглушанський» (360,0 га), «Ветлівський» (600,0 га), «Гірківський» (400,0 га), «Піщанський» (420,5 га), «Пулемецький» (519,4 га), «Седлищенський» (350,0 га), «Цирський» (210,0 га), заповідне урочище «Озеро Тур» (1346,0 га), у 1985 р. – гідрологічні заказники: «Бірківський» (850,0 га), «Гулівський» (304,6 га), «Прип'ятський – 1» (340,0 га), «Прип'ятський – 2» (220,0 га), «Прип'ятський – 3» (320,0 га), загальнозоологічні заказники: «Дубечнівський» (1792,0 га), «Старовижівський» (1525,0 га). Починаючи з 90-х рр. ХХ ст. мережа ПЗФ почала розширюватися завдяки багатьом новоствореним об'єктам: у 1991 р. найбільшими за площею були організовані заказники: ботанічний «Задібський» (309,0 га), загальнозоологічні: «Бужанівська дача» (1512,0 га), «Городоцький» (234,1 га), «Озерянський» (2736,0 га), «Смолярівський» (1422,0 га) та ін.; у 1992 р. – заказники: ландшафтний «Свято-Бузаківський» (2704,9 га), лісові: «Кошляк Радовичівський» (689,0 га), «Мокрецький» (902,0 га), загальнозоологічні: «Липине» (3294,0 га), «Осівський» (5137,0 га), «Павлівський» (1528,0 га), «Соловичівський» (1326,0 га), «Туричанський» (660,0 га), «Устилузький» (295,0 га), «Шепель» (200,0 га), орнітологічний «Чаруків» (375,0 га), гідрологічні: «Турський» (3940,0 га), «Чорногузка» (1500,0 га) та заповідні урочища: «Папики» (606,0 га), «Божетарня і Культура» (329,0 га) і ін.;

*Ботанічний ПП «Лесин ясен» (0,01 га) у м. Луцьку по вул. Кафедральній статус було надано за рішенням облвиконкому від 11.07.1972 р., № 255 для збереження ясеня звичайного *Fraxinus excelsior* віком понад 220 років, заввишки 20 м, діаметром стовбура на висоті 1,3 м від землі 528 см, шириною крони 18 м. Дерево росло неподалік будинку, в якому мешкала видатна українська поетеса Леся Українка (Лариса Петрівна Косач). Родина Косачів переїхала до Луцька навесні 1879 р., коли батька Лесі Петра Антоновича перевели до Луцько-Дубенського з'їзду мирових посередників. Спочатку родина оселилася в помешканні на Замковому майдані, а потім у приватному одноповерховому будинку біля р. Стир. У Луцьку восьмилітня Леся написала свій перший вірш «Надія», коли її тітку Олену Косач вислали в Сибір. Пізніше, у 1890–1891 рр., Косачі жили в кам'яниці, у якій нині розмістилася адміністрація Державного історико-культурного заповідника «Старий Луцьк». Через помітний нахил ясеня у бік Замкової площі, прогресуюче гниття серцевини дерева, наявність великих порожнин, тріщин у стовбурі шквальний вітер і сильна злива 30 червня 2020 р. повалили дерево. Статус пам'ятки природи скасовано рішенням Волинської обласної ради від 21.04.2021 р., № 5/10.

у 1993 р. з'явилися заказники: ландшафтні «Бистряки» (488,0 га), «Волошки» (1255,0 га), лісові: «Новосілки» (385,0 га), «Смольне» (1401,0 га), загальнозоологічні: «Бобли» (432,0 га), «Прибужжя» (1182,1 га) «Софіянівський резерват» (657,0 га), «Тельчівський» (453,0 га), орнітологічний «Радошин» (1600,0 га), гідрологічні: «Гнила Липа» (1644,0 га), «Залухівський» (839,4 га), «Луга-Свинорійка» (880,0 га), «Озерця» (661,0 га) та ін.; у 1994 р. були організовані заказники: ландшафтний «Прирічний» (676,0 га), гідрологічні: «Річицький» (1046,8 га), «Вижівський» (1645,0 га) та ін. За період 1995–1999 рр. мережа розширилася ще на 38 об'єктів, зокрема статус заповідних отримали заказники: ландшафтні «Градиський» (589,0 га) «Стохід» (1572,0 га), загальнозоологічні: «Буг» (3556,6 га), орнітологічний «Чорна долина» (419,0 га), гідрологічні: «Лучний» (1008,0 га), «Оріхівський» (824,0 га), «Рогізненьський» (610,2 га). З 2000 до 2010 рр. було утворено 41 об'єкт ПЗФ, зокрема заказники: ландшафтні «Градівський» (860,6 га), «Замлинщина» (687,0 га), «Королівка» (1102,5 га), «Майдан» (662,6 га), «Осницький» (1400,2 га), «Рудниківський» (376,0 га), лісовий «Білоозерський» (276,5 га), загальнозоологічні «Зубр» (5530,0 га), «Лазнища» (842,8 га), гідрологічні «Луга» (2181,4 га), «Ямно» (218,3 га) та заповідні урочища: «Садівська дача» (2669,62 га), «Цуманська пуща» (8930,6 га). У 2011 р. у склад ПЗФ області включені: загальнозоологічний заказник «Ясенівка» (146,3 га), ботанічні ПП: «Дуб Волиняка» (0,01 га), «Дуб Болеслава Пруса» (0,01 га), «Пам'ять Дулібів» (0,01 га), «Замостянський в'яз» (0,01 га); у 2012 р. – заказники: лісові «Березово-вільховий» (338,0 га), «Сяньків луг» (159,0 га), загальнозоологічний «Дубова» (889,0 га) і заповідне урочище «Гута» (435,9 га); у 2014 р. – заказники: ботанічний «Генетичний резерват сосни» (3,8 га), «Озеро Болотне» (9,5 га), ботанічна ПП «Ділянка дубового лісу» (2,1 га), заповідне урочище «Красна гора» (75,7 га); у 2017 р. – ботанічна ПП «Дубове урочище “Рудочка”» (2,5 га); у 2018–2021 рр. – заказники: ландшафтний «Урочище Херма» (108,4 га), ботанічний «Фітеума» (5,0 га), гідрологічний «Перемільський» (761,0 га); пам'ятки природи: ботанічна «Сосна звичайна» (0,1 га), пралісові «Кременецькі природні ліси» (13,6 га), «Загорілівські природні ліси» (47,7 га), «Охничівські природні ліси» (29,5 га); ППСМ «Сидоруків парк» (1,2 га). На розгляд сесії Волинської обласної ради заплановано винесення рішення про створення пралісової ПП «Гадючинські природні ліси» (62,7 га) у межах землекористування ДП «Маневицьке ЛГ», Карасинського л-ва, кв. 5, вид. 39; кв. 10, вид. 3, 17.

Ландшафтні заказники

«Бузаки» – ландшафтний заказник у Камінь-Каширському р-ні площею 81,8 га у межах землекористування ДП СЛАП «Камінь-Каширськагроліс», Бузаківського л-ва, кв. 46, вид. 3–21, 25–38, 41–48, 52–60, утворений за рішенням Волинської обласної ради народних депутатів від 31.10.1991 р., № 226. Охороняється ділянка соснового лісу природного походження 1–2 бонітету, віком близько 95 років із домішкою вільхи чорної *Alnus glutinosa* і берези повислої *Betula pendula*, у трав'яному покриві якої формуються густі ягідники з чорниці звичайної *Vaccinium myrtillus* і лохини *Vaccinium uliginosum*. Трапляється вид, занесений у ЧКУ – журавлина дрібнопліва *Oxycoccus microcarpus*. Посеред лісу є озеро карстового походження площею 8,0 га з чистою водою. Навколо оз. Святого ростуть різні види лікарських рослин, серед яких переважає багно звичайне *Ledum palustre*.

«Качинський» – ландшафтний заказник у Камінь-Каширському р-ні площею 64,0 га, розташований на території с. Качин Сошичненської (кол. Качинської) с/р, утворений згідно з розпорядженням представника Президента України у Волинській області від 26.05.1992 р., № 132. У природоохоронний комплекс входить однойменне озеро льодовикового походження площею 41,0 га і середньою глибиною 3,0 м (максимальна глибина – 4 м), болото зі значними покладами торфу, частково сфагнового типу, прибережна смуга озера з насадженнями акацій: жовтої *Caragana arborescens* і білої *Robinia pseudoacacia*, тополі білої *Populus alba*, різними видами чагарників і різнотрав'я.

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

«*Мишеч*» – ландшафтний заказник у Камінь-Каширському р-ні площею 68,0 га, розташований на території с. Воєгоща Камінь-Каширської міської (кол. Воєгощанської сільської) ради, утворений за розпорядженням представника Президента України у Волинській області від 26.05.1992 р., № 132. Охороняються озеро карстового походження площею 1 га, завглибшки 2 м (максимальна сягає 5 м); болото навколо озера площею 67 га, на якому ростуть береза низька *Betula humilis*, лохина *Vaccinium uliginosum*, багно звичайне *Ledum palustre*, трапляються рідкісні види рослин, занесені в ЧКУ: росичка середня *Drosera intermedia*, ломикамінь болотний *Saxifraga hirculus*, шейхцерія болотяна *Scheuchzeria palustris*, журавлина дрібнопліва *Oxycoccus microcarpus*.

«*Свято-Бузаківський*» – ландшафтний заказник у Камінь-Каширському р-ні площею 2704,9 га у межах землекористування ДП СЛАП «Камінь-Каширськаагроліс», Полицівського л-ва, кв. 10, 11, 61; Сошичненського л-ва, кв. 1, 2; Бузаківського л-ва, кв. 25–30, 40, 42, 43, 45, 47–50, 52–55, 58; кв. 63, вид. 1, 2, 10; кв. 64, утворений за розпорядженням представника Президента України у Волинській області від 26.05.1992 р., № 132. Охороняються лісові масиви сосново-дубових насаджень віком близько 80 років, що належать до лісів 1 групи і входять до складу зеленої зони районного центру. У підліску найпоширенішими є ліщина європейська *Corylus avellana*, калина звичайна *Viburnum opulus* і крушина ламка *Frangula alnus*, у трав'яному покриві – чорниця звичайна *Vaccinium myrtillus*, буяхи (лохина) *Vaccinium uliginosum*, багно звичайне *Ledum palustre*. Трапляються рідкісні види рослин, занесені в ЧКУ: плодоріжка блощична *Anacamptis coriophora*, росичка довголиста *Drosera anglica*, шейхцерія болотяна *Scheuchzeria palustris*, і тварин (ЧКУ, ЧС МСОП): махаон *Papilio machaon*, лелека чорний *Ciconia nigra*, журавель сирій *Grus grus*, пугач *Bubo bubo*, сорокопуд сирій *Lanius excubitor* та регіонально рідкісні види: коловодник болотяний *Tringa glareola*, жовна чорна *Dryocopus martius*, орябок *Tetrastes bonasia*, тетерук *Lyrurus tetrix*.

«*Сірче*» – ландшафтний заказник у Камінь-Каширському р-ні площею 194,7 га на території Камінь-Каширської міської (кол. Добренської сільської) ради (167,0 га) та ДП СЛАП «Камінь-Каширськаагроліс», Бузаківського л-ва, кв. 4, вид. 43–59 (27,7 га), утворений за розпорядженням представника Президента України у Волинській області від 26.05.1992 р., № 132. Природоохоронний комплекс охоплює високобонітетні вільхово-березові насадження з домішкою дуба звичайного *Quercus robur* віком близько 80 років, із підліском із крушини ламкої *Frangula alnus*, ліщини звичайної *Corylus avellana*, трав'яним покривом, у якому ростуть ягідники та лікарські рослини (27,7 га); озеро карстового походження Сірче (104,0 га); заболочений масив із чагарниковою рослинністю (63,0 га). Трапляються рідкісні види рослин, занесені в ЧКУ: росичка довголиста *Drosera anglica*, шейхцерія болотяна *Scheuchzeria palustris*. Озерно-болотний масив – місце мешкання й розмноження багатьох видів риб, плазунів, птахів, зокрема лебедів-шипунів *Cygnus olor*, крижнів *Anas platyrhynchos*, чирянок великих *Anas querquedula*, норців великих *Podiceps cristatus*, куликів *Charadrii*, у період міграційних перельотів – гусеподібних *Anseriformes*, гагароподібних *Gaviiformes*. У межах заказника трапляються рідкісні представники фауни, занесені до переліку ЧКУ: махаон *Papilio machaon*, журавель сирій *Grus grus* (на прольотах), зміїд *Circaetus gallicus*, лелека чорний *Ciconia nigra*, підорлик малий *Aquila pomarina*, пугач *Bubo bubo*, сорокопуд сирій *Lanius excubitor* та деркач *Crex crex* (ЄЧС).

«*Кашівський*» – ландшафтний заказник у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 285,5 га лежить у межах землекористування ДП «Ковельське ЛГ», Кашівського л-ва, кв. 8, вид. 7; Углівського л-ва, кв. 15, вид. 23, 24; кв. 29, вид. 1–53; кв. 32, вид. 1, 13, 16, 18, 19; кв. 38, вид. 12, 13; кв. 42, вид. 16, 17; кв. 44, вид. 47, утворений за розпорядженням обласної ради від 03.03.1993 р., № 18-р. Зберігаються соснові бори 1-го бонітету віком 85–95 років, на окремих ділянках із домішкою берези бородавчатої *Betula pendula*. У трав'яному покриві домінують ягідники – буяхи звичайні *Vaccinium uliginosum*, брусниця звичайна *Vaccinium vitis-idaea*, чорниця миртолиста *Vaccinium myrtillus* та папоротеподібні *Filicophyta*, конвалія травнева *Convallaria majalis* і чистотіл звичайний *Chelidonium majus*. Трапляється рідкісний вид із ЧКУ – сон розкритий *Pulsatilla patens*. Лісові масиви – місце мешкання й розмноження багатьох видів тварин, серед яких трапляються тетерук *Lyrurus tetrix* і орябок *Tetrastes bonasia* – види, що охороняються ЧКУ, Бернською конвенцією.

«Літинський» – ландшафтний заказник у Ковельському р-ні площею 160,0 га, що лежить у межах землекористування ДП «Ковельське ЛГ», Радовичівського л-ва, кв. 15, 16, утворений згідно з розпорядженням голови обласної ради від 03.03.1993 р., № 18-р. Оберігається сосново-дубовий масив 1–2 бонітету віком понад 100 років із підліском із крушини ламкої *Frangula alnus* і горобини звичайної *Sorbus aucuparia*, трав'яним покривом із різних видів папоротей *Pteridophyta*, чорниці звичайної *Vaccinium myrtillus*, суниці лісової *Fragaria vesca*, лікарських рослин, у т.ч. плауна булавоподібного *Lycopodium clavatum*. Трапляються рідкісні види, занесені в ЧКУ: вовчі ягоди пахучі *Daphne sneorum*, зозуліні черевички справжні *Cypripedium calceolus*, лілія лісова *Lilium martagon*, конвалія травнева *Convallaria majalis*.

«Радовичівський» – ландшафтний заказник у Ковельському р-ні площею 33,0 га, що лежить у межах землекористування ДП «Ковельське ЛГ», Радовичівського л-ва, кв. 22, вид. 1, 25, утворений згідно з розпорядженням голови обласної ради від 03.03.1993 р., № 18-р. Оберігається вологий судібровний тип лісових насаджень – дубово-соснові й березові масиви 2 бонітету, віком близько 120 років, із підліском із горобини звичайної *Sorbus aucuparia*, граба звичайного *Carpinus betulus*, жостеру ламкого *Rhamnus frangula*. У трав'яному покриві трапляються лікарські рослини, зокрема плаун булавоподібний *Lycopodium clavatum*, регіонально рідкісний хвоц великий *Equisetum telmateia* та вид, занесений у ЧКУ – підсніжник білосніжний *Galanthus nivalis*. У заказнику налічується 15 видів ссавців – рядів оленеподібних *Artiodactyla* і хижих *Carnivora*, низка видів ряду горобцеподібних *Passeriformes* птахів, кілька видів ЧКУ: тетерук звичайний *Lyrurus tetrix*, орябок *Tetrastes bonasia*, які внесені також у додаток 3 Бернської конвенції.

«Скулинський» – ландшафтний заказник у Ковельському р-ні площею 150,0 га, що лежить у межах землекористування ДП «Ковельське ЛГ», Білинського л-ва, кв. 63, 66, утворений розпорядженням голови обласної ради від 03.03.1993 р., № 18-р. Під охороною держави – лісовий сосново-березовий масив 1–2 бонітету, віком 50–70 років із підліском із горобини звичайної *Sorbus aucuparia*, крушини ламкої *Frangula alnus*, багатий трав'яний покрив якого формується з ягідників: чорниці миртолистої *Vaccinium myrtillus*, журавлини болотяної *Oxycoccus palustris*, брусниці звичайної *Rhodococcus vitis-idaea*; лікарських рослин: звіробою звичайного *Hypericum perforatum*, чистотілу звичайного *Chelidonium majus*, череди трироздільної *Bidens tripartita*, медунки лікарської *Pulmonaria officinalis*. Трапляється рідкісний вид ЧКУ – журавлина дрібнопліда *Oxycoccus microcarpus*. Фауністичний комплекс складається з 15 видів ссавців: кабана дикого *Sus scrofa*, лисиці звичайної *Vulpes vulpes*, зайця європейського *Lepus europeus*, куниці лісової *Martes martes* та ін., багатьох видів птахів ряду горобцеподібних *Passeriformes*.

«Бистряки» – ландшафтний заказник у Ковельському (кол. Любомльському) р-ні площею 488,0 га, що лежить у межах землекористування ДП «Любомльське ЛГ», Мосирського л-ва, кв. 26, 57–59, утворений за рішенням обласної ради від 20.12.1993 р., № 16/6. Зберігаються високобонітетні сосново-дубові масиви віком до 80 років, що належать до I групи водоохоронних лісів р. Західний Буг. Підлісок лісових насаджень сформований ліщиною звичайною *Corylus avellana*, крушиною ламкою *Frangula alnus*, калиною звичайною *Viburnum opulus*. У трав'яному покриві ростуть ягідники та лікарські рослини, зокрема багно болотяне *Ledum palustre*. Зооценози складаються із корисних лісових ентомофагів. Трапляються рідкісні види ЧКУ: плодоріжка блошична *Anacamptis coriophora*, росичка англійська *Drosera anglica*, шейхцерія болотяна *Scheuchzeria palustris*.

«Волошки» – ландшафтний заказник у Ковельському р-ні площею 1255,0 га, що лежить у межах землекористування ДП «Ковельське ЛГ», Ковельського л-ва, кв. 6–20, утворений за рішенням обласної ради від 20.12.1993 р., № 16/6. Охороняються мішані лісові насадження, домінантними породами серед яких є дуб черешчатий *Quercus robur* і ясен *Fraxinus excelsior* віком понад 140 років, на зволоженіших ділянках росте вільха чорна *Alnus glutinosa*. У підліску домінують ліщина звичайна *Corylus avellana*, жостір ламкий *Frangula alnus*, бруслина бородавчаста *Euonymus verrucosus*, у трав'яному покриві – гравілат річковий *Geum rivale*, кропива дводомна *Urtica dioica*, яглиця звичайна *Aegopodium podagraria*, на галявинах – тонконіг дібровний *Poa nemoralis*, костриця овеча *Festuca ovina*, м'ята польова *Mentha arvensis*, мітлиця велетенська *Agrostis gigantea*, ромашка лікарська *Matricaria recutita*, чемериця Лобелієва *Veratrum lobelianum*. У лісі багато птахів, особливо горобцеподібних, серед ссавців трапляються сарни європейські *Capreolus capreolus*, дикі свині *Sus scrofa*, лисиці звичайні *Vulpes vulpes* та ін.

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

«Мочиська» – ландшафтний заказник у Володимир-Волинському р-ні площею 127,0 га, що належить до складу ДП «Володимир-Волинське ЛМГ», Устилузького л-ва, кв. 29, вид. 1–45, утворений за рішенням Волинської обласної ради від 20.12.1993 р., № 16/6 (реорганізований 30.05.2000 р., №12/3). У природному стані зберігається лісовий масив сосново-березових молодняків та середньовікових насаджень 1–2 бонітету з домішкою дуба черешчатого *Quercus robur*, ялини *Picea abies*, клена *Acer platanoides*, модрина *Larix decidua* та інших порід дерев, що входять до зеленої зони м. Володимира-Волинського й віднесені до лісів I групи лісопаркової її частини. У лісовому масиві з підліском із крушини ламкої *Frangula alnus*, калини звичайної *Viburnum opulus*, акації білої *Robinia pseudoacacia* налічується 12 порід дерев. Складова частина природоохоронної території – частина акваторії оз. Лісного (10,0 га) з різноманітним складом іхтіофауни. Тут водяться: окунь звичайний *Perca fluviatilis*, карась сріблястий *Carassius gibelio*, щука звичайна *Esox lucius*, краснопірка звичайна *Scardinius erythrophthalmus*, короп звичайний *Cyprinus carpio*, амур білий *Stenopharyngodon idella*, товстолобик білий *Hypophthalmichthys molitrix*, лин *Tinca tinca*, плітка звичайна *Rutilus rutilus*. У прибережній смузі зростає понад 200 видів квіткових і лікарських рослин.

«Березовий гай» – ландшафтний заказник у Володимир-Волинському р-ні площею 36,7 га, що лежить на захід від с. Лудин, НД СФГ ім. Колача Є. Й., кв. 10, вид. 1, утворений за рішенням обласної ради від 17.03.1994 р., № 17/19. Охороняються чисті березові насадження 1 бонітету, повноти 0,4, що зростають на погорбованій місцевості. Їхній трав'яний покрив формують первоцвіт весняний *Primula veris*, медунка лікарська *Pulmonaria officinalis*, конвалія травнева *Convallaria majalis*.

«Луга-Рачинська» – ландшафтний заказник у Луцькому (кол. Горохівському) р-ні площею 37,7 га у с. Рачин Горохівської міської ТГ, утворений за рішенням обласної ради від 17.03.1994 р., № 17/19. Охороняється лучно-болотний масив водоохоронної зони р. Луга з багатим біорізноманіттям, у складі якого трапляються види, занесені в ЧКУ: осока затінкова *Carex umbrosa*, коручка болотяна *Epipactis palustris* (ЧС МСОП), плодоріжка блощична *Anacamptis coriophora*, чернь білоока *Aythya nyroca*.

«Прирічний» – ландшафтний заказник у Ковельському р-ні площею 676,0 га, що лежить у межах землекористування ДП «Ковельське ЛГ», Білинського л-ва, кв. 40–42, 67–69, утворений за рішенням обласної ради від 17.03.1994 р., № 17/19 (реорганізований 30.05.2000 р., № 12/3). Утворений для збереження соснових насаджень 2–3 бонітету віком до 50 років, суміжних ділянок листяних порід дерев, що ростуть уздовж правої надзаплавної тераси р. Турії. В трав'яному покриві ростуть лікарські рослини, у т. ч. плаун булавоподібний *Lycopodium clavatum*, спори якого використовують як натуральну дитячу присипку, мох ісландський *Cetraria islandica*, трапляється рідкісний вид, занесений у ЧКУ – конвалія травнева *Convallaria majalis*. Лісові насадження – місце мешкання хутрових звірів, совоподібних, дятлоподібних, горобцеподібних птахів.

«Стохід» – ландшафтний заказник у Ковельському р-ні площею 1572,0 га, що лежить у межах землекористування ДП «Волинський військовий лісгосп», Черемошнянського л-ва, кв. 5, 13, 20, 21, 28; Поворського л-ва, кв. 6, 11, 18, 25, 33, 43, 47, утворений за рішенням обласної ради від 10.02.1995 р., № 3/5. У межах заказника охороняється частина заплави р. Стохід, десятки її приток, заплавні ліси, лісові насадження на терасах річки. У низькобонітетних лісових масивах домінують породами є вільха чорна *Alnus glutinosa* й сосна звичайна *Pinus sylvestris*. У трав'яному покриві трапляється плаун річний *Lycopodium annotinum*, занесений у ЧКУ. Територія віднесена до об'єктів із переліку Рамсарської конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів, основна мета затвердження яких – їх збереження у природному стані в разі проведення невиснажливої традиційної господарської діяльності. Водно-болотні угіддя слугують місцями зупинки водоплавних і навколоводних птахів під час міграційних перельотів, підтримують життєдіяльність багатьох видів птахів, риби, плазунів, ссавців. Щорічно тут пролітає до 50 тисяч птахів, найчисельнішими серед яких є гусеподібні *Anseriformes*, журавлеподібні *Gruiformes*, сивкоподібні *Charadriiformes*, горобцеподібні *Passeriformes*. Трапляються рідкісні види тварин, що занесені до ЧКУ та міжнародних природоохоронних переліків – ЄЧС, ЧС МСОП, додатків Бернської конвенції: махаон *Papilio machaon*, деркач *Crex crex*, лелека чорний *Ciconia nigra*, зміїд звичайний *Circaetus gallicus*, підорлик малий *Aquila pomarina*, глушець *Tetrao urogallus*, журавель сірий *Grus grus*, пугач звичайний *Bubo bubo*, сорокопуд сірий *Lanius excubitor*, горностаї *Mustela erminea*, видра річкова *Lutra lutra*.

«Заставненський» – ландшафтний заказник у Володимир-Волинському (кол. Іваничівському) р-ні площею 156,8 га, що лежить у межах землекористування ДП «Володимир-Волинське ЛМГ», Павлівського л-ва, кв. 67 (84,7 га), Литовезької сільської ТГ (72,1 га), утворений відповідно до розпорядження голови Волинської обласної державної адміністрації від 12.12.1995 р., № 213. До складу заказника включені лісові насадження I бонітету із сосни звичайної *Pinus sylvestris* з домішкою вільхи чорної *Alnus glutinosa* та берези повислої *Betula pendula* (84,7 га), лучно-болотні масиви (59,9 га), чотири озера (7,2 га), лучні пасовища (4,6 га), канали (0,4 га). Трав'яний покрив формують осоки: гостра *Carex acuta*, омська *C. omskiana*, чорна *C. nigra*; орляк звичайний *Pteridium aquilinum*, брусниця звичайна *Rhodococcum vitis-idaea*, череда трироздільна *Bidens tripartita*, гравілат річковий *Geum rivale*, буквиця лікарська *Betonica officinalis*, куничник наземний *Calamagrostis epigeios*, перстач повзучий *Potentilla reptans* та інші види. Біля узбережжя озер поширені лепеха звичайна *Acorus calamus*, незабудка польова *Myosotis arvensis*, тонконіг болотяний *Poa palustris*, плодоріжка болотяна *Anacantpis palustris*, на плесі – латаття біле *Nymphaea alba*. У заказнику мешкають сарна європейська *Capreolus capreolus*, заєць сірий *Lepus europaeus*, ондатра болотяна *Ondatra zibethicus*, багато горобцеподібних видів птахів, інколи трапляються гусеподібні, сивкоподібні, журавлеподібні, а також види, занесені у ЧКУ: видра річкова *Lutra lutra*, горностай *Mustela erminea*, журавель сірий *Grus grus*.

«Чернявське» – ландшафтний заказник у Ковельському (кол. Ратнівському) р-ні площею 262,0 га розміщений у межах землекористування ДП «Ковельське ЛГ», Замшанського л-ва, кв. 39–41, утворений за розпорядженням голови облдержадміністрації від 16.10.1996 р., № 551. Охороняються високопродуктивні дубово-соснові насадження I, I А бонітету, де серед трав'яного покриву ростуть регіонально рідкісні види рослин та види, занесені до ЧКУ: підсніжник білосніжний *Galanthus nivalis*, цибуля ведмежа *Allium ursinum*, осока затінкова *Carex umbrosa*. Трапляється жовна чорна *Dryocopus martius* – найбільший європейський дятел вугільно-чорного забарвлення із довжиною тіла 45,0 см, розмахом крил 65,0–75,0 см, вагою 300–350 г. Жовна зазвичай селиться в старих високостовбурних листяних і хвойних чи мішаних лісах. Одного із найполохливіших видів птахів (жовну чорну) частіше можна почути, ніж побачити, про присутність здалеку засвідчує частий стукіт об суху гілку та його гучні голосові звуки.

«Градиський» – ландшафтний заказник у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 589,0 га лежить у межах землекористування ДП «Городоцьке ЛГ», Городоцького л-ва, кв. 27; Новорудського л-ва, кв. 54, вид. 7, 12–20; Градиського л-ва, кв. 13; кв. 14, вид. 1–21; кв. 20, 21; кв. 26, вид. 1–24, утворений за розпорядженням голови облдержадміністрації від 12.02.1997 р., № 94. Охороняються озера карстового походження Засвинське і Хидча з навколишніми заболоченими лісовими масивами, в яких домінує сосна звичайна *Pinus sylvestris*, у заболочених ділянках – вільха чорна *Alnus glutinosa*. Ліси багаті на ягідники із лохини *Vaccinium uliginosum*, журавлини болотяної *Vaccinium oxycoccos*, ростуть лікарські багно болотяне *Ledum palustre*, росичка круглолиста *Drosera rotundifolia*, пухівка піхвова *Eriophorum vaginatum*. Трапляються рідкісні види рослин – у лісах плаун річний *Lycopodium annotinum*, на плесах озер – латаття сніжно-біле *Nymphaea candida*, шейхцерія болотяна *Scheuchzeria palustris*. У лісах мешкає багато типових представників поліської фауни, трапляється рідкісний вид – лелека чорний *Ciconia nigra*, що охороняється ЧКУ, конвенціями СІТЕС, Бернською, Боннською, Угодою АЕВА.

«Калинівські кринички» – ландшафтний заказник у Ковельському р-ні площею 51,1 га на території Люблинецької селищної ради, утворений рішенням обласної ради від 30.05.2000 р., № 12/3. Охороняється болотний масив, із якого бере початок р. Калинівка. В межах природного комплексу є три природні джерела з питною водою, приємною на смак. Серед різноманітної трав'яної рослинності (молінії блакитної *Molinia caerulea*, яглиці звичайної *Aegopodium podagraria*, щучки дернистої *Deschampsia cespitosa*, конюшини лучної *Trifolium pratense* та ін.) ростуть лікарські види: валеріана дводомна *Valeriana officinalis*, родовик лікарський *Sanguisorba officinalis*, дягель лікарський *Angelica archangelica*, гірчак зміїний *Persicaria bistorta*, перстач прямостоячий *Potentilla erecta*. На окраїнах болота ростуть свидина темно-червона *Swida sanguinea*, бруслина бородавчаста *Euonymus verrucosus*, ясен звичайний *Fraxinus excelsior*, вільха чорна *Alnus glutinosa*, різні види верб *Salix*.

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

«Осницький» – ландшафтний заказник у Луцькому (кол. Маневицькому) р-ні площею 1400,2 га лежить у межах землекористування ДП «Колківське ЛГ», Осницького л-ва, кв. 27; кв. 28, вид. 27, 35–39, 41, 42; кв. 31–35, 39–42, 46, 47, утворений за рішенням обласної ради від 30.05.2000 р., № 12/3 (реорганізований 27.12.2006 р., № 7/29). Охороняється низькобонітетне заболочене соснове насадження віком близько 100 років, у трав'яному покриві якого ростуть журавлина болотяна *Vaccinium oxycoccos*, осока тонкокореневищна *Carex chondorrhiza*, багно звичайне *Ledum palustre*, білуватого забарвлення із зеленим відтінком сфагнові мохи *Sphagnum*, трапляється пугач *Bubo bubo*, гніздиться лелека чорний *Ciconia nigra* – рідкісні види ЧКУ, занесені в додатки природоохоронних конвенцій СІТЕС, Бернську, Боннську, Угоду АЕВА.

«Градівський» – ландшафтний заказник у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 860,6 га лежить у межах землекористування ДП «Колківське ЛГ», Градівського л-ва, кв. 20, 21, 28–31; кв. 32, вид. 1, 2, 17, 24; кв. 40–42, утворений за рішенням Волинської обласної ради від 18.08.2000 р., № 13/6 (реорганізований 27.12.2006 р., № 7/29). Охороняються заболочені низькобонітетні лісові масиви із сосни звичайної *Pinus sylvestris* та берези бородавчатої *Betula pendula*, де трапляються рідкісні види птахів – лелека чорний *Ciconia nigra* та підорлик малий *Aquila pomarina*, занесені до ЧКУ, додатків СІТЕС, Бернської, Боннської конвенцій.

«Замлинщина» – ландшафтний заказник у Ковельському (кол. Любомльському) р-ні площею 687,0 га, що лежить у межах землекористування ДП «Любомльське ЛГ», Замлинського л-ва, кв. 39–42, 47, 48, утворений за рішенням Волинської обласної ради від 07.03.2001 р., № 16/11. Зберігаються березово-вільхово-соснові середньовікові та пристиглі насадження, що належать до лісів 2 групи, та болота. Ділянки з дуба звичайного *Quercus robur* використовують як лісонасінневі. В лісах мешкають олень благородний *Cervus elaphus*, кабан дикий *Sus scrofa*, куниця лісова *Martes martes*, заєць сірий *Lepus europaeus*, птахи, плазуни. Трапляються рідкісні види: лелека чорний *Ciconia nigra*, що охороняється ЧКУ, СІТЕС, Бернською, Боннською конвенціями, Угодою АЕВА, видра річкова *Lutra lutra* – ЧКУ, Європейським Червоним списком тварин і рослин, що перебувають під загрозою зникнення у світовому масштабі (категорія – вразливий вид), лось *Alces alces* – ЧКУ.

«Королівка» – ландшафтний заказник у Камінь-Каширському р-ні площею 1102,5 га на території ДП «Волинський військовий лісгосп», Бахівського л-ва, кв. 38, вид. 33–53; кв. 39, вид. 41–61, кв. 40, вид. 48–57, 74–83; кв. 41, вид. 38–53; кв. 42, 43; кв. 47, вид. 58, 66–75, 77, 78, 80; кв. 48, вид. 33–45; кв. 49, вид. 19–48; кв. 50, 51, 52, 53, 54; кв. 59, вид. 1–8, 72, 73, 76; кв. 60, 61, утворений за рішенням обласної ради від 03.12.2002 р., № 4/5. Під охороною перебуває природний комплекс із заболоченої заплави р. Стобихівка та прилеглих вільхових, вільхово-ялинових, вільхово-соснових насаджень, де мешкають рідкісні види ЧКУ: лелека чорний *Ciconia nigra* та журавель сірий *Grus grus* (під час міграцій). Ці види охороняються Бернською конвенцією про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі, Боннською конвенцією про збереження мігруючих диких тварин, Вашингтонською конвенцією про міжнародну торгівлю видами, які перебувають під загрозою зникнення, Угодою про збереження афро-євразійських водно-болотних птахів.

«Майдан» – ландшафтний заказник у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 662,6 га лежить у межах землекористування ДП «Волинський військовий лісгосп», Бережницького л-ва, кв. 16, вид. 5–7, 9–23, 25, 34, 35; кв. 17, вид. 2–8, 11–17, 21–24, 26–61; кв. 23, вид. 14, 20, 20.1, 23–25, 27, 28; кв. 24, 25; кв. 32, вид. 5, 9–11, 14, 20, 20.1, 37; кв. 33, 34, 40; кв. 41, вид. 1–3, 8–11, 16, 16.1, 30, утворений за рішенням обласної ради від 03.12.2002 р., № 4/5. Охороняються заболочені низькобонітетні вільхові насадження, що підтримують баланс р. Осина. У трав'яній рослинності найпоширенішими видами є осоки *Carex*, очерет звичайний *Phragmites australis*. У межах заказника росте рідкісний червонокнижний вид – плаун річний *Lycopodium annotinum*, трапляються лелека чорний *Ciconia nigra*, журавель сірий *Grus grus* – види, які охороняються ЧКУ, додатками СІТЕС, Бернської, Боннської конвенцій, Угодою АЕВА.

«Чахівський» – ландшафтний заказник у Ковельському (кол. Шацькому) р-ні площею 6,9 га лежить у межах землекористування ДП «Любомльське ЛГ», Головненського л-ва, кв. 6, вид. 17, утворений за рішенням обласної ради від 03.12.2002 р., № 4/5. Охороняються вільхово-березові насадження, де трапляються рідкісні види рослин і тварин, занесені в ЧКУ і міжнародні природоохоронні списки: береза низька *Betula humilis*, верба чорнична *Salix myrtilloides*, лілія лісова *Lilium martagon*, росичка англійська *Drosera anglica*, лелека чорний *Ciconia nigra*, журавель сірий *Grus grus*.

«Хотешівський» – ландшафтний заказник у Камінь-Каширському р-ні площею 224,0 га у межах землекористування ДП «Камінь-Каширське ЛГ», Добренського л-ва, кв. 3, вид. 1–55; кв. 4, вид. 1–26, утворений за рішенням обласної ради від 22.12.2005 р., № 24/11. Створений для охорони ділянки мішаних лісів із дуба черешчатого *Quercus robur*, граба звичайного *Carpinus betulus*, ясена звичайного *Fraxinus excelsior*, клена гостролистого *Acer platanoides*, вільхи чорної *Alnus glutinosa*, де трапляються рідкісні види червонокнижних рослин: любка дволиста *Platanthera bifolia*, гніздівка звичайна *Neottia nidus-avis*. Мурашка руда лісова *Formica rufa* – вид комах, що зафіксований у межах заказника, занесений у ЧС МСОП.

«Красновільський» – ландшафтний заказник у Луцькому (кол. Маневицькому) р-ні площею 192,0 га лежить у межах землекористування ДП «Колківське ЛГ», Тельчівського л-ва, кв. 35, 36, утворений за рішенням обласної ради від 27.12.2006 р., № 7/29. Охороняються різновікові насадження, у т. ч. заболочені, із сосни звичайної *Pinus sylvestris*, вільхи клейкої *Alnus glutinosa* з ягідниками буяків звичайних *Vaccinium uliginosum*, чорниці миртолистої *Vaccinium myrtillus*, журавлини болотяної *Vaccinium oxycoccos*, у яких трапляється лелека чорний *Ciconia nigra* – рідкісний вид ЧКУ, що охороняється конвенціями СІТЕS, Бернською, Боннською, Угодою АЕWA.

«Рудниківський» – ландшафтний заказник у Луцькому (кол. Маневицькому) р-ні площею 376,0 га лежить у межах землекористування ДП «Колківське ЛГ», Рудниківського л-ва, кв. 39–41, утворений за рішенням Волинської обласної ради від 27.12.2006 р., № 7/29. Охороняються різновікові лісові насадження, які є місцем мешкання й розмноження багатьох представників поліської фауни, у т. ч. мисливської, та місцем гніздування лелеки чорного *Ciconia nigra* – рідкісного виду ЧКУ, що охороняється конвенціями СІТЕS, Бернською, Боннською, Угодою АЕWA.

«Урочище Херма» – ландшафтний заказник у Ковельському (кол. Ратнівському) р-ні площею 108,4 га лежить у межах землекористування ДП СЛАП «Ратнеагроліс», Ратнівського л-ва, кв. 33, вид. 59–69; кв. 34, вид. 1–3, 5, 6, 8–13, 28–31, 39–47, 50, 51, утворений за рішенням Волинської обласної ради від 20.12.2018 р., № 22/9. Охороняються цінна ділянка лісу, де серед понад 300 видів судинних рослин виявлені рідкісні види рослин, занесені в Червону книгу України: коручка чемерникоподібна *Epipactis helleborine* (додаток 2 СІТЕS), комонничок зігнутий *Succisella inflexa*; регіонально рідкісні види: печіночниця звичайна *Hepatica nobilis*, тирлич звичайний *Gentiana pseumonanthe* (перелік видів рослин, що підлягають особливій охороні на території Волинської області, затверджено рішенням обласної ради від 20.12.2018 р., № 22/8) та рідкісні угруповання рослин Зеленої книги України: звичайнососнові ліси звичайноялівцеві та звичайнодубово-звичайнососнові ліси звичайноялівцеві і ялиново-клейковільхово-звичайнососнові ліси та ялиново-повислоберезово-звичайнососнові ліси. У багатій розмаїттям типових і рідкісних видів флори і фауни екоститемі трапляються червонокнижні: махаон *Papilio machaon*, лелека чорний *Ciconia nigra*, орябок *Tetrastes bonasia*, журавель сірий *Grus grus*, дятел зелений *Picus viridis*, тхір лісовий *Mustela putorius*, лось *Alces alces*, деякі з них включені в міжнародні природоохоронні переліки: ЄЧС, ЧС МСОП, додатки СІТЕS, Боннської і Бернської конвенцій.

Лісові заказники

«Гірницький» – лісовий заказник у Ковельському (кол. Ратнівському) р-ні площею 1,1 га лежить у межах землекористування ДП «Ратнівське ЛМГ», Гірницького л-ва, кв. 14, вид. 19, утворений за рішенням Волинської обласної ради від 26.07.1983 р., № 272. Охороняється високобонітетний лісовий масив природного походження з ялини європейської *Picea abies* віком до 90 років, що занесений до обласного насінневого фонду.

«Доманівський» – лісовий заказник у Ковельському (кол. Ратнівському) р-ні площею 0,9 га лежить у межах землекористування ДП «Ратнівське ЛМГ», Жиричівського л-ва, кв. 20, вид. 3, утворений за рішенням Волинської обласної ради від 26.07.1983 р., № 272. Охороняється занесений до обласного насінневого фонду високобонітетний лісовий масив природного походження із ялини європейської *Picea abies* віком до 90 років.

«Ново-Червищанський» – лісовий заказник у Камінь-Каширському р-ні площею 9,7 га у межах землекористування ДП СЛАП «Камінь-Каширськагроліс», Тоболівського л-ва, кв. 14, вид. 4, 8, утворений за рішенням обласної ради від 26.11.1984 р., № 354. Охороняється ділянка високобонітетного сосново-ялинового насадження віком близько 90 років – місце оселення лелеки чорного *Ciconia nigra* – рідкісного виду, який занесений у державний та міжнародні природоохоронні переліки.

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

«Карасинський» – лісовий заказник у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 9,4 га лежить у межах землекористування ДП «Маневицьке ЛГ», Карасинського л-ва, кв. 59, вид. 3, утворений за розпорядженням виконкому Волинської обласної ради від 20.11.1986 р., № 361-р. Охороняється високобонітетна ділянка ялини європейської *Picea abies* віком близько 90 років природного походження. У трав'яному покриві ростуть конвалія травнева *Convallaria majalis*, яглиця звичайна *Aegopodium podagraria*, купина запашна *Polygonatum odoratum* та ін. Темнохвойний ліс – місце гніздування шишкаря *Loxia curvirostra*, тинівки лісової *Prunella modularis*, жовни чорної *Dryocopus martius*, багатьох інших видів тварин.

«Маневицький» – лісовий заказник у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 16,0 га лежить у межах землекористування ДП «Маневицьке ЛГ», Маневицького л-ва, кв. 14, вид. 27, 28, 30, 38, 39, 40, утворений за розпорядженням виконкому Волинської обласної ради від 20.11.1986 р., № 361-р. Охороняється найбільший за площею в області високобонітетний лісовий масив із ялини європейської *Picea abies* природного походження віком близько 100 років. Підлісок майже відсутній, у трав'яно-чагарничковому ярусі домінує кислиця звичайна *Oxalis acetosella*. У темнохвойних лісах селяться шишкар *Loxia curvirostra*, тинівка лісова *Prunella modularis*, жовна чорна *Dryocopus martius*.

«Березовий гай» – лісовий заказник у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 10,5 га лежить у межах землекористування ДП «Городоцьке ЛГ», Городоцького л-ва, кв. 53, вид. 2, утворений за рішенням виконкому Волинської обласної ради від 31.10.1991 р., № 226. Охороняється лісонасіннева ділянка – рідкісне в області насадження берези пухнастої *Betula pubescens* віком до 80 років, 2-го бонітету, із повнотою 0,8, середньою висотою 20,0 м. Вид холодостійкий, витримує значну перезволоженість ґрунту.

«Вижівська дача» – лісовий заказник у Ковельському (кол. Старовижівському) р-ні площею 110,0 га лежить у межах землекористування ДП «Старовижівське ЛГ», Старовижівського л-ва, кв. 16, вид. 1–57, утворений за рішенням виконкому Волинської обласної ради від 31.10.1991 р., № 226. Охороняються високопродуктивні 1–2 бонітетів, повнотою 0,7, віком 110–127 років сосново-дубові насадження. Пересічний діаметр стовбурів 0,32 м, висота – 24,0 м. Підлісок сформований ліщиною європейською *Corylus avellana*, горобиною звичайною *Sorbus aucuparia*, крушиною ламкою *Frangula alnus*, у трав'яному ярусі росте велика популяція конвалії травневої *Convallaria majalis*.

«Дубина» – лісовий заказник у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 70,1 га лежить у межах землекористування ДП «Маневицьке ЛГ», Маневицького л-ва, кв. 25, вид. 54; кв. 26, вид. 23; кв. 29, вид. 7, 15, 22, 37; кв. 30, вид. 13, 29, утворений за рішенням виконкому Волинської обласної ради від 31.10.1991 р., № 226. Охороняється ділянка чистого насадження дуба черешчатого *Quercus robur* віком 100–110 років, 1-го бонітету. Висота стовбурів сягає 25,0 м, діаметр – 0,36 м. У підліску ростуть ліщина європейська *Corylus avellana*, крушина ламка *Frangula alnus*, бузина чорна *Sambucus nigra*, у трав'яному покриві – лікарські рослини: перстач прямостоячий *Potentilla erecta*, багно болотяне *Ledum palustre*, ягідники із журавлини болотяної *Vaccinium oxycoccos*, лохини *Vaccinium uliginosum*, чорниці миртолистої *Vaccinium myrtillus*.

«Кульчинська соснина» – лісовий заказник у Ковельському (кол. Турійському) р-ні площею 51,7 га, що належить до ДП «Турійське ЛГ», Турійського л-ва, кв. 5, вид. 1–13, 24–25, 27–28, утворений за рішенням виконавчого комітету Волинської обласної ради від 31.10.1991 р., № 226. Охороняється лісове насадження із сосни звичайної *Pinus sylvestris* на околиці с. Кульчин, що використовується з рекреаційною метою.

«Смоляри-1» – лісовий заказник у Ковельському (кол. Старовижівському) р-ні площею 33,0 га лежить у межах землекористування ДП «Старовижівське ЛГ», Дубечнівського л-ва, кв. 75, вид. 17, утворений за рішенням виконкому Волинської обласної ради від 31.10.1991 р., № 226. Охороняється лісонасіннева ділянка дуба черешчатого *Quercus robur* із домішкою сосни звичайної *Pinus sylvestris* 1 бонітету віком понад 100 років, із підліском із крушини ламкої *Frangula alnus*, горобини звичайної *Sorbus aucuparia*, ліщини європейської *Corylus avellana*, у трав'яному ярусі домінують папороті з орляку звичайного *Pteridium aquilinum*, росте печіночниця звичайна *Hepatica nobilis*, підмаренник запашний *Galium odoratum*, ягідники: чорниця миртолиста *Vaccinium myrtillus*, брусниця звичайна *Vaccinium vitis-idaea* та інші види. Трапляється маловідома лікарська рослина – кадило мелісолисте *Melittis melissophyllum*, яка використовується для лікування захворювань серця, нервових розладів, препарати з неї ефективні для лікування алергії.

«Смоляри-2» – лісовий заказник у Ковельському (кол. Старовижівському) р-ні площею 11,0 га лежить у межах землекористування ДП «Старовижівське ЛГ», Дубечнівського л-ва, кв. 79, вид. 3, утворений за рішенням виконкому Волинської обласної ради від 31.10.1991 р., № 226. Оберігаються високобонітетні насінневі дубово-сосново-березові насадження віком до 100 років, із висотою стовбурів 24,0 м, діаметром – 0,38 м, із підліском, сформованим крушиною ламкою *Frangula alnus*, ліщиною звичайною *Corylus avellana* та трав'яним покривом із орляка звичайного *Pteridium aquilinum*, підмаренника запашного *Galium odoratum*, печіночниці звичайної *Hepatica nobilis* та ягідників: чорниці миртолистої *Vaccinium myrtillus*, брусниці звичайної *Vaccinium vitis-idaea*. Ці лісові масиви – місце мешкання та розмноження поліських видів тварин, зокрема лося *Alces alces* (ЧКУ), мисливських: оленя благородного *Cervus elaphus*, кабана дикого *Sus scrofa*, куниці лісової *Martes martes*, вивірки звичайної *Sciurus vulgaris*, зайця сірого *Lepus europaeus*, місця гніздування різних видів соколоподібних *Falconiformes* та совоподібних *Strigiformes*, куроподібних *Galliformes*, дятлоподібних *Piciformes* і горобцеподібних *Passeriformes* птахів.

«Стенжаричівський» – лісовий заказник у Володимир-Волинському р-ні площею 32,0 га, що належить до ДП «Володимир-Волинське ЛМГ», Стенжаричівського л-ва, кв. 29, вид. 18, утворений за рішенням виконкому Волинської обласної ради від 31.10.1991 р., № 226. Оберігається ділянка лісу із дуба звичайного *Quercus robur* віком близько 130 років, 1 бонітету, повноти 0,7. У підліску ростуть ліщина *Corylus avellana* і крушина *Frangula alnus*, у трав'яному покриві поширені папороті *Polypodiophyta*, суниця *Fragaria vesca*, конвалія травнева *Convallaria majalis*, валеріана лікарська *Valeriana officinalis* та інші види лікарських рослин.

«Кошляк Радовичівський» – лісовий заказник у Ковельському (кол. Турійському) р-ні площею 689,0 га лежить у межах землекористування ДП «Турійське ЛГ», Радовичівського л-ва, кв. 3–4; кв. 5, вид. 2–25; кв. 8–9; кв. 13, вид. 1–30, 34–37, утворений за розпорядженням представника Президента України у Волинській області від 26.05.1992 р., № 132 для збереження високобонітетних сосново-березових насаджень, що належать до лісів І групи: захисні смуги, спецзони, де серед 350 видів флори росте лілія лісова *Lilium martagon* – вид, занесений до переліку ЧКУ. У лісах заказника мешкають і розмножуються лісові види земноводних, плазунів, птахів і ссавців, у т. ч. кабан дикий *Sus scrofa*, сарна європейська *Capreolus capreolus*, куниця лісова *Martes martes*, вивірка звичайна *Sciurus vulgaris*, заєць сірий *Lepus europaeus*; тут місце гніздування різних видів птахів: соколоподібних *Falconiformes*, совоподібних *Strigiformes*, куроподібних *Galliformes*, дятлоподібних *Piciformes* і горобцеподібних *Passeriformes*.

«Мокрецький» – лісовий заказник у Ковельському (кол. Турійському) р-ні площею 902,0 га лежить у межах землекористування ДП «Турійське ЛГ», Мокрецького л-ва, кв. 23, 27–30, 32, 33; кв. 34, вид. 1–17; кв. 35, вид. 1–3, 15, 21, 26, утворений за розпорядженням представника Президента України у Волинській області від 26.05.1992 р., № 132. Охороняється високобонітетний лісовий масив, у якому ростуть ясен звичайний *Fraxinus excelsior*, модрина європейська *Larix decidua*, ялина звичайна *Picea abies*, дуб черешчатий *Quercus robur*, сосна звичайна *Pinus sylvestris* із підліском із ліщини європейської *Corylus avellana* і крушини ламкої *Frangula alnus*. У трав'яному ярусі серед копитняка європейського *Asarum europaeum*, веснівки дволистої *Maianthemum bifolium*, конвалії травневої *Convallaria majalis*, папоротей *Polypodiophyta*, суниці лісової *Fragaria vesca*, ростуть рідкісні види ЧКУ: підсніжник білосніжний *Galanthus nivalis*, цибуля ведмежа *Allium ursinum*, любка дволиста *Platanthera bifolia*. У насадженнях серед типових видів лісових зооценозів трапляються лелека чорний *Ciconia nigra*, журавель сірий *Grus grus* (на прольотах), що охороняються ЧКУ, СІТЕС, Бернською, Боннською конвенціями, Угодою АЕВА.

«Нехворощі» – лісовий заказник у Володимир-Волинському р-ні площею 551,6 га, що входить до складу ДП «Володимир-Волинське ЛМГ», Микуличівського л-ва, кв. 35, вид. 1–18, кв. 36, вид. 1–22; кв. 37, вид. 8–37; кв. 38, вид. 1–6, 8–44; кв. 39, вид. 1–9, утворений відповідно до розпорядження представника Президента України у Волинській області від 26.05.1992 р., № 132 (реорганізований рішенням обласної ради від 30.05.2000 р., № 12/3). Зберігаються дубово-липові насадження з домішкою граба *Carpinus betulus* 2 бонітету, віком близько 160 років, висота насаджень – до 27 м, що належать до лісів І групи з високими рекреаційними можливостями. У нижніх ярусах – підлісок із ліщини звичайної *Corylus avellana* і бруслини бородавчастої *Euonymus verrucosa*, трав'яний покрив формується із папоротей, лікарських, квіткових рослин. Лісова дача, що входить до зеленої зони м. Володимира-Волинського, є осередком мешкання багатьох видів птахів (близько 80). У кв. 38 є джерело, що живить притоку р. Луги, і колонія чапель сірих *Ardea cinerea* (ЧКУ, ЧС МСОП).

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

«Моцаницький» – лісовий заказник у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 57,6 га, належить до ДП «Цуманське ЛГ», Моцаницького л-ва, кв. 37, вид. 29, 35, 36, 38; кв. 38, вид. 1, 2, 5, 6, 8, 13, 16–20, 25, 29, утворений за розпорядженням Волинської обласної ради від 03.03.1993 р., № 18-р. Охороняються високобонітетні дубово-соснові насадження з домішкою граба *Carpinus betulus* віком близько 150 р., густий підлісок яких формують зарості ліщини звичайної *Corylus avellana* і крушини ламкої *Frangula alnus*. У різноманітному трав'яному покриві ростуть конвалія травнева *Convallaria majalis*, череда трироздільна *Bidens tripartita*, чистотіл звичайний *Chelidonium majus*, грицики звичайні *Capsella bursa-pastoris*, а також види, занесені в ЧКУ: любка дволиста *Platanthera bifolia*, черемша *Allium ursinum*, зозулині черевички справжні *Cypripedium calceolus*.

«Смольне» – лісовий заказник у Ковельському (кол. Ратнівському) р-ні площею 1401,0 га лежить у межах землекористування ДП «Ратнівське ЛМГ», Жиричівського л-ва, кв. 17, 18, 23–25, 30–32; Кортеліського л-ва, кв. 32; кв. 33, вид. 1–9, 14–22, 28–38, 43–78; кв. 34, вид. 7–96; кв. 40, 41, 47, 48, утворений за рішенням виконкому Волинської обласної ради від 03.03.1993 р., № 18-р. Охороняються дубові, соснові та березові насадження 1–2 бонітетів віком 170 років із підліском із ліщини європейської *Corylus avellana*, крушини ламкої *Frangula alnus*, калини звичайної *Viburnum opulus*, у трав'яно-чагарничковому ярусі яких багато ягідників з чорниці миртолистої *Vaccinium myrtillus* і журавлини болотяної *Vaccinium oxycoccos*, а також бруслини бородавчастої *Euonymus verrucosus*, лікарських рослин: конвалії травневої *Convallaria majalis*, валеріани лікарської *Valeriana officinalis*, алтеї лікарської *Althaea officinalis*; трапляються молочай волинський *Euphorbia volhynica*, коручка болотяна *Epipactis palustris* та сон лучний *Pulsatilla pratensis*, занесені до ЧКУ. У лісових масивах мешкають і розмножуються низка видів соколоподібних *Falconiformes*, куроподібних *Galliformes*, дятлоподібних *Piciformes* і горобцеподібних *Passeriformes* птахів.

«Цуманський» – лісовий заказник у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 35,3 га, належить до ДП «Цуманське ЛГ», Цуманського л-ва, кв. 40, вид. 2, 3, 11, 12, 14, 20, утворений згідно з рішенням виконкому Волинської обласної ради від 03.03.1993 р., № 18-р. Під охороною держави перебувають дубово-соснові насадження з частковою домішкою вільхи чорної *Alnus glutinosa*, віком близько 150 років, що належать до лісів першої групи, у підліску яких ростуть крушина ламка *Frangula alnus*, верба козяча *Salix caprea*, калина звичайна *Viburnum opulus*, у трав'яному покриві – лікарські рослини, ягідники. Трапляються рідкісні види рослин, занесені в ЧКУ: молочай волинський *Euphorbia volhynica*, підсніжний білосніжний *Galanthus nivalis*.

«Новосілки» – лісовий заказник у Володимир-Волинському р-ні площею 385,0 га, що лежить у межах землекористування ДП «Володимир-Волинське ЛМГ», Устилузького л-ва, кв. 30, вид. 1–25; кв. 31, вид. 1–13; кв. 32, вид. 1–14, 19, утворений за рішенням Волинської обласної ради від 20.12.1993 р., № 16/6. Створений для охорони лісового масиву насаджень дуба звичайного *Quercus robur* і липи сердцелистої *Tilia cordata* з домішкою граба звичайного *Carpinus betulus* 2 бонітету, віком понад 80 років, які входять у зелену зону м. Володимира-Волинського. У нижньому ярусі росте ліщина, у трав'яному покриві багато ягідників, лікарських рослин, папороті. Серед різноманітних видів рослин трапляються рідкісні, занесені до ЧКУ види: черемша (цибуля ведмежа) *Allium ursinum*, сон чорніючий *Pulsatilla pratensis*, підсніжник звичайний *Galanthus nivalis*. У заказнику мешкають деякі види парнокопитних і хутрових звірів, а також значна кількість горобцеподібних птахів, зокрема співочих.

«Підгородненський» – лісовий заказник у Ковельському (кол. Любомльському) р-ні площею 19,1 га, що лежить у межах ДП «Любомльське ЛГ», Любомльського л-ва, кв. 8, вид. 11, 15, 26, утворений за рішенням Волинської обласної ради від 20.12.1993 р., № 16/6. Під охороною держави перебувають еталонні насінневі насадження дуба звичайного *Quercus robur* 1 бонітету віком понад 160 років. Висота дубів сягає 26,0–29,0 м, діаметр стовбурів – 0,48–0,52 м. У лісових масивах густий підлісок із ліщини звичайної *Corylus avellana*, крушини ламкої *Frangula alnus*, у трав'яному покриві ростуть ягідники, лікарські, квіткові рослини. У вологій судіброві мешкають кабан дикий *Sus scrofa*, сарна європейська *Capreolus capreolus*, куниця лісова *Martes martes*, вивірка звичайна *Sciurus vulgaris*, заєць сірий *Lepus europaeus* та інші види, багато видів співочих птахів.

«Підсвиння» – лісовий заказник у Ковельському (кол. Любомльському) р-ні площею 21,0 га, що лежить у межах землекористування ДП «Любомльське ЛГ», Чернопільського л-ва, кв. 17, вид. 15, утворений за рішенням Волинської обласної ради від 20.12.1993 р., № 16/6. Охороняється високобонітетний сосновий бір віком понад 90 років, із повнотою насаджень 0,7, що використовується для збору високоякісного насіння. Висота дерев сосни звичайної становить 20 м, діаметр стовбура – 0,22 м. Серед багатих за видовим складом рослинних угруповань трапляються рідкісні види – плодоріжка блощицна *Anacantptis coriophora* і лілія лісова *Lilium martagon*, занесені в ЧКУ. Свіжий сосновий бір – місце мешкання й розмноження поліських видів земноводних, плазунів, птахів, ссавців.

«Градівська дубина» – лісовий заказник у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 7,5 га лежить у межах землекористування ДП «Колківське ЛГ», Градівського л-ва, кв. 49, вид. 30, утворений за рішенням обласної ради від 17.03.1994 р., № 17/19. Охороняється ділянка високобонітетного дубового лісу продного походження з дуба черешчатого *Quercus robur* віком близько 150 років. У підліску переважно ростуть ліщина європейська *Corylus avellana* і крушина ламка *Frangula alnus*, у трав'яному покриві чимало лікарських рослин і ягідників, що є місцем мешкання й розмноження багатьох представників поліської фауни.

«Заріччя» – лісовий заказник у Луцькому (кол. Маневицькому) р-ні площею 20,0 га лежить у межах землекористування ДП «Колківське ЛГ», Тельчівського л-ва, кв. 7, вид. 21, утворений за рішенням обласної ради від 17.03.1994 р., № 17/19. Зберігаються включені в насінневий генофонд соснові насадження 1-го бонітету, віком понад 100 років із підліском із ліщини європейської *Corylus avellana*, крушини ламкої *Frangula alnus* і горобини звичайної *Sorbus aucuparia*, з різноманітними рослинними асоціаціями, серед яких трапляються лікарські рослини: перстач прямостоячий *Potentilla erecta*, сухоцвіт багновий *Gnaphalium uliginosum* та рідкісні види, занесені до ЧКУ: сон широколистяний *Pulsatilla patens*, цибуля ведмежа *Allium ursinum*. У лісах заказника мешкають сарна європейська *Capreolus capreolus*, дикий кабан *Sus scrofa*, вивірка звичайна *Sciurus vulgaris*, заєць-русак *Lepus europaeus*, лісові види птахів та інші види поліських тварин.

«Липовий гай» – лісовий заказник у Володимир-Волинському р-ні площею 30,0 га, що лежить у межах землекористування ДП «Володимир-Волинське ЛМГ» (24,8 га), Устилузького л-ва, кв. 41, вид. 1 та Зимнівської с/р (5,2 га), утворений за рішенням обласної ради від 17.03.1994 р., № 17/19. Зберігається єдина велика ділянка чистих липових насаджень із липи дрібнолистої *Tilia cordata* на Волині в заплаві р. Луга віком до 65 років, високого бонітету, повнотою 0,5. Деревя літнього медоноса заввишки до 20 м з густою, розлогою кроною. Родова назва *Tilia* походить від грецького слова «птіліон» – «крило» – за крилоподібний приквітник. Українська назва «липа» походить від давньослов'янського «липати» – липнути. У дерева липкі бруньки, листя, внутрішня поверхня кори. Видова назва липи – серцелиста або дрібнолиста – пов'язана із порівняно невеликими, схожими на серце листками. У підліску насадження переважають ліщина звичайна *Corylus avellana*, бруслина бородавчаста *Euonymus verrucosa* та глід колючий *Crataegus oxyacantha*. Трав'яний покрив формують копитняк європейський *Asarum europaeum*, веснівка дволиста *Maianthemum bifolium*, конвалія травнева *Convallaria majalis*, злаки, папороті та ін.

«Поступельський» – лісовий заказник у Камінь-Каширському р-ні площею 12,0 га у межах землекористування ДП «Камінь-Каширське ЛГ», Добренського л-ва, кв. 5, вид. 26, утворений за рішенням обласної ради від 17.03.1994 р., № 17/19. Під охороною перебуває високобонітетна ділянка соснових насаджень із домішкою вільхи чорної *Alnus glutinosa* віком близько 100 років із підліском із ліщини звичайної *Corylus avellana* і крушини ламкої *Frangula alnus*. У трав'яному покриві серед лікарських видів рослин трапляється баранець звичайний *Huperzia selago*, занесений у ЧКУ.

«Ростанський» – лісовий заказник у Ковельському (кол. Шацькому) р-ні площею 14,6 га лежить у межах землекористування ДП «Шацьке УДЛГ», Ростанського л-ва, кв. 34, вид. 2, 3, 9, 12, утворений за рішенням обласної ради від 17.03.1994 р., № 17/19. Входить до складу ШНПП. Охороняється включена до насінневого фонду клонова плантація високопродуктивних соснових насаджень, закладена в 1967 р. з елітного насіння із 63 областей України та інших держав. Вік насаджень – 50 років, 2-й бонітет, повнота – 0,7. Висота стовбурів дерев – 10,0–12,0 м, діаметр – 0,2 м.

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

«Рудниківський» – лісовий заказник у Луцькому (кол. Маневецькому) р-ні площею 6,5 га лежить у межах землекористування ДП «Колківське ЛГ», Рудниківського л-ва, кв. 29, вид. 4, утворений за рішенням обласної ради від 17.03.1994 р., № 17/19. Оберігається генетичний резерват для заготівлі високоякісного насіння – високобонітетний масив соснових насаджень із сосни звичайної *Pinus sylvestris* віком до 140 років, трав'яний покрив якого багатий лікарськими видами рослин, ягідниками із журавлини болотяної *Vaccinium oxycoccos*, чорниці миртолистої *Vaccinium myrtillus*, буяхів звичайних *Vaccinium uliginosum*. Територія заказника – місце мешкання й розмноження сарни європейської *Capreolus capreolus*, вивірки звичайної *Sciurus vulgaris*, зайця сірого *Lepus europaeus*, лісових видів птахів та інших поліських видів.

«Ліски» – лісовий заказник у Луцькому (кол. Рожищенському) р-ні площею 127,0 га лежить у межах землекористування ДП «Ківерцівське ЛГ», Рожищенського л-ва, кв. 32, утворений за рішенням Волинської обласної ради від 04.05.1995 р., № 4/5. Охороняються високобонітетні насадження дуба черешчатого *Quercus robur*, ясена *Fraxinus excelsior*, сосни звичайної *Pinus sylvestris*, осики звичайної *Populus tremula*, ялини європейської *Picea abies*, що є місцем мешкання й розмноження сарни європейської *Capreolus capreolus*, кабана дикого *Sus scrofa*, куниці лісової *Martes martes*, лисиці рудої *Vulpes vulpes*, зайця-русака *Lepus europaeus*. У зниженнях рельєфу урочища гніздяться лиска *Fulica atra*, кулики: баранці звичайний *Gallinago gallinago* і великий *G. media*, кулик-сорока *Haematopus ostralegus*, коловодники звичайний *Tringa totanus* і болотяний *T. glareola*, побережник білохвостий *Calidris temminckii*; дикі качки: крижень *Anas platyrhynchos*, шилохвіст *Anas acuta*, широконоса *Anas clypeata*, чирянки велика *Anas querquedula* і мала *A. crecca*, регіонально рідкісний вид чапля сіра *Ardea cinerea* та ін. Трапляються види, що охороняються ЧКУ, Бернською конвенцією – орябок *Tetrastes bonasia*; ЧКУ, конвенціями CITES, Бернською, Боннською, Угодою АЕWA – лелека чорний *Ciconia nigra*.

«Карпилівський» – лісовий заказник у Камінь-Каширському р-ні площею 14,0 га, що належить до ДП «Камінь-Каширське ЛГ», Карпилівського л-ва, кв. 13, вид. 18, утворений за рішенням виконкому Волинської обласної ради від 20.11.1986 р., № 361-р. Охороняється високобонітетна ділянка ялинового лісу природного походження віком понад 90 років, що є середовищем існування багатьох видів тварин. Трапляється глушець *Tetrao urogallus* – рідкісний вид, занесений у ЧКУ, додаток 2 Бернської конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі. Цей птах, найбільший серед куроподібних в Україні: вага тіла самця сягає 6 кг, а довжина 80–87 см, самки відповідно – 3 кг і 60 см, оселяється зазвичай у хвойно-листяних лісах, віддаючи перевагу молодим сосново-березовим насадженням, ділянкам із ягідниками на лісових болотах. Улітку живиться переважно листям, ягодами, насінням лісових трав, комахами, в інші сезони року – хвоєю сосни, бруньками берези. Взимку птахи збираються невеликими зграями, а влітку ведуть поодинокий спосіб життя. У березні–квітні глушці токують, недалеко від постійного токовища будують на землі гнізда, відкладаючи у вистелене сухою травою заглиблення 8–10 жовтуватих із бурими плямами яєць. Через 22–25 днів з'являються пташенята, які розвиваються дуже швидко – через два тижні вже можуть злітати на дерева. Пташенята живляться дрібними комахами, личинками.

«Силікатний» – лісовий заказник у Камінь-Каширському р-ні площею 40,7 га у межах землекористування ДП СЛАП «Камінь-Каширськаагроліс», Полицівського л-ва, кв. 3, вид. 29, 31, 32, 37, 42, 46, 47, 55, 59, утворений за розпорядженням облдержадміністрації від 16.10.1996 р., № 551. Охороняється рідкісна високобонітетна ділянка ялини європейської *Picea abies* 1, 1 А бонітету, віком близько 100 років із домішкою вільхи чорної *Alnus glutinosa*. На території області ялинники трапляються фрагментарно.

«Микуличі» – лісовий заказник у Володимир-Волинському р-ні площею 23,1 га, що належить до ДП «Володимир-Волинське ЛМГ», Микуличівського л-ва, кв. 34, вид. 14, 32, утворений відповідно до розпорядження облдержадміністрації від 12.02.1997 р., № 94. Охороняються високобонітетні насадження сосни звичайної *Pinus sylvestris* в стиглому віці. *Pinus sylvestris* формує перший ярус свіжої грабової діброви, середня висота дерев 32 м, діаметр стовбура 48–50 см, повнота – 0,6, другий – граб звичайний *Carpinus betulus* віком близько 80 років, середньою висотою 17–20 м, діаметром стовбурів 18–20 см, повнотою 0,4. У трав'яному покриві ростуть квіткові та лікарські

рослини, серед яких любка дволиста *Platanthera bifolia* із родини зозулинцевих *Orchidaceae*, занесена до ЧКУ, переліку 2 Вашингтонської конвенції. Це багаторічна трав'яниста рослина зі струнким стеблом заввишки до 25–60 см, 4–6 листками (нижні з них великі, еліптичні), білими великими квітами, схожими на метелика, з приємним ароматом. Вік рослини – до 27 років, проросток розвивається під землею протягом 2–4 років, перше цвітіння настає в 11-річному віці.

«Ялиник» – лісовий заказник у Ковельському (кол. Шацькому) р-ні площею 83,0 га лежить у межах землекористування ДП «Шацьке УДЛГ», Рошанського л-ва, кв. 48, утворений за рішенням Волинської обласної ради від 09.12.1998 р., № 4/3. Входить до складу ШНПП. У межах перезволожений і заболочених знижень рельєфу охороняється включений до насінневого фонду високобонітетний ялиновий масив природного походження з ялини європейської *Picea abies* із домішкою сосни звичайної *Pinus sylvestris*, вільхи чорної *Alnus glutinosa*. Вік дерев *Picea abies* сягає до 100 років, повнота – 0,6, пересічна висота стовбурів – 25,0 м, діаметр – 0,3 м. У трав'яному покриві трапляються лікарські види рослин, зокрема валеріана лікарська *Valeriana officinalis* – багаторічна трав'яниста, вологолюбна, тіневитривала рослина заввишки 0,3–1,0 м із пучком тонких корінців, що мають сильний запах, прямим порожнистим, борозенчастим, у верхній частині розгалуженим стеблом, супротивними непарнопірчастими листками з 3–19 парами довгастих ланцетних листочків, запашними дрібними блідо-рожевими квітами, зібраними на верхівці стебла у великі щиткоподібно-волотисті суцвіття, що цвіте у червні–серпні, плід – сім'янка. У лікувальних цілях використовують корені рослини.

«Діброва» – лісовий заказник у Камінь-Каширському р-ні площею 4,5 га у межах землекористування ДП СЛАП «Камінь-Каширська агроліс», Кримнівського л-ва, кв. 8, вид. 56, утворений за рішенням облради від 03.12.2002 р., № 4/5. Зберігаються насадження дуба черешчатого *Quercus robur* віком 120 років.

«Білоозерський» – лісовий заказник у Камінь-Каширському (кол. Любешівському) р-ні площею 276,5 га, що лежить у межах землекористування ДП «Любешівське ЛМГ», Білоозерського л-ва, кв. 57, вид. 20, 21, 26, 30–33; кв. 58, вид. 2, 8, 13; кв. 60, вид. 12; Мукошинського л-ва, кв. 15, вид. 14, 20, 22; кв. 16, вид. 13; кв. 17, вид. 14, 21; кв. 18, вид. 1, 5, 13; кв. 21, вид. 15, 16, 24; кв. 22, вид. 9, 13, 27; кв. 23, вид. 7, 10; кв. 26, вид. 6, 9; кв. 27, вид. 6, 7, 10; кв. 28, вид. 5, 7, 8, 13; кв. 29, вид. 13, 17; кв. 35, вид. 8; кв. 36, вид. 7, 10; кв. 39, вид. 8, 9; кв. 40, вид. 2, 9, 15; кв. 41, вид. 6, 9; кв. 46, вид. 23, утворений за рішенням Волинської обласної ради від 25.07.2003 р., № 6/33. Охороняються заболочені стиглі, пристиглі, середньовікові вільшняки, стиглі й пристиглі березняки, стиглі сосняки. У стиглих і пристиглих вільхово-березових насадженнях ростуть рідкісні види рослин: плаун колючий *Lycopodium annotinum*, щитолісник звичайний *Hydrocotyle vulgaris*, занесені до ЧКУ. Стиглі сосняки – осередки токовищ глушців *Tetrao urogallus* – виду, що охороняється ЧКУ та Бернською конвенцією про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі. У межах заказника трапляються зміїд *Circaetus gallicus*, лелека чорний *Ciconia nigra* – види, внесені в національний та міжнародні природоохоронні переліки: додатки Вашингтонської, Боннської, Бернської конвенцій.

«Дольський» – лісовий заказник у Камінь-Каширському (кол. Любешівському) р-ні площею 73,6 га, що лежить у межах землекористування ДП «Любешівське ЛМГ», Дольського л-ва, кв. 4, вид. 46; кв. 7, вид. 37, 39, 40; кв. 8, вид. 7; кв. 14, вид. 43, 44, 46; кв. 16, вид. 52; кв. 17, вид. 46; кв. 18, вид. 10, 11, 13, утворений за рішенням Волинської обласної ради від 25.07.2003 р., № 6/33. Зберігаються стиглі й пристиглі вільхово-березові насадження, стиглі соснові лісові масиви з ділянками токовищ глушців *Tetrao urogallus*, у березняках у трав'яному покриві багато ягідників – покриття журавлиною болотяною *Vaccinium oxycoccos* 60 %. Трапляються рідкісні види рослинного (зозуліні черевички справжні *Cypripedium calceolus*, плаун річний *Lycopodium annotinum*) та тваринного світу (лелека чорний *Ciconia nigra*), занесені в ЧКУ.

«Пнівський» – лісовий заказник у Камінь-Каширському (кол. Любешівському) р-ні площею 10,3 га, що належить до ДП «Любешівське ЛМГ», Деревківського л-ва, кв. 56, вид. 23, 24, утворений за рішенням Волинської обласної ради від 25.07.2003 р., № 6/33. Зберігаються заболочені соснові пристиглі, березові середньовікові насадження, де трапляються рідкісні види рослин (зозуліні черевички справжні *Cypripedium calceolus*) та тварин (лелека чорний *Ciconia nigra*), занесені в ЧКУ.

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

«Рись» – лісовий заказник у Камінь-Каширському (кол. Любешівському) р-ні площею 65,7 га, що належить до ДП «Любешівське ЛМГ», Залізницького л-ва, кв. 26, вид. 52; кв. 30, вид. 10; кв. 31, вид. 21, 32; кв. 36, вид. 10, 16; кв. 39, вид. 20; кв. 40, вид. 1, 3, 4, 6, 11; кв. 45, вид. 14, 19, 22, утворений за рішенням Волинської обласної ради від 25.07.2003 р., № 6/33. Охороняються заболочені пристиглі вільхово-березові насадження, де ростуть рідкісні види, занесені в ЧКУ: плаун колючий *Lycopodium annotinum*, щитолісник звичайний *Hydrocotyle vulgaris*, та трапляються журавель сірий *Grus grus*, лелека чорний *Ciconia nigra*, занесені в ЧКУ, додатки Вашингтонської, Боннської, Бернської конвенцій, а також стиглі соснові масиви, у яких є місця токовищ глушців *Tetrao urogallus* – виду, занесеного в ЧКУ, додаток 2 Бернської конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі. Ліси заказника – місце мешкання рисі *Lynx lynx* – рідкісного виду, занесеного в ЧКУ, ЄЧС, ЧС МСОП.

«Березово-вільховий» – лісовий заказник у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 338,0 га лежить у межах землекористування ДП «Колківське ЛГ», Градівського л-ва, кв. 37–39; кв. 53, вид. 1–5, 9; кв. 27, вид. 8, 10, 11, 18, утворений за рішенням обласної ради від 12.03.2012 р., № 10/67. Охороняються стиглі та пристиглі березові й вільхові насадження, у чагарничковому ярусі яких ростуть багно болотяне *Ledum palustre*, пухівка піхвова *Eriophorum vaginatum*, незабудка болотяна *Myosotis scorpioides*. Тут трапляються рідкісні види тварин, занесені до ЧКУ та ЄЧС, що охороняються СІТЕС, Бернською, Боннською конвенціями – лелека чорний *Ciconia nigra*, тетерук *Lyrurus tetrrix* та видра річкова *Lutra lutra*.

«Сяньків луг» – лісовий заказник у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 159,0 га, належить до ДП «Цуманське ЛГ», Мощаницького л-ва, кв. 1, 5, утворений за рішенням обласної ради від 21.06.2012 р., № 12/35. Зберігається цілісний лісо-болотний ландшафт із переважанням дубово-березових, березових та чорновільхових насаджень, у яких виявлено рідкісні види ЄЧС, ЧКУ, зокрема зозуліні черевички справжні *Cypripedium calceolus*, астранцію велику *Astrantia major*, кальдезію білозоролисту *Caldesia parnassifolia*, лелеку чорного *Ciconia nigra*, тетерука звичайного *Lyrurus tetrrix*, лося *Alces alces*.

Ботанічні заказники

«Білоозерський» – ботанічний заказник у Ковельському (кол. Старовижівському) р-ні площею 7,0 га лежить у межах землекористування ДП «Старовижівське ЛГ», Любохнівського л-ва, кв. 30, вид. 1, 2, утворений за рішенням виконкому Волинської обласної ради від 30.12.1980 р., № 493. У заплаві р. Прип'ять охороняється низькобонітетне повнотне насадження сосни звичайної *Pinus sylvestris*, де в трав'яно-чагарничковому ярусі ростуть журавлина болотяна *Vaccinium oxycoccos*, багно звичайне *Ledum palustre*, лохина *Vaccinium uliginosum*, сфагнові мохи *Sphagnum* та інші представники поліської флори.

«Верхівський» – ботанічний заказник у Камінь-Каширському р-ні площею 8,7 га належить до ДП «Камінь-Каширське ЛГ», Сошичненського л-ва, кв. 30, вид. 12, 19, утворений за рішенням облвиконкому від 30.12.1980 р., № 493. У заказнику охороняється евтрофне болото, вкрите рідколіссям із сосни звичайної *Pinus sylvestris*. У трав'яному покритті переважає журавлина болотяна *Vaccinium oxycoccos*, різні види осок *Carex*, сфагновий мох *Sphagnum*. Роста осока тонкокореневищна *Carex chordorrhiza*, занесена в ЧКУ.

«Вовчицький» – ботанічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 10,0 га лежить у межах землекористування ДП «Маневицьке ЛГ», Вовчецького л-ва, кв. 3, вид. 1, утворений за рішенням виконкому Волинської обласної ради від 30.12.1980 р., № 493. Зберігається низькобонітетне насадження сосни звичайної *Pinus sylvestris* віком до 100 років, у трав'яному покриві якого серед папоротей і мохів: орляка звичайного *Pteridium aquilinum*, безщитника жіночого *Athyrium filix-femina*, щитника чоловічого *Dryopteris filix-mas*, сфагнових мохів *Sphagnum*, зозуліного льону звичайного *Polytrichum commune*, дикрана віничного *Dicranum scoparium*, ростуть ягідники із журавлини болотяної *Vaccinium oxycoccos*, лохини *Vaccinium uliginosum*, чорниці миртолистої *Vaccinium myrtillus*, трапляється регіонально рідкісний хвощ великий *Equisetum telmateia* та осока тонкокореневищна *Carex chordorrhiza*, що занесена в ЧКУ.

«Залазький» – ботанічний заказник у Камінь-Каширському р-ні площею 35,5 га у межах ДП «Камінь-Каширське ЛГ», Видертського л-ва, кв. 32, вид. 7, утворений за рішенням облвиконкому від 30.12.1980 р., № 493. Низькобонітетне соснове насадження *Pinus sylvestris* віком близько 90 років, у трав'яно-моховому покриві якого переважають осоки *Carex*, багно звичайне *Ledum palustre*, журавлина болотяна *Vaccinium oxycoccos*.

«Карасинський» – ботанічний заказник у Камінь-Каширському р-ні площею 15,0 га, що лежить у межах ДП «Камінь-Каширське ЛГ», Карпилівського л-ва, кв. 4, вид. 14, 62, утворений за рішенням облвиконкому від 30.12.1980 р., № 493. Зберігається сфагнове болото з рідколіссям із сосни звичайної *Pinus sylvestris* 5, 5 А бонітету. У трав'яному покриві найпоширеніші журавлина болотяна *Vaccinium oxycoccos*, хвоц великий *Equisetum telmateia*, сфагнові мохи *Sphagnum*, трапляється осока тонкокореневищна *Carex chordorrhiza*, занесена в ЧКУ.

«Колодіївський» – ботанічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 9,5 га лежить у межах землекористування ДП «Маневицьке ЛГ», Вовчецького л-ва, кв. 8, вид. 5, утворений за рішенням виконкому Волинської обласної ради від 30.12.1980 р., № 493. Охороняється низькобонітетне насадження сосни звичайної *Pinus sylvestris* віком до 95 років, трав'яно-чагарничковий ярус якого формують безщитник жіночий *Athyrium filix-femina*, щитник чоловічий *Dryopteris filix-mas*, орляк звичайний *Pteridium aquilinum*, дикран віничний *Dicranum scoparium*, зозулин льон звичайний *Polytrichum commune*, сфагнові мохи, багно болотяне *Ledum palustre*, хвоц лісовий *Equisetum sylvaticum*, ожика волосиста *Luzula pilosa*, веснівка дволиста *Maianthemum bifolium*, квасениця звичайна *Oxalis acetosella*, ягідники: журавлина болотяна *Vaccinium oxycoccos*, чорниця миртолиста *Vaccinium myrtillus*, буяхи звичайні *Vaccinium uliginosum*. Трапляється рідкісний червонокнижний вид – осока тонкокореневищна *Carex chordorrhiza*.

«Костюхівський» – ботанічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 7,5 га лежить у межах землекористування ДП «Маневицьке ЛГ», Вовчецького л-ва, кв. 15, вид. 2, 3, 5, утворений за рішенням виконкому Волинської обласної ради від 30.12.1980 р., № 493. Охороняється низькобонітетне насадження із сосни звичайної *Pinus sylvestris* віком близько 100 років, у якому серед папоротей, мохів росте багато ягідників: брусниця звичайна *Vaccinium vitis-idaea*, чорниця миртолиста *Vaccinium myrtillus*, журавлина болотяна *Vaccinium oxycoccos*, лохина *Vaccinium uliginosum*, трапляються осока тонкокореневищна *Carex chordorrhiza*, що занесена до ЧКУ, та регіонально рідкісний хвоц великий *Equisetum telmateia*.

«Маневицький» – ботанічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 6,3 га лежить у межах землекористування ДП «Маневицьке ЛГ», Вовчецького л-ва, кв. 40, вид. 33, 38, 41, 51, утворений за рішенням облвиконкому від 30.12.1980 р., № 493. Охороняється низькобонітетне соснове насадження з домішкою інших порід, віком до 70 років, де серед сфагнів, папоротей (безщитника жіночого *Athyrium filix-femina*, щитника чоловічого *Dryopteris filix-mas*, орляка звичайного *Pteridium aquilinum*), мохів (дикрана віничного *Dicranum scoparium*, зозулиного льону звичайного *Polytrichum commune*) ростуть журавлина звичайна *Vaccinium oxycoccos*, хвоц лісовий *Equisetum sylvaticum*, багно болотяне *Ledum palustre*.

«Мочурівський» – ботанічний заказник у Камінь-Каширському р-ні площею 5,1 га у межах ДП «Камінь-Каширське ЛГ», Нуйнівського л-ва, кв. 5, вид. 20, утворений за рішенням облвиконкому від 30.12.1980 р., № 493. Охороняється евтрофне болото, поросле рідколіссям сосни звичайної *Pinus sylvestris*. Трав'яний покрив сформований різними видами осок, багном звичайним *Ledum palustre*, журавлиною болотяною *Oxycoccus palustris*. Трапляється осока тонкокореневищна *Carex chordorrhiza*, занесена в ЧКУ.

«Нуйнівський» – ботанічний заказник у Камінь-Каширському р-ні площею 6,7 га у межах ДП «Камінь-Каширське ЛГ», Нуйнівського л-ва, кв. 13, вид. 5, 10, 19, утворений рішенням облвиконкому від 30.12.1980 р., № 493. Низькобонітетні насадження сосни звичайної *Pinus sylvestris* віком близько 90 років, у трав'яному покриві якого переважають осоки *Carex*, сфагновий мох *Sphagnum*, багно звичайне *Ledum palustre*, журавлина болотяна *Vaccinium oxycoccos*, а також регіонально рідкісний вид – осока зближена *Carex appropinquata*.

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

«Підлузький» – ботанічний заказник у Ковельському (кол. Старовижівському) р-ні площею 21,6 га лежить у межах землекористування ДП «Старовижівське ЛГ», Любохнівського л-ва, кв. 29, вид. 4, 5, 6, утворений за рішенням виконкому Волинської обласної ради від 30.12.1980 р., № 493. У заплаві р. Прип'ять охороняється низькобонітетне соснове насадження, де в трав'яно-чагарничковому ярусі ростуть журавлина болотяна *Vaccinium oxycoccos*, багно звичайне *Ledum palustre*, лохина *Vaccinium uliginosum*, сфагнові мохи, хвощ лісовий *Equisetum sylvaticum*, ожика волосиста *Luzula pilosa*, веснівка дволиста *Maianthemum bifolium*, квасениця звичайна *Oxalis acetosella* та інші види поліської флори.

«Підрічанський» – ботанічний заказник у Камінь-Каширському р-ні площею 22,6 га у межах ДП «Камінь-Каширське ЛГ», Нуйнівського л-ва, кв. 19, вид. 6, 10, утворений за рішенням облвиконкому від 30.12.1980 р., № 493. Низькобонітетне насадження сосни звичайної *Pinus sylvestris* віком 85–90 років, у трав'яному покриві якого переважають осоки *Carex*, багно звичайне *Ledum palustre*, журавлина звичайна *Vaccinium oxycoccos*, сфагновий мох *Sphagnum*. Сфагнові мохи – вологолюбні рослини з особливостями будови, що дають їм можливість утримувати й зберігати воду. Вони, як і всі мохоподібні, що не мають кореневої системи, можуть або всмоктувати дощову воду, крапельки туману, роси всією поверхнею тіла, або за допомогою ризоїдів із верхнього шару ґрунту. Пагін у сфагнових мохів наростає у верхній частині й поступово відмирає знизу. Деякі гілки на верхівці пагона ростуть швидше, ніж інші, і при відмиранні стебла знизу дають початок новому пагону. Внаслідок цього подушечка сфагну поступово збільшується в об'ємі.

«Софіянівський» – ботанічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 19,0 га лежить у межах землекористування ДП «Маневицьке ЛГ», Софіянівського л-ва, кв. 48, вид. 25, 26, утворений за рішенням виконкому Волинської обласної ради від 30.12.1980 р., № 493. Охороняється низькобонітетне насадження із сосни звичайної *Pinus sylvestris* віком до 100 років, у трав'яно-чагарничковому покриві якого ростуть папороті: безщитник жіночий *Athyrium filix-femina*, щитник чоловічий *Dryopteris filix-mas*, орляк звичайний *Pteridium aquilinum*, мохи: дикран віничний *Dicranum scoparium*, зозулин льон звичайний *Polytrichum commune*, сфагнові мохи, ягідники: журавлина болотяна *Vaccinium oxycoccos*, лохина *Vaccinium uliginosum* та багно болотяне *Ledum palustre*, хвощ лісовий *Equisetum sylvaticum*, ожика волосиста *Luzula pilosa*, веснівка дволиста *Maianthemum bifolium*, квасениця звичайна *Oxalis acetosella*, регіонально рідкісний вид – хвощ великий *Equisetum telmateia*.

«Череваський» – ботанічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 4,3 га лежить у межах землекористування ДП «Маневицьке ЛГ», Софіянівського л-ва, кв. 47, вид. 30, утворений за рішенням виконкому Волинської обласної ради від 30.12.1980 р., № 493. Охороняється низькобонітетне насадження із сосни звичайної *Pinus sylvestris* віком до 60 років, у трав'яно-чагарничковому ярусі якого серед безщитника жіночого *Athyrium filix-femina*, щитника чоловічого *Dryopteris filix-mas*, орляка звичайного *Pteridium aquilinum*, дикрана віничного *Dicranum scoparium*, зозулиного льону звичайного *Polytrichum commune*, сфагнових мохів, багна болотяного *Ledum palustre*, хвоща лісового *Equisetum sylvaticum*, ожики волосистої *Luzula pilosa*, веснівки дволистої *Maianthemum bifolium*, квасениці звичайної *Oxalis acetosella* ростуть ягідники: брусниця звичайна *Vaccinium vitis-idaea*, чорниця миртолиста *Vaccinium myrtillus*, журавлина болотяна *Vaccinium oxycoccos*, буяхи звичайні *Vaccinium uliginosum*. Трапляються регіонально рідкісні види: ринхоспора біла *Rhynchospora alba*, хвощ великий *Equisetum telmateia*.

«Мосирський» – ботанічний заказник у Ковельському (кол. Любомльському) р-ні площею 307,0 га, що лежить у межах землекористування ДП «Любомльське ЛГ», Мосирського л-ва, кв. 42, 48, 60, утворений за рішенням Волинської обласної ради від 26.11.1984 р., № 354 (реорганізований 07.03.2001 р., № 16/11). Охороняється низькобонітетне соснове насадження віком близько 60 років серед верхового болота, у трав'яному покриві якого домінують сфагнові мохи, багно звичайне *Ledum palustre*, хвощ великий *Equisetum telmateia*, ягідники із журавлини болотяної *Vaccinium oxycoccos*, чорниця звичайної *Vaccinium myrtillus*. Трапляються рідкісні види, занесені в ЧКУ: плодоріжка блощична *Anacamptis coriophora*, шейхцерія болотяна *Scheuchzeria palustris*.

«Любомльський» – ботанічний заказник у Ковельському (кол. Любомльському) р-ні площею 8,2 га, що належить до ДП «Любомльське ЛГ», Любомльського л-ва, кв. 24, вид. 17, утворений за рішенням виконавчого комітету Волинської обласної ради від 04.09.1985 р., № 301. Охороняється ділянка дубового лісу віком 100 років, де трапляються рідкісні, занесені в ЧКУ види рослин: зозуліні черевички справжні *Cypripedium calceolus*, коручка болотяна *Epipactis palustris*, плодоріжка блощична *Anacamptis coriophora*, пальчатокорінник травневий *Dactylorhiza majalis*.

«Ялинник» – ботанічний заказник у Ковельському (кол. Любомльському) р-ні площею 5,7 га, що лежить у межах землекористування ДП «Любомльське ЛГ», Головнянського л-ва, кв. 30, вид. 11, утворений за рішенням облвиконкому від 04.09.1985 р., № 301. Охороняється високобонітетна ділянка ялинового лісу *Piceeta abietis* з домінантним видом ялиною європейською *Picea abies* природного походження віком 80 років, із повнотою насаджень 0,7. Висота дерев сягає 24,0 м, діаметр стовбура – 0,26 м. Крім *Picea abies*, ростуть сосна звичайна *Pinus sylvestris*, дуб звичайний *Quercus robur*, вільха клейка *Alnus glutinosa*. Такі ліси збереглися лише в кількох місцях у вигляді невеликих «острівців» на перезволожених і заболочених зниженнях у північній частині області, де проходить південна межа їхнього поширення. В ялиннику трапляються рідкісні види рослин: плаун колючий *Lycopodium annotinum*, лілія лісова *Lilium martagon*, вовчі ягоди пахучі *Daphne sneorum*, занесені в ЧКУ.

«Задібський» – ботанічний заказник у Ковельському р-ні площею 309,0 га, що лежить у межах землекористування ДП «Ковельське ЛГ», Зеленівського л-ва, кв. 22, 24, 30, утворений за рішенням облвиконкому від 31.10.1991 р., № 226. Оберігаються високобонітетні насадження із сосни звичайної *Pinus sylvestris* з домішкою берези повислої *Betula pendula* віком близько 100 років, із повнотою 0,7. Підлісок формують крушина ламка *Frangula alnus*, горобина звичайна *Sorbus aucuparia*. У трав'яному покриві широким ареалом росте конвалія травнева *Convallaria majalis*, чимало інших лікарських рослин, зокрема валеріана дводомна *Valeriana officinalis*, звіробій звичайний *Hypericum perforatum*, медунок лікарська *Pulmonaria officinalis*, плаун булавоподібний *Lycopodium clavatum* та ін. Трапляються рідкісні види, занесені в ЧКУ: лілія лісова *Lilium martagon*, зозуліні черевички справжні *Cypripedium calceolus*.

«Дубовий завіт» – ботанічний заказник у Луцькому (кол. Рожищенському) р-ні площею 25,9 га лежить у межах землекористування ДП СЛАП «Рожищеагроліс», Стохідського л-ва, кв. 61, вид. 22 (9,0 га) та Рожищенської міської ТГ (кол. Сокільської с/р) (16,9 га), створений за рішенням облвиконкому від 31.10.1991 р., № 226. Оберігаються високобонітетні дубово-липові насадження віком до 80 років площею 9,0 га та лучно-чагарникові угіддя площею 16,9 га. У чагарникових заростях домінують верба козяча *Salix caprea* і верболіз *Salix alba*, у трав'яному ярусі ростуть лікарські рослини: конвалія травнева *Convallaria majalis*, звіробій звичайний *Hypericum perforatum*, трапляється рідкісний вид із ЧКУ – сон розкритий *Pulsatilla patens*. У межах заказника мешкають єнотоподібна собака *Nyctereutes procyonoides*, лисиця руда *Vulpes vulpes*, заєць сірий *Lepus europaeus* та інші види тварин.

«Музівська дача» – ботанічний заказник у Ковельському (кол. Старовижівському) р-ні площею 14,0 га, що лежить у межах землекористування ДП «Старовижівське ЛГ», Старовижівського л-ва, кв. 46, вид. 2, 9, 10, 27, утворений за рішенням виконкому Волинської обласної ради від 31.10.1991 р., № 226. Охороняється ділянка дубово-соснових насаджень 1-го бонітету віком до 70 років, де в різноманітному трав'яному покриві серед череди трироздільної *Bidens tripartita*, чистотілу звичайного *Chelidonium majus*, грициків звичайних *Capsella bursa-pastoris*, чорниці звичайної *Vaccinium myrtillus* росте велика популяція конвалії травневої *Convallaria majalis*, яку по-народному називають лісовим дзвіночком, травневою лілією, гладишем, заячими вушками, – лікарської рослини, що застосовується для лікування серцевих захворювань та як жовчогінний засіб.

«Лісова алея» – ботанічний заказник у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 110,4 га належить до ДП «Цуманське ЛГ», Мощаницького л-ва, кв. 46, вид. 10, 11, 14–19; кв. 50, вид. 2, 4–16, 20, 20.1–26, 28, 32, 33, 35, 37–41; кв. 51, вид. 1, 3, 5, 6, 8, 9, 17–23, утворений за розпорядженням Волинської обласної ради від 03.03.1993 р., № 18-р. Охороняються високобонітетні пришляхові (вздовж траси Луцьк–Рівне) дубово-соснові насадження віком близько 100 років, у складі яких переважають стиглі та пристигаючі насадження дуба черешатого *Quercus robur* і сосни звичайної

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Pinus sylvestris із густим підліском із ліщини звичайної *Corylus avellana*, крушини ламкої *Frangula alnus*, бузини чорної *Sambucus nigra*, заростей робінії звичайної *Robinia pseudoacacia*, з різноманітними видами квіткових рослин, зокрема конвалії травневої *Convallaria majalis*, фіалки триколірної *Viola tricolor* та ін., а також трапляються вовчі ягоди пахучі *Daphne sneorum*, хвощ великий *Equisetum telmateia*, горлиця весняний *Adonis vernalis*, цибуля ведмежа *Allium ursinum* (ЧКУ).

«Лісова дача» – ботанічний заказник у Ковельському р-ні площею 21,2 га, що лежить у межах ДП «Ковельське ЛГ», Білинського л-ва, кв. 65, вид. 52–55, утворений згідно з розпорядженням Волинської обласної ради від 03.03.1993 р., № 18-р. Охороняються високобонітетні сосново-дубові насадження віком близько 100 років, у трав'яному покриві яких багато ягідників, лікарських рослин: конвалії травневої *Convallaria majalis*, алтеї лікарської *Althaea officinalis*, звіробою звичайного *Hypericum perforatum*. Трапляються рідкісні види рослин, занесені в ЧКУ: баранець звичайний *Hypersia selago*, молочай волинський *Euphorbia volhynica*, сон чорніючий *Pulsatilla pratensis*.

«Поступельський журавлиник» – ботанічний заказник у Камінь-Каширському р-ні площею 8,6 га у межах ДП «Камінь-Каширське ЛГ», Добренського л-ва, кв. 43, вид. 46; кв. 48, вид. 1, утворений за рішенням обласної ради від 17.03.1994 р., № 17/19. Оберігаються високобонітетні різновікові сосново-березові насадження. Серед ягідників і трав'яної рослинності росте рідкісний вид – журавлина дрібнопліда *Oxycoccus microcarpus*, занесена в ЧКУ.

«Любче» – ботанічний заказник у Ковельському р-ні площею 43,7 га у с. Любче Ковельської міської (кол. Тойкутської сільської) ради, утворений згідно з рішенням Волинської обласної ради від 30.05.2000 р., № 12/3. Охороняються озера карстового походження Любче (Охотин) і Комарівське з прилеглими до них болотними, лучними й лісовими угіддями в басейні р. Турії. Озерна акваторія поступово зменшується за рахунок утворення сплавини – наростання шару торф'яного моху – сфагну гладкого *Sphagnum teres* і відтиснення смуг водної й повітряно-водної рослинності в напрямку до центра озера. У вузькій (до 4–6 м завширшки) периферійній північній смузі озер розріджені зарості формуються рогозами широколистим *Typha latifolia* і вузьколистим *T. angustifolia*, очеретом звичайним *Phragmites australis*, теліптерисом болотяним *Thelypteris palustris*, хвощем болотяним *Equisetum palustre*, образками болотяними *Calla palustris*, на східному та південному узбережжі поширені осокові угруповання з осоками гострою *Carex acuta*, гостроподібною *C. acutiformis*, побережною *C. riparia*, чистецем болотяним *Stachys palustris*, очеретом звичайним *Phragmites australis*. Близьче до північного корінного берега озер сформувалися розріджені зарості беріз повислої *Betula pendula* і пухнастої *B. pubescens*, крушини ламкої *Frangula alnus*, вільхи клейкої *Alnus glutinosa*, серед яких іноді трапляється сосна звичайна *Pinus sylvestris*. На східному й південному узбережжі озер за смугою заболочених луків ростуть вільхові ліси заввишки 15–20 м, повнота деревостану 0,8–0,9. У водоймах і прилеглих лучно-болотних угіддях трапляються рідкісні види, занесені в ЧКУ: альдрованда пухирчаста *Aldrovanda vesiculosa*, береза низька *Betula humilis*, молодильник озерний *Isoetes lacustris*, пальчатокорінник м'ясо-червоний *Dactylorhiza incarnata*, росичка англійська *Drosera anglica*, коручка болотяна *Epipactis palustris*, ситник бульбистий *Juncus bulbosus*, товстянка звичайна *Pinguicula vulgaris*, шейхцерія болотяна *Scheuchzeria palustris*. Найрідкіснішим є молодильник озерний *Isoetes lacustris* – єдиний представник родини молодильникових *Isoetaceae* у флорі України, що росте на крейдяному дні завглибшки 70–150 м у північно-західній частині оз. Любче. Дно озера Любче заросле водоростями хари витонченої *Chara delicatica*, що теж належить до переліку червонокнижних рослин. Три синтаксони водної рослинності – формації альдрованди пухирчастої *Aldrovanda vesiculosa*, латаття сніжно-білого *Nymphaea candida*, глечиків жовтих *Nuphar lutea* – занесені в Зелену книгу України.

«Грузьке болото» – ботанічний заказник у Камінь-Каширському р-ні площею 195,1 га, що належить до ДП «Волинський військовий лісгосп», Бахівського л-ва, кв. 3, вид. 3, 20–47; кв. 4, вид. 49–60; кв. 17, вид. 1–9, 39, 47; кв. 18, вид. 1–11, утворений за рішенням обласної ради від 03.12.2002 р., № 4/5. Зберігається цінне евтрофне болото, вкрите журавлиною болотною *Oxycoccus palustris*, та прилеглі насадження сосни звичайної *Pinus sylvestris*, де мешкає лелека чорний *Ciconia nigra* та журавель сирій *Grus grus* (занесені в ЧКУ, додатки Вашингтонської, Боннської, Бернської конвенцій).

«Озерище» – ботанічний заказник у Ковельському (кол. Старовижівському) р-ні площею 21,7 га на території Сереховичівської с/р, утворений за рішенням обласної ради від 25.07.2003 р., № 6/33. Охороняється оліготрофне чагарниково-сфагнове болото, потужність шару торфу становить 5,0–10,0 м. Тут домінують вербово-сфагнові та березово-сфагнові асоціації. Чагарниковий ярус утворюють береза пухнаста *Betula pubescens*, верби вужката *Salix aurita*, попеляста *S. cinerea* і розмаринолиста *S. elaeagnos*. У трав'яному покриві домінують молінія блакитна *Molinia caerulea*, осоки гостроподібна *Carex acutiformis* та жовта *C. flava*, півники болотяні *Iris pseudacorus*, хвощ зимовий *Equisetum hyemale*, перстач прямостоячий *Potentilla erecta*, андромеда багатоліста *Andromeda polifolia*, росичка круглолиста *Drosera rotundifolia*, товстянка двоколірна *Pinguicula bicolor*. Ростуть також рідкісні види рослин, занесені до ЧКУ: береза низька *Betula humilis*, верби чорнична *Salix myrtilloides* і лапландська *S. lapponum*, жировик Льозеля *Liparis loeselii*, журавлина дрібнопліда *Oxycoccus microcarpus*, осока Девелла *Carex davalliana*. Болота, на яких зростають угруповання з участю берези низької *Betula humilis*, занесені до Зеленої книги України.

«Генетичний резерват сосни» – ботанічний заказник у Ковельському (кол. Любомльському) р-ні площею 3,8 га, що лежить у межах землекористування ДП «Любомльське ЛГ», Замлинського л-ва, кв. 50, вид. 28, 29, утворений за рішенням Волинської обласної ради від 31.07.2014 р., № 27/64. Охороняються насадження з переважанням сосни звичайної *Pinus sylvestris*, що використовуються як лісонасінневі. Трапляються рідкісні види рослин, занесені в ЧКУ – вовчі ягоди пахучі *Daphne sneorum*, плодоріжка блощична *Anacamptis coriophora*.

«Фітеума» – ботанічний заказник у Володимир-Волинському (кол. Іваничівському) р-ні площею 5,0 га на території Павлівської сільської ОТГ біля с. Трубки поруч із автодорогою сполученням Горохів–Павлівка, утворений за рішенням Волинської обласної ради від 12.03.2020 р., № 29/22. Охороняється ділянка лучно-болотної рослинності на непридатних для сільськогосподарського використання перезволожених землях поблизу меліоративного каналу, де росте рідкісний на рівнинній території карпатський вид фітеума куляста *Phyteuma orbiculare*. Цей західноєвропейсько-середземноморський неморально-монтанний багаторічник знаходиться в Україні на східній межі ареалу поширення. На території Волинської області вид зареєстрований вдруге. Вперше був досліджений у минулому столітті польським ботаніком С. Мацко (який разом з Й. Панеком вивчав особливості поліської флори на Волині у 30-х рр. ХХ ст.) в околицях с. Жабка Луцького (кол. Ківерцівського) району. Гербарний аркуш *Phyteuma orbiculare* зберігається у фондах Волинського краєзнавчого музею. Серед гідрофітів трав'яного ярусу території заказника: осоту прибережного *Cirsium rivulare*, гравілату річкового *Geum rivale*, коронарії зозулячої *Lychnis flos-cuculi*, лікарських перстачів гусячого *Argentina anserina* і прямостоячого *Potentilla erecta* та інших видів поодинокі трапляються: осока Девелла *Carex davalliana*, включена в Червону книгу України, пальчатокорінники м'ясочервоний *Dactylorhiza incarnata* і травневий *D. majalis* (ЧКУ, додатки CITES).

Загальнозоологічні заказники

«Дубечнівський» – загальнозоологічний заказник у Ковельському (кол. Старовижівському) р-ні площею 1792,0 га лежить у межах землекористування ДП «Старовижівське ЛГ», Дубечнівського л-ва, кв. 4–9, 16, 17, 19–24; кв. 47, вид. 1–24; кв. 48, вид. 1–5, 7–25, 27–29, 31–43; кв. 49, вид. 1–7, 9–11, 15–18, 24–35; кв. 50, вид. 2, 4–8, 10, 12–15, 20, 22–29, 31, 32, 34–39, 41–45; кв. 51, вид. 4, 6, 8, 14–16, 20–24, 27, 31–40, 42, 47–52, утворений за рішенням виконкому Волинської обласної ради від 04.09.1985 р., № 301. Охороняються соснові й мішані хвойно-широколистяні ліси з підліском із крушини ламкої *Frangula alnus*, ліщини європейської *Corylus avellana*, ожини звичайної *Rubus caesius* та трав'яним покривом із орляка звичайного *Pteridium aquilinum*, підмаренника запашного *Galium odoratum*, печіночниці звичайної *Hepatica nobilis*, копитняка європейського *Asarum europaeum*, рясту порожнистого *Corydalis cava*, конвалії травневої *Convallaria majalis*, мохів, різних видів грибів та ягідників: чорниці миртолистої *Vaccinium myrtillus*, брусниці звичайної *Vaccinium vitis-idaea*. Лісові масиви – місце мешкання та розмноження поліських видів тварин, у т. ч. лося *Alces alces* (ЧКУ), кабана дикого *Sus scrofa*, сарни європейської *Capreolus capreolus*, куниці лісової *Martes martes*, вивірки звичайної *Sciurus vulgaris*, зайця сірого *Lepus europaeus*, місця гніздування різних видів соколоподібних *Falconiformes* та совоподібних *Strigiformes*, куроподібних *Galliformes*, дятлоподібних *Piciformes* і горобцеподібних *Passeriformes* птахів. Трапляються рідкісні представники орнітофауни: тетерук *Lyrurus tetrix*, орябок *Tetrastes bonasia*, глушець *Tetrao urogallus* та лелека чорний *Ciconia nigra*, що охороняються ЧКУ, міжнародними природоохоронними переліками.

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

«Старовижівський» – загальнозоологічний заказник у Ковельському (кол. Старовижівському) р-ні площею 1525,0 га лежить у межах землекористування ДП «Старовижівське ЛГ», Старовижівського л-ва, кв. 2–5; кв. 6, вид. 1–42, 49, 50; кв. 9, вид. 9–62; кв. 11, 13, 63, 64, 66; Дубечнівського л-ва, кв. 52, утворений за рішенням облвиконкому від 04.09.1985 р., № 301 (реорганізований згідно з рішенням обласної ради від 18.08.2000 р., № 13/6. Охороняються соснові й мішані хвойно-широколистяні ліси з підліском із крушини ламкої *Frangula alnus*, ліщини європейської *Corylus avellana*, ожини звичайної *Rubus caesius* та трав'яним покривом, у якому найчастіше трапляються проліска дволиста *Scilla bifolia*, ряс порожнистий *Corydalis cava*, анемона лісова *Anemone sylvestris*, конвалія травнева *Convallaria majalis*, купина багатоквіткова *Polygonatum multiflorum*, копитняк європейський *Asarum europaeum*, мохи та папороті, гриби. У заказнику мешкають і розмножуються лось *Alces alces* (ЧКУ), дикий кабан *Sus scrofa*, сарна європейська *Capreolus capreolus*, лисиця звичайна *Vulpes vulpes*, заєць-русак *Lepus europeus*, їжак білочеревий *Erinaceus roumanicus* та інші види тварин. Трапляються рідкісні види птахів: тетерук *Lyrurus tetrix*, орябок *Tetrastes bonasia*, глушець *Tetrao urogallus*, що охороняються ЧКУ, Бернською конвенцією.

«Берестянський» – загальнозоологічний заказник у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 35,6 га лежить у межах землекористування ДП «Цуманське ЛГ», Берестянського л-ва, кв. 62, вид. 1–8, утворений за рішенням виконкому Волинської обласної ради від 31.10.1991 р., № 226 для збереження заболоченого чорновільхового масиву, що є місцем розмноження бобрів річкових *Castor fiber*, борової дичини, серед якої трапляються види ЧКУ, ЄЧС, ЧС МСОП: видра річкова *Lutra lutra*, скопа *Pandion haliaetus*.

«Бужанівська дача» – загальнозоологічний заказник у Луцькому (кол. Горохівському) р-ні площею 1512,0 га, що лежить у межах землекористування ДП «Горохівське ЛМГ», Ново-Зборишівського л-ва, кв. 131–141, кв. 146–153, створений рішенням облвиконкому від 31.10.1991 р., № 226. Під охороною держави перебувають лісові насадження віком близько 70 років 1–2 бонітету, повноти 0,8–0,9 із переважанням дуба черешчатого *Quercus robur*, дуба червоного *Quercus rubra*, сосни звичайної *Pinus sylvestris*, граба звичайного *Carpinus betulus*, модрина європейської *Larix decidua*, осики *Populus tremula*, берези повислої *Betula pendula*. Підлісок формують ліщина європейська *Corylus avellana*, бузина чорна *Sambucus nigra*, трав'яний покрив – суниця лісова *Fragaria vesca*, конвалія травнева *Convallaria majalis*, звіробій звичайний *Hypericum perforatum*. Трапляються сон широколистий *Pulsatilla patens*, підсніжник білосніжний *Galanthus nivalis*, занесені до ЧКУ. В лісах мешкають кабан дикий *Sus scrofa*, сарна європейська *Capreolus capreolus*, заєць-русак *Lepus europeus*, куниця лісова *Martes martes*, лисиця руда *Vulpes vulpes*, борсук *Meles meles*, фазан звичайний *Phasianus colchicus*, куріпка сіра *Perdix perdix*, численні співочі птахи.

«Городоцький» – загальнозоологічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 225,5 га лежить у межах землекористування ДП «Городоцьке ЛГ», Городоцького л-ва, кв. 8, вид. 10–29; кв. 9, вид. 18, 19, 21, 31; кв. 11, вид. 1–9; кв. 12, вид. 6–12; кв. 13, вид. 20–26, утворений за рішенням облвиконкому від 31.10.1991 р., № 226. Охороняються різновікові сосново-березові, вільхові насадження з домішкою осики звичайної *Populus tremula* загалом 1-го бонітету з підліском із крушини ламкої *Frangula alnus*, бузини чорної *Sambucus nigra*, бруслини бородавчастої *Euonymus verrucosus*, горобини звичайної *Sorbus aucuparia*. У трав'яному покриві ростуть лікарські рослини: кропива дводомна *Urtica dioica*, багно болотяне *Ledum palustre*, ситник розлогий *Juncus effusus*, багато ягідників: журавлини болотяної *Vaccinium oxycoccos*, чорниці миртолистої *Vaccinium myrtillus*, буяхів звичайних *Vaccinium uliginosum*. Лісові масиви – місце мешкання й розмноження дикого кабана *Sus scrofa*, сарни європейської *Capreolus capreolus*, куниці лісової *Martes martes*, лисиці рудої *Vulpes vulpes*, зайця сірого *Lepus europeus*, борсука лісового *Meles meles*, вивірки звичайної *Sciurus vulgaris*, їжака білочеревого *Erinaceus roumanicus*, інших ссавців, різних видів птахів, плазунів; тут багато мурашників рудих лісових мурах *Formica rufa*. Трапляються рідкісні види, що охороняються ЧКУ й міжнародними природоохоронними переліками: тетерук *Lyrurus tetrix*, орябок *Tetrastes bonasia*, журавель сірий *Grus grus*, видра річкова *Lutra lutra*, лось *Alces alces*.

«Маневицький» – загальнозоологічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 138,0 га лежить у межах землекористування ДП «Маневицьке ЛГ», Маневицького л-ва, кв. 2, утворений за рішенням облвиконкому від 31.10.1991 р., № 226. Охороняються різновікові перезволожені низькобонітетні сосново-березові насадження повнотою від 0,6 до 0,9, із висотою стовбурів дерев сосни звичайної *Pinus sylvestris* – 22,0 м, у трав'яному ярусі яких домінує орляк звичайний *Pteridium aquilinum*. Територія заказника – місце мешкання й відтворення лося *Alces alces* (ЧКУ), кабана дикого *Sus scrofa*, сарни європейської *Capreolus capreolus*, зайця-русака *Lepus europaeus*, борсука лісового *Meles meles* та інших видів тварин. Серед лісового кварталу гніздиться лелека чорний *Ciconia nigra* – рідкісний вид, занесений до ЧКУ, додатків 2 СІТЕС, Бернської, Боннської конвенцій, охороняється Угодою АЕВА.

«Озерянський» – загальнозоологічний заказник у Ковельському (кол. Турійському) р-ні площею 2736,0 га лежить у межах Турійської ТГ (кол. Озерянської с/р), ДП «Турійське ЛГ», Радовичівського л-ва, кв. 16, вид. 2–5, 7–39; кв. 17, вид. 1–6, 8–47, 49, 50; кв. 18, вид. 1–5, 11–14, 16–25, 27–34, 37–48; кв. 19, вид. 1, 3–32, 34, 36–40, 43–59, 61, 62; кв. 20, вид. 1–8, 10–27; кв. 21, вид. 1–12, 15–51; кв. 22, вид. 1–6, 8–29, 31–47; кв. 23; кв. 24; кв. 25, вид. 1–4, 7–38, 41–50, 54, 56, 57; кв. 26, вид. 6, 7, 11, 12, 14, 15, 17, 19–21, 24, 26–32, 35, утворений за рішенням облвиконкому від 31.10.1991 р., № 226. Охороняються сосново-дубові, березово-осикові ліси віком до 85 років (1361,0 га); 12 озер карстового походження (67,0 га): Пересіка, Гняльбище, Панське, Погоріле, Бережисте, Болотне, Озерянське, Пісочне, Змієнець та ін.; болота (44,0 га); чагарникові зарості (26,0 га); лучні угіддя, пасовища (830,0 га) та інші землі, на яких мешкають та розмножуються різні представники фауни, зокрема сарна європейська *Capreolus capreolus*, кабан дикий *Sus scrofa*, куниця лісова *Martes martes*, вивірка звичайна *Sciurus vulgaris*, заєць-русак *Lepus europaeus*, лисиця руда *Vulpes vulpes*, борсук лісовий *Meles meles*, їжак білочеревий *Erinaceus roumanicus* та ін. Трапляються рідкісні види ЧКУ – журавель сірий *Grus grus* (на прольотах), що охороняється СІТЕС, Бернською, Боннською конвенціями, Угодою АЕВА, видра річкова *Lutra lutra*, внесена як вразливий вид у Європейській Червоний список, лось *Alces alces* – ЧКУ.

«Смолярівський» – загальнозоологічний заказник у Ковельському (кол. Старовижівському) р-ні площею 1422,0 га лежить у межах землекористування ДП «Старовижівське ЛГ», Дубечнівського л-ва, кв. 66–69; кв. 70, вид. 1–37; кв. 71–78; кв. 79, вид. 1, 2, 4–17; кв. 80; кв. 81, вид. 15–22; кв. 82, утворений за рішенням облвиконкому від 31.10.1991 р., № 226. Охороняються сосново-дубові насадження з дуба черешчатого *Quercus robur* і сосни звичайної *Pinus sylvestris* віком 65–85 років, із підростом із граба звичайного *Carpinus betulus*, берези бородавчастої *Betula pendula* та підліском із ліщини європейської *Corylus avellana*, крушини ламкої *Frangula alnus*, горобини звичайної *Sorbus aucuparia*, ягідниками чорниці миртолистої *Vaccinium myrtillus*, брусниці звичайної *Vaccinium vitis-idaea* у трав'яному покриві. Тут сформувалися сприятливі умови для мешкання й розмноження кабана дикого *Sus scrofa*, сарни європейської *Capreolus capreolus*, лисиці рудої *Vulpes vulpes*, куниці лісової *Martes martes*, вивірки звичайної *Sciurus vulgaris*, зайця сірого *Lepus europaeus*, борсука лісового *Meles meles*, низки видів птахів: горобцеподібних – щеврика лісового *Anthus trivialis*, вівсянки звичайної *Emberiza citrinella*, зеленяка *Carduelis chloris*, синиць великої *Parus major* і блакитної *P. caeruleus*; дятлоподібних: дятлів малого *Picoides minor* і звичайного *Dendrocopos major* та ін. Трапляються рідкісні види: лось *Alces alces* (ЧКУ), тетерук *Lyrurus tetrrix*, орябок *Tetrastes bonasia*, що охороняються ЧКУ, Бернською конвенцією.

«Тоболівський» – загальнозоологічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Любешівському) р-ні площею 108,0 га, що належить до ДП СЛАП «Камінь-Каширськаагроліс», Тоболівського л-ва, кв. 23, утворений за рішенням облвиконкому від 31.10.1991 р., № 226. Охороняються різнобонітетні лісові насадження віком близько 100 років із сосни звичайної *Pinus sylvestris* і берези бородавчастої *Betula pendula* з домішкою вільхи чорної *Alnus glutinosa*, у нижньому ярусі яких домінують журавлина болотяна *Vaccinium oxycoccos*, чорниця миртолиста *Vaccinium myrtillus*, буяхи звичайні *Vaccinium uliginosum*, багно болотяне *Ledum palustre*, різні види осок *Carex*. Насадження оточують з усіх боків водяне плесо з чистою й прозорою водою – озеро Червищанське (Шині), у якому мешкають: короп звичайний *Cyprinus carpio*, карась сріблястий *Carassius gibelio*, щука звичайна *Esox lucius*, окунь звичайний *Perca fluviatilis*, лин *Tinca tinca*. Сосново-березові ліси – природне середовище для мешкання й розмноження сарни європейської *Capreolus capreolus*, зайця-русака *Lepus europaeus*, вивірки звичайної *Sciurus vulgaris*, лисиці рудої *Vulpes vulpes* та інших видів поліської

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

фауни. У цих лісах трапляються рідкісні види, які охороняються багатьма природоохоронними переліками: лелека чорний *Ciconia nigra* (ЧКУ, статус – рідкісний; конвенціями СІТЕS, Бернською, Боннською, Угодою АЕWA), пугач *Bubo bubo* (ЧКУ, статус – рідкісний; додатками 2 СІТЕS, Бернською конвенцією), тетерук *Lyrurus tetrix* (ЧКУ, статус – зникаючий; додатком 3 Бернської конвенції), орябок *Tetrastes bonasia* (ЧКУ, статус – вразливий; додатком 3 Бернської конвенції). Ці види різко зменшують свою чисельність через антропогенні зміни середовищ існування, лісогосподарську діяльність, полювання, браконьєрство, чинник неспокою, інфекційні хвороби.

«Чорторійський» – загальнозоологічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 188,0 га лежить у межах землекористування ДП «Поліське ЛГ», Чорторійського л-ва, кв. 29, вид. 1–38; кв. 40, вид. 1–31, утворений за рішення облвиконкому від 31.10.1991 р., № 226. Охороняються сосново-дубові різновікові насадження 1-го бонітету, повноти 0,6–0,7 із підліском із ліщини звичайної *Corylus avellana*, крушини ламкої *Frangula alnus*, горобини звичайної *Sorbus aucuparia*, у трав'яному покриві яких домінують папороті: орляк звичайний *Pteridium aquilinum*, безщитник жіночий *Athyrium filix-femina*, щитник чоловічий *Dryopteris filix-mas*, ягідники: ожина звичайна *Rubus caesius*, журавлина болотяна *Vaccinium oxycoccos*, брусниця звичайна *Vaccinium vitis-idaea*, лохина *Vaccinium uliginosum*, суниця лісова *Fragaria vesca*, лікарські рослини: конвалія травнева *Convallaria majalis*, багно болотяне *Ledum palustre*. Трапляється рідкісний вид ЧКУ – сон розкритий *Pulsatilla patens*. Мешкає багато видів фауни: лось *Alces alces* (ЧКУ), кабан дикий *Sus scrofa*, олень благородний *Cervus elaphus*, сарна європейська *Capreolus capreolus*, борсук лісовий *Meles meles*, лисиця звичайна *Vulpes vulpes*, заєць сірий *Lepus europaeus*, куниця лісова *Martes martes*, багато співочих птахів.

«Ішівський» – загальнозоологічний заказник у Володимир-Волинському р-ні площею 152,0 га, що входить до складу ДП «Володимир-Волинське ЛМГ», Ішівського л-ва, кв. 39, вид. 8–34; кв. 40, вид. 1, 2, 4–22, утворений відповідно до розпорядження представника Президента України у Волинській області від 26.05.1992 р., № 132. Обереігаються водоохоронні високобонітетні лісові насадження віком понад 70 років, повнотою 0,7–0,8 сосни звичайної *Pinus sylvestris* з домішкою дуба літнього *Quercus robur*, берези повислої *Betula pendula*, вільхи чорної *Alnus glutinosa*, що ростуть на перезволожених берегах р. Західний Буг. У нижньому ярусі переважають калина звичайна *Viburnum opulus*, бузина чорна *Sambucus nigra*, різна болотна трав'яна рослинність, зокрема багно звичайне *Ledum palustre*, тонконіг дібровний *Poa nemoralis*, осокові угруповання. Все це створює сприятливі умови для мешкання й розмноження численних видів тварин: оленя благородного *Cervus elaphus*, сарни європейської *Capreolus capreolus*, кабана дикого *Sus scrofa*, лисиці рудої *Vulpes vulpes*, зайця-русака *Lepus europaeus*, куниці лісової *Martes martes*, вивірки звичайної *Sciurus vulgaris*, собаки єнотоподібного *Nyctereutes procyonoides*, борсука європейського *Meles meles*. Лісові масиви багаті на різноманітні види горобцеподібних *Passeriformes*, дятлоподібних *Piciformes*, куроподібних *Galliformes*, соколоподібних *Falconiformes*, совоподібних *Strigiformes* птахів. Це місце мешкання рідкісного, занесеного у ЧКУ, додаток 2 Бернської конвенції, виду – сорокопуда сірого *Lanius excubitor*, найоптимальнішими умовами для гніздування якого є болота, луки, лісові галявини або узлісся.

«Литине» – загальнозоологічний заказник у Ковельському (кол. Ратнівському) р-ні площею 3294,0 га лежить у межах землекористування ДП «Ратнівське ЛМГ», Заболоттівського л-ва, кв. 1–20; кв. 21, вид. 1–16; кв. 22–26; кв. 27, вид. 1–14, 17; кв. 28–42, утворений за розпорядженням представника Президента України у Волинській області від 26.05.1992 р., № 132 (реорганізований 30.05.2000 р., № 12/3). Охороняються хвойні насадження 2-го бонітету віком понад 60 років із домішкою дуба звичайного *Quercus robur*, берези повислої *Betula pendula*, осики звичайної *Populus tremula*, вільхи чорної *Alnus glutinosa* з різними типами лісорослинних умов – від напівсухих до надмірно зволжених, сприятливих для мешкання й розмноження поліських видів безхребетних, земноводних, плазунів, птахів, ссавців, у т. ч. оленя благородного *Cervus elaphus*, кабана дикого *Sus scrofa*, куниці лісової *Martes martes*, вивірки звичайної *Sciurus vulgaris*, зайця сірого *Lepus europaeus*, низки видів птахів: горобцеподібних *Passeriformes* – шеврика лісового *Anthus trivialis*, вівсянки звичайної *Emberiza citrinella*, зеленька *Carduelis chloris*, синиць великої *Parus major* і блакитної *P. caeruleus*; дятлоподібних *Piciformes*: дятлів звичайного *Dendrocopos major* і малого *Picoides minor*. Трапляються занесений у ЧКУ лось *Alces alces* та рідкісні види птахів: тетерук *Lyrurus tetrix*, орябок *Tetrastes bonasia*, глушець *Tetrao urogallus*, що охороняються ЧКУ та Бернською конвенцією.

«Осівський» – загальнозоологічний заказник у Ковельському (кол. Турійському) р-ні площею 5137,0 га лежить у межах землекористування ДП «Турійське ЛГ», Вербичанського л-ва, кв. 7–9, 11–16, 18–20; кв. 21, вид. 1–38, 40, 41; кв. 22–23; кв. 24, вид. 1–26, 32, 33; кв. 25–27, 29–33; Осівського л-ва, кв. 14–15, 17, 19, 21, 22, 24–37; кв. 38, вид. 1–11, 14, 15, утворений за розпорядженням представника Президента України у Волинській області від 26.05.1992 р., № 132. Охороняються високобонітетні різновікові сосново-дубові та березово-вільхові насадження з домішкою ясена звичайного *Fraxinus excelsior* із густим підліском із крушини ламкої *Frangula alnus*, ліщини європейської *Corylus avellana*, калини червоної *Viburnum opulus*, у трав'яному ярусі яких ростуть хвощ великий *Equisetum telmateia*, плаун булавоподібний *Lycopodium clavatum*, конвалія травнева *Convallaria majalis*, ягідники й трапляються рідкісні види рослин із ЧКУ: плаун гострий *Lycopodium annotinum*, лілія лісова *Lilium martagon*. Ці умови сприятливі для мешкання й розмноження різних видів тварин, зокрема оленя благородного *Cervus elaphus*, кабана дикого *Sus scrofa*, сарни європейської *Capreolus capreolus*, борсука лісового *Meles meles*, низки видів лісової орнітофауни. Трапляються рідкісні види, що охороняються ЧКУ, міжнародними природоохоронними конвенціями й угодами: лось *Alces alces*, лелека чорний *Ciconia nigra*, журавель сірий *Grus grus* та видра річкова *Lutra lutra*, що включена як вразливий вид до ЄЧС.

«Павлівський» – загальнозоологічний заказник у Володимир-Волинському (кол. Іваничівському) р-ні площею 1528,0 га, що лежить у межах землекористування ДП «Володимир-Волинське ЛМГ», Павлівського л-ва, кв. 11 вид. 1–13; кв. 12, вид. 1–20; кв. 13, вид. 1–19; кв. 14, вид. 1–22; кв. 15, вид. 1–24; кв. 16, вид. 1–22; кв. 17, вид. 1–4, 6–8, 65–67; кв. 18, вид. 1–39; кв. 19, вид. 14–29, 32–35, 38–43, 45, 49–53, 58–60; кв. 20, вид. 1–30; кв. 21, вид. 4–6, 9, 16, 17, 19–26, 29–32; кв. 22, вид. 1–33; кв. 23, вид. 1–32; кв. 24, вид. 1–30, створений відповідно до розпорядження представника Президента України у Волинській області від 26.05.1992 р., № 132. Охороняються лісові насадження 1–2 бонітету, повноти 0,8 дуба черешчатого *Quercus robur* віком близько 75 років із домішкою сосни звичайної *Pinus sylvestris*, ялини європейської *Picea abies*, модрина європейської *Larix decidua*, підлісок яких формують ліщина європейська *Corylus avellana*, бузина чорна *Sambucus nigra*, трав'яний покрив – медунка лікарська *Pulmonaria officinalis*, герань лісова *Geranium sylvaticum*, барвінок трав'янистий *Vinca herbacea*, копитняк європейський *Asarum europaeum*, конвалія травнева *Convallaria majalis* в урочищах «Павлівське» та «Ляхів». У лісах мешкають сарна європейська *Capreolus capreolus*, кабан дикий *Sus scrofa*, куниця лісова *Martes martes*, вивірка звичайна *Sciurus vulgaris*, тхір лісовий *Mustela putorius*, куріпка сіра *Perdix perdix*, різні види співочих птахів. На ставках, що входять до складу заказника, гніздяться лебідь-шипун *Cygnus olor*, кулики, качки. Трапляються види рослин і тварин, занесені в ЧКУ: підсніжник білосніжний *Galanthus nivalis*, лелека чорний *Ciconia nigra*, підорлик малий *Aquila pomarina*.

«Соловичівський» – загальнозоологічний заказник у Ковельському (кол. Турійському) р-ні площею 1326,0 га лежить у межах землекористування ДП «Турійське ЛГ», Турійського л-ва, кв. 10–13, 15, 16; кв. 14, вид. 1–19, 21–23, 26–29, 33–44, 48–56, 58, 59; кв. 17, вид. 1–11, 19, 20; кв. 18–19; Радовичівського л-ва, кв. 12, вид. 1–8, 11–16, 18–20, 22–26, 30–33, 37–38, утворений за розпорядженням представника Президента України у Волинській області від 26.05.1992 р., № 132. Охороняються насадження, переважно сосново-березові, а також із дуба черешчатого *Quercus robur*, вільхи чорної *Alnus glutinosa*, осики звичайної *Populus tremula*, ялини європейської *Picea abies*, граба звичайного *Carpinus betulus*: молодняки й середньовікові, з підліском із ліщини європейської *Corylus avellana*, крушини ламкої *Frangula alnus*, калини червоної *Viburnum opulus*, акації білої *Robinia pseudoacacia*, у т. ч. заболочені, сім лісових озер загальною площею 52,0 га. Озерно-болотні й лісові угіддя – місце мешкання й розмноження типових видів поліських зооценозів. Тут мешкає близько 20 видів ссавців: вивірка звичайна *Sciurus vulgaris*, заєць-русак *Lepus europaeus*, кабан дикий *Sus scrofa*, куниця лісова *Martes martes*, сарна європейська *Capreolus capreolus* та ін. й 50 видів птахів: горобцеподібних *Passeriformes*, дятлоподібних *Piciformes*, куроподібних *Galliformes*, совоподібних *Strigiformes*, соколоподібних *Falconiformes*. Трапляються рідкісні види, що охороняються ЧКУ й міжнародними природоохоронними переліками: лось *Alces alces*, лелека чорний *Ciconia nigra*, журавель сірий *Grus grus* (на прольотах).

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

«*Туричанський*» – загальнозоологічний заказник у Ковельському (кол. Турійському) р-ні площею 660,0 га лежить у межах землекористування ДП «Турійське ЛГ», Турійського л-ва, кв. 25; кв. 26, вид. 1–65, 87–88; кв. 27; кв. 28, вид. 1–53, 63–66; кв. 29, вид. 1–16, 38–65; кв. 30, утворений за розпорядженням представника Президента України у Волинській області від 26.05.1992 р., № 132. Охороняються високобонітетні сосново-березові насадження з домішкою вільхи чорної *Alnus glutinosa*, осики звичайної *Populus tremula*, ялини європейської *Picea abies*, дуба черешчатого *Quercus robur*. У трав'яно-чагарничковому ярусі серед близько 400 видів рослин трапляються рідкісні види, занесені до ЧКУ: лілія лісова *Lilium martagon*, плаун колючий *Lycopodium annotinum*, зозулині черевички справжні *Cypripedium calceolus*. Тут сформувалися сприятливі умови для мешкання й розмноження кабана дикого *Sus scrofa*, сарни європейської *Capreolus capreolus*, лисиці рудої *Vulpes vulpes*, куниці лісової *Martes martes*, вивірки звичайної *Sciurus vulgaris*, зайця-русака *Lepus europaeus*, борсука лісового *Meles meles*, низки видів птахів: горобцеподібних *Passeriformes* – щеврика лісового *Anthus trivialis*, вівсянки звичайної *Emberiza citrinella*, зеленяка *Carduelis chloris*, синиць великої *Parus major* і блакитної *P. caeruleus*; дятлоподібних *Piciformes*: дятлів звичайного *Dendrocopos major* і малого *Picoides minor* та інших.

«*Устилузький*» – загальнозоологічний заказник у Володимир-Волинському р-ні площею 295,0 га, що входить до складу ДП «Володимир-Волинське ЛМГ», Устилузького л-ва, кв. 2, вид. 1–29; кв. 16, вид. 8–44; кв. 19, вид. 1–13, 16–24, 28–35, 37–39; кв. 20, вид. 11, 20, утворений відповідно до розпорядження представника Президента України у Волинській області від 26.05.1992 р., № 132. Охороняються водно-болотні, лісо-чагарникові, лучні угіддя водоохоронної зони р. Західний Буг. Високобонітетні дубово-соснові насадження віком близько 75 років з домішкою берези повислої *Betula pendula*, ялини європейської *Picea abies*, осики звичайної *Populus tremula* та підліском із бузини чорної *Sambucus nigra*, глоду колючого *Crataegus oxyacantha*, ліщини європейської *Corylus avellana*, калини звичайної *Viburnum opulus* – середовище мешкання багатьох парнокопитних та хутрових видів тварин: сарни європейської *Capreolus capreolus*, кабана дикого *Sus scrofa*, лисиці рудої *Vulpes vulpes*, зайця-русака *Lepus europaeus*, куниці лісової *Martes martes*, оленя європейського *Cervus elaphus*. У заказнику багата орнітофауна – соколоподібні види птахів: канюк звичайний *Buteo buteo*, яструби великий *Accipiter gentilis* і малий *A. nisus*; горобцеподібні: плиска біла *Motacilla alba*, щеврик лісовий *Anthus trivialis*, сорокопуд-жулан *Lanius collurio*, кропив'янка чорноголова *Sylvia atricapilla*, дрозди чорний *Turdus merula* і співочий *T. philomelos*, вільшанка *Erithacus rubecula*, мухоловка строката *Ficedula hypoleuca*, синиць велика *Parus major*, блакитна *P. caeruleus* і чубата *Lophophanes cristatus*, гаїчка болотяна *Poecile palustris*, сойка *Garrulus glandarius*, крук *Corvus corax*, підкоришник звичайний *Certhia familiaris*, повзик *Sitta europaea*, волове очко *Troglodytes troglodytes*, зяблик *Fringilla coelebs*, зеленяк *Carduelis chloris*, вівсянка звичайна *Emberiza citrinella* та інші; дятлоподібні: дятли чорний *Dryocopus martius*, великий строкатий *D. major* і малий *Picoides minor*; деякі види совоподібних та куроподібних.

«*Шепель*» – загальнозоологічний заказник у Луцькому р-ні площею 232,35 га, лежить між селами Шепель і Усичі, створений за розпорядженням представника Президента України у Волинській області від 26.05.1992 р., № 132. Охороняється частина заплави р. Серни: 15 природних джерел, стави, заболочені ділянки, чагарникові зарості. Це місце мешкання й розмноження риб, земноводних, багатьох водоплавних та навколводних птахів (тут пролягає їхній міграційний шлях), ссавців. Трапляються рідкісні види, занесені в ЧКУ, додатки Вашингтонської, Боннської, Бернської конвенцій: лунь польовий *Circus cyaneus*, горностаї *Mustela erminea*, видра річкова *Lutra lutra*, яка також включена до переліку ЄЧС.

«*Бобли*» – загальнозоологічний заказник у Ковельському (кол. Турійському) р-ні площею 432,0 га лежить у межах землекористування ДП «Турійське ЛГ», Турійського л-ва, кв. 20; кв. 21, вид. 1–50, 52–58; кв. 22, вид. 1–8, 24; кв. 23, вид. 1–11, 13–47; кв. 24, утворений за рішенням виконкому Волинської обласної ради від 03.03.1993 р., № 18-р. Охороняється вологий суббір – різновікові насадження 1–2 бонітету із сосни звичайної *Pinus sylvestris* із домішкою дуба черешчатого *Quercus robur*, берези бородавчатої *Betula pendula* та вільхи клейкої *Alnus glutinosa*. Серед насаджень є чимало боліт. Ці угіддя сприятливі для мешкання й розмноження типових видів поліських тварин, у т. ч. кабана дикого *Sus scrofa*, сарни європейської *Capreolus capreolus*, куниці лісової *Martes martes*, вивірки звичайної *Sciurus vulgaris*, зайця сірого *Lepus europaeus*, лисиці рудої *Vulpes vulpes*, борсука

лісового *Meles meles*, дятлоподібних *Piciformes*, горобцеподібних *Passeriformes*, совоподібних *Strigiformes*, соколоподібних *Falconiformes* птахів. Трапляються рідкісні види: лось *Alces alces* (ЧКУ), лелека чорний *Ciconia nigra*, журавель сірий *Grus grus* (на прольотах), що охороняються ЧКУ, СІТЕС, Бернською, Боннською конвенціями, Угодою АЕВА.

«Локоття» – загальнозоологічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 144,0 га лежить у межах землекористування ДП «Маневицьке ЛГ», Галузійського л-ва, кв. 56, вид. 1–23 та Прилісненської с/р, утворений за рішенням виконкому обласної ради від 03.03.1993 р., № 18-р. Охороняються ліси II групи – вільхові низькобонітетні з домішкою берези бородавчатої *Betula pendula* з густим підліском із крушини ламкої *Frangula alnus*, верби козячої *Salix caprea* та трав'яним покривом із осок *Carex*, калужниці болотяної *Caltha palustris*, журавлини звичайної *Vaccinium oxycoccos*, сфагнового моху, де трапляється регіонально рідкісний вид ринхоспора біла *Rhynchospora alba*; оточене лісом болото сфагнового типу, поросле березою повислою *Betula pendula*, та озеро Локоття площею 3,7 га, на узбережжі якого ростуть осоки гостра *Carex acuta* та пухирчаста *C. vesicaria*, очерет звичайний *Phragmites australis*, зарості верби козячої *Salix caprea*. Це місце мешкання лося *Alces alces* (ЧКУ), сарни європейської *Capreolus capreolus*, кабана дикого *Sus scrofa*, борсука європейського *Meles meles*, куниці лісової *Martes martes*, лісових видів птахів, плазунів і земноводних. Трапляється рідкісний лелека чорний *Ciconia nigra*, що охороняється ЧКУ, конвенціями СІТЕС, Бернською, Боннською, Угодою АЕВА.

«Прибужжя» – загальнозоологічний заказник у Володимир-Волинському (кол. Іванічівському) р-ні площею 1182,1 га, що належить до Поромівської (кол. Поромівської та Морозовичівської с/р) (511,7 га) і Литовезької (кол. Мовниківської с/р) (480,8 га) сільських ОТГ та ДП «Володимир-Волинське ЛМГ», Павлівського л-ва, кв. 56, вид. 6–11; кв. 57, вид. 1, 4–10; Устилузького л-ва, кв. 46, вид. 6, 7, 9 (189,6 га), створений за рішенням виконкому обласної ради від 03.03.1993 р., № 18-р (реорганізований 22.12.2005 р., № 24/11). Охороняються соснові ліси I групи з домішкою берези повислої *Betula pendula* та вільхи чорної *Alnus glutinosa* (230 га), водно-болотні, лучно-чагарникові, лучні угіддя (951 га) у заплаві р. Західний Буг. Вони формують сприятливі умови для розмноження різних видів парнокопитних, хутрових звірів, борової та водно-болотної дичини: сарни європейської *Capreolus capreolus*, кабана дикого *Sus scrofa*, борсука європейського *Meles meles*, куниці лісової *Martes martes*, єнотоподібного собаки *Nyctereutes procyonoides*. Мешкають види, занесені в ЧКУ та міжнародні природоохоронні переліки тварин, що перебувають під загрозою зникнення у світовому масштабі: видра річкова *Lutra lutra*, журавель сірий (на прольотах) *Grus grus*, лелека чорний *Ciconia nigra*, підорлик малий *Aquila pomarina*, деркач *Crex crex*.

«Софіянівський резерват» – загальнозоологічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 567,0 га лежить у межах землекористування ДП «Маневицьке ЛГ», Соф'янівського л-ва, кв. 26, 27, 35–37, утворений за розпорядження обласної ради від 03.03.1993, № 18-р. Під державною охороною – лісові масиви із вільхи чорної *Alnus glutinosa* та верби козячої *Salix caprea*, що піднялися на місцях колишніх вирубок. Вік дерев – від 50 до 70 років, повнота 0,8, висота стовбурів – 18,0 м. У трав'яно-чагарничковому ярусі домінують папороті: орляк звичайний *Pteridium aquilinum*, безщитник жіночий *Athyrium filix-femina*, щитник чоловічий *Dryopteris filix-mas*, ягідники: ожина звичайна *Rubus caesius*, журавлина болотяна *Vaccinium oxycoccos*, брусниця звичайна *Vaccinium vitis-idaea*, лохина *Vaccinium uliginosum*, ростуть кропива дводомна *Urtica dioica* та багно болотяне *Ledum palustre*. Слугує відтворювальною ділянкою різних видів мисливських тварин: дикого кабана *Sus scrofa*, сарни європейської *Capreolus capreolus*, зайця-русака *Lepus europaeus* та ін. Трапляються рідкісні види рослин, зокрема плаун річний *Lycopodium annotinum* (ЧКУ), та тварин: лось *Alces alces*, лелека чорний *Ciconia nigra*, пугач *Bubo bubo*, зміїд *Circaetus gallicus*, підорлик малий *Aquila pomarina*, що охороняються ЧКУ, додатками міжнародних конвенцій: СІТЕС, Бернською, Боннською.

«Тельчівський» – загальнозоологічний заказник у Луцькому (кол. Маневицькому) р-ні площею 453,0 га лежить у межах землекористування ДП «Колківське ЛГ», Тельчівського л-ва, кв. 11, 14, 15, утворений за рішенням виконкому обласної ради від 03.03.1993 р., № 18-р (реорганізований 18.08.2000 р., № 13/6). Охороняється заболочений масив низькобонітетних насаджень із сосни звичайної *Pinus sylvestris* 2–5 бонітету, віком від 60 до 110 років. У його нижньому ярусі росте вільха чорна *Alnus glutinosa*, трапляється береза бородавчата *Betula pendula*. Густий різноманітний підлісок

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

формується із ліщини європейської *Corylus avellana*, крушини ламкої *Frangula alnus*, бузини чорної *Sambucus nigra*, бруслини бородавчастої *Euonymus verrucosa*, горобини звичайної *Sorbus aucuparia*, малини звичайної *Rubus idaeus*, а трав'яно-чагарничковий – із вербозілля звичайного *Lysimachia vulgaris*, багна болотяного *Ledum palustre*, ситника розлогого *Juncus effusus*, незабудки болотяної *Myosotis scorpioides*, безщитника жіночого *Athyrium filix-femina*, щитника чоловічого *Dryopteris filix-mas*, орляка звичайного *Pteridium aquilinum*, клімація деревоподібного *Climacium dendroides*, брусниці звичайної *Vaccinium vitis-idaea*, чорниці миртолистої *Vaccinium myrtillus*, журавлини болотяної *Vaccinium oxycoccos*, лохини *Vaccinium uliginosum*. У лісах заказника мешкають олень благородний *Cervus elaphus*, сарна європейська *Capreolus capreolus*, дикий кабан *Sus scrofa*, вивірка звичайна *Sciurus vulgaris*, заєць-русак *Lepus europaeus*, плазуни та інші представники поліської фауни.

«Буг» – загальнозоологічний заказник у Ковельському (кол. Любомльському) р-ні площею 3556,6 га, що належить до Вишнівської і Рівненської сільських рад, ДП «Любомльське ЛГ», Замлинського л-ва, кв. 2 вид. 11–13; кв. 11, вид. 5–6, 10–13, 19, 20, 27–30, 37–39; кв. 12, вид. 1, 7, 8, 13, 16, 17, 20, 23–28; кв. 16, вид. 21–25, 29; кв. 21, вид. 1–6, 10, 11, 19–22, 50; кв. 22; кв. 36, вид. 1, 6–13; кв. 55; Мосирського л-ва, кв. 71, 72; ДП «Прибузьке ЛГ», Забузького л-ва, кв. 8; кв. 10, вид. 1–15, 24, 25; кв. 24, 28, 39, 41, 42, утворений за розпорядженням Волинської обласної державної адміністрації від 12.12.1995 р., № 213. Охороняється частина заплави р. Західний Буг зі старицями, болотами, луками, надзаплавними терасами, чагарниковими заростями, лісами – місця мешкання й розмноження поліських видів тварин, у т. ч. рідкісних, занесених у ЧКУ, додатки СІТЕС, Бернської і Боннської конвенцій, Угоди АЕВА: лелеки чорного *Ciconia nigra* (під час харчування), журавля сірого *Grus grus* (на прольотах), видри річкової *Lutra lutra* (ЄЧС) та деркача *Crex crex*, занесених у Європейський Червоний список тварин, що перебувають під загрозою зникнення у світових масштабах.

«Гнідавське болото» – загальнозоологічний заказник у Луцькому р-ні площею 116,6 га, лежить на території Луцької міської ТГ – заплава р. Стир у районі вул. Потебні в межах обласного центру та Боратинської ТГ, утворений за розпорядженням Волинської обласної державної адміністрації від 12.12.1995 р., № 213. Під охороною держави перебуває частина заболоченої заплави р. Стир: природне болото, заросле рогазом широколистим *Typha latifolia*, очеретом звичайним *Phragmites australis*, осокою *Carex*, стариці річки, низинні луки з не густими заростями верболозу *Salix alba*. Це місце мешкання й розмноження риб, земноводних, плазунів, птахів, ссавців, у т. ч. синиць великої *Parus major* і вусатої *Panurus biarmicus*, дрозда співочого *Turdus philomelos*, зозулі звичайної *Cuculus canorus*, шпака звичайного *Sturnus vulgaris*, зяблика звичайного *Fringilla coelebs*, вівсянки звичайної *Emberiza citrinella*, крижня *Anas platyrhynchos*, курочки малої *Porzana parva*, черепахи болотяної *Emys orbicularis*, зайця-русака *Lepus europaeus*, ласки звичайної *Mustela nivalis*, лисиці рудої *Vulpes vulpes*. Трапляються рідкісні види, занесені в ЧКУ та міжнародні природоохоронні переліки: видра річкова *Lutra lutra*, горностай *Mustela erminea*, лунь польовий *Circus cyaneus*.

«Урочище Стахор» – загальнозоологічний заказник у Ковельському р-ні площею 46,6 га, що лежить на території Голобської селищної ради та Радошинської с/р, утворений згідно з рішенням обласної ради від 04.11.1997 р., № 12/4 на місці відпрацьованих торфокар'єрів. Тут мешкають типові види поліської фауни: заєць-русак *Lepus europaeus*, лисиця звичайна *Vulpes vulpes*, мартин звичайний *Larus ridibundus*, кулики *Charadrii*, трапляються рідкісні види, занесені у ЧКУ, ЧС МСОП: лелека чорний *Ciconia nigra*, журавель сірий *Grus grus*.

«Губинський резерват» – загальнозоологічний заказник у Володимир-Волинському (кол. Локачинському) р-ні площею 210,0 га, що лежить у межах землекористування ДП «Володимир-Волинське ЛМГ», Губинського л-ва, кв. 10, вид. 1–27; кв. 11, вид. 1–40, утворений за рішенням Волинської обласної ради від 09.12.1998 р., № 4/3. Оберігаються високобонітетні дубово-соснові, ялинові та березові насадження віком 50–70 років, заввишки 15–17 м із густим (0,5–0,6) і високим (6,0–8,0 м) підліском із граба звичайного *Carpinus betulus*, ліщини європейської *Corylus avellana*, бузини чорної *Sambucus nigra*, крушини ламкої *Frangula alnus*, свидини темно-червоної *Swida sanguinea*. У трав'яному покриві ростуть барвінок малий *Vinca minor*, воронець колосистий *Actaea spicata*, підлісок європейський *Sanicula europaea*, щитник чоловічий *Dryopteris filix-mas*, медунка темна *Pulmonaria obscura*, кропива дводомна *Urtica dioica*, зірочник ланцетолистий *Stellaria holostea*,

яглиця звичайна *Aegopodium podagraria*, підмаренник запашний *Galium odoratum*, розрив-трава звичайна *Impatiens noli-tangere*. У лісах багато ягідників: малини *Rubus idaeus*, ожини *Rubus truticosus*, брусниці *Rhodococcus vitis-idaea*, журавлини болотяної *Oxycoccus palustris* та грибів. Резерват є місцем мешкання та розмноження лося *Alces alces* (ЧКУ), дикого кабана *Sus scrofa*, сарни європейської *Capreolus capreolus*, зайця-русака *Lepus europaeus* та інших типових ссавців поліської фауни, різних видів плазунів та птахів, переважно дрібних співочих.

«Зубр» – загальнозоологічний заказник у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 5 530,0 га належить до ДП «Ківерцівське ЛГ», Звірівського л-ва, кв. 1–16, 21–27, 31–37, 43; кв. 44, вид. 1–14, 16, 19–21, 23–31; кв. 45; Муравищенського л-ва, кв. 1–5, 6, 7, 12, 23, 24, 31–36, 43–47, 49; Сокиричівського л-ва, кв. 1–5, 9–13, 123–129, Дернівської с/р (173,0 га), утворений за рішенням обласної ради від 18.08.2000 р., № 13/6 (реорганізований 16.12.2003 р., № 13/6; 28.11.2008 р., № 24/14; 21.06.2012 р., № 12/35; 31.07.2014 р., № 27/64) для збереження насамперед волинської популяції зубра *Bison bonasus* (ЧКУ, ЄЧС, ЧС МСОП), що перебуває під загрозою зникнення в світовому масштабі. На державному рівні затверджений план дій для збереження й відновлення цього виду у фауні України, в області розроблена та затверджена Регіональна програма збереження та відновлення зубра. Статус заказника забезпечує також збереження високобонітетних дубових, дубово-соснових і соснових лісових насаджень, раритетних видів рослин і тварин: плауна річного *Lycopodium annotinum*, любки дволистої *Platanthera bifolia*, лілії лісової *Lilium martagon*, підсніжника білосніжного *Galanthus nivalis*, коручки чемерникоподібної *Epipactis helleborine*, красуні-діви *Calopteryx virgo*, жука-олена *Lucanus cervus*, вусача дубового великого західного *Cerambyx cerdo*, махаона *Papilio machaon*, стрічкарки тополевої *Limenitis populi*, мідянки *Coronella austriaca*, лелеки чорного *Ciconia nigra*, гоголя *Vucephala clangula*, підорлика малого *Aquila pomarina*, зміїєда *Circaetus gallicus*, журавля сірого *Grus grus*, пугача *Bubo bubo*, сорокопуда сірого *Lanius excubitor*, видри річкової *Lutra lutra*, горностає *Mustela erminea* та ін., а також цінних видів мисливської фауни. *Bison bonasus* (ЧКУ, ЄЧС, ЧС МСОП) – найбільший із ссавців Волині. В минулому був дуже поширений у Європі. З території Волині зник наприкінці XVII ст. через низьку природну плодючість, масштабне викорчовування лісу, розорювання земель, винищувальні обласні полювання. На початку XX ст. мешкав лише у Біловезькій Пущі (Білорусь). Реакліматизований у Звірівському та Муравищенському лісництвах Цуманського мисливського господарства у 1965 р. Довжина тіла дорослого бика сягає 3,5 м, маса – до однієї тонни. Статура масивна з високою горбовиною, у холці до двох метрів. Забарвлення каштаново-буре, сіро-буре, що влітку світлішає. Голова й лоб вкриті кучерявою шерстю. На шії та грудях вона закінчується у вигляді гриви, підборіддя закінчується бородою. Поширений здебільшого на лісових ділянках із широкими галявинами й рідколіссям, деколи тварини заходять на заливні луки в річкових долинах та поля з озимими культурами біля лісу. Самки живуть невеликими стадами у кількості 6–8 особин, самці тримаються окремо. Зір слабкий, добре розвинутий нюх і слух. Тривалість життя тварин – 25–30 років.

«Лазнища» – загальнозоологічний заказник Камінь-Каширському (кол. Маневіцькому) р-ні площею 842,8 га лежить у межах землекористування ДП «Городоцьке ЛГ», Градиського л-ва, кв. 1, вид. 1–19, 23; кв. 15, вид. 44–49; кв. 16, вид. 36–51; Троянівського л-ва, кв. 1, вид. 1–3, 6, 20; кв. 2, вид. 1, 2, 7–12, 18–21, 28; ДП «Волинський військовий лісгосп», Бережницького л-ва, кв. 3, вид. 4, 22, 23, 27–38.1; кв. 9, вид. 1–7, 9, 14, 15, 20–22, 25.1; кв. 13, 58–60; кв. 63, вид. 34, 37, 39–42; кв. 64, вид. 36, 39, 44–50, утворений за рішенням обласної ради від 03.12.2002 р., № 4/5. Охороняються заболочені низькобонітетні сосново-березові насадження, у трав'яному покриві яких ростуть ягідники: буяхи звичайні *Vaccinium uliginosum*, брусниця звичайна *Vaccinium vitis-idaea*, чорниця миртолиста *Vaccinium myrtillus*, папоротеподібні *Filicophyta*, конвалія травнева *Convallaria majalis*, багно болотяне *Ledum palustre*, де трапляється рідкісний червонокнижний вид рослин – плаун колючий *Lycopodium annotinum*. У заказнику мешкають сарна європейська *Capreolus capreolus*, кабан дикий *Sus scrofa*, борсук європейський *Meles meles*, куниця лісова *Martes martes*, лісові види птахів, плазуни й земноводні. Трапляються рідкісні види тварин, які охороняються ЧКУ, конвенціями СІТЕS, Бернською, Боннською, Угодою АЕWA – лелека чорний *Ciconia nigra*, журавель сірий *Grus grus*.

«Кемпа» – загальнозоологічний заказник у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 120,0 га, лежить у межах землекористування ДП «Цуманське ЛГ», Сильненського л-ва, кв. 2,

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

утворений згідно з рішенням Волинської обласної ради від 16.12.2003 р., № 9/12. Оберігається лісоболотний комплекс із багатьма представниками поліської фауни, у т. ч. борсука європейського *Meles meles*. У центрі є обводнений розріджений низькобонітетний вільшняк, що поступово перетворюється на обводнене очеретяне болото. Зарості двометрового очерету *Phragmites australis* займають 80–85 % проективного покриття. Серед них поодинокі трапляються болотні види рослин: калюжниця *Caltha palustris*, півники болотяні *Iris pseudacorus*, жовтець повзучий *Ranunculus repens*, осоки омська *Carex omskiana* і гостроподібна *C. acutiformis*. До болота прилягають лісові масиви з вільхи чорної *Alnus glutinosa*, ясена звичайного *Fraxinus excelsior*, граба звичайного *Carpinus betulus*, берези повислої *Betula pendula*, осики *Populus tremula*, у трав'яному покриві яких ростуть анемони жовтецева *Anemone ranunculoides* і дібровна *A. nemorosa*, пшінка весняна *Ficaria verna*, ряст порожнистий *Corydalis cava*, рівноплідник рутвицелистий *Isopyrum thalictroides*, гравілат річковий *Geum rivale*, чина весняна *Lathyrus vtrnus*, копитняк європейський *Asarum europaeum*, чистець лісовий *Stachys sylvatica*, медунка темна *Pulmonaria obscura* та інші види.

«Різнолісся» – загальнозоологічний заказник у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 128,0 га, лежить у межах землекористування ДП «Цуманське ЛГ», Сильненського л-ва, кв. 32, утворений за рішенням Волинської обласної ради від 16.12.2003 р., № 9/12. Мета заповідання – збереження дубово-соснових лісових масивів із домішкою ясена звичайного *Fraxinus excelsior*, клена гостролистого *Acer platanoides* та охорона рідкісних видів рослин (ЧКУ): вовчих ягід пахучих *Daphne sneorum*, підсніжника білосніжного *Galanthus nivalis*, кадила сарматського *Melittis sarmatica*, любки дволистої *Platanthera bifolia*, лілії лісової *Lilium martagon*, численних видів мисливських тварин: сарни європейської *Capteolus capteolus*, кабана дикого *Sus scrofa*, бобра річкового *Castor fiber*, різноманітних видів болотних хижих птахів. Трапляється лось *Alces alces* (ЧКУ).

«Гвозди» – загальнозоологічний заказник у Ковельському (кол. Ратнівському) р-ні площею 249,5 га лежить у межах землекористування ДП «Ратнівське ЛМГ», Кортеліського л-ва, кв. 11, вид. 19–53; кв. 12, вид. 5–28; кв. 18, вид. 1–11; кв. 19, вид. 1–21, утворений за рішенням Волинської обласної ради від 22.12.2005 р., № 24/11. Охороняються соснові й сосново-ялинові насадження з домішкою берези повислої *Betula pendula*, осики звичайної *Populus tremula*, вільхи клейкої *Alnus glutinosa*, серед яких у кв. 12 розміщується занесена до насінневого генофонду ділянка насаджень ялини європейської *Picea abies* віком 125 років. Ці лісові масиви – місце мешкання та розмноження поліських видів тварин, зокрема мисливських: оленя благородного *Cervus elaphus*, кабана дикого *Sus scrofa*, куниці лісової *Martes martes*, вивірки звичайної *Sciurus vulgaris*, зайця сірого *Lepus europaeus*; місця гніздування різних видів соколоподібних *Falconiformes* та совоподібних *Strigiformes* птахів. У лісах трапляються рідкісні види рослин, занесені до ЧКУ – лісові орхідеї: коручка чемерникоподібна *Epipactis helleborine*, любка дволиста *Platanthera bifolia*, гніздівка звичайна *Neottia nidus-avis*. Тут мешкає лелека чорний *Ciconia nigra*, що охороняється ЧКУ, конвенціями СІТЕS, Бернською, Боннською, Угодою АЕWA, лось *Alces alces* (ЧКУ).

«Ясенівка» – загальнозоологічний заказник у Камінь-Каширському р-ні площею 146,3 га у межах землекористування ДП СЛАП «Камінь-Каширськагроліс», Боровненського л-ва, кв. 31, вид. 43, 46; кв. 32, вид. 22, 42, 45–47; кв. 33, вид. 1, 3, 12, 18; кв. 38, вид. 19–23, 25–27, 31–34, 37, 38; кв. 40, вид. 3, 32, 33, утворений за рішенням обласної ради від 04.11.2011 р., № 7/21. Під охороною держави перебувають лісові насадження вздовж р. Ясенівка, які є місцем гніздування рідкісних видів: лелеки чорного *Ciconia nigra*, журавля сірого *Grus grus*. Трапляється норка європейська *Mustela lutreola* – хижка тварина, що перебуває під загрозою знищення. Занесена в ЧКУ, ЧС МСОП, додаток Бернської конвенції.

«Дубова» – загальнозоологічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Маневіцькому) р-ні площею 889,0 га лежить у межах землекористування ДП «Ковельське ЛГ», Кашівського л-ва, кв. 3, 4; Углівського л-ва, кв. 19–21, 27, 35, 38, утворений за рішенням Волинської обласної ради від 12.03.2012 р., № 10/67. Зберігаються стиглі та пристиглі березові й вільхові насадження, у трав'яночагарничковому ярусі яких домінують ягідники: буяхи звичайні *Vaccinium uliginosum*, брусниця звичайна *Vaccinium vitis-idaea*, чорниця миртолиста *Vaccinium myrtillus*, папороть орляк звичайний *Pteridium aquilinum*, конвалія травнева *Convallaria majalis*, багно болотяне *Ledum palustre*. Тут трапляються підорлик малий *Aquila pomarina* та тетерук *Lyrurus tetrix* – рідкісні види, занесені до ЧКУ, додатки конвенцій СІТЕS, Бернської, Боннської.

Орнітологічні заказники

«Вовча будка» – орнітологічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 26,6 га лежить у межах землекористування ДП «Маневицьке ЛГ», Карасинського л-ва, кв. 9, вид. 21, 24, 27, утворений за рішенням виконкому Волинської обласної ради від 31.10.1991 р., № 226. Охороняються низькобонітетні чисті соснові насадження віком понад 100 років, із повнотою 0,7, висотою стовбурів сосни звичайної *Pinus sylvestris* – 20,0 м, у трав'яному покриві яких багато ягідників: журавлини болотяної *Vaccinium oxycoccos*, брусниці звичайної *Vaccinium vitis-idaea*, лохини *Vaccinium uliginosum*. Тут мешкають і гніздяться глушці *Tetrao urogallus* (виявлено шість токовищ) – рідкісні види птахів, що охороняються Червоною книгою України та Бернською конвенцією про охорону дикої фауни та флори і природних середовищ існування в Європі.

«Урочище Костянове» – орнітологічний заказник у Ковельському (кол. Старовижівському) р-ні площею 20,3 га на території Дубечненської с/р, утворений за рішенням облвиконкому від 31.10.1991 р., № 226. Охороняються озеро Костянове з навколишнім болотяним масивом, зарослим верболозом *Salix alba*, рогазом широколистим *Typha latifolia*, незабудкою болотяною *Myosotis scorpioides*, гірчаком перцевим *Persicaria hydropiper*, різними видами осок *Carex* – місце мешкання болотних видів земноводних і плазунів, гніздування водоплавних і навколводних птахів: крижня *Anas platyrhynchos*, чирянок великої *Anas querquedula* й малої *A. crecca*, чорні червоноголової *Aythya ferina*, лиски *Fulica atra*, курочки водяної *Gallinula chloropus*, пірникози великої *Podiceps cristatus*, мартина звичайного *Larus ridibundus*, крикчів чорного *Chidonias niger* і білокрилого *C. leucopterus*.

«Муравище – 1» – орнітологічний заказник у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 40,0 га, лежить у межах ДП «Ківерцівське ЛГ», Муравищенського л-ва, кв. 15, вид. 28; кв. 16, вид. 4; кв. 12, вид. 3, утворений за рішенням облвиконкому від 31.10.1991 р., № 226 для охорони різновікових насаджень дуба черешчатого *Quercus robur*, ялини європейської *Picea abies*, сосни звичайної *Pinus sylvestris*, берези повислої *Betula pendula*, осики *Populus tremula*, вільхи чорної *Alnus glutinosa*, де серед видів болотної рослинності (різних видів осок *Carex*, рогазу вузьколистого *Typha angustifolia*, верби козячої *Salix caprea*) мешкають журавель сирій *Grus grus* (ЧКУ), гніздиться багато видів дятлоподібних *Piciformes* та горобцеподібних *Passeriformes*.

«Муравище – 2» – орнітологічний заказник у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 15,4 га, лежить у межах ДП «Ківерцівське ЛГ», Муравищенського л-ва, кв. 29, вид. 14; кв. 37, вид. 5, утворений за рішенням облвиконкому від 31.10.1991 р., № 226 для збереження різновікових насаджень берези повислої *Betula pendula*, вільхи чорної *Alnus glutinosa*, осики *Populus tremula*; тут трапляються окремі дерева сосни звичайної *Pinus sylvestris* і дуба черешчатого *Quercus robur*, різноманітні ягідники – чорниця звичайна *Vaccinium myrtillus*, лохина *Vaccinium uliginosum*, журавлина болотяна *Oxycoccus palustris*, бруслина бородавчаста *Euonymus verrucosa*. Ці насадження є місцями мешкання й розмноження лелеки чорного *Ciconia nigra* (ЧКУ) та багатьох видів горобцеподібних *Passeriformes*.

«Чаруків» – орнітологічний заказник у Луцькому р-ні площею 375,0 га лежить у межах Городищенської ТГ (кол. Чаруківської, Несвічівської, Городищенської с/р), утворений за розпорядженням представника Президента України у Волинській області від 26.05.1992 р., № 132. Охороняється ділянка завдовжки 7,5 км, пересічною шириною 0,5 м із двома ставками, прилеглими лучно-болотними угіддями заплави р. Полонки – правої притоки р. Черногузки. Ця територія є місцем мешкання, розмноження, зупинки під час міграційних перельотів весною та восени водоплавних і навколводних птахів. Зафіксовано 104 види птахів, із яких 58 – гніздові: пірникози велика *Podiceps cristatus* і мала *P. ruficollis*, бугай *Botaurus stellaris*, лебідь-шипун *Cygnus olor*, крижень *Anas platyrhynchos*, чирянки велика *Anas querquedula* і мала *A. crecca*, широконоса *Anas clypeata*, чорні червоноголова *Aythya ferina* і чубата *A. fuligula*, лиска *Fulica atra*, чайка *Vanellus vanellus*, лунь болотяний *Circus aeruginosus*, мартин звичайний *Larus ridibundus*, грицик великий *Limosa limosa*, очеретянка ставкова *Acrocephalus scirpaceus*, вівсянка очеретяна *Emberiza schoeniclus* та інші. Мешкає низка нечисленних регіонально рідкісних видів: гагара чорноголова *Gavia arctica*, чаплі велика біла *Ardea alba* і руда *A. purpurea*, бугайчик *Ixobrychus minutus*, шилохвіст *Anas acuta*, крех великий *Mergus merganser*, погонич малий *Porzana parva*, баклан великий *Phalacrocorax carbo*, синиця вусата *Panurus biarmicus*, вівсянка звичайна *Emberiza citrinella*. Трапляються види, занесені в ЧКУ й додатки міжнародних конвенцій: нерозень *Anas strepera*, журавель сирій *Grus grus*, лелека чорний *Ciconia nigra*, лунь польовий *Circus cyaneus*, сова болотяна *Asio flammeus*, чернь білоока *Aythya nyroca*.

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

«Вовчицький» – орнітологічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 290,0 га лежить у межах землекористування ДП «Маневицьке ЛГ», Вовчецького л-ва, кв. 5, вид. 21; кв. 20–21, утворений за рішенням виконкому Волинської обласної ради від 03.03.1993 р., № 18-р. Охороняються соснові насадження 1-го бонітету віком близько 90 років, у яких мешкають і розмножуються рідкісні види птахів: глушець *Tetrao urogallus*, що охороняється ЧКУ та Бернською конвенцією, і лелека чорний *Ciconia nigra* – ЧКУ, СІТЕС, Бернською, Боннською конвенціями, Угодою АЕВА.

«Кулики» – орнітологічний заказник у Ковельському р-ні площею 25,0 га, що лежить на території с. Поповичі Голобської ТГ, утворений згідно з рішенням облвиконкому від 03.03.1993 р., № 18-р. Охороняється болотний масив із прилеглими луками, невеликим гаєм, залізничною лісосмугою. Евтрофне болото поросло осоковими угрупованнями, подекуди мохами, очеретом звичайним *Phragmites australis*, рогозом широколистим *Typha latifolia*, кущами верболозу *Salix alba*. У заліснених ділянках ростуть дуб черешчатий *Quercus robur*, сосна звичайна *Pinus sylvestris*, вільха чорна *Alnus glutinosa*, груша дика *Pyrus communis*, у лісосмузі – глід колючий *Crataegus oxyacantha*, осика звичайна *Populus tremula*, ясен звичайний *Fraxinus excelsior*. Це місце мешкання та розмноження куликів *Charadrii*: бекаса *Gallinago gallinago*, грицика великого *Limosa limosa*, дупеля *Gallinago media*, коловодника звичайного *Tringa totanus*, різних видів мартинів *Larus*; гусеподібних: крижнів *Anas platyrhynchos*, чирянки великої *Anas querquedula*; а також вівчарика весняного *Phylloscopus trochilus*, дрозда співочого *Turdus philomelos*, чикотня *Turdus pilaris*, лиски *Fulica atra*, луня очеретяного *Circus aeruginosus*, пірникози малої *Podiceps ruficollis*, сови вухатої *Asio otus*.

«Ново-Червищанський» – орнітологічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Любешівському) р-ні площею 153,5 га, що належить до ДП «Маневицьке ЛГ», Новочервищанського л-ва, кв. 45, вид. 47; кв. 46, вид. 44–49; кв. 54, вид. 13–24, утворений за рішенням облвиконкому від 03.03.1993 р., № 18-р. Зберігається ділянка низькобонітетних переважно соснових лісових насаджень віком 80–110 років із домішкою берези бородавчастої *Betula pendula*, де є осередки токовищ глушців *Tetrao urogallus* – виду, що охороняється ЧКУ та Бернською конвенцією про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі. Чисельність виду через антропогенні зміни й браконьєрство скорочується. Збереглося небагато токовищ, кількість особин кожного з них не перевищує 10–15. Птахи дуже звикають до місць мешкання, на нових територіях (у випадку штучного обміну самцями між токовищами) майже не розмножуються.

«Пташиний гай» – орнітологічний заказник площею 10,0 га лежить у південно-західній частині парку культури і відпочинку імені Лесі Українки м. Луцька, утворений за рішенням облвиконкому від 03.03.1993 р., № 18-р. Охороняються кленово-тополеві насадження віком понад 50–60 років, із домішкою ялини *Picea abies*, чагарниково-лучні ділянки, де мешкають близько 50 видів птахів, 35 із них гніздяться, зокрема припутень *Columba palumbus*, зозуля звичайна *Cuculus canorus*, дятли великий строкатий *Dendrocopos major* і сирійський *D. syriacus*, соловейко східний *Luscinia luscinia*, вівчарики весняний *Phylloscopus trochilus*, жовтобровий *P. sibilatrix* та вівчарик-ковалик *P. collybita*, чиж звичайний *Carduelis spinus*, дрозди співочий *Turdus philomelos*, чорний *T. merula* та дрізд-чикотень *T. pilaris*, синиці велика *Parus major* і блакитна *P. caeruleus*, гаїчка болотяна *Poecile palustris*, зяблик звичайний *Fringilla coelebs*, вівсянка звичайна *Emberiza citrinella* та ін.

«Радошин» – орнітологічний заказник у Ковельському р-ні площею 1600,0 га, що лежить у межах землекористування СЛАП «Тур», Стеблівського л-ва, кв. 51, вид. 1–34; кв. 52, вид. 18–20, 22–38, 41; кв. 53, вид. 1–13, 16–46; кв. 54, вид. 1–32, 34–39; кв. 55, вид. 1–28; кв. 56, вид. 1–25, 29; кв. 57, вид. 1–40; кв. 58, вид. 1–11, 13–22; кв. 59, вид. 1–23; кв. 61, вид. 1, 3, 5–21; кв. 62, вид. 1–12, 17, 21; кв. 63, вид. 1–11, 14–25, 28; кв. 64, вид. 1–24, 30; кв. 65, вид. 1, 3, 4, 6–21; кв. 66, вид. 1, 3–17, 19, утворений згідно з рішенням облвиконкому від 03.03.1993 р., № 18-р. Охороняється лісовий масив, що включає вільхово-осикові насадження природного походження 4 бонітету, віком до 60 років, соснові молодняки віком до 45 років та невеликі природні водойми й заболочені ділянки серед лісу. Підлісок сформований ліщиною звичайною *Corylus avellana*, крушиною ламкою *Frangula alnus*. У трав'яному покриві ростуть папороті, злаки, осоки, ягідники. Ліси – місце мешкання і розмноження численних видів птахів: берестянки звичайної *Hippolais icterina*, вівчарика весняного *Phylloscopus trochilus*, вивільги звичайної *Oriolus oriolus*, дятла чорного *Dryocopus martius*, дроздів співочого *Turdus philomelos* і чорного *T. merula*, дрозда-чикотня *Turdus pilaris*, зеленька звичайного *Carduelis*

chloris, зяблика звичайного *Fringilla coelebs*, мухоловки строкатої *Ficedula hypoleuca*, повзика звичайного *Sitta europaea*, синиць великої *Parus major*, блакитної *P. caeruleus* і чубатої *P. cristatus*, сойки звичайної *Garrulus glandarius*, тинівки лісової *Prunella modularis*, а також рідкісних видів, занесених у ЧКУ та додатки Вашингтонської, Боннської, Бернської конвенцій: дятла зеленого *Picus viridis*, луня польового *Circus cyaneus*, підорлика малого *Aquila pomarina*, сиворакші *Coracias garrulus*, шуліки чорного *Milvus migrans*.

«Чорний бусел» – орнітологічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 32,1 га лежить у межах землекористування ДП «Маневицьке ЛГ», Карасинського л-ва, кв. 31, вид. 23; кв. 44, вид. 50; кв. 51, вид. 21, утворений за рішенням облвиконкому від 03.03.1993 р., № 18-р. Охороняються сосново-вільхові та березові насадження з домішкою осики звичайної *Populus tremula* віком 60–90 років, у яких гніздиться лелека чорний *Ciconia nigra* – рідкісний вид, занесений до ЧКУ, додатків 2 СІТЕС, Бернської, Боннської конвенцій, Угоди АЕВА.

«Холонів» – орнітологічний заказник у Луцькому (кол. Горохівському) р-ні площею 257,2 га на території Горохівської міської ТГ (кол. Холонівської с/р) поблизу с. Холонів, створений за розпорядженням Волинської обласної держадміністрації від 12.12.1995 р., № 213. Охороняється комплекс із шести ставків у заплаві р. Липи, що є місцем масового розмноження водоплавних і навколводних птахів: лебедя-шипуну *Cygnus olor* (80 пар), мартину звичайного *Larus ridibundus*, лиски *Fulica atra* та інших видів. Трапляються рідкісні види, занесені в ЧКУ та міжнародні природоохоронні переліки: нерозень *Anas strepera*, чернь білоока *Aythya nyroca*, галагаз рудий *Tadorna ferruginea*, чапля сіра *Ardea cinerea*.

«Чорна долина» – орнітологічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 419,0 га лежить у межах землекористування ДП «Маневицьке ЛГ», Галузійського л-ва, кв. 48–50, 53, 54, утворений за розпорядженням Волинської облдержадміністрації від 12.12.1995 р., № 213. Охороняється високобонітетний сосново-березовий масив із густим підліском із крушини ламкої *Frangula alnus*, бузини чорної *Sambucus nigra*, ліщини звичайної *Corylus avellana* і трав'яно-чагарничковим ярусом з домінуванням ягідників: чорниці миртолистої *Vaccinium myrtillus*, лохини *Vaccinium uliginosum*, брусниці звичайної *Vaccinium vitis-idaea*, журавлини болотяної *Vaccinium oxycoccos*, у якому мешкають і розмножуються рідкісні види птахів: глушець *Tetrao urogallus* (охороняється ЧКУ, Бернською конвенцією) і лелека чорний *Ciconia nigra* (ЧКУ, СІТЕС, Бернською, Боннською конвенціями, Угодою АЕВА).

«Лобаниха» – орнітологічний заказник у Луцькому р-ні площею 232,0 га на території Городищенської ТГ (кол. Несвічівської с/р), утворений за рішенням Волинської обласної ради від 16.12.2003 р., № 9/12. Оберігається частина заплави р. Черногузки з ставами, заплавленими луками та заболоченими ділянками, що є місцем мешкання, розмноження, зупинки під час весняно-осінніх міграційних перельотів близько 100 видів птахів, у т. ч. нечисельних гніздових видів: пірникози малої *Podiceps ruficollis*, бугая *Botaurus stellaris*, бугайчика *Ixobrychus minutus*, очеретянки чагарникової *Acrocephalus palustris*, синьошийки *Luscinia svecica*, гуски сірої *Anser anser*, пліски жовтоголової *Motacilla citreola*, чеграви *Hydroprogne caspia*, мартина сизого *Larus canus*. У щорічних масових міграціях уздовж р. Полонки зафіксовано 12–15 тис. птахів, найчисельніші серед яких сивкоподібні *Charadriiformes*, горобцеподібні *Passeriformes*, гусеподібні *Anseriformes*. Кілька видів птахів та два види савців занесені в ЧКУ: нерозень *Anas strepera*, гоголь *Bucephala clangula*, журавель сирій *Grus grus*, лелека чорний *Ciconia nigra*, лунь польовий *Circus cyaneus*, скопа *Pandion haliaetus*, сорокопуд сирій *Lanius excubitor*, чернь білоока *Aythya nyroca*, горностай *Mustela erminea* та видра річкова *Lutra lutra*, яка також занесена в Європейській Червоний список як вид, що перебуває під загрозою знищення у світовому масштабі. *Pandion haliaetus* – зникаючий і нечисельний вид, який для оселення обирає старі ліси неподалік великих водойм із прозорою, чистою водою, що багаті на рибу, через постійне скорочення середовищ існування (вирубання старих суховерхих дерев, що можуть слугувати для влаштування гнізд, забруднення водойм, браконьєрство) занесений у Червону книгу України, додатки 2 Вашингтонської, Боннської і Бернської конвенцій.

«Рокинівський» – орнітологічний заказник у Луцькому р-ні площею 90,0 га на території Княгининівської сільської ради, створений за рішенням Волинської обласної ради від 16.12.2003 р., № 9/12 (реорганізований 28.11.2008 р., № 24/14). Оберігається комплекс ставків у заплаві р. Серни з прилеглими водно-болотними та лучними угіддями, що лежать на шляху щорічних міграційних

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

перельотів птахів, найчисельнішими серед яких є сивкоподібні *Charadriiformes*, горобцеподібні *Passeriformes*, гусеподібні *Anseriformes*. На ставках мешкають: бугай *Botaurus stellaris*, бугайчик *Ixobrychus minutus*, мартин річковий *Larus ridibundus*, чепура велика *Ardea alba*, широконоса *Anas clypeata*, очеретянка чагарникова *Acrocephalus palustris*, синьошийка *Luscinia svecica*, чечевиця звичайна *Carpodacus erythrinus*. Трапляються рідкісні види фауни: лунь лучний *Circus pygargus*, а також деркач *Crex crex*, видра річкова *Lutra lutra*, які занесені в Червону книгу України і Європейський Червоний список як такі, що перебувають під загрозою знищення у світовому масштабі.

Іхтіологічні заказники

«Соминець» – іхтіологічний заказник у Ковельському (кол. Шацькому) р-ні площею 46,0 га на території Шацької селищної ради, утворений за рішенням виконкому Волинської обласної ради від 26.07.1983 р., № 272. Входить до складу ШНПП. Охороняється мезотрофне озеро карстового походження із площею водного дзеркала 43,0 га, об'ємом води 0,7 тис. м³, завдовжки 1,2 км, завширшки 0,5 км, із середньою глибиною 1,7 м, максимальною – 2,8 м. Довжина берегової лінії 3,0 км, береги низькі, зарослі повітряно-водними макрофітами, чагарниками, південне й південно-східне узбережжя – високі, піщані. Невелика водойма добре прогрівається – середня температура літнього періоду + 18,5 °С, вода насичена киснем, рН достатньо висока – коливається за сезонами року від 7,9 до 8,5. У фітопланктоні озера найпоширеніші водорості: зелені хлорококкові *Chlorococophyceae*, діатомові *Bacillariophyceae*, ціанобактерії *Cyanobacteria*, золотисті *Chrysophyceae*, іноді трапляються дінофітові *Dinoflagellata* й евгленові *Euglenophyta*. За зовнішнім краєм заростей узбережжя озера з осоки гострої *Carex acuta*, лепехи звичайної *Acorus calamus*, рогозів вузьколистого *Typha angustifolia* і широколистого *T. latifolia*, хвоща річкового *Equisetum fluviatile*, очерету звичайного *Phragmites australis*, ростуть рдесники плавучий *Potamogeton natans*, гребінчастий *Stuckenia pectinata* і стиснутий *Potamogeton compressus* та глечики жовті *Nuphar lutea*, угруповання яких занесені до Зеленої книги України. Серед іхтіофауни поширені типові для поозер'я щука *Esox lucius*, верховодка *Alburnus alburnus*, окунь *Perca fluviatilis*, йорж *Gymnocephalus cernua*, краснопёрка *Scardinius erythrophthalmus*, карась сріблястий *Carassius gibelio*, в'юн *Misgurnus fossilis*, лин *Tinca tinca*, інтродукований сомик карликовий *Ictalurus nebulosus*. У заростях *Phragmites australis*, під корчами, каменями чи в піску можна знайти раків вузькопалих *Astacus leptodactylus*, хоча їхня кількість значно зменшилася за останніх кілька десятиліть. В озері проводилася акліматизація раків широкопалих *Astacus astacus*. У межах заказника мешкають: велика пірникоза *Podiceps cristatus*, гуска сіра *Anser anser*, лебідь-шипун *Cygnus olor*, крижень *Anas platyrhynchos*, чирянка велика *Anas querquedula*, чернь червоноголова *Aythya ferina*, лиска *Fulica atra*, мартини звичайний *Larus ridibundus* і сизий *L. canus* та інші види водоплавних і навколоводних птахів.

Гідрологічні заказники

«Великоглушанський» – гідрологічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Любешівському) р-ні площею 360,0 га, лежить на території Камінь-Каширської ТГ (кол. Великоглушанської с/р), утворений за рішенням виконкому Волинської обласної ради від 23.11.1979 р., № 401. Під охороною перебувають болотні масиви в заплаві р. Прип'ять, на яких росте рідколісся вільхи чорної *Alnus glutinosa*, сосни звичайної *Pinus sylvestris*, берези повислої *Betula pendula*, осики звичайної *Populus tremula*. Територія включена до переліку Рамсарської конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів. У межах заказника мешкає багато видів водоплавних і навколоводних птахів, трапляються рідкісні: змієїд *Circaetus gallicus*, лелека чорний *Ciconia nigra*, пугач *Bubo bubo* – види, занесені до національного та міжнародних природоохоронних переліків: додатків Вашингтонської, Боннської, Бернської конвенцій.

«Ветлівський» – гідрологічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Любешівському) р-ні площею 600,0 га, лежить на території Любешівської селищної ТГ (кол. Ветлівської с/р), утворений за рішенням облвиконкому від 23.11.1979 р., № 401. Охороняються болотні масиви в заплаві р. Прип'ять, що є місцем мешкання й розмноження багатьох видів водоплавних і навколоводних птахів, комах, плазунів і земноводних, деяких ссавців. Болота вкриті чагарниковими заростями, зрідка трапляються рідколісся з вільхи чорної *Alnus glutinosa*, сосни звичайної *Pinus sylvestris*, берези повислої *Betula pendula*, осики звичайної *Populus tremula*. Територія належить до водно-болотних угідь, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів.

«Гірківський» – гідрологічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Любешівському) р-ні площею 400,0 га, лежить на території Любешівської селищної ТГ (кол. Гірківської с/р), утворений за рішенням облвиконкому від 23.11.1979 р., № 401. Охороняються болотні масиви в заплаві р. Прип'ять, вкриті рідколіссям берези повислої *Betula pendula*, вільхи чорної *Alnus glutinosa*, сосни звичайної *Pinus sylvestris*, осики звичайної *Populus tremula*, чагарниковими заростями з верби білої *Salix alba*, що включені до складу водно-болотних угідь Рамсарського переліку, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів. На території заказника трапляється рідкісний вид – лелека чорний *Ciconia nigra*, що охороняється ЧКУ, міжнародними конвенціями: СІТЕS, Бернською, Боннською й угодою АЕWA.

«Піщанський» – гідрологічний заказник у Ковельському (кол. Шацькому) р-ні площею 420,5 га належить до Шацької селищної ТГ (кол. Піщанської с/р), ДП «Шацьке УДЛГ», Піщанського л-ва, кв. 17, вид. 8–10; кв. 22, вид. 2, 3, 7, 10–13, 18, 20, 21, 29, 30, 32, 67; кв. 29, вид. 34, 69–78, 80–82; кв. 37, вид. 5–7, утворений за рішенням облвиконкому від 23.11.1979 р., № 401 (реорганізований 03.12.2002 р., № 4/5). Охороняються озера карстового походження: Велике Піщанське завдовжки 1,0 км, завширшки 0,67 км, із середньою глибиною 5,0 м і Мале Піщанське завдовжки 0,65 км, завширшки 0,59 км, із максимальною глибиною 4,0 м, із низькими піщаними берегами, зарослими кугою озерною *Schoenoplectus lacustris*, різними видами осок, зокрема зближеною *Carex appropinquata*, а також навколишні мезотрофні сфагнові болота, вкриті березами повислою *Betula pendula* та пухнастою *B. pubescens*, чагарниковими вербами: попелястою *Salix cinerea*, п'ятитичинковою *S. pentandra* та вушкатою *S. aurita*, осикою звичайною *Populus tremula*, чагарниками. Трапляються рідкісні види рослин, що охороняються ЧКУ: у зануреному ярусі повітряно-водних рослин – водяний горіх плаваючий *Trapa natans*, пухирник малий *Utricularia minor*, на заболочених ділянках – росички англійська *Drosera anglica* і середня *D. intermedia*. В озерах поширені лящ *Abramis brama*, короп *Cyprinus carpio*, щука *Esox lucius*, окунь *Perca fluviatilis*. Тут гніздяться водоплавні й навколоводні птахи та мешкають інші види тварин.

«Пулемцький» – гідрологічний заказник у Ковельському (кол. Шацькому) р-ні площею 519,4 га лежить у межах землеволодіння Шацької селищної ТГ (кол. Пулемцької с/р), землекористування ДП «Шацьке УДЛГ», Ростанського л-ва, кв. 33, вид. 16, 33, 35, 36, 40, 46; кв. 34, вид. 1; кв. 35, вид. 1, 2, 4, 7, 15, 26, 27, 33, 34; кв. 36, вид. 7, 31, 45–48, 50, 51; кв. 43, вид. 1, 5, 10, 24, 35, 43; кв. 44, вид. 12, 15, 20, 34, 36, утворений за рішенням облвиконкому від 23.11.1979 р., № 401 (реорганізований 30.05.2000 р., №12/3). Охороняються мезотрофні сфагнові болота, вкриті окремими деревами берез повислої *Betula pendula* та пухнастої *B. pubescens*, сосни звичайної *Pinus sylvestris*, верб попелястої *Salix cinerea*, п'ятитичинкової *S. pentandra* і вушкатої *S. aurita*, вільхи клейкої *Alnus glutinosa*, осики звичайної *Populus tremula*, чагарниками із верболозу *Salix alba*. На мезотрофних болотах ростуть різні види осок, зокрема зближена *C. appropinquata*, трапляються рідкісні види, занесені до ЧКУ: росичка англійська *Drosera anglica*, шейхцерія болотяна *Scheuchzeria palustris*. У зооценозах боліт мешкають типові види земноводних, плазунів, птахів, ссавців.

«Седлищенський» – гідрологічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Любешівському) р-ні площею 350,0 га на території Любешівської селищної ТГ (кол. Седлищенської с/р), утворений за рішенням облвиконкому від 23.11.1979 р., № 401. Охороняється частина заболоченої заплави р. Стохід, що належить до водно-болотних угідь міжнародного значення як місце оселення й розмноження водоплавних птахів. У межах заказника ростуть болотні види рослин, чагарників, це місце оселення й розмноження багатьох видів водоплавних та навколоводних птахів, плазунів, земноводних, ссавців.

«Цирський» – гідрологічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Любешівському) р-ні площею 210,0 га на території Любешівської селищної ТГ (кол. Цирської с/р), утворений за рішенням облвиконкому від 23.11.1979 р., № 401. Охороняються болотні масиви в заплаві р. Цир – правої притоки Прип'яті, укриті рідколіссям берези повислої *Betula pendula*, вільхи чорної *Alnus glutinosa*, сосни звичайної *Pinus sylvestris*, осики звичайної *Populus tremula*. На підвищеннях ростуть калина звичайна *Viburnum opulus*, черемха звичайна *Prunus padus*, крушина ламка *Frangula alnus*. Чагарникові зарості – місце розмноження водно-болотної дичини та інших видів фауни. Територія заказника входить до переліку Рамсарської конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів.

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

«Березичівський» – гідрологічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Любешівському) р-ні площею 6,3 га, що лежить у межах землекористування ДП СЛАП «Любешівагроліс», Березичівського л-ва, кв. 30, вид. 47, утворений за рішенням виконкому Волинської обласної ради від 18.03.1982 р., № 134. Серед лісового масиву охороняється болото сфагнового типу, вкрите рідколіссям із берези бородавчастої *Betula pendula* й сосни звичайної *Pinus sylvestris*, на якому серед моху ростуть ягідники журавлини звичайної *Vaccinium oxycoccos*, лохини *Vaccinium uliginosum*. Це природне середовище для мешкання й розмноження водно-болотної дичини та інших видів північнополіської фауни.

«Бірківський» – гідрологічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Любешівському) р-ні площею 850,0 га, лежить на території Любешівської селищної ТГ (кол. Бірківської с/р), утворений за рішенням облвиконкому від 04.09.1985 р., № 301. Охороняються болотні масиви в заплаві р. Прип'ять, укриті рідколіссям берези повислої *Betula pendula*, вільхи чорної *Alnus glutinosa*, сосни звичайної *Pinus sylvestris*, осики звичайної *Populus tremula*, чагарниковими заростями та іншою болотною рослинністю, які включені до складу водно-болотних угідь Рамсарського переліку, що мають міжнародне значення, головним чином як середовища існування водоплавних птахів. Територія заказника – місце харчування рідкісного виду ЧКУ – лелеки чорного *Ciconia nigra*, що охороняється міжнародними конвенціями й угодами: СІТЕС, Бернською, Боннською, угодою АЕВА.

«Великообзирський» – гідрологічний заказник у Камінь-Каширському р-ні площею 43,0 га у межах землекористування ДП «Камінь-Каширське ЛГ», Велико-Обзирського л-ва, кв. 31, вид. 19; кв. 32, вид. 1, 15, утворений за рішенням облвиконкому від 04.09.1985 р., № 301. Охороняється сфагнове болото, подекуди вкрите чагарниками, рідколіссям, серед його трав'яного покриву трапляються рідкісні види ЧКУ: осока тонкокореневищна *Carex chordorrhiza*, меч-трава болотяна *Cladium mariscus*.

«Гулівський» – гідрологічний заказник у Ковельському р-ні площею 304,6 га, що лежить у межах землекористування СЛАП «Тур», Підрізького л-ва, кв. 1, 4, утворений згідно з рішенням облвиконкому 04.09.1985 р., № 301 (реорганізований 30.05.2000 р., № 12/3). Створений для збереження в природному стані болота, порослого рідколіссям із вільхи чорної *Alnus glutinosa*, берези бородавчастої *Betula pendula*, різними чарниками – місця розмноження водоплавних і навколоводних птахів.

«Надстирський» – гідрологічний заказник у Луцькому (кол. Рожищенському) р-ні площею 125,0 га лежить на території Рожищенської міської ТГ, утворений за рішенням облвиконкому від 04.09.1985 р., № 301. Охороняється болото в заплаві р. Стир, де в рослинному покриві домінують трав'яні й трав'яно-мохові угруповання з очерету звичайного *Phragmites australis*, лепешняку великого *Glyceria maxima*, хвоща болотяного *Equisetum palustre*, лепехи звичайної *Acorus calamus*, що є місцем мешкання й розмноження болотних видів тварин.

«Падаливський» – гідрологічний заказник у Луцькому (кол. Рожищенському) р-ні площею 181,0 га лежить на території Рожищенської міської ТГ, утворений за рішенням облвиконкому від 04.09.1985 р., № 301. Охороняється болотний масив у заплаві р. Стохід. Серед трав'яної рослинності боліт найпоширенішими видами є різні види осок, очерет звичайний *Phragmites australis*, лепеха звичайна *Acorus calamus*, хвощ болотяний *Equisetum palustre*, калюжниця болотяна *Caltha palustris*, чагарникові зарості із верби козячої *Salix caprea* і білої *Salix alba*. Склад зооценозів типовий для поліських боліт.

«Прип'ятський-1» – гідрологічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Любешівському) р-ні площею 340,0 га, лежить на території Любешівської селищної ТГ (кол. Цирської с/р), утворений за рішенням облвиконкому від 04.09.1985 р., № 301. Оберігаються болота й заболочені ділянки заплави р. Прип'ять, укриті болотною трав'яною рослинністю, чагарниковими заростями, рідколіссям берези повислої *Betula pendula*, вільхи клейкої *Alnus glutinosa*. Ділянка заплави належить до водно-болотних угідь міжнародного значення як місце оселення й розмноження водоплавних птахів.

«Прип'ятський-2» – гідрологічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Любешівському) р-ні площею 220,0 га на території Любешівської селищної ТГ (кол. Цирської с/р), утворений за рішенням облвиконкому від 04.09.1985 р., № 301. Охороняються болота й заболочені ділянки заплави р. Прип'ять, укриті болотною трав'яною рослинністю, чагарниковими заростями, рідколіссям вільхи клейкої *Alnus glutinosa*. Ділянка заплави належить до водно-болотних угідь міжнародного значення як місце оселення й розмноження водоплавних птахів.

«Прип'ятський-3» – гідрологічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Любешівському) р-ні площею 320,0 га на території Любешівської селищної ТГ (кол. Гірківської с/р), утворений за рішенням облвиконкому від 04.09.1985 р., № 301. Під охороною держави знаходяться заболочені ділянки заплави р. Прип'ять, які належить до водно-болотних угідь міжнародного значення як місце оселення і розмноження водоплавних птахів. Ділянка заплави вкрита болотною трав'яною рослинністю, чагарниковими заростями, рідколіссям берези повислої *Betula pendula*, вільхи клейкої *Alnus glutinosa*. Трапляється рідкісний вид, що охороняється ЧКУ, міжнародними конвенціями: СІТЕС, Бернською, Боннською й угодою АЕВА – лелека чорний *Ciconia nigra*.

«Соминський» – гідрологічний заказник у Ковельському р-ні площею 29,8 га, що лежить у межах землекористування СЛАП «Тур», Стеблівського л-ва, кв. 27, вид. 31, утворений згідно з рішенням облвиконкому від 04.09.1985 р., № 301. Охороняється оз. Сомине площею 28,13 га, завширшки 0,4 км, завдовжки 0,7 км, із пересічною глибиною 1,5 м, максимальною 2,8 м, об'ємом води 430 тис. м³ та навколоводні болотні угіддя. Озеро заросле очеретом звичайним *Phragmites australis*, рясом ущільненим *Corydalis solida*, жабурником звичайним *Hydrocharis morsus-ranae* та іншою болотною рослинністю, інтенсивно евтрофікується, поступово перетворюючись на болото, на дні накопичуються сапропелеві відклади потужністю 4,5 м. У водах озера росте латаття біле *Nymphaea alba*, включене в Зелену книгу України.

«Урочище Озеро» – гідрологічний заказник у Луцькому (кол. Рожищенському) р-ні площею 100,0 га лежить на території Доросинівської ТГ, утворений за рішенням облвиконкому від 04.09.1985 р., № 301. Охороняється озеро із площею водного плеса 11,0 га, болото – 74,0 га, навколишні луки – 15,0 га. Найпоширеніша рослинність прибережно-водних макрофтів і болотної рослинності: очерет звичайний *Phragmites australis*, лелека звичайна *Acorus calamus*, осоково-болотне різотрав'я: калюжниця болотяна *Caltha palustris*, вовче тіло болотяне *Comarum palustre*, осоки звичайна *Carex nigra*, струнка *C. acuta*, лепешняк великий *Glyceria maxima*, чагарники із верболозу *Salix alba*, берези бородавчастої *Betula pendula*, вільхи клейкої *Alnus glutinosa*. В озері мешкають сом звичайний *Silurus glanis*, лящ *Abramis brama*, головень *Squalius cephalus*, шука *Esox lucius*, окунь *Perca fluviatilis*, лин *Tinca tinca*, плітка *Rutilus rutilus*.

«Щедрогірський» – гідрологічний заказник у Ковельському (кол. Ратнівському) р-ні площею 700,0 га лежить у межах землекористування ДП СЛАП «Ратнеагроліс», Щедрогірського л-ва, кв. 26, вид. 1–6 та Забродівської с/р, утворений за рішенням Волинської обласної ради від 04.09.1985 р., № 301. Охороняються водні, прибережно-водні, лучно-болотні угіддя в заплаві р. Прип'ять, рослинні ценози яких сформовані з осок: чорної *Carex nigra*, здутої *C. rostrata*, блідої *C. pallescens*, пухирчастої *C. vesicaria*, високої *C. elata*, жовтої *C. flava*, просоподібної *C. panicea*, лепешняку великого *Glyceria maxima*, м'яти водяної *Mentha aquatica*, очерету звичайного *Phragmites australis*, плетуки звичайної *Calystegia sepium*, рогозу вузьколистого *Typha angustifolia*, чистецю болотяного *Stachys palustris*, щавлю прибережного *Rumex hydrolapathum*, вовчого тіла болотяного *Comarum palustre*, пухівки вузьколистого *Eriophorum angustifolium*, теліптериса болотяного *Thelypteris palustris*, щучки дернистої *Deschampsia cespitosa*, молінії блакитної *Molinia caerulea*, мітлиці тонкої *Agrostis capillaris*, тонконога лучного *Poa pratensis*, тимофіївки лучної *Phleum pratense*. Заплавні угіддя заказника внесені до переліку угідь міжнародного значення «Рамсарської конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів», які підтримують життєдіяльність багатьох видів водоплавних і навколоводних птахів, у т.ч. крижня *Anas platyrhynchos*, норця великого *Podiceps cristatus*, лиски *Fulica atra*, чирянок великої *Anas querquedula* і малої *A. crecca*, шилохвоста *Anas acuta*, широконоски *Anas clypeata* та інших видів.

«Світлий» – гідрологічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 16,2 га лежить у межах землекористування ДП «Маневицьке ЛГ», Софіянівського л-ва, кв. 11, вид. 11, 12, 19–23, 27, 28, утворений за розпорядженням облвиконкому від 20.11.1986 р., № 361-р. Охороняється озеро карстового походження Світле площею 2,0 га, завглибшки 28,0 м, оточене високобонітетними (1–2 бонітетів) насадженнями ялини європейської *Picea abies*, сосни звичайної *Pinus sylvestris*, вільхи чорної *Alnus glutinosa*.

«Цур» – гідрологічний заказник у Камінь-Каширському р-ні площею 49,5 га у межах ДП «Камінь-Каширське ЛГ», Клітицького л-ва, кв. 23, вид. 2, 7, 9, 14, 15, 20, утворений за рішенням виконкому Волинської обласної ради від 31.10.1991 р., № 226. Охороняються підземні джерела –

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

витоки р. Цир – правої притоки Прип'яті (довжина річки – 57 км), розміщені в помірно заболоченому різновіковому (від 30 до 90 років) лісовому масиві вільхово-ялинових насаджень із домішкою сосни звичайної *Pinus sylvestris* 1 бонітету. У трав'яному покриві найпоширеніші багно болотяне *Ledum palustre*, ягідники, лікарські рослини.

«Гурсько-Гривенський» – гідрологічний заказник у Луцькому (кол. Рожищенському) р-ні площею 145,2 га лежить на території Рожищенської міської ТГ (кол. Навізької с/р), утворений за рішенням облвиконкому від 31.10.1991 р., № 226. Охороняється лучно-болотний масив із п'ятьма природними джерелами в заплаві р. Стир. У структурі земель найбільші площі – під сінокосами 132,5 га, болота займають 4,4 га, чагарники – 5,2 га, під водою – 1,8 га, інші угіддя – 1,3 га. У прибережній смузі річки чагарникові зарості сформовані вербами козячою *Salix caprea* і білою *S. alba*. У заказнику мешкають болотні види земноводних, плазунів, птахів.

«Гурський» – гідрологічний заказник у Камінь-Каширському р-ні площею 3940,0 га, що лежить на території Камінь-Каширської міської (кол. Добренської, Черченської, Хотешівської с/р) та Сошичненської сільської (кол. Личинівська с/р) ТГ, утворений за розпорядженням представника Президента України у Волинській області від 26.05.1992 р., № 132. Охороняється заплава р. Турії із заболоченими масивами в межах водоохоронної зони: прибережні смуги з верболозу *Salix alba* і верби козячої *S. caprea*, лучно-болотні угіддя, де ростуть різні види осок *Carex*, бекманія звичайна *Beckmannia eruciformis*, тонконіг болотяний *Poa palustris*, лелека звичайна *Acorus calamus* тощо. Це місця оселення, розмноження, зупинок під час міграційних перельотів багатьох видів водоплавних і навколоводних птахів (із них близько 60 видів гніздяться). Крім того, трапляються рідкісні види тварин, занесені в ЧКУ, ЄЧС, ЧС МСОП, додатки Боннської, Бернської конвенцій: махаон *Papilio machaon*, гоголь *Vucephala clangula*, лелека чорний *Ciconia nigra*, лунь польовий *Circus cyaneus*, орел-могильник *Aquila heliaca*, підорлик малий *Aquila pomarina*, журавель сірий *Grus grus*, сорокопуд сірий *Lanius excubitor*, очеретянка прудка *Acrocephalus paludicola*, видра річкова *Lutra lutra*. *Acrocephalus paludicola* – вид, який є у Європейському Червоному списку глобально вразливої фауни і флори в категорії «вразливий» (SPES 1), занесений у додатки 1 і 2 Боннської конвенції, додаток 2 Бернської конвенції. Його чисельність різко зменшується через зміну необхідних для існування умов. Для здорової популяції потрібні водно-болотні угіддя значної площі (не менше ніж кілька десятків гектарів) – евтрофні болота з постійним рівнем води в заплавах невеликих річок, висота болотної рослинності (зазвичай осокові асоціації) у межах 30–60 см і не надто густа, бо птах не гніздиться в суцільних заростях очерету та рогозу. Через широкомасштабне меліоративне втручання, випалювання очерету, сільськогосподарське освоєння чисельність місць гніздування помітно скоротилася.

«Озеро Карасино» – гідрологічний заказник у Камінь-Каширському р-ні площею 29,0 га у межах ДП «Камінь-Каширське ЛГ», Нуйнівського л-ва, кв. 4, вид. 18, утворений за розпорядженням представника Президента України у Волинській області від 26.05.1992 р., № 132. Під охороною серед сосново-березового лісового масиву перебуває озеро карстового походження в басейні р. Турія, площею 29,0 га, із середньою глибиною 0,5 м, максимальною 1,2 м, замулене – потужність сапропелевих відкладів становить 4 м. Береги водойми низькі, заболочені, зарослі очеретяно-осоковими угрупованнями. Найпоширеніші види риб в озері: лин *Tinca tinca*, карась сріблястий *Carassius gibelio*, щука *Esox lucius*.

«Озеро Лука» – гідрологічний заказник у Камінь-Каширському р-ні площею 59,8 га на території Камінь-Каширської ТГ (кол. Грудківської с/р), утворений за розпорядженням представника Президента України у Волинській області від 26.05.1992 р., № 132. Охороняється озеро (колишня назва Олябля, Лебське) карстового походження в басейні р. Цир, площею 44,0 га, завдовжки 1,1 км, завширшки 0,7 км, із середньою глибиною 3,6 м, максимальною – 8,5 м. Дно озера біля узбережжя піщане, на глибині вкрите сапропелевим мулом. У природоохоронний комплекс входять місцями заболочена прибережна смуга (15,8 га), заросла лучно-болотною рослинністю. У чистій воді озера (прозорість 1,0–1,5 м) поширені лящ *Abramis brama*, короп звичайний *Cyprinus carpio*, карась сріблястий *Carassius gibelio*, щука *Esox lucius* та інші види риб. Територія заказника – місце мешкання багатьох видів водоплавних і навколоводних птахів та плазунів.

«Озеро Мочуліно» – гідрологічний заказник у Камінь-Каширському р-ні площею 10,0 га у межах ДП «Камінь-Каширське ЛГ», Нуйнівського л-ва, кв. 14, вид. 7, утворений за розпорядженням представника Президента України у Волинській області від 26.05.1992 р., № 132. У басейні р. Турія серед сосново-березового лісового масиву охороняється озеро карстового походження з площею водного дзеркала 10,0 га, пересічною глибиною 2,0 м, максимальною – 8,0 м. Дно озера замулене, потужність сапропелевих відкладів – 5,0–5,5 м. Узбережжя вкрите заростями різних видів осок *Carex*, очеретом звичайним *Phragmites australis*, рогузом вузьколистим *Typha angustifolia*.

«Озеро Озюрко» – гідрологічний заказник у Камінь-Каширському р-ні площею 6,9 га у межах ДП «Камінь-Каширське ЛГ», Видертського л-ва, кв. 47, вид. 7, утворений за розпорядженням представника Президента України у Волинській області від 26.05.1992 р., № 132. Під охороною держави перебуває озеро карстового походження в басейні р. Цир площею 7,4 га, з пересічною глибиною 2,3 м, максимальною – 3,2 м. Береги озера з південного і східного боку високі, піщані, з північного – низькі, заболочені. Біля урізу води в південно-західній частині озера є підземне джерело. Прозорість озерної води – 1,0–1,5 м. Водойма оточена сосново-вільховим лісом із домішкою дуба звичайного *Quercus robur*. Природний комплекс є середовищем існування багатьох видів риб, плазунів, птахів, зокрема лебедя-шипуна *Cygnus olor*. Трапляються журавлі сірі *Grus grus* – рідкісний вид, занесений у ЧКУ.

«Озеро Скомирське» – гідрологічний заказник у Камінь-Каширському р-ні площею 27,2 га на території с. Радошинка Стобихівської сільської ТГ, утворений за розпорядженням представника Президента України у Волинській області від 26.05.1992 р., № 132. Охороняється оточене вільховим лісом озеро карстового походження в басейні р. Стохід (колишня назва Скомор'є) із площею водного дзеркала 18,0 га, завдовжки 0,6 км, завширшки 0,4 км, із пересічною глибиною 1,6 м, найбільшою – 3,0 м, із низькими, зарослими чагарниками берегами, та його водоохоронна зона (3,8 га) – навколишні заболочені угіддя. Відбувається поступова евтрофікація водойми, потужність сапропелевих мулів становить 3,0 м.

«Озеро Сошичне» – гідрологічний заказник у Камінь-Каширському р-ні площею 16,0 га у межах ДП «Камінь-Каширське ЛГ», Нуйнівського л-ва, кв. 7, вид. 9, утворений за розпорядженням представника Президента України у Волинській області від 26.05.1992 р., № 132. Охороняється озеро карстового походження в басейні р. Турія, площею 16,0 га, із пересічною глибиною 2,3 м, максимальною – 2,7 м. Береги озера низькі, піщані, подекуди заболочені, вкриті чагарниковими заростями. Водойма оточена сосновим лісом. Природний комплекс – місце мешкання багатьох видів польської фауни, у т. ч. осілих та перелітних видів птахів. На прольотах трапляється журавель сірий *Grus grus* – вид, занесений у Червону книгу України.

«Озеро Стобихівське» – гідрологічний заказник у Камінь-Каширському р-ні площею 91,0 га на території с. Стобихівка Стобихівської с/р, утворений за розпорядженням представника Президента України у Волинській області від 26.05.1992 р., № 132. У басейні р. Стохід охороняється озеро льодовикового походження, площа водного дзеркала якого становить 26,0 га, пересічна глибина 1,6 м, максимальна – 4,0 м, та прилеглі до озера лучно-болотні угіддя – 33,0 га. Озеро замулене, відбуваються інтенсивні процеси евтрофікації. Середня глибина сапропелевих відкладів – 2,0 м. У прибережній смугі озера в заростях осоки *Carex*, очерету звичайного *Phragmites australis* та рогузу вузьколистого *Typha angustifolia* мешкають водоплавні й навколоводні птахи, серед яких трапляється журавель сірий *Grus grus* (на прольотах) – вид, занесений у ЧКУ, ЄЧС, ЧС МСОП, додатки Вашингтонської, Боннської, Бернської конвенцій.

«Чорногузка» – гідрологічний заказник у Луцькому р-ні площею 1500,0 га на території Луцької та Боратинської ТГ (кол. Баївської, Одерадівської, Ратнівської с/р) між селами Сьомаки і Гірка Полонка, створений за розпорядженням представника Президента України у Волинській області від 26.05.1992 р., № 132. Охороняється заплава р. Чорногузки завдовжки 22,0 км, завширшки від 0,1 до 0,7 км, на якій поширена різнотравно-злаково-осокова рослинність із тимофіївки лучної *Phleum pratense*, тонконога лучного *Poa pratensis*, китника лучного *Alopecurus pratensis*, осок стрункої *Carex acuta* і гостроподібної *C. acutiformis*, ромашки лікарської *Matricaria recutita*, калюжниці болотяної *Caltha palustris*, незабудки болотяної *Myosotis scorpioides*, хвоща болотяного *Equisetum palustre*, рогузу широколистого *Typha latifolia*, очерету звичайного *Phragmites australis*, півників болотяних *Iris pseudacorus*. Серед чагарників переважає вільха чорна *Alnus glutinosa* і крушина ламка

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Frangula alnus. Фауністичний комплекс складається з понад 100 видів хребетних тварин. Серед нечисленних регіонально рідкісних видів у заказнику селяться: бугай *Botaurus stellaris*, бугайчик *Ixobrychus minutus*, чепура велика *Ardea alba*, очеретянка чагарникова *Acrocephalus palustris*, синьошийка *Luscinia svecica*, просянка *Emberiza calandra*. Трапляються види, занесені в ЧКУ й додатки міжнародних конвенцій: гоголь *Bucephala clangula*, деркач *Crex crex*, журавель сирій *Grus grus*, луні польовий *Circus cyaneus* і лучний *C. pygargus*, сорокопуд сирій *Lanius excubitor*, сова болотяна *Asio flammeus*, горностай *Mustela erminea*, видра річкова *Lutra lutra*, два з них – *Crex crex* і *Lutra lutra* – включені до Європейського Червоного списку як види, що перебувають під загрозою зникнення у світовому масштабі.

«Гнила Липа» – гідрологічний заказник у Луцькому р-ні площею 1644,0 га на території Мар'янівської селищної (кол. Цегівської, Бранівської с/р) та Горохівської міської (кол. Квасівської, Журавничівської с/р) ТГ, створений відповідно до рішення виконкому Волинської обласної ради від 03.03.1993 р., № 18-р. Охороняється лучно-болотний масив завдовжки 43 км, завширшки 1 км, що входить до водоохоронної зони р. Гнила Липа. На території заказника є 21 джерело. У прибережній смузі річки ростуть вільха чорна *Alnus glutinosa*, верба козяча *Salix caprea*, крушина ламка *Frangula alnus*, очерет звичайний *Phragmites australis*, рогіз вузьколистий *Typha angustifolia* та низка видів осок *Carex*. У заплаві річки ростуть типові види злаково-осокових асоціацій: бекманія звичайна *Beckmannia eruciformis*, тонконіг болотяний *Poa palustris*, лепеха звичайна *Acorus calamus*, незабудка лучна *Myosotis scorpioides* та інші. У межах заказника налічується понад 100 видів земноводних, плазунів, птахів, ссавців. Мешкають види, занесені в Червону книгу України й міжнародні природоохоронні переліки: чернь білоока *Aythya nyroca*, журавель сирій *Grus grus* (на прольотах), чапля руда *Ardea purpurea*, видра річкова *Lutra lutra*.

«Залухівський» – гідрологічний заказник у Ковельському (кол. Ратнівському) р-ні площею 839,4 га лежить у межах землеволодіння Самарівської с/р, землекористування ДП СЛАП «Ратнеагроліс», Щедрогірського л-ва, кв. 14, вид. 62; кв. 20, вид. 24, 52, 57–59, утворений за рішенням виконкому Волинської обласної ради від 03.03.1993 р., № 18-р. Охороняються два озера: Волянське – льодовикового походження, площею 351,2, із середньою глибиною 2,0 м, максимальною – 6,0 м; Святе – карстового походження, із площею водного дзеркала 38,0 га, об'ємом води 0,7 млн м³, із середньою глибиною 2,5 м, середньою – 13,0 м. Озера розміщені в заплаві р. Прип'ять, їх оточують болота й лісовий масив вільхово-березових насаджень із домішкою верби козячої *Salix caprea*. Плесо Волянського озера інтенсивно заростає густими заростями очерету звичайного *Phragmites australis*, різакон алоєподібним *Stratiotes aloides*, лепехою звичайною *Acorus calamus*, осоками: чорною *Carex nigra*, здуютою *C. rostrata*, пухирчастою *C. vesicaria*, високою *C. elata* та рогазом вузьколистим *Typha angustifolia*, на глибині 1,0 м росте ситник розлогий *Juncus effusus*. Донні відклади містять значні запаси сапропелю – 1,3 млн т. Вода у Святому дуже чиста і якісна, завдяки чому воно й отримало свою назву. Навіть у літню спеку, коли навколишні озера «зацвітають» унаслідок евтрофікації, вода тут чиста й прохолодна. В озерах росте низка водних угруповань – латаття білого *Nymphaea alba*, глечиків жовтих *Nuphar lutea*, занесених до Зеленої книги України. У прибережних лучно-болотних угіддях трапляється рідкісний вид ЧКУ – любка дволиста *Platanthera bifolia*. В озерах мешкають вугор європейський *Anguilla anguilla*, лин *Tinca tinca*, карась сріблястий *Carassius gibelio*, щука звичайна *Esox lucius*, окунь *Perca fluviatilis*, плітка *Rutilus rutilus*, у навколишніх болотах і лісах – земноводні, плазуни: жаби озерна *Pelophylax ridibunda* і трав'яна *Rana temporaria*, кумка звичайна *Bombina bombina*, ропуха зелена *Pseudepidalea viridis*, ящірка прудка *Lacerta agilis*, черепаха болотяна *Emys orbicularis*, вуж звичайний *Natrix natrix*, гадюка звичайна *Vipera berus*; птахи: крижень *Anas platyrhynchos*, чирянки велика *Anas querquedula* і мала *A. crecca*, лиска *Fulica atra*, лебідь-шипун *Cygnus olor*, зяблик *Fringilla coelebs*, повзик *Sitta europaea*, вівчарик весняний *Phylloscopus trochilus*, сойка *Pica pica*, сойка *Garrulus glandarius*, сова вухата *Asio otus* та інші види. Угіддя заказника внесені до переліку територій міжнародного значення Рамсарської конвенції, що підтримують життєдіяльність багатьох видів водоплавних і навколводних птахів. Під час міграційних переміщень і харчування трапляються рідкісні види – лелека чорний *Ciconia nigra*, що охороняються ЧКУ, конвенціями CITES, Бернською, Боннською, Угодою АЕВА; деркач *Crex crex* – охороняється ЄЧС, Бернською конвенцією, Директивою Європейського Союзу щодо охорони диких птахів.

«Озеро Велике» – гідрологічний заказник у Володимир-Волинському (кол. Турійському) р-ні площею 16,0 га на території с. Овлочин Оваднівської сільської ТГ (кол. Овлочинської с/р), утворений за рішенням виконкому Волинської обласної ради від 03.03.1993 р., № 18-р. Зберігається однойменне озеро карстового походження в заплаві р. Турії з площею водного дзеркала 15,9 га, об'ємом вод 647,1 тис. м³, пересічною глибиною 4,0 м, максимальною – 10,6 м з припіднятими у рельєфі берегами, чистою прозорою водою, не зарослою водяною рослинністю, що за хімічним складом відповідає господарсько-питним критеріям. У прибережній смузі ростуть злаково-осоково-очеретяні угруповання. В озері мешкають короп *Cyprinus carpio*, щука *Esox lucius*, окунь *Perca fluviatilis*, в'юн *Misgurnus fossilis*, трапляється карась звичайний *Carassius carassius*, занесений до ЧКУ. Навколо озера гніздяться лебідь-шипун *Sygnus olor*, крижень *Anas platyrhynchos*, чирянки велика *Anas querquedula* і мала *A. crecca*, чернь червоноголова *Aythya ferina*, мартини звичайний *Larus ridibundus* і сизий *Larus canus*, баранці звичайний *Gallinago gallinago* і великий *G. media*, кулик-сорока *Haematopus ostralegus*, коловодники звичайний *Tringa totanus* і болотяний *T. glareola*, побережник білохвостий *Calidris temminckii* та інші види водоплавних і навколоводних птахів.

«Озеро Чусте» – гідрологічний заказник у Ковельському (кол. Ратнівському) р-ні площею 58,0 га на території Ратнівської селищної ТГ (кол. Гірниківської с/р), утворений за рішенням облвиконкому від 03.03.1993 р., № 18-р. Оберігається озеро карстового походження завглибшки 15,0 м із чистим, не зарослим водоростями дном серед соснового лісу віком близько 50 років із домішкою берези повислої *Betula pendula*, трав'яний ярус якого формують зелені мохи *Bryophyta* та ягідники: чорниця миртолиста *Vaccinium myrtillus*, буяхи звичайні *Vaccinium uliginosum*, брусниця звичайна *Vaccinium vitis-idaea*. У водах озера багата іхтіофауна: лящ *Abramis brama*, короп *Cyprinus carpio*, в'юн *Misgurnus fossilis*, окунь *Perca fluviatilis*, щука *Esox lucius*, лин *Tinca tinca*, плітка *Rutilus rutilus*, карась сріблястий *Carassius gibelio* та інші види. Навколо озера гніздяться водні й навколоводні птахи.

«Озерця» – гідрологічний заказник у Ковельському (кол. Ратнівському) р-ні площею 661,0 га лежить у межах землекористування ДП «Ратнівське ЛМГ», Гірницького л-ва, кв. 18, 19, 28, 29, 38, утворений за рішенням облвиконкому від 03.03.1993 р., № 18-р (реорганізований 03.05.2000 р., № 12/3). Охороняються озера льодовикового походження: Велика Близна площею 23,7 га, з об'ємом води 0,69 млн м³, пересічною глибиною 1,5 м, максимальною – 6,4 м; Мала Близна площею 9,0 га, з об'ємом води 0,15 млн м³, пересічною глибиною 1,5 м, максимальною – 4,9 м, з піщаними берегами, чистою поверхнею плеса; та навколишні вологі субори – сосново-ялинові й вільхово-березові ліси 1–2 бонітетів віком 80–100 років із підліском із ліщини звичайної *Corylus avellana*, крушини ламкої *Frangula alnus* та орляка звичайного *Pteridium aquilinum*, багна болотяного *Ledum palustre*, журавлини болотяної *Vaccinium oxycoccos*, чорниці звичайної *Vaccinium myrtillus* у трав'яному ярусі. На узбережжях озер і у прилеглих лісах мешкає багато видів водоплавних і навколоводних птахів, плазунів, земноводних, ссавців, в озерах трапляється щука *Esox lucius*, короп *Cyprinus carpio*, окунь *Perca fluviatilis*.

«Окорський» – гідрологічний заказник у Володимир-Волинському (кол. Локачинському) р-ні площею 78,3 га, що лежить між селами Великий Окорськ і Малий Окорськ, утворений за рішенням облвиконкому від 03.03.1993 р., № 18-р. Охороняється карстове озеро Окорське площею 55,3 га з навколишніми лучно-болотними угіддями (23,0 га). Дно озера встеляють харові *Charophyceae* та діатомові водорості *Bacillariophyceae*, а на озерному плесі – водяний горіх плаваючий *Trapa natans* – вид, занесений у ЧКУ, та формації латаття білого *Nymphaea alba*, глечиків жовтих *Nuphar lutea*, занесені в Зелену книгу України. Узбережжя заросло лепехою звичайною *Acorus calamus*, білозіром болотяним *Parnassia palustris*, плодоріжкою болотяною *Anacamptis palustris*, калюжницею болотяною *Caltha palustris*, жовтцем повзучим *Ranunculus repens*, різними видами осок *Carex*, очеретом звичайним *Phragmites australis*, рогозом широколистим *Typha latifolia*, а також водяним різакон алоєподібним *Stratiotes aloides*, що утворює кущоподібні зарості на заболочених, непротічних ділянках мілководь із мулистоторф'яними ґрунтами. З південно-східного боку озера росте насадження із верб *Salix*. У межах заказника трапляються види, занесені в ЧКУ – осока затінкова *Carex umbrosa*, плодоріжка блощична *Anacamptis coriophora*. У заказнику мешкають різні види риб: щука звичайна *Esox lucius*, амур білий *Stenopharyngodon idella*, лящ звичайний *Abramis brama*, карась

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

сріблястий *Carassius gibelio*, плітка *Rutilus rutilus*, короп *Cyprinus carpio*, окунь *Perca fluviatilis*; плазуни; водоплавні й навколоводні птахи: норець великий *Podiceps cristatus*, крижень *Anas platyrhynchos*, чорні червоноголова *Aythya ferina* і чубата *A. fuligula*, лунь очеретяний *Circus aeruginosus*, лиска *Fulica atra*, курочка водяна *Gallinula chloropus*, очеретянка велика *Acrocephalus arundinaceus*, вівсянка очеретяна *Emberiza schoeniclus*. Під час перельотів тут зупиняється чапля сіра *Ardea cinerea* – вид, занесений у додаток 3 Бернської конвенції.

«Холопичівський» – гідрологічний заказник у Володимир-Волинському (кол. Локачинському) р-ні площею 57,0 га на околиці с. Холопичі Затурцівської сільської ТГ (кол. Холопичівської с/р), утворений згідно з рішенням облвиконкому від 03.03.1993 р., № 18-р. Охороняється озеро льодовикового походження площею 13,7 га з навколишніми лучно-болотними угіддями, площа яких 43,3 га. Різноманітні низинні луки формують гадючник в'язолистий *Filipendula ulmaria*, незабудка болотяна *Myosotis scorpioides*, півники болотяні *Iris pseudacorus*, білозір болотяний *Parnassia palustris*, калужниця болотяна *Caltha palustris*, хвощ болотяний *Equisetum palustre*, жовтець їдкий *Ranunculus acris*, любисток лікарський *Levisticum officinale*, лепеха звичайна *Acorus calamus*. З північного боку за 500 м від озера росте сосновий ліс, ближче до озера – вільха чорна *Alnus glutinosa* і зарості верболозу *Salix alba*. Серед прибережної рослинності трапляються зозулинець болотяний *Anacamptis palustris*, осока затінкова *Carex umbrosa* та молодильник озерний *Isoetes lacustris*, що росте на мілководді, – рідкісні види, занесені в ЧКУ. Дно озера встеляють харові *Charophyceae* та діатомові водорості *Bacillariophyceae*, а на озерному плесі трапляються формації латаття білого *Nymphaea alba*, глечиків жовтих *Nuphar lutea*, що занесені в Зелену книгу України. В озері мешкає близько 15 видів риб, у прибережних заростях гніздяться водоплавні та навколоводні птахи.

«Луга-Свинорийка» – гідрологічний заказник у Володимир-Волинському (кол. Локачинському) р-ні площею 880,0 га, що лежить між селами Шельвів і Замличі в межах землекористування Локачинської селищної ради (70,0 га) та сільських рад: Замличівської (220,0 га), Марковичівської (130,0 га), Козлівської (90,0 га), Дорогиничівської (180,0 га), Крухиничівської (100,0 га), Шельвівської (90,0 га), утворений за рішенням обласної ради від 20.12.1993 р., № 16/6 (реорганізований 02.02.2017 р., № 10/49). Під охороною держави – лучно-болотяний масив, що входить у водоохоронну зону р. Луга. У межах заказника є п'ять природних джерел, багате різноманіття флори (понад 400 видів) і фауни (100 видів хребетних). Трапляються рідкісні види рослин, занесені в ЧКУ: плодоріжка болотяна *Anacamptis palustris*, осока затінкова *Carex umbrosa* та тварин, включених до ЧКУ, ЄЧС, ЧС МСОП, додатків Боннської й Бернської конвенцій, Угоди про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів: деркач *Crex crex*, журавель сірий *Grus grus*, лунь польовий *Circus cyaneus*, чернь білоока *Aythya nyroca*, видра річкова *Lutra lutra*.

«Броно» – гідрологічний заказник у Ковельському (кол. Ратнівському) р-ні площею 67,0 га на території Самарівської с/р, утворений за рішенням Волинської обласної ради від 17.03.1994 р., № 17/19. Охороняється однойменне озеро льодовикового походження площею 26,0 га, із максимальною глибиною 2,4 м, загальним об'ємом води 0,54 млн м³, водне плесо якого на 60,0 % заросло жорсткою водною рослинністю: макрофітами – очеретом звичайним *Phragmites australis*, рогозом широколистим *Typha latifolia*, елодеєю канадською *Elodea canadensis*, куширом зануреним *Ceratophyllum demersum*, жабурником звичайним *Hydrocharis morsus-ranae* та ін. Через інтенсивні процеси евтрофікації озеро перетворюється на болото; болотний масив, що його оточує, вкритий чагарниками верболозу *Salix alba* й різноліссям із берези повислої *Betula pendula*, осики звичайної *Populus tremula*, вільхи чорної *Alnus glutinosa*, сосни звичайної *Pinus sylvestris*, осоково-очеретяними й зеленомоховими угрупованнями. Трапляється регіонально рідкісний вид росичка круглолиста *Drosera rotundifolia*.

«Вижівський» – гідрологічний заказник у Ковельському (кол. Старовижівському) р-ні площею 1645,0 га лежить на території Старовижівської селищної ТГ (кол. Нововижівської с/р), утворений за рішенням обласної ради від 17.03.1994 р., № 17/19. Охороняються заплава р. Вижівки впродовж 41,0 км, лучно-болотні і чагарникові угіддя, зарослі багаторічними трав'яними рослинами – злаками: тимофіївкою лучною *Phleum pratense*, лисохвостом лучним *Alopecurus pratensis*, тонконогом лучним *Poa pratensis*, грястицею збірною *Dactylis glomerata*, кострицею лучною *Festuca pratensis*; бобовими: конюшинами лучною *Trifolium pratense* й повзучою *T. repens*, горошком мишачим *Vicia*

cracca, чиною лучною *Lathyrus pratensis*; різнотрав'ям: жовтецями повзучим *Ranunculus repens*, золотистим *R. auricomus* і їдким *R. acris*, деревієм звичайним *Achillea millefolium*, королицею звичайною *Leucanthemum vulgare*, волошкою лучною *Centaurea jacea*, козельцями лучними *Tragopogon pratensis*, стокроткою багаторічною *Bellis perennis*, журавцем лучним *Geranium pratense*, підмаренниками справжнім *Galium verum* і чіпким *G. aparine*, коронарією зозулячою *Lychnis flos-cuculi*, смілкою клейкою *Viscaria vulgaris*, щавлем кінським *Rumex confertus*, гірчаком зміїним *Persicaria bistorta*, валеріаною лікарською *Valeriana officinalis*, плакуном верболистим *Lythrum salicaria*; осоками: гострою *Carex acuta*, дернистою *C. caespitosa*, здутою *C. rostrata*, побережною *C. riparia*, звичайною *C. nigra*; та чагарниками із верболозу *Salix alba*, крушини ламкої *Frangula alnus*, калини звичайної *Viburnum opulus*, подекуди вільхою клейкою *Alnus glutinosa*. Тут мешкають земноводні, плазуни, ссавці, гніздяться водоплавні й навколоводні птахи, у т. ч. крижень *Anas platyrhynchos*, чирянка велика *Anas querquedula*, курочки мала *Porzana parva* й водяна *Gallinula chloropus*, кулики: баранці звичайний *Gallinago gallinago* і великий *G. media*, кулик-сорока *Haematopus ostralegus*, коловодники звичайний *Tringa totanus* і болотяний *T. glareola*, побережник білохвостий *Calidris temminckii* та інші види.

«Гірницьке болото» – гідрологічний заказник у Ковельському (кол. Ратнівському) р-ні площею 120,5 га лежить у межах землекористування ДП «Ратнівське ЛМГ», Гірницького л-ва, кв. 1, 2; кв. 5, вид. 2; кв. 6, вид. 1–2, 43, 44, утворений за рішенням Волинської обласної ради від 17.03.1994 р., № 17/19. Охороняється болото сфагнового типу, вкрите низькобонітетним різноліссям берези повислої *Betula pendula* й сосни звичайної *Pinus sylvestris* природного походження, де серед сфагнів *Sphagnum*, осок *Carex*, багна болотяного *Ledum palustre* трапляються рідкісні види із ЧКУ: ломикамінь болотяний *Saxifraga hirculus*, осока тонкокореневищна *Carex chordorrhiza*.

«Озеро Олеандра» – гідрологічний заказник у Ковельському (кол. Турійському) р-ні площею 31,4 га лежить на території Турійської селищної ТГ (кол. Новодвірської с/р), утворений за рішенням Волинської обласної ради від 17.03.1994 р., № 17/19 (реорганізований згідно з рішенням обласної ради від 30.05.2000 р., № 12/3). Охороняється озеро карстового походження Олеандра з площею водного дзеркала 20,2 га, об'ємом води 1523,1 тис. м³, пересічною глибиною 7,5 м, максимальною – 21,7 м з рівним піщаним дном, лише частково замуленим у прибережній частині, прозорою водою. Береги піщані, лише західне узбережжя заросло повітряно-водними макрофітами. У водах озера трапляються вугор європейський *Anguilla anguilla*, лящ *Abramis brama*, короп *Cyprinus carpio*, в'юн *Misgurnus fossilis*, окунь *Perca fluviatilis*, щука *Esox lucius*, лин *Tinca tinca*, плітка *Rutilus rutilus*. Це місце мешкання й розмноження водоплавних і навколоводних птахів: лебедя-шипуну *Cygnus olor*, лиски *Fulica atra*, крижня *Anas platyrhynchos*, чирянки великої *Anas querquedula*, кулика-сороки *Haematopus ostralegus*, коловодників звичайного *Tringa totanus* і болотяного *T. glareola*, курочки водяної *Gallinula chloropus*, пірникоз великої *Podiceps cristatus* і малої *P. ruficollis* та інших видів.

«Озеро Святе» – гідрологічний заказник у Ковельському (кол. Турійському) р-ні площею 19,2 га на території Турійської селищної ТГ (кол. Дольської с/р), утворений за рішенням Волинської обласної ради від 17.03.1994 р., № 17/19 (реорганізований згідно з рішенням обласної ради від 30.05.2000 р., № 12/3). Серед лісового масиву із сосни звичайної *Pinus sylvestris* із домішкою вільхи чорної *Alnus glutinosa* і берези повислої *Betula pendula* охороняється частково замулене озеро Святе карстового походження з площею водного дзеркала 15,1 га, об'ємом води 498,3 тис. м³, пересічною глибиною 3,3 м, максимальною – 6,7 м. Прибережна смуга озера заросла повітряно-водними макрофітами: очеретом звичайним *Phragmites australis*, рогами вузьколистим *Typha angustifolia* і широколистим *T. latifolia*, лепехою звичайною *Acorus calamus*, ситником розлогим *Juncus effusus*. Типові представники іхтіофауни озера: карась сріблястий *Carassius gibelio*, короп *Cyprinus carpio*, лин *Tinca tinca*, плітка *Rutilus rutilus*, окунь *Perca fluviatilis*, щука *Esox lucius*. Це місце гніздування багатьох видів водоплавних і навколоводних птахів: лебедя-шипуну *Cygnus olor*, лиски *Fulica atra*, крижня *Anas platyrhynchos*, чирянки великої *Anas querquedula*, кулика-сороки *Haematopus ostralegus*, коловодників звичайного *Tringa totanus* і болотяного *T. glareola* та ін. Тут мешкають бобер європейський *Castor fiber* та видра річкова *Lutra lutra*, внесена до ЧКУ і Європейського Червоного списку в статусі вразливого виду.

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

«Річицький» – гідрологічний заказник у Ковельському (кол. Турійському) р-ні площею 1046,8 га на території Забродівської с/р та у межах землекористування ДП СЛАП «Ратнеагроліс», Щедроґірського л-ва, кв. 30, вид. 28; кв. 31, вид. 8; кв. 32, вид. 1–19, 25, утворений за рішенням Волинської обласної ради від 17.03.1994 р., № 17/19. Охороняється значно заболочена ділянка заплави р. Прип'ять з озерами льодовикового походження – Річицьким із площею водного плеса 34,0 га, об'ємом води 1,18 млн м³, середньою глибиною 8,6 м, максимальною – 22,0 м, і Стрибуж, з рослинністю, сформованою прибережно-водними, болотними, лучними угрупованнями та чагарниками із верболозу *Salix alba*, калини звичайної *Viburnum opulus*, крушини ламкої *Frangula alnus*, де трапляється береза повисла *Betula pendula* та вільха чорна *Alnus glutinosa*. Ценози прибережно-водної рослинності біля русла річки складаються з очерету звичайного *Phragmites australis*, лепешняку великого *Glyceria maxima*, рогузу вузьколистого *Typha angustifolia*, плетухи звичайної *Calystegia sepium*, м'яти водяної *Mentha aquatica*, чистецю болотного *Stachys palustris*, щавлю прибережного *Rumex hydrolapathum*. У складі болотних угруповань домінують бореальні види осок: чорна *Carex nigra*, здута *C. rostrata*, бліда *C. pallescens*, пухирчаста *C. vesicaria*, висока *C. elata*; звичайними видами є вовче тіло болотяне *Comarum palustre*, пухівка вузьколиста *Eriophorum angustifolium*, теліптерис болотяний *Thelypteris palustris*. У лучних формаціях на піднятих частинах заплави найчастіше трапляється щучка дерниста *Deschampsia cespitosa*, молінія блакитна *Molinia caerulea*, мітлиця тонка *Agrostis tenuis*, тонконіг лучний *Poa pratensis*, тимофіївка лучна *Phleum pratense*, дрібні осоки – чорна *Carex nigra*, жовта *C. flava*, просоподібна *C. panicea*. Територія як місце мешкання і розмноження, тимчасових зупинок під час міграційних перельотів водно-болотних видів птахів, віднесена до угідь міжнародного значення Рамсарського переліку. Серед типових видів водних, лучних і болотних зооценозів трапляється рідкісний вид – видра річкова *Lutra lutra*, який охороняється ЧКУ, ЄЧС, ЧС МСОП.

«Серна» – гідрологічний заказник у Володимир-Волинському (кол. Локачинському) р-ні площею 227,0 га, що лежить між селами Юнівка і Великий Окорськ Затурцівської с/р, утворений за рішенням Волинської обласної ради від 17.03.1994 р., № 17/19. Охороняються заплавні луки, на яких беруть початок витoki р. Серни – лівої притоки Стиру, де є чотири природних джерела. Видове різноманіття флори багате – складається із близько 100 видів рослин: лепехи звичайної *Acorus calamus*, вовчого тіла болотного *Comarum palustre*, підмаренника болотного *Galium palustre*, зніту болотного *Epilobium palustre*, білозіру болотного *Parnassia palustris*, калюжниці болотної *Caltha palustris*, жовтецю їдкою *Ranunculus acris*, осок стрункої *Carex acuta*, дернистої *C. caespitosa* і чорної *C. nigra* тощо, серед яких трапляються й рідкісні, занесені в Червону книгу України: осока затінкова *Carex umbrosa*, плодоріжка болотяна *Anacamptis palustris*. У прибережній смузі ростуть крушина ламка *Frangula alnus*, верба козяча *Salix caprea*. Територія заказника – місце мешкання й розмноження багатьох видів ссавців, плазунів, водоплавних і навколоводних птахів, у т. ч. рідкісних видів ЧКУ, ЄЧС, ЧС МСОП – деркача *Crex crex*, журавля сірого *Grus grus*, черні білоокої *Aythya nyroca*, сови болотної *Asio flammeus*.

«Урочище Плав» – гідрологічний заказник у Ковельському (кол. Ратнівському) р-ні площею 16,4 га лежить на території Велимченської с/р, утворений за рішенням обласної ради від 17.03.1994 р., № 17/19. Охороняється природний комплекс із озера Плав льодовикового походження із площею водного дзеркала 2,0 га, середньою глибиною 0,7 м, максимальною – 2,0 м, у якому активно відбуваються процеси евтрофікації, потужність сапропелевих відкладів понад 2,0 м, плесо на 60,0 % заросло водно-повітряними макрофітами: очеретом звичайним *Phragmites australis*, рогузом вузьколистим *Typha angustifolia*, лепехою звичайною *Acorus calamus*; та болота що його оточує, порослого чагарниками з верболозу *Salix alba*, берези бородавчастої *Betula pendula*, вільхи клейкої *Alnus glutinosa*, на підвищених ділянках – сосною звичайною *Pinus sylvestris*, осоково-болотним різнотрав'ям із калюжниці болотної *Caltha palustris*, вовчого тіла болотного *Comarum palustre*, осок звичайної *Carex nigra*, стрункої *C. acuta*, лепешняку великого *Glyceria maxima*, яке населяють різні види риб, у т. ч.: карась сріблястий *Carassius gibelio*, окунь *Perca fluviatilis*, плітка *Rutilus rutilus*, короп *Cyprinus carpio*, лин *Tinca tinca*.

«Урочище Терешкове» – гідрологічний заказник у Ковельському (кол. Ратнівському) р-ні площею 9,3 га лежить на території Велимченської с/р, утворений за рішенням обласної ради від 17.03.1994 р., № 17/19. Охороняється болотний масив, вкритий рідколіссям берези повислої *Betula pendula*, вільхи чорної *Alnus glutinosa*, верболозом *Salix alba*, осоково-болотним різнотрав'ям із чистецю болотного *Stachys palustris*, калюжниці болотної *Caltha palustris*, вовчого тіла болотного *Comarum palustre*, осок звичайної *Carex nigra*, стрункої *C. acuta*, лепешняка великого *Glyceria maxima*, де мешкають пристосовані до таких умов існування види комах, земноводних, плазунів, птахів і ссавців: ропуха очеретяна *Bufo calamita*, жаба гостроморда *Rana arvalis*, тритон гребінчастий *Triturus cristatus*, черепаха болотня *Emys orbicularis*, ящірки прудка *Lacerta agilis* і живородна *L. vivipara*, вуж звичайний *Natrix natrix*, гадюка звичайна *Vipera berus*, лелека білий *Ciconia ciconia*, бугай *Botaurus stellaris*, бугайчик *Ixobrychus minutus*, лунь очеретяний *Circus aeruginosus*, бобер європейський *Castor fiber* та ін. Трапляється кулик-сорока *Haematopus ostralegus* (ЧКУ).

«Чорногузівський» – гідрологічний заказник у Володимир-Волинському (кол. Локачинському) р-ні площею 121,0 га, що лежить між селами Линів і Бубнів Локачинської селищної ТГ (кол. Бубнівської с/р), утворений згідно з рішенням обласної ради від 17.03.1994 р., № 17/19. Охороняється річка Чорногузка – ліва притока Стиру, її заплава та лучно-болотний масив із природними джерелами. У прибережній смузі ростуть очерет звичайний *Phragmites australis* і рогіз широколистяний *Typha latifolia*. У лучному різнотрав'ї ростуть тонконіг болотяний *Poa palustris*, коронарія зозуляча *Lychnis flos-cuculi*, вовче тіло болотяне *Comarum palustre*, білозір болотяний *Parnassia palustris*, м'ята водяна *Mentha aquatica*, жовтеці повзучий *Ranunculus repens* та їдкий *R. acris*, любисток лікарський *Levisticum officinale*, незабудка болотяна *Myosotis scorpioides*, лепеха звичайна *Acorus calamus*, бобівник трилистяний *Menyanthes trifoliana*, осока чорна *Carex nigra*. Трапляється вид, занесений у ЧКУ – осока затінкова *Carex umbrosa*. Територія заказника – місце мешкання й розмноження багатьох видів риб, земноводних, плазунів, птахів, ссавців, у т. ч. рідкісних, занесених у переліки ЧКУ, ЄЧС, ЧС МСОП: чорні білоокої *Aythya nyroca*, журавля сірого *Grus grus*, видри річкової *Lutra lutra*.

«Лучний» – гідрологічний заказник у Володимир-Волинському (кол. Локачинському) р-ні площею 1008,0 га, що лежить між селами Коритниця й Козлів у межах землекористування Дорогиничівської (70,0 га), Заячицівської (30,0 га), Козлівської (200,0 га), Конюхівської (230,0 га), Привітненської (138,0 га), Старозагорівської (340,0 га) сільських рад, утворений за рішенням Волинської обласної ради від 04.05.1995 р., № 4/5 (реорганізований 02.02.2017 р., № 10/49). Охороняється лучно-болотний масив водоохоронної зони р. Свинарки – лівої притоки р. Луги, де є 13 природних джерел, які живлять річку. У прибережній смузі найпоширеніші верба козяча *Salix caprea*, вільха клейка *Alnus glutinosa*, крушина ламка *Frangula alnus*, біля урізу води – зарості з очерету звичайного *Phragmites australis*, рогозу широколистого *Typha latifolia*. Територія заказника – місце мешкання й розмноження крижня *Anas platyrhynchos*, річкових качок – чирянки *Anas*, бекаса *Gallinago gallinago*, курочки водяної *Gallinula chloropus*, лиски *Fulica atra*, норців великого *Podiceps cristatus* і малого *P. ruficollis*, лебедя-шипуну *Cygnus olor*. Трапляються рідкісні види птахів, які занесені в державний та міжнародні природоохоронні переліки (ЧКУ, ЄЧС, ЧС МСОП, додатки конвенцій): деркач *Crex crex*, чернь білоока *Aythya nyroca*, лунь польовий *Circus cyaneus*, журавель сирій *Grus grus*, видра річкова *Lutra lutra*.

«Озеро Радожичі» – гідрологічний заказник у Ковельському (кол. Ратнівському) р-ні площею 109,7 га лежить у межах землеволодіння Ратнівської селищної ТГ (кол. Гірниківської с/р), землекористування ДП СЛАП «Ратнеагроліс», Ратнівського л-ва, кв. 17, вид. 21, 27, 28, 32, утворений за розпорядженням Волинської обласної державної адміністрації від 16.10.1996 р., № 551. Охороняється озеро льодовикового походження із площею водного дзеркала 89,0 га, об'ємом води 3,4 млн м³, із середньою глибиною 3,54 м, максимальною – 28,0 м, із низькими піщаними берегами, з південного боку заболоченими, дном, укритим сапропелевими відкладами потужністю понад 2,0 м; та прибережна смуга завширшки 100,0 м: різнотравно-осокові луки, соснові насадження з ягідниками із чорниць звичайних *Vaccinium myrtillus*. Води озера багаті рибою, тут виявлені: вугор європейський *Anguilla anguilla*, лящ *Abramis brama*, короп *Cyprinus carpio*, в'юн звичайний *Misgurnus fossilis*, окунь *Perca fluviatilis*, щука *Esox lucius*, лин *Tinca tinca*, плітка *Rutilus rutilus*, карась сріблястий *Carassius*

gibelio. Це місце мешкання та розмноження водоплавних і навколводних птахів: лебедя-шипуну *Cygnus olor*, лиски *Fulica atra*, крижня *Anas platyrhynchos*, шилохвоста *Anas acuta*, ширококоніски *Anas clypeata*, чирянок великої *Anas querquedula* і малої *A. crecca*, баранців звичайного *Gallinago gallinago* і великого *G. media*, кулика-сороки *Haematopus ostralegus*, коловодників звичайного *Tringa totanus* і болотяного *T. glareola*, побережника білохвостого *Calidris temminckii* та інших видів.

«Оріхівський» – гідрологічний заказник у Ковельському (кол. Ратнівському) р-ні площею 824,0 га лежить у межах землеволодіння Самарівської с/р, землекористування ДП СЛАП «Ратнеагроліс», Щедрогірського л-ва, кв. 4, вид. 26–34, 37–39, утворений за розпорядженням Волинської обласної державної адміністрації від 16.10.1996 р., № 551. Охороняються озера льодовикового походження: Велике Оріхове (площею 460,0 га, об'ємом води 10,1 млн м³, пересічною глибиною 1,5 м, максимальною – 6,0 м), Оріховець (147,5 га, 1,47 млн м³, сер. глибиною 1,0 м, макс. – 3,0 м), Засвяття (59,0 га, 1,8 млн м³, сер. глибиною 4,0 м, макс. – 8,0 м) з прибережними лучно-болотними угіддями, зарослими очеретом звичайним *Phragmites australis*, рогозом вузьколистим *Typha angustifolia*, осоками: чорною *Carex nigra*, здутою *C. rostrata*, пухирчастою *C. vesicaria*, високою *C. elata*, щавлем прибережним *Rumex hydrolapathum*, щучкою дернистою *Deschampsia cespitosa*, тимофіївкою лучною *Phleum pratense*, кущами верболозу *Salix alba*, смуги яких сягають завширшки близько 100 м, та болото Урочище Дупло площею 21,5 га, де росте журавлина болотяна *Vaccinium oxycoccos*. Озера Велике Оріхове й Оріховець інтенсивно замулюються, потужність сапропелевих відкладів в оз. Оріховець сягає 3,0 м, плеса зарослі макрофітами від 10,0 до 25,0 %; чисте плесо, заросле лише на 5,0 %, на оз. Засвяття. В зооценозах водойм і водно-болотних комплексів, які населяють лящ *Abramis brama*, щука *Esox lucius*, карась сріблястий *Carassius gibelio*, лин *Tinca tinca*, лиска *Fulica atra*, чирянки велика *Anas querquedula* і мала *A. crecca*, шилохвіст *Anas acuta*, ширококоніска *Anas clypeata*, крижень *Anas platyrhynchos*, лебідь-шипун *Cygnus olor*, лелека білий *Ciconia ciconia*, ондатра *Ondatra zibethicus*, бобер європейський *Castor fiber*, трапляються рідкісні види тварин: лелека чорний *Ciconia nigra*, журавель сирій *Grus grus*, горностай *Mustela erminea* та видра річкова *Lutra lutra*, які охороняються ЧКУ, ЄЧС, конвенціями СІТЕС, Бернською, Боннською, Угодою АЕВА.

«Рогізенський» – гідрологічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Любешівському) р-ні площею 610,2 га на території Любешівської селищної ТГ (кол. Ветлівської с/р), утворений за рішенням обласної ради від 09.12.1998 р., № 4/3. Під охороною держави перебуває озеро карстового походження Рогізне із площею водного дзеркала 103,2 га, завдовжки 1,7 км, завширшки 0,9 км, із максимальною глибиною 2,7 м і болото в урочищі «Мотовило». Дно озера на 50–60 % заросле водоростями. У водах озера ростуть угруповання латаття білого *Nymphaea alba* та глечиків жовтих *Nuphar lutea*, що занесені в Червону книгу України. Узбережжя оз. Рогізного й болото вкриті чагарниками, рідколіссям вільхи клейкої *Alnus glutinosa*, берези повислої *Betula pendula*, верболозу *Salix alba*, крушини ламкої *Frangula alnus*. Місце мешкання й розмноження водоплавних та навколводних видів птахів. Трапляється рідкісний вид ЧКУ – лелека чорний *Ciconia nigra*, що також охороняється конвенціями СІТЕС, Бернською, Боннською, Угодою АЕВА.

«Озеро Дошне» – гідрологічний заказник у Ковельському (кол. Ратнівському) р-ні площею 29,2 га на території с. Дошне Велимченської сільської ТГ, утворений за рішенням обласної ради від 09.12.1998 р., № 4/3. Охороняється одне з найглибших волинських озер – Дошне, карстового походження, площею 19,0 га, з об'ємом води 0,58 млн м³, пересічною глибиною 4,2 м, максимальною – 32,5 м, з прибережною смугою завширшки 100,0 м. Плесо озера заросло на 10,0 % водно-повітряними макрофітами: очеретом звичайним *Phragmites australis*, рогозом вузьколистим *Typha angustifolia*. Навколо озера ростуть чагарники верболозу *Salix alba*, березово-вільхові насадження. Озеро населяють щука *Esox lucius*, карась сріблястий *Carassius gibelio*, окунь *Perca fluviatilis*, лин *Tinca tinca*, в навколишніх угіддях – земноводні, плазуни: жаби озерна *Pelophylax ridibunda* і трав'яна *Rana temporaria*, кумка звичайна *Bombina bombina*, ропуха зелена *Pseudepidalea viridis*, ящірка прудка *Lacerta agilis*, вуж звичайний *Natrix natrix*, гадюка звичайна *Vipera berus*; птахи: крижень *Anas platyrhynchos*, чирянки велика *Anas querquedula* і мала *A. crecca*, лиска *Fulica atra*, зяблик *Fringilla coelebs*, повзик *Sitta europaea*, вівчарик весняний *Phylloscopus trochilus*, сорока *Pica pica*, сойка *Garrulus glandarius*, сова вухата *Asio otus* та інші види.

«Луга» – гідрологічний заказник у Володимир-Волинському р-ні площею 2039,1 га на території Бубнівської, Селецької, Хмелівської, Зимненської, Зарічанської, П'ятиднівської сільських рад, Устилузької міської ради, утворений за рішенням облради від 30.05.2000 р., № 12/3. Охороняється частина заплави р. Луги – правої притоки р. Західний Буг: звивисте річище, стариці, болота, вкриті різними видами осок, рогозу, очеретом *Phragmites australis*, різнотравні та осокові луки, подекуди зарослі чагарниками. На цій території мешкає низка водних та навколоводних видів птахів, у т. ч. деркач *Crex crex* – гніздовий перелітний вид, занесений до Європейського Червоного списку тварин, що перебуває під загрозою зникнення у світовому масштабі. Назва птаха походить від гучного крику «дерк-дерк», який чути досить далеко – до 1 км, птах видає його під час шлюбного періоду. Більшу частину життя деркач проводить у заростях високої трави на трав'янистих і зарослих чагарниками луках. Кладка деркача – 7–12 яєць, які висиджуються 15–17 днів. Пташенята у віці одного тижня починають самостійне життя.

«Озерця» – гідрологічний заказник у Ковельському (кол. Ратнівському) р-ні площею 36,3 га лежить у межах землекористування ДП «Ковельське ЛГ», Зампанівського л-ва, кв. 15, вид. 3, 4, 6, 9, 10, 12; кв. 16, вид. 1–3, 11, 12, утворений за рішенням обласної ради від 30.05.2000 р., № 12/3. Охороняються озера льодовикового походження: Велике Грибне площею 8,6 га, з об'ємом води 0,17 млн м³, пересічною глибиною 1,0 м, максимальною – 3,9 м, і Мале Грибне площею 3,7 га, з об'ємом води 0,04 млн м³, пересічною глибиною 1,0 м, максимальною – 3,7 м, із замуленим дном, потужністю донних відкладів 0,5 м, із плесами, на 20,0 % зарослими повітряно-водними макрофітами: очеретом звичайним *Phragmites australis*, осокою багновою *Carex limosa*, рогозом вузьколистим *Typha angustifolia*. На узбережжі ростуть хвощ болотяний *Equisetum palustre*, ожина звичайна *Rubus caesius*, верболіз *Salix alba*. Озера оточені сфагновими болотами, зарослими березою бородавчастою *Betula pendula*, вільхою чорною *Alnus glutinosa*, сосною звичайною *Pinus sylvestris*. В озерах поширені щука *Esox lucius*, карась сріблястий *Carassius gibelio*, лин *Tinca tinca*, на мілководдях багато птахів – лиска *Fulica atra*, пірникози велика *Podiceps cristatus* і мала *P. ruficollis* та інших видів тварин.

«Красвид» – гідрологічний заказник у Луцькому р-ні площею 13,73 га у смт Рокині Луцької (кол. Княгининівської) ТГ, створений за рішенням обласної ради від 18.08.2000 р., № 13/6 (реорганізований 02.02.2017 р., № 10/49). Охороняється прибережна захисна смуга навколо ставка в смт Рокині – водно-болотні угіддя, що мають важливе водорегульвне значення та є місцем зростання типових болотно-лучних рослинних асоціацій із калюжниці болотяної *Caltha palustris*, незабудки болотяної *Myosotis scorpioides*, хвоща болотяного *Equisetum palustre*, рогозу широколистого *Typha latifolia*, очерету звичайного *Phragmites australis*, півників болотяних *Iris pseudacorus* та інших видів. Це місце мешкання земноводних, плазунів, водоплавних і навколоводних птахів, деяких видів ссавців.

«Озеро Любовель» – гідрологічний заказник у Ковельському (кол. Ратнівському) р-ні площею 181,5 га лежить на території Ратнівської селищної ТГ (кол. Кортеліської, Млинівської с/р), утворений за рішенням обласної ради від 18.08.2000 р., № 13/6. Охороняється одамбоване озеро карстового походження із пересічною глибиною 2,0 м, потужністю донних відкладів до 1,0 м. У водах озера ростуть угруповання латаття білого *Nymphaea alba*, глечиків жовтих *Nuphar lutea*, що занесені до Зеленої книги України. В озері трапляються лящ *Abramis brama*, щука *Esox lucius*, окунь *Perca fluviatilis*, лин *Tinca tinca*, плітка *Rutilus rutilus*, карась сріблястий *Carassius gibelio*. Мілководдя озера – колишні прибережні угіддя, що затопилися після одамбування озера й заросли водно-болотною рослинністю, де гніздяться водоплавні птахи, оселилися бобри *Castor fiber* й ондатри *Ondatra zibethicus*. У північній і західній частинах мілководдя виявлена журавлина дрібнопліва *Oxycoccus microcarpus* – рідкісний вид, занесений до ЧКУ.

«Ямно» – гідрологічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Любешівському) р-ні площею 218,3 га, що лежить у межах землекористування ДП «Любешівське ЛМГ», Великоглушанського л-ва, кв. 2, вид. 2, 3; кв. 3 вид. 4; кв. 4, вид. 5, 7, 8; кв. 5, вид. 4, 5, 7; кв. 13, вид. 9, 12; кв. 14, вид. 10, 14; кв. 15, вид. 21; кв. 16, вид. 3, 11, 23; кв. 19, вид. 1–5; кв. 21, вид. 2, 3, 15, утворений за рішенням Волинської обласної ради від 25.07.2003 р., № 6/33. Охороняються заболочені стиглі, середньостиглі та пристиглі вільхові насадження в заплаві р. Прип'ять, де серед трав'яного покриву трапляються рідкісні види рослин, зокрема плаун колочий *Lycopodium annotinum* (ЧКУ), та тварин: журавель сірий *Grus grus*, лелека чорний *Ciconia nigra*, що охороняються ЧКУ, конвенціями СІТЕС, Бернською, Боннською, Угодою про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів.

«Озеро Поворське» – гідрологічний заказник у Ковельському р-ні площею 24,6 га, що лежить у межах землекористування ДП «Волинський військовий лісгосп», Поворського л-ва, кв. 28, вид. 45–48; кв. 29, вид. 51–53; кв. 38, вид. 27–29; кв. 39, вид. 1–6, утворений згідно з рішенням обласної ради від 29.03.2005, № 19/27. Під охороною держави – озеро карстового походження Поворське площею 13,8 га, завглибшки до 20 м. Береги озера піщані, торф'яністі лише з північно-західного боку, де до нього прилягають болота. У водах озера ростуть угруповання латаття білого *Nymphaea alba* та глечиків жовтих *Nuphar lutea*, що занесені в Зелену книгу України. Тут мешкають щука звичайна *Esox lucius*, лящ звичайний *Abramis brama*, сазан амурський *Cyprinus carpio*, окунь *Perca fluviatilis*, рак вузькопалий *Astacus leptodactylus*. Біля урizu води ростуть очерет звичайний *Phragmites australis*, куга озерна *Schoenoplectus lacustris*, прибережна смуга вкрита чорновільховими та сосновими насадженнями, де мешкають земноводні (налічується до десяти видів), плазуни, птахи, ссавці.

«Озеро Болотне» – гідрологічний заказник у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 9,5 га на території Маневицької селищної ТГ (кол. Троянівської с/р), утворений за рішенням обласної ради від 31.07.2014 р., № 27/64. Охороняється мілководне озеро, що поступово перетворюється в мезотрофне болото, яке межує із заплавами угіддями р. Стохід, занесеними до переліку територій «Рамсарської конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів» як такі, що підтримують їхню життєдіяльність, слугують місцями зупинки під час міграційних перельотів. Трапляються рідкісні види рослин і тварин, занесені до ЧКУ й міжнародних природоохоронних переліків: плаун річний *Lycopodium annotinum*, щитолісник звичайний *Hydrocotyle vulgaris*, деркач *Crex crex*, лелека чорний *Ciconia nigra*, пугач *Bubo bubo*, кутора мала *Neomys anomalus*.

«Перемільський» – гідрологічний заказник у Луцькому (кол. Горохівському) р-ні площею 761,0 га, що лежить на території Берестечківської міської ТГ поблизу сіл Новостав, Липа, Гумнище, Переміль (731,9 га) та у межах землекористування ДП «Горохівське ЛМГ», Берестечківського л-ва, кв. 241, вид. 1, 13, 19; кв. 243, вид. 10 (29,1 га), утворений рішенням Волинської обласної ради від 12.03.2020 р., № 29/22. Під охороною держави перебувають осокові болота з ділянками очерету звичайного *Phragmites australis* і рогозу широколистоного *Typha latifolia*, які подекуди переходять у заболочені луки з куртинами чагарників, у межах об'єкту Смарагдової мережі UA0000191 «Hrinnytskyi-Styr». На території заказника наявні рідкісні оселища, включені до Резолюції 4 Бернської конвенції: мезотрофна рослинність повільно текучих водотоків; зарості крупних осок переважно без застою води; мокрі або вологі евтрофні і мезотрофні луки. Тут росте 229 видів судинних рослин, що належать до п'яти відділів: плауноподібних *Lycopodiophyta*, хвощеподібних *Equisetophyta*, папоротеподібних *Polypodiophyta*, голонасінних *Pinophyta*, покритонасінних *Magnoliophyta*. Трав'яний покрив сформований із копитняка європейського *Asarum europaeum*, перстача гусячого *Argentina anserina*, кропиви жалкої *Urtica dioica*, споришу *Polygonum aviculare*, грициків звичайних *Capsella bursa-pastoris*, зірочника середнього *Stellaria media*, буркуну лікарського *Melilotus officinalis*, перстача прямостоячого *Potentilla erecta*, конюшини повзучої *Trifolium repens*, калюжниці болотяної *Caltha palustris*, хвоща болотяного *Equisetum palustre* та інших видів. Гідрофіти представлені жабурником звичайним *Hydrocharis morsus-ranae*, частухою подорожничковою *Alisma plantago-aquatica*, рдесником плаваючим *Potamogeton natans*. Трапляються рідкісні види ЧКУ: лілія лісова *Lilium martagon*, гніздівка звичайна *Neottia nidus-avis*, коручки чемерникоподібна *Epipactis helleborine* і болотяна *E. palustris*, любка дволиста *Platanthera bifolia*, що також внесені у додаток 2 CITES. Поширені види фауни заказника: рябець великий *Euphydryas maturna*, бабка двокольорова *Leucorrhinia pectoralis*, дукачик непарний *Lycaena dispar*, ведмедиця чотирикрапкова *Euplagia quadripunctaria*, в'юн звичайний *Misgurnus fossilis*, гірчак європейський *Rhodeus sericeus*, тритон гребінчастий *Triturus cristatus*, черепаха болотяна *Emys orbicularis*, бугай *Botaurus stellaris*, бугайчик *Ixobrychus minutus*, гагара чорновола *Gavia arctica*, дятли середній *Dendrocopos medius*, сирійський *D. syriacus*, чорний *Dryocopus martius* і сивий *Picus canus*, деркач *Crex crex*, дрімлюга *Caprimulgus europaeus*, крячок річковий *Sterna hirundo*, кропив'янка рябогруда *Sylvia nisoria*, крячок чорний *Chidonias niger*, лелека білий *Ciconia ciconia*, лунь очеретяний *Circus aeruginosus*, погонич звичайний *Porzana porzana*, лебідь-кликун *Cygnus cygnus*, мухоловка білошия *Ficedula albicollis*, кібчик *Falco vespertinus*, підсоколик малий *Falco columbarius*, рибалочка блакитний *Alcedo atthis*, синьошийка *Luscinia svecica*, сорокопуд-жулан *Lanius collurio*, чепура велика *Ardea alba* та інші види, 50 із яких включено до Резолюції 6 Бернської конвенції. Трапляються рідкісні

види, що внесені у ЧКУ та міжнародні природоохоронні переліки: бражник прозерпіна *Proserpinus proserpina*, вусач великий дубовий західний *Cerambyx cerdo*, жук-олень *Lucanus cervus*, подалірій *Iphiclides podalirius*, поліксена *Zerynthia polyxena*, стрічкарки орденська малинова *Catocala sponsa*, блакитна *C. fraxini* і тополева *Limenitis populi*, мінливець великий *Apatura iris*, красуня-діва *Calopteryx virgo*, бражник мертва голова *Acherontia atropos*, вусач пахучий мускусний *Aromia moschata*, сатурнія велика *Saturnia pyri*, мінога українська *Eudontomyzon mariae*, карась звичайний *Carassius carassius*, балабан *Falco cherrug*, дятел білоспинний *Dendrocopos leucotos*, лунь лучний *Circus pygargus*, підорлик малий *Aquila pomarina*, пугач *Bubo bubo*.

Загальногеологічні заказники

«Дюна» – загальногеологічний заказник у Ковельському (кол. Старовижівському) р-ні площею 90,1 га лежить у межах землекористування ДП «Старовижівське ЛГ», Синівського л-ва, кв. 34, вид. 26–71, утворений за рішенням Волинської обласної ради від 09.12.1998 р., № 4/3. Охороняється форма рельєфу, утворена на Волинському Поліссі в умовах післяльодовикової пустелі в результаті перевіювання з наступною акумуляцією водно-льодовикових середньоплейстоценових пісків зандрової рівнини після дніпровського зледеніння – солова параболічна дюна. Довжина її крил сягає 2,0–2,5 км, ширина їхньої центральної частини – 200,0–250,0 м, кут між ними – близько 50°. Навітряний бік похилий з кутом нахилу 8–12°, закріплений насадженнями сосни звичайної *Pinus sylvestris* із незначною домішкою берези повислої *Betula pendula*, осики звичайної *Populus tremula* віком до 60 років, 2–3 бонітетів, повнотою 0,6–0,8. Підвітряний бік – крутіший, кут нахилу становить 30°, менше закріплений рослинністю. Розмах крил у периферійній частині досягає 1,8–2,0 км. Поверхня гребеня дюни крута – до 33°, його висота – до 28,0 м, абсолютна відмітка становить 176,0 м н. р. м. Підвітряні схили межують з болотними масивами, частково меліорованими.

Ботанічні пам'ятки природи

«Бук-велетень» – ботанічна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Горохівському) р-ні площею 0,01 га у межах землекористування ДП «Горохівське ЛМГ», Ново-Зборишівського л-ва, кв. 145, вид. 38, утворена рішенням виконкому Волинської обласної ради депутатів трудящих від 11.07.1972 р., № 255. Серед соснового масиву зберігається дерево бука лісового *Fagus sylvatica* близько двохсотлітнього віку.

«Бук-патріарх» – ботанічна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Горохівському) р-ні площею 0,01 га, що знаходиться у межах землекористування ДП «Горохівське ЛМГ», Ново-Зборишівського л-ва, кв. 138, вид. 24, утворена за рішенням облвиконкому від 11.07.1972 р., № 255 з метою збереження дерева бука лісового *Fagus sylvatica* віком понад 250 років серед масиву соснового лісу. Ботанічна пам'ятка входить до складу загальнозоологічного заказника «Бужанівська дача».

«Група дубів-1» – ботанічна пам'ятка природи у Камінь-Каширському (кол. Любешівському) р-ні площею 0,2 га в межах землекористування ДП «Любешівське ЛМГ», Білоозерського л-ва, кв. 54, вид. 6 (берег оз. Біле). Статус надано рішенням облвиконкому від 11.07.1972 р., № 255 для збереження групи дубів звичайних *Quercus robur*, віком близько 200 років. На березі озера Біле у зв'язку з початком спорудження Дніпро-Бузького каналу було висаджено 18 цих дерев.

«Група дубів-2» – ботанічна пам'ятка природи у Камінь-Каширському (кол. Любешівському) р-ні площею 0,3 га в межах землекористування ДП «Любешівське ЛМГ», Білоозерського л-ва, кв. 54, вид. 6 (берег оз. Біле). Статус надано рішенням облвиконкому від 11.07.1972 р., № 255 для охорони групи дерев – 30 дубів звичайних *Quercus robur*, віком близько 200 років, із висотою стовбурів – 30 м, діаметром – 0,8–1,0 м на березі оз. Біле.

«Група дубів звичайних» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському (кол. Любомльському) р-ні площею 0,2 га, що належить до ДП «Любомльське ЛГ», Замлинського л-ва, кв. 50, вид. 20. Статус надано рішенням облвиконкому від 11.07.1972 р., № 255 для збереження дубів звичайних *Quercus robur* віком понад 170 років, із густими кронами і стовбурами заввишки понад 30,0 м.

«Група дубів-велетнів» – ботанічна пам'ятка природи у Луцькому р-ні площею 0,05 га, належить до ДП «Ківерцівське ЛГ», Боголюбського л-ва, кв. 9, вид. 16. Статус надано за рішенням облвиконкому від 11.07.1972 р., № 255 для збереження на узліссі п'яти дерев дуба звичайного *Quercus robur*, віком близько 350 років, із діаметром крони 20 м.

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

«Ділянка лісу – 1» – ботанічна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 4,3 га у межах ДП «Ківерцівське ЛГ», Ківерцівського л-ва, кв. 92, вид. 6, утворена за рішенням облвиконкому від 11.07.1972 р., № 255 для збереження високобонітетного насадження дуба звичайного *Quercus robur* віком понад 180 років.

«Ділянка лісу» – ботанічна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Горохівському) р-ні площею 1,60 га у межах землекористування ДП «Горохівське ЛМГ», Ново-Зборишівського л-ва, кв. 195, вид. 40; кв. 196, вид. 3, утворена за рішенням облвиконкому від 11.07.1972 р., № 255. Охороняється насадження бархату амурського (коркового дерева) *Phellodendron amurense* віком понад 60 років.

«Ділянка лісу – 1» – ботанічна пам'ятка природи у Камінь-Каширському (кол. Любешівському) р-ні площею 5,0 га в межах землекористування ДП «Любешівське ЛМГ», Білоозерського л-ва, кв. 56, вид. 3. Статус надано рішенням облвиконкому від 11.07.1972 р., № 255 для збереження високобонітетних насаджень сосни звичайної *Pinus sylvestris* віком 195 років.

«Ділянка лісу – 2» – ботанічна пам'ятка природи у Камінь-Каширському (кол. Любешівському) р-ні площею 1,5 га в межах землекористування ДП «Любешівське ЛМГ», Білоозерського л-ва, кв. 55, вид. 24. Статус надано рішенням облвиконкому від 11.07.1972 р., № 255 для збереження високобонітетних насаджень сосни звичайної *Pinus sylvestris* віком 175 років.

«Дуб звичайний – велетень» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському (кол. Старовижівському) р-ні площею 0,1 га лежить у межах землекористування ДП «Старовижівське ЛГ», Дубечнівського л-ва, кв. 19, вид. 36. Статус надано згідно з рішенням облвиконкому від 11.07.1972 р., № 255 для охорони одного дерева дуба черешчатого *Quercus robur* віком 545 років (з ознаками всихання), що росте серед лісового масиву.

«Дуб звичайний – велетень» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському (кол. Любомльському) р-ні площею 0,01 га, що лежить у межах землекористування ДП «Прибузьке ЛГ», Крушинецького л-ва, кв. 4, вид. 33. Статус надано рішенням облвиконкому від 11.07.1972 р., № 255 для збереження одинокого дерева дуба звичайного *Quercus robur* віком близько 400 років.

«Дуб звичайний – велетень-1» – ботанічна пам'ятка природи у Володимир-Волинському (кол. Локачинському) р-ні площею 0,01 га у межах ДП «Володимир-Волинське ЛМГ», Губинського л-ва, кв. 24, вид. 9, статус надано згідно з рішенням облвиконкому від 11.07.1972 р., № 255 для збереження дуба черешчатого *Quercus robur* віком близько 350 років.

«Дуб звичайний» – ботанічна пам'ятка природи у Камінь-Каширському р-ні площею 0,01 га лежить у межах землекористування ДП «Камінь-Каширське ЛГ», Нуйнівського л-ва, кв. 16 (берег оз. Добре), утворена за рішенням облвиконкому від 11.07.1972 р., № 255. Оберігається одиноке дерево дуба черешчатого *Quercus robur* віком близько 245 років, що росте біля узбережжя оз. Добре.

«Дуб звичайний-1» – ботанічна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Маневицькому) р-ні площею 0,01 га лежить у межах ДП «Колківське ЛГ», Осницького л-ва, кв. 37, вид. 21. Статус надано згідно з рішенням облвиконкому від 11.07.1972 р., № 255 для охорони дерева з розлогою кроною дуба звичайного *Quercus robur* віком близько 245 років.

«Дуб звичайний-2» – ботанічна пам'ятка природи у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 0,01 га лежить у межах ДП «Городоцьке ЛГ», Городоцького л-ва, кв. 14, вид. 19. Статус надано згідно з рішенням облвиконкому від 11.07.1972 р., № 255 для збереження двох вікових дубів звичайних *Quercus robur* віком до 300 років, занесених до насінневого генофонду.

«Дуб звичайний-3» – ботанічна пам'ятка природи у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 0,01 га лежить у межах ДП «Городоцьке ЛГ», Городоцького л-ва, кв. 24, вид. 23. Статус надано згідно з рішенням облвиконкому від 11.07.1972 р., № 255 для охорони дерева дуба звичайного *Quercus robur* віком 245 років з розлогою кроною.

«Іванчицівська липа» – ботанічна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Рожищенському) р-ні площею 0,01 га у с. Іванчиці Луцької міської ОТГ. Статус надано згідно з рішенням облвиконкому від 11.07.1972 р., № 255 для збереження одинокого дерева липи серцелистої *Tilia cordata* віком близько 345 років, із висотою стовбура 25,0 м, діаметром – 1,5 м.

«Кедр сибірський» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському (кол. Ратнівському) р-ні площею 0,01 га на території Забродівської сільської ТГ (кол. Поступельської с/р). Статус надано згідно з рішенням облвиконкому від 11.07.1972 р., № 255 для збереження дерева кедр сибірського *Pinus sibirica* віком близько 150 років. Вічнозелені кедри – це могутні дерева заввишки до 40,0 м, із товщиною стовбура 1,5–2,0 м, з розлогою кроною. Хвоя дерева м'яка, темно-зелена із сизим нальотом, завдовжки 5–12 см. Росте дерево дуже повільно, середній вік – 500–800 років.

«Смерека» – ботанічна пам'ятка природи у Камінь-Каширському р-ні площею 0,01 га у ДП СЛАП «Камінь-Каширська агроліс», Бузаківського л-ва, кв. 4 (входить до складу ландшафтного заказника «Сірче»), утворена за рішенням облвиконкому від 11.07.1972 р., № 255. Мета створення пам'ятки природи – охорона смереки *Picea abies* віком близько 140 років. Ялина європейська належить до родини соснових *Pinaceae*. Видова її назва *Picea abies* або *Picea excelsa*. Ці слова грецького походження: «пісса» – смола, «ексцельза» – висока.

«Сосна звичайна» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському (кол. Старовижівському) р-ні площею 0,01 га лежить у межах землекористування ДП «Старовижівське ЛГ», Дубечнівського л-ва, кв. 9, вид. 11. Статус надано згідно з рішенням облвиконкому від 11.07.1972 р., № 255 для охорони одного дерева сосни звичайної *Pinus sylvestris* віком 245 років, що росте серед лісового масиву.

«Сосна звичайна – велетень» – ботанічна пам'ятка природи у Володимир-Волинському (кол. Локачинському) р-ні площею 0,01 га у межах ДП «Володимир-Волинське ЛМГ», Губинського л-ва, кв. 14, вид. 16, статус надано згідно з рішенням облвиконкому від 11.07.1972 р., № 255 для збереження дерева сосни звичайної *Pinus sylvestris* віком 250 років, включеного до насінневого генофонду, що росте серед лісового масиву.

«Ділянка лісу – 2» – ботанічна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 6,7 га у межах ДП «Ківерцівське ЛГ», Рожищенського л-ва, кв. 64, вид. 8, утворена за рішенням виконкому Волинської обласної ради від 27.12.1972 р., № 563 для збереження насадження дуба черешчатого *Quercus robur* на крутосхилах р. Стир віком до 200 років із висотою стовбурів 25 м.

«Дуб-велетень» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському (кол. Шацькому) р-ні площею 0,01 га лежить у межах землекористування ДП «Шацьке УДЛГ», Шацького л-ва, кв. 45, вид. 33. Статус надано згідно з рішенням облвиконкому від 27.12.1972 р., № 563 для збереження дерева дуба черешчатого *Quercus robur* віком понад 170 років серед лісового масиву.

«Меморіальна діброва» – ботанічна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 0,9 га, лежить у межах ДП «Цуманське ЛГ», Мощаницького л-ва, кв. 50, вид. 27, утворена за рішенням облвиконкому від 27.12.1972 р., № 563 для збереження ділянки соснового лісу, де ростуть окремі дуби черешчаті *Quercus robur* віком понад 220–320 років – місця захоронення бійців Першої світової війни (Брусилівське кладовище).

«Модриновий ліс» – ботанічна пам'ятка природи у Володимир-Волинському (кол. Локачинському) р-ні площею 1,6 га в межах ДП «Володимир-Волинське ЛМГ», Губинського л-ва, кв. 13, вид. 19 (входить до складу ботанічного заказника загальнодержавного значення «Губин»), статус надано за рішенням облвиконкому від 27.12.1972 р., № 563 для збереження насадження модрини європейської *Larix decidua* I бонітету, віком близько 100 років, із висотою стовбурів понад 30 м.

«Сосна і дуб – 1» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському (кол. Шацькому) р-ні площею 0,01 га лежить у межах землекористування ДП «Шацьке УДЛГ», Шацького л-ва, кв. 25, вид. 19. Статус надано згідно з рішенням облвиконкому від 27.12.1972 р., № 563 для охорони двох дерев віком 150 років, що зрослися між собою однією гілкою в трьох місцях: сосни звичайної *Pinus sylvestris* і дуба черешчатого *Quercus robur*.

«Сосна і дуб – 2» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському (кол. Шацькому) р-ні площею 0,01 га лежить у межах землекористування ДП «Шацьке УДЛГ», Шацького л-ва, кв. 25, вид. 34. Статус надано згідно з рішенням облвиконкому від 27.12.1972 р., № 563 для охорони двох дерев віком понад 175 років, що зрослися між собою: сосни звичайної *Pinus sylvestris* і дуба черешчатого *Quercus robur*.

«Ясен звичайний» – ботанічна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Рожищенському) р-ні площею 0,01 га в м. Рожище. Статус надано згідно з рішенням облвиконкому від від 27.12.1972 р., № 563 для збереження одиночного дерева ясена звичайного *Fraxinus excelsior* віком 245 років, діаметром стовбура 1,3 м.

«Береза чорна» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському (кол. Старовижівському) р-ні площею 0,01 га поблизу с. Черемшанка. Статус надано згідно з рішенням виконкому Волинської обласної ради від 25.09.1973 р., № 312-р для збереження рідкісної на Волині породи – берези темної *Betula obscura* – двоїстого дерева віком понад 90 років, із висотою стовбура 10,0 м, діаметром стовбурів 0,2 м.

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

«Дуби скельні – 1» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському (кол. Старовижівському) р-ні площею 2,1 га лежить у межах землекористування ДП «Старовижівське ЛГ», Любохнівського л-ва, кв. 61, вид. 7. Статус надано згідно з рішенням виконкому Волинської обласної ради від 15.07.1974 р., № 273 для збереження найбільшої в області лісонасінневої ділянки рідкісного на Поліссі дуба скельного *Quercus petraea* віком понад 100 років, із пересічною висотою стовбурів понад 20,0 м, діаметром – 0,4 м, із домішкою сосни звичайної *Pinus sylvestris*, осики звичайної *Populus tremula*, що росте серед лісового масиву. Цей вид дуба відомий також як корнуельський, валлійський чи зимовий. Дерево сягає у висоту до 28,0–35,0 м, живе 400–500 років. Стовбури стрункі з сірою, відносно товстою корою до 5,0–7,0 см, простим черговим листям завдовжки до 12,0 см, завширшки 4,0–8,0 см. Плоди – яйцеподібні жолуді. Вид відрізняється від дуба черешчатого *Quercus robur* дрібнішими листками на довгих черешках – 5,0–7,0 см та майже сидячими жолудями.

«Дуби скельні – 2» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському (кол. Старовижівському) р-ні площею 0,4 га лежить у межах землекористування ДП «Старовижівське ЛГ», Любохнівського л-ва, кв. 57, вид. 24. Статус надано згідно з рішенням облвиконкому від 15.07.1974 р., № 273 для збереження лісонасінневої ділянки рідкісного на Поліссі дуба скельного *Quercus petraea* віком 155 років із висотою стовбурів 20,0 м, діаметром – 0,4 м, із домішкою дуба черешчатого *Quercus robur* і берези бородавчастої *Betula pendula*.

«Липа звичайна» – ботанічна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Рожищенському) р-ні площею 0,05 га в с. Іванчиці Луцької міської ОТГ. Статус надано згідно з рішенням облвиконкому від 15.07.1974 р., № 273 для охорони одинокого дерева липи серцелистої *Tilia cordata* віком 300 років.

«Дерево бук, віком 150 років» – ботанічна пам'ятка природи у Володимир-Волинському р-ні площею 0,01 га, що розміщена на території с. Зоря Зорянської с/р, утворена за розпорядженням виконкому Волинської обласної ради від 29.07.1975 р., № 393-р. Охороняється рідкісний на Волині вид листопадних дерев – бук лісовий *Fagus sylvatica*, вік якого 150 років, висота стовбура 26 м, діаметр – 0,8 м.

«Дуб звичайний 500 років» – ботанічна пам'ятка природи у Володимир-Волинському р-ні площею 0,01 га на території с. Овадне Оваднівської сільської ТГ, утворена за розпорядженням облвиконкому від 29.07.1975 р., № 393-р. Під охороною держави перебуває дуб звичайний *Quercus robur*, вік дерева 500 років, висота стовбура 25 м, діаметр – 2,8 м.

«Дуб звичайний – велетень–2» – ботанічна пам'ятка природи Володимир-Волинському (кол. Локачинському) р-ні площею 0,01 га в межах ДП «Володимир-Волинське ЛМГ», Губинського л-ва, кв. 49, вид. 43, статус надано згідно з розпорядженням облвиконкому від 29.10.1976 р., № 486-р для збереження дубів звичайних *Quercus robur* віком близько 250 років (діаметр одного 0,8 м, другого – 0,6 м), що зрослися стовбурами на висоті восьми метрів, утворивши єдиний стовбур заввишки 24 м.

«Ясен звичайний» – ботанічна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 0,01 га на території с. Журавичі (вул. Шевченка, 12) Ківерцівської міської ТГ (кол. Журавичівської с/р), утворена за розпорядженням облвиконкому від 29.07.1976 р., № 486-р для охорони розгалуженого на три стовбури одинокого дерева ясена звичайного *Fraxinus excelsior* віком 340 років із кронаю циліндричної форми, діаметром стовбура 2 м, заввишки 20 м.

«Платан західний» – ботанічна пам'ятка природи площею 0,01 га у м. Луцьк на схилі р. Сапалаївки, входить до складу Луцького ботанічного саду. Статус надано за розпорядженням виконкому Волинської обласної ради від 26.09.1977 р., № 468-р для збереження єдиного на Волині екзотичного платана західного *Platanus occidentalis*, віком близько 100 років, заввишки 17,0 м – листопадного дерева з масивним стовбуром із гладкою світло-сірого забарвлення корою, що легко відділяється тонкими пластинками, трилопатовими з неглибокими виїмками листками, одиночними супліддями.

«Алея модрина європейської» – ботанічна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Рожищенському) р-ні площею 0,2 га, що належить до ДП «Ківерцівське ЛГ», Копачівського л-ва, кв. 17, вид. 1. Статус надано згідно з рішенням виконкому Волинської обласної ради від 18.03.1982 р., № 134 для збереження алеї модрина європейської *Larix decidua* віком понад 100 років. *Larix decidua* – одна із найдовговічніших хвойних порід, що живе до 600 років. Це реліктовий вид дерев, що зберігся з раннього голоцену (7–8 тис. років тому). Порода світлолюбна, тому дерева розміщені одне від одного на значній віддалі. Хвоя восени набуває дуже гарного золотисто-жовтого кольору, вона м'яка, не колеться. Деревина червонуватого кольору, тверда, просякнута дубильними речовинами, міцна й довговічна, через це її називають хвойним дубом.

«Гірницький ялинник» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському (кол. Ратнівському) р-ні площею 2,1 га лежить у межах землекористування ДП «Ратнівське ЛМГ», Гірницького л-ва, кв. 23, вид. 17, 54. Статус надано згідно з розпорядженням облвиконкому від 20.11.1986 р., № 361-р для збереження високобонітетної ділянки ялинового лісу природного походження віком близько 80 років.

«Городоцький ялинник» – ботанічна пам'ятка природи у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 4,3 га лежить у межах ДП «Городоцьке ЛГ», Городоцького л-ва, кв. 54, вид. 3. Статус надано згідно з розпорядженням облвиконкому від 20.11.1986 р., № 361-р для збереження високобонітетної еталонної ділянки природного походження ялини європейської *Picea abies* віком 100 років.

«Клітицький ялинник» – ботанічна пам'ятка природи у Камінь-Каширському р-ні площею 2,2 га належить до ДП «Камінь-Каширський ЛГ», Видертського л-ва, кв. 54, вид. 32, утворена за розпорядженням облвиконкому від 20.11.1986 р., № 361-р. Охороняється високобонітетний ялинник природного походження віком близько 100 років. Ялина звичайна *Picea abies* росте на південній межі ареалу свого поширення. Це одна з найтіневитриваліших і морозостійких порід, проте молоді дерева часто пошкоджуються пізніми весняними заморозками. Боїться спеки, сухості повітря, вибаглива до родючості й вологості ґрунту, тому залишилося мало осередків природного походження.

«Богуславський ялинник» – ботанічна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 5,9 га лежить у межах ДП «Цуманське ЛГ», Берестянського л-ва, кв. 62, вид. 13, 15, 16, утворена за рішенням Волинської обласної ради від 31.10.1991 р., № 226 для охорони високобонітетного лісу природного походження з ялини європейської *Picea abies* віком понад 90 років.

«Городищенські дуби» – ботанічна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 0,5 га на території с. Городище (вул. Східна) Олицької селищної ТГ (кол. Сильненької с/р), утворена за рішенням Волинської обласної ради від 31.10.1991 р., № 226 для збереження трьох дерев дуба черешчатого *Quercus robur* віком близько 700 років, із діаметром стовбурів 2,1 м, 1,7 м, 1,6 м, заввишки 30–35 м, що ростуть на залишках старослов'янського валу – пам'ятки археології XI ст. Два дерева ростуть на найзбереженішій частині валу, третій – навпроти них, із протилежного боку валу.

«Дуб-велетень» – ботанічна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 0,01 га у межах ДП «Ківерцівське ЛГ», Муравищенського л-ва, кв. 34, вид. 20, утворена за рішенням Волинської обласної ради від 31.10.1991 р., № 226 для збереження одинокого дерева дуба черешчатого *Quercus robur* віком понад 300 років, діаметром стовбура 1,3 м, крони – 20 м, заввишки 25 м.

«Дуби-велетні» – ботанічна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 0,5 га у межах ДП «Ківерцівське ЛГ», Муравищенського л-ва, кв. 21, вид. 25, утворена за рішенням Волинської обласної ради від 31.10.1991 р., № 226 для збереження трьох дерев дуба звичайного *Quercus robur* віком понад 200 років, із діаметром стовбура 1,3 м, заввишки 23–24 м.

«Дубовик» – ботанічна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 3,3 га у межах ДП «Ківерцівське ЛГ», Ківерцівського л-ва, кв. 92, вид. 16, утворена за рішенням Волинської обласної ради від 31.10.1991 р., № 226 для збереження високобонітетного насадження дуба черешчатого *Quercus robur* віком близько 80 років, занесеного в насінневий генофонд.

«Дубососнина» – ботанічна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 7,2 га у межах ДП «Ківерцівське ЛГ», Ківерцівського л-ва, кв. 93, вид. 5, утворена за рішенням Волинської обласної ради від 31.10.1991 р., № 226 для збереження сосново-дубового насадження віком понад 70 років.

«Дуб-патріарх» – ботанічна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 0,01 га у межах ДП «Ківерцівське ЛГ», Ківерцівського л-ва, кв. 92, вид. 4, утворена за рішенням Волинської обласної ради від 31.10.1991 р., № 226 для збереження одинокого дерева дуба черешчатого *Quercus robur* віком понад 300 років, діаметром стовбура 1,2 м, заввишки 25 м.

«Лисодуб» – ботанічна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 8,3 га у межах ДП «Ківерцівське ЛГ», Ківерцівського л-ва, кв. 93, вид. 3, утворена за рішенням Волинської обласної ради від 31.10.1991 р., № 226 для збереження насадження дуба черешчатого *Quercus robur* віком близько 80 років, занесеного в насінневий генофонд.

«Лісонасіннева ділянка сосни» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському (кол. Старовижівському) р-ні площею 2,1 га лежить у межах землекористування ДП «Старовижівське ЛГ», Старовижівського л-ва, кв. 12, вид. 18. Статус надано згідно з рішенням Волинської обласної ради від 31.10.1991 р., № 226 для збереження занесеного до насінневого генофонду високобонітетного насадження сосни звичайної *Pinus sylvestris*.

«Мацеївські дачі» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському (кол. Старовижівському) р-ні площею 4,3 га лежить у межах землекористування ДП «Старовижівське ЛГ», Сьомаківського л-ва, кв. 20, вид. 2. Статус надано згідно з рішенням Волинської обласної ради від 31.10.1991 р., № 226 для збереження насінневої ділянки сосни звичайної *Pinus sylvestris* з домішкою дуба черешчатого *Quercus robur*, віком понад 100 років, із повнотою 0,7, висотою стовбурів 26,0 м, із підліском, сформованим ліщиною європейською *Corylus avellana*, горобиною звичайною *Sorbus aucuparia*, трав'яним покривом, у якому ростуть конвалія травнева *Convallaria majalis*, перестріч лісовий *Melampyrum salvaticum*, чистотіл звичайний *Chelidonium majus*, звіробій звичайний *Hypericum perforatum* та інші види.

«Модрина» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському (кол. Старовижівському) р-ні площею 0,2 га лежить у межах землекористування ДП «Старовижівське ЛГ», Дубечнівського л-ва, кв. 40, вид. 13. Статус надано згідно з рішенням Волинської обласної ради від 31.10.1991 р., № 226 для збереження групи рідкісних на Волині дерев модрини європейської *Larix decidua* – дев'яти дерев віком понад 80 років, із висотою стовбура 25,0 м, діаметром – 0,24 м, що ростуть у вологій судіброві. Цей швидкорослий, світлолюбний реліктовий вид родини соснових *Pinaceae* зберігся із раннього голоцену (7–8 тис. років тому). Має міцну деревину червонуватого забарвлення, досягає віку 200–250 років.

«Муравищенська діброва» – ботанічна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 15,0 га у межах ДП «Ківерцівське ЛГ», Муравищенського л-ва, кв. 44, вид. 4, 6, 8, 9, утворена за рішенням Волинської обласної ради від 31.10.1991 р., № 226 для збереження лісонасінневого насадження дуба черешчатого *Quercus robur* віком понад 160 років, занесеного в насінневий генофонд.

«Сокиричі» – ботанічна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 6,6 га у межах ДП «Ківерцівське ЛГ», Сокиричівського л-ва, кв. 11, вид. 1, утворена за рішенням Волинської обласної ради від 31.10.1991 р., № 226 для збереження лісонасінневого насадження дуба черешчатого *Quercus robur* віком понад 100 років, занесеного в насінневий генофонд.

«Соснина–2» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському р-ні площею 23,0 га лежить у межах ДП «Ковельське ЛГ», Радовичівського л-ва, кв. 2, вид. 19, 20, 23. Статус надано згідно з рішенням Волинської обласної ради від 31.10.1991 р., № 226 для збереження лісового масиву із сосни звичайної *Pinus sylvestris* з домішкою дуба черешчатого *Quercus robur* 3 бонітету віком близько 100 років із підліском із горобини звичайної *Sorbus aucuparia*, ліщини європейської *Corylus avellana*, трав'яним покривом із лікарських рослин, ягідників.

«Сосновий бір» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському р-ні площею 6,2 га належить до ДП «Ковельське ЛГ», Зеленівського л-ва, кв. 37, вид. 2, 4, 36. Статус надано за рішенням Волинської обласної ради від 31.10.1991 р., № 226 для збереження ділянки лісу із сосни звичайної *Pinus sylvestris* з незначною домішкою берези повислої *Betula pendula* 3 бонітету, віком 155 років, із повнотою 0,4, підлісок якої складається з ліщини європейської *Corylus avellana*, горобини звичайної *Sorbus aucuparia* й крушини ламкої *Frangula alnus*, у трав'яному покриві переважають різноманітні ягідники.

«Соснянка» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському р-ні площею 17,0 га належить до ДП «Ковельське ЛГ», Зеленівського л-ва, кв. 37, вид. 3, 5, 7, 15, 23. Статус надано за рішенням Волинської обласної ради від 31.10.1991 р., № 226 для охорони ділянки сосново-дубового лісу 3 бонітету, віком 150 років, із повнотою 0,4, з підліском із горобини звичайної *Sorbus aucuparia* й крушини ламкої *Frangula alnus*, де ростуть чорниця звичайна *Vaccinium myrtillus* і лохина *Vaccinium uliginosum*.

«Хвойна» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському р-ні площею 4,5 га лежить у межах ДП «Ковельське ЛГ», Ковельського л-ва, кв. 36, вид. 6, 7, 17. Статус надано за розпорядженням Волинської обласної ради від 31.10.1991 р., № 226 для охорони природної ділянки лісу із сосни звичайної *Pinus sylvestris* 3 бонітету, віком 145 років, із підліском із ліщини звичайної *Corylus avellana* й крушини ламкої *Frangula alnus*, де серед трав'яного покриву ростуть лікарські рослини та ягідники.

«Чистий дубняк» – ботанічна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 17,0 га у межах ДП «Ківерцівське ЛГ», Ківерцівського л-ва, кв. 7, вид. 3, 13, 14, утворена за рішенням виконкому Волинської обласної ради від 31.10.1991 р., № 226 для збереження ділянки грабово-дубового лісу з віковими дубами черешчатими *Quercus robur* 1 бонітету віком 110 років, заввишки 28–30 м, із діаметром стовбурів 44–46 см, зімкнутістю крон 0,8–0,9. Другий ярус формує граб звичайний *Carpinus betulus* заввишки 16–18 м із діаметром стовбурів 20–22 см. У травостої домінують неморальні види: підмаренник запашний *Galium odoratum*, перлівка поникла *Melica nutans*, вороняче око звичайне *Paris quadrifolia*, просянка розлога *Milium effusum* та ін. Трапляються червонокнижні види: гніздівка звичайна *Neottia nidus-avis*, любка дволиста *Platanthera bifolia*, астранція велика *Astrantia major*. У насадженні добре збережена ентомофауна, багато лісових видів птахів: канюк *Buteo buteo*, дятел середній *Dendrocopos medius*, горлиця звичайна *Streptopelia turtur*, сойка *Garrulus glandarius*, крук *Corvus corax*, дрізд чорний *Turdus merula* та ін. Трапляються заєць сірий *Lepus europaeus*, лисиця руда *Vulpes vulpes*, кріт європейський *Talpa europaea*. Ділянка занесена в насінневий генофонд.

«Ділянка дубового лісу» – ботанічна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 14,0 га у межах ДП «Цуманське ЛГ», Партизанського л-ва, кв. 36, вид. 8, утворена за розпорядженням представника Президента України у Волинській області від 26.05.1992 р., № 132 для охорони високобонітетних дубових насаджень (*Quercus robur*) віком близько 170 років.

«Вільшаник-1» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському р-ні площею 4,3 га лежить у межах ДП «Ковельське ЛГ», Ковельського л-ва, кв. 50, вид. 75. Статус надано згідно з розпорядженням Волинської обласної ради від 03.03.1993 р., № 18-р для збереження лісової ділянки з вільхи чорної *Alnus glutinosa* з домішкою берези повислої *Betula pendula* 2 бонітету, віком до 80 років.

«Вільшаник-2» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському р-ні площею 2,5 га в межах ДП «Ковельське ЛГ», Ковельського л-ва, кв. 51, вид. 50, утворена за розпорядженням Волинської обласної ради від 03.03.1993 р., № 18-р для збереження насаджень із вільхи клейкої *Alnus glutinosa* з домішкою берези бородавчастої *Betula pendula* віком до 75 років, трав'яний покрив яких багатий на ягідники: чорницю звичайну *Vaccinium myrtillus*, лохину *Vaccinium uliginosum*.

«Волога судіброва» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському р-ні площею 1,2 га належить до ДП «Ковельське ЛГ», Білинського л-ва, кв. 51, вид. 55. Статус надано згідно з розпорядженням Волинської обласної ради від 03.03.1993 р., № 18-р. Оберігається ділянка сосново-дубових насаджень, 1 бонітету, віком близько 100 років.

«Дубовий гай» – ботанічна пам'ятка природи площею 1,0 га у м. Луцьку по вул. Боженка. Статус надано за розпорядженням Волинської обласної ради від 03.03.1993 р., № 18-р для збереження ділянки дуба звичайного *Quercus robur* віком 50 років на схилах р. Жидівки в житловій зоні обласного центру. Чагарникові насадження – із спіреї калинолистої *Physocarpus opulifolius*.

«Лісова хаща» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському р-ні площею 6,7 га лежить у межах ДП «Ковельське ЛГ», Скулинського л-ва, кв. 26, вид. 22, 23. Статус надано згідно з розпорядженням Волинської обласної ради від 03.03.1993 р., № 18-р для збереження заболоченого субору – сосново-березових насаджень 4 бонітету, віком понад 100 років.

«Меморіал» – ботанічна пам'ятка природи площею 5,0 га у м. Луцьку по вул. В. Мойсея. Статус надано за розпорядженням Волинської обласної ради від 03.03.1993 р., № 18-р. У сквері-меморіалі розміщена братська могила воїнів Другої світової війни, де захоронено 1800 солдатів, які загинули під час визволення міста від німецьких військ; стіна скорботи, пам'ятні знаки солдатам-воїнинам, воїнам-інтернаціоналістам, ліквідаторам та постраждалим від аварії на ЧАЕС, жертвам депортації з етнічних українських земель, героям Небесної сотні. На території скверу ростуть декоративні породи дерев: береза повисла *Betula pendula*, ясен звичайний *Fraxinus excelsior*, дуб червоний *Quercus rubra*, гіркокаштан звичайний *Aesculus hippocastanum*, клен білий *Acer pseudoplatanus*, туя західна *Thuja occidentalis*, ялина блакитна *Picea pungens*, акація біла *Robinia pseudoacacia* і чагарників – черемха звичайна *Prunus padus*, жасмин білий *Jasminum officinale*, самшит вічнозелений *Buxus sempervirens* та ін.

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

«Соснина-1» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському р-ні площею 8,0 га належить до ДП «Ковельське ЛГ», Скулинського л-ва, кв. 25, вид. 54. Статус надано згідно з розпорядженням Волинської обласної ради від 03.03.1993 р., № 18-р для збереження ділянки високобонітетних насаджень сосни звичайної *Pinus sylvestris* віком 95 років із домішкою акації білої *Robinia pseudoacacia*.

«Соснова дача» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському р-ні площею 14,4 га лежить у межах ДП «Ковельське ЛГ», Скулинського л-ва, кв. 49, вид. 24, 27, 31. Статус надано згідно з розпорядженням Волинської обласної ради від 03.03.1993 р., № 18-р для збереження соснового бору з незначною домішкою берези бородавчастої *Betula pendula* I бонітету, віком до 95 років.

«Соснова субір» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському р-ні площею 24,9 га лежить у межах землекористування ДП «Ковельське ЛГ», Угнівського л-ва, кв. 22, вид. 22–27. Статус надано згідно з розпорядженням Волинської обласної ради від 03.03.1993 р., № 18-р для збереження лісової ділянки корінних пристиглих віком 70–90 років насаджень I, I A бонітетів сосни звичайної *Pinus sylvestris*, із густим підліском із крушини ламкої *Frangula alnus*, ліщини європейської *Corylus avellana*, горобини звичайної *Sorbus aucuparia*. У трав'яному покриві ростуть папороті: орляк звичайний *Pteridium aquilinum*, щитник чоловічий *Dryopteris filix-mas*, лікарські рослини: конвалія травнева *Convallaria majalis*, чистотіл звичайний *Chelidonium majus*, багно болотяне *Ledum palustre*, багато ягідників – суниця лісова *Fragaria vesca*, брусниця звичайна *Vaccinium vitis-idaea*, чорниця миртолиста *Vaccinium myrtillus*, буяхи звичайні *Vaccinium uliginosum*.

«Грядя-1» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському (кол. Любомльському) р-ні площею 6,0 га в межах землекористування ДП «Любомльське ЛГ», Мосирського л-ва, кв. 49, вид. 23. Статус надано рішенням Волинської обласної ради від 20.12.1993 р., № 16/6 для збереження високобонітетних насаджень дуба черешчатого *Quercus robur* віком понад 120 років, що використовуються як лісонасіннева ділянка.

«Грядя-2» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському (кол. Любомльському) р-ні площею 5,6 га в межах землекористування ДП «Любомльське ЛГ», Мосирського л-ва, кв. 55, вид. 31. Статус надано рішенням Волинської обласної ради від 20.12.1993 р., № 16/6 для збереження еталонних високобонітетних насаджень дуба черешчатого *Quercus robur* віком понад 120 років.

«Дев'яте» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському (кол. Любомльському) р-ні площею 9,2 га, що лежить у межах землекористування ДП «Прибузьке ЛГ», Забузького л-ва, кв. 22, вид. 1. Статус надано рішенням Волинської обласної ради від 20.12.1993 р., № 16/6 для збереження лісового масиву сосново-дубових насаджень із домішкою берези повислої *Betula pendula* I бонітету, віком близько 120 років.

«Кокоровець» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському (кол. Любомльському) р-ні площею 8,9 га, що лежить у межах землекористування ДП «Прибузьке ЛГ», Куснищанського л-ва, кв. 29, вид. 31. Статус надано рішенням Волинської обласної ради від 20.12.1993 р., № 16/6 для охорони високобонітетної, включеної до обласного генофонду ділянки насаджень дуба черешчатого *Quercus robur* віком близько 170 років.

«Урочище Ялинник» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському (кол. Любомльському) р-ні площею 12,0 га, що належить до ДП «Любомльське ЛГ», Головнянського л-ва, кв. 30, вид. 3. Статус надано рішенням Волинської обласної ради від 20.12.1993 р., № 16/6 для охорони включених до насінневого генофонду високобонітетних насаджень із сосни звичайної *Pinus sylvestris*, віком понад 90 років, із повнотою 0,7. Висота дерев сягає понад 25,0 м, діаметр стовбурів – 0,33 м. Серед лісу є природне джерело.

«Берізка» – ботанічна пам'ятка природи у Камінь-Каширському р-ні площею 3,4 га, що лежить у межах ДП «Камінь-Каширське ЛГ», Добренського л-ва, кв. 37, вид. 39, утворена за рішенням обласної ради від 17.03.1994 р., № 17/19. Охороняється ділянка надмірно зволоженого березово-соснового насадження віком близько 40 років. У трав'яному покриві росте низка лікарських рослин, ягідників, серед яких є рідкісний вид ЧКУ – журавлина дрібнопліва *Oxycoccus microcarpus*.

«Дуб звичайний» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському (кол. Ратнівському) р-ні площею 0,01 га лежить у межах землекористування ДП «Ратнівське ЛМГ», Гірницького л-ва, кв. 16, вид. 18. Статус надано згідно з рішенням Волинської обласної ради від 17.03.1994 р., № 17/19 для збереження дерева дуба черешчатого *Quercus robur* – лісового велетня віком понад 400 років.

«Журавичівська» – ботанічна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Маневицькому) р-ні площею 2,4 га лежить у межах землекористування ДП «Колківське ЛГ», Рудниківського л-ва, кв. 33, вид. 2. Статус надано згідно з рішенням обласної ради від 17.03.1994 р., № 17/19 для охорони своєрідного генетичного резервату – високобонітетних насаджень сосни звичайної *Pinus sylvestris* віком близько 140 років.

«Соснінка» – ботанічна пам'ятка природи у Камінь-Каширському р-ні площею 0,6 га, що належить до ДП «Камінь-Каширське ЛГ», Добренського л-ва, кв.20, вид. 45; кв. 23, вид. 1, утворена за рішенням обласної ради від 17.03.1994 р., № 17/19. Охороняються високобонітетні сосново-ялинові насадження віком близько 100 років.

«Дубово-соснове насадження» – ботанічна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 3,2 га у межах ДП «Волинський військовий лісгосп», Луцького л-ва, кв. 4, вид. 1, утворена за рішенням обласної ради від 10.02.1995 р., № 3/5 для збереження високобонітетного насадження сосни звичайної *Pinus sylvestris* із домішкою дуба звичайного *Quercus robur* віком понад 70 років.

«Дуб-велетень» – ботанічна пам'ятка природи площею 0,01 га у м. Володимирі-Волинському, утворена за розпорядженням облдержадміністрації від 12.02.1997 р., № 94. Оберігається дуб черешчатий *Quercus robur* віком близько 200 років, з висотою стовбура 24 м, діаметром – 112 см, шириною крони 26 м. *Quercus robur* – одна з найцінніших і найкращих деревних порід. Своїми кронами гіганти рослинного світу ніби підпирають небо. В Україні ця порода дерев вважається символом міцності й могутності.

«В'язівненська» – ботанічна пам'ятка природи у Камінь-Каширському (кол. Любешівському) р-ні площею 0,1 га, що лежить у межах землекористування ДП СЛАП «Любешівагроліс», Любешівського л-ва, кв. 35, вид. 36. Статус надано рішенням Волинської обласної ради від 09.12.1998 р., № 4/3 для збереження високобонітетного насадження (бонітет 1) рідкісної на Волині сосни смолистої *Pinus resinosa*, віком 55 років, із повнотою 0,7, середньою висотою стовбурів 11 м, діаметром – 0,12 м. Деревця цього виду мають округлу крону, червоно-коричневе забарвлення кори, жовто-зелену хвою завдовжки до 18 см.

«Оконський ялиник» – ботанічна пам'ятка природи у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 2,6 га лежить у межах землекористування ДП «Маневицьке ЛГ», Оконського л-ва, кв. 3, вид. 20. Статус надано згідно з рішенням Волинської обласної ради від 09.12.1998 р., № 4/3 для високобонітетної (1, 1 А бонітетів) еталонної ділянки природного походження віком близько 90 років ялини європейської *Picea abies*, що росте на південній межі поширення.

«Сосна веймутова» – ботанічна пам'ятка природи у Камінь-Каширському (кол. Любешівському) р-ні площею 0,5 га в межах землекористування ДП СЛАП «Любешівагроліс», Любешівського л-ва, кв. 46, вид. 5. Статус надано рішенням Волинської обласної ради від 09.12.1998 р., № 4/3 для збереження рідкісного на Волині насадження сосни веймутової *Pinus strobus*, 1 бонітету, віком 35 років, із повнотою 0,9, пересічною висотою насаджень 8,0–12,0 м, діаметром стовбурів 0,12–0,16 м. Ці дерева із зеленувато-сірою корою, тонкою, м'якою хвоєю сріблястого відтінку родом із Північної Америки, де сягають у висоту до 75,0 м. дерево швидко росте, тіневитривале, морозостійке, невибагливе до ґрунтів. У Європі вирощується понад 250 років. Називається вид на честь лорда Веймута, який привіз насіння з Америки й почав розводити сосну в Англії на початку XVIII ст.

«Чорторійський ялиник» – ботанічна пам'ятка природи у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 5,9 га лежить у межах землекористування ДП «Поліське ЛГ», Куклинського л-ва, кв. 46, вид. 3, 6. Статус надано згідно з рішенням Волинської обласної ради від 09.12.1998 р., № 4/3 для охорони високобонітетної (1, 1 А бонітетів) еталонної ділянки лісу природного походження віком близько 90 років ялини європейської *Picea abies* – виду, що зростає на південній межі поширення.

«Дуби звичайні – велетні» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському р-ні площею 0,02 га у с. Волошки Колодяжненської сільської ТГ. Статус надано згідно з рішенням обласної ради від 30.05.2000 р., № 12/3 для збереження двох дерев дуба черешчатого *Quercus robur* віком 525 і 625 років, із діаметрами стовбурів відповідно 1,2 м і 2,0 м, заввишки 25,0 м і 27,0 м, що ростуть на південній межі села.

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

«Дуб-велетенъ – 2» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському (кол. Шацькому) р-ні площею 0,01 га належить до ДП «Шацьке УДЛГ», Ростанського л-ва, кв. 32, вид. 22. Статус надано згідно з рішенням Волинської обласної ради від 03.12.2002 р., № 4/5 для збереження дерева дуба черешчатого *Quercus robur* віком понад 300 років серед лісового масиву.

«Красний дуб» – ботанічна пам'ятка природи у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 0,2 га у с. Городок Прилісненської сільської ТГ. Статус надано згідно з рішенням обласної ради від 25.07.2003 р., № 6/33 для охорони дерева дуба червоного *Quercus rubra* в урочищі Гусар.

«Сосни звичайні» – ботанічна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Рожищенському) р-ні площею 0,01 га в с. Кременець Копачівської сільської ТГ (кол. Кременецької с/р). Статус надано згідно з рішенням обласної ради від 29.03.2005 р., № 19/27 для охорони шести дерев сосни звичайної *Pinus sylvestris* віком 160–180 років.

«Модрина» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському (кол. Любомльському) р-ні площею 0,5 га лежить у межах землекористування ДП «Любомльське ЛГ», Мосирського л-ва, кв. 14, вид. 18. Статус надано рішенням Волинської обласної ради від 28.11.2008 р., № 24/14 для збереження ділянки високобонітетного (бонітет 1А) насадження модрини європейської *Larix decidua* віком понад 80 років. Пересічна висота стовбурів 28,0 м, діаметр – 0,32 м.

«Ялина» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському (кол. Любомльському) р-ні площею 5,3 га лежить у межах землекористування ДП «Любомльське ЛГ», Мосирського л-ва, кв. 10, вид. 29. Статус надано рішенням Волинської обласної ради від 28.11.2008 р., № 24/14 для збереження високобонітетного насадження ялини звичайної *Picea abies* штучного походження, закладеного наприкінці 30-х років минулого століття. Висота стовбурів становить 24,0 м, діаметр – 0,28 м.

«Дуб Волиняка» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському (кол. Любомльському) р-ні площею 0,01 га у с. Нудиже Головненської селищної ТГ (кол. Нудиженської с/р). Статус надано рішенням Волинської обласної ради від 04.11.2011 р., № 7/21 для збереження вікового дерева дуба черешчатого *Quercus robur* заввишки 30,0 м. Окружність стовбура цього понад 700 річного довгожителя, свідка багатьох історичних подій, на висоті 1,3 м сягає 6,16 м. Пращури-язичники обожнювали дуб, вважаючи його священним деревом, житлом і храмом головного бога – Перуна, володаря блискавки і грому. Східні слов'яни називали дуб деревом, звідки і пішла назва одного з племен – древляни, тобто люди, що жили у дібровах. Древлянська земля розміщувалась у межах сучасного Полісся. Слова видової назви *Quercus robur* кельтського походження, у перекладі означають «гарне, міцне дерево». У сприятливих умовах дерева досягають висоти 40 м, в окремих випадках – 50 м. Дуб живе до 500, а окремі дерева – до 2000 років. У висоту росте 100–120 років, а в товщину – все життя, проте приріст у діаметрі після 100–120-річного віку значно сповільнюється. Деревя піднімаються над іншими, мають надзвичайно глибоке коріння. Такі гіганти – патріархи лісу – вважалися в Україні символом могутності, сили, міцності й величі. Дуб і тепер є символом слави, невмирущості, волелюбності нації.

«Дуб Болеслава Пруса» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському (кол. Любомльському) р-ні площею 0,01 га у с. Машів Вишнівської сільської ТГ (кол. Машівської с/р). Статус надано рішенням обласної ради від 04.11.2011 р., № 7/21 для збереження дуба черешчатого *Quercus robur* віком понад 400 років, зі стовбуром заввишки 30,0 м, окружність стовбура сягає 4,5 м на висоті 1,3 м. Названий на честь польського письменника, майстра польської реалістичної прози, Александра Гловацького (1847–1912), відомого під літературним псевдонімом Болеслав Прус, який відпочивав і творив під цим деревом. Найвідоміші його твори – повість «Форпост», романи «Лялька», «Емансиповані жінки», «Фараон», «Діти».

«Замостянський в'яз» – ботанічна пам'ятка природи у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 0,01 га у с. Замостя Прилісненської сільської ТГ (кол. Карасинської с/р). Статус надано рішенням обласної ради від 04.11.2011 р., № 7/21 для охорони дерева в'яза гладкого *Ulmus laevis*.

«Пам'ять Дулібів» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському (кол. Любомльському) р-ні площею 0,01 га у с. Полапи Рівненської сільської ТГ (кол. Полапівської с/р). Статус надано рішенням обласної ради від 04.11.2011 р., № 7/21 для охорони дерева дуба черешчатого *Quercus robur* віком близько 600 років, із стовбуром заввишки 30,0 м, окружністю стовбура 6,0 м на висоті 1,3 м. Дулібами називали бужан і волинян, які мешкали в лісах біля верхів'їв Західного Бугу та правих приток верхньої течії Прип'яті, що в XI ст. увійшли до складу Київської Русі, ставши частиною українського етносу.

«Ділянка дубового лісу» – ботанічна пам'ятка природи у Ковельському (кол. Любомльському) р-ні площею 2,1 га, що лежить в межах землекористування ДП «Любомльське ЛГ», Замлинського л-ва, кв. 35, вид. 10. Статус надано рішенням Волинської обласної ради від 31.07.2014 р., № 27/64 для збереження високобонітетного насадження дуба черешчатого *Quercus robur*.

«Дубове урочище «Рудочка» – ботанічна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 2,5 га на території с. Кадище Цуманської селищної ТГ, утворена за рішенням Волинської обласної ради від 02.02.2017 р., № 10/49 для збереження середньовікового дубового насадження – осередку корінних дубових пралісів південного Полісся.

«Сосна звичайна» – ботанічна пам'ятка природи у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 0,1 га, що лежить у межах землекористування ДП «Поліське ЛГ», Чорторійського л-ва, кв. 18, вид. 2, утворена за рішенням Волинської обласної ради від 20.12.2018 р., № 22/9 з метою збереження в природному стані дерева сосни звичайної *Pinus sylvestris* віком близько 160 років, висотою 26 м, діаметром проекції крони 20 м, з масивним стовбуром окружністю 4 м, що на висоті 5–6 м від землі розгалужується на три окремих стовбури, кожен із яких завтовшки близько 1 м. Дерево слугує місцем гніздування вивірок звичайних *Sciurus vulgaris* та кажанів.

Зоологічні пам'ятки природи

«Поселення бобрів» – зоологічна пам'ятка природи в Камінь-Каширському р-ні площею 4,0 га знаходиться біля с. Нові Червища на території Прилісненської сільської ТГ (кол. Ново-Червищанської с/р), утворена за рішенням виконкому обласної ради депутатів трудящих від 11.07.1972 р., № 255 (входить до складу ландшафтного заказника загальнодержавного значення «Стохід»). Охороняється місце мешкання бобрів *Castor fiber* на болоті в заплаві р. Стохід.

«Урочище Бискупичі» – зоологічна пам'ятка природи Володимир-Волинському р-ні площею 3,4 га, що лежить у межах ДП «Володимир-Волинське ЛМГ», Микуличівського л-ва, кв. 38, вид. 7, утворена за рішенням облвиконкому від 11.07.1972 р., № 255. Охороняється одна з найбільших в області колонія чаплі сірої *Ardea cinerea* – червонокнижного виду, що гніздиться на високих деревах, зокрема дубах, і чагарниках поблизу води, живиться переважно дрібною рибою, пуголовками, жабами, яких птахи здобувають на мілководді, комахами, мишоподібними гризунами. Загальне забарвлення птахів цього виду – сіре. Верхня частина тіла забарвлена в сизувато-сірий колір різних відтінків, нижня – сірувато-біла. Голова біла, кілька видовжених чорних пір'їн, з'єднуючись, формують своєрідний чубчик.

«Козакова нива» – зоологічна пам'ятка природи у Ковельському (кол. Турійському) р-ні площею 0,8 га лежить у межах землекористування ДП «Турійське ЛГ», Мокрецького л-ва, кв. 39, вид. 18. Статус надано згідно з розпорядженням виконавчого комітету Волинської обласної ради від 26.09.1977 р., № 468-р для збереження ділянки мішаного лісу, де гніздиться лелека чорний *Ciconia nigra*, щороку виводячи потомство, – рідкісний вид, що охороняється ЧКУ, СІТЕС, Бернською, Боннською конвенціями, Угодою АЕВА.

«Ялиновий ліс» – зоологічна пам'ятка природи в Ковельському (кол. Ратнівському) р-ні площею 15,5 га лежить у межах землекористування ДП «Ратнівське ЛМГ», Кортеліського л-ва, кв. 43, вид. 31–37, 54. Статус надано згідно з рішенням облвиконкому від 15.12.1978 р., № 532-р (реорганізовано 30.05.2000 р., № 12/3, 18.08.2000 р., № 13/6) для охорони ділянки мішаного лісу з домінуванням ялини європейської *Picea abies* та сосни звичайної *Pinus sylvestris*, де гніздиться рідкісний вид лелека чорний *Ciconia nigra*, що охороняється ЧКУ, конвенціями СІТЕС, Бернською, Боннською, Угодою АЕВА.

«Чапля» – зоологічна пам'ятка природи в Камінь-Каширському р-ні площею 5,3 га у межах ДП «Камінь-Каширське ЛГ», Добренського л-ва, кв. 17, вид. 66, 67, 68, утворена за рішенням Волинської обласної ради від 31.10.1991 р., № 226. Охороняється ділянка лісу з дуба звичайного *Quercus robur* із домішкою берези повислої *Betula pendula* віком близько 50 років, повнотою 0,8 із підліском із ліщини європейської *Corylus avellana* та крушини ламкої *Frangula alnus*, у якій мешкає колонія чаплі сірої *Ardea cinerea* – виду, занесеного в додаток 3 Бернської конвенції.

«Чорний бусол» – зоологічна пам'ятка природи в Камінь-Каширському р-ні площею 8,5 га, що лежить у межах ДП «Камінь-Каширське ЛГ», Добренського л-ва, кв. 11, вид. 1, утворена згідно з рішенням Волинської обласної ради від 31.10.1991 р., № 226. Охороняється місце гніздування лелеки чорного *Ciconia nigra* серед вільхово-березового насадження віком 75 років, повноти 0,8. *Ciconia nigra* – рідкісний вид, занесений до Червоної книги України, додатків Конвенції про міжнародну торгівлю видами дикої фауни і флори, що перебувають під загрозою зникнення (СІТЕС), Боннської, Бернської конвенцій.

«Урочище Ревні» – зоологічна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 7,0 га у межах ДП «Волинський військовий лісгосп», Луцького л-ва, кв. 35, вид. 8; кв. 36, вид. 2, 3, утворена за розпорядженням облдержадміністрації від 12.12.1995 р., № 213 для збереження високобонітетних насаджень сосни звичайної *Pinus sylvestris*, у яких мешкає багато представників лісової південнополіської фауни.

Гідрологічні пам'ятки природи

«Оконські джерела» – гідрологічна пам'ятка природи у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 0,53 га у с. Оконськ Маневицької селищної ТГ (кол. Оконської с/р). Статус надано згідно з розпорядженням Волинської обласної ради депутатів трудящих від 11.07.1972 р., № 255 для збереження двох потужних джерел підземних вод сумарним дебітом близько 200 м³/добу. На поверхні невеличкого з прозорою і приємною на смак водою оз. Окнище площею 0,5 га й завглибшки 3,0 м вода немов «кипить» – це б'ють сильні джерела карстових вод, що виходять на поверхню під значним тиском, проходячи триметрову товщу води озера й формуючи два куполоподібних фонтани. Особливість оконської води в тому, що вона не замерзає навіть у суворі зими, її температура майже завжди постійна – близько 9°C, вона не піддається газуванню, хімічний склад води формують аніони хлоридів і карбонатів, серед катіонів – кальцій, натрій, магній. Рівень води в озері постійний, воно ніколи не переповнюється, бо сполучене із річкою Окінкою та кількома спорудженими біля них рибогосподарськими ставками. Про якість води озера свідчить успішне розведення форелі райдужної *Oncorhynchus mykiss*, дуже вибагливого виду, який у природних умовах трапляється лише в чистих карпатських ріках. Джерела відомі здавна, поблизу них у гостинці завжди зупинялися подорожні й поштові кур'єри. Одним із перших у 1899 р. описав оконське диво відомий дослідник Полісся П. А. Тутковський. У XIX ст. ця місцина виглядала серед болота як глибоке «вікно» з піщаним дном і водою блакитно-зеленуватого кольору. Вода, яка витікала з «вікна», рухала водяний млин. Пізніше інженери-гідрологи пробурили кілька свердловин завглибшки до 30,0 м, якими вода піднімалася й біла фонтаном на 15,0 м. У середині XX ст. навколо них утворилося озеро. Селяни обкопали його високим земляним валом, обсадили вільхою чорною *Alnus glutinosa*, вербами *Salix caprea*, калиною *Viburnum opulus*. Тепер на озерному валі ростуть вільха чорна *Alnus glutinosa*.

«Цуманські джерела» – гідрологічна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 0,01 га на території с. Путилівка Олицької селищної ТГ (кол. Дубищенської с/р), утворена за рішенням облвиконкому від 11.07.1972 р., № 255 для охорони джерел, що живлять р. Путилівку.

«Витік р. Турії» – гідрологічна пам'ятка природи у Володимир-Волинському (кол. Локачинському) р-ні площею 0,2 га у с. Затурці Затурцівської сільської ТГ. Статус надано згідно з рішенням облвиконкому від 29.10.1976 р., № 486-р для охорони на південно-західній околиці села природного джерела, з якого бере початок р. Турія – права притока Прип'яті.

«Затурцівські джерела» – гідрологічна пам'ятка природи у Володимир-Волинському (кол. Локачинському) р-ні площею 0,02 га у с. Затурці Затурцівської сільської ТГ. Статус надано згідно з рішенням облвиконкому від 29.10.1976 р., № 486-р для охорони двох природних джерел з добовим дебітом 4 тис. м³–водонаповнювачів р. Турії, що знаходяться на відстані 0,3 км одне від одного на північно-західній околиці села, одне з них – неподалік садиби Липинських.

«Турійські джерела» – гідрологічна пам'ятка природи у Володимир-Волинському (кол. Локачинському) р-ні площею 0,02 га в с. Мовчанів Затурцівської сільської ТГ (кол. Озютичівської с/р). Статус надано згідно з рішенням облвиконкому від 29.10.1976 р., № 486-р для охорони природних джерел з добовим дебітом 3,5 тис. м³–водонаповнювачів р. Турії. Джерела розміщуються на віддалі 70 м на північний захід від перетину автошляху Володимир-Волинський–Маковичі–Ковель з р. Турією. Вони розвантажуються в ставок, вода з якого стікає в річку.

«Джерело “Польова криниця”» – гідрологічна пам'ятка природи в Ковельському (кол. Любомльському) р-ні площею 0,01 га лежить у с. Нудиже Головненської селищної ТГ (кол. Нудиженської с/р). Статус надано рішенням облвиконкому від 26.09.1977 р., № 468-р для охорони каскаду джерел – наповнювачів р. Тенетиски – притоки Прип'яті, розміщених за 300 м праворуч від автошляху Куснище–Любохини. У заболоченому пониззі рельєфу обгороджено 20 джерел із сумарним дебітом 150–200 л/сек.

«Джерело “Попова криниця”» – гідрологічна пам'ятка природи у Ковельському (кол. Любомльському) р-ні площею 0,1 га у смт Головне Головненської селищної ТГ. Статус надано рішенням облвиконкому від 26.09.1977 р., № 468-р для охорони водного джерела – наповнювача р. Прип'ять – на південній околиці селища за 50 м від автошляху Куснище–Любохини.

«Джерело “Трактова криниця”» – гідрологічна пам'ятка природи у Ковельському (кол. Любомльському) р-ні площею 0,03 га у с. Нудиже Головненської селищної ТГ (кол. Нудиженської с/р). Статус надано рішенням облвиконкому від 26.09.1977 р., № 468-р для охорони каскаду джерел в урочищі Став – наповнювачів р. Прип'ять, розміщених на віддалі 100 м праворуч від автошляху Куснище–Любохони.

«Джерело Чайка» – гідрологічна пам'ятка природи у Ковельському (кол. Любомльському) р-ні площею 0,02 га у смт Головне Головненської селищної ТГ. Статус надано рішенням облвиконкому від 26.09.1977 р., № 468-р для охорони водного джерела з постійною температурою (+9 °С) – наповнювача р. Нерезі – притоки Прип'яті, розміщеного в карстовій воронці біля селища, праворуч від дороги Головне – урочище Кучани.

«Гор'янівські джерела» – гідрологічна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 0,5 га на території с. Гор'янівка Олицької селищної ТГ (кол. Дідичівської с/р), утворена за рішенням обласної ради від 31.10.1991 р., № 226 для охорони каскаду джерел, що живлять витоки р. Гор'янівки.

«Озеро Невидимка» – гідрологічна пам'ятка природи у Володимир-Волинському р-ні площею 2,2 га, що лежить у межах ДП «Володимир-Волинське ЛМГ», Стенжаричівського л-ва, кв. 1, вид. 44, утворена за розпорядженням представника Президента України у Волинській області від 26.05.1992 р., № 132 (реорганізована 30.05.2000 р., № 12/3). Охороняється озеро льодовикового походження серед дубово-соснового лісового масиву. Площа озера 2,2 га, глибина – до 5 м. На водному плесі і в прибережній смугі озера зростає багато вологолюбних видів рослин, у т. ч. лікарських: багно болотяне *Ledum palustre*, суниця лісова *Fragaria vesca*, малина *Rubus idaeus*. Трапляється журавлина дрібнопліва *Oxycoccus microcarpus* – рідкісний гляціальний релікт, занесений у ЧКУ вид. Це вічнозелений сланкий кущик родини Вересових *Ericaceae* з лежачими тонкими розгалуженими пагонами завдовжки 10–30 см. Тонкі та довгі пагони рослини вкриті дрібними вузькими темно-зеленими, знизу повстистими, листками, які залишаються під снігом зеленими всю зиму. У травні-червні розпускаються рожеві квіти, а до осені досягають яскраві червоні гіркуватокислі ягоди, які за розміром значно дрібніші від ягід журавлини болотяної *Vaccinium oxycoccos*.

«Озеро» – гідрологічна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 9,0 га на території с. Озеро Ківерцівської міської ТГ (кол. Озерської с/р), утворена за розпорядженням Волинської обласної ради від 03.03.1993 р., № 18-р для охорони природної водойми завглибшки 12 м, що багата видовим різноманіттям риб і птахів.

«Озерце» – гідрологічна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 4,0 га на території с. Озерце Луцької міської ОТГ (кол. Озерцівської с/р) утворена за розпорядженням Волинської обласної ради від 03.03.1993 р., № 18-р для охорони озера карстового походження завглибшки 5 м, з осоковими заростями на узбережжі, оточеного вербою козячою *Salix caprea* і вільхою чорною *Alnus glutinosa*.

«Теремнівські ставки» – гідрологічна пам'ятка природи площею 5,91 га у м. Луцьку по вул. Теремнівській. Статус надано за розпорядженням виконкому обласної ради від 03.03.1993 р., № 18-р (реорганізована 04.11.2011 р., № 7/21) для збереження каскаду ставків, що є наповнювачами р. Сапалаївки. Комплекс споруджений на основі однієї з природних водойм до 900-річчя міста, що відзначалося у 1985 р., сьогодні це територія для проведення дозвілля мешканців обласного центру, спортивних заходів, змагань рибалок-аматорів.

«Путилівка» – гідрологічна пам'ятка природи у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 86,5 га на території Цуманської селищної ТГ (смт Цумань – с. Дубище), утворена за рішенням Волинської обласної ради від 04.11.1997 р., № 12/4 для охорони акваторії р. Путилівка завдовжки 6,6 км, кількох ставів у її басейні, що є місцем нересту багатьох видів риб.

«Криничка» – гідрологічна пам'ятка природи у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 2,9 га лежить у межах землекористування ДП «Поліське ЛГ», Куклинського л-ва, кв. 8, вид. 17, 22. Статус надано згідно з рішенням Волинської обласної ради від 28.11.2008 р., № 24/14 для збереження природного джерела серед низькобонітетної ділянки вільхових насаджень.

Пралісові пам'ятки природи

«Кременецькі природні ліси» – пралісова пам'ятка природи у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 13,6 га, що лежить у межах землекористування ДП «Маневицьке ЛГ»,

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Карасинського л-ва, кв. 2, вид. 8, утворена за рішенням Волинської обласної ради від 11.02.2021 р., № 4/15 для охорони унікальних за походженням і генетичною мінливістю, збереженою природною віковою і просторовою структурою соснових лісів віком 75–140 і більше років у заболоченому урочищі «Кремениця». Вони є осередком для відтворення внутрішньовидової різноманітності лісів Прип'ятського Полісся, забезпечення їх високої продуктивності, біологічної стійкості та якості. Лісова ділянка відповідає критеріям природних лісів, наближених до пралісів (Методика визначення належності лісових територій до пралісів, квазі-пралісів і природних лісів затверджена Наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 18.05.2018 р., № 161, зареєстрованим 11.06.2018 р. за № 707/32159 в рамках ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо охорони пралісів згідно з Рамковою конвенцією про охорону та сталий розвиток Карпат» від 23.05.2017 р., № 2063-VIII) та має особливе природоохоронне, наукове, естетичне, пізнавальне і культурне значення.

«Загорілівські природні ліси» – пралісова пам'ятка природи у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 47,7 га, що лежить у межах землекористування ДП «Маневицьке ЛГ», Карасинського л-ва, кв. 19, вид. 25; кв. 20, вид. 9, 13, 16, 19, утворена за рішенням Волинської обласної ради від 11.02.2021 р., № 4/15 для збереження в природному стані соснових лісів віком 75–140 і більше років, що ростуть на болотистій місцевості в урочищі «Загорілля» поблизу с. Карасин. Лісова ділянка відповідає критеріям природних лісів, наближених до пралісів та має важливе природоохоронне, наукове, моніторингове значення для відстежування механізмів сталого існування природних соснових лісів, розробки дієвих заходів щодо збереження рідкісних видів флори і фауни природних лісів.

«Охничівські природні ліси» – пралісова пам'ятка природи у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 29,5 га, що лежить у межах землекористування ДП «Маневицьке ЛГ», Карасинського л-ва, кв. 43, вид. 11, 17, 21, 27, 28, утворена за рішенням Волинської обласної ради від 11.02.2021 р., № 4/15 для збереження і поновлення корінних соснових деревостанів віком 75–140 і більше років, що ростуть на болотистій місцевості поблизу оз. Охнич (біля с. Карасин). Унікальні за походженням і генетичною мінливістю, збереженою природною віковою і просторовою структурою, ліси формують своєрідний природний ландшафт та є осередком існування типових та рідкісних видів поліської флори і фауни. Лісова ділянка відповідає критеріям природних лісів, наближених до пралісів, та має особливе природоохоронне, наукове, моніторингове значення.

Заповідні урочища

«Радомишль» – заповідне урочище у Луцькому р-ні площею 18,0 га, лежить у межах землекористування ДП «Ківерцівське ЛГ», Боголюбського л-ва, кв. 47, вид. 8. Статус надано за розпорядженням Волинської обласної ради народних депутатів від 15.12.1978 р., № 532 для збереження єдиної на Волині ділянки буково-дубового насадження віком понад 60 років.

«Ківерцівська дача-1» – заповідне урочище у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 6,3 га у межах ДП «Ківерцівське ЛГ», Ківерцівського л-ва, кв. 117, вид. 7, утворене за рішенням Волинської обласної ради від 23.11.1979 р., № 401 для охорони високобонітетного сосново-дубового насадження віком близько 200 років.

«Ківерцівська дача-6» – заповідне урочище у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 7,1 га у межах ДП «Ківерцівське ЛГ», Ківерцівського л-ва, кв. 118, вид. 1, 8, 18, утворене згідно з рішенням Волинської обласної ради від 23.11.1979 р., № 401 для охорони високобонітетного насадження сосни звичайної *Pinus sylvestris* віком до 180 років.

«Мощаницька дача» – заповідне урочище у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 8,6 га у межах ДП «Цуманське ЛГ», Мощаницького л-ва, кв. 50, вид. 36, утворене за рішенням Волинської обласної ради від 23.11.1979 р., № 401 для збереження сосново-дубового насадження віком до 200 років.

«Озеро Глибоцьке» – заповідне урочище у Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні площею 9,5 га лежить у межах землекористування ДП «Городоцьке ЛГ», Городоцького л-ва, кв. 13, вид. 47, 51. Статус надано згідно з рішенням облвиконкому від 23.11.1979 р., № 401. Охороняється озеро карстового походження (живлять його природні джерела), оточене віковими деревами дуба звичайного *Quercus robur*.

«Озеро Тур» – заповідне урочище у Ковельському (кол. Ратнівському) р-ні площею 1346,0 га лежить на території Заболотівської селищної ТГ (кол. Турської с/р). Статус надано згідно з рішенням облвиконкому від 23.11.1979 р., № 401 (реорганізовано 30.05.2000 р., № 12/3) для охорони одамбованого заплавного озера Турського завдовжки 5,35 км, завширшки 3,15 км, завглибшки 1,25 м, із низькими заболоченими берегами, водою бурувато-коричневого забарвлення з болотним присмаком, прозорістю 0,3–0,4 м, середньою мінералізацією 0,41 г/дм³, рівним дном, укритим торф'янистим мулом, у південно-східній частині – піщаними відкладами. З північно-східного боку озера починається Турський канал – перший меліоративний канал Волинської губернії, споруджений у ХІХ ст., яким вода стікає в оз. Оріхове. В озері поширені щука *Esox lucius*, карась сріблястий *Carassius gibelio*, окунь *Perca fluviatilis*, плітка *Rutilus rutilus* та інші види риб. Озеро є місцем мешкання та розмноження водоплавних і навколводних птахів – гусеподібних *Anseriformes*: крижня *Anas platyrhynchos*, лебедя-шипун *Cygnus olor*, чирянок великої *Anas querquedula* і малої *A. crecca*, черні червоноголової *Aythya ferina*; сивкоподібних *Charadriiformes*: чайки *Vanellus vanellus*, коловодника звичайного *Tringa totanus*, грицика великого *Limosa limosa*, мартина річкового *Larus ridibundus*, крячка річкового *Sterna hirundo*; норцеподібних *Podicipediformes*: норців великого *Podiceps cristatus*, малого *P. ruficollis* і регіонально рідкісного – сірощокого *P. grisegena*; журавлеподібних *Gruiiformes*: лиски *Fulica atra*, курочки водяної *Gallinula chloropus*, курочки малої *Porzana parva*; лелекоподібних *Ciconiiformes*: лелеки білого *Ciconia ciconia*, чепури великої *Ardea alba*; горобцеподібних *Passeriformes*: щеврика лучного *Anthus pratensis*, плісок білої *Motacilla alba* й регіонально рідкісної жовтоголової *M. citreola*, очеретянок великої *Acrocephalus arundinaceus* і ставкової *A. scirpaceus*, вівсянки очеретяної *Emberiza schoeniclus* та інших видів.

«Озеро Ченське» – заповідне урочище у Ковельському (кол. Старовижівському) р-ні площею 52,0 га на території Дубечненської сільської ТГ (кол. Глухівської с/р). Статус надано згідно з рішенням облвиконкому від 23.11.1979 р., № 401 для охорони озера карстового походження Ченського площею водного дзеркала 49,4 га, пересічною глибиною 3,0 м, максимальною – 5,0 м, з піщано-глинистим дном, оточеного чагарниковою рослинністю та насадженнями берези бородавчастої *Betula pendula* й вільхи чорної *Alnus glutinosa*. Повітряно-водна рослинність узбережжя сформована очеретом звичайним *Phragmites australis*, рогозом широколистим *Typha latifolia*, осокою пухирчастою *Carex vesicaria*. У водах озера росте латаття біле *Nymphaea alba*, занесене до Зеленої книги України. Озеро населяють: раки *Astacus leptodactylus*, карась сріблястий *Carassius gibelio*, щука *Esox lucius*, лин *Tinca tinca*, плітка *Rutilus rutilus*. Найчисленнішими серед водоплавних і навколводних птахів, які гніздяться на озері, є лебідь-шипун *Cygnus olor*, крижень *Anas platyrhynchos*, гагара чорноголова *Gavia arctica*, гуска сіра *Anser anser*, баранці звичайний *Gallinago gallinago* й великий *G. media*, кулик-сорока *Haematopus ostralegus*, коловодники звичайний *Tringa totanus* і болотяний *T. glareola*, побережник білохвостий *Calidris temminckii* та ін.

«Холонів» – заповідне урочище в Луцькому (кол. Горохівському) р-ні площею 14,0 га у межах землекористування ДП «Горохівське ЛМГ», Горохівського л-ва, кв. 123, вид. 8, 18, утворене за рішенням Волинської обласної ради від 26.11.1984 р., № 354. Охороняється насіннева ділянка дуба червоного *Quercus rubra*.

«Пануки» – заповідне урочище в Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 606,0 га у межах ДП «Цуманське ЛГ», Мощаницького л-ва, кв. 27–36, утворене за розпорядженням представника Президента України у Волинській області від 26.05.1992 р., № 132 для охорони лісового масиву дубово-соснових насаджень віком близько 100 років. Збереглися ділянки старих природного походження грабово-дубових лісів та сосново-дубових із переважанням дуба черешчатого *Quercus robur*, із значною домішкою черешні *Prunus avium* у деревостанах, у трав'яному покриві яких переважають чорниця звичайна *Vaccinium myrtillus*, конвалія травнева *Convallaria majalis*, зірочник лісовий *Stellaria holostea*. Трапляються кадило сарматське *Melittis sarmatica*, наперстянка великоквіткова *Digitalis grandiflora*, анемона дібровна *Anemone nemorosa* та інші. У лісовому масиві протікає річка – притока р. Сичівки, заплава якої сформована трав'янистими і болотистими луками. Домінантними видами тут є осока гостроподібна *Carex acutiformis*, очерет звичайний *Phragmites australis*, окремі куртини утворюють комиш лісовий *Scirpus sylvaticus*, плакун верболистий *Lythrum salicaria*, росте валеріана лікарська *Valeriana officinalis*, гірчак зміїний *Persicaria bistorta*. Серед видового різноманіття урочища виявлено три види рідкісних червонокнижних рослин:

лілію лісову *Lilium martagon*, гніздівку звичайну *Neottia nidus-avis*, любку зеленоквіткову *Platanthera chlorantha*. Постійними мешканцями заповідного урочища є сарна європейська *Capreolus capreolus*, лисиця руда *Vulpes vulpes*, куниця лісова *Martes martes*, заєць сірий *Lepus europaeus*, вивірка звичайна *Sciurus vulgaris*, їжак білочеревий *Erinaceus roumanicus*, кріт європейський *Talpa europaea*, борсук європейський *Meles meles*, деякі види кажанів і гризунів. Багата орнітофауна: синиця біла *Parus cyanus*, зяблик *Fringilla coelebs*, вівчарик-ковалик *Phylloscopus collybita*, дрізд чорний *Turdus merula*, повзик *Sitta europaea*, костогриз *Coccothraustes coccothraustes*, дятел середній *Dendrocopos medius*, вивільга *Oriolus oriolus*, гаїчка болотяна *Poecile palustris* і інші види. Серед плазунів трапляються вуж звичайний *Natrix natrix*, черепаха болотяна *Emys orbicularis*, із земноводних найпоширеніша райка деревна *Hyla arborea*. Серед багатьох видів ентомофауни урочища виявлено два, занесених у ЧКУ: бабка красуня-діва *Calopteryx virgo*, метелик стрічкарка орденська малинова *Catocala sponsa*.

«Божетарня і Культура» – заповідне урочище у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 329,0 га у межах ДП «Цуманське ЛГ», Мощаницького л-ва, кв. 72, вид. 1–6, 8, 9; кв. 73; кв. 74, вид. 7–15, 19, 20; кв. 76–78; кв. 79, вид. 1–15, 17–19, утворене за розпорядженням представника Президента України у Волинській області від 26.05.1992 р., № 132 для охорони лісових високобонітетних насаджень сосни звичайної *Pinus sylvestris*, дуба черешчатого *Quercus robur*, ялини європейської *Picea abies*, липи серцелистої *Tilia cordata*, сформованих на пагорбах і в ярах.

«Дубово-сосновий ліс-1» – заповідне урочище у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 29,6 га у межах ДП «Волинський військовий лісгосп», Луцького л-ва, кв. 7, вид. 3 (8,0 га); кв. 15, вид. 1 (21,6 га), утворене за розпорядженням облдержадміністрації від 12.12.1995 р., № 213 для охорони високобонітетного насадження (1 А) сосни звичайної *Pinus sylvestris* із домішкою дуба черешчатого *Quercus robur* віком близько 80 років.

«Дубово-сосновий ліс-2» – заповідне урочище у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 45,5 га у межах ДП «Волинський військовий лісгосп», Луцького л-ва, кв. 24, вид. 4–7; кв. 25, вид. 1; кв. 26, вид. 2, утворене за розпорядженням облдержадміністрації від 12.12.1995 р., № 213 для збереження високобонітетного лісового масиву (1 А) із сосни звичайної *Pinus sylvestris* із домішкою дуба черешчатого *Quercus robur*, що зберігся в природному стані, віком близько 80 років.

«Дубово-сосновий ліс-3» – заповідне урочище у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 100,9 га у межах ДП «Волинський військовий лісгосп», Луцького л-ва, кв. 26, вид. 6, 7; кв. 27, вид. 1; кв. 39, вид. 1, 3–8, 11; кв. 40, вид. 1, 4; кв. 41, вид. 4; кв. 47, вид. 1, 4, 7, 8; кв. 48, вид. 1, утворене за розпорядженням облдержадміністрації від 12.12.1995 р., № 213 для збереження високобонітетного лісового масиву (1 А) із сосни звичайної *Pinus sylvestris* із домішкою дуба черешчатого *Quercus robur*, що зберігся в природному стані, віком близько 80 років – місце розмноження понад 40 видів птахів, переважно горобцеподібних *Passeriformes*.

«Дубово-сосновий ліс-4» – заповідне урочище у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 50,6 га у межах ДП «Волинський військовий лісгосп», Луцького л-ва, кв. 17, вид. 1, 4, 5; кв. 18, вид. 3, 6; кв. 29, вид. 2, 4–6, утворене за розпорядженням облдержадміністрації від 12.12.1995 р., № 213 для збереження високобонітетних насаджень (1 А) сосни звичайної *Pinus sylvestris* із домішкою дуба черешчатого *Quercus robur* віком понад 60 років.

«Дубово-сосновий ліс-5» – заповідне урочище у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 23,5 га у межах ДП «Волинський військовий лісгосп», Луцького л-ва, кв. 42, вид. 14; кв. 43, вид. 2, утворене за розпорядженням облдержадміністрації від 12.12.1995 р., № 213 для збереження високобонітетного лісового масиву (1 А, 1, 2) сосни звичайної *Pinus sylvestris* із домішкою дуба черешчатого *Quercus robur*, що зберігся в природному стані, віком до 100 років – місця розмноження горобцеподібних птахів.

«Насадження сосни» – заповідне урочище у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 26,5 га у межах ДП «Ківерцівське ЛГ», Ківерцівського л-ва, кв. 4, вид. 3, 4, 4.1, 4.2, 23, 24, утворене за розпорядженням Волинської обласної державної адміністрації від 12.12.1995 р., № 213 для охорони високобонітетних насаджень сосни звичайної *Pinus sylvestris*.

«Діброва» – заповідне урочище у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 24,8 га у межах ДП «Ківерцівське ЛГ», Ківерцівського л-ва, кв. 106, вид. 1, 6; кв. 128, вид. 1, 2, утворене за рішенням Волинської обласної ради від 04.11.1997 р., № 12/4 для охорони високобонітетних сосново-дубових насаджень віком близько 100 років, де росте підсніжник звичайний *Galanthus nivalis* (ЧКУ).

«Ківерцівське» – заповідне урочище у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 75,3 га у межах ДП «Ківерцівське ЛГ», Ківерцівського л-ва, кв. 99; кв. 121, вид. 5, 10, 13; кв. 122, вид. 1–5, 25, 26; кв. 123, вид. 1, 2, 4, 10, 11, утворене згідно з рішенням Волинської обласної ради від 04.11.1997 р., № 12/4 для охорони високобонітетних сосново-дубових насаджень віком 140–180 років із різноманітним трав'яним ярусом, у якому трапляється лікарська валеріана дводомна *Valeriana officinalis*.

«Бобли» – заповідне урочище у Ковельському (кол. Турійському) р-ні площею 25,4 га лежить у межах землекористування ДП «Турійське ЛГ», Осівського л-ва, кв. 3, вид. 21–24, 26, 28–30, 33, 36, 37, 40–42. Статус надано згідно з рішенням Волинської обласної ради від 09.12.1998 р., № 4/3. Охороняються лісові насадження дуба черешчатого *Quercus robur* віком понад 140 років 1, 1 А бонітету повнотою 0,4 з домішкою вільхи чорної *Alnus glutinosa*, берези бородавчатої *Betula pendula*, сосни звичайної *Pinus sylvestris*, граба звичайного *Carpinus betulus*. Висота дерев *Quercus robur* сягає 23,0–26,0 м, діаметр стовбурів – 0,5 м. Підлісок складає ліщина європейська *Corylus avellana*, а у трав'яному ярусі ростуть різні види осок *Carex*, чорниця звичайна *Vaccinium myrtillus*, веснівка дволиста *Majanthemum bifolium* та інші види.

«Велимченська дача» – заповідне урочище у Ковельському (кол. Ратнівському) р-ні площею 22,6 га лежить у межах землекористування ДП «Ковельське ЛГ», Замшанського л-ва, кв. 8, вид. 2, 4, 10, 11, 24–26. Статус надано згідно з рішенням Волинської обласної ради від 30.05.2000 р., № 12/3 для збереження низькобонітетних заболочених соснових насаджень з домішкою берези повислої *Betula pendula*, у трав'яному покриві яких ростуть лікарські рослини: багно болотяне *Ledum palustre*, пухівка піхвова *Eriophorum vaginatum*, перстач прямостоячий *Potentilla erecta*, кропива дводомна *Urtica dioica*, ягідники: чорниця миртолиста *Vaccinium myrtillus*, буяхи звичайні *Vaccinium uliginosum*, брусниця звичайна *Vaccinium vitis-idaea*.

«Діброва-1» – заповідне урочище у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 65,0 га у межах ДП «Ківерцівське ЛГ», Ківерцівського л-ва, кв. 140, 141, 151, утворене згідно з рішенням Волинської обласної ради від 16.12.2003 р., № 9/12 для охорони високобонітетних сосново-дубових лісів чорницевих та різнотравних із домішкою берези повислої *Betula pendula*, граба звичайного *Carpinus betulus*, черешні *Prunus avium* віком близько 80 років, повнотою 0,6–0,7, де в густому трав'яно-чагарничковому ярусі ростуть бореальні види: чорниця звичайна *Vaccinium myrtillus*, щитники чоловічий *Dryopteris filix-mas* та шартський *Hydrocotyle vulgaris*, суниця лісова *Fragaria vesca*, дзвоники круглолисті *Campanula rotundifolia*, ожика волосиста *Luzula pilosa* та ін.; а також неморальні види: купина лікарська *Polygonatum odoratum*, перестріч гайовий *Melampyrum nemorosum*, лікарські рослини, трапляються рідкісні види (ЧКУ): лілія лісова *Lilium martagon*, осока затінкова *Carex umbrosa* – реліктовий центральноєвропейський вид осок на східній межі ареалу, який росте в Центральній Європі, Середземномор'ї в світлих листяних та мішаних лісах, а в Україні зрідка трапляється на Закарпатті, в східному напрямку поширюється до Дніпра. В урочищі різноманітна ентомо- і орнітофауна. Найпоширенішими, типовими для мішаного лісу є: синиця велика *Parus major*, дрізд чорний *Turdus merula*, вівчарик-ковалик *Phylloscopus collybita*, зяблик *Fringilla coelebs*, повзик *Sitta europaea*, костогриз *Coccothraustes coccothraustes*, дрізд співочий *Turdus philomelos*, кропив'янка чорноголова *Sylvia atricapilla*, вивільга *Oriolus oriolus*, сойка *Garrulus glandarius*, дятел великий строкатий *Dendrocopos major*.

«Зозулині черевички» – заповідне урочище у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 65,0 га у межах ДП «Ківерцівське ЛГ», Ківерцівського л-ва, кв. 113, 114, утворене згідно з рішенням Волинської обласної ради від 16.12.2003 р., № 9/12 для охорони високобонітетних сосново-дубових насаджень віком понад 80 років, повнотою 0,6–0,7, де ростуть воронець колосистий *Actaea spicata*, вороняче око звичайне *Paris quadrifolia*, цирцея звичайна *Circaea lutetiana*, стоколос Бенекена *Bromopsis benekenii*, щитники чоловічий *Dryopteris filix-mas* та шартський *Hydrocotyle vulgaris*, безщитник жіночий *Athyrium filix-femina*, просянка розлога *Milium effusum*, веснівка дволиста *Majanthemum bifolium* та ін., трапляються лісові орхідеї – реліктовий вид (занесений у Бернську конвенцію), що росте на південній межі свого поширення – зозулині черевички справжні *Cypripedium calceolus*. Вид утворює численну популяцію у кв. 113 (23 гони), яка представлена декількома групами. Висота пагонів 12–20 см, окремих – 22 см. Виявлені й інші рідкісні види рослин: лілія лісова *Lilium martagon*, кадило сарматське *Melittis sarmatica* (ЧКУ), регіонально рідкісний молочай гранчастий *Euphorbia angulata*.

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

«Садівська дача» – заповідне урочище у Володимир-Волинському р-ні площею 2669,62 га лежить у межах землекористування ДП «Горохівське ЛМГ» (2640,0 га), Садівського л-ва, кв. 1–37, 39–46 (кол. Локачинський р-н); Садівського л-ва, кв. 38, 47–48 (Луцький р-н) та Торчинської селищної ТГ (кол. Садівської с/р) (29,62 га). Статус надано згідно з рішенням обласної ради від 29.03.2005 р., № 19/27 (кілька разів відбувалася зміна категорії природоохоронної території: 04.11.2011 р., № 7/21; 12.03.2012 р., № 10/67; 31.07.2014 р., № 27/64). Охороняються дубові, дубово-грабові, сосново-дубові насадження на північних схилах Волинської височини, в яких поодинокі ростуть дерева бархату амурського *Phellodendron amurense*, в'яза гладкого *Ulmus laevis*, де серед різнотрав'я з конвалії травневої *Convallaria majalis*, первоцвіту весняного *Primula veris*, печіночниці звичайної *Hepatica nobilis*, трапляються рідкісні види рослин, занесені в ЧКУ: вовчі ягоди пахучі *Daphne sneorum*, зозулині черевички справжні *Cypripedium calceolus*, підсніжник білосніжний *Galanthus nivalis*. У лісових масивах мешкають сова сіра *Strix aluco*, чапля сіра *Ardea cinerea*, борсук лісовий *Meles meles*, що охороняються Бернською конвенцією, ЧС МСОП, та видра річкова *Lutra lutra* – рідкісний вид, що міститься в переліках ЧКУ, ЄЧС.

«Цуманська пуца» – заповідне урочище в Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 8930,6 га у межах ДП «Цуманське ЛП», Берестянського л-ва, кв. 2, 4, 7, 12, 15–17, 20, 22, 25, 26, 29, 30, 34–36, 43–46, 48, 54–57; Горинського л-ва, кв. 1–7; кв. 8, вид. 12, 13, 28–30, 39; кв. 9, 11, 15, 19, 22, 23, 26, 27, 29, 38, 39, 43–47; Партизанського л-ва, кв. 12–17, 19–20, 21–24, 26–30, 34, 35, 39, 40; Холоневичівського л-ва, кв. 50, 55, 61, 64, 65; Цуманського л-ва, кв. 1, 3–7, 10–13, 15, 16, 18–20, утворене за рішенням обласної ради від 29.03.2005 р., № 19/27 (уточнена площа 21.06.2012 р., № 12/35; 31.07.2014 р., № 27/64) для збереження лісових дубово-соснових насаджень із домішкою берези повислої *Betula pendula*, осики *Populus tremula*, горобини звичайної *Sorbus aucuparia* та грабово-дубових, чорновільхових із домішкою *Populus tremula*, явора *Acer pseudoplatanus*, ясена звичайного *Fraxinus excelsior* у пониззях масивів із густим трав'яно-чагарничковим ярусом, де трапляються рідкісні види рослин (15 видів ЧКУ): плаун річний *Lycopodium annotinum*, лілія лісова *Lilium martagon*, цибуля ведмежа *Allium ursinum*, підсніжник білосніжний *Galanthus nivalis* та ін., мешкають типово лісові та рідкісні види тварин (занесені до ЧКУ, ЧС МСОП, природоохоронних переліків міжнародних конвенцій і угод): лелека чорний *Ciconia nigra*, підорлик малий *Aquila pomarina*, пугач *Bubo bubo* та ін.

«Гора конвалій» – заповідне урочище у Ковельському р-ні площею 1,0 га, що лежить у межах землекористування Велицької сільської ТГ (кол. Мельницької с/р). Статус надано згідно з рішенням обласної ради від 28.11.2008 р., № 24/14 для охорони самосійної ділянки мішаного лісу з численною популяцією конвалії травневої *Convallaria majalis*, де росте рідкісний червонокнижний вид любка дволиста *Platanthera bifolia*.

«Гута» – заповідне урочище у Володимир-Волинському р-ні площею 435,9 га, що лежить у межах землекористування ДП «Володимир-Волинське ЛМГ»: Стенжаричівського л-ва, кв. 12, вид. 1–54; кв. 13, вид. 1–63; кв. 14, вид. 1–63; кв. 15, вид. 18, 24–29; кв. 18, вид. 5–7, 19, 25–28, 30–36, 38, 46–49, 52; кв. 19, вид. 37–39, 41–43, 46–56; кв. 36, вид. 1, 9; кв. 37, вид. 1–6, 8, 10, 40, утворене за рішенням Волинської обласної ради від 21.06.2012 р., № 12/35 для збереження болотно-лісових та низинно-болотних комплексів із переважанням берези повислої *Betula pendula* та вільхи чорної *Alnus glutinosa* зі сфагновою рослинністю; тут трапляються рідкісні види водно-болотної флори та фауни, занесені в ЧКУ, додаток 2 Вашингтонської, Бернську, Бонську конвенції: зозулині черевички справжні *Cypripedium calceolus*, росичка круглolistа *Drosera rotundifolia*, латаття біле *Nymphaea alba*, журавель сірий *Grus grus*.

«Красна гора» – заповідне урочище у Луцькому (кол. Горохівському) р-ні площею 75,7 га у межах землекористування ДП «Горохівське ЛМГ», Ново-Зборишівського л-ва, кв. 128, вид. 1–21, 23–25 (55,0 га) та Горохівської міської ОТГ (кол. Журавниківської с/р) (20,7 га), утворене за рішенням Волинської обласної ради від 31.07.2014 р., № 27/64. На території природного комплексу виявлено низку видів рослин і тварин, занесених у загальнодержавний та міжнародні природоохоронні переліки: береза темна *Betula obscura*, аполлон *Parnassius apollo*, махаон *Papilio machaon*, поліксена *Zerynthia polyxena*, подалірій *Iphiclides podalirius*, очеретянка прудка *Acrocephalus paludicola*,

сорокопуд сірий *Lanius excubitor*, пугач *Bubo bubo*, орел-карлик *Hieraetus pennatus*, шуліка рудий *Milvus milvus*, сова вухата *Asio otus*, голуб-синяк *Columba oenas*, вечірниця мала *Nyctalus leisleri*, кутора мала *Neotus anomalus* та ін.

Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва

«Горохівський» – парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва у Луцькому (кол. Горохівському) р-ні площею 12,0 га у центрі м. Горохова, утворений згідно з рішенням виконкому Волинської обласної ради депутатів трудящих від 11.07.1972 р., № 255. Створений у XIX ст. парк лежить на високому пагорбі завдовжки близько 900 м, відносна висота пологішого східного схилу – 10 м, крутішого західного – 15–18 м. Належав великим землевласникам Тарнавським. Під час Першої і Другої світових воєн значна частина парку була вирубана. Охороняється понад 80 порід дерев і чагарників. Найпоширеніші види: гірकोкаштан звичайний *Aesculus hippocastanum*, липа серцелиста *Tilia cordata*, граб звичайний *Carpinus betulus*, тополя чорна *Populus nigra*, акація біла *Robinia pseudoacacia*, верба біла *Salix caprea*, береза повисла *Betula pendula*, горобина звичайна *Sorbus aucuparia*, калина звичайна *Viburnum opulus*. У північній частині парку збереглися найстаріші його дерева: дуби черешчаті *Quercus robur*, тополі білі *Populus alba*, *Robinia pseudoacacia*, *Tilia cordata*. У центрі парку росте 200-річний бук *Fagus sylvatica*. Серед видового складу рослин парку поширені хвойні: ялини звичайна *Picea abies* і блакитна *P. pungens*, модрина сибірська *Larix sibirica*, туя західна *Thuja occidentalis*, багато плодкових: груша звичайна *Pyrus communis*, алича *Prunus cerasifera*, черешня *Prunus avium*, яблуні *Malus*. Ростуть екзотичні види: клен татарський *Acer tataricum*, тутове дерево *Morus nigra*, яблуня Недзвецького *Malus niedzwetzkyana* – невисоке дерево до 8 м заввишки з рожево-пурпуровими квітами, скумпія *Cotinus coggygria*, смородина золотиста *Ribes aureum*, барбарис звичайний *Berberis vulgaris*, бузок угорський *Syringa josikaea*, занесений у ЧКУ.

«Літинський» – парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва у Ковельському (кол. Турійському) р-ні площею 8,4 га у с. Літин Турійської селищної ТГ (кол. Туличівської с/р). Статус надано згідно з рішенням облвиконкому від 11.07.1972 р., № 255. Охороняється дендропарк, який заклала в XIX ст. родина Сумовських. Тут ростуть дерева віком понад 220 років. Парк має форму витягнутого прямокутника, в партерній частині якого розташовувалася класична садиба, яка донині не збереглася. У парку, попри загущеність насаджень, простежуються три частини, які послідовно змінюють одна одну, розділяючись широкими алеями: фруктовий сад, власне парк, фруктовий сад. Домінантною є головна алея, що тягнеться від входу в парк центральною його частиною і складається з вікових дерев липи широколистої *Tilia platyphyllos*, крони яких, зімкнувшись, утворюють природну альтанку. Паркові насадження формують дуб черешчатий *Quercus robur*, ясен звичайний *Fraxinus excelsior*, гірकोкаштан *Aesculus hippocastanum*, тополя біла *Populus alba* (найдовша тополина алея завдовжки 300,0 м захищає парк від холодних північних вітрів), ялина європейська *Picea abies*, горіх волоський *Juglans regia*, дуб червоний *Quercus rubra*, сумах волосистий *Rhus typhina*, бузок звичайний *Syringa vulgaris*, жасмин білий *Jasminum officinale*, акація біла *Robinia pseudoacacia*, кагана деревоподібна *Caragana arborescens*.

«Любешівський» – парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва у Камінь-Каширському (кол. Любешівському) р-ні площею 12,0 га у смт Любешів Любешівської селищної ТГ. Статус надано рішенням облвиконкому від 11.07.1972 р., № 255 для охорони й збереження парку, заснованого в XIX ст. Тут росте понад 80 порід дерев (зокрема ясен звичайний *Fraxinus excelsior*, липа серцелиста *Tilia cordata*, клен гостролистий *Acer platanoides*, акація біла *Robinia pseudoacacia*, граб звичайний *Carpinus betulus*, тополя біла *Populus alba*, горобина звичайна *Sorbus aucuparia*, калина звичайна *Viburnum opulus* та ін.) та чагарників (ліщина звичайна *Corylus avellana*, крушина ламка *Frangula alnus*, бузина чорна *Sambucus nigra*). Трапляються екзотичні види.

«Першотравневий» – парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва у Луцькому р-ні площею 12,5 га належить до ДП «Ківерцівське ЛГ», Боголюбського л-ва, кв. 9, вид. 7–13, 14. Статус радано за рішенням облвиконкому від 26.09.1977 р., № 468-р для охорони ділянки екзотичних насаджень серед лісового масиву: тюльпанового дерева *Liriodendron tulipifera*, псевдотсуги Мензіса *Pseudotsuga menziesii*, бархата амурського *Phellodendron amurense*, катальпи бігніонієвидної *Catalpa bignonioides* та ін.

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

«Макаревичівський» – парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні площею 0,9 га на території Ківерцівської міської ТГ (кол. Омельненської с/р) у північно-західній частині с. Омельне (вул. Паркова), створений за рішенням Волинської обласної ради від 26.07.1983 р., № 272 для охорони парку, що його заклав у 1836–1838 рр. біля власного маєтку Юзеф Ігнатій Крашевський – польський письменник, публіцист, історик, філософ, громадський діяч, який близько 20 років прожив на Волині. Ю. І. Крашевський народився на Берестейщині. Мешкав у трьох волинських селах: Городку Омельному, Губині, написавши за цей час свої найкращі твори: «Остап Бондарчук», «Хата за селом», «Історія кілка в тині», «Два світи», «Уляна» тощо. У «Спогадах з Полісся, Волині і Литви», виданих 1860 р. у Парижі, Ю. І. Крашевський, вагоме місце у творчості якого займала українська, зокрема волинська тематика, описував своєрідну красу Полісся, де «... пейзаж складають лише головні тутешні елементи: пісок, болото і сосни». Окремими осередками в парку збереглися вікові насадження кленів несправжньо-платанового *Acer pseudoplatanus* і гостролистого *A. platanoides*, липи серцелистої *Tilia cordata*.

«Берестечківський» – парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва у Луцькому (кол. Горохівському) р-ні площею 4,5 га, що знаходиться в м. Берестечко Берестечківської міської ТГ, утворений рішенням обласної ради від 17.03.1994 р., № 17/19. Під охороною знаходиться парк, закладений поряд із палацом Йозефа Вінцентія Плятера – колишнього власника містечка. Парк запроєктував відомий ірландський ландшафтний архітектор Дионізій Макклер (Міклер), мальовничі композиції парків якого містили просторі травники та водні поверхні, які вдало поєднувалися з природними краєвидами. Парк, заснований у XIX ст., розкинувся на двох берегах Стиру, тут росте близько 60 порід дерев і чагарників, серед яких тополя біла *Populus alba*, клени сріблястий *Acer saccharinum* і гостролистий *A. platanoides*, береза бородавчаста *Betula pendula*, кедр сибірський *Pinus sibirica*, бархат амурський *Phellodendron amurense* та інші види.

«Садиба Липинського» – парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва у Володимир-Волинському (кол. Локачинському) р-ні площею 3,0 га у с. Затурці Затурцівської сільської ТГ. Статус надано згідно з рішенням обласної ради від 17.03.1994 р., № 17/19. Парк заснований у XIX ст., тут ростуть дерева віком близько 170 років: ясен звичайний *Fraxinus excelsior*, липа серцелиста *Tilia cordata*, клен гостролистий *Acer platanoides*, акація біла *Robinia pseudoacacia* та ін., із підліском із ліщини звичайної *Corylus avellana*, крушини ламкої *Frangula alnus*, бузини чорної *Sambucus nigra*. У садибі серед парку мешкав видатний український політик, історик, теоретик українського консерватизму, політичний діяч В'ячеслав Казимирович Липинський (1882–1931), провідною ідеєю діяльності якого була побудова соборної незалежної Української держави. Неабиякий літературний талант автора, глибоке знання історії, філософське трактування принципів побудови держави викладені в працях «Шляхта на Україні» (1909), «Листи до братів-хліборобів» (1926). Його життя обірвалося 14 червня 1931 р. у санаторії «Вінервальд» біля Відня. 2 липня похований у родинному склепі в с. Затурці.

«Слов'янський» – парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва площею 27,53 у м. Володимирі-Волинському, утворений за рішенням обласної ради від 4.11.1997 р., № 12/4. Парк, що входить до зеленої зони міста, закладений у 1988 р. На «Княжій алеї» встановлені скульптури давньоруських князів: Романа Мстиславовича (Мстислава), малолітніх синів князя Романа – Данила і Василька, короля Данила Галицького (автор Теодозія Бриж). У парку є два джерела з прозорою чистою водою, що регулюють гідрологічний режим р. Луги. У лучній частині парку росте коручка болотяна *Eriopalis palustris*, занесена до Червоної книги України, Червоного списку МСОП.

«Сидоруків парк» – парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва у Луцькому (кол. Горохівському) р-ні площею 1,2 га у м. Горохів (вул. Берестецька, 2), утворений за рішенням Волинської обласної ради від 20.12.2018 р., № 22/9 для охорони дендрарію, заснованого лісничим Й. М. Сидоруком у 60-х рр. XX ст., що має значну освітньо-пізнавальну, культурно-естетичну й рекреаційну цінність. Тут ростуть 107 видів дерев та кущів (десять внесені у ЧС МСОП), у т. ч. 54 екзотичних: кипарисовик горіхоплідний *Chamaecyparis pisifera*, сосни веймутова *Pinus strobus* і чорна *P. nigra*, тис ягідний *Taxus baccata*, ліріодендрон тюльпановий *Liriodendron tulipifera*, софора японська *Styphnolobium japonicum* та ін.

4. ФУНКЦІОНАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОМЕРЕЖІ

На регіональному рівні сталий розвиток передбачає розробку соціально-економічних та екологічних програм розвитку територій, формування місцевих бюджетів з урахуванням пріоритетності цілей і завдань сталого розвитку, реалізацію комплексу заходів збалансованого розвитку регіонів. Формування регіональної екомережі Волинської області інтегровано в плани економічного розвитку області. 17.01.2005 р. була створена обласна Координаційна рада з питань формування національної екологічної мережі, 17.08.2007 р. – Координаційна рада з питань розвитку територій та об'єктів природно-заповідного фонду в області. Рішенням обласної ради № 2/27 від 10.02.2016 р. затверджена регіональна екологічна програма «Екологія 2016–2020 рр.», у якій передбачено заходи щодо реалізації формування екомережі області.

Геопросторові компоненти регіональної екомережі Волинської області включають найкраще збережені в природному стані території та об'єкти ПЗФ, водно-болотні угіддя Рамсарського переліку, болота, заболочені землі, лісові масиви, водоохоронні зони річок, території, цінні як місця локалізації в їхніх межах рідкісних і зникаючих видів рослин і тварин, занесених у ЧКУ і в інші чинні для України природоохоронні списки.

Охорона ВБУ із переліку «Рамсарської конвенції про водно-болотні угіддя, що мають міжнародне значення, головним чином як середовище існування водоплавних птахів» (Рамсар, 02.02.1971 р.): «Шацькі озера» (1995 р. – 13 039 га; 2002 р. – 32 850 га), «Заплава річки Прип'ять» (12 000 га: водойми – 2200 га, болота – 8800 га, лучні угіддя – 1000 га), «Заплава річки Стохід» (10 000 га: водні об'єкти – 1800 га, болота – 7400 га, луки – 800 га) (Постанова КМУ № 935 від 23.11.1995 р.), еумезотрофний Черемський болотний комплекс, що має абсолютний заповідний режим (розпорядження КМУ № 818-р від 24.10.2012 р.; ВБУ міжнародного значення № 2272 з 29.11.2016 р.) сприяє збереженню природних комплексів Західного Полісся, їх біотичного різноманіття (рис. 4.1). Водно-болотні угіддя слугують місцями гніздування водоплавних і навколоводних птахів та зупинками під час їх міграційних перельотів. Територією області проходять два важливі міграційні шляхи: Поліський широтний (східно-західний) та Біломорсько-Балтійсько-Середземноморський (північно-південний), що перетинаються у межах Шацького поозер'я. Загалом під час весняних та осінніх міграцій на території БР «Західне Полісся» фіксуються значні скупчення мігруючих птахів – понад 100 тис. особин.

Болота і заболочені ділянки – це важлива ланка взаємопов'язаних і взаємодіючих компонентів природи, що має важливе значення для збереження відтворювальної здатності ландшафтів, оптимізації їхньої структури та забезпечення екосередовищної рівноваги. Заболоченість Волинського Полісся є найвищою в межах держави. Площа відкритих заболочених земель складає 115,8 тис. га – 5,79 % території області. Найвищий рівень заболоченості притаманний території північної частини Волинського Полісся. Переважають болота низинного типу, які становлять 93 % загальної площі, верхові – 3 %, перехідні – 2,7 %, змішані – 0,3 % [48].

Досить збереженими ділянками ландшафтів є так звані неугіддя в річкових долинах. До великих річок області належать р. Західний Буг (у межах області протікає на протязі 224,2 км), та р. Прип'ять (172 км) з її найбільш протяжними правобережними притоками: рр. Стир, Стохід, Турія, а також меншими за розмірами рр. Вижівка і Цир. Більшість із приток Прип'яті (крім р. Стир) беруть початок у межах області. Значна частина річок або їх ділянок через меліоративне втручання втратили свій первісний вигляд і виконують функції меліоративних каналів: верхів'я Прип'яті, Вижівки, Турії, Стоходу, річки Коростинка, Копайвка, Конопелька та ін. Серед приток першого і другого порядків, які розміщені в басейні Західного Бугу, найбільшою є р. Луга. Для малих річок басейну Західного Бугу притаманне переважання антропогенно змінених типів русел. Озера області належать до

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

категорій дуже малих, малих і середніх. Територією області розміщені нерівномірно – основна частина зосереджена в поліській частині. Група найбільших озер карстового походження знаходиться в північно-західній частині області на межиріччі Західного Бугу і Прип'яті: Світязь, Пулемецьке, Луки, Люцимер, Острів'янське, Кримне, Пісочне. Великими за площею озерами є Сірче, Люб'язь, Біле, Скоринь, Червище, Рогізне, Велике Згоранське, Волянське, Велике Домашнє, Синове, Сомин та ін. Частина водойм через значне антропогенне навантаження змінили свої морфометричні та гідрологічні показники: Оріхове, Острівне, Дольське, Болотне, Окунин, Озерянське та ін., а на деяких склалася критична ситуація – перебувають на стадії зникнення: Линовець, Синовець. Мшане, Любитівське, Янівське та ін. Природний фон багатьох озерних систем змінюється у напрямку зростання рівня трофії.

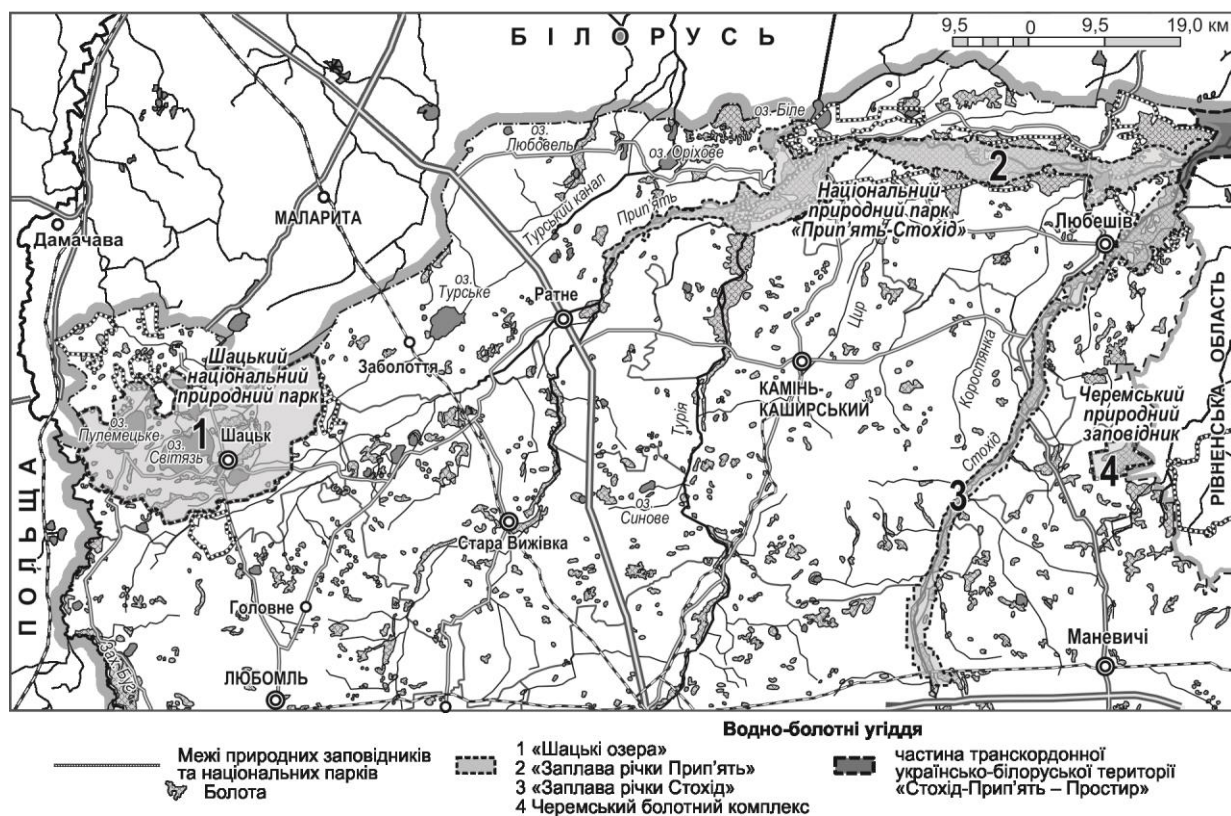

Рис. 4.1. Водно-болотні угіддя Рамсарського переліку у Волинській області
(укладено авторами із використанням [112])

У водоохоронні зони спеціалістами Волинського філіалу інституту Укземпроект та Укрдіпроводгосп із врахуванням природних умов і видів водокористування включаються заплавні й осушені землі, схили більше 5°, які прилягають до заплів, і розміщені на них яри і балки, які безпосередньо впадають у річкову долину, з яких талі та зливові води виносять твердий стік у річки, або ж у водоймища. Межі водоохоронних зон приурочені до меж річкових долин, балок, контурів угідь, доріг і лісосмуг. Пересічна ширина прибережних смуг – територій суворого обмеження господарської діяльності, встановлена з обох боків русел річок Західний Буг, Прип'ять, Стир, Стохід і Турія – 100 м, р. Виживка – 50 м, р. Цир – 30 м, інших річок – не менше 20 м, струмків – 10 м, периметром водоймищ загалом 20 м і більше. Якщо в межах прибережних смуг розташовуються болота, ліси, чагарники, то вся площа цих угідь включається в прибережні смуги, наприклад, на озерах Люб'язь, Тур, Тучне, Скоринь, Шини, Рогізне, вся група Шацьких озер та інші [64; 129].

Третина території області – 703,5 тис. га – зайнята лісовкритими площами. Найбільш залісненими є території північного й східного Полісся – Камінь-Каширського і Ковельського районів (колишніх Маневецького, Камінь-Каширського, Шацького), де площа лісів сягає 48–58 %. За часткою площі в лісовому фонді держлісгоспів домінують експлуатаційні ліси (69,2 %), найменший відсоток становлять рекреаційно-оздоровчі лісові насадження (7,0 %), частка площі захисних лісів – 7 %, на ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення припадає 16,7 % [93]. Лісистість території Волині становить 34,5 % при пересічній по Україні – 15,9 %. Серед лісів бори складають 22 %, субори – 35 %, діброви – 6 % вкритої площі. Хвойні породи займають 58 % площі лісів, м'яко- і твердолистяні породи відповідно – 29 і 13 %. У державному лісовому фонді досить висока питома вага молодняків і середньовікових лісів, які становлять 20 і 53 %. Частка пристигаючих лісів сягає 20 %, стиглих – 7 % від загальної площі. Середній вік деревних порід у лісах області становить 52 роки.

Важливими складовими об'єктами екомережі є також території, цінні як місця локалізації в їхніх межах рідкісних і зникаючих видів рослин і тварин, занесених у ЧКУ і в інші чинні для України природоохоронні переліки: ЄЧС, ЧС МСОП, додаток 1 Бернської конвенції, списки Конвенції про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів та ін., та рідкісних рослинних угруповань, занесених у Зелену книгу України. Хоча існує певна проблема із їх збереженням і охороною через недостатній рівень вивченості цих видів та недостовірність інформації про місця їхньої локалізації та чисельності.

Важливо, щоб до складу геокомпонентів регіональної екомережі входили об'єкти мережі Емеральд. Останнім часом питанням вивчення об'єктів та територій Смарагдової мережі приділяється багато уваги в науковій періодиці. Як відомо, мережа Емеральд (Смарагдова мережа) створюється на теренах країн-членів та держав-спостерігачів Бернської конвенції. До їх складу входять 28 держав – членів ЄС, 19 інших європейських країн і чотири африканські держави. Бернська Конвенція про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (*Convention on the Conservation of European Wildlife and Natural Habitats*) від 19.09.1979 р. набула чинності 01.06.1982 р. Україна приєдналась до Бернської конвенції у 1996 р. (ЗУ «Про приєднання до Конвенції 1979 р. про охорону дикої флори і фауни і природних середовищ існування в Європі» від 29.10.1996 р.). Через неузгодження певних юридичних формальностей Україна протягом 1996–1998 рр. брала участь у роботі Конвенції як спостерігач, а з травня 1999 р. є повноправною стороною цього важливого міжнародного договору. Основні завдання Бернської конвенції: встановлення мінімального рівня захисту для видів флори і фауни та середовища їх існування, що знаходяться в несприятливому стані, посилення їх охорони, розробка та впровадження заходів щодо збереження ареалів видів дикої флори і фауни, особливо тих, що знаходяться під загрозою зникнення, сприяння розвитку міжнародного співробітництва в галузі збереження природи [41].

Смарагдова мережа є інструментом для збереження територій, що мають значну екологічну цінність, і створює основу для співпраці в рамках однорідної мережі територій, що охоплюють всю Європу. Навність на певній території значної частки популяцій видів та площ оселищ із Резолюцій № 4 та № 6 дозволяє визначити її відповідність критеріям ASCI – Територіям особливого природоохоронного інтересу (*Areas of Special Conservation Interest, ASCI*). Це території, визначені в складі Смарагдової мережі для охорони видів та оселищ з Резолюцій № 4 та № 6 Бернської конвенції. В цьому полягає фундаментальна відмінність підходу, на основі якого будуються мережі Емеральд та Натура 2000 від традиційного підходу щодо виділення заповідних територій в Україні. Кожна з ASCI виділяється на основі достовірної інформації про її значення для забезпечення довгострокового збереження

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

визначених Резолюціями № 4 та № 6 видів і оселищ. Відповідно, до Мережі не можна включити будь-яку територію із вже існуючим природоохоронним статусом, що визначений національним законодавством, якщо вона не відповідатиме критеріям, встановленим для ASCI. Її узгодженість, так само як і мережі Natura 2000, впливає з обмежених критеріїв для вибору територій: вони мають бути важливими та істотно сприяти досягненню цілей Конвенції [41].

В Україні процес формування Смарагдової мережі розпочався ще на початку 2010-х. Станом на 2021 р. рішенням Ради Європи до мережі включено близько 13 % території нашої країни. Це найцінніші ділянки дикої природи України – ліси, річки, степи та болота. Формування Смарагдової мережі в Україні передбачено Угодою про асоціацію між Україною та ЄС і є свого роду євроінтеграцією в сфері охорони природи. Незважаючи на затвердження на європейському рівні територій Смарагдової мережі в Україні, національне законодавство, яке б регулювало її роботу, досі не ухвалене.

У Волинській області станом на грудень 2017 р. до складу Смарагдової мережі було включено 13 територій (табл. 4.1, рис. 4.2) [156]. Всі вони мають різну площу, кількість видів, що охороняються, типів оселищ, а отже й різне значення. Найбільшими за площею є об'єкти: Шацький (25 % загальної площі в межах області), Цуманська Пуща (20 %), Стохід-Нобель (19 %), Турійський, Долина р. Стир, Заплава р. Турія – р. Прип'ять, Прибужжя, Західне Побужжя – по 7 %, всі інші 1–2 %. Зовсім інший розподіл цих територій за показником кількості видів птахів, що охороняються. Так, зокрема, за цим показником лідерами є Шацький і Любохинський (по 16 %), на Заплаву р. Турія – р. Прип'ять, Турійський, Стохід-Нобель припадає по 12 %, а на всі інші – по 4–6 %.

Таблиця 4.1

Території Смарагдової мережі Волинської області [156]

Код	Назва	Площа, га	Кількість видів птахів	Кількість інших видів	Кількість типів оселищ	Загальна кількість	Біорегіон
UA0000024	Черемський природний заповідник	2949,0	22	30	21	73	CON*
UA0000025	Шацький НПП	54128,0	63	34	31	128	CON
UA0000044	НПП «Прип'ять-Стохід»						CON
UA0000112	НПП «Цуманська Пуща»	43852,0	19	25	19	63	CON
UA0000167	НПП «Західне Побужжя»**	14222,0	21	20	21	62	CON
UA0000168	Стохід-Нобель	41874,0	42	31	21	86	CON
UA0000170	Заплава р. Турія – р. Прип'ять	16196,0	45	21	16	82	CON
UA0000171	Турійський	17019,0	45	23	12	80	CON
UA0000191	Хрінницький-Стир	5057,0	29	21	7	57	CON
UA0000243	Любохинський	3793,0	64	15	5	54	CON
UA0000251	Прибужжя	14263,0	17	9	17	53	CON
UA0000252	Чорногузка	2136,0	22	6	5	33	CON
UA0000262	Череваський Ліс	1749,0	1	1	4	9	CON
UA0000334	Долина р. Стир у Волинській області***	16847,4	13	4		17	CON

Примітка. * – континентальний; ** – запроєктований національний природний парк; *** – станом на 01.01.2021 р.

За кількістю інших видів на Шацький припадає найбільше – 14 %, Черемський природний заповідник і Стохід-Нобель – по 13 %, Цуманська Пуща – 11 %, Турійський – 10 %, Заплава р. Турія – р. Прип'ять, Хрінницький-Стир – по 9 %; інші – по 3–8 %. За кількістю типів оселищ схожа ситуація – лідером є Шацький (17 %), Черемський природний заповідник, Західне Побужжя і Стохід-Нобель – по 12 %, Цуманська Пуща – 10 %, всі інші – 2–9 %. За консолідованим рейтингом перше місце займає Шацький ASCI із 17 %, на Заплаву р. Турія – р. Прип'ять і Стохід-Нобель припадає по 11 %, Турійський – 10 %, Черемський природний заповідник – 9 %, Західне Побужжя і Цуманська Пуща – по 8 %, Прибужжя, Любохинський і Хрінницький-Стир – по 7 %, а найменше припадає на Черногузку – 4 % і Череваський Ліс – 1 % [156].

Станом на 2021 р. відбулись незначні зміни в складі ASCI у Волинській області. Додана ще одна територія – Долина р. Стир у Волинській області (UA0000334). Площа її становить 16847,4 га (п'яте місце після Шацького НПП, НПП «Цуманська Пуща», Стохід-Нобель та Турійського), загальна кількість видів, що охороняються, становить 13 (передостаннє місце в області). Такі результати є закономірними – найбільші частки за всіма показниками та найвищі рейтинги – в найкрупніших природно-заповідних територій – у національних природних парків. Їх території є також найбільш вивченими й описаними в науковій літературі та періодиці. Інформація про види організмів та середовища їх мешкання для цих територій є найбільш доступною і повною. Також великий інтерес для збереження видів, включених в додатки Бернської конвенції, мають заплави річок Турії, Прип'яті, Стоходу, Стиру.

Підсумовуючи вищезазначене, мережа Емеральд (Смарагдова) – це екологічна мережа, що складається з Територій особливого природоохоронного інтересу (ASCI). Її створення на національному рівні вважається одним із основних інструментів держав для виконання своїх зобов'язань за Бернською конвенцією.

Рис. 4.2. Особливо важливі природоохоронні території мережі Емеральд Волинської області (уклададено з використанням [49])

4.1. Структурно-функціональна організація природних ядер

Усі наявні та запроєктовані території та об'єкти ПЗФ разом із водоохоронними зонами, прибережними смугами водних об'єктів, водно-болотними угіддями, полезахисними лісосмугами, землями оздоровчого й рекреаційного призначення та іншими частково антропогенізованими ландшафтами стали територіальною основою створення регіональної екомережі. Особливість екомережі як специфічної форми охорони природи в тому, що заповідний режим забезпечується в межах природних ядер, ділянки в межах інших структурно-функціональних елементів можуть залишатися в господарському використанні у відповідності з призначенням і типом угідь. Організація природних ядер, буферних зон та екокоридорів супроводжується їх інтеграцією в різні сектори господарства: сільське, туризм, транспорт тощо.

Основними елементами екологічної мережі Волинського Полісся є природні ядра міжнародного значення Шацьке (озерний комплекс, 75 075 га), Прип'ять-Стохідське (водно-болотний комплекс, 80 350 га) у Верхньоприп'ятському ландшафтному районі та національного значення Черемське (болотний комплекс, 6000 га) у Нижньостирському і Ківерцівське (комплекс дубових насаджень, 50 600 га) у Ківерцівсько-Цуманському фізико-географічному районі (табл. 4.2; рис. 4.3).

Ландшафтне та біорізноманіття Верхньоприп'ятського фізико-географічного району Волинського Полісся репрезентують природні ядра міжнародного значення Шацьке та Прип'ять-Стохідське і регіональні: Липинсько-Турське, Доманівсько-Смольненське, Оріхівсько-Озерянське, Згоранське, Підріченське, Святобузаківське.

Шацьке природне ядро – це озерно-карстовий ландшафт північно-західної частини Поліської низовини з рівнинним рельєфом і домінуванням водно-льодовикових четвертинних відкладів, наявністю однієї з найбагаточисельніших озерних груп Поліського озерного поясу Східноєвропейської рівнини. Загальна площа групи з понад 30 озер у межиріччі Західного Бугу та Прип'яті становить більше 6 тис. га. Найпоширеніші лісові формації – соснові ліси, серед болотних комплексів здебільшого переважають осокові. Флора охоплює понад 800 судинних та 110 мохоподібних видів рослин. Тут трапляється низка рідкісних видів рослин, що, згідно із переліком ЧКУ та міжнародними угодами, підлягають особливій охороні: альдрованда пухирчаста *Aldrovanda vesiculosa*, береза низька *Betula humilis*, булатка червона *Cephalanthera rubra*, гніздівка звичайна *Neottia nidus-avis*, гронянка півмісяцева *Botrychium lunaria*, журавлина дрібнопліва *Oxycoccus microcarpus*, зозуліні черевички справжні *Cypripedium calceolus*, плаун річний *Lycopodium annotinum*, шейхцерія болотна *Scheuchzeria palustris* та ін. У ШНПП ростуть фітогрупування, занесені в Зелену книгу України: ліси соснові зеленомохові, чорничні, з ялівцем, ялинники. У видовому складі фауни понад 2000 видів, серед яких 1676 – безхребетних, 353 – хребетних, зокрема 36 риб, 12 земноводних, сім плазунів, 241 птахів, 63 ссавців. У ЧКУ занесені види фауни: ропуха очеретяна *Bufo calamita*, мідянка *Coronella austriaca*, лелека чорний *Ciconia nigra*, лебідь-шипун *Sygnus olor*, чернь білоока *Aythya nyroca*, гоголь *Vucophala clangula*, скопа *Pandion haliaetus*, шуліка рудий *Milvus milvus*, лунь польовий *Circus cyaneus*, зміїд *Circaetus gallicus*, сорокопуд сірий *Lanius excubitor*, кутора мала *Neomys anomalus*, видра річкова *Lutra lutra* та ін. До міжнародних природоохоронних переліків: додатків 1 і 2 Бернської конвенції включені 154 види тварин, Європейського Червоного списку глобально вразливої фауни і флори – 9 видів.

Прип'ять-Стохідське природне ядро сформоване на базі НПП «Прип'ять-Стохід» та 18 об'єктів ПЗФ місцевого значення. Це територія з низовинним плоским рельєфом і переважанням акумулятивних поверхонь, значними масивами заболочених лісів. Прип'ятсько-Стохідському межиріччю притаманне надмірне заболочення, особливо в північній і східній частинах, високий показник густоти річкової сітки. Багато озер, часто із

Розділ 4. Функціональна організація регіональної екомережі

заболоченими берегами, найбільші з яких Люб'язь, Біле, Скоринь, Рогізне. До складу раритетної флори території межиріччя належать 39 видів судинних рослин, занесених у ЧКУ, чотири – у додаток 1 Бернської конвенції, два – у ЄЧС, 29 – у список регіонально рідкісних рослин. На території межиріччя виявлено 1148 видів тварин, з них 60 видів ссавців, 223 – птахів, 6 – плазунів, 12 – земноводних, 30 – круглоротих та риб, безхребетних – 817 видів. Із них 84 види занесені в ЧКУ, 24 – ЄЧС, 25 – ЧС МСОП, 37 – у список регіонально рідкісних видів. Занесені в додатки конвенцій: Бернської – 190 видів, Боннської – 139, Вашингтонської – 35, Угоди про збереження афро-євразійських водно-болотних птахів (АЕВА) – 62, Угоди про збереження кажанів у Європі (EUROBATS) – 16 [112].

Таблиця 4.2

Природні ядра регіональної мережі у межах фізико-географічних районів Волинської області

Фізико-географічна область	Фізико-географічний район	Назва природного ядра	Площа, га	Статус у регіональній екомережі	
Волинське Полісся	Верхньо-прип'ятський	Шацьке	75075	міжнародний	
		Прип'ять-Стохідське	80350	міжнародний	
		Липинсько-Турське	4700	регіональний	
		Доманівсько-Смольненське	1700	регіональний	
		Оріхівсько-Озерянське	1500	регіональний	
		Згранське	750	регіональний	
		Підріченське	200	регіональний	
	Нижньостирський	Святобузаківське	3000	регіональний	
		Черемське	6000	національний	
	Бережницьке	Бережницьке	1550	регіональний	
		Любомльсько-Ковельський	Бузьке	3600	регіональний
			Волошківсько-Радощинське	3000	регіональний
	Стохідське		6000	регіональний	
	Маневицько-Володимирецький	Градисько-Городоцьке	850	регіональний	
		Череваське	550	регіональний	
		Софіянівське	600	регіональний	
		Вовчицьке	700	регіональний	
	Колківсько-Сарненський	Градівське	1300	регіональний	
		Тельчівсько-Красновільське	700	регіональний	
		Осницьке	1400	регіональний	
	Турійсько-Рожищенський	Мокрецько-Туричанське	1700	регіональний	
		Соловичівсько-Радовичівське	2050	регіональний	
		Осівське	1550	регіональний	
Озерянське		2750	регіональний		
Кашівське		1250	регіональний		
Ківерцівсько-Цуманський	Ківерцівське	50600	національний		
Волинська височинна область	Нововолинсько-Сокальський	Павлівське	1550	регіональний	
	Локачівсько-Торчинський	Нехворощинське	600	регіональний	
		Садівське	2700	регіональний	
		Чаруківське	650	регіональний	
	Горохівсько-Берестечківський	Бужанівське	1550	регіональний	
	Олицько-Рівненський	Воротнівське	650	регіональний	

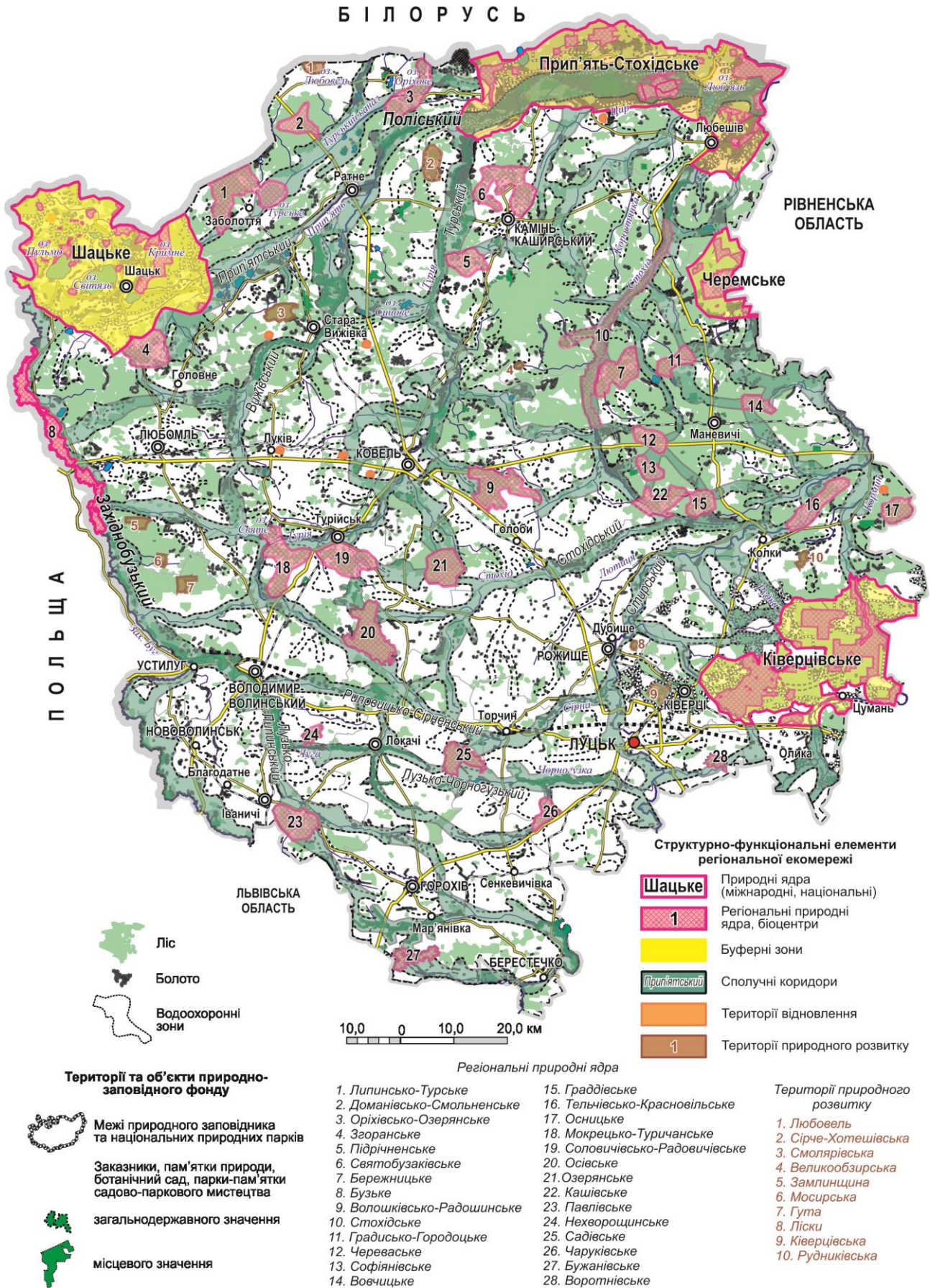

Рис. 4.3. Регіональна екомережа Волинської області (автори-укладачі З. К. Карпюк, В. О. Фесюк)

До складу *Липинсько-Турського* природного ядра входять гідрологічна пам'ятка природи загальнодержавного значення (зд/з) «Озеро Святе» (44,0 га; 14.10.1975 р.) та місцевого значення (м/з) загальнозоологічний заказник «Липине» (3294,0 га; 26.05.1992 р.) і заповідне урочище «Озеро Тур» (1346,0 га; 23.11.1979 р., реорганізоване 30.05.2000 р.). Карстове озеро («Озеро Святе») серед високобонітетного вікового лісу із сосни звичайної *Pinus sylvestris*, з домішкою дуба черешчатого *Quercus robur* віком від 100 до 200 р. та берези бородавчастої *Betula pendula*, що є місцем розмноження різних видів куликів і диких качок, бобрів, знаходиться у Заболоттівському лісництві, кв. 21, вид. 17, 18 ДП «Ратнівське ЛМГ». До цього ж лісництва (кв. 1–20, кв. 21, вид. 1–16; кв. 22–26; кв. 27, вид. 1–14, 17; кв. 28–42) належить лісовий масив соснових насаджень 2 бонітету з домішкою *Quercus robur*, *Betula pendula*, осики *Populus tremula* і вільхи чорної *Alnus glutinosa* заказника «Липине» – місце мешкання й розмноження сарни європейської *Capreolus capreolus*, кабана дикого *Sus scrofa*, лисиці *Vulpes vulpes*, зайця-русака *Lepus europaeus*, куниці лісової *Martes martes*, а також занесеного в ЧКУ лося *Alces alces*, низки горобцеподібних: щеврика лісового *Anthus trivialis*, вівсянки звичайної *Emberiza citrinella*, зеленяка *Carduelis chloris*, синиць великої *Parus major* та блакитної *P. caeruleus*, куроподібних (тетерука *Lyrurus tetrix*, орябка *Tetrastes bonasia*, що охороняються ЧКУ), дятлоподібних (дятла звичайного *Dendrocopos major* і малого *Picoides minor*). Одамбоване озеро Турське, хоч і не збереглося в природному стані, але залишається місцем розмноження водоплавних і навколотовних птахів: гусеподібних, сивкоподібних, норцеподібних, лелекоподібних, журавлеподібних.

Доманівсько-Смольненське природне ядро охоплює заповідні об'єкти (м/з): заказники лісові «Смольне» (1401,0 га; 03.03.1993 р.) «Доманівський» (0,9 га; 26.07.1983 р.), загальнозоологічний «Гвозди» (249,5 га; 22.12.2005 р.), зоологічну пам'ятку природи «Ялиновий ліс» (15,5 га; 15.12.1978 р.). Заказники і пам'ятка природи знаходяться у межах Жиричівського та Котеліського лісництв ДП «Ратнівське ЛМГ»: «Доманівський» – кв. 20, вид. 3 Жиричівського л-ва; «Смольне» – кв. 17, 18, 23–25, 30–32 Жиричівського, кв. 32, кв. 33, вид. 1–9, 14–22, 28–38, 43–78; кв. 34, вид. 7–96; кв. 40, 41, 47, 48 Кортеліського лісництва; «Гвозди» – кв. 11, вид. 19–53; кв. 12, вид. 5–28; кв. 18, вид. 1–11; кв. 19, вид. 1–21 Кортеліського л-ва, «Ялиновий ліс» – кв. 43, вид. 31–37, 54 Кортеліського л-ва. У лісових заказниках охороняються цінний високобонітетний масив ялини європейської *Picea abies* та дубові, соснові й березові насадження 1–2 бонітету віком близько 200 років з підліском із ліщини звичайної *Corylus avellana*, крушини ламкої *Frangula alnus* і калини *Viburnum opulus* та трав'яним покривом із різноманітних ягідників: чорниці *Vaccinium myrtillus*, брусниці *Vaccinium vitis-idaea*, лікарських рослин: конвалії травневої *Convallaria majalis*, алтеї лікарської *Althaea officinalis*, валеріани дводомної *Valeriana officinalis*. Мета заповідання в заказнику «Гвозди» та пам'ятці природи «Ялиновий ліс» – збереження місць гніздування червонокнижних видів фауни, зокрема *Ciconia nigra* та місць зростання лісових орхідей: коручки чемерникоподібної *Epipactis helleborine*, любки дволистої *Platanthera bifolia*, *Neottia nidus-avis*.

Оріхівсько-Озерянське природне ядро складається із гідрологічних заказників (м/з) «Оріхівський» (824,0 га; 16.10.1996 р.), що лежить у межах землеволодіння Самарівської с/р (805 га) та ДП СЛАП «Ратнеагроліс» – кв. 4, вид. 26–34, 37–39 (19,0 га) Щедрогірського л-ва, і «Озерця» (661,0; 03.03.1993 р.) – кв. 18, 19, 28, 29, 38 Гірницького л-ва ДП «Ратнівське ЛМГ». Природний комплекс природного ядра поєднує озера карстового походження Велике Оріхове (460,0 га), Оріховець (147,5 га), Засвяття (59,0 га) та озер льодовикового походження Велика Близна (23,7 га) і Мала Близна (9,0 га) з прибережними смугами лучно-болотних угідь, сфагнових боліт, вкритих *Betula pendula* і *Alnus glutinosa*. На болотах розмножуються різні види качок, *Cygnus olor*, лиска *Fulica atra*, ондатра *Ondatra zibethicus*, бобр *Castor fiber*. Трапляються види ЧКУ: *Ciconia nigra*, *Lutra lutra*, журавель сірий *Grus grus*, горностаї *Mustela erminea*.

Згоранське природне ядро представлене ландшафтними заказниками (зд/з) «Згоранські озера» (705,6 га; 09.12.1998 р.) і «Мошне» (73,3 га; 10.12.1994 р.), до яких входить низка озер карстового походження: Велике Згоранське (148,5 га), Мале Згоранське (28,5 га), Оріхівське (6,9 га), Хмільники (6,1 га), Лісне (6,5 га), Мошне (20,0 га), оточені лісовими й водно-болотними комплексами з переважанням *Pinus sylvestris* і *Alnus glutinosa*. Під охороною знаходяться рідкісні види рослин і тварин, що занесені в ЧКУ: *Aldrovanda vesiculosa*, молодильник озерний *Isoetes lacustris*, осоки затінкова *Carex umbrosa* і Девелла *C. davalliana*, *Scheuchzeria palustris*, *Ciconia nigra*, *Circus cyaneus*, *Grus grus*, *Lanius excubitor*, *Mustela erminea*; а також численні види водоплавних і болотних видів птахів.

Підріченське природне ядро формується із низки природоохоронних об'єктів, щільно згрупованих у Нуйнівському лісництві ДП «Камінь-Каширське ЛГ»: (зд/з) ботанічний заказник «Вутвицький» (50,0 га; 25.02.1980 р.) (кв. 22, вид. 2–5, 13, 19–21, 29, 51), гідрологічна пам'ятка природи «Озеро Добре» (46,0 га; 14.10.1975 р.) (кв. 5, вид. 23); (м/з) ботанічні заказники: «Підрічанський» (22,6 га; 30.12.1980 р.) (кв. 19, вид. 6, 10), «Мочурівський» (5,1 га; 30.12.1980 р.) (кв. 5, вид. 20), «Нуйнівський» (6,7 га; 30.12.1980 р.) (кв. 13, вид. 5, 10, 19); гідрологічні заказники: «Озеро Карасино» (29,0 га; 26.05.1992 р.) (кв. 4, вид. 18), «Озеро Сошичне» (16,0 га; 26.05.1992 р.) (кв. 7, вид. 9), «Озеро Мочуліно» (10,0 га; 26.05.1992 р.) (кв. 14, вид. 7) та ботанічна ПП (кв. 16). У межах екоядра на верховому сфагновому болоті (заказник «Вутвицький») росте низка видів рослин: андромеда багатоліста *Andromeda polifolia*, багно звичайне *Ledum palustre*, хвощ великий *Equisetum telmateia*, ринхоспора біла *Rhynchospora alba*, у т. ч. рідкісних з переліку ЧКУ: хамедафна чашечкова *Chamaedaphne calyculata*, лілія лісова *Lilium martagon*, меч-трава болотяна *Cladium mariscus*. Лісові насадження із *Pinus sylvestris* і *Betula pendula* навколо озера карстового походження («Озеро Добре») багаті ягідниками – журавлиною болотяною *Oxycoccus palustris*, *Vaccinium myrtillus*, *Vaccinium vitis-idaea*. У ботанічних заказниках із вікових насаджень *Pinus sylvestris* трав'яний покрив формують багно звичайне *Ledum palustre*, *Vaccinium oxycoccos*, різні види осок, зокрема осока зближена *Carex appropinquata*. Неподалік оз. Доброго росте двохсотлітній дуб, що охороняється у межах пам'ятки природи «Дуб звичайний» (0,01 га; 11.07.1972 р.).

Природне ядро Святобузаківське включає більшу частину високобонітетних сосново-дубових насаджень з підліском із *Corylus avellana*, *Viburnum opulus*, *Frangula alnus* та трав'яним покривом, у якому ростуть *Vaccinium myrtillus*, *Ledum palustre*, лохина *Vaccinium uliginosum*, низка червонокнижних рослин: зозулинець блощичний *Anacamptis coriophora*, росичка англійська *Drosera anglica*, *Scheuchzeria palustris* і мешкають види ЧКУ: *Ciconia nigra*, *Grus grus*, пугач *Bubo bubo*, *Lanius excubitor* ландшафтного заказника (м/з) «Свято-Бузаківського» (2704,9 га; 26.05.1992 р.), що знаходиться у Полицівському (кв. 10, 11, 61), Сошиченському (кв. 1, 2), Бузаківському (кв. 25–30, 40, 42, 43, 45, 47–50, 52–55, 58; кв. 63, вид. 1, 2, 10; кв. 64) лісництвах ДП СЛАП «Камінь-Каширськагроліс».

Ландшафтне та біорізноманіття Нижньостирського фізико-географічного району Волинського Полісся репрезентують Черемське (Черемсько-Білоозерське) природне ядро національного значення та регіональне природне ядро «Бережницьке».

Черемське природне ядро – це малопорушені антропогенною діяльністю суцільні лісові масиви межиріччя Стоходу та Веселухи з еумезотрофним дуже обводненим, осоково-сфагновим болотом Черемським та озерами Черемське й Редичі. У межах території характерне поширення зандрових рівнинних долин, кінцево-моренних горбів, оз, кам, еолових валів, дюн, болотних масивів із купинним мікрорельєфом. Найбільші площі території займають болота і заболочені соснові ліси. Ряд угруповань рослин (40 асоціацій) занесено до Зеленої книги України. Із рідкісних видів рослин, що підлягають особливій

охороні, на території природного ядра трапляються один вид рослин із ЧС МСОП, три види із ЄЧС, чотири види занесені до додатка 1 Бернської конвенції, 33 види вищих рослин, занесених до ЧКУ. Із хребетних тварин у заповіднику мешкають: 18 видів риб, 12 – земноводних, сім – плазунів, 141 – птахів та 42 – ссавців. До ЧС МСОП включено 16 видів фауни, до ЄЧС – 14, до додатків Бернської конвенції – 94, Боннської – 23, СІТЕС – 29, – Угоди АЕВА – 25, EUROBATs – 8. Крім Черемського болотного комплексу, що входить до переліку ВБУ міжнародного значення, центрами біорізноманіття в межах природного ядра, є заказники (м/з): лісовий «Рись» (65,7 га; 25.07.2003 р.), орнітологічні «Ново-Червищанський» (153,5 га; 03.03.1993 р.), «Вовча будка» (26,6 га; 31.10.1991 р.), «Чорний бусел» (32,1 га; 03.03.1993 р.) (частково), загальнозоологічний «Локоття» (144,0 га; 03.03.1993 р.). У 2002 р. було розроблено обґрунтування буферної зони навколо межі заповідника для обмеження антропогенного впливу на природні екосистеми заповідника та уникнення змін їх цілісності [70].

Регіональне *Бережницьке* природне ядро сформоване заказниками (м/з): ландшафтним «Майдан» (662,6 га; 03.12.2002 р.) і загальнозоологічним «Лазнища» (842,8 га; 03.12.2002 р.) (Новорудське, Бережницьке, Градиське, Троянівське л-ва) ДП «Городоцьке ЛГ», у яких охороняються природні комплекси заболочених низькобонітетних вільхових лісів, що підтримують водний баланс р. Осини, та сосново-березових насаджень – місця зростання *Lycopodium annotinum*, середовище існування *Ciconia nigra*, *Grus grus* (ЧКУ).

Ландшафтне та біорізноманіття Любомльсько-Ковельського фізико-географічного району Волинського Полісся репрезентують регіональні природні ядра Бузьке, Волошківсько-Радошинське, Стохідське.

Бузьке регіональне природне ядро представлене загальнозоологічним заказником (м/з) «Буг» (3556,6 га; 12.12.1995 р.), що знаходиться в заплаві р. Західний Буг з прилеглими лісами, водно-болотними угіддями, озерами і численними старицями на території Вишнівської й Рівненської с/р, ДП «Любомльське ЛГ», Замлинського л-ва, кв. 2 вид. 11–13; кв. 11, вид. 5–6, 10–13, 19, 20, 27–30, 37–39; кв. 12, вид. 1, 7, 8, 13, 16, 17, 20, 23–28; кв. 16, вид. 21–25, 29; кв. 21, вид. 1–6, 10, 11, 19–22, 50; кв. 22; кв. 36, вид. 1, 6–13; кв. 55; Мосирського л-ва, кв. 71, 72; ДП «Прибузьке ЛГ», Забузького л-ва, кв. 8; кв. 10, вид. 1–15, 24, 25; кв. 24, 28, 39, 41, 42. На старицях мешкає багато видів тварин, зокрема червонокнижні: *Grus grus*, *Ciconia nigra*, *Lutra lutra* та деркач *Crex crex*, занесений до Європейського Червоного списку тварин, що перебувають під загрозою зникнення у європейському масштабі.

Волошківсько-Радошинське природне ядро складається із заповідних об'єктів (м/з) – заказників: ландшафтного «Волошки» (1255,0 га; 20.12.1993 р.), орнітологічного «Радошин» (1600,0 га; 03.03.1993 р.) та заповідного урочища «Гора конвалій» (1,0 га; 28.11.2008 р.). До його складу входить ботанічна пам'ятка природи (м/з) «Дуби звичайні–велетні» (0,02 га; 30.05.2000 р.). У ландшафтному заказнику, який знаходиться у Ковельському лісництві, кв. 6–20 ДП «Ковельське ЛГ», під охороною знаходиться насадження листяних порід дерев із домінуванням *Quercus robur*, *Picea abies* та *Alnus glutinosa* з відповідними зооценозами. У вільхово-осиковому лісовому масиві природного походження з крушиново-ліщиновим підліском і трав'яним покривом, сформованим папоротями, злаково-осоковими асоціаціями, ягідниками, орнітологічного заказника «Радошин», що знаходиться у Стеблівському лісництві, кв. 51, вид. 1–34; кв. 52, вид. 18–20, 22–38, 41; кв. 53, вид. 1–13, 16–46; кв. 54, вид. 1–32, 34–39; кв. 55, вид. 1–28; кв. 56, вид. 1–25, 29; кв. 57, вид. 1–40; кв. 58, вид. 1–11, 13–22; кв. 59, вид. 1–23; кв. 61, вид. 1, 3, 5–21; кв. 62, вид. 1–12, 17, 21; кв. 63, вид. 1–11, 14–25, 28; кв. 64, вид. 1–24, 30; кв. 65, вид. 1, 3, 4, 6–21; кв. 66, вид. 1, 3–17, 19 Ковельського СЛАП «Тур» охороняються місця гніздування рідкісних червонокнижних видів птахів:

підорлика малого *Aquila pomarina*, луня польового *Circus cyaneus*, дятла зеленого *Picus viridis*, сиворакші *Coracias garrulus* та регіонально рідкісних і типових видів: дятла чорного *Dryocopus martius*, тинівки лісової *Prunella modularis*, вівчарика весняного *Phylloscopus trochilus*, мухоловки строкатої *Ficedula hypoleuca*; дроздів співочого *Turdus philomelos* і чорного *T. merula*, вивільги звичайної *Oriolus oriolus*, сойки *Garrulus glandarius*, синиць великої *Parus major*, блакитної *P. caeruleus* і чубатої *Lophophanes cristatus*, повзика *Sitta europaea*, зяблика *Fringilla coelebs*, зеленяка *Carduelis chloris* та ін. Заповідне урочище «Гора конвалій» – це місце зростання у самосійному мішано-листяному лісі *Convallaria majalis* та *Platanthera bifolia* (вид ЧКУ). Метою створення пам'ятки природи «Дуби звичайні–велетні» на південній межі с. Волошки – збереження в природному стані двох дерев *Quercus robur*, віком 525 і 625 років.

Стохідське природне ядро формується на базі ландшафтних заказників (зд/з) «Стохід» (4420,0 га; 09.12.1998 р.) і (м/з) «Стохід» (1572,0 га; 10.02.1995 р.), у яких охороняється заплава одноіменної річки, численні притоки, заплавні та прибережні ліси на терасах між селами Стобихва і Старі Червища (2902,0 га), між селами Черськ і Бережниця (1518 га) у межах ДП «Камінь-Каширське ЛГ», Стобихівського лісництва, кв. 30, вид. 1–8; кв. 39, вид. 1–7; кв. 47, вид. 25, 28, 30–32, 34–43, 46, 47; кв. 48, вид. 1–3; кв. 56, вид. 1–11; кв. 57, вид. 1–11; кв. 64, вид. 1–29; Волинського військового лісгоспу ДП «Львівський військовий лісокомбінат», Бережницького лісництва, кв. 4, 6, 10, 14, 22, 30, 44, 49, 53, 55–57 (1515,0 га); ДП «Городоцьке ЛГ», Новорудського лісництва, кв. 55, 58 (380,0 га), ДП «Волинський військовий лісгосп», Черемошнянського лісництва, кв. 5, 13, 20, 21, 28; Поворського лісництва, кв. 6, 11, 18, 25, 33, 43, 47; СВК «Стохід» с. Боровне, СВК «Новочервищанський» с. Нові Червища, СВК «Україна» с. Великий Обзир, СВК «Дружба» с. Тоболи та ботанічного заказника (м/з) «Грузьке болото» (195,1 га; 03.12.2002 р.) у межах землекористування ДП «Волинський військовий лісгосп», Бахівського лісництва, кв. 3, вид. 3, 20–47; кв. 4, вид. 49–60; кв. 17, вид. 1–9, 39, 47; кв. 18, вид. 1–11. Значна площа екоядра – це ВБУ Рамсарського переліку, що є оселищем багатьох водоплавних видів (щорічно відвідують ці угіддя під час міграційних переміщень близько 50 000 птахів). У низькобонітетних лісових насадженнях домінантними є *Pinus sylvestris* і *Alnus glutinosa*, на евтрофних болотах – різні види осок *Carex*, очерет звичайний *Phragmites australis*. Ці природні комплекси є середовищем існування видів ЧКУ: махаона *Papilio machaon*, *Ciconia nigra*, *Circaetus gallicus*, *Aquila pomarina*, *Grus grus*, *Bubo bubo*, *Crex crex*, *Neomys anomalus*, *Mustela erminea*, *Lutra lutra*. У ботанічному заказнику «Грузьке болото» охороняється природний комплекс у складі евтрофного болота, вкритого *Vaccinium oxycoccos*, та прилеглі сосняки, в яких трапляються рідкісні види ЧКУ: *Ciconia nigra*, *Grus grus*.

Ландшафтне та біорізноманіття Маневецько-Володимирецького фізико-географічного району Волинського Полісся репрезентують регіональні природні ядра Градисько-Городоцьке, Череваське, Софіянівське, Вовчицьке.

Градисько-Городоцьке природне ядро формують (м/з) заказники: ландшафтний «Градиський» (589,0 га; 12.02.1997 р.), загальнозоологічний «Городоцький» (225,5 га; 31.10.1991 р.), заповідне урочище «Озеро Глибоцьке» (9,5 га; 23.11.1979 р.). У заказнику «Градиський» (ДП «Городоцьке ЛГ», Городоцького л-ва, кв. 27; Новорудського л-ва, кв. 54, вид. 7, 12–20; Градиського л-ва, кв. 13; кв. 14, вид. 1–21; кв. 20, 21; кв. 26, вид. 1–24) під охороною знаходяться озера карстового походження Засвинське і Хидча з навколишніми заболоченими лісовими масивами із переважанням у деревостанах *Pinus sylvestris* та в зволоженіших ділянках *Alnus glutinosa*, що є місцем гніздування *Ciconia nigra* (ЧКУ) та низки інших видів волинської фауни. Карстове озеро з природними джерелами та оточуючими його віковими деревами *Quercus robur* входить до складу заповідного урочища

«Озеро Глибоцьке», що лежить у межах землекористування ДП «Городоцьке ЛГ», Городоцького л-ва, кв. 13, вид. 47, 51. Для охорони й відтворення рідкісних видів: *Grus grus*, *Lutra lutra*, *Lyrurus tetrrix*, *Tetrastes bonasia*, *Alces alces* (ЧКУ), а також борсука лісового *Meles meles*, *Castor fiber*, *Martes martes*, *Capreolus capreolus*, *Sus scrofa*, інших видів тваринного світу, заповідний статус наданий різновіковим сосново-березовим, вільховим насадженням із домішкою *Populus tremula* загальнозоологічного заказника «Городоцький» (ДП «Городоцьке ЛГ», Городоцького л-ва, кв. 8, вид. 10–29; кв. 9, вид. 18, 19, 21, 31; кв. 11, вид. 1–9; кв. 12, вид. 6–12; кв. 13, вид. 20–26).

Череваське природне ядро складається з природоохоронних об'єктів загальнодержавного значення – заказників: ботанічних «Урочище Суничник» (99,0 га; 10.12.1994 р.) і «Софіянівський» (87,6 га; 10.12.1994 р.), загальнозоологічного «Рись» (320,5 га; 02.06.1990 р.). Більша частина екоядра входить до складу ДП «Городоцьке ЛГ», Борового лісництва, кв. 3, вид. 46–51; кв. 6, вид. 52–54; кв. 7, 9 («Рись»), кв. 21, вид. 17–25; кв. 32, вид. 1–26 («Урочище Суничник»). Заказник «Софіянівський» територіально входить у межі Софіянівського л-ва, кв. 8, вид. 19; кв. 9 ДП «Маневицьке ЛГ». У ботанічних заказниках охороняються сосново-березові з домішкою *Quercus robur* та соснові насадження, де трапляються рідкісні червонокнижні види рослин: вовчі ягоди пахучі *Daphne sneorum*, сон широколистяний *Anemone patens*, у загальнозоологічному – заболочені ділянки ялинового та вільхово-соснового лісу з домішкою *Betula pendula*, де мешкають особина рисі *Lynx lynx* та *Alces alces* (види ЧКУ) й інші поліські види фауни: *Capreolus capreolus*, *Sus scrofa*, *Vulpes vulpes*.

Софіянівське природне ядро формується на основі заказників (м/з): загальнозоологічного «Софіянівський резерват» (567,0 га; 03.03.1993 р.), що знаходиться у кв. 26, 27, 35–37, та гідрологічного «Світлий» (16,2 га; 20.11.1986 р.), розміщеного у кв. 11, вид. 11, 12, 19–23, 27, 28 Софіянівського лісництва ДП «Маневицьке ЛГ». Охоронний статус мають лісові масиви з *Picea abies* навколо озера карстового походження Світле (1,8 га) та лісові зарослі з *Alnus glutinosa* та верби козячої *Salix caprea*, що слугують місцями мешкання та розмноження *Sus scrofa*, *Capreolus capreolus*. Із рідкісних видів тварин (ЧКУ) трапляються *Ciconia nigra*, *Bubo bubo*, *Circaetus gallicus*, підорлик малий *Aquila pomarina*. У природному лісовому масиві росте *Lycopodium annotinum* (ЧКУ), мешкає *Alces alces* (ЧКУ).

Вовчицьке природне ядро формується на основі орнітологічних заказників (м/з) «Чорна долина» (419,0 га; 12.12.1995 р.) і «Вовчицького» (290,0 га; 03.03.1993 р.), розташованих у Галузійському (кв. 48–50, 53, 54) і Вовчицькому (кв. 5, вид. 21; кв. 20–21) лісництвах ДП «Маневицьке ЛГ». У чистих соснових насадженнях 1 бонітету охороняються місця гніздування *Ciconia nigra* і глушця *Tetrao urogallus* – рідкісних видів, занесених у ЧКУ.

Ландшафтне та біорізноманіття Колківсько-Сарненського фізико-географічного району Волинського Полісся репрезентують регіональні природні ядра Граддівське, Тельчівсько-Красновільське, Осницьке.

Граддівське природне ядро – це територія заказників (м/з): ландшафтного «Граддівського» (860,6 га; 18.08.2000 р.) і лісового «Березово-вільхового» (338,0 га; 12.03.2012 р.). Знаходиться у межах Граддівського лісництва ДП «Колківське ЛГ»: кв. 20, 21, 28–31; кв. 32, вид. 1, 2, 17, 24; кв. 40–42 («Граддівський»); кв. 37–39; кв. 53, вид. 1–5, 9; кв. 27, вид. 8, 10, 11, 18 («Березово-вільховий»). У ландшафтному заказнику під охороною знаходиться низькобонітетний лісовий масив із сосни *Pinus sylvestris* та берези *Betula pendula* – місце мешкання *Ciconia nigra*, *Aquila pomarina* (ЧКУ), а у лісовому – стиглі та пристигаючі березові та вільхові насадження, в яких трапляються *Ciconia nigra*, *Lyrurus tetrrix* та *Lutra lutra* (ЧКУ).

Тельчівсько-Красновільське природне ядро складається із заказників (м/з): ландшафтного «Красновільський» (192,0 га; 27.12.2006 р.), лісового «Заріччя» (20,0 га; 17.03.1994 р.), загальнозоологічного «Тельчівський» (453,0 га; 03.03.1993 р.), які компактно розташовані в межах Тельчівського лісництва ДП «Колківське ЛГ», у т. ч. кв. 35, 36 («Красновільський»), кв. 7, вид. 21 («Заріччя»), кв. 11, 14, 15 («Тельчівський»). Охороняються соснові заболочені різновікові насадження, у яких ростуть перстач прямостоячий *Potentilla erecta*, сухоцвіт багновий *Gnaphalium uliginosum* та інші види – місця прихистку рідкісних видів флори й фауни, занесених у ЧКУ: *Anemone patens*, черемші *Allium ursinum*, *Ciconia nigra*. У заболоченому масиві із *Pinus sylvestris*, *Betula pendula*, *Alnus glutinosa* з густим різноманітним підліском, у якому ростуть *Ledum palustre*, *Vaccinium myrtillus*, *Vaccinium vitis-idaea*, різноманітні види лікарських рослин, мешкають *Sus scrofa*, *Capreolus capreolus*, численні види орнітофауни.

Осницьке природне ядро формує ландшафтний заказник (м/з) «Осницький» (1400,2 га; 30.05.2000 р.), розміщений у ДП «Колківське ЛГ», Осницького л-ва, кв. 27, 28, вид. 27, 35–39, 41, 42; кв. 31–35, 39–42, 46, 47. Територія заказника – це низькобонітетне соснове насадження з рослинним покривом із *Vaccinium oxycoccos*, *Ledum palustre*, сфагнових мохів, у якому трапляються *Ciconia nigra* і *Bubo bubo*, занесені в ЧКУ. До складу екоядра входить ботанічна пам'ятка природи «Дуб звичайний – 1» (0,01 га; 11.07.1972 р.), що лежить у межах ДП «Колківське ЛГ», Осницького л-ва, кв. 37, вид. 21, – одиноке дерево віком близько 245 років.

Ландшафтне та біорізноманіття Турійсько-Рожищенського фізико-географічного району Волинського Полісся репрезентують регіональні природні ядра Мокрецько-Туричанське, Соловичівсько-Радовичівське, Осівське, Озерянське, Кашівське.

Мокрецько-Туричанське природне ядро формують заказники (м/з): лісовий «Мокрецький» (902,0 га; 26.05.1992 р.), загальнозоологічний «Туричанський» (660,0 га; 26.05.1992 р.), гідрологічний «Озеро Святе» (19,2 га; 30.05.2000 р.), що лежать у Мокрецькому (кв. 23, 27–30, 32, 33; кв. 34, вид. 1–17; кв. 35, вид. 1–3, 15, 21, 26) і Турійському (кв. 25; кв. 26, вид. 1–65, 87–88; кв. 27; кв. 28, вид. 1–53, 63–66; кв. 29, вид. 1–16, 38–65; кв. 30) лісництвах ДП «Турійське ЛГ». Природне ядро включає лісові масиви і карстового походження озеро, пересічною глибиною 3,3 м, максимальною – 6,7 м. У лісах із ясена звичайного *Fraxinus excelsior* та сосново-березових із домішкою модрини європейської *Larix decidua*, *Picea abies*, *Quercus robur*, *Pinus sylvestris*, з багатим чагарниково-трав'яним ярусом трапляються рідкісні види рослин та тварин, занесені в ЧКУ: підсніжник білосніжний *Galanthus nivalis*, *Allium ursinum*, *Platanthera bifolia*, *Lilium martagon*, *Lycopodium annotinum*, *Cypripedium calceolus*, *Ciconia nigra*, *Grus grus* (на прольотах), *Lutra lutra*. Лісові масиви і водно-болотні угіддя – це середовище існування багатьох типових видів поліської фауни, зокрема *Sus scrofa*, *Capreolus capreolus*, *Lepus europaeus*, вивірки звичайної *Sciurus vulgaris* та ін.

Соловичівсько-Радовичівське природне ядро складається із заказників (м/з): лісового «Кошляк Радовичівський» (689,0 га; 26.05.1992 р.) і загальнозоологічного «Соловичівський» (1326,0 ; 26.05.1992 р.), що знаходяться у ДП «Турійське ЛГ», Радовичівського лісництва, кв. 3–4; кв. 5, вид. 2–25; кв. 8–9; кв. 13, вид. 1–30, 34–37 (лісовий); Турійського лісництва, кв. 10–13, 15–16; кв. 14, вид. 1–19, 21–23, 26–29, 33–44, 48–56, 58, 59; кв. 17, вид. 1–11, 19, 20; кв. 18–19; Радовичівського лісництва, кв. 12, вид. 1–8, 11–16, 18–20, 22–26, 30–33, 37–38 (загальнозоологічний). Охороняються сім лісових озер загальною площею 52,0 га, сосново-березові насадження, молодняки й середньовікові, в підліску яких переважає *Corylus avellana*, *Viburnum opulus*, *Frangula alnus*, робінія звичайна *Robinia pseudoacacia*, частково заболочені. Природний комплекс включає численні види флори (більше 300 видів) і фауни (близько 70 видів), зокрема види, що перебувають у природоохоронних переліках: *Lilium martagon*, *Ciconia nigra*, *Grus grus*.

Осівське природне ядро формується із загальнозоологічного заказника (м/з) «Осівський» (1537,0 га; 26.05.1992 р.) Вербчанського лісництва, кв. 7–9, 11–16, 18–20; кв. 21, вид. 1–38, 40, 41; кв. 22–23; кв. 24, вид. 1–26, 32, 33; кв. 25–27, 29–33; Осівського лісництва, кв. 14–15, 17, 19, 21, 22, 24–37; кв. 38, вид. 1–11, 14, 15 ДП «Турійське ЛГ». Високобонітетні сосново-вільхові з домішкою ясена *Fraxinus excelsior*, дубово-соснові і березові насадження із густим підліском з *Frangula alnus*, *Corylus avellana*, *Viburnum opulus*, різнотрав'ям та ягідниками – середовище існування *Cervus elaphus*, *Sus scrofa*, *Capreolus capreolus*, *Meles meles*, багатого видового різноманіття орнітофауни, а також червонокнижних видів: *Ciconia nigra*, *Grus grus*, *Lutra lutra*, *Alces alces*.

Озерянське природне ядро складається із загальнозоологічного заказника (м/з) «Озерянський» (2736,0 га; 31.10.1991 р.), що входить до складу Турійської територіальної громади (кол. Озерянської с/р) (1411,0 га), ДП «Турійське ЛГ» (1325,0 га), Радовичівського л-ва, кв. 16, вид. 2–5, 7–39; кв. 17, вид. 1–6, 8–47, 49, 50; кв. 18, вид. 1–5, 11–14, 16–25, 27–34, 37–48; кв. 19, вид. 1, 3–32, 34, 36–40, 43–59, 61, 62; кв. 20, вид. 1–8, 10–27; кв. 21, вид. 1–12, 15–51; кв. 22, вид. 1–6, 8–29, 31–47; кв. 23; кв. 24; кв. 25, вид. 1–4, 7–38, 41–50, 54, 56, 57; кв. 26, вид. 6, 7, 11, 12, 14, 15, 17, 19–21, 24, 26–32, 35. Мета заповідання сосново-дубових, березово-осикових масивів, лучно-болотно-чагарникових угідь, 12 карстових озер загальною площею 67,0 га – збереження середовища існування поліських видів фауни, зокрема *Capreolus capreolus*, *Vulpes vulpes*, *Lepus europaeus*, *Sciurus vulgaris*, *Martes martes*, низки лісових видів птахів, де трапляються рідкісні види із ЧКУ: *Grus grus*, *Lutra lutra*.

Кашівське природне ядро формують заказники (м/з): ландшафтний «Кашівський» (285,5 га; 03.03.1993 р.), загальнозоологічний «Дубова» (889,0 га; 12.03.2012 р.) і ботанічна пам'ятка природи (м/з) «Соснова субір» (24,9 га; 03.03.1993 р.), що розміщені в ДП «Ковельське ЛГ»: Кашівського л-ва, кв. 8, вид. 7; Углівського л-ва, кв. 15, вид. 23, 24; кв. 29, вид. 1–53; кв. 32, вид. 1, 13, 16, 18, 19; кв. 38, вид. 12, 13; кв. 42, вид. 16, 17; кв. 44, вид. 47 («Кашівський»); Кашівського л-ва, кв. 3, 4 (274 га); Углівського л-ва, кв. 19–21, 27, 35, 38 (615 га) («Дубова») та ДП «Ковельське ЛГ», Углівського л-ва, кв. 22, вид. 22–27 («Соснова субір»). Під охороною знаходяться соснові бори I бонітету, подекуди з домішкою берези *Betula pendula* з різнотрав'ям із папоротей, *Vaccinium uliginosum*, *Vaccinium myrtillus*, *Vaccinium vitis-idaea*, *Convallaria majalis*, суниці лісової *Fragaria vesca*, чистотілу звичайного *Chelidonium majus* – середовище природного існування багатьох видів тварин, зокрема рідкісних тетерука *Lyrurus tetrix* та орябка *Tetrastes bonasia* (ЧКУ). Трапляється рідкісний вид рослин, занесений у ЧКУ – сон широколистий *Anemone patens*.

Ландшафтне та біорізноманіття Ківерцівсько-Цуманського фізико-географічного району Волинського Полісся репрезентує Ківерцівське природне ядро національного значення.

Ківерцівське природне ядро, сформоване на базі Ківерцівського НПП «Цуманська пуца», – лісовий масив у межиріччі Стиру і Горині, до якого входять генетично пов'язані між собою Берестянські, Звірово-Котівські, Муравищанські, Клеванські ліси, Горянські діброви та ін. Це слабогорбиста рівнина з чергуванням невеликих пагорбів та впадин. Унаслідок поширення багатших, ніж в основній частині Українського Полісся, ґрунтів, у природному рослинному покриві переважають широколистяні – дубові, грабово-дубові та сосново-широколистяні ліси, у долинах невеликих річок – вільхові ліси. Тут виявлено 19 видів рослин, занесених до ЧКУ, один – до ЄЧС, два – до додатка 1 Бернської конвенції, 21 – регіонально рідкісних, сім – рідкісних рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України. На міжнародному рівні охороняються 141 вид хребетних тварин додатка 2 Бернської конвенції, 30 видів птахів – Угоди АЕВА, десять видів кажанів – EUROBATs, 32 види хребетних – CITES [60].

Ландшафтне та біорізноманіття Нововолинсько-Сокальського фізико-географічного району Волинської височинної області репрезентує Павлівське природне ядро.

Павлівське природне ядро сформоване на базі загальнозоологічного заказника (м/з) «Павлівський» (1528,0 га; 26.05.1992 р.) Павлівського л-ва, кв. 11 вид. 1–13; кв. 12, вид. 1–20; кв. 13, вид. 1–19; кв. 14, вид. 1–22; кв. 15, вид. 1–24; кв. 16, вид. 1–22; кв. 17, вид. 1–4, 6–8, 65–67; кв. 18, вид. 1–39; кв. 19, вид. 14–29, 32–35, 38–43, 45, 49–53, 58–60; кв. 20, вид. 1–30; кв. 21, вид. 4, 5, 6, 9, 16, 17, 19–26, 29–32; кв. 22, вид. 1–33; кв. 23, вид. 1–32; кв. 24, вид. 1–30 ДП «Володимир-Волинське ЛМГ», що об'єднує лісові урочища з переважанням у деревостанах *Quercus robur* з домішкою *Pinus sylvestris*, *Picea abies*, *Larix decidua* та підліском із *Corylus avellana* і бузини чорної *Sambucus nigra*. У трав'яному покриві ростуть герань лісова *Geranium sylvaticum*, медунка лікарська *Pulmonaria officinalis*, барвінок трав'янистий *Vinca herbacea*, рідкісний *Galanthus nivalis* (ЧКУ). У лісах мешкають *Capreolus capreolus*, *Sus scrofa*, *Martes martes*, *Sciurus vulgaris*, на озерах гніздяться *Cygnus olor*, кулики і качки. Трапляються рідкісні *Ciconia nigra*, *Aquila pomarina*, *Tetrastes bonasia* (ЧКУ).

Ландшафтне та біорізноманіття Локачівсько-Торчинського фізико-географічного району Волинської височинної області репрезентують Нехворощинське, Садівське, Чаруківське природні ядра.

Нехворощинське природне ядро утворене на базі одноіменного лісового заказника (м/з) «Нехворощі» (551,6 га; 26.05.1992 р.) Микуличівського л-ва, кв. 35, вид. 1–18, кв. 36, вид. 1–22; кв. 37, вид. 8–37; кв. 38, вид. 1–6, 8–44; кв. 39, вид. 1–9 ДП «Володимир-Волинське ЛМГ», у якому зберігаються дубово-липові насадження з домішкою граба звичайного *Carpinus betulus* і підліском із *Corylus avellana* і *Vaccinium vitis-idaea* – осередок мешкання багатьох видів волинської орнітофауни, та джерело, що живить притоку р. Луги. У заказнику – одна із найбільших в області колонія чапель сірих *Ardea cinerea*.

Садівське природне ядро охоплює територію заповідного урочища «Садівська дача» (2669,62 га; 29.03.2005 р.) Садівського л-ва, 1–37, 38, 39–46, 47–48 ДП «Горохівське ЛМГ» та Торчинської селищної ТГ (кол. Садівської с/р) (29,62 га), у лісових насадженнях якого охороняються багато видів рослин: *Convallaria majalis*, *Potentilla erecta*, первоцвіт весняний *Primula veris*, бархат амурський *Phellodendron amurense*, плющ звичайний *Hedera helix* тощо, серед яких трапляються рідкісні види рослин і тварин із ЧКУ: *Daphne cneorum*, печіночниця звичайна *Hepatica nobilis*, *Galanthus nivalis*, *Cypripedium calceolus*, *Lutra lutra*.

Чаруківське природне ядро складають орнітологічні заказники (м/з) «Чаруків» (375,0 га; 26.05.1992 р.) і «Лобаниха» (232,0 га; 16.12.2003 р.) – ставки і лучно-болотні угіддя в заплавах річок Черногузки і Полонки в межах Чаруківської, Несвічівської, Городищенської с/р Луцького р-ну. Це території розмноження і міграцій більше 100 видів водоплавних і навколотовних птахів: чеграви *Hydroprogne caspia*, гагари чорноволої *Gavia arctica*, баклана великого *Phalacrocorax carbo*, чепури великої *Ardea alba*, чаплі рудої *Ardea purpurea*, бугайчика *Ixobrychus minutus*, шилохвоста *Anas acuta*, креха великого *Mergus merganser*, погонича малого *Porzana parva*, синиці вусатої *Panurus biarmicus*, вівсянки чорноголової *Emberiza melanoccephala* та ін., серед яких трапляються і рідкісні види, занесені до ЧКУ: *Ciconia nigra*, *Aythya nyroca*, *Vucephala clangula*, *Circus cyaneus*, *Grus grus*, сова болотяна *Asio flammeus*.

Ландшафтне та біорізноманіття Горохівсько-Берестечківського фізико-географічного району Волинської височинної області репрезентує Бужанівське природне ядро.

Бужанівське природне ядро складається із загальнозоологічного заказника (м/з) «Бужанівська дача» (1512,0 га; 31.10.1991 р.) Ново-Зборишівського л-ва, кв. 131–141, кв. 146–153 ДП «Горохівське ЛМГ». Це мішанолісовий масив 1–2 бонітету із *Quercus robur*, *Carpinus betulus*, *Picea abies*, *Larix decidua*, *Populus tremula*, *Betula pendula* з густим підліском із *Corylus avellana* та *Sambucus nigra* та трав'яним покривом, де ростуть різноманітні види

лікарських рослин. Види фауни, що охороняються в заказнику: *Sus scrofa*, *Capreolus capreolus*, *Lepus europaeus*, *Martes martes*, *Vulpes vulpes*, *Meles meles*, червонокнижний лось *Alces alces*, багато співочих птахів. У трав'яному покриві трапляються види рослин, занесені в ЧКУ: *Galanthus nivalis*, *Anemone patens*.

Ландшафтне та біорізноманіття Олицько-Рівненського фізико-географічного району Волинської височинної області репрезентує Воротнівське природне ядро.

Воротнівське природне ядро сформоване ботанічним заказником (зд/з) «Воротнів» (600,0 га; 03.08.1978 р.), що лежить у Воротнівському л-ві, кв. 18–40 ДП «Ківерцівське ЛП». У дубово-грабовому лісі з домішкою *Pinus sylvestris*, *Populus tremula*, *Betula pendula*, *Acer platanoides* з багатим трав'яним ярусом трапляються рідкісні червонокнижні види рослин: *Cypripedium calceolus*, *Daphne sneorum*, мешкають *Lanius excubitor*, *Ciconia nigra*, *Aquila pomarina* (ЧКУ).

4.2. Структурно-функціональна організація екокоридорів

Транскордонні елементи національної і регіональної екологічних мереж об'єднують природні коридори Поліський широтний і Західнобузький меридіональний, просторово обмежені долинами річок Прип'яті та Західного Бугу. Це засвідчує важливість ролі Волинського Полісся як необхідної функціональної складової частини в екологічній структурі Європи (рис. 4.4). Поліський широтний екологічний коридор проходить через усю зону мішаних хвойно-широколистяних лісів, включає елементи загальноєвропейської екомережі, має важливе гідрологічне значення, є одним із головних міграційних шляхів птахів та осередком специфічної післяльодовикової рослинності. У межах Волинської області він простягається вздовж долини р. Прип'яті, пов'язуючи природні ядра міжнародного значення Шацьке та Прип'ять-Стохідське. Західнобузький меридіональний екологічний коридор простягається вздовж долини р. Західний Буг. Водозбір транскордонної р. Західний Буг є спільним для України, Польщі та Білорусі. В межах області на протязі більше 200 км фарватером річки проходить державний кордон між Україною і Польшею. Екокоридори регіонального рівня – суцільні смуги долинного типу звивистої та лінійної форми – проходять заплавами Стиру, Стоходу, Турії, Вижівки, Конопельки, Луги, Риловиці, Неретви та ін., об'єднуючи різнорангові елементи екомережі в єдину цілісну систему. Це сполучні елементи: Турський, Вижівський, Стохідський, Стирський, Риловицько-Сірненський та ін. У заліснених ландшафтних районах: Нижньостирському, Маневицько-Володимирецькому, Колківсько-Сарненському для з'єднання окремих ділянок із природними біоценозами виділені сполучні елементи шириною 1–2 км (у випадку лісового коридору), близько 3 км – у межах відкритих територій.

Поліський широтний екологічний коридор національного значення, який проходить через усю зону мішаних хвойно-широколистяних лісів, бере початок на північному заході Волинського Полісся. Він включає транскордонні елементи загальноєвропейської екомережі, має важливе гідрологічне значення, є одним із головних міграційних шляхів птахів та осередком специфічної післяльодовикової рослинності. Поліський екокоридор у межах Волинської області простягається вздовж долини р. Прип'яті, пов'язуючи природні ядра міжнародного значення (екомережоформувальні вузли) – Шацьке та Прип'ять-Стохідське і низку регіональних.

Довжина р. Прип'яті в межах природного коридору складає 172 км, площа її водозбору – 10 699 км², похил – 0,08 м/км. Долина річки у верхів'ї простежується слабо, у пониззі вона чіткіша. Заплава широка, низинна, дуже заболочена й порізана численними річками, протоками та рукавами, розвинута вздовж усього русла, виділяються також дві надзаплавні тераси. Ширина заплави у верхній течії сягає близько 2–4 км, а в пониззі – 10–15 км. Річище у

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

верхній течії каналізоване, нижче – звивисте, з багатьма меандрами, старицями, протоками, піщаними островами. Ширина русла у верхів'ях – до 40 м, у середній течії – 50–70 м, у пониззі – 100–250 м, глибина змінюється від 0,3 до 4,0 м, дно піщане та піщано-мулисте. Пропускна здатність русла незначна й коливається від 0,5 до 15 м³/с. Більшість численних приток із низькими заболоченими пологими берегами приток повністю або частково каналізовані. Найбільші правобережні притоки – Турія, Стохід, Стир.

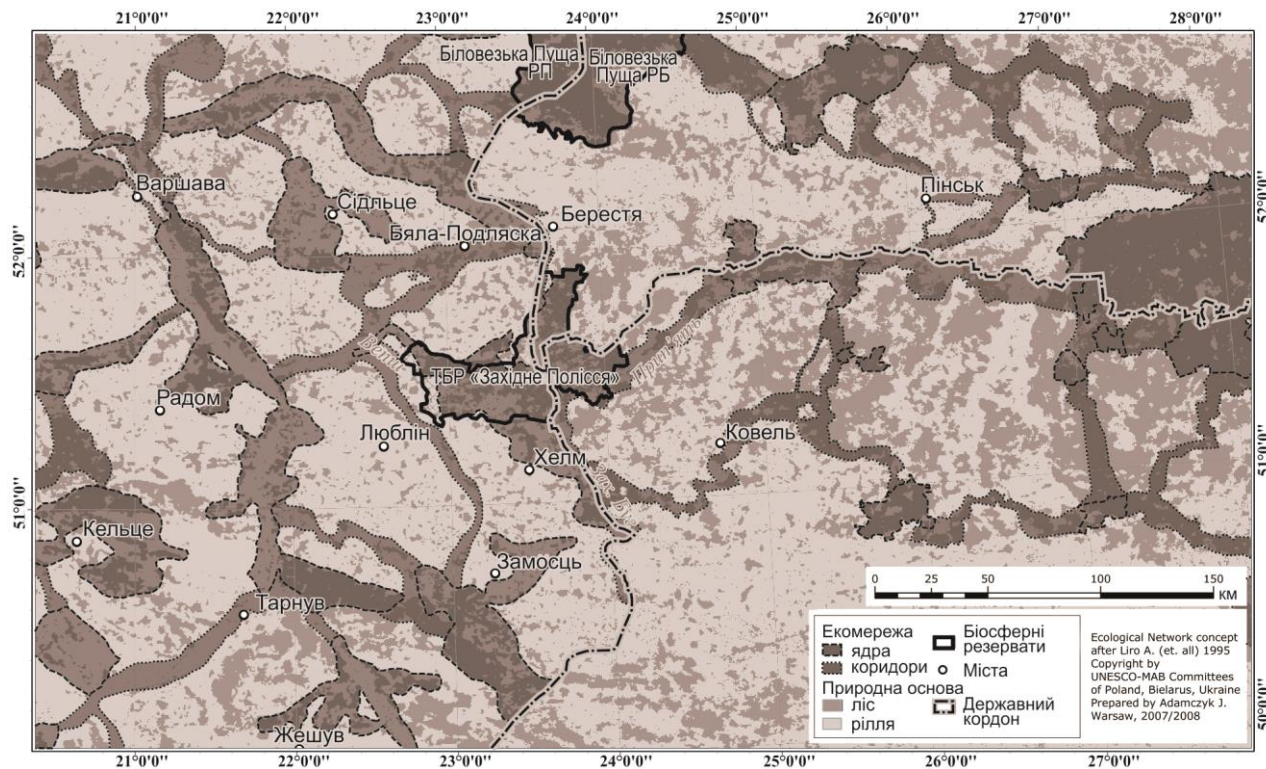

Рис. 4.4. Екологічна мережа Західного Полісся в екологічній структурі Європи [155]

Територія водозбору р. Прип'яті значно заболочена. Найбільші площі зайняті евтрофними осоковими, менші – мезотрофними та оліготрофними болотами, а на міжозерних зниженнях переважають трав'янисто-мохові, рідше – чагарникові болота. Великі площі боліт віднесені до водно-болотних угідь міжнародного значення. Крім річок, у гідрографічній сітці екологічного коридору значне місце посідають озера різного генезису: карстові, найбільші серед яких Світязь і Сомин, водно-льодовикові – Луки, Острів'янське, Пісочне, Тур, заплавні – Люб'язь, Волянське, Біле. Ґрунтовий покрив сформований здебільшого дерново-підзолистими, дерновими й болотними різновидами [32; 40; 81].

Найцінніші території (збережені або майже збережені в їх первісному стані) транс'європейського екологічного коридору включені до мережі природно-заповідного фонду, загальна площа об'єктів якого становить 110 950 га. Серед них два національних природних парки – «Шацький» та «Прип'ять–Стохід», заказники загальнодержавного значення: ландшафтні «Чахівський», «Згоранські озера», «Мошне», ботанічний «Вутвицький», пам'ятка природи «Озеро Святе», парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва «Дубечне» та понад 80 об'єктів місцевого значення: заказників, пам'яток природи, заповідних урочищ. Екокоридор має велике значення як міграційний, у межах якого зосереджено кормові угіддя, місця відпочинку і гніздування репродуктивних та мігруючих популяцій птахів.

Рослинність сформована лісовими, лучними, прибережно-водними, водними та болотними угрупованнями. Поширені соснові зеленомохові ліси, рідше лишайникові, у екотопах яких ростуть рідкісні види з ЧКУ: *Daphne sneorum*, смілка литовська *Silene lithuanica* (вид занесений у ЄЧС); є ділянки лісів дубово-соснових, де виявлені місця зростання занесених у ЧКУ *Lilium martagon* та *Platanthera bifolia*; ялинові ліси, у збережених екотопах яких утворює великі популяції *Lycopodium annotinum* (ЧКУ); чорновільхові, в яких росте червонокнижний вид – щитолісник звичайний *Hydrocotyle vulgaris* [113]. Лучна рослинність найпоширеніших різнотравно-злакових, злакових та злаково-різнотравних формацій низинних та заплавних лук відзначається поширенням злакових і бобових угруповань, серед яких домінують тимофіївка лучна *Phleum pratense*, конюшини біла *Trifolium repens* й червона *T. pratense*, стоколос безостий *Bromopsis inermis*, костриця лучна *Festuca pratensis*, пирій повзучий *Elymus repens*, хвощ польовий *Equisetum arvense* та ін. Різне походження озер та характер розвитку озernih улоговин зумовили їх різноманітний за ценотичним та флористичним складом рослинний покрив. Найпоширенішими серед занурених у воду рослин є угруповання рдесників: блискучого *Potamogeton lucens*, пронизанолистого *P. perfoliatus* та гостролистого *P. acutifolius*, водопериці колосистої *Myriophyllum spicatum*, різака алоеподібного *Stratiotes aloides* на мілководдях озер Скоріня, Волянського, Рогізного, Тучного та ін., значно менші площі займають угруповання елодеї канадської *Elodea canadensis* та пухирника звичайного *Utricularia vulgaris* на оз. Луки. На водному дзеркалі заплавних озер поширеними є угруповання латаття сніжно-білого *Nymphaea candida*, занесеного до Зеленої книги України, та *Aldrovanda vesiculosa* (ЧКУ), яка трапляється на мілководді озер Скоріня, Рогізного та Луки. Основними ценозоутворювачами прибережно-водної рослинності є очерет *Phragmites australis*, рогази широколистий *Typha latifolia* та вузьколистий *T. angustifolia*, осоки гостра *Carex acuta*, здута *C. rostrata*, лепеха звичайна *Acorus calamus*. Найпоширеніші екосистеми боліт – евтрофні осокові з осоками омською *Carex omskiana* і зближеною *C. appropinquata* та високотравні, фіторізноманіття трав'яного ярусу яких доповнюють журавлина болотяна *Vaccinium oxycoccos*, осока багнова *Carex limosa*, місцями трапляються рідкісні види: *Scheuchzeria palustris*, *Rhynchospora alba* [114]. На багатьох ділянках сіяних луків на осушених болотах у верхів'ї долини р. Прип'яті, що займають значні площі й вибули з інтенсивного сільськогосподарського використання після ліквідації колгоспів, розпочався процес серійних змін рослинності відповідно до нових екологічних умов через зупинення антропогенного впливу – ренатуралізації у формі сільватизації. Формування природної рослинності на таких ділянках відбувається залежно від трофності ґрунту, його вологості тощо. Значні площі на старооранках у долині р. Прип'яті займають високорослі кореневищні види рослин – цмін пісковий *Helichrysum arenarium*, до якого домішуються в незначній кількості полин польовий *Artemisia vulgaris*, берізка польова *Convolvulus arvensis*, мишії зелений *Setaria viridis*, мітлиця тонка *Agrostis tenuis*, пирій повзучий *Elymus repens*, дивина чорна *Verbascum nigrum*, перстачі повзучий *Potentilla reptans* та сріблястий *P. argentea*, триреберник непахучий *Matricaria perforate*, щавель горобиний *Rumex acetosella*, та березняки з домішкою осики *Populus tremula* та верб – білої *Salix alba*, ламкої *S. fragilis*, пурпурової *S. purpurea*, прутувидної *S. viminalis* [71].

У межах природних комплексів екокоридору виявлено 240 видів хребетних тварин, 167 з яких охороняються на національному та міжнародному рівнях. До ЧКУ, ЄЧС та ЧС МСОП внесені карась звичайний *Carassius carassius*, кумка червоночерева *Bombina bombina*, райка деревна *Hyla arborea*, *Bufo calamita*, *Coronella austriaca*, черепаха болотяна *Emys orbicularis*, ящірка живородна *Lacerta vivipara*, казарка червоновола *Rufibrenta ruficollis*, орлан-білохвіст *Haliaeetus albicilla*, *Crex crex*, баранець великий *Gallinago media*, *Acrocephalus paludicola*,

Ciconia nigra, *Pandion haliaetus*, *Circus cyaneus*, *Aquila pomarina*, *Tetrao urogallus*, *Grus grus*, кулик-сорока *Haematopus ostralegus*, коловодник ставковий *Tringa stagnatilis*, кульон великий *Numenius arguata*, *Hydroprogne caspia*, *Bubo bubo*, *Lanius excubitor*, нічниця ставкова *Myotis dasycneme*, *Lutra lutra*, *Castor fiber*, вовчки лісовий *Dryomys nitedula* та горішковий *Muscardinus avellanarius*, мишка лучна *Micromys minutus* та ін. Значну частку раритетних видів становлять регіонально рідкісні [114]. Охорона торфових боліт та інших типів водно-болотних угідь у межах екологічного коридору має важливе значення для збереження біологічного різноманіття природних комплексів Волинського Полісся. Крім того, це середовище існування глобально зникаючих видів: *Acrocephalus paludicola*, *Tetrao urogallus*, *Tringa stagnatilis*, *Grus grus* та ін. [140].

Західнобузький меридіональний екологічний коридор національного значення – важливий функціональний елемент загальноєвропейської та національної екомереж, простягається вздовж долини р. Західний Буг. Водозбір транскордонної річки (притоки другого порядку р. Вісли) є спільним для України, Польщі та Білорусі. Витік Західного Бугу знаходиться на північно-західних схилах Гологоро-Кременецької гряди у с. Верхобуж Львівської області на висоті 310 м над рівнем моря. В межах області на протязі 200 км фарватером річки проходить державний кордон між Україною і Польшею. На території Польщі впадає в р. Нарев із лівого берега Зегжинського водосховища.

Рельєф басейну Західного Бугу загалом рівнинний, ускладнений у північній та центральній частинах піщаними грядками і досить глибокими заболоченими пониженнями між ними, дюнами. Клімат помірно-континентальний з м'якою зимою й порівняно теплим і вологим літом. Ґрунтовий покрив долини сформований здебільшого дерново-підзолистими піщаними та супіщаними різновидами, у заплавах – дерновими, лучними, болотними. Територія басейну багата річками і струмками, найбільша права притока Західного Бугу в межах регіону – Луга, середня густина річкової сітки – 0,35 км/км². Русло річки звивисте з багатьма рукавами, старорічищами, островами, великою кількістю ділянок з інтенсивним розмивом берегів. Середня ширина річки в межах регіону 50–75 м, на окремих ділянках досягає більше 100 м, похил 0,3 м/км, глибина 4–6,5 м, швидкість течії 0,3–0,6 м/с. У гідрографічній мережі екологічного коридору значну роль відіграють озера різного генезису: льодовикового, заплавного, карстового [36; 65].

Рослинність басейну річки різноманітна, її формують лісова, лучна та болотна формації. На півночі поширені чисті соснові ліси, які південніше змінюються мішаними з домішкою *Quercus robur*, *Betula pendula*, *Picea abies*, *Carpinus betulus* із густим трав'янистим покривом, дубовими й дубово-грабовими. В заплавах річок та заболочених пониженнях ростуть верби *Salix*, тополя *Populus alba*, в'яз *Ulmus laevis*, вільха чорна *Alnus glutinosa*. На підвищених елементах рельєфу, схилах, борових терасах переважають суходільні луки, в травостої яких домінують *Phleum pratense* та *Bromopsis inermis*, *Trifolium repens* і *T. pratense*, чина лучна *Lathyrus pratensis*. Значно більші площі зайняті заплавленими луками у прирусловій частині Західного Бугу, в трав'яному покриві яких домінують кореневищні злаки – костриця лучна *Festuca pratensis*, тонконіг лучний *Poa pratensis*, лисохвіст лучний *Alopecurus pratensis*, вовчуг польовий *Ononis arvensis*, щавель кінський *Rumex confertus*, різні види осок *Carex*. Болотна рослинність загалом сформована мохами, грубостебельними осоками, чагарниками й дрібноліссям *Alnus glutinosa* та *Betula pendula*. Рідкісними видами рослин, що занесені в міжнародні та національні охоронні списки, є *Aldrovanda vesiculosa*, *Betula humilis*, *Neottia nidus-avis*, *Oxycoccus microcarpus*, *Lilium martagon*, *Scheuchzeria palustris*, булатка довголиста *Cephalanthera longifolia*, жировик Льозеля *Liparis loeselii* та ін.

Місцем мешкання та зонами спокою багатьох видів тварин у межах басейну слугують угіддя заповідних об'єктів: ШНПП, загальнозоологічних заказників місцевого значення «Буг» (3556,6 га), «Ішівський» (152,0 га), «Устилузький» (295,0 га), ландшафтного «Замлинщина» (687,0 га). У Шацькому НПП та загальнозоологічному заказнику «Буг», де охороняються заплава річки зі старицями, луками і болотами, надзаплавними терасами, трапляються рідкісні зі списку ЧКУ: *Papilio machaon*, жук-олень *Lucanus cervus*, *Bufo calamita*, *Coronella austriaca*, *Ciconia nigra*, лебідь малий *Cygnus bewickii*, *Vucephala clangula*, *Circaetus gallicus*, *Grus grus*, *Lutra lutra*, *Neomys anomalus* та ін. У соснових та дубово-соснових масивах загальнозоологічних заказників «Ішівський» та «Устилузький» мешкають *Capreolus capreolus*, *Cervus elaphus*, *Sus scrofa*, *Lepus europaeus*, *Vulpes vulpes*, собака єнотоподібний *Nyctereutes procyonoides*, численні соколоподібні, горобцеподібні, дятлоподібні птахи, трапляється рідкісний *Lanius excubitor* (ЧКУ). Гніздова колонія *Ardea cinerea* охороняється в межах зоологічної пам'ятки природи місцевого значення «Урочище Бискупичі» (3,4 га).

Екокоридори регіонального рівня за територіальною цілісністю є суцільними смугами долинного типу звивистої й лінійної форм, ними слугують річкові долини середніх і малих поліських річок. У водоохоронні зони спеціалістами Волинського філіалу інституту Укземпроект та Укрдіпроводгосп з врахуванням природних умов і видів водокористування включені заплавні й осушені землі, схили більше 5°, які прилягають до заплів, і розміщені на них яри і балки, які безпосередньо впадають у річкову долину, з яких талі та зливові води виносять твердий стік у річки, або ж у водоймища. Межі водоохоронних зон виведені з урахуванням меж річкових долин, балок, контурів угідь, доріг і лісосмуг (див. рис. 4.3). Пересічна ширина прибережних смуг (територій суворого обмеження господарської діяльності) встановлена з обох сторін русел річок Західний Буг, Прип'ять, Стир, Стохід і Турія – 100 м, р. Виживка – 50 м, р. Цир – 30 м, інших річок – не менше 20 м, струмків – 10 м. Якщо в межах прибережних смуг розташовуються болота, ліси, чагарники, то вся площа цих угідь включається в прибережні смуги, наприклад, на озерах Люб'язь, Тур, Тучне, Скорінь, Шині, Рогізне, вся група Шацьких озер та інші [64; 129].

Сполучні коридори проходять заплавами Стиру, Стоходу, Турії, Виживки, Конопельки, Луги, Риловиці, Неретви, малотрансформованими лісовими й болотяними угіддями, лучними угрупованнями, чагарниковими заростями, піщаними дюнами і грядями, боровими терасами з лісами, луками, чагарниками й пустищами. Тут, в умовах найбільш збережених природних ландшафтів, зосереджується значна кількість об'єктів ПЗФ, а прилеглі угіддя пасовищ, сіножатей, крутосхилів та інших неугідь можуть слугувати буферними зонами регіональної екомережі.

Регіонального рівня сполучні коридори з'єднують у єдину структуру основні функціональні елементи екомережі (див. рис. 4.3. Екомережа). *Турський* сполучає Оріхівсько-Озерянське, Доманівсько-Смольненське, Липинсько-Турське регіональні природні ядра з Шацьким та Прип'ять-Стохідським міжнародного рівня, включаючи в свою чергу природно-заповідні об'єкти – гідрологічні заказники (м/з) «Озеро Чисте» (58,0 га; 03.03.1993 р.) і «Озеро Радожичі» (109,7 га; 16.10.1996 р.). *Прип'ятський* – це з'єднувальний елемент між Шацьким міжнародним, Згоранським регіональним, Прип'ять-Стохідським міжнародним ядрами, включає в свої межі, крім ПЗФ-об'єктів природних ядер міжнародного значення, гідрологічні заказники (м/з) «Щедрогірський» (700,0 га; 04.09.1985 р.), «Річицький» (1046,8 га; 17.03.1994 р.). *Західнобузький* регіональний сполучний коридор об'єднує природні ядра – Шацьке міжнародне з Бузьким регіональним – і включає низку

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

природоохоронних об'єктів (м/з) – заказники: ландшафтні «Бистряки» (488,0 га; 20.12.1993 р.), «Березовий гай» (36,7 га; 17.03.1994 р.), загальнозоологічні «Ішівський» (152,0 га; 26.05.1992 р.), «Устилузький» (295,0 га; 26.05.1992 р.), «Прибужжя» (1182,1 га; 03.03.1993 р.), ботанічні пам'ятки природи (м/з) «Гряди-1» (6,0 га; 20.12.1993 р.), «Гряди-2» (5,6 га; 20.12.1993 р.). Бузьке регіональне природне ядро з Прип'ятським регіональним природним коридором з'єднується *Виживським* екокоридором, що включає в свої межі заказники (м/з): гідрологічний «Виживський» (1645,0 га; 17.03.1994 р.), лісовий «Смоляри-2» (11,0 га; 31.10.1991 р.), загальнозоологічні «Старовиживський» (частково) (1525,0 га; 04.09.1985 р.), «Дубечнівський» (1792,0 га; 04.09.1985 р.), ботанічні пам'ятки природи (м/з): «Сосна звичайна» (0,01 га; 11.07.1972 р.), «Дуб звичайний – велетенський» (0,1 га; 11.07.1972 р.), «Береза чорна» (0,01 га; 25.09.1973 р.) та заповідне урочище (м/з) «Озеро Ченське» (52,0 га; 23.11.1979 р.). Бузьке природне ядро сполучними коридорами – долинами річок Неретви та Золотухи – сполучається з Турським регіональним сполучним коридором. *Турський* природний коридор є об'єднуючим функціональним елементом між регіональними природними ядрами Мокрецько-Туричанським, Соловичівсько-Радовичівським, Осівським, Підріченським, Святобузаківським та Прип'ять-Стохідським ядром міжнародного значення, включаючи об'єкти ПЗФ (м/з): заказники ботанічний «Задібський» (309,0 га; 31.10.1991 р.), ландшафтні «Прирічний» (676,0 га; 17.03.1994 р.), «Качинський» (64,0 га; 26.05.1992 р.), «Бузаки» (81,8 га; 31.10.1991 р.), «Свято-Бузаківський» (частково) (2704,9 га; 26.05.1992 р.), ботанічний «Любче» (43,7 га; 30.05.2000 р.), гідрологічний «Турський» (3940,0 га; 26.05.1992 р.), ботанічні пам'ятки природи «Хвойна» (4,5 га; 31.10.1991 р.), «Сосновий бір» (6,2 га; 31.10.1991 р.), «Соснянка» (17,0 га; 31.10.1991 р.), «Вільшаник-1» (4,3 га; 03.03.1993 р.), «Вільшаник-2» (2,5 га; 03.03.1993 р.). Озерянське та Волошківсько-Радовичівське регіональні природні ядра з Турським сполучним коридором з'єднуються долинами малих поліських річок – Воронки та Бобрівки відповідно. Об'єднуючим елементом між групою регіональних природних ядер: Мокрецько-Туричанським, Соловичівсько-Радовичівським, Осівським, Озерянським, Кашівським Турійсько-Рожищенського ландшафтного району з Стохідським і Бережницьким регіональними та Прип'ять-Стохідським міжнародним ядром слугує *Стохідський* регіональний природний коридор, що включає в себе заказники (м/з): гідрологічні «Урочище Озеро» (100,0 га; 04.09.1985 р.), «Падалівський» (181,0 га; 04.09.1985 р.), «Седлищенський» (350,0 га; 23.11.1979 р.), «Березичівський» (6,3 га; 18.03.1982 р.), загальнозоологічний «Тоболівський» (108,0 га; 31.10.1991 р.). З'єднуючими елементами між Стохідським сполучним коридором і Бережницьким та Градисько-Городоцьким регіональними природними ядрами слугують долини рік Черевахи і Гривки. *Стирський* сполучний регіональний коридор з притоками об'єднує регіональні природні ядра: Воротнівське, Градівське, Тельчівсько-Красновільське, Осницьке, включаючи заказники (м/з): ботанічний «Дубовий завіт» (25,9 га; 31.10.1991 р.), гідрологічні «Надстирський» (125,0 га; 04.09.1985 р.), «Гурсько-Гривенський» (145,2 га; 31.10.1991 р.), загальнозоологічний «Чорторійський» (188,0 га; 31.10.1991 р.) (частково), ботанічну пам'ятку природи (м/з) «Чорторійський ялинник» (5,9 га; 09.12.1998 р.). З Ківерцівським природним ядром сполучається долинами малих волинських річок – Конопельки, Любки, Рудки та Кормина. *Лузько-Липинський* елемент зв'язку об'єднує Західнобузький регіональний природний коридор із Стирським та регіональні природні ядра Павлівське і Нехворощинське, включаючи до свого складу заказники (м/з): ландшафтні «Мочиська» (127,0 га; 20.12.1993 р.), «Луга-Рачинська» (37,7 га; 17.03.1994 р.), лісові «Новосілки» (385,0 га; 20.12.1993 р.) (відгалуження), «Липовий гай» (30,0 га; 17.03.1994 р.),

орнітологічний «Холонів» (257,2 га; 12.12.1995 р.), гідрологічні «Луга» (2039,1 га; 30.05.2000 р.), «Гнила Липа» (1644,0 га; 03.03.1993 р.), ботанічну пам'ятку природи (м/з) «Дуб – велетень» (0,01 га; 12.02.1997 р.), заповідне урочище «Холонів» (14,0 га; 26.11.1984 р.), парк-пам'ятку садово-паркового мистецтва (м/з) «Слов'янський» (27,53 га; 04.11.1997 р.). *Лузько-Чорногузький* сполучний елемент об'єднує регіональні екоядра Нехворощинське, Садівське, Чаруківське долинами річок Луга-Свинорийка, Чорногузка і Полонка, включаючи до свого складу гідрологічні заказники (м/з) «Луга-Свинорийка» (880,0 га; 20.12.1993 р.), «Лучний» (1008,0 га; 4.05.1995 р.), «Чорногузький» (121,0 га; 17.03.1994 р.), «Чорногузка» (1500,0 га; 26.05.1992 р.). *Риловицько-Сірненський* сполучний елемент з'єднує Західнобузький та Стирський регіональні природні коридори, включаючи до свого складу заповідні об'єкти: (з/д) ботанічний заказник «Губин» (418,0 га; 10.12.1994 р.), парк-пам'ятку садово-паркового мистецтва «Байрак» (13,0 га; 20.08.1996 р.); заказники (м/з): загальнозоологічні «Шепель» (200,0 га; 26.05.1992 р.), «Губинський резерват» (210,0 га; 09.12.1998 р.), орнітологічний «Рокинівський» (90,0 га; 16.12.2003 р.), гідрологічні «Холопичівський» (57,0 га; 03.03.1993 р.), «Серна» (227,0 га; 17.03.1994 р.), «Окорський» (78,3 га; 03.03.1993 р.), «Краєвид» (8,0 га; 18.08.2000 р.), пам'ятки природи (м/з) ботанічні «Сосна звичайна – велетень» (0,01 га; 11.07.1972 р.), «Модриновий ліс» (1,6 га; 27.12.1972 р.), «Дуб звичайний – велетень-1» (0,01 га; 11.07.1972 р.); гідрологічні «Турійські джерела» (0,02 га; 29.10.1976 р.), «Затурцівські джерела» (0,2 га; 29.10.1976 р.), «Витік р. Турії» (0,2 га; 29.10.1976 р.), парк-пам'ятку садово-паркового мистецтва «Садіба Липинського» (3,0 га; 17.03.1994 р.). В окремих випадках можливість сполучних зв'язків між функціональними елементами регіональної екомережі підсилюється малими річками й каналами.

У заліснених ландшафтних районах – Нижньостирському, Маневицько-Володимирецькому, Колківсько-Сарненському – необхідне з'єднання окремих ділянок із природними біоценозами через систему структурних функціональних складників екомережі, якими можливий міграційний обмін, що підвищує їхню генетичну мінливість, знижує рівень деградації внаслідок замкненого існування в межах невеликих площ. Великим поліським видам фауни притаманні сезонні переміщення. Інстинкти міграцій з'являються при збільшенні щільності популяції та ведуть до виселення більшої її частини за межі освоєної території (розселювальна дисперсія молодняку). В процесі такого руху тварини здійснюють циклічні переміщення певною територією з повторним використанням одних і тих самих ділянок через певні проміжки часу. Міграції супроводжуються зниженням внутрішньої агресивності й посиленням стадної поведінки, що полегшує захист проти хижаків. Найбільшими представниками волинської фауни та її багатством водночас є: зубр *Bison bonasus*, лось *Alces alces*, рись *Lynx lynx* (види ЧКУ), олені благородний *Cervus elaphus* та плямистий *C. nippon*, сарна європейська *Capreolus capreolus*, дикий кабан *Sus scrofa*, вовк *Canis lupus*, які здійснюють міграційні переміщення, закріплені на генному рівні, тому постійні й незмінні, на значні відстані та потребують значних природних площ без великих територіальних розривів. Природоохоронні території – центри їхнього комфортного місцеперебування – об'єднуються з іншими подібними центрами в єдину мережу біотичного зв'язку через систему елементів зв'язку. Міграційні рухи відбуваються смугами завширшки 0,8–1,0 км лісовими та заболоченими масивами, деколи узліссям або напівприродними ландшафтами сільськогосподарських угідь, тому пересічна ширина природних коридорів повинна складати 1–2 км у випадку лісового коридору, близько 3 км – у межах відкритих територій.

4.3. Структурно-функціональна організація буферних зон, територій відновлення та територій природного розвитку

Для обмеження антропогенного впливу на заповідні екосистеми природних ядер регіональної екомережі та уникнення змін їх цілісності передбачені буферні зони, якими слугують функціональні зони регульованої і стаціонарної рекреації та господарські зони природного заповідника, національних природних парків, де економічна діяльність відбувається з урахуванням вимог природоохоронного законодавства. У цих зонах (див. рис. 4.3) забезпечується короткостроковий відпочинок та оздоровлення населення, рекреаційне використання історико-культурних пам'яток: Петропавлівської церкви (1846 р., архітектурний стиль споруди – класицизм) у с. Світязь, Казанської церкви (1801 р., хатній), будинку Бутовського (1890 р.), млина (1890 р.), школи (1910 р.) у с. Піща, хати І. Забродовського (XIX ст.) у с. Мельники Шацького природного ядра міжнародного значення; Церкви Різдва Богородиці (1811 р., волинський), школи (1930 р.) с. Мала Глуша, Хрестовоздвиженської церкви (1819 р., хатній) у с. Цир, школи (1930 р.) у с. Ветли Прип'ять-Стохідського природного ядра міжнародного значення; Михайлівської церкви (1776 р., волинський) с. Омельне, Михайлівської церкви (1770 р., волинський) с. Липне, Церкви Іоанна Богослова (1825 р., волинський) с. Сильне, Покровської церкви (1843 р., класицизм), житлового будинку (1920-і рр.), тартаку (лісопильня, 1907 р.) смт Цумань Ківерцівського природного ядра національного значення та ін. Поряд з такими функціями проводиться науково-освітня робота та екологічне виховання відвідувачів. У буферній зоні забороняються рубки лісу головного користування, промислове рибальство, будь-яка інша діяльність, яка може негативно вплинути на стан природних геосистем та об'єктів заповідної зони, призвести до погіршення стану довкілля чи до зниження рекреаційної цінності території. Можлива діяльність: традиційне сільське, лісове, рибне господарство з урахуванням збалансованого менеджменту користування природними ресурсами та з додержанням вимог та обмежень, встановлених законодавством для зон антропогенних ландшафтів відповідних заповідних об'єктів, проте забороняється будь-який вплив, що призводить або може призвести до погіршення стану довкілля та зниження рекреаційної цінності території.

Території відновлення охоплюють ділянки вироблених відкритим способом кар'єрів мінеральної сировини, що в більшості випадків не рекультивовані. Це сучасні рельєфні форми завглибшки пересічно 3 м, часто затоплені: кар'єри поблизу сс. Буцин, Черче, Бірки, Полапи, Нові Кошари, Галина Воля, Ростань (з видобутку піску), східної околиці смт Луків з глибиною розробки 10–15 м та площею розробки 36 га; Люблинецьке родовище (18 га), що на південний захід від м. Ковеля, яке розробляється трьома кар'єрами завглибшки до 7 м кожний (з видобутку крейди) та ін. Неглибокі кар'єророзробки методом лісомеліорацій можна довести до природного стану, заліснити узбіччя доріг. Потенційно придатними для розширення меж регіональної екомережі є території поширення екзогенних геологічних процесів: дефляції і підтоплення (див. рис. 4.3).

Території природного розвитку територіально ізольовані відповідно до інших функціональних складників регіональної екомережі, проте можуть посилити її ефективність. Часто цінність лісової або іншої природної ділянки пов'язана саме з наявністю важливих біотопів, оселищ рідкісних видів флори та фауни. Ці осередки, які можуть займати навіть незначні площі, є ділянками, що мають особливе значення для збереження й відтворення генетично стійких екосистем [23]. До таких територій належать природні геосистеми з наявними рідкісними ценозами – у Верхньоприп'ятському фізико-географічному районі: гідрологічний заказник (м/з) «Озеро Любовель» (181,5 га; 18.08.2000 р.) та мішанолісові насадження ландшафтних заказників (м/з) «Сірче» (194,7 га; 26.05.1992 р.), «Хотешівський»

Розділ 4. Функціональна організація регіональної екомережі

(224,0 га; 22.12.2005 р.) і низка щільно згрупованих пам'яток природи (м/з): «Смерека» (0,01 га; 11.07.1972 р.), «Соснінка» (0,6 га; 17.03.1994 р.), «Чорний бусол» (8,5 га; 31.10.1991 р.), «Чапля» (5,3 га; 31.10.1991 р.); у Любомльсько-Ковельському фізико-географічному районі: дубові та мішанолісові насадження заказників лісового «Смоляри-1» (33,0 га; 31.10.1991 р.), загальнозоологічного «Смолярівський» (1422,0 га; 31.10.1991 р.) та сфагнове болото з чагарниками та рідколіссям гідрологічного заказника (м/з) «Великообзирський» (43,0 га; 04.09.1985 р.); у Турійсько-Рожищенському фізико-географічному районі: лісо-болотні комплекси заказників (м/з) ландшафтного «Замлинщина» (687,0; 07.03.2001 р.) і ботанічного «Мосирський» (307,0 га; 26.11.1984 р.), заповідного урочища «Гута» (435,9 га; 21.06.2012 р.); Ківерцівсько-Цуманського фізико-географічного району: мішанолісові насадження лісового заказника (м/з) «Ліски» (127,0 га; 04.05.1995 р.); щільно згруповані заповідні урочища у військовому лісництві: «Ківерцівська дача – 6» (7,1 га; 23.11.1979 р.), «Дубово-сосновий ліс – 1» (29,6 га; 10.02.1995 р.), «Дубово-сосновий ліс – 2» (45,5 га; 12.12.1995 р.), «Дубово-сосновий ліс – 3» (100,9 га; 12.12.1995 р.), «Дубово-сосновий ліс – 4» (50,6 га; 12.12.1995 р.), «Дубово-сосновий ліс – 5» (23,5 га; 12.12.1995 р.); заболочені низькобонітетні різновікові насадження ландшафтного заказника (м/з) «Рудниківський» (376,0 га; 27.12.2006 р.) (табл. 4.3; рис. 4.3).

Природні ядра, сполучні елементи, буферні зони, території відновлення та розвитку загалом формують цілісну систему збереження і відтворення природної рівноваги області.

Таблиця 4.3

Території природного розвитку регіональної екомережі

Фізико-географічний район	Назва	Склад території	Площа, га
Верхньоприп'ятський	Любовель	Гідрологічний заказник «Озеро Любовель»	181,5
	Сірче-Хотешівська	Ландшафтні заказники: «Сірче», «Хотешівський», ПП: ботанічні «Смерека», «Соснінка», зоологічні «Чорний бусол», «Чапля»	433,0
Любомльсько-Ковельський	Смолярівська	Заказники: лісовий «Смоляри-1», загально-зоологічний «Смолярівський»	1455,0
	Великообзирська	Гідрологічний заказник «Великообзирський»	43,0
Турійсько-Рожищенський	Замлинщина	Ландшафтний заказник «Замлинщина»	687,0
	Мосирська	Ботанічний заказник «Мосирський»	307,0
	Гута	Заповідне урочище «Гута»	435,9
Ківерцівсько-Цуманський	Ліски	Лісовий заказник «Ліски»	127,0
	Ківерцівська	Заповідні урочища: «Ківерцівська дача – 6», «Дубово-сосновий ліс – 1», «Дубово-сосновий ліс – 2», «Дубово-сосновий ліс – 3», «Дубово-сосновий ліс – 4», «Дубово-сосновий ліс – 5»	257,5
	Рудниківська	Ландшафтний заказник «Рудниківський»	376,0

5. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОЇ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ МЕРЕЖ

Оптимізація геосистем будь-якої території – це комплекс заходів, що забезпечують раціональне, розраховане на перспективу, невиснажливе використання природних ресурсів, захист природних комплексів та їх компонентів від техногенних та антропогенних переважань і руйнувань, збільшення площ територій та об'єктів природно-заповідного фонду, підтримання екологічної рівноваги за допомогою раціонального співвідношення природних і антропогенних ландшафтів, збереження і відновлення біорізноманіття, формування регіональних і місцевих екомереж, створення належних умов життєдіяльності населення [107; 109].

Взаємопов'язані геосистеми будь-якої території – природні, антропогенно-модифіковані, антропогенні – перебувають у постійному розвитку та характеризуються певними механізмами саморегулювання, що забезпечують їхню здатність (зادля збереження своїх функціональних і морфологічних рис) до змін внутрішніх властивостей і кількісних характеристик окремих складових компонентів. Саморегулювання здійснюється доти, доки процеси, які відбуваються у геосистемах, можуть нейтралізувати небажані впливи. Якщо захисні механізми виснажуються, система або руйнується, або змінює свою структуру. Оптимізація геосистем здійснюється шляхом цілеспрямованого управління процесами та явищами різного генезису для підтримання стану рівноваги між структурними компонентами геосистем і можливостями саморегуляції та самовідновлення. Такі підходи відповідають принципам теорії біотичної регуляції довкілля (Горшков В. Г., 1995), згідно з якою управління навколишнім середовищем та відновлення внутрішнього балансу здійснюється природною біотою. Згідно з принципом «біологічної регуляції геохімічного середовища», організми своєю діяльністю в геосистемах пристосовують середовище до своїх біологічних потреб (Одум Ю., 1975) і разом із фізичним середовищем утворюють складну систему регуляції, яка підтримує сприятливі для життя умови. При зниженні чисельності біотичних компонентів порушується структура геосистем і рівновага в них, зростає їх чутливість до дії антропогенних чинників [109].

Такий підхід до побудови схем екомереж з акцентом на врахування природних біотопів («оселищ») як середовищ існування типових і рідкісних видів та міграційних шляхів тварин, на підставі яких визначаються ділянки спеціального збереження, є базовим принципом при формуванні європейських екомереж. Підґрунтям для їхнього формування є природоохоронні програми BECONET, Natura–2000, Emerald, в основі яких лежить принцип виділення ділянок земної поверхні (sites), місць існування, оселищ (habitats), екосистем, ландшафтних виділів, що визначаються за певними, конвенційно погодженими властивостями чи характеристиками, які відповідають цінностям європейського природоохоронного значення. Вибір цих територій здійснюється на підставі узагальнення детальної інформації про місцезростання чи мешкання раритетних видів рослин і тварин, місцезнаходження рідкісних типів угруповань, шляхи міграції тварин та достатньо детальних карт рослинності. В Європі етап інвентаризації раритетних видів у цілому завершений [50].

Екомережі мають міжнародний (європейський), національний, регіональний, локальний рівень. Регіональні екомережі повинні органічно доповнювати національну і забезпечувати її сумісність з екомережами сусідніх держав. Особливо актуальним це завдання є для прикордонних регіонів, до яких належить і Волинь. Потреба узгодження структури українських екомереж з європейськими через принципово відмінні критерії їх формування – це актуальний запит сьогодення, бо на даний час між ними зберігаються помітні розбіжності.

5.1. Перспективно-оптимізаційні заходи розвитку природоохоронних мереж

Локалізаційно-пошукова тактика. Першочерговим завданням є детальна інвентаризація місць зростання рідкісних видів рослин і розселення тварин, цінних рослинних угруповань, ділянок із значним ландшафтним і біорізноманіттям, виявлення дійсних каналів біотичного зв'язку з їхнім детальним картографуванням. Наступним завданням є включення таких ділянок у функціональні елементи екомережі. З'єднання окремих ділянок із природними біоценозами через систему структурних функціональних складників екомережі, якими можливий міграційний обмін, значно знижує імовірність вимирання популяцій, підвищує їхню генетичну мінливість, зменшує імовірність деградації внаслідок замкненого існування в ізольованих умовах незначних площ. При збільшенні загальної площі території, що охороняється, і, як наслідок, послаблення острівного ефекту, під охорону потрапляють більші, тобто життєздатніші популяції і створюються умови для міграції багатьох видів рослин і тварин.

Хорологічними дослідженнями зникаючих видів рослин, занесених у ЧКУ, в природній флорі Волинської області виявлено низку таких місцезростань. Циркумбореальний болотний вид хамедафну чашечкову *Chamaedaphne calyculata* – у Камінь-Каширському районі: с. Нуйно, Нуйнівське лісництво, кв. 22, оліготрофне болото Вутвицьке; с. Підріччя, болото Гале, між озерами Добрим та Мочулиним. Монтанно-океанічний третинний реліктовий вид меч-траву болотяну *Cladium mariscus* – у Луцькому (кол. Горохівському) р-ні: між м. Горохів і с. Довгів серед осокового болота; у Ковельському (кол. Шацькому) р-ні: оз. Світязь, ШНПП. Голарктичний реліктовий рівнинно-субальпійський вид баранець звичайний *Huperzia selago* – знайдено у Камінь-Каширському р-ні: в західних околицях с. Котуш, ДП «Ратнівське ЛГ», Поступельського л-ва, кв. 18, вид. 9, лісовому заказнику «Поступельський», у сосновому лісі із домішкою вільхи клейкої *Alnus glutinosa*; у кол. Маневицькому р-ні: ДП «Маневицьке ЛГ», Черевахівське л-во, кв. 20, 21; Черемський природний заповідник; у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні: Ківерцівське л-во, кв. 145, 2 км на південний захід від м. Ківерці; ДП «Цуманське ЛГ», Горинське л-во, кв. 15, вид. 8, 20, 22, заповідне урочище «Цуманська пуща»; у Ковельському р-ні: ДП «Ковельське ЛГ», Скулинське л-во, кв. 65, вид. 17, 19, 32, 35; у НПП «Прип'ять-Стохід». Євро-сибірський аркто-бореальний вид журавлини дрібноплодої *Oxycoccus microcarpus* – у Володимир-Волинському р-ні: ДП «Володимир-Волинське ЛМГ», Стенжаричівське л-во, кв. 1, вид. 34, гідрологічна ПП «Озеро Невидимка»; у Камінь-Каширському р-ні: за 5 км на захід від с. Видричі, Поступельське л-во, кв. 50, вид. 24, ботанічна ПП «Берізка»; за 7 км на південний захід від с. Видричі, Поступельське л-во, кв. 56, вид. 37, кв. 61, вид. 6–7, ботанічний заказник «Поступельський журавлинник»; околиці с. Підріччя, Бузаківське л-во, кв. 46, ландшафтний заказник «Бузаки»; південно-західні околиці с. Воєгоща, ландшафтний заказник «Мішеч»; у кол. Маневицькому р-ні: Карасинське л-во, кв. 26–31, ЧПЗ, на периферії Черемського еумезотрофного болота; у Ковельському р-ні: с. Скулин, ДП «Ковельське ЛГ», Скулинське л-во, ландшафтний заказник «Скулинський», кв. 25–26, 36–37, 49, 51, 65; у кол. Ратнівському р-ні: сс. Гірники, Краска; у кол. Шацькому р-ні: Ростанське л-во, евтрофне болото Втенське. Місцезростання гляціального релікта шолудивника королівського *Pedicularis sceptrum-carolinum* виявлено – у м. Володимирі-Волинському; у м. Луцьк; у Луцькому (кол. Ківерцівському) р-ні: сс. Берестяни, Сильне; с. Башлики, волога лука; с. Жабка, евтрофне торфовище; у Камінь-Каширському р-ні: с. Житнівка, болото Криниця і с. Пнівне; у Ковельському р-ні: м. Ковель, с. Волошки; у кол. Турійському р-ні: с. Туропин, смт Турійськ; у кол. Шацькому р-ні: с. Кошари. Голарктичний третинний релікт шейхцерія болотяна *Scheuchzeria palustris* трапляється – у Камінь-Каширському р-ні: західні околиці с. Добре, ландшафтний заказник «Сірче», оз. Сірче; ландшафтний заказник «Свято-

Бузаківський»; південно-західні околиці с. Воєгоща, ландшафтний заказник «Мішеч»; с. Житнівка, болото Криниця; у кол. Маневиському р-ні: Карасинське лісництво, кв. 26–31, Черемський природний заповідник, Черемське болото; у Ковельському р-ні: м. Ковель; заказник «Нечимне»; у кол. Любомльському р-ні: ландшафтний заказник «Згоранські озера»; південні околиці с. Висоцьк, Мосирське л-во, кв. 26, 57–59, ландшафтний заказник «Бистряки»; у кол. Шацькому р-ні: за 7 км на південь від с. Прип'ять, ландшафтний заказник «Чахівський», оз. Чахове; північні околиці с. Пулемець, гідрологічний заказник «Пулемецький»; с. Мельники, зростає окремими плямами на болоті Мельованому [139]. Ценопопуляцію зі 100 здебільшого генеративних особин любки зеленоквіткової *Platanthera chlorantha* та любки дволистої *P. bifolia*, які ростуть групами по 6–8 на узліссі березової судіброви конвалієвої, виявлено в кв. 46 Черевахівського л-ва ДП «Маневиський ЛГ». У цьому ж угрупованні ростуть вовчі ягоди пахучі *Daphne sneorum*, ценопопуляція яких представлена чисельними куртинами генеративних особин. Вік деревостану близько 100 років, тому існує реальна загроза втрати цінного місцезростання рідкісних видів. У зв'язку з цим оселище рослин потребує термінових природоохоронних заходів. *Platanthera bifolia* росте й у ботанічному заказнику загальнодержавного значення «Воротнів». Одна куртина площею 2 м² дрочка крилатого *Genistella sagittalis* була виявлена на узліссі лісового масиву біля дороги Маневичі–Любешів (1 км на північ від смт Маневичі); одна особина стародуба широколистої *Laserpitium latifolium* у вегетативному стані зафіксована у придорожній смузі мішаного сосново-дубового лісу на північ від м. Ківерці, вздовж траси Ківерці–Маневичі біля залізничного переїзду; популяцію площею 4 м² косариків черепитчастих *Gladiolus imbricatus* знайдено у вегетативному стані у Ківерцівському л-ві за залізничною колією вздовж траси на Борохів в придорожній смузі мішаного сосново-дубового лісу [88]. Созологічні дослідження видів родини злаків *Poaceae* на території КНПП «Цуманська пуща» виявили рідкісні реліктові види третинного періоду, які не були раніше відомі на Українському Поліссі. До них належить костриця найвища *Festuca altissima*, що в межах України трапляється переважно в Карпатах. Цей вид зафіксований у кв. 11 Горинського і кв. 15, 26 Партизанського лісництв [10].

Встановлено низку місцезнаходжень рідкісних видів фауни. В Луцькому р-ні у Звірівському л-ві в дуплі старого дерева, яке було використане як денний сховок, знайшли самця рідкісного виду нічниця війчастої *Myotis nattereri*, що трапляється вкрай рідко [120]. У червні–серпні 2004–2008 рр. у процесі маршрутних обстежень території ШНПП було виявлено два біотопи, де розвивалися личинки виду ЄЧС – представника родини сітчастокрилих – мурашиного лева звичайного *Myrmeleon formicarius*: перший – поблизу бази практик «Гарт» ВНУ імені Лесі Українки на піщаних пагорбах у сосновому лісі; другий – на піщаних галявинах у сосновому лісі поблизу с. Острів'я [43].

Одна з найбільших популяцій в Україні рідкісного виду ропухи очеретяної *Bufo calamita*, занесеного до ЧКУ, виявлена в Шацькому НПП. Цей вид земноводних трапляється на мілководдях озер Світязь, Люцимер, Луки, Перемут, Пулемецьке [24]. Дослідження лісових орнітоценозів парку засвідчили, що серед виявлених 89 видів потребують ретельної охорони пугач *Bubo bubo*, лелека чорний *Ciconia nigra*, шуліка рудий *Milvus milvus*, підорлик малий *Aquila pomarina*, зміїд *Circaetus gallicus*, які занесені в ЧКУ, чисельність яких порівняно стабільна, проте низька [7]. Тут же виявлено можливі поселення червонокнижних видів: видри річкової *Lutra lutra* поблизу озер Кругле, Довге, Світязь, поблизу оз. Круглого – горностаї *Mustela erminea*, який трапляється спорадично на болотах, уздовж узлісь та на лісових порубах [125].

Найкраще вивчене видове різноманіття флори і фауни в межах ПЗ і НПП області, які через свій особливий природоохоронний статус виділяються найбільшою концентрацією місцезнаходжень ендемічних, реліктових, рідкісних та зникаючих видів рослин і тварин,

занесених до ЧКУ та міжнародних природоохоронних переліків. Проте є чимало місць зростання рідкісних видів рослин і місць мешкання рідкісних видів тварин, яким поки що не наданий природоохоронний статус. Таких оселищ багато в межах заболочених масивів поблизу Турського каналу, озера Оріхове, у межиріччі Турії і Прип'яті, заліснених заплавах правих приток рр. Стохід, Турії і Сірні, в суцільних лісових масивах на північному сході області та заболочених лісових масивах, помережаних невеликими річками й потічками Ковельського (кол. Любомльського) та Володимир-Волинського р-нів тощо. Нестача фактичного матеріалу, особливо стосовно місцезростань і мешкання рідкісних видів рослин, тварин, цінних угруповань, екосистем, а також реальних шляхів біологічних міграційних потоків, є досить значною проблемою для обґрунтування окремих ланок екомережі, тому потребує подальших ґрунтовних досліджень. Постійний моніторинг та своєчасне виявлення раритетних видів флори і фауни та надання їм природоохоронного статусу дасть змогу запобігти їх зникненню з території області.

Позитивна динаміка заповідання. Важлива роль у збереженні біотичного і ландшафтного різноманіття належить природоохоронним територіям, насамперед великим за площею – БЗ(Р) та ПЗ, НПП та РЛП [108]. ПЗФ – це базовий елемент його соціально-економічного розвитку, гарантія збереження генофонду рослинного і тваринного світу, унікальних і типових природних ландшафтів. Усі існуючі та запроєктовані території та об'єкти ПЗФ є територіальною основою створення екомережі.

З метою оптимізації заповідної мережі області проводяться подальші наукові дослідження щодо обґрунтування доцільності надання новим ділянкам статусу ПЗФ. У Камінь-Каширському (кол. Маневицькому) р-ні області пропонується для надання статусу ландшафтного заказника ділянка Череваського л-ва ДП «Маневицьке ЛГ» загальною площею 189,5 га (кв. 12, вид. 13–37; кв. 13, вид. 25–71; кв. 14, вид. 20–24, 31–39, 44–54, 58, 59, 62, 66, 73), де в острівних ялинниках і мішаних лісах по берегах р. Черевахи мешкають регіонально рідкісні види комах: червоногрудий мураха-деревоточець *Camponotus herculeanus* і вусач *Gaurotites wasastjernai* та птахів: золотомушка жовточуба *Regulus regulus*, шишкар ялиновий *Loxia curvirostra*, тинівка лісова *Prunella modularis*, жовна чорна *Dryocopus martius*, трапляються червонокнижні: *Milvus milvus*, *Ciconia nigra*, журавель сірий *Grus grus*, тетерук *Lyrurus tetrrix*, глушець *Tetrao urogallus*, а у річках та меліоративних каналах мешкає рідкісний представник теріофауни *Lutra lutra* [9]. У межах Волинської височини, де лише 4 % території відведено під заповідання через значну розораність та густу заселеність, обґрунтована доцільність надання статусу ботанічного заказника місцевого значення «Фітеума» території біля с. Трубки Володимир-Волинського (кол. Іваничівського) р-ну, де в околицях села під час польових досліджень виявлено нове місцезростання фітеуми кулястої *Phyteuma orbiculare*. Розміщення Волинської височини на стику флористичних провінцій та оригінальна історія розвитку її рослинного покриву, ядро якого збереглося з третинного періоду, зумовлюють її флористичну різноманітність [89]. Ботанічний заказник «Фітеума» площею 5,0 га за рішенням Волинської обласної ради № 29/22 утворений на території Павлівської ОТГ біля с. Трубки 12.03.2020 р.

У 2019 р. науковцями ВНУ імені Лесі Українки та КНПП «Цуманська пуща» було проведено обстеження каскаду з п'яти ставків на р. Омеляник у межах м. Луцька, які були створені в 1980-і рр., та обґрунтована доцільність створення загальнозоологічного заказника (м/з) «Кічкарівські ставки». Водно-болотний комплекс заплави р. Омеляник – це важливий осередок відновленої природи в центральній частині Луцька, місце концентрації значного видового різноманіття флори і фауни, що має непересічне природоохоронне значення для обласного центру. Береги ставків заросли очеретом звичайним *Phragmites australis*, рогазом широколистим *Typha latifolia*, осокою звичайною *Carex nigra*, півниками болотними *Iris pseudacorus* та ін., а озерне плесо – частково жовтецем водяним *Ranunculus aquatilis*, ряскою малою *Lemna minor*. На ставках гніздяться: мартин звичайний (річковий) *Larus ridibundus*,

лиска *Fulica atra*, припутень *Columba palumbus*, лебідь-шипун *Cygnus olor*, крижень *Anas platyrhynchos*, очеретянка велика *Acrocephalus arundinaceus*, норець великий *Podiceps cristatus*, курочка очеретяна *Gallinula chloropus* та ін. види птахів, трапляються кумка жовточерева *Bombina variegata*, черепаха болотяна *Emys orbicularis*, ондатра болотяна *Ondatra zibethicus*, бобер річковий *Castor fiber*. Деякі види включені в ЧС МСОП, додатки природоохоронних конвенцій CITES, Бернську, Боннську, Угоду АЕВА.

Ренатуралізаційно-відновлювальний підхід. До масштабних екодеструктивних процесів в екосистемах, порушуючи їх рівновагу, призводить нераціональність землекористування. Ландшафтно-екологічна оптимізація території передбачає визначення оптимального співвідношення природних та господарських угідь. Науково обґрунтованим є співвідношення – 60 % природних угідь: лісових масивів, пасовищ, сіножатей, вигонів, заболочених земель, земель під водою, відкритих земель без значного рослинного покриву, що потрібні екосистемі для підтримання динамічної рівноваги й виконання нею основних природостабілізаційних і регенеративних функцій, та 40 % – господарських. Таке поєднання площ, перетворених людиною, і природних екосистем вважали ідеальним Ю. Одум та Г. Одум (Реймерс, 1994). Н. Ф. Реймерс щодо питання оптимізації землекористування зазначав, що в ході експлуатації природних систем не можна переходити певної межі, яка дає можливість цим системам зберігати властивість самовідновлення. Він сформулював закон максимуму: у певному географічному місці при наявних природних чи природно-антропогенних умовах екосистема може продукувати біомасу й мати біологічну продуктивність не вищу, ніж це властиво найпродуктивнішим її елементам у їх ідеальному поєднанні. Подальше стимулювання спричиняє лише руйнування її структур. Повна освоєність території призводить до мінімуму корисної продукції – 25 % можливого максимуму еколого-соціально-економічного ефекту [142].

Чисто природних, чи умовно природних територій, не включених до територій та об'єктів ПЗФ, практично не збереглося. У зв'язку з цим виникає необхідність формувати нове середовище, адаптоване до сучасних умов із застосуванням басейнового, конструктивно-географічного, геосистемного, геоботанічного, історико-географічного підходів. Формування такого середовища забезпечується шляхом ренатуралізації антропогенних геосистем [108]. Геосистеми, до складу яких входять як антропогенні (пасиви), так і природні території (ліси, луки, водно-болотні угіддя), які стабілізують субстрати й слугують буферами у кругообігах речовин, є екологічно безпечними. Удосконалення структури землекористування, раціональна організація території має базуватися на концепції еколого-господарського балансу, згідно з якою землі, що зайняті природною рослинністю, розглядаються як землі екологічного фонду, з якого формується «екологічний каркас» території. Структура компонентів в агрогеосистемах повинна бути оптимізована для того, щоб забезпечити оптимальне співвідношення між видами угідь (рілля, луки, ліси, водні угіддя, урбанізовані території) та їх раціональне просторове розміщення, виходячи з ландшафтних і екологічних вимог. Частина земель слід вилучати з сільськогосподарського обороту (консервація земель), що дає змогу знизити рівень розораності території [107; 109].

Збереження та збільшення вкритих рослинністю територій – першочергова умова при конструюванні екологічно безпечних систем. Рослинному покриву властиві енергоакумуюча, геохімічна, інформаційна функції; він є основним компонентом, який забезпечує функціонування, самовідновлення й самоочищення геосистем. У системі оптимізаційно-ренатуралізаційних заходів, що проводяться з урахуванням зональних особливостей геосистем, надається перевага лісомеліорації. Сучасне ведення лісового господарства повинно сприяти збільшенню площі лісів, як головного компонента геосистем, який забезпечує стабілізацію та природну рівновагу, у т. ч. за рахунок низькопродуктивних орних земель, сіножатей і пасовищ; підвищенню лісистості водозборів до оптимальної;

збереженню старовікових лісів і пралісів; відновленню деревостанів, які за продуктивністю, породним складом, горизонтальною і вертикальною структурою наближені до природних масивів; оптимізацію у межах водозборів площ деревостанів різних груп віку; значному зменшенню площі суцільних рубок, переходу на вибіркові і поступові рубки; впровадженню еколого-безпечних технологій [108].

Покращення екологічної ситуації полягає в збільшенні питомої ваги екостабілізуючих угідь, які потрібно включити до функціональних базових структурних елементів регіональної екомережі. Збільшення їх площі можливе за рахунок земель, вилучених із інтенсивного сільськогосподарського використання, тобто консервації деградованих та малопродуктивних площ. Залежно від виду деградації застосовують різні напрями консервації. Найдоцільнішим напрямом консервації ґрунтів легкого механічного складу є заліснення, важкого – залуження або переведення орних земель у перелоги, доцільно використовувати їх також як лукопасовищні угіддя. Ґрунти скелетного механічного складу потребують залуження й використання під пасовища з нормованим випасом худоби та як місця розселення, відновлення природної флори та фауни. Найбільш порушені землі з виходами порід, розмитими й сильно розмитими ґрунтами вилучають зі складу ріллі з наступним залуженням для використання під лукопасовищні угіддя з нормованим випасанням худоби. На ділянках малопродуктивних деградованих схилів Волинської височини, крутизна яких іноді сягає 10–12°, які змиті, іноді сильно змиті та характеризуються низьким умістом гумусу – 0,5–0,7 %, консерваційні заходи проводяться шляхом суцільного насадження швидкорослих, біологічно стійких деревних порід. Деградовані, малопродуктивні та техногенно забруднені землі північних поліських районів області, які тривалий період осушувалися і на сьогодні є зонами активного розвитку деградаційних процесів, є потенційно привабливими для розширення площі регіональної екомережі шляхом включення у її структурні елементи. Ці землі потрібно інвентаризувати й консервувати шляхом заліснення чи залуження та ренатуралізувати. За даними А. М. Шворака [147], протягом 2006–2009 рр. було проведено консервацію способом заліснення 2153,4 га еродованих сільськогосподарських земель. Потребують консервації деградовані та малопродуктивні землі площею 7459,0 га (дані Управління екології та природних ресурсів Волинської ОДА станом на 01.01.2020 р.).

Зміст проблеми ренатуралізації полягає в здійсненні комплексу заходів, що сприяють продуктивності й відновленню господарської цінності порушених земель та умов довкілля загалом. Щодо меліорованих площ – це відновлення рівнів води, які знизилися після осушувальних робіт, а також водно-болотних комплексів, які були до спорудження осушувальних систем, створення необхідної кормової бази для багатьох видів поліської фауни, зменшення рівня шуму та присутності людини, і як наслідок, покращення умов для гніздування, розмноження та міграції, насамперед, водоплавних птахів [147]. Ренатуралізаційні заходи найдоцільніше розпочинати з найбільш цінних і вразливих об'єктів, стан яких суттєво погіршується. На території Шацького поозер'я здійснюється практична реалізація програм ренатуралізаційних робіт для відновлення високого рівня обводненості боліт поблизу озер Кримне, Люцимер, Велике Чорне, Острів'янське, Пулемецьке з відповідним моніторинговим спостереженням за динамікою рівня води в канавах та зміною рослинного покриву – сенсорного показника реакції екосистем: «Ренатуралізація водно-болотного комплексу оз. Кримне і оточуючих його боліт та торфовищ» (з 1998 р.), «Проект покращення гідрологічного стану озерних комплексів озер Люцимер і Велике Чорне та навколишніх боліт» (із 2000 р.) та два проекти встановлення водопереливної споруди на водно-болотних угіддях озер Пулемецьке та Острів'янське (із 2000 р.). Потребують також термінових заходів ренатуралізації оз. Луки і прилеглі до нього болотні масиви. З цією метою здійснюється реконструкція Луківського і Копаївського каналів, відновлення перепускної системи з оз. Світязя в оз. Луки.

Поряд із малоефективними з господарського погляду площами, що потребують консервації та ренатуралізації, перспективні для включення до екомережі регіону ділянки вироблених відкритим способом кар'єрів мінеральної сировини, що в більшості випадків не рекультивуються. Потенційно придатними площами для розширення меж регіональної екомережі можуть бути території поширення екзогенних геологічних процесів.

На П'ятому Всесвітньому Конгресі Територій, що охороняються (Дурбан, ПАР, 8–17.09.2003 р.), було відзначено неприпустимість ізоляції природних територій, що охороняються, від оточуючих територій, місцевого населення і суб'єктів господарювання. У зв'язку з цим очевидно є необхідність включення до структурних елементів екомережі територій господарського використання з метою забезпечення функціональної цілісності екомережі. Без включення до структурних елементів екомереж територій, на яких після проведення відновлювальних заходів, згідно вимог ЗУ «Про землеустрій», «Про охорону земель», Лісового та Водного кодексів України, формуються геосистеми, наближені до природних, і сільськогосподарських угідь (агрогеосистем), сформувати екомережу, як цілісну систему, неможливо [108].

Впровадження системи управління екологічною безпекою геосистем та сучасних технологій. Наявність багатьох екологічних ризиків зумовлює необхідність розробки й впровадження системи управління екологічною безпекою природних і антропогенних систем – сукупності дій, процесів і заходів, спрямованих на вибір оптимальних варіантів організації територіальної структури геосистем з метою підтримання їхнього екологічного потенціалу та стійкості. Систему управління екологічною безпекою геосистем формують низка блоків: оцінка стану компонентів геосистем та прогноз виникнення розвитку екологічних ризиків (екологічний аудит); розробка управлінських рішень (програм, планів дій), в яких обґрунтовані заходи й ресурси для досягнення визначених цілей і завдань (екологічний менеджмент); контроль за реакцією геосистем на впроваджені управлінські рішення (екологічний моніторинг). Плани управління (плани дій) природними і антропогенними геосистемами мають містити: планування господарського та рекреаційного використання територій, відтворення природного потенціалу геосистем, природоохоронних заходів (від абсолютної охорони найцінніших природних систем до обмежено-контрольованого використання менш цінних), моніторингу. Управління екологічною безпекою геосистем повинно забезпечуватися шляхом створення раціональних «конструкцій» геосистем, які передбачають: відповідну організацію території; вибір форм і видів господарювання з урахуванням особливостей небезпечних процесів і явищ, що відбуваються в геосистемах; проведення заходів щодо запобігання виникнення екологічних ризиків [109]. Важливу функцію спостереження, збирання, обробки, передачі, збереження та аналізу інформації про стан довкілля, прогнозування його змін і розробки науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень про запобігання негативним змінам стану довкілля та дотримання екологічної безпеки виконує державна система екологічного моніторингу (Постанова КМ України «Про затвердження Положення про державну систему моніторингу довкілля» № 391 від 30.03.1998 р., редакція від 22.05.2021 р.). Одним із головних завдань моніторингу є спостереження за біотичною компонентою навколишнього природного середовища та джерелами антропогенного впливу. Інструментарієм здійснення всього комплексу моніторингових заходів є інформаційна моніторингова система, що забезпечує не лише спостереження й збирання первинної інформації, але і її попередню обробку та накопичення у відповідній базі даних для подальшого використання [84].

Така мережа комплексного екологічного моніторингу довгострокового контролю стану біогеосистем біосферного резервату «Шацький» використовується дослідниками Шацької міжвідомчої науково-дослідної екологічної лабораторії Фізико-механічного інституту імені Г. В. Карпенка НАН України та співробітниками наукового відділу ШНПП для аналізу змін

природного рослинного покриву в результаті дії природно-кліматичних і антропогенних чинників, що ці явища зумовлюють. Ця цільова мережа тестових ділянок та інших пунктів спостереження була заснована в серпні 2010 р. Усі тестові ділянки розташовані на діагоналі між Хотиславським кар'єром і східним берегом оз. Світязь уздовж горизонтального вектора Головного Європейського вододілу. Рослинність є найчутливішим індикатором до змін екологічних параметрів довкілля, зокрема вологості ґрунтового покриву. Її реакція може бути чітко виражена і швидка на значні та довготривалі зміни і, навпаки, слабо виражена, якщо зміни гідрологічного режиму є сезонними чи зміни обводненості незначні. Відповідних моніторингових досліджень цієї мережі вимагають також рівні ґрунтових і напірних вод у межах біосферного резервату «Шацький», насамперед через експлуатацію Хотиславського кар'єру [17; 33; 119]. Моніторингові й кадастрові інформаційні системи поки що набули найбільшого розвитку. Щоб контролювати стан навколишнього природного середовища, його взаємозв'язки, потоки речовин, енергії та інформації, функціонування живих організмів, екосистем, необхідно мати інформаційні можливості, співвимірні з інформаційним потенціалом природи. Практичне значення на сьогодні для систем екологічного управління має модернізація й розвиток спеціалізованих систем екологічного спрямування, до яких, крім державних природних кадастрів, систем екологічного моніторингу, належать екологічне картографування, еколого-господарські баланси територій, геоінформаційні системи, екологічна паспортизація. Впровадження досягнень науки, техніки на практиці, кібернетизація та інформатизація усього господарства – це один із аспектів, які забезпечують стійкий (сталий) розвиток, про що свого часу було наголошено на спеціальній Сесії ООН у 1997 р. у документі «Екологічні перспективи до 2000 року і на майбутній період» та четвертій Конференції міністрів «Навколишнє середовище для Європи», де була підписана «Конвенція про доступ до інформації, участі громадськості в процесі прийняття рішень і доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища» (м. Оргус (Данія), 25.06.1998 р.) [26; 84].

Формування екомереж локального рівня. Розробка регіональної схеми екомережі з детальною характеристикою всіх функціональних елементів неможлива без формування локальних місцевих екомереж у розрізі адміністративних районів, міських, селищних, сільських громад. Планування екомереж на місцевому рівні та їх інтеграція в галузеві плани розвитку – це один із найскладніших етапів у процесі створення національних екомереж, який вимагає детального та зваженого підходу, ґрунтового забезпечення топографічними матеріалами, даними землеустрою, використання геоінформаційних технологій. Згідно Наказу Міністерства охорони навколишнього природного середовища «Методичні рекомендації щодо розробки регіональних та місцевих схем екомережі» (№ 604 від 13.11.2009 р.), ці схеми визначають на місцевому рівні пріоритети та концептуальні основи формування, збереження та невиснажливого використання екомережі, формування просторового розташування її структурних елементів, розвитку системи територій та об'єктів природно-заповідного фонду. Створення місцевих екомереж забезпечить збереження, відтворення і невиснажливе використання місцевих природних ресурсів, біотичного та ландшафтного різноманіття, відновлення саморегулювальної й самовідновлювальної здатності природних геосистем та їх компонентів. Ця робота включає збір, систематизацію, вивчення та аналіз планово-картографічних матеріалів, наукових джерел, містобудівних та землевпорядних матеріалів, схем лісовпорядкування тощо та детальної розробки схем розміщення функціональних складників локальних екомереж. З локальними функціональними складниками регіональна мережа набуде більш завершеного вигляду.

5.2. SWOT-аналіз розвитку природно-заповідного фонду та регіональної і локальних екомереж

Для аналізу перспектив розвитку природно-заповідної та екологічної мереж Волинської області доцільно використати метод SWOT-аналізу. Він дозволяє проаналізувати сильні, слабкі сторони, можливості та загрози розвитку цих мереж, запропонувати шляхи та заходи оптимізації їх стану на перспективу (табл. 5.1).

Таблиця 5.1

SWOT-аналіз розвитку природно-заповідного фонду та регіональної екомережі Волинської області

<i>Strengths (Сильні сторони)</i>	<i>Weaknesses (Слабкі сторони)</i>
<p>Відносно збережені ландшафти території Волинської області завдяки невисокому рівню господарської освоєності</p> <p>Відносно високий коефіцієнт заповідності території нашої області порівняно з іншими адміністративними областями (10,92 % по Волинській області, 6,77 % по Україні станом на 2020 р.)</p> <p>Наявність унікальних природних та природно-заповідних об'єктів</p> <p>Наявність природно-заповідних об'єктів, які є частинами транскордонних природних резерватів</p>	<p>Відносно низький коефіцієнт заповідності території порівняно з європейськими вимогами, необхідність розширення природно-заповідної мережі</p> <p>Низька частка об'єктів та територій ПЗФ, винесених в натуру, дуже висока вартість цих робіт</p> <p>Неузгодженість проєктів формування екомережі національного та регіонального рівня, відсутність проєктів екомережі локального рівня в межах області</p> <p>Недостатнє використання закордонного досвіду (перш за все досвіду та вимог ЄС)</p> <p>Поганий стан збереження та благоустрою існуючих об'єктів ПЗФ</p>
<i>Opportunities (Можливості)</i>	<i>Threats (Загрози)</i>
<p>Можливості надання екосистемних послуг</p> <p>Залучення наукового потенціалу до вирішення проблем розвитку екологічної мережі на національному, регіональному та локальному рівнях, виявлення природних територій, перспективних для наступного заповідання та збереження біотичного та ландшафтного різноманіття, їх обстеження та підготовка наукових обґрунтувань щодо створення нових об'єктів природно-заповідного фонду та включення їх до екомережі</p> <p>Залучення міжнародної фінансової допомоги та досвіду для виконання заходів охорони природи, використання досвіду регіональних пілотних проєктів і програм, які реалізовувались в Україні</p>	<p>Недостатність фінансового забезпечення для виконання окремих природоохоронних заходів, передбачених Стратегією розвитку Волинської області до 2025 р., регіональних, державних програм в галузі охорони природи та міжнародних зобов'язань України</p> <p>Небажання місцевих громад створювати нові та розширювати існуючі природно-заповідні об'єкти у зв'язку з переконанням про неможливість чи утрудненість наступного використання природних ресурсів території</p> <p>Рекреаційна дигресія як наслідок інтенсивного використання об'єктів ПЗФ у рекреації та туризмі</p> <p>Деградація екосистемних послуг</p>

Аналіз перспектив розвитку природно-заповідного фонду та регіональної екомережі Волинської області традиційно розпочнемо з сильних сторін (Strengths). Території Волинської області властивий невисокий рівень господарської освоєності. Так, зокрема, В. Й Лажник та А. А. Майстер виділили наступні особливості її господарської освоєності [73]:

– невисокий рівень господарської освоєності території області, який зумовлений слабо диверсифікованою структурою господарського комплексу регіону, невисокою ефективністю виробництва, недостатнім використанням переваг природно-ресурсного потенціалу та транспортно-географічного положення території;

Розділ 5. Перспективи розвитку природно-заповідної та екологічної мереж

– значний «розрив» у рівнях господарської освоєності території північних поліських та південних лісостепових районів області, що негативно впливає на соціально-економічний розвиток регіону, збільшує територіальну диференціацію регіонального розвитку. Низький рівень господарської освоєності території поліських районів зумовив невисокі рівні їх соціально-економічного розвитку, депресивність тощо;

– переважно сільськогосподарське й лісогосподарське освоєння території області із низьким рівнем ефективності, нераціональним використанням земельних та лісових ресурсів, у результаті чого відбувається значне антропогенне навантаження на земельні та лісові ресурси;

– низький рівень промислової освоєності території області, особливо поліських районів. Відносно вищий рівень промислової освоєності території мають лише міста обласного підпорядкування, тоді як адміністративні райони області відзначаються низьким рівнем;

– низький рівень водогосподарської освоєності території області, особливо поліських районів. Незважаючи на значний потенціал водних ресурсів, Волинська область має низьку водогосподарську освоєність території;

– відносно низький рівень сільськогосподарської освоєності території поліських районів області. Вони мають низький рівень сільськогосподарської освоєності території, що зумовлено значною залісненістю та заболоченістю території, низькою родючістю ґрунтів, низьким рівнем розвитку аграрного виробництва;

– низький рівень рекреаційної освоєності території області за наявності потужного потенціалу рекреаційних ресурсів та відносно високий рівень рекреаційної освоєності Шацького району. Незначне використання рекреаційного потенціалу стримує соціально-економічний розвиток області, негативно позначається на туристично-рекреаційному розвитку регіону;

– відносно низький рівень транспортної освоєності території північних районів області. Північні райони області розміщені осторонь від важливих транспортних магістралей, мають низьку щільність шляхів сполучення, а тому характеризуються низькими рівнями транспортної освоєності території. Низький рівень транспортної освоєності цих районів негативно впливає на їхній господарський розвиток, посилює периферійність, зменшує можливість отримання соціально-економічних імпульсів розвитку, що надходять саме через транспортні канали.

Таким чином, північні поліські райони Волинської області відзначаються низьким рівнем господарської освоєності території, високим рівнем залісненості та заболоченості території, густою річковою та озерною мережею, малородючими ґрунтами, що стримує їхнє господарське освоєння. У свою чергу, низький рівень господарської освоєності території зумовлює невисокий рівень соціально-економічного розвитку поліських районів. Це звичайно негативно з соціально-економічної позиції, проте сприяє відносно доброму збереженню природи території, а тому відкриває перспективи природозаповіданню, розвитку екологічної мережі. Саме ці райони є резервом біологічного та ландшафтного різноманіття. Тоді як для південних лісостепових районів важливою проблемою постає оптимізація рівня господарської освоєності території, зокрема сільськогосподарської та лісогосподарської.

Коефіцієнт заповідності території Волинської області станом на 2021 р. – 10,96 %. Це відносно високий показник порівняно з іншими адміністративними областями. Пересічно по Україні коефіцієнт заповідності території становить 6,77 %. Найнижче значення (2,05–2,35 %) – у Вінницькій, Дніпропетровській, Харківській областях, найвище (12,80–15,71 %) – у Івано-Франківській, Хмельницькій, Закарпатській, Чернівецькій. У Донецькій, Житомирській, Запорізькій, Київській, Луганській, Миколаївській, Одеській, Полтавській,

Черкаській, Кіровоградській областях заповідні території складають близько 3–5 %, у Львівській, Рівненській, Сумській, Тернопільській, Херсонській, Чернігівській областях та Автономній Республіці Крим – 6–9 %. На сьогодні можна констатувати, що поставлені ЗУ «Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000–2015 рр.» та «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 р.» вимоги про досягнення наприкінці 2015 р. коефіцієнта заповідності території держави не нижче 10 %, не реалізовані повною мірою. Спостерігається тенденція, коли створені підзаконними актами об'єкти природно-заповідного фонду залишаються такими лише на папері, незважаючи на велику наукову та адміністративну роботу, яка була проведена на всіх рівнях для їх оголошення.

Ще однією сильною стороною є наявність унікальних природних та природозаповідних об'єктів. Багато з них є візитівкою нашої області. Авторами в свій час у співпраці з Управлінням екології та природних ресурсів Волинської ОДА було розроблено буклет «Сім чудес Волині». Серед найвизначніших та найзнаковіших об'єктів ПЗФ області: Черемський природний заповідник, Шацький національний природний парк, національний природний парк «Прип'ять-Стохід», Ківерцівський національний природний парк «Цуманська пуша», заказники загальнодержавного значення: ботанічний «Воротнів», ландшафтний «Урочище Нечимне», місцевого значення загальнозоологічний заказник «Зубр» та гідрологічна пам'ятка природи «Оконські джерела». Безперечно, у Волинській області є багато інших непересічних об'єктів та територій ПЗФ, проте саме ці є найбільш відомими, мають найвищу наукову та природно-заповідну цінність.

Деякі з них є частинами транскордонних резерватів природи. Наприклад, Шацький національний природний парк є частиною транскордонного біосферного резервату «Західне Полісся». Біосферний резерват – це територія, створена в рамках міжнародної програми охорони навколишнього середовища ЮНЕСКО «Людина і біосфера» і спрямована на забезпечення збалансованих відносин між людиною і природою. ТБР «Західне Полісся» розташований на території Польщі, України і Білорусі та займає площу 2600 км². Це другий в Європі і третій у світі тристоронній Транскордонний біосферний резерват, що включає три об'єкти на території польсько-українсько-білоруського прикордоння. У Польщі – це створений у 2002 р. біосферний резерват «Західне Полісся», що охоплює територію Ленчинсько-Влодавського поозер'я і Поліської Долини Західного Бугу. В Україні – це створений в тому ж році Шацький біосферний резерват, що включає територію Шацького національного природного парку, а в Білорусі – Республіканський заказник «Прибузьке Полісся», де в 2004 р. був створений біосферний резерват «Прибузьке Полісся». Статус Транскордонного біосферного резервату ЮНЕСКО підтверджує виняткову природну цінність та значення цієї території в збереженні й підтримці біорізноманіття в Європі і в світі [131].

Національний природний парк «Прип'ять-Стохід» отримав статус транскордонної території міжнародного значення в 2010 р. Транскордонна Рамсарська територія «Стохід-Прип'ять-Простир» об'єднала заплави українських та білоруських річок – Стоходу, Прип'яті та Простиру. НПП «Прип'ять-Стохід» отримав диплом Секретаріату Рамсарської Конвенції, що підтверджує його включення до складу цієї території. З того часу парк став об'єктом міжнародної уваги, а його територія увійшла до складу угідь, що особливо охороняються. Загальна площа української частини транскордонного українсько-білоруського водно-болотного угіддя «Прип'ять-Стохід-Простир» становить 51,6 тис. га, вона співпадає з ВБУ «Заплава річки Стохід». Територія представлена, головним чином, системою боліт, трясовин, заболочених територій і торфовищ. Особливості території визначають характер місцевої флори та фауни, що відзначаються високим ступенем біорізноманіття – тут знайдено більше 198 хребетних тварин і 550 видів судинних рослин. Територія є одним із найважливіших у

Розділ 5. Перспективи розвитку природно-заповідної та екологічної мереж

Європі місць гніздування та концентрації водно-болотних видів птахів у період сезонних міграцій птахів, а також важливим нерестовищем для багатьох видів риб [115].

Слабкі сторони (Weaknesses) перспектив розвитку природоохоронної та екологічної мереж Волинської області дзеркально пов'язані із сильними сторонами. Вище йшлося про відносно високе значення коефіцієнта заповідності порівняно з іншими адміністративними областями України. Проте коефіцієнт заповідності території Волинської області, як і України загалом, нижчий європейських вимог.

Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 р., затверджені ЗУ від 28.02.2019 р. № 2697-VIII, передбачають досягнення коефіцієнта заповідності 15 % у 2030 р. (табл. 5.2), проте з врахуванням реальної динаміки цього показника така перспектива видається не обґрунтовано оптимістичною.

Таблиця 5.2

Цільові значення площ земель ПЗФ та екомережі України, визначені Основними засадами (стратегією) державної екологічної політики України на період до 2030 р.

Найменування показника	Одиниця виміру	Цільові значення			
		2015 р.	2020 р.	2025 р.	2030 р.
Площа земель ПЗФ	тис. га	3803,1	6276,9	7545,4	9095,1
Площа земель ПЗФ	% від загальної території країни	6,3	10,4	12,5	15,0
Площа земель ПЗФ загальнодержавного значення	% від загальної території країни	2,24	5,14	7,38	8,85
Площа територій національної екологічної мережі	% від загальної території країни	38,2	39,0	40,0	41,0
Лісистість території країни	% від загальної території країни	15,9	16,0	16,5	17,5

Навпаки, спостерігається катастрофічне зменшення площі територій водно-болотних угідь, степових екосистем, природних лісів, яке відбувається внаслідок розорювання земель, вирубування лісів із подальшою зміною цільового призначення земель, осушення або обводнення територій, промислового, житлового та дачного будівництва тощо. Поширення неаборигенних видів у природних екосистемах викликає значний дисбаланс у біоценозах. Завдання з охорони біорізноманіття не вирішується під час приватизації земель, підготовки і виконання програм галузевого, регіонального і місцевого розвитку [91].

Одним із очікуваних результатів реалізації Загальнодержавної програми розвитку заповідної справи на період до 2020 р., схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8.02.2006 р. № 70-р, було збільшення площі ПЗФ України до 10 % від загальної площі держави. Але досягти результату не вдалось, наразі коефіцієнт заповідності території держави нижчий в 1,5 рази. Україна, займаючи менше 6 % площі Європи, володіє близько 35 % її біологічного різноманіття. Біосфера України налічує понад понад 27 тис. видів флори та понад 45 тис. видів фауни. Наша держава розташована на перетині міграційних шляхів багатьох видів фауни, через її територію проходять два основні глобальні маршрути міграції диких птахів, а деякі місця гніздування мають міжнародне значення. З мігруючих видів фауни України більше 130 видів перелітних птахів, вісім видів риб, три види морських ссавців, 28 видів рукокрилих охороняються відповідно до міжнародних зобов'язань. До складу ПЗФ України входять понад 8,6 тис. територій та об'єктів фактичною площею понад 4 млн га (6,8 % загальної площі країни) та понад 402,5 тис. га у межах акваторії Чорного моря. Проте частка земель ПЗФ в Україні є недостатньою і залишається значно меншою, ніж у більшості держав-членів ЄС, де коефіцієнт заповідності становить пересічно 21 % [38].

За роки незалежності площа ПЗФ збільшилася більш ніж удвічі, але цього недостатньо для збереження рідкісних і зникаючих видів рослин та тварин, середовищ їх існування. Недосконалість існуючої законодавчої бази, відсутність чітко визначеної стратегії розвитку заповідної справи та недосконалість системи управління нею, низький рівень фінансового та матеріально-технічного забезпечення організації та функціонування ПЗФ, невідповідність системи охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду сучасним вимогам, низький рівень екологічної освіти та інформованості населення зумовлюють загрозу нецільового використання та втрати територій та об'єктів ПЗФ. Значно зросла загроза втрати зарезервованих та перспективних для подальшого заповідання цінних природних комплексів. З метою припинення процесів погіршення стану навколишнього природного середовища необхідно збільшити площі земель екомережі, що є стратегічним завданням для досягнення екологічної збалансованості території України. Збільшення площі національної екомережі має насамперед відбуватися в результаті розширення існуючих та створення нових територій та об'єктів ПЗФ [91]. Це ж стосується і Волинської області. Хоча коефіцієнт заповідності території тут вищий, ніж в багатьох інших адміністративних областях, але він значно нижчий пересічного європейського показника. Тому настільки важливим є пошук можливостей для створення нових та розширення існуючих об'єктів і територій ПЗФ, особливо з врахуванням відносно збереженого природного середовища й прикордонного положення Волинської області.

Окрім того, у Волинській області, як і загалом по Україні, низька частка об'єктів та територій ПЗФ, винесених в природу. Це ускладнює процес господарського використання територій, прилеглих до об'єктів і територій ПЗФ. Відсутність закріплених на місцевості в установленому законом порядку меж територій та об'єктів природно-заповідного фонду призводить до порушення вимог заповідного режиму. Проблема ця властива не лише нашій області, в цілому по Україні незадовільними є темпи встановлення в природі (на місцевості) прибережних захисних смуг вздовж морів, річок та навколо водойм, які виконують роль екологічних коридорів [91]. Питання постає особливо гостро саме зараз, в контексті децентралізації, коли земля стає основним ресурсом розвитку громад. ОТГ зацікавлені в максимально повному та ефективному її використанні з метою отримання прибутків для наповнення власних бюджетів. Відсутність проєктів землеустрою з чітко визначеними межами створює чимало проблем для приватизації, оренди земель, розробки схем районного планування тощо. Головною перешкодою для вирішення цього питання є висока вартість робіт із встановлення меж і винесення об'єктів і територій ПЗФ в природу, хронічна відсутність коштів на ці потреби в організацій та установ, у користуванні яких перебувають території та об'єкти ПЗФ. За експертними оцінками лише для близько 10 % природно-заповідних об'єктів Волинської області межі винесені в природу.

Ще однією слабкою стороною є не повна узгодженість проєктів формування екомережі національного та регіонального рівнів, відсутність проєктів екомереж локального рівня в межах області. Зведена схема формування екомережі України розробляється на національному рівні і є складовою частиною Генеральної схеми планування території України. Регіональна схема формування екомережі Волинської області розроблена колективом науковців кафедри фізичної географії Волинського національного університету імені Лесі Українки в 2016 р. на замовлення Управління екології та природних ресурсів Волинської ОДА в рамках регіональної екологічної програми «Екологія 2016–2020», затвердженої рішенням Волинської обласної ради від 10.02.2016 р. №2/27. Зведена та регіональна схеми узгоджені між собою. Станом на сьогодні проєкти екомережі локального рівня в межах області ще не розроблені. Колективом науковців кафедри фізичної географії Волинського національного університету імені Лесі Українки у 2021 р. розпочаті роботи по науковому обґрунтуванню розробки схеми локальної екологічної мережі Луцької міської

об'єднаної територіальної громади на замовлення виконавчого комітету Луцької міської ради в рамках Комплексної програми охорони навколишнього природного середовища Луцької міської територіальної громади на 2018–2021 рр. По суті, ця наукова робота стане пілотним проєктом для розробки екомереж локального рівня в межах Волинської області. Указом Президента України від 23.03.2021 р. № 111/2021 введено в дію рішення РНБО України від 23.03.2021 р. «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації». Підпункт 2 пункту 2 цього рішення зобов'язує місцеві органи виконавчої влади вжити заходів протягом 2021 р. щодо розроблення та затвердження регіональних та місцевих схем екологічних мереж. Тому маємо обережні сподівання, що питання розробки проєктів екомереж локального рівня в межах Волинської області отримує новий імпульс.

Суттєвому прискоренню процесу розвитку ПЗФ та екомереж, а також досягненню європейських вимог у галузі збереження та охорони природи сприяло б активніше використання закордонного досвіду, насамперед досвіду досягнення природоохоронних вимог країнами-членами ЄС. Наразі можемо констатувати, що такий досвід впроваджуються в межах області недостатньо. Ініціаторами використання, перш за все, мали б бути громадські організації екологічного спрямування та об'єднані територіальні громади. Впровадження досвіду відбувається шляхом реалізації грантових проєктів в рамках міжнародних програм та конкурсів. Досвід реалізації природоохоронних проєктів в області звісно ж є. Варто згадати один із останніх, значний за обсягом фінансування проєкт по каналізуванню території, прилеглої до оз. Світязь, а також міжнародні проєкти, що реалізовувались в Шацькому національному природному парку, Національному природному парку «Прип'ять-Стохід» та інших природно-заповідних об'єктах [115; 131].

Слабкою стороною розвитку природоохоронної та екологічної мереж Волинської області є поганий стан збереження та благоустрою багатьох існуючих об'єктів ПЗФ. Причини – порушення умов лісокористування, утворення стихійних звалищ, недотримання природоохоронних вимог, визначених у охоронних зобов'язаннях тощо. Першопричиною, звісно ж, є низький рівень екологічної свідомості громадян. Прикладів можна наводити багато. Поряд з заходами, спрямованими на збереження природного спадку, необхідно також проводити аудит сучасного стану об'єктів і території ПЗФ, своєчасно відслідковувати стан благоустрою, засміченість, утворення стихійних сміттєзвалищ і вживати оперативних заходів для поліпшення стану збереженості. Для проведення таких заходів поряд із традиційними польовими (експедиційними) дослідженнями варто впроваджувати і сучасні методи, наприклад, методи дистанційного зондування Землі (ДЗЗ).

Серед можливостей (Opportunities), які пов'язані з розвитком природно-заповідних об'єктів та екомереж у Волинській області, на перше місце виходять ті, що пов'язані з можливостями екосистем із надання екосистемних послуг. Під терміном екосистемні послуги розуміють усі корисні ресурси та вигоди, які людина може отримати від природи. Від екосистемних послуг залежить задоволення фундаментальних потреб людини в умовах середовища існування, продуктах харчування тощо, а отже від них безпосередньо залежить рівень нашого життя. У документі ООН «*Millenium Ecosystem Assessment*» екосистемні послуги прямо називають «прямим і непрямим внеском екосистем у добробут людини». Дослідження екосистемних послуг важливе для ухвалення рішень, що можуть вплинути на природні екосистеми. Адже від стану збереження природного довкілля, його компонентів та біорізноманіття загалом залежить забезпечення екологічного стану середовища існування людей. Територіальні громади, які інвестують у захист біорізноманіття, отримують дивіденди не лише у вигляді чистого довкілля, але міцного здоров'я населення, зростання цін на нерухомість, прибуття нових талановитих людей до регіонів, які будуть користуватися цими послугами, зберігати їх та тим самим сприяти економічному розвитку сіл і містечок.

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Такі інвестиції не обов'язково передбачають саме залучення коштів. Наприклад, рішення зберегти природні екосистеми, процеси в них або окремі види живих організмів, замість знищити або перетворити їх, – це також важлива інвестиція у рівень життя сьогодні і тим більше завтра [16].

Для більш повної реалізації можливостей розвитку природно-заповідних об'єктів та екомереж у Волинській області необхідне ширше залучення наукового потенціалу до вирішення проблем розвитку екологічної мережі на національному, регіональному та локальному рівнях, виявлення природних територій, перспективних для наступного заповідання та збереження біотичного та ландшафтного різноманіття, їх обстеження та підготовка наукових обґрунтувань щодо створення нових об'єктів природно-заповідного фонду і включення їх до екомережі. Аналіз темпів створення нових об'єктів ПЗФ в області за останні роки засвідчує, що за період з 2014 до 2017 рр. їхня кількість зросла на чотири, в 2018 р. заповідний статус отримали три, в 2020 р. – два, в 2021 р. – три, а в окремі роки (2015, 2016, 2019 рр.) нові об'єкти не створені взагалі, кілька пам'яток природи виведено із складу фонду (рис. 5.1).

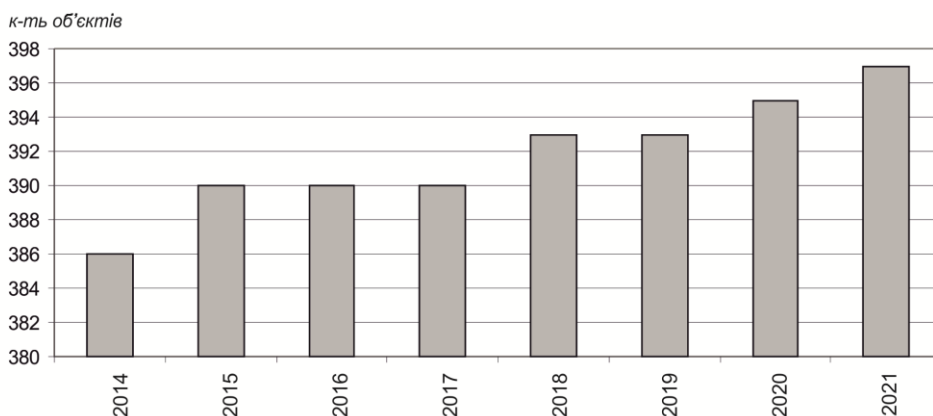

Рис. 5.1. Динаміка кількості об'єктів ПЗФ у Волинській області за період 2014-2021 рр.

Як видно з рис. 5.1, необхідно активізувати процес створення нових та розширення існуючих об'єктів і територій ПЗФ, активніше долучати до цього процесу громадські організації та ОТГ, які зможуть стати ініціаторами змін, а також науковців, перш за все, Волинського національного університету імені Лесі Українки, які мають відповідну кваліфікацію, досвід і зможуть розробити наукове обґрунтування створення нових об'єктів природно-заповідного фонду, включення їх до екомережі.

Також поліпшення вимагає залучення міжнародної фінансової допомоги та досвіду для виконання заходів охорони природи, використання досвіду регіональних пілотних проєктів і програм, які реалізовувались в Україні. Як уже зазначалось вище, досвід участі у міжнародних грантових проєктах в органів місцевої влади, ОТГ та громадських організацій Волинської області є. Проте темпи реалізації цих проєктів в останні роки сповільнились, а акцент реалізованих проєктів дещо змістився від природоохоронного та екологічного до інших сфер життя, в яких також існують гострі проблеми, для вирішення яких необхідно залучати міжнародну фінансову, консультативну та організаційну допомогу.

Серед основних загроз (Threats) розвитку природоохоронної та екологічної мереж Волинської області – недостатність фінансового забезпечення для виконання окремих природоохоронних заходів, передбачених Стратегією розвитку Волинської області до 2025 р., регіональних, державних програм у галузі охорони природи та міжнародних зобов'язань України. Зокрема, збільшення фінансування вимагають винесення меж об'єктів і територій ПЗФ в природу, наукові дослідження, спрямовані на проєктування екологічної

мережі на регіональному та локальному рівнях, виявлення природних територій, перспективних для наступного заповідання та збереження біотичного і ландшафтного різноманіття, їх обстеження, підготовка наукових обґрунтувань щодо створення нових об'єктів природно-заповідного фонду і включення їх до екомережі, підвищення фінансування самих об'єктів ПЗФ, організація та реалізація ефективного та постійного моніторингу стану ПЗФ тощо. В разі відсутності фінансування досягти цілей, поставлених в Основних засадах (стратегії) державної екологічної політики України на період до 2030 р. буде просто неможливо.

На сьогодні місцеві територіальні громади іноді не бажають створювати нові та розширювати існуючі природно-заповідні об'єкти, оскільки бояться, що це унеможливить чи утруднить наступне використання природних ресурсів на їхній території. З одного боку ОТГ можна зрозуміти – основний ресурс їхнього розвитку і наповнення бюджету – це земля. Громади зацікавлені здавати землю в оренду, отримувати за це кошти, наповнювати свої бюджети, фінансувати необхідні для забезпечення належного рівня життя мешканців заходи. З іншого боку, такий шлях приведе лишень до одного результату – деградації довкілля, виснаження природних ресурсів, виникнення гострих екологічних проблем. Ми повинні чітко усвідомлювати необхідність та безальтернативність стійкого екологічно безпечного розвитку та важливість екосистемних послуг, отримуваних від природи. А в разі продовження виснажливого екологічно нераціонального природокористування і відсутності охорони природи неминуча деградація екосистемних послуг. Потенційно вони є відновними, але деградують або втрачаються в разі неефективного управління. Дослідження, проведені американськими дослідниками R. Costanza, R. Groot, P. Sutton (2014), засвідчили, що зміни глобального землекористування протягом 1997–2011 рр. призвели до втрати екосистемних послуг на суму від 4,3 до 20,2 трлн дол. США щороку [152]. Стратегічні еколого-економічні орієнтири природокористування у цивілізованому світі визначаються шляхом розроблення механізмів управління екосистемними послугами. Не зважаючи на відсутність в Україні державної політики в сфері дослідження екосистемних послуг природоохоронних територій, окремі дослідження вигод, що ними надаються, усе ж проводяться. Однак відсутні дані щодо цінності екосистемних послуг об'єктів ПЗФ для місцевих громад. Хоча оцінювання загальної вартості екосистемних послуг природоохоронних територій широко використовується у світовій практиці як ефективний засіб стимулювання збереження цих територій, в Україні такі дослідження тільки розпочинаються [21].

Порушення природоохоронних вимог, надмірне використання об'єктів ПЗФ у рекреації та туризмі спричинює рекреаційне навантаження – різновид антропогенного впливу, що зумовлює негативні зміни в геосистемах під час проведення рекреаційної діяльності. Зокрема, витоптування рослинного покриву, переущільнення ґрунту, знищення підросту, пошкодження дерев іноді до стадії припинення росту, утворення згарищ від вогнищ, засмічення. Рекреаційне навантаження територій, зазвичай, викликане перевищенням допустимої кількості рекреантів, які одночасно можуть перебувати на певній території. Наслідком впливу інтенсивного рекреаційного навантаження на довкілля є рекреаційна дигресія – порушення природного середовища в результаті впливу на нього рекреантів. Ступінь дигресії території безпосередньо залежить від рекреаційного навантаження і стійкості до нього природних комплексів. Основним критерієм, на основі якого визначають інтенсивність рекреаційного навантаження, є кількість рекреантів та тривалість їх перебування на рекреаційних територіях протягом року чи якогось іншого періоду. Стійкість природних комплексів до рекреаційного навантаження залежить від дуже багатьох чинників: ґрунтового покриву, ступеня ерозії, крутизни та експозиції схилів, особливостей та віку зелених насаджень, вологості, місця розташування тощо.

6. ЗНАЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАХОДІВ ВПРОВАДЖЕННЯ СХЕМИ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОМЕРЕЖІ ДЛЯ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ ОБЛАСТІ

Сучасний процес денатуралізації природних екосистем і їх техногенне забруднення поглиблюється. Впорядкуванню антропогенного навантаження, відтворенню природної рівноваги, оптимальному використанню природно-ресурсного потенціалу сприяють давно реально функціонуюча мережа території та об'єктів ПЗФ і різнорівневі екомережі – цілісні структурно-функціональні єдності територій традиційного збереження і угідь тією чи іншою мірою трансформованих. Концепція формування екомережі – інтегративна логічна ланка природоохоронної ідеї. Вона поєднує в єдине ціле наявні концепції та системи охорони природи, охоплює сфери відновлення просторової та функціональної цілісності геосистем, збереження й охорону ландшафтів, біотичного різноманіття на генетичному, видовому, екосистемному рівнях. Охорона довкілля, раціональне використання природних ресурсів, екологічна безпека життєдіяльності людини – це неодмінні умови сталого економічного та соціального розвитку будь-якого регіону. Природоохоронні заходи повинні мати превентивний характер, тобто не повинні допускати небажаних змін природних геосистем, упереджувати їх або за необхідності пом'якшувати наслідки. Вони повинні застосовуватися на всіх територіальних рівнях природних структур. Раціональне територіальне планування обов'язково повинно включати у структуру ландшафтів елементи екологічної інфраструктури.

Пошук певних оптимальних заходів збереження природного гомеостазу популяцій, угруповань, екосистем потрібний для забезпечення умов такого розвитку суспільства, які б забезпечували невизначено тривалу в часі сталість задоволення потреб людини в ході її господарської діяльності й певну сукупність природних умов, необхідних для перебігу в природних екосистемах процесів, наближених до натуральних. Територіальна структура екомережі має відповідати принципам достатності території для збереження біорізноманіття та забезпечення просторової цілісності цих територій. Неприпустима ізоляція природних територій, що охороняються, від оточуючих територій, місцевого населення та суб'єктів господарювання. У зв'язку з цим очевидно є необхідність для забезпечення функціональної цілісності екомережі включення до її складу територій господарського використання. Без включення до структурних елементів екомереж територій, на яких після проведення відновлювальних заходів формуються геосистеми, наближені до природних, і сільськогосподарських угідь, сформувати екомережу як цілісну систему неможливо. Науково обґрунтованим є співвідношення природних та господарських угідь: 60 % лісових масивів, пасовищ, сіножатей, вигонів, заболочених земель, тих, що під водою, відкритих без значного рослинного покриву, що потрібні екосистемі для підтримання динамічної рівноваги і виконання нею основних природостабілізаційних і регенеративних функцій, та 40 % – господарських.

Розміщення структурно-функціональних елементів екомережі обов'язково має враховуватися під час планування створення нових природоохоронних об'єктів, при підготовці лісовпорядних матеріалів, проведенні ренатуралізаційних робіт та інших планувально-господарських заходів. Опорні структурно-функціональні елементи регіональної екомережі – це основа формування екологічного каркасу. Екологічний каркас належить до основних елементів планувальної структури області, на основі чого встановлюються режими використання особливо цінних геосистем та інших функціональних зон області. Екологічному каркасу надається провідна роль у впорядкуванні не лише природоохоронної діяльності, але й всієї господарської системи області.

Реалізація заходів впровадження регіональної схеми екомережі для охорони довкілля дозволить оптимізувати розв'язання актуальних екологічних проблем, покращить (за рахунок створення нормативно-правових, організаційних та економічних передумов переходу до екологічно-безпечного використання природних ресурсів) загальну екологічну ситуацію, стимулюватиме активізацію екологізації громадської свідомості.

У межах Волинської області, де залишилися значні цілісні масиви природних площ, реально повноцінне функціонування регіональної екомережі. Інтеграція цього базового інструменту екологічно збалансованого розвитку в схему планування території області, узгодження меж функціональних складників із органами місцевого самоврядування, землевласниками, землекористувачами забезпечить стабільну діяльність і розвиток природно-господарських систем.

ВИСНОВКИ

Сучасні волинські ландшафти значною мірою перетворені господарською діяльністю. Найпоширенішими антропогенно модифікованими ландшафтами в регіоні є лісогосподарські, меліоративні, рекреаційні та агроландшафти. Значна частка угідь області належить до транскордонних, які відіграють важливу роль у збереженні європейського ландшафтного та біорізноманіття. Хоча зростаючий антропогенний вплив сприяє незворотним змінам, у поліській частині області ще залишилися значні площі малозмінених природних ландшафтів. Одне з головних завдань – збереження біорізноманіття, бо стійкість геосистем підтримується за умови формування складної просторової структури та насичення геосистем компонентами з високою біотичною продуктивністю, що сприяють підтриманню кількісних і якісних параметрів інших компонентів.

Ключову роль у збереженні природного каркасу, відтворенні життя та біологічного різноманіття відіграють природоохоронні території. В області сформована мережа природно-заповідних територій, яка значною мірою охоплює найцінніші природні геосистеми. Динаміка чисельності об'єктів ПЗФ засвідчує, що на сьогодні загалом відбулося становлення кількісного складу заповідних об'єктів, потрібно знаходити найефективніші форми їхньої організації. Екомережа регіону повинна по можливості максимально об'єднувати природні геосистеми та напівтрансформовані малопродуктивні сільськогосподарські угіддя, неугіддя, ліси, перспективні через відновні sukcesії для повернення їх до природного стану. Охорона збережених природних геосистем: лісових, лучних, водно-болотних і відновлення втрачених сприятиме формуванню природного каркасу екологічної безпеки території області, який внаслідок взаємозв'язку між його складниками створює передумови для досягнення екологічної рівноваги.

Для оптимізації структурно-функціональної організації території області, формування ефективної еколого-економічної системи природокористування, забезпечення передумов узгодженого розвитку необхідний баланс ресурсоспоживаючих і ресурсозберігаючих складових. Природний каркас екологічної безпеки області формують природні геосистеми природно-заповідного фонду, водно-болотних угідь Рамсарського переліку, мережі об'єктів Емеральд та напівтрансформовані в складі структурно-функціональних частин екологічної мережі. У функціонуванні природоохоронних систем існує чимало проблем. Потребують переосмислення сучасні форми природокористування. Тривалим є процес узгодження з органами місцевого самоврядування, землевласниками і землекористувачами меж структурно-функціональних елементів екомережі, об'єктів мережі Емеральд, потребують охорони та збереження в природному стані території ВБУ. Природоохоронні мережі повинні бути інтегровані в схеми планування територій регіону відповідно до чинного законодавства та мають отримати схвалення місцевого населення. Для ефективної охорони довкілля області необхідне практичне втілення низки заходів: розширення мережі ПЗФ за рахунок резервування для наступного заповідання ділянок збережених частин заплавл Турії, Стиру, Вижівки, заболочених лісових масивів, торфових боліт, виявлення місцезростань видів рослин та місць мешкання тварин, включених у ЧКУ, міжнародні природоохоронні переліки, регіональні списки рідкісних видів флори й фауни, місць поширення рослинних угруповань, включених у Зелену книгу України, оцінка стану їхніх популяцій та розробка відповідних картосхем; інвентаризація земель, що підлягають консервації, виведенню з господарського та іншого використання, рекультивації тощо; розробка локальних схем екологічних мереж у розрізі адміністративних районів, об'єднаних територіальних громад, міських рад тощо, щодо яких формуються конкретні модельні питання про віднесення тих чи інших територій

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

до елементів екомереж; забезпечення фінансової та іншої підтримки власників і користувачів земельних ділянок у межах територій та об'єктів природоохоронних мереж, здійснення їх постійного моніторингу; активізація процесу екологізації громадської свідомості й суспільного виробництва. Актуальною є проблема узгодження структури українських екологічних мереж з європейськими через принципово відмінні критерії їх формування.

У сфері охорони, використання й відтворення природних ресурсів передбачений контроль: державний, відомчий, виробничий, громадський. До громадського контролю в широкому розумінні в сфері охорони основних складових частин довкілля можна віднести доступ до інформації про заходи з охорони та використання природних ресурсів, громадські слухання щодо проєктної документації на об'єкти містобудування тощо. Зацікавлена громадськість повинна своєчасно й ефективно інформуватись про рішення, які можуть впливати на довкілля і стан здоров'я населення, та адекватно реагувати. Інформаційна відкритість, природоохоронна свідомість, здатність до наукового передбачення сприятиме посиленню ролі громадського контролю, відповідальності місцевих громад, органів влади за збереження довкілля, природних ресурсів, мінімізацію екологічної шкоди.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Андронов В. А., Варивода Є. О., Тітенко Г. В. Заповідна справа : навч. посібн. Харків : Національний університет цивільного захисту України, 2013. 204 с.
2. Арсан О. М., Ситник Ю. М., Горбатюк Л. О. Еколого-токсикологічні дослідження озерних екосистем Шацького національного природного парку: аніонні поверхнево активні речовини у воді: матер. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю Шацького національного природного парку, с. Світязь, 22–24 квіт. 2009 р. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Географічні науки.* 2009. № 1. С. 157–160.
3. Байцар А. Л. Фізична географія України. Львів : Львівський нац. ун-т імені Івана Франка, 2012. 354 с.
4. Батюра Є., Блажко О., Машевська А. Рідкісні рослини болотних фітоценозів Волинської області. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : зб. наук. пр. Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волинського державного університету імені Лесі Українки, 2005. № 2. С. 199–202.
5. Бачинський Г. О., Беренда Н. В., Бондаренко В. Д. Основи соціоекології : навч. посібн. ; за ред. Г. О. Бачинського. Київ: Вища школа, 1995. 238 с.
6. Башта А.-Т. В. Фауна рукокрилих (chiroptera) Шацького поозер'я. *Шацький нац. природ. парк : регіональні аспекти, шляхи та напрями розвитку* : матер. І міжнар. наук.-практ. конф., с. Світязь, 3–6 жовт. 2007 р. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки.* 2007. № 11, Ч. 1. С. 207–211.
7. Білецька М. Г., Сологор К. А., Добровольська Н. А. Птахи лісових біоценозів Шацького національного природного парку : матеріали наук.-практ. конф. присвяч. 25-річчю Шацького національного природного парку, с. Світязь, 22–24 квіт. 2009 р. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Біологічні науки.* 2009. № 2. С. 200–204.
8. Білецький Ю. В. Фауністичні особливості ландшафтних комплексів Волинської області. Раритетна складова. *Сучасний екологічний стан та перспективи екологічно безпечного стійкого розвитку Волинської області* : колективна монографія / В. О. Фесюк, С. О. Пугач, А. М. Слащук [та ін.]; за ред. В. О. Фесюка. Київ : ТОВ «Підприємство ВІ ЕН ЕЙ», 2016. С. 195–201.
9. Біорізноманіття пропонованого ландшафтного заказника місцевого значення «Обрiчки» (Маневицький район, Волинська область) / Л. О. Коцун, К. Б. Сухомлін, І. І. Кузьмішина та ін. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф. В. Зузука. Луцьк : Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2015. № 12. С. 128–132.
10. Блажко О., Батюра Є. Родина *Roaseae* у флорі регіонального ландшафтного природного парку «Цуманський» Волинської області. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : зб. наук. пр. Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2006. № 3. С. 225–227.
11. Богуцький А. Б., Залеський І. І. Історія геологічного розвитку північно-західної частини Волинського Полісся. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : зб. наук. пр. Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2004. № 1. С. 15–22.
12. Болотний фонд Волинської області / Р. В. Мігас, С. Г. Якубишена, В. Й. Петрук, М. В. Химин ; Держ. управління екології та природ. ресурсів у Волин. обл. ; упоряд. М. Химин. Луцьк : Ініціал, 2003. 24 с.
13. Борейко В. Е. История заповедного дела в Украине. Киев : Киевский экол.-культ. центр, 1995. 184 с.
14. Борейко В. Е. Дикая заповедная природа и ее ценности. *Создание экологических сетей как задание Пан-европейской стратегии сохранения биологического и ландшафтного разнообразия* : тезисы тренингов-семинаров, г. Киев, 18–19 мая 1999 г. Киев : Киевский эколого-культурный центр, 1999. С. 34–35.
15. Борейко В. Е. Заповедники, заповедность и живородящий хаос. Киев : Логос, 2010. 47 с.
16. Василюк Олексій, Ільмінська Любов. Екосистемні послуги. Огляд. Київ. 2020. 84 с.
17. Використання геоінформаційної системи Шацького національного природного парку для виявлення екологічних загроз / В. В. Кошовий, Л. І. Муравський, П. В. Юрчук та ін. *Екологічні проблеми Шацького національного природного парку* : матер. ІІІ Міжнар. наук.-практ. конф., с. Світязь, 17–19 жовт. 2012 р. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : зб. наук. пр. Луцьк : Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2012. № 9. С. 16–23.

18. Відповідальність за створіння в Європі : документи консультативних нарад з питань природного довкілля Ради Єпископських Конференцій Європи / упор. і наук. ред. В. Шеремета. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2010. 304 с.
19. Вовк О. П. Екологічні проблеми, пов'язані з використанням геологічного середовища. *Сучасний екологічний стан та перспективи екологічно безпечного стійкого розвитку Волинської області* : колективна монографія / В. О. Фесюк, С. О. Пугач, А. М. Слащук [та ін.]; за ред. В. О. Фесюка. Київ : ТОВ «Підприємство ВІ ЕН ЕЙ», 2016. С. 74–87.
20. Всеєвропейська стратегія збереження біологічного та ландшафтного різноманіття. Київ : Авалон, 1998. 52 с.
21. Гавриленко О. П., Циганок Є. Ю. Деградація екосистемних послуг природоохоронних територій в урбанізованих зонах. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія*. 2018. № 4 (73). С. 10–14. <http://doi.org/10.17721/1728-2721.2019.73.2>
22. Географія Волинської області / під ред. П. В. Луцишина. Луцьк : Луцький державний педагогічний інститут, 1991. 163 с.
23. Горбань І. М., Затушевський А. Т., Матейчик В. І. Про особливо цінні ліси для збереження ландшафтного та біологічного різноманіття : матер. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю Шацького національного природного парку, с. Світязь, 22–24 квіт. 2009 р. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Біологічні науки*. 2009. С. 37–41.
24. Горбань Л. І. Земноводні Шацького національного природного парку та їх охорона. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Біологічні науки*. 2009. № 2. С. 198–200.
25. Гриб Й., Сондак В. Старіння озер Полісся України: процеси, реабілітація, охорона. *Озера й штучні водойми України : сучасний стан і антропогенні зміни* : матер. І Міжнар. наук.-практ. конф., м. Луцьк, 22–24 трав. 2008 р. Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки, 2008. С. 161–166.
26. Гринів Л. С. Екологічна економіка : навч. посіб. Львів : «Магнолія 2006», 2013. 359 с.
27. Гродзинський М. Д. Основи ландшафтно-екології. Київ : Либідь, 1993. 224 с.
28. Гродзинський М. Д. Пізнання ландшафту : місце і простір : монографія. У 2-х т. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2005. Т. 1. 431 с.; Т. 2. 503 с.
29. Гродзинський М. Д., Савицька О. В. Ландшафтознавство : навч. посібн. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 319 с.
30. Ґрунти Волинської області / за ред. М. Й. Шевчука ; М. Й. Шевчук, П. Й. Зінчук, Л. К. Колошко [та ін.]. Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 1999. 162 с.
31. Денисик Г. І., Чиж О. П. Полісся у структурі середнього ландшафтного поясу Східноєвропейської рівнини. *Шацький національний природний парк : перспективи міжнародної співпраці* : матер. ІІ Міжнар. наук.-практ. конф., с. Світязь, 16–18 верес. 2010 р. *Науковий вісник Волинського національного ун-ту імені Лесі Українки. Географічні науки*. 2010. № 17 . С. 141–146.
32. Долина р. Прип'яті як складова частина структури Української екологічної мережі на території Волинської області / Ф. В. Зузук, Л. К. Колошко, З. К. Карпюк, О. Л. Димшиць. *Шацький нац. природний парк : перспективи міжнародної співпраці* : матер. ІІ Міжнар. наук.-практ. конф., с. Світязь, 16–18 верес. 2010 р. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Географічні науки*. 2010. № 17. С. 18–31.
33. Еволюція стану екосистем біорезервату ЮНЕСКО «Шацький» в умовах інтенсифікації впливу кліматичних змін та антропогенних факторів / О. В. Альохіна, І. М. Горбань, М. М. Корусь, В. В. Кошовий, В. І. Матейчик, П. Т. Яценко. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : зб. наук. пр. Луцьк : Східноєвроп. наці ун-т імені Лесі Українки, 2014. № 11. С. 101–108.
34. Екологічне право України. Особлива частина [текст] : навч. посіб. / О. М. Шуміло (кер. авт. кол.), В. А. Зуєв, І. В. Бригадир та ін. Київ : Центр учбової літератури, 2013. 432 с.
35. Еколого-токсикологічні дослідження озерних екосистем Шацького національного природного парку: важкі метали у воді: 1990–2001 рр. (огляд) / Ю. М. Ситник, Н. М. Осадча, П. Г. Шевченко, Д. А. Засекін : матер. наук. конф., присвяч. 25-річчю Шацького національного природного парку, с. Світязь, 22–24 квіт. 2009 р. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Географічні науки*. 2009. № 1. С. 167–171.

36. Єврорегіон Буг : Волинська область / за ред. Б. П. Клімчука, П. В. Луцишина, В. Й. Лажніка. Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 1997. 448 с.
37. Забокрицька М. Р., Нетробчук І. М., Ільїн Л. В. Екологічний стан поверхневих вод області. *Сучасний екологічний стан та перспективи екологічно безпечного стійкого розвитку Волинської області*: колективна монографія / В. О. Фесюк, С. О. Пугач, А. М. Слащук [та ін.]; за ред. В. О. Фесюка. Київ: ТОВ «Підприємство «ВІ ЕН ЕЙ», 2016. Р. IV. С. 119–134.
38. Загальнодержавна програма розвитку заповідної справи на період до 2020 р., схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 8.02.2006 р. № 70-р. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npras/29190369>
39. Залеський І. І. Картувальна гідрогеологічна легенда Волино-Поділля. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій*: зб. наук. пр. Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки, 2009. № 6. С. 108–123.
40. Залеський І. І., Зузук Ф. В. Обґрунтування виділення екологічного коридору у Поліському краї України. *Збереження та відтворення біорізноманіття природно-заповідних територій*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 10-річчю Рівнен. природ. заповідника, м. Сарни, 11–13 черв. 2009 р. Рівне : ВАТ «Рівненська друкарня», 2009. С. 39–42.
41. Залучення громадськості та науковців до проектування мережі Емеральд (Смарагдової мережі) в Україні / К. В. Полянська, К. А. Борисенко, П. Павlachик, О. В. Василюк, О. Ю. Марущак, Д. В. Ширяєва, А. А. Куземко, О. С. Оскирко та ін. ; під ред. А. Куземко. Київ, 2017. 304 с.
42. Заповідна справа в Україні: навч. посібн. / за заг. ред. М. Д. Гродзинського, М. П. Стеценка. Київ, 2003. 306 с.
43. Зінченко О. П., К. Б. Сухомлін. Про знаходження мурашиного лева звичайного (*Myrmeleon formicarius* Linnaeus, 1767) на території Шацького національного природного парку. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій*: зб. наук. пр. / відп. ред. Ф. В. Зузук. Луцьк : Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2010. № 7. С. 153–156.
44. Зузук Ф. В., Колошко Л. К., Карпюк З. К. Осушені землі Волинської області та їх охорона. Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки, 2012. 294 с.
45. Зузук Ф., Колошко Л., Карпюк З. Природно-рекреаційний потенціал Волинської області. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені В. Гнатюка. Географія*. Тернопіль : СМП «Тайп», 2010. № 2, Вип. 28. С. 102–105.
46. Ільїн Л. В., Мольчак Я. О. Озера Волині: лімногографічна характеристика. Луцьк : Надстир'я, 2000. 140 с.
47. Ільїн Л. В. Лімнок комплекси українського Полісся. Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волинського національного університету імені Лесі Українки, 2008. Т. 1. Природничо-географічні основи дослідження та регіональні закономірності. 314 с.; Т. 2. Регіональні особливості та оптимізація. 398 с.
48. Ільїна О., Кукурудза С. Сучасний стан і проблеми збереження болотних геокмплексів Волині. *Озера й штучні водойми України: сучасний стан і антропогенні зміни*: матер. I Міжнар. наук.-практ. конф., м. Луцьк, 22–24 трав. 2008 р. Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки, 2008. С. 196–199.
49. Інтерактивна карта Смарагдової мережі. [Електронний ресурс]: <http://wab.discomap.eea.europa.eu/webappbuilder/apps/27/>
50. Кагало О. О. Розбудова екологічної мережі в Україні: принципи, проблеми, перспективи. *Наукові основи збереження біотичної різноманітності*: матер. дев'ятої наук. конф. молодих учених (м. Львів, 1–2 жовтня 2009 р.). Львів : Ін-т екології Карпат НАН України, 2009. С. 20–36.
51. Карпюк З. К. Наукові та правові засади формування Поліського екологічного коридору у Волинській області. *Шацький національний природний парк: перспективи міжнародної співпраці*: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф., с. Світязь, 16–18 верес. 2010 р. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Географічні науки*. 2010. № 17. С. 194–200.
52. Карпюк З. К. Природні коридори як основні комунікаційні шляхи для біоти на Волинському Поліссі. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій*: зб. наук. пр. Луцьк : Ред.-вид. відд. Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки, 2011. № 8. С. 35–41.

53. Карпюк З. К. Екологічний стан та особливості антропогенної трансформації поліських ландшафтів Волині. *Фізична географія і геоморфологія*. Київ : ВГЛ «Обрії», 2012. Вип. 1 (65). С. 71–82.
54. Карпюк З. К. Історичні передумови антропогенної модифікації природних ландшафтів Волинського Полісся. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Географічні науки*. 2012. № 18 (243). С. 40–46.
55. Карпюк З. К. Розвиток заповідної справи на Волинському Поліссі. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф. В. Зузука. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2013. № 10. С. 55–63.
56. Карпюк З. К. Рослинність. *Природа Західного Полісся, прилегло до Хотиславського кар'єру Білорусі* : монографія / за ред. Ф. В. Зузука. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2014. С. 161–188.
57. Карпюк З. К. Структурно-функціональна організація та міжнародне значення Шацького екомережогоформувального вузла у екологічній мережі Волинського Полісся. *Національні природні парки – минуле, сьогодення* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф., присвяченої 30-річчю створення Шацького національного природного парку, с. Світязь, 23–25 квіт. 2014 р. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф. В. Зузука. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2014. № 11. С. 119–127. <http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/7440>.
58. Карпюк З. К., Мельничук М. М. Природно-заповідна і екологічна мережі. *Природа Західного Полісся, прилегло до Хотиславського кар'єру Білорусі* : монографія / за ред. Ф. В. Зузука : Ф. В. Зузук, К. Б. Сухомлін, Л. В. Ільїн та ін. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2014. С. 217–242.
59. Карпюк З. К. Антропогенна модифікованість внутрішньої функціональної організації екомережі Волинського Полісся. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф. В. Зузука. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2016. № 13. С. 51–60. <http://esnuir.eenu.edu.ua/handle/123456789/12938>.
60. Карпюк З. К. Проблеми та перспективи функціонування екологічної мережі. *Сучасний екологічний стан та перспективи екологічно безпечного стійкого розвитку Волинської області* : колективна монографія / В. О. Фесюк, С. О. Пугач, А. М. Слащук [та ін.]; за ред. В. О. Фесюка. Київ : ТОВ «Підприємство ВІ ЕН ЕЙ», 2016. С. 231–276.
61. Карпюк З. К. Шляхи збереження, охорони та відтворення фауністичних комплексів. *Сучасний екологічний стан та перспективи екологічно безпечного стійкого розвитку Волинської області* : колективна монографія / В. О. Фесюк, С. О. Пугач, А. М. Слащук [та ін.]; за ред. В. О. Фесюка. Київ : ТОВ «Підприємство ВІ ЕН ЕЙ», 2016. С. 201–220.
62. Карпюк З. К., Фесюк В. О., Антипюк О. В. Природно-заповідний фонд Волинської області : альбом-каталог. Київ : ТОВ «ОК-ПОЛІГРАФ», 2018. 136 с.
63. Карпюк З. К., Нетробчук І. М. Вплив біологічних процесів на гідрохімічні властивості води: цвітіння моря. *Scientific researches and methods of their carrying out: world experience and domestic realities* : матеріал. III Міжнар. наук.-практ. конф. (04 червня 2021 р.). Відень, Австрія – Вінниця, Україна, 2021. № 5. С. 418–422.
64. Карта-схема водоохоронних зон малих річок та водоймищ Волинської області. М 1 : 200 000. Луцьк : Волин. філ. Укрземпроекту, 1982. 1 к.
65. Клімчук Б. П., Луцишин Н. П., Луцишин П. В. Єврорегіон «Буг» : концепція та стратегія розвитку : монографія. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2002. 416 с.
66. Ковпак Л. В. Природоохоронна політика в Україні : засади формування та шляхи реалізації (1991–2011 рр.). *Український історичний журнал*. 2011. № 4. С. 93–107.
67. Колошко Л. К., Зузук Ф. В., Полянський С. В. Меліоративна характеристика ґрунтів Волинської області. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : зб. наук. пр. Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки, 2007. № 4. С. 106–114.
68. Колошко Л. К., Васюк Л. В., Білокурець Н. П. Екологічні аспекти пошкоджених пожежею торфових ґрунтів. *Природа західного Полісся та прилеглих територій* : зб. наук. пр. Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки, 2009. № 6. С. 63–72.
69. Коніщук В. Раритетна компонента флори судинних рослин Західного Полісся: нові знахідки, питання охорони та моніторингу. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : зб.

- наук. пр. Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2006. № 3. С. 211–224.
70. Конішук В. В. Карта екосистем Черемського природного заповідника. *Шацький нац. природ. парк : регіональні аспекти, шляхи та напрями розвитку* : матер. I Міжнар. наук.-практ. конф., с. Світязь, 3–6 жовт. 2007 р. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. Біологічні науки*. 2007. № 11, Ч. 2. С. 108–116.
71. Корусь М. М., Ященко П. Т. Зміни рослинності старооранок як оселищ природної флори у межах біосферного резервату «Західне Полісся» в процесі їх ренатуралізації. *Екологічні проблеми Шацького національного природного парку* : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф., с. Світязь, 17–19 жовт. 2012 р. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф. В. Зузука. Луцьк : Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2012. № 9. С. 3–11.
72. Кузьмішина І., Мотронюк О. Представники родини *Euphorbiaceae* Juss у складі адвентивної фракції флори України. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : зб. наук. пр. Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки, 2007. № 4. С. 203–206.
73. Лажнік В. Й., Майстер А. А. Просторова диференціація господарської освоєності території Волинської області. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Географічні науки*. 2011. № 9. С. 57–67.
74. Мала Червона книга Волині / В. К. Терлецький, Є. В. Батюра, О. А. Блажко ; упоряд. : В. К. Терлецький, В. В. Іванців, В. В. Марков. Луцьк : Луцьк. держ. пед. ін-т імені Лесі Українки, 1992. 90 с.
75. Маринич О. М., Шищенко П. Г. Фізична географія України. Київ : Знання, 2005. 511 с.
76. Мельник В., Шеремета С. Волинський ліс: мітки на скрижальях історії. Луцьк, 2007. 32 с.
77. Мельничук М. М., Пасевич Ю. В. Оцінка природно-ресурсного потенціалу Любешівського району Волинської області. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : зб. наук. пр. Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки, 2011. № 8. С. 47–53.
78. Міщенко О. В. Ландшафти Волинської області. *Сучасний екологічний стан та перспективи екологічно безпечного стійкого розвитку Волинської області* : колективна монографія / В. О. Фесюк, С. О. Пугач, А. М. Слащук [та ін.]; за ред. В. О. Фесюка. Київ : ТОВ «Підприємство ВІ ЕН ЕЙ», 2016. С. 221–230.
79. Мовчан Я. І. Розбудова національної екомережі: поняття, методологія, шляхи втілення. *Жива Україна*. 2006. № 3–4. С. 1–3.
80. Мокрий В. І. Моніторинг, моделювання і прогнозування впливу Хотиславського кар'єру на гідрогеологічні і лісоекологічні умови природно-заповідних об'єктів Західного Полісся. *Екологічні проблеми Шацького національного природного парку* : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф., с. Світязь, 17–19 жовт. 2012 р. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф. В. Зузука. Луцьк : Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2012. № 9. С. 284–289.
81. Мольчак Я. О., Мігас Р. В. Річки Волині. Луцьк : Надстир'я, 1999. 175 с.
82. Мольчак Я. О., Герасимчук З. В., Мисковець І. Я. Річки та їх басейни в умовах техногенезу. Луцьк : Ред.-вид. відд. Луцького державного технічного університету, 2004. 336 с.
83. Мольчак Я. О., Панькевич С. Г. Географічні умови формування якості поверхневих вод (на прикладі Волинської області). Луцьк : Ред.-вид. відд. Луцьк. нац. техн. ун-ту, 2011. 204 с.
84. Назарук М. М. Соціальна екологія : взаємодія суспільства і природи : навч. посіб. Львів : Львів. нац. ун-т імені Івана Франка, 2013. 348 с.
85. Національний природний парк «Прип'ять–Стохід». Рослинний світ / Т. Л. Андрієнко, О. І. Прядко, Р. Я. Арап, М. О. Конішук ; під заг. ред. Т. Л. Андрієнко. Київ : Фітосоціоцентр, 2009. 86 с.
86. Національний природний парк «Прип'ять–Стохід». Тваринний світ / М. В. Химин, М. Л. Клестов, А.-Т. В. Башта [та ін.]; під заг. ред. М. Л. Клестова. Київ : Фітосоціоцентр, 2010. 171 с.
87. Некос А. Н., Жолтікова О. В. Особливості накопичення важких металів у природних середовищах (на прикладі снігового покриву). *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Географічні науки*. 2009. № 10. С. 121–125.
88. Нові знахідки рідкісних видів рослин у Волинській області / І. І. Кузьмішина, Л. О. Коцун, В. П. Войтюк, Т. П. Лісовська. *Шацький нац. природний парк : перспективи міжнародної співпраці* :

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

матер. II Міжнар. наук.-практ. конф., с. Світязь, 16–18 верес. 2010 р. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Біологічні науки*. 2010. № 18. С. 7–10.

89. Об'єкти природно-заповідного фонду Волинської височини / В. І. Мельник, І. І. Кузьмішина, Л. О. Коцун [та ін.]. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : зб. наук. пр. / відп. ред. Ф. В. Зузук. Луцьк : Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2010. № 7. С. 117–136.

90. Органогенна природа боліт Волинської області / Ф. Зузук, Л. Колошко, В. Кобись, В. Мазурець. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : зб. наук. пр. Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки, 2007. № 4. С. 42–52.

91. Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 р., затверджені Законом України від 28.02.2019 р. № 2697-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>

92. Особливо цінні для збереження ліси: визначення та господарювання : практичний посібник для України / Дунайсько-Карпатська Програма (WWF–DCP) на основі Глобального практичного посібника компанії ProForest. 2020. URL : <https://d2ouvy59p0dg6k.cloudfront.net/downloads/ocz1.pdf>

93. Павловська Т. С. Лісовий фонд Волинської області. Проблеми його збереження та відтворення. *Сучасний екологічний стан та перспективи екологічно безпечного стійкого розвитку Волинської області* : колективна монографія / В. О. Фесюк, С. О. Пугач, А. М. Слащук [та ін.]; за ред. В. О. Фесюка. Київ : ТОВ «Підприємство ВІ ЕН ЕЙ», 2016. С. 183–194.

94. Пашенко В. М. Природничо-географічні засади формування екомереж. *Жива Україна*. 2006. № 3–4. С. 14–15.

95. Петлін В. М. Екологічні механізми організації природних територіальних систем. Львів : Видав. центр Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка, 2008. 304 с.

96. Петлін В. М. Теорія природних територіальних систем : у 4-х т. Т. 2 : Природні територіальні системи : концепції, парадигми, організація. Львів : Вид. центр Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка, 2016. 624 с.

97. Петлін В. М., Фесюк В. О., Карпюк З. К. Регіональна екомережа Волинської області. *Український географічний журнал*. 2021. № 2. С. 31–41. <https://doi.org/10.15407/ugz2021.02.031>

98. Петрина Н. В. Заповідна справа. Конспект лекцій у схемах і таблицях : навч. посібн. Київ : Центр ІТ, 2007. 116 с.

99. Піць Н. А., Горбань І. М. Вплив рекреаційного пресу на біорізноманіття Шацького національного природного парку. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф. В. Зузук. Луцьк : Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2012. № 9. С. 313–318.

100. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режиму ведення господарської діяльності в них», №486 від 8.05.1996 р., редакція від 24.12.2019 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/486-96-%D0%BF>

101. Постанова КМУ «Про затвердження Порядку поділу лісів на категорії та виділення особливо цінних захисних ділянок», № 733-2007-п від 16.05.2007 р., редакція від 24.12.2019 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/733-2007-%D0%BF>

102. Постанова ВРУ «Про рекомендації парламентських слухань на тему “Пріоритети екологічної політики Верховної Ради України на наступні п'ять років”». № 457-IX від 14.01.2020 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-IX#Text>

103. Правовий режим природно-заповідного фонду України : історія формування, юридичні аспекти та закордонний досвід : посібник [електронний ресурс] ; за заг. ред. О. Кравченко. Львів : Видавництво «Компанія “Манускрипт”», 2017. 92 с. URL : http://2116_EPL_PZF_Ukrainy_internet_versia.pdf

104. Прикладне ландшафтознавство [Текст] : підручник / Валерій Миколайович Петлін, Олена Віталіївна Міщенко. Луцьк : Вежа-Друк, 2021. 328 с.

105. Природа Волинської області / за ред. К. І. Геренчука. Львів : ВО «Вища школа» ЛДУ імені І. Франка, 1975. 147 с.

106. Природно-заповідний фонд Волинської області / упоряд. : М. Химин, В. Тутейко, О. Грицай [та ін.]; Держ. управління екобезпеки у Волин. обл., Волин. держ. лісгосп. об-ня «Волиньліс». Луцьк : Ініціал, 1999. 48 с.

107. Приходько М. М. Екомережа та екобезпека : монографія. Івано-Франківськ : Фоліант, 2009. 200 с.
108. Приходько М. М. Екомережа як фактор екологічної безпеки природних та антропогенних геосистем в регіоні Українських Карпат і прилеглих територій. *Український географічний журнал*. 2011. № 2. С. 41–48.
109. Приходько М. М. Конструктивно-географічні засади системи управління екологічною безпекою природних і антропогенних геосистем. *Український географічний журнал*. 2011. № 11. С. 56–62.
110. Про Загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України : Закон України. Док. 1989-III від 21.09.2000 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 47. ст. 405. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1989-14#Text>
111. Про екологічну мережу України : Закон України. Док. 1864-IV від 19.04.2004 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 45. С. 502. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1864-15#Text>
112. Проект організації території Національного природного парку «Прип'ять–Стохід», охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів та об'єктів. Київ : ПАТ «Науково-виробничий комплекс “Курс”», приватне підприємство «Центр екологічного управління», 2011. 341 с.
113. Прядко О. І. Нові дані про фіторізноманіття заказників Волинської області. *Шацький національний природний парк : наукові дослідження 1994–2004 рр.* : матер. наук.-практ. конф., присвяч. 20-річчю створення Шацького національного природного парку, (с. Світязь, 17–19 трав. 2004 р.). Луцьк : Волин. обл. друк., 2004. С. 66–67.
114. Прядко О., Химин М., Клестов М. Загальна характеристика рослинного і тваринного світу озерних комплексів Верхньоприп'ятського регіону (Волинська обл.). *Озера й штучні водойми України: сучасний стан і антропогенні зміни* : матер. I Міжнар. наук.-практ. конф., 22–24 трав. 2008 р. Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки, 2008. С. 284–287.
115. Рамсарські ВБУ Національного парку «Прип'ять–Стохід». URL: <http://Www.Pripyat-Stohid.Com.Ua/Uk/Prirodnichi-Cinnosti/Ramsarski-Vbu>
116. Ретроспективний огляд формування спектру іхтіофауни Шацьких озер / П. Г. Шевченко, Ю. М. Ситник, В. І. Матейчик, Р. О. Новицький. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф. В. Зузука. Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2013. № 10 . С. 149–155.
117. Рідкісні види судинних рослин, що охороняються і рекомендовані до охорони у Волинській області / М. Й. Шевчук, І. І. Кузьмішина, Л. О. Коцун [та ін.]. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : зб. наук. пр. Луцьк : Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2011. № 8. С. 116–123.
118. Самойленко В. М., Корогода Н. П. Регіональні та локальні екомережі. Київ : «Логос», 2013. 192 с.
119. Система комплексного екологічного моніторингу природного середовища Шацького національного природного парку / В. В. Панасюк, П. В. Юрчук, В. В. Кошевой [та ін.]. *Екологічні проблеми Шацького національного природного парку* : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф., с. Світязь, 17–19 жовт. 2012 р. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф. В. Зузука. Луцьк : Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2012. № 9. С. 305–312.
120. Сологор К. А., Білецька М. Г., Демчук В. В. Нічниця Наттерера (*Myotis nattereri* Kuhl, 1918) в Україні. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : зб. наук. пр. Луцьк : Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2011. № 8. С. 183–185.
121. Список судинних рослин флори Волинського Полісся / Л. Коцун, Н. Романюк, І. Кузьмішина [та ін.]. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : зб. наук. пр. Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2006. № 3. С. 170–211.
122. Стойко С. М. Вчення про біосферу – наукова основа її охорони. *Український ботанічний журнал*. 2009. № 3. С. 293–306.
123. Стойко С. М. Основи фітосозології та її завдання у збереженні фітогенфонду і фітоценофонду. *Український ботанічний журнал*. 2011. № 3. С. 331–351.

124. Сухомлін К. Б., Теплюк В. С., Зінченко О. П., Теплюк А. М., Зінченко М. О. Тваринний світ. *Природа Західного Полісся, прилеглого до Хотиславського кар'єру Білорусі* : монографія / за ред. Ф. В. Зузук ; Ф. В. Зузук, К. Б. Сухомлін, Л. В. Ільїн, В. Г. Мельничук, І. І. Залеський, З. К. Карпюк, М. М. Мельничук та ін. Луцьк : ПП Іванюк В. П., 2014. Р. 9. С. 189–216.
125. Сучасний стан фауни хижих ссавців Шацького національного природного парку / М. Г. Білецька, К. А. Сологор, Я. В. Степанюк, Н. І. Сахарук. *Шацький нац. природ. парк : регіональні аспекти, шляхи та напрями розвитку* : матер. І Міжнар. наук.-практ. конф. «», с. Світязь, 3–6 жовт. 2007 р. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки*. 2007. № 11, Ч. 1. С. 213–215.
126. Тарасюк Н. А., Тарасюк Ф. П., Кващук Л. В. Кліматичні особливості регіонального, ландшафтного парку «Прип'ять–Стохід». *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : зб. наук. пр. Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2004. № 1. С. 68–73.
127. Тарасюк Н. А., Тарасюк Ф. П. Атмосферна циркуляція та динаміка вітрового й термічного режимів на території північного сходу Волинського Полісся. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : зб. наук. пр. Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки, 2008. № 5. С. 13–23.
128. Тарасюк Н. А., Тарасюк Ф. П. Кліматичні умови Волинської області. *Сучасний екологічний стан та перспективи екологічно безпечного стійкого розвитку Волинської області* : колективна монографія / В. О. Фесюк, С. О. Пугач, А. М. Слащук [та ін.]; за ред. В. О. Фесюка. Київ : ТОВ «Підприємство ВІ ЕН ЕЙ», 2016. С. 88–102.
129. Технічна документація по встановленню водоохоронних зон та прибережних смуг малих річок та водоймищ Волинської області. Луцьк : Волин. філ. Укрземпроект, 1982. 82 с.
130. Топчів О. Формування екологічної мережі й територіальна організація довкілля. *Географія та основи економіки в школі*. 2003. № 5. С. 42–45.
131. Транскордонний біосферний резерват «Західне Полісся». URL : <http://shpark.com.ua/tbr/>
132. Трускавецький Р. С. Торфові ґрунти і торфовища України. Нац. наук. центр «Інститут ґрунтознавства та агрохімії ім. О. Н. Соколовського». Харків : Міськдрук, 2010. 278 с.
133. Туниця Ю. Ю. Екологічна Конституція Землі. Ідея. Концепція. Проблеми. Львів : Видав. центр Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка, 2002. С. 244–245.
134. Турич В. В., Ященко П. Т. Постмеліоративні й резерватогенні трансформації лісів Шацького національного природного парку : матер. наук.-практ. конф., присвяч. 25-річчю Шацького національного природного парку, с. Світязь, 22–24 квіт. 2009 р. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Біологічні науки*. 2009. №2 С. 42–46.
135. Удосконалена схема фізико-географічного районування України / О. М. Маринич, Г. О. Пархоменко, О. М. Петренко, П. Г. Шищенко. *Український географічний журнал*. 2003. № 1. С. 17–20.
136. Химин М. Фауна хребетних *Vertebrata* Черемського природного заповідника. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : зб. наук. пр. Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. держ. ун-ту імені Лесі Українки, 2006. № 3. С. 289–305.
137. Химин М. В. Хребетні тварини природних заповідників та національних природних парків Західного Полісся. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : зб. наук. пр. Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки, 2007. № 4. С. 250–264.
138. Химин М. В., Химин Л. І. Хребетні тварини природних заповідників та національних природних парків у межах Західного Полісся. *Збереження та відтворення біорізноманіття природно-заповідних територій* : матер. міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 10-річчю Рівнен. природ. заповідника, м. Сарни, 11–13 червн. 2009 р. / ред. кол. : М. Д. Будз [та ін.]. Рівне : ВАТ «Рівнен. друк.», 2009. С. 607–615.
139. Хорологія зникаючих видів рослин Волинської області / І. І. Кузьмішина, Л. О. Коцун, В. П. Войтюк [та ін.]. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : зб. наук. пр. Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки, 2008. № 5. С. 106–112.
140. Царик Й. В., Горбань І. М., Гнатина О. С. Екологічний моніторинг для потреб збереження біологічного різноманіття Шацького національного природного парку : матер. наук. конф., присвяч. 25-річчю Шацького національного природного парку, с. Світязь, 22–24 квіт. 2009 р.

Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Біологічні науки. 2009. № 2. С. 96–100.

141. Царик Л. П. Географічні засади формування і розвитку регіональних природоохоронних систем (концептуальні підходи, практична реалізація). Тернопіль : Підручники і посібники, 2009. 320 с.

142. Царик Л. П. До проблеми оптимізації земле- та природокористування регіону. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : зб. наук. пр. Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки, 2010. № 7. С. 35–46.

143. Царик Л. Деякі аспекти інтеграційно-еволюційних процесів в географії на сучасному етапі її розвитку. *Стан, проблеми і перспективи природничої географії* : матеріали круглого столу, присвяч. 60-річчю зав. каф. конструктивної географії і картографії проф. В. М. Петліна, м. Львів, 15 берез. 2011 р. Львів : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2011. С. 129–137.

144. Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я. П. Дідуха. Київ : Глобалконсалтинг, 2009. 900 с.

145. Червона книга України. Тваринний світ / за ред. І. А. Акімова. Київ : Глобалконсалтинг, 2009. 600 с.

146. Чижевська Л. Т., Полянський С. В. Проблеми охорони й раціонального використання земельних ресурсів. *Сучасний екологічний стан та перспективи екологічно безпечного стійкого розвитку Волинської області* : колективна монографія / В. О. Фесюк. С. О. Пугач, А. М. Слащук [та ін.]; за ред. В. О. Фесюка. Київ : ТОВ «Підприємство ВІ ЕН ЕЙ», 2016. С. 147–166.

147. Шворак А. М. Ренатуралізація земель, неефективних для господарського використання. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Географічні науки.* 2010. № 15. С. 32–35.

148. Шевчук М., Гаврилук М. Фосфоритоносні агроруди – надійне джерело фосфорного живлення рослин. *Природа Західного Полісся та прилеглих територій* : зб. наук. пр. Луцьк : Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. нац. ун-ту імені Лесі Українки, 2007. № 4. С. 137–139.

149. Шеляг-Сосонко Ю. Р. Головні риси екомережі України. *Розбудова екомережі України* / наук. ред. Ю. Р. Шеляг-Сосонко. Київ : Техпринт, 1999. С. 13–22.

150. Шеляг-Сосонко Ю. Р. Біорізноманітність : значення, методологія, теорія та структура. *Український ботанічний журнал.* 2005. № 6. С. 759–776.

151. Biodiversity loss and ecological network structure / J. Memmott, D. Alonso et al. *Ecological Networks.* Oxford U. Press., 2005. P. 325–344.

152. Costanza R., Groot R., Sutton P. et al. Changes in the global value of ecosystem services. *Global Environmental Change.* 2014. No 26. P. 36–48.

153. Fesyuk V. O., Ilyin L. V., Moroz I. A., Ilyina O. V. Environmental assessment of water quality in various lakes of the Volyn region, which is intensively used in recreation. *Visnyk of V. N. Karazin Kharkiv National University, series «Geology. Geography. Ecology».* 2020. Vol. 52. P. 236–250. DOI: 10.26565/2410-7360-2020-52-17

154. Fesyuk V. O., Moroz I. A., Chyzhevska L. T., Karpiuk Z. K., Polianskyi S. V. Burned peatlands within the Volyn region : state, dynamics, threats, ways of further use. *Journal of Geology, Geography and Geoecology.* 2020. Vol. 29, No 3. P. 483–494. DOI : 10.15421/112043.

155. Transboundary Biosphere Reserve West Polesie. URL : <http://westpolesie.org>.

156. Updated list of officially adopted Emerald sites (December, 2017). Document prepared by the Directorate of Democratic Citizenship and Participation and Marc Roekaerts (EUREKO). URL : <https://rm.coe.int/updated-list-of-officially-adopted-emeraldsites-novembre-2017-/168076d59f>

ПОКАЖЧИК ЛАТИНСЬКИХ НАЗВ

ФЛОРИ

Acer negundo L. Клен ясенелистий
Acer platanoides L. Клен гостролистий
Acer pseudoplatanus L. Клен звичайний (білий, клен-явір, несправжньо-платановий, псевдоплатан)
Acer saccharinum L. Клен сріблястий
Acer tataricum L. Клен татарський
Achillea millefolium L. Деревій звичайний
Acorus calamus L. Лепеха звичайна
Actaea spicata L. Воронець колосистий
Adonis vernalis L. Горицвіт весняний*
Aegopodium podagraria L. Яглиця звичайна
Aesculus hippocastanum L. Гіркокаштан (кінський каштан звичайний)
Agrostis capillaris L. (*Agrostis tenuis* Sibth.) Мітлиця звичайна (тонка)
Agrostis gigantea Roth Мітлиця велетенська
Agrostis stolonifera L. Мітлиця повзуча
Ajuga reptans L. Горлянка повзуча
Aldrovanda vesiculosa L. Альдрованда пухирчаста*
Alianthus altissima Desf. Айлант високий
Alisma plantago-aquatica L. Частуха подорожникова
Allium ursinum L. Цибуля ведмежа (черемша, левурда)*
Alnus glutinosa Gaertn. Вільха чорна (вільха клейка)
Alopecurus pratensis L. Лисохвіст лучний (китник лучний)
Althaea officinalis L. Алтея лікарська
Ambrosia artemisiifolia L. Амброзія полинолиста
Amorpha fruticosa L. Аморфа куцова
Anacamptis coriophora (L.) Плодоріжка блощична (зозулинець блощичний)*
Anacamptis palustris (Jacq.) R. M. Bateman Плодоріжка болотяна (зозулинець болотяний)
Andromeda polifolia L. Андромеда багатоліста
Anemone nemorosa L. Анемона дібровна
Anemone ranunculoides L. Анемона жовтецева
Anemone sylvestris L. Анемона лісова
Angelica archangelica L. Дягель лікарський
Argentina anserina L. Перстач гусячий
Artemisia vulgaris L. Полин звичайний (польовий)
Asarum europaeum L. Копитняк європейський
Astrantia major L. Астранція велика
Athyrium filix-femina (L.) Roth ex Mert Безщитник жіночий

Beckmannia eruciformis (L.) Host. Бекманія звичайна
Bellis perennis L. Стокротка багаторічна
Berberis vulgaris L. Барбарис звичайний
Betonica officinalis (L.) Trevis. Буквиця лікарська
Betula humilis Schrank Береза низька*
Betula obscura A. Kotula Береза темна*
Betula pendula Roth. Береза повисла (береза бородавчаста)
Betula pubescens Ehrh. Береза пухнаста
Bidens tripartita L. Череда трироздільна
Botrychium lunaria (L.) Sw. Гронянка півмісяцева*
Bromopsis benekenii (Lange) Timen Стоколос Бенекена
Bromus inermis (*Bromopsis inermis*) Leyss. Стоколос безостий
Buxus sempervirens L. Самшит вічнозелений

Calamagrostis epigeios (L.) Roth. Куничник наземний
Caldesia parnassifolia (L.) Parl. Кальдезія білозорлиста*
Calla palustris L. Образки болотяні
Calluna vulgaris (L.) Hull Верес
Caltha palustris L. Калюжниця болотяна
Calystegia sepium (L.) R. Br. Плетуха звичайна
Campanula persicifolia L. Дзвоники персиколісті
Campanula rotundifolia L. Дзвоники круглолісті
Capsella bursa-pastoris (L.) Medik. Грицики звичайні
Caragana arborescens Lam. Акація жовта (кагана деревоподібна)
Carex acuta L. Осока гостра (струнка)
Carex acutiformis Ehrh. Осока гостроподібна
Carex appropinquata Schum. Осока зближена
Carex brizoides L. Осока трясункоподібна
Carex caespitosa L. Осока дерниста
Carex chordorrhiza L. Осока тонкокореневищна*

Carex davalliana Smith Осока Девелла*
Carex digitata L. Осока пальчаста
Carex dioica L. Осока дводомна*
Carex elata All. (*Carex omskiana* Meinsh.) Осока висока (омська)
Carex flava L. Осока жовта
Carex limosa L. Осока багнова
Carex nigra (L.) Reichard Осока чорна (звичайна)
Carex pallescens L. Осока біла
Carex panacea L. Осока просоподібна.
Carex riparia Curt. Осока побережна
Carex rostrata Huds. Осока злута
Carex umbrosa Host. Осока затінкова*
Carex vesicaria L. Осока пухирчаста
Carlina cirsioides Klokov Відкашник осотоподібний
Carpinus betulus L. Граб звичайний (європейський)
Catalpa bignonioides Walter Каталпа бігніонісвідна
Centaurea jacea L. Волошка лучна
Cephalanthera longifolia (L.) Fritsch. Булатка довголиста*
Cephalanthera rubra (L.) Rich. Булатка червона*
Ceratophyllum demersum L. Кушир занурений (темно-зелений)
Cetraria islandica (L.) Ach. Мох ісландський
Chamaecyparis pisifera (Siebold & Zucc.) Endl. Кипарисовик горіхоплідний
Chamaedaphne calyculata (L.) Moench Хамедафна болотяна (торфяниця чашечкова)*
Chara delicata C. Aqardh. Хара витончена*
Chelidonium majus L. Чистотіл звичайний
Cicuta virosa L. Цикута отруйна
Circaea lutetiana L. Цирцея звичайна
Cirsium rivulare (Jacq.) All. Осот прибережний
Cladium mariscus (L.) Rohl. Меч-трава болотяна*
Climacium dendroides (Hedw.) Web. et Mohr. Клімацій деревовидний
Comarum palustre L. Вовче тіло болотяне
Convallaria majalis L. Конвалія звичайна (травнева)
Convolvulus arvensis L. Берізка польова (павутиця)
Corydalis cava Schweigg. et Körte. Ряст порожнистий
Corydalis solida (L.) Clairv. Ряст ущільнений (ряст Геллера)
Corylus avellana L. Ліщина звичайна (європейська)
Corylus colurna L. Ліщина ведмежа (турецька)
Cotinus coggygria Scop. Скумпія звичайна (сумах)
Crataegus oxyacantha L. Глід колючий
Crataegus ucrainica Pojark. Глід український
Cyripedium calceolus L. Зозулині черевички справжні*

Dactylis glomerata L. Грястиця збірна
Dactylorhiza fuchsii fuchsii (Druce) Soo Зозульки Фукса (пальчатокорінник Фукса)*
Dactylorhiza incarnata (L.) Soo Зозульки м'ясочервоні*
Dactylorhiza maculate (L.) Soo Зозульки плямисті*
Dactylorhiza majalis (Reichenb.) P. F. Hunt et Summerhayes Зозульки травневі (пальчатокорінник травневий)*
Daphne cneorum L. Вовче лико пахуче (вовчі ягоди пахучі)*
Daphne mezereum L. Вовчі ягоди звичайні
Deschampsia cespitosa (L.) P. Beauv. Щучник дернистий
Dianthus pseudoserotinus Błocki Гвоздика несправжньо-пізня*
Dianthus pseudosquarrosus (Nov.) Гвоздика несправжньо-розчепірена
Dicranum scoparium Hedw. Дикран віничний
Digitalis grandiflora Mill. Наперстянка великоквіткова
Diphasiastrum complanatum (L.) Holub Зелениця сплюснута (дифазіаструм сплюснутий)*
Drosera anglica Huds. Росичка англійська (довголиста)*
Drosera intermedia Hayne Росичка (росянка) середня*
Drosera rotundifolia L. Росичка круглолиста
Dryopteris filix-mas (L.) Schott Щитник чоловічий

Elodea canadensis Michx. Елодея канадська
Elymus repens (L.) Gould Пірий повзучий
Epilobium palustre L. Зніт болотяний
Eripactis atrorubens (Hoffm. ex Benth.) Besser Коручка темно-червона*
Eripactis helleborine (L.) Crantz. Коручка чемерникоподібна (широколиста)*
Eripactis palustris (L.) Crantz. Коручка болотяна*
Equisetum arvense L. Хвощ польовий
Equisetum fluviatile L. Хвощ річковий
Equisetum hyemale L. Хвощ зимовий
Equisetum palustre L. Хвощ болотяний
Equisetum sylvaticum L. Хвощ лісовий

* Види, занесені до Червоної книги України (2009).

- Equisetum telmateia* Ehrh. Хвощ великий
Eriophorum angustifolium Honck. Пухівка вузьколиста
Eriophorum polystachyon L. Пухівка багатоколоскова
Eriophorum vaginatum L. Пухівка піхвова
Euonymus verrucosa Scop. (*Euonymus europaeus* L.) Бруслина бородавчата (бересклет)
Euphorbia angulata Jacq. Молочай гранчастий
Euphorbia volhynica Besser ex Racib. Молочай волинський
- Fagus sylvatica* L. Бук лісовий (європейський)
Festuca altissima All. Костриця найвища
Festuca ovina L. Костриця овеча
Festuca polesica Zapa. Костриця польська
Festuca pratensis Huds. Костриця лучна
Festuca rubra L. Костриця червона
Ficaria verna Huds. Пішнічка весняна
Filipendula ulmaria L. Гадючник в'язолистий
Fragaria vesca L. Суниця лісова
Frangula alnus Mill. (*Rhamnus frangula* L.) Крушина ламка (жостір ламкий)
Fraxinus excelsior L. Ясен звичайний
- Gagea lutea* (L.) Ker-Gawl. Зірочки жовті (цибулька гусяча)
Galanthus nivalis L. Підсніжник білосніжний (звичайний)*
Galium aparine L. Підмаренник чіпкий
Galium odoratum (L.) Scop. Підмаренник запашний (маренка запашна)
Galium palustre L. Підмаренник болотяний
Galium verum L. Підмаренник справжній
Genistella sagittalis L. Дрочок крилатий*
Gentiana pneumonanthe L. Тирлич звичайний
Geranium pratense L. Герань лучна (журавець лучний)
Geranium sylvaticum L. Герань лісова
Geum rivale L. Гравілат річковий
Gladiolus imbricatus L. Косарики черепитчасті (лучні)*
Glyceria fluitans (L.) R. Br. Лепешняк плавучий (гліцерія, манник)
Glyceria maxima (C. Hartm.) Holmb. Лепешняк великий
Gnaphalium sylvaticum L. Сухоцвіт лісовий
Gnaphalium uliginosum L. Сухоцвіт багновий
- Hammarbya paludosa* (L.) Kuntze Хамарбія болотяна
Hedera helix L. Плющ звичайний
Helichrysum arenarium (L.) Moench Цмин пісковий
Hepatica nobilis Mill. Печіночниця звичайна
Heracleum sosnowskyi Manden. Борщівник Сосновського
Holcus lanatus L. Медова трава шерстиста
Hyperzia selago (L.) Bernh. ex Schrank et Mart. Баранець звичайний*
Hydrocharis morsus-ranae L. Жабурник звичайний
Hydrocotyle vulgaris L. Шитolistник звичайний (щитник шартрський)*
Hypericum perforatum L. Звіробій звичайний
- Impatiens noli-tangere* L. Розрив-трава звичайна (бальзамін)
Iris pseudacorus L. Півники болотяні
Isoetes lacustris L. Молодильник озерний*
Isoetes thalictroides L. Рівноплідник рутвицелистий (рутвичка звичайна)
- Jasminum officinale* L. Жасмин білий
Juglans regia L. Горіх волосський
Juncus bulbosus L. Ситник бульбистий*
Juncus effusus L. Ситник розлогий
Jurinea centauroides Klokov. Юринея волошкоподібна
- Lamium galeobdolon* (L.) L. Глуха кропива (зеленчук жовтий)
Larix decidua Mill. Модрина європейська
Laserpitium latifolium L. Стародуб широколистий
Lathyrus pratensis L. Чина лучна
Lathyrus vtrius (L.) Bernh. Чина весняна
Ledum palustre L. Багно звичайне (болотяне)
Lemna minor L. Ряска мала
Leucanthemum vulgare Lam. Королиця звичайна
Levisticum officinale W. D. J. Koch Любисток лікарський
Lilium martagon L. Лілія лісова*
Liparis loeselii (L.) Rich. Жировик Льозеля*
Liriodendron tulipifera L. Ліріодендрон тюльпановий (тюльпанове дерево)
- Luzula pilosa* (L.) Willd. Ожика волосиста
Lychnis flos-cuculi L. Коронарія зозуляча (зозулин цвіт)
Lycopodiella inundata (L.) Holub Плаунець заплашний (лікоподієлла заплавна)*
Lycopodium annotinum L. Плаун річний (плаун колочий)*
Lycopodium clavatum L. Плаун булавовидний
Lycopus europaeus L. Вовконіг європейський
Lysimachia vulgaris L. Вербозілля звичайне
Lythrum salicaria L. Плакун верболистий
- Maianthemum bifolium* (L.) F. W. Schmidt Веснівка дволиста
Majanthemum bifolium (L.) F. W. Schmidt Веснівка дволиста
Malva niedzwetzkyana Dieck ex Koehne Яблуня Недзвещького
Matricaria recutita L. Ромашка лікарська
Melampyrum nemorosum L. Перестріч гайовий (дібровний)
Melampyrum salvaticum L. Перестріч лісовий
Melica nutans L. Перлівка поникла
Melilotus officinalis (L.) Lam. Буркун лікарський
Melittis melissophyllum Klokov Кадило мелісолисте
Melittis sarmatica Klokov Кадило сарматське
Mentha aquatica L. М'ята водяна
Mentha arvensis L. М'ята польова
Menyanthes trifoliana L. Бобівник трилистий
Mercurialis perennis L. Переліска багаторічна
Milium effusum L. Просянка розлога
Molinia caerulea Moench Молінія блакитна
Morus nigra L. Шовковиця (тугове дерево)
Myosotis arvensis (L.) Hill Незабудка польова
Myosotis palustris Hill (*Myosotis scorpioides* L.) Незабудка болотяна
Myosotis scorpioides L. Незабудка лучна
Myriophyllum spicatum L. Водоперіця колосиста
- Neottia nidus-avis* (L.) Rich. Гніздівка звичайна*
Nuphar lutea (L.) Smith Глечики жовті
Nymphaea alba L. Латаття біле
Nymphaea candida J. et C. Presl. Латаття сніжно-біле
- Ononis arvensis* L. Вовчуг польовий
Ophioglossum vulgatum L. Вужачка звичайна
Oxalis acetosella L. Квасениця звичайна
Oxycoccus microcarpus Turcz. ex Rupr. Журавлина дрібнопліода*
- Paris quadrifolia* L. Вороняче око звичайне
Parnassia palustris L. Білозір болотяний
Pedicularis sceptrum-carolinum L. Шолудивник королівський*
Persicaria bistorta (L.) Samp. Гірчак зміїний
Persicaria hydropiper (L.) Delarbre (*Polygonum hydropiper* L.) Гірчак перцевий (перець водяний)
Peucedanum palustre (L.) Moench. Смовдь болотяна
Phalaroides arundinacea (L.) Rausch Очеретянка звичайна
Phellodendron amurense Rupr. Бархат амурський (коркове дерево)
Phleum pratense L. Тимофійка лучна
Phragmites australis (Cav.) Trin ex Stend Очерет звичайний
Physocarpus opulifolius (L.) Maxim 'Diabolo' Пухироплідник калинолистий (спірея калинолиста)
Phyteuma orbiculare L. Фітеума куляста
Picea abies Karsten Ялина звичайна (європейська, смерека)
Picea pungens Engelm. Ялина колоча (блакитна)
Pinguicula bicolor Wolf. Товстянка двоколірна
Pinguicula vulgaris L. Товстянка звичайна*
Pinus cembra L. Сосна кедрова європейська (кедр європейський)
Pinus nigra J. F. Arnold Сосна чорна
Pinus nigra subsp. *pallasiana* (Lamb.) Holmboe Сосна кримська (сосна Палласа)
Pinus resinosa Sol. ex Aiton Сосна смолиста (червона)
Pinus sibirica Du Tour Сосна сибірська (кедр сибірський)
Pinus strobus L. Сосна веймутова
Pinus sylvestris L. Сосна звичайна
Platanthera bifolia (L.) Rich. Любка дволиста*
Platanthera chlorantha (Cust.) Rchb. Любка зеленоквіткова*
Platanus occidentalis L. Платан західний
Poa nemoralis L. Тонконіг дібровний
Poa palustris L. Тонконіг болотяний
Poa pratensis L. Тонконіг лучний
Polygonatum multiflorum (L.) All. Купина багатоквіткова
Polygonatum odoratum (Mill.) Druce Купина запашна (лікарська, пахуча, звичайна)
Polygonum aviculare L. Гірчак звичайний (спориш)

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Polytrichum commune Hedw. Зозулин льон звичайний
Populus alba L. Тополя біла
Populus nigra L. Тополя чорна
Populus tremula L. Осика звичайна
Potamogeton acutifolius Link Рдесник гостролистий
Potamogeton compressus L. Рдесник стиснутий (сплюснутий)
Potamogeton lucens L. Рдесник блискучий
Potamogeton natans L. Рдесник плавучий (плаваючий)
Potamogeton nodosus Poiret. Рдесник вузлуватий
Potamogeton perfoliatus L. Рдесник пронизанолистий
Potamogeton pusillus L. Рдесник маленький
Potentilla argentea L. Перстач сріблястий
Potentilla erecta (L.) Rausch. Перстач випрямлений (прямостоячий, калган)
Potentilla reptans L. Перстач повзучий
Primula veris L. Первоцвіт весняний
Prunus avium L. Черешня
Prunus cerasifera Ehrh. Аліча
Prunus padus L. Черемха звичайна
Pseudotsuga menziesii (Mirb.) Franco Псевдотсуга Мензиса (дугласія тисолиста)
Pteridium aquilinum (L.) Kuhn Орляк звичайний
Pulmonaria obscura Dumort. Медунка темна
Pulmonaria officinalis Dumort. Медунка лікарська
Pulsatilla patens (L.) Mill. (*Anemone patens* L.) Сон розкритий (широколистий)
Pulsatilla pratensis (L., Mill) Сон лучний (сон чорніючий, сон-трава лучна)*
Pyrus communis L. Груша звичайна (груша дика, дичка)
Quercus petraea (Matt.) Liebl. Дуб скельний
Quercus robur L. Дуб звичайний (дуб черешчатий, дуб літній, дуб англійський)
Quercus rubra L. Дуб червоний
Ranunculus acris L. Жовтець їдкий
Ranunculus aquatilis L. Жовтець водяний
Ranunculus auricomus L. Жовтець золотистий
Ranunculus repens L. Жовтець повзучий
Rhododendron luteum Sweet Рододендрон жовтий (азалія понтійська)
Rhus typhina Tom. (*Rhus hirta* (L.) Sudw.) Сумах волосистий чи оленерогий (оцтове дерево)
Rhynchospora alba (L.) Vahl Ринхоспора біла (очеретник білий)
Ribes aureum Pursh Смородина золотиста
Robinia pseudoacacia L. Робінія звичайна (акація біла)
Rosa canina L. Шипшина звичайна
Rubus caesius L. Ожина звичайна
Rubus hirtus Waldst. et Kit. Ожина шорстка
Rubus idaeus L. Малина звичайна
Rumex acetosella L. Щавель горобиний
Rumex confertus Willd. Щавель кінський
Rumex hydrolapathum Huds. Щавель прибережний
Salix alba L. Верба біла (верболіз)
Salix aurita L. Верба вухката
Salix caprea L. Верба козяча
Salix cinerea L. Верба попеляста
Salix elaeagnos L. Верба розмарінолиста
Salix fragilis L. Верба ламка
Salix lapponum L. Верба лапландська*
Salix myrtilloides L. Верба чорнична*
Salix pentandra L. Верба п'ятитичинкова
Salix purpurea L. Верба пурпурова (червона)
Salix starkeana Willd. Верба Старке*
Salix viminalis L. Верба лозова (прутовидна)
Salvinia natans (L.) All. Сальвінія плаваюча
Sambucus nigra L. Бузина чорна
Sanguisorba officinalis L. Родовик лікарський
Sanicula europaea L. Підлісник європейський
Saxifraga hirculus L. Ломикамінь болотяний*
Scheuchzeria palustris L. Шейхцерія болотяна*
Schoenoplectus lacustris (L.) Palla Куга озерна
Scilla bifolia L. Проліска дволиста
Scirpus sylvaticus L. Комиш лісовий
Setaria viridis (L.) P. Beauv. Мишій зелений
Silene lithuanica Zarad. Смілка литовська*
Solanum dulcamara L. Паслін солодко-гіркий
Sorbus aucuparia L. Горобина звичайна

Sparganium minimum Wallr. Їжача голівка мала
Sphagnum fuscum (Schimp.) H. Klinggr. Сфагнум бурий
Sphagnum magellanicum Brid. Сфагнум магеллановий
Sphagnum teres (Schimp.) Angstr. Сфагнум гладкий
Stachys palustris (L.) Чистець болотяний
Stachys sylvatica (L.) Чистець лісовий
Stellaria holostea L. Зірочник лісовий (ланцетовидний, ланцетолистий)
Stellaria media (L.) Vill. Зірочник середній
Stratiotes aloides L. Різак алоєподібний
Stuckenia pectinata (L.) Boerner Рдесник гребінчастий
Styphnolobium japonicum L. Софора японська (японська акація)
Succisella inflexa (Kluk) G. Beck Комонничок зігнутий*
Swida sanguinea (L.) Foug. Свидина темно-червона
Syringa josikaea J. Jacq. ex Rchb. Бузок угорський
Syringa vulgaris L. Бузок звичайний

Taxus baccata L. Тис ягідний
Thelypteris palustris Schott Щитовник болотяний (болотяна папороть звичайна, теліптерис болотяний)
Thuja occidentalis L. Туя західна
Tilia cordata Mill. Липа серцелиста (дрібнолиста)
Tilia platyphyllos Scop. Липа широколиста
Tragopogon pratensis L. Козельці лучні
Tragopogon ucrainicus L. Козельці українські
Trapa natans L. Водяний горіх плаваючий*
Trientalis europaea L. Одинарник європейський
Trifolium pratense L. Конюшина лучна (червона)
Trifolium repens L. Конюшина повзуча (біла)
Tripleurospermum maritimum (*Matricaria perforate*) (L.) W.D.J.Koch Триреберник непахучий
Typha angustifolia L. Рогіз вузьколистий
Typha latifolia L. Рогіз широколистий

Ulmus laevis Pall В'яз гладкий (берест, карагач)
Urtica dioica L. Кропива дводомна (жалка)
Urtica galeopsifolia Wierzb. ex Opiz Кропива жабрійолиста
Utricularia minor L. Пухирник малий*
Utricularia vulgaris L. Пухирник звичайний

Vaccinium myrtillus L. Чорниця звичайна (миртолиста)
Vaccinium oxycoccos L. (*Oxycoccus palustris* Pers.) Журавлина болотяна (звичайна)
Vaccinium uliginosum L. Лохина (буяхи звичайні)
Vaccinium vitis-idaea L. (*Rhodococcus vitis-idaea* (L.) Avror) Брусниця звичайна
Valeriana officinalis L. Валеріана дводомна (лікарська)
Veratrum lobelianum Bernh. Чемериця Лобелієва
Verbascum nigrum L. Дивина чорна
Viburnum opulus L. Калина звичайна
Vicia cracca L. Горошок мишачий
Vinca herbacea Waldst. Барвінок трав'янистий
Vinca minor L. Барвінок малий
Viola mirabilis L. Фіалка дивна
Viola montana L. Фіалка гірська
Viola tricolor L. Фіалка триколірна
Viscaria vulgaris Bernh. Смілка клейка

Zizania aquatica L. Дикий рис (водяний рис, індійський рис, цицанія)

ФАУНА

Abramis brama L. Лящ звичайний
Accipiter gentilis L. Яструб великий
Accipiter nisus L. Яструб малий
Acherontia atropos L. Бражник мертва голова*
Acrocephalus arundinaceus L. Очеретянка велика
Acrocephalus paludicola Vieillot Очеретянка прудка*
Acrocephalus palustris L. Очеретянка чагарникова
Acrocephalus scirpaceus Hemmann Очеретянка ставкова
Alauda arvensis L. Жайворонек польовий
Alburnus alburnus L. Верховодка звичайна
Alcedo atthis L. Рибалочка блакитний
Alces alces L. Лось*
Ameiurus nebulosus Lesueur Сомик коричневий (американський)
Anas acuta L. Шилохвіст
Anas clypeata L. Широконоска
Anas crecca L. Чирянка мала
Anas platyrhynchos L. Крижень
Anas querquedula L. Чирянка велика

Показчик латинських назв

<i>Anas strepera</i> L. Нерозень*	<i>Crocidura leucodon</i> (Hermann) Білозубка білочерева (велика)*
<i>Anguilla anguilla</i> L. Вугор європейський	<i>Crocidura suavedens</i> Pallas Білозубка мала
<i>Anguis fragilis</i> L. Веретільниця ламка	<i>Stenopharyngodon idella</i> Valenciennes Амур білий
<i>Anser anser</i> L. Гуска сіра	<i>Sicus canorus</i> L. Зозуля
<i>Anser erythropus</i> (L.) Гуска білолоба мала*	<i>Cygnus bewickii</i> Yarrell Лебідь малий*
<i>Anser fabalis</i> Latham Гуменик	<i>Cygnus cygnus</i> Latham Лебідь-кликун
<i>Anthus pratensis</i> L. Щеврик лучний	<i>Cygnus olor</i> Gmel. Лебідь-шипун
<i>Anthus trivialis</i> L. Щеврик лісовий	<i>Cyprinus carpio</i> L. Короп звичайний (сазан амурський)
<i>Apatura iris</i> L. Мінливець великий (райдужниця велика)	<i>Cerambyx cerdo</i> L. Вусач дубовий великий західний
<i>Apodemus agrarius</i> Pallas Миша польова	<i>Dendrocopos leucotos</i> Bechstein Дятел білоспинний*
<i>Aquila chrysaetos</i> L. Беркут	<i>Dendrocopos major</i> L. Дятел звичайний (дятел великий строкатий)
<i>Aquila heliaca</i> Savigny Орел-могильник	<i>Dendrocopos medius</i> L. Дятел середній
<i>Aquila pomarina</i> C. L. Brehm Підорлик малий (скигляк)*	<i>Dendrocopos syriacus</i> Hemprich & Ehrenberg Дятел сирійський
<i>Ardea alba</i> L. Чапура велика (чапля велика біла)	<i>Dryocopus martius</i> L. Жовна чорна (дятел чорний)
<i>Ardea cinerea</i> L. Чапля сіра	<i>Dryomys nitedula</i> Pallas Вовчок лісовий
<i>Ardea purpurea</i> L. Чапля руда	
<i>Aromia moschata</i> L. Вусач пахучий мускусний*	<i>Emberiza calandra</i> L. Просянка
<i>Asio flammeus</i> Pontoppidan Сова болотяна*	<i>Emberiza citrinella</i> L. Вівсянка звичайна
<i>Asio otus</i> L. Сова вухата	<i>Emberiza melanocephala</i> Scopoli Вівсянка чорноголова
<i>Astacus astacus</i> L. Рак широкопаллий	<i>Emberiza schoeniclus</i> L. Вівсянка очеретяна
<i>Astacus leptodactylus</i> Eschscholtz Рак вузькопаллий (довгопаллий)	<i>Emys orbicularis</i> L. Черепаха болотяна
<i>Aythya ferina</i> (L.) Чернь червоноголова (попелух)	<i>Eptesicus nilssonii</i> Keyserling et Blasius Кажан північний*
<i>Aythya fuligula</i> (L.) Чернь чубата	<i>Eptesicus serotinus</i> Schreber Кажан пізній*
<i>Aythya nyroca</i> Guldenstadt Чернь білоока*	<i>Erinaceus roumanicus</i> Martin Їжак білочеревий
	<i>Erethacus rubecula</i> L. Вільшанка
<i>Barbastella barbastellus</i> Schreber Широковух європейський*	<i>Esox lucius</i> L. Щука звичайна
<i>Bison bonasus</i> L. Зубр (бізон європейський)*	<i>Eudontomyzon mariae</i> Berg Мінога українська*
<i>Blastophagus piniperda</i> (L.) Лубоїд великий сосновий	<i>Euphydryas maturna</i> L. Рябець великий
<i>Bombina bombina</i> L. Кумка червоночерева (звичайна)	<i>Euplagia quadripunctaria</i> Poda Ведмедиця Гера (чотирикрапкова)
<i>Bombina variegata</i> L. Кумка жовточерева	
<i>Bombus (Megabombus) ruderatus</i> Fabricius Джміль червонуватий	<i>Falco cherrug</i> Gray Балабан
<i>Bombus muscorum</i> L. Джміль моховий*	<i>Falco columbarius</i> L. Підсоколик малий (дербник)
<i>Botaurus stellaris</i> (L.) Бугай	<i>Falco peregrinus</i> Tunstall Сапсан
<i>Branta ruficollis</i> (Rufibrenta ruficollis) Pallas Казарка червоноголова*	<i>Falco tinnunculus</i> L. Борівітер звичайний
<i>Bubo bubo</i> (L.) Пугач звичайний*	<i>Falco vespertinus</i> L. Кібчик
<i>Bucephala clangula</i> L. Гоголь*	<i>Felis silvestris catus</i> L. Кіт лісовий
<i>Bufo bufo</i> L. Ропуха звичайна (сіра)	<i>Ficedula albicollis</i> Temminck Мухоловка білошия
<i>Bufo calamita</i> Laurenti Ропуха очеретяна*	<i>Ficedula hypoleuca</i> Pallas Мухоловка строката
<i>Buteo buteo</i> L. Канюк звичайний	<i>Formica rufa</i> L. Мурашка руда лісова
	<i>Fringilla coelebs</i> L. Зяблик звичайний
<i>Calidris temminckii</i> Leisler Побережник білохвостий	<i>Fulica atra</i> L. Лиска
<i>Callimorpha dominula</i> L. Ведмедиця-господиня*	
<i>Calopteryx virgo</i> L. Красуня-діва*	<i>Gallinago gallinago</i> (L.) Баранець звичайний (бекас)
<i>Camponotus herculeanus</i> L. Червоногрудий мураха-деревооточець	<i>Gallinago media</i> Bechstein Баранець великий (дупель)*
<i>Canis lupus</i> L. Вовк	<i>Gallinula chloropus</i> L. Курочка водяна (очеретяна)
<i>Capreolus capreolus</i> L. Сарна європейська (козуля)	<i>Garrulus glandarius</i> L. Сойка звичайна
<i>Caprimulgus europaeus</i> L. Дрімлюга	<i>Gasterosteus aculeatus</i> L. Колочка триголкава
<i>Carassius carassius</i> (L.) Карась звичайний (золотий)*	<i>Gavia arctica</i> L. Гагара чорношия (чорноголова)
<i>Carassius gibelio</i> (Bloch) Карась сріблястий	<i>Glaucidium passerinum</i> L. Сичик-горобець
<i>Carduelis chloris</i> L. Зеленька звичайний	<i>Grus grus</i> L. Журавель сирійський*
<i>Carduelis spinus</i> L. Чиж звичайний	<i>Gymnocephalus cernua</i> L. Йорж звичайний
<i>Carpodacus erythrinus</i> Pallas Чечевича звичайна	
<i>Castor fiber</i> L. Бобер європейський (річковий)	<i>Haematopus ostralegus</i> L. Кулик-сорока*
<i>Catocala fraxini</i> L. Стрічкарка блакитна*	<i>Haliaeetus albicilla</i> L. Орлан-білохвіст*
<i>Catocala sponsa</i> L. Стрічкарка орденська малинова*	<i>Heterobasidion annosum</i> (Fr.) Bref. Губка коренева
<i>Certhia familiaris</i> L. Підкоришник звичайний	<i>Hieraaetus pennatus</i> Gmelin Орел-карлик
<i>Cervus elaphus</i> Temm. Олень благородний (європейський)	<i>Hippolais icterina</i> L. Берестянка звичайна
<i>Cervus nippon</i> L. Олень плямистий	<i>Hirudo medicinalis</i> L. П'явка медична
<i>Charadrius hiaticula</i> L. Зуйок великий	<i>Hydroprogne caspia</i> Pallas Чеграва (крячок каспійський)
<i>Chidonias leucopterus</i> Temminck Крячок білокрилий	<i>Hyla arborea</i> L. Райка деревна (квакша звичайна, рахавка)
<i>Chidonias niger</i> L. Крячок чорний	<i>Hypophthalmichthys molitrix</i> Valenciennes Товстолобик амурський
<i>Ciconia ciconia</i> (L.) Лелека білий (чорногуз)	<i>Hypophthalmichthys nobilis</i> Richardson Товстолобик строкатий
<i>Ciconia nigra</i> (L.) Лелека чорний*	
<i>Circaetus gallicus</i> Gmelin Зміїд*	<i>Ictalurus nebulosus</i> Leseur Сомик карликовий
<i>Circus aeruginosus</i> L. Лунь очеретяний (болотяний)	<i>Iphiclides podalirius</i> L. Подалірій*
<i>Circus cyaneus</i> L. Лунь польовий	<i>Ips sexdentata</i> Voern Короїд шестизубий
<i>Circus pygargus</i> L. Лунь лучний*	<i>Ixobrychus minutus</i> (L.) Бугайчик
<i>Clethrionomys glareolus</i> Schreber Полівка лісова (руда)	
<i>Coccothraustes coccothraustes</i> Brisson Костогряз	<i>Lacerta agilis</i> L. Ящірка прудка
<i>Columba oenas</i> L. Голуб-синяк	<i>Lacerta vivipara</i> Jacquin Ящірка живородна
<i>Columba palumbus</i> L. Припутень (дикий лісовий голуб)	<i>Lanius collurio</i> L. Сорокопуд терновий (сорокопуд-жулан)
<i>Coracias garrulus</i> L. Сиворацька (ракша)*	<i>Lanius excubitor</i> L. Сорокопуд сирійський*
<i>Coregonus maraenoides</i> Berg Сиг чудський	<i>Larus canus</i> L. Мартин сизий (сивий)
<i>Coronella austriaca</i> Laurenti Мідянка звичайна*	<i>Larus minutus</i> Pallas Мартин малий
<i>Corvus corax</i> L. Крук	<i>Larus ridibundus</i> L. Мартин звичайний (річковий)
<i>Corvus cornix</i> L. Ворона сіра (гава)	<i>Lemnia taraxaci</i> [Denis & Schiffertmüller] Шовкопряд кульбабовий
<i>Cotonylpha oedippus</i> (Fabr.) Сінниця Едип	<i>Lepus europaeus</i> Pall. Заєць-русак (сірий)
<i>Crex crex</i> L. Деркач	<i>Leucorhinia pectoralis</i> Tillyard Бабка справжня (двокольорова)
	<i>Limenitis populi</i> L. Стрічкарка тополева*

ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

- Limosa limosa* L. Грицик великий
Lota lota L. Минь річковий
Loxia curvirostra L. Шишкар ялиновий (звичайний)
Lucanus cervus L. Жук-олень (рогач звичайний)*
Lucioperca lucioperca L. Судак звичайний
Lullula arborea L. Жайворонок лісовий
Luscinia luscinia L. Соловейко східний (звичайний)
Luscinia svecica L. Синьошийка
Lutra lutra L. Видра річкова*
Lycaena dispar Haworth Дукачик непарний
Lynx lynx L. Рись звичайна*
Lyrurus tetrrix L. Тетерук звичайний*
- Martes martes* L. Куниця звичайна (лісова)
Marumba quercus [Denis & Schiffermüller] Бражник дубовий
Meles meles L. Борсук лісовий (європейський)
Mergus merganser L. Крех великий
Micromys minutus Pallas Мишка лучна
Microtus arvalis Pallas Полівка звичайна
Milvus migrans Boddaert Шуліка чорний
Milvus milvus L. Шуліка рудий*
Misgurnus fossilis L. В'юн звичайний
Motacilla alba L. Плиска біла
Motacilla citreola Pallas Плиска жовтоголова
Mus musculus L. Миша хатня
Muscardinus avellanarius (L.) Вовчок горішковий (ліщиновий)
Mustela erminea L. Горностай*
Mustela lutreola L. Норка європейська*
Mustela nivalis L. Ласка звичайна
Mustela putorius L. Тхір лісовий (чорний)*
Myotis dasycneme Boie Нічниця ставкова*
Myotis daubentonii Kuhl Нічниця водяна*
Myotis myotis Borkhausen Нічниця велика
Myotis mystacinus Kuhl Нічниця вусата
Myotis nattereri Kuhl Нічниця вийчаста (нічниця Наттерера)*
Myoxus glis L. Вовчок сірий
Myrmeleon formicarius L. Мурашиний лев звичайний
- Natrix natrix* L. Вуж звичайний
Natrix tessellata Laurenti Вуж водяний
Neomys anomalus Cabrera Кутора мала*
Neomys fodiens Кутора водяна
Neovison vison Schreber Норка американська
Nodularia spumigena Mertens ex Vornet & Flahault Нодулярія піноутворююча
Numenius arguata L. Кульон великий*
Nyctalus leisleri Kuhl Вечірниця мала
Nyctalus noctula Schreber Вечірниця дозирна (руда)*
Nyctereutes procyonoides Gray Собака єнотоподібний (єнот уссурійський)
- Oncorhynchus mykiss* Walbaum Пеструг райдужний (форель райдужна)
Ondatra zibethicus L. Ондатра болотяна
Oriolus oriolus L. Вивільга звичайна
Oxyura leucocephala Scopoli Савка*
- Pandion haliaetus* (L.) Скопа*
Panurus biarmicus L. Синиця вусата
Papilio machaon L. Махаон*
Parnassius apollo L. Аполлон
Parus caeruleus L. Синиця блакитна
Parus cristatus L. (*Lophophanes cristatus* L.) Синиця чубата
Parus cyanus Pallas Синиця біла*
Parus major L. Синиця велика
Pelecus cultratus L. Чехоня
Pelophylax lessonae Smergano Жаба ставкова
Pelophylax ridibunda Pallas Жаба озерна
Perca fluviatilis L. Окунь звичайний
Perccottus glenii Dybowski Головешка амурська (головешка-ротань)
Perdix perdix L. Куріпка сіра
Pericallia matronula L. Ведмедиця велика*
Phaenops cyanea Fabricius Синя соснова златка
Phalacrocorax carbo L. Баклан великий
Phasianus colchicus L. Фазан звичайний
Phellinus pini (Brot.) Murrill Губка соснова
Phellinus tremulae (Bond.) Bond & P. N. Borisov. Осиковий трутовик
Phylloscopus collybita Vieillot Вівчарик-ковалик
- Phylloscopus sibilatrix* Bechstein Вівчарик жовтобровий
Phylloscopus trochiloides Sundevall Вівчарик зелений
Phylloscopus trochilus L. Вівчарик весняний
Pica pica L. Сорока звичайна
Picoides minor L. Дятел малий
Picoides tridactylus L. Дятел трипалий
Picus canus Gmelin Дятел сивий (жовна сива)
Picus viridis L. Жовна зелена (дятел зелений)*
Pipistrellus nathusii Keyserling et Blasius Нетопир лісовий
Pipistrellus pipistrellus Schreber Нетопир малий (звичайний)*
Pipistrellus pygmaeus Leach Нетопир-пігмей (нетопир-карлик)*
Piptoporus betulinus (Bull.) P. Karst. Губка березова
Plecotus auritus L. Вухань звичайний*
Podiceps cristatus L. Норець великий (велика пірникоза)
Podiceps grisegena Bodd. Норець сірощокий
Podiceps ruficollis Pallas Норець малий (пірникоза мала)
Poecile palustris L. Гаїчка болотяна (чорноголова, гаїчка-пухляк)
Ponticola rhodioni Vasil'eva & Vasil'ev Бичок річковий
Porzana parva Scopoli Погонич малий (курочка мала)
Porzana porzana (L.) Погонич звичайний
Proserpinus proserpina Pallas Бражник прозерпіна*
Prunella modularis L. Тинівка лісова
Pseudepidalea viridis Laurenti Попуха зелена
Pseudorasbora parva Temminck & Schlegel Чебачок амурський
- Rana arvalis* Nilsson Жаба гостроморда (болотяна)
Rana temporaria L. Жаба трав'яна
Regulus regulus L. Золотомушка жовточуба (корольок жовтоголовий)
Rhagium inquisitor L. Рагій ребристий
Rhodeus sericeus Bloch Гірчак звичайний (європейський)
Riparia riparia L. Ластівка берегова
Rutilus rutilus L. Плітка звичайна
- Saturnia pyri* (Denis & Schiffermüller) Сатурнія велика
Scardinius erythrophthalmus L. Краснопірка звичайна (червонопірка)
Sciurus vulgaris L. Вивірка звичайна (білка)
Scolopax rusticola L. Слуква (вальдшнеп)
Sicista betulina Pallas Мишівка лісова*
Silurus glanis L. Сом звичайний
Sitta europaea L. Повзик звичайний
Sorex araneus L. Бурозубка звичайна
Sorex araneus L. Мідниця звичайна
Squalius cephalus Bonaparte Головень
Sterna hirundo L. Крячок річковий
Streptopelia decaocto Frivaldszky Горлиця садова
Streptopelia turtur L. Горлиця звичайна
Strix nebulosa Johann Reinhold Forster Сова бородата
Sturnus vulgaris L. Шпак звичайний
Sus scrofa L. Дикий кабан
Sylvia atricapilla L. Славка чорноголова (кропив'янка чорноголова)
Sylvia communis Latham Славка сіра (кропив'янка сіра)
Sylvia nisoria Bechstein Славка яструбина (кропив'янка рябогруда)
- Tadorna ferruginea* Pallas Огар (галагаз рудий, червона качка)
Talpa europaea L. Кріт звичайний (європейський)
Tetrao urogallus L. Глушець звичайний*
Tetrastes bonasia L. Орябок*
Tinca tinca (L.) Линн
Tringa glareola L. Коловодник болотяний
Tringa ochropus L. Коловодник лісовий
Tringa stagnatilis Bechstein Коловодник ставковий
Tringa totanus L. Коловодник звичайний (травник)
Triturus cristatus Laurenti Тритон гребінчастий
Triturus vulgaris L. (*Lissotriton vulgaris* L.) Тритон звичайний
Troglodytes troglodytes L. Волове очко
Turdus merula L. Дрізд чорний
Turdus philomelos Brehm Дрізд співочий
Turdus pilaris L. Дрізд-чикотень
- Urupa epops* L. Олуд
Vanellus vanellus L. Чайка
Vespertilio murinus L. Лилик двоколірний*
Vipera berus L. Гадюка звичайна
Vulpes vulpes L. Лисиця звичайна (руда)
- Zerynthia polyxena* Denis et Schiffermüller Поліксена

Наукове видання

КАРПЮК Зоя Костянтинівна
ФЕСЮК Василь Олександрович

**ПРИРОДООХОРОННІ МЕРЕЖІ
ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Літературний редактор:

О. В. Антипюк

Дизайн, технічний редактор, картографічне забезпечення:

З. К. Карпюк

Видання здійснене за сприяння
Управління екології та природних ресурсів Волинської обласної державної адміністрації

Підписано до друку 02.02.2021 р. Формат 60x84 1/8.
Ум. друк. арк. 31,5. Замовлення № 214. Тираж 500.
Папір офсетний. Гарнітура Times. Друк офсетний.

Видавництво «Терен». 43025, м. Луцьк, вул. Гаврилюка, 14.
Тел.: 050-2956548, 096-5880970, teren.lutsk@gmail.com
Свідоцтво Державного комітету телебачення і радіомовлення України
ДК №1508 від 26.09.2003 р.

Віддруковано з готових діапозитивів на ПП Іванюка В. П.
43021, м. Луцьк, вул. Винниченка, 65.
Свідоцтво Держкомінформу України ВЛн № 31 від 04.02.2004 р.

Карпюк З. К., Фесюк В. О.

К 26 Природоохоронні мережі Волинської області: монографія. Луцьк : видавництво «Терен», 2021. 212 с.

У монографії виконана спроба інтеграції класичного природно-заповідного і екомережевого підходів з метою оцінки сучасного стану охорони природи на прикладі Волинської області. Розглянуті структура і значення територій та об'єктів природно-заповідного фонду області, функціональна організація регіональної екомережі, перспективи розвитку природно-заповідної і екологічної мереж, сучасні природоохоронні ініціативи.

Видання адресоване науковцям, аспірантам, учителям, студентам і всім, хто цікавиться охороною природи та природно-заповідною справою на Волині.

ISBN 978-617-7977-62-8

УДК 502.1(477.82-751)

Карпюк Зоя Костянтинівна — кандидат географічних наук, доцент кафедри фізичної географії Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: конструктивна географія, раціональне використання природних ресурсів, природно-заповідний фонд, екологічні мережі, рекреаційно-туристичний потенціал, картографічні методи відображення історико-культурної спадщини регіону.

Автор понад 80 наукових праць, у т. ч. чотирьох монографій, 21 статті у фахових виданнях України, трьох статей, що індексуються HMMБ Scopus, Web of Science, чотирьох - Index Copernicus.

Учасник розробки проектів атласів адміністративних областей України, «Атласу історії культури Волинської області», альбому-каталогу «Природно-заповідний фонд Волинської області».

Фесюк Василь Олександрович — доктор географічних наук, професор кафедри фізичної географії Волинського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: конструктивна географія, раціональне використання природних ресурсів, моделювання й прогнозування стану довкілля, геоінформаційні системи в екології та географії, урбоекологія, гідроекологія, геоекологія, екологічна мережа, природно-заповідний фонд.

Автор понад 150 наукових праць, у т. ч. восьми монографій, навчального посібника з грифом МОН України, понад 100 статей у фахових виданнях України, семи статей, що індексуються HMMБ Scopus, Web of Science.

Науковий досвід: участь у грантових проектах, керівництво науковими дослідженнями за господарсько-договірними тематиками.

ПРИРОДООХОРОННІ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ МЕРЕЖІ

